

SİVİL, ŞEFFAF VE DEMOKRATİK BİR DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI MÜMKÜN MÜ?

Ruşen akır

İrfan Bozan

TESEV
YAYINLARI

Şubat 2005

Türkiye'nin önündeki en önemli meselelerden birisi ülkede din-devlet-toplum ilişkilerinin ve bu bağlamda laiklik politikalarının nasıl yorumlandığı ve uygulandığına ilişkindir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan bu yana din-devlet-toplum ilişkilerinin nasıl düzenlendiği Türkiye'nin modernleşme ve Batılılaşma sürecinde kilit rol oynamıştır. Cumhuriyetin kurucu kadroları laikliği anayasal bir ilke olarak kabul etmiş ve halifelığe son vermiştir. Türkiye bağlamında din işlerinin devlet tarafından denetimi, laiklik ilkesinin uygulamada din işlerini düzenleyen merkezi ve hükümetlere bağlı bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulmasıyla sonuçlanmıştır.

TESEV adına gazeteci, yazar ve Türkiye'de Din-devlet-toplum ilişkileri uzmanı Ruşen Çakır ile araştırmacı İrfan Bozan tarafından gerçekleştirilen bu çalışmanın yegane amacı Türkiye'de tartışıla gelen din-devlet-toplum ilişkileri ve bu tartışmanın odak noktasında oturan Diyanet İşleri teşkilatının bütünüyle daha iyi anlaşılması, bu sorunsalın toplumsal çözüme kavuşturulması yönünde ortaya çıkan reform ihtiyacının irdelenmesi ve böylelikle vatandaşlar arasında eşitlik yararına din-devlet-toplum ilişkilerinin daha sağlıklı bir zemine kavuşmasına katkıda bulunmaktır. Tabi burada gözetilen nihai hedef din özgürlüğünün ve çeşitliliğin saygı çerçevesinde korunduğu ve desteklendiği bir toplumdur.

"Sivil, Şeffaf ve Demokratik Bir Diyanet İşleri Başkanlığı Mümkün Mü?" raporu Diyanet İşleri Başkanlığı'nın disiplinli ve etraflı bir etüdünü sunmakta ve yine çok kapsamlı saha çalışması bulguları içermektedir. Elinizdeki rapor ileride referans kaynağı olarak kullanılacak nitelikte ve gıpta edilecek zenginliktedir. Araştırmacılarımızın da vurguladığı gibi Türkiye'de din-devlet ilişkilerinin hâlâ tabu özelliğini koruması, konuyla ilgili hayati tartışmaların hemen güncel politikanın kısır alanına taşınması, bu sorunların çözümünü imkânsızlaştırıyor, hatta bu sorunların dile getirilmesini bile iyice zorlaştırıyor. Bu rapor konuyu sözkonusu kısır döngüden kurtarma yönünde küçük ama dev bir adım atmıştır diyebiliriz.

ISBN: 975-8112-52-X

RUŞEN ÇAKIR

25 Ocak 1962 Hopa doğumlu. Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. 1985 yılında Nokta Dergisi'nde gazeteciliğe başladı. Sırasıyla Tempo, Cumhuriyet, Milliyet, CNN Türk ve NTV'de çalıştı. Halen Vatan Gazetesi'nde çalışıyor ve Metis Yayınları'nda Siyahbeyaz güncel kitaplar dizisi yöneticiliği yapıyor. Çakır aynı zamanda, TESEV'de Demokrasi, Sivil Toplum ve İslam Dünyası Programı Direktörüdür. Ruşen Çakır'ın eserleri arasında Ayet ve Slogan, Türkiye'de İslami Oluşumlar (1990); Vatan Millet Pragmatizm, Türk Sağında İdeoloji ve Politika (Hıdır Göktaş ile birlikte-1991); Resmi Tarih Sivil Arayış, Sosyal Demokratlarda İdeoloji ve Politika (Hıdır Göktaş ile birlikte- 1991); Sol Kemalizme Bakıyor (Levent Cinemre ile birlikte- 1992); Ne Şeriat Ne Demokrasi, RP'yi Anlamak (1994); Hatemi'nin İmanı (Sami Oğuz ile birlikte- 2000);. Direniş ve İtaat, İki İktidar Arasında İslamcı Kadın (2000); Derin Hizbullah, İslamcı Şiddetin Geleceği (2001); Recep Tayyip Erdoğan, Bir Dönüşüm D6yküsü, (Fehmi Çalmuk ile birlikte- 2001); Nereye Gitti Bu Ülkücüler (2003) bulunmaktadır. TESEV bünyesinde İrfan Bozan ve Balkan Talu ile birlikte İmam Hatip Liseleri Efsaneler ve Gerçekler başlıklı raporu hazırladı (2004).

Fransızca ve İngilizce bilen Çakır, yurtiçi ve dışında çok sayıda konferansa katıldı. Marmara Üniversitesi Fransızca Kamu Yönetimi Bölümünde "Çağdaş İslami Siyasi Düşünce ve Türkiye", Buffalo New York Devlet Üniversitesi'nde "İslam, Demokrasi ve Sivil Toplum" dersleri verdi.

ÝRFAN BOZAN

1970 yılında Almanya'da doğdu. İTÜ Uçak ve Uzay Bilimleri Fakültesi mezunu. 1996 yılında gazeteciliğe başladı. Radikal Gazetesi ve CNN Türk'de muhabirlik yaptı. 2002 yılında gittiği Londra'da yerel gazetelerde çalıştı. TESEV bünyesinde Ruşen Çakır ve Balkan Talu ile birlikte İmam Hatip Liseleri Efsaneler ve Gerçekler başlıklı raporu hazırladı (2004).

**RUŞEN ÇAKIR
İRFAN BOZAN**

**ŞİVİL, ŞEFFAF VE DEMOKRATİK
BİR DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
MÜMKÜN MÜ?**

**TESEV YAYINLARI
ISBN: 975-8112-52-X**

**YAYINA HAZIRLAYAN AYCAN AKDENİZ, DERYA DEMİRLER (TESEV)
TASARIM DANIŞMANLIĞI SANAL GRAFİK
KAPAK TASARIMI SANAL GRAFİK
KİTAP TASARIMI SANAL GRAFİK
BASIM YERİ SENA OFSET**

Bu kitabın tüm hakları saklıdır. Kitabın hiçbir bölümü, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) izni olmadan, hiçbir elektronik veya mekanik formatta ve araçla (fotokopi, kayıt, bilgi depolama vb.) çoğaltılamaz.

Copyright ŞUBAT 2005 TESEV

**TESEV
BANKALAR CADDESİ NO:2,
MINERVA HAN KARAKÖY 34420
İSTANBUL**

**TEL: +90.212.292.89.03 PBX
FAX: +90.212.292.90.46**

**info@tesev.org.tr
www.tesev.org.tr**

**Bu kitapta yer alan görüşler yazarlara aittir ve
bir kurum olarak TESEV'in görüşleriyle
bire bir örtüşmeyebilir.**

ŞİVİL, ŐEFFAŐ VE DEMOKRATİK BİR DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI MÜMÖÖN MÜ?

Ruşen akır
Irfan Bözán

* Bu çalışmanın gerçekleŐmesine katkıda bulunan Açık Toplum Enstitüsü'ne teŐekkür ederiz.

TESEV YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

Şunuş	6
Önsöz	8
Özet	12
1. BÖLÜM: Osmanlı'dan Bugüne Türkiye'de Din- Devlet- Toplum İlişkileri ve Diyanet İşleri Başkanlığı: Hedefler, Hizmetler, Sorunlar, Eleştiriler	45
I. Türkiye'de Din - Devlet - Toplum İlişkileri	45
Cumhuriyet Öncesi Dönem	45
Cumhuriyet Dönemi Din-Devlet-Toplum İlişkileri ve Diyanet İşleri Başkanlığı	49
Çok Partili Dönemde Din-Devlet-Toplum İlişkileri ve Diyanet İşleri Başkanlığı	56
Demokrat Parti Döneminde Din-Devlet İlişkileri ve Diyanet İşleri Başkanlığı	59
1960 Sonrası Din-Devlet-Toplum İlişkileri ve Diyanet İşleri Başkanlığı	62
II. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Teşkilat yapısı, Görevleri ve Hizmetleri	68
Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Yapısı	68
Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Görevleri ve Hizmetleri	70
III. Diyanet İşleri Başkanlığı Etrafındaki Tartışmalar, Eleştiriler ve Yeni Model Önerileri	106
Laiklik İlkesi ve Diyanet İşleri Başkanlığı	106
Statü Tartışması ve Öneriler	110
Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kapısının İslam'ın Farklı Yorumlarına Kapalı Olduğu İddiası	114
Siyaset ve Diyanet ilişkisi	117
Hutbe ve vaazlara müdahale	120
Hizmetin Yetersizliği	123
2. BÖLÜM: Saha Araştırması	126
I. Cami Cemaati ve Dindar Kadınlar	128
Türkiye Cami Cemaati (Erkek)	128
Türkiye'deki Dindar Kadınlar	145
Almanya Cami Cemaati Erkek	151
Almanya Dindar Kadın	158
II. Din Görevlileri	162
Türkiye Din Görevlileri (Erkek)	162
Türkiye Din Görevlileri (Kadın)	185
Almanya'daki Din Görevlileri	196
Diyanet İşleri Başkanlığı Üst Düzey Yöneticiler	205
3. BÖLÜM: Görüş ve Öneri Derleme	
Din Görevlileri Sendikalarına Göre Diyanet	231
Diyanet Eski Başkanlarına Göre Diyanet	236
Siyasetçilere Göre Diyanet	246
Sünni Cemaatlere Göre Diyanet	260
Alevilere Göre Diyanet	265
Sivil Toplum Örgütlerine Göre Diyanet	295
Gazetecilere Göre Diyanet	300
Akademisyenlere Göre Diyanet	311
4. BÖLÜM: Sonuç ve Öneriler	325
Kaynakça	340
Ekler	348
Ek 1: Dünyada Din Devlet İlişkileri	348
Almanya	348
Fransa	349
Alsace Moselle	351
Hollanda	352
Yunanistan	353
İtalya	355
Danimarka	356
ABD	357

İngiltere	360
İran	362
Mısır	364
Pakistan	365
Suudi Arabistan	366
Endonezya	367
Rusya	368
Hindistan	370
Lübnan	371
İsrail	372

Tablolar

Tablo 1.1	Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Şeması (1965-1971)	66
Tablo 1.2	Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Şeması (2004)	67
Tablo 1.2.1	Diyanet İşleri Başkanlığı Kadro Durumu	71
Tablo 1.2.2	Diyanet İşleri Başkanlığı Kadroları Eğitim Durumu	72
Tablo 1.2.3	Yıllara Göre Cami Sayısı	73
Tablo 1.2.4	Yıllara Göre Diyanet Personel Sayısı	74
Tablo 1.2.5	Din Görevlilerinin Teşkilatın Tabanıyla İlişkilerini Değerlendirmeleri	75
Tablo 1.2.6	Din Görevlilerinin Fıkıhla İlgili Sorulara Cevap Verme Durumu	75
Tablo 1.2.7	Din görevlilerinin Dinsel Cemaatlerin Toplumdaki İşlevleriyle İlgili Görüşleri	75
Tablo 1.2.8	Din Görevlilerinin Dinsel Cemaatlerin Doğuşunu İzah Ediş Tarzına Göre Dağılımı	76
Tablo 1.2.9	Halkın Dinsel İhtiyaçlarının Karşılması Durumu	76
Tablo 1.2.10	Din Görevlilerinin Meslektaşlarını Değerlendirme Biçimlerine Göre Dağılımı	76
Tablo 1.2.11	Din Görevlilerinin Din-Siyaset İlişkileri Konusundaki Görüşleri	76
Tablo 1.2.12	Din Görevlilerinin Yaptıkları Görevden Memnuluk Durumları	77
Tablo 1.2.13	Din Görevlilerinin Meslekten Memnuniyet Durumları	77
Tablo 1.2.14	Cami Görevlilerinin Görevleriyle İlgili Karşılaştığı Sorunlar	77
Tablo 1.2.15	Din Görevlilerinin Birinci Tercih Olarak Okuduklarını Belirttikleri Gazeteler	77
Tablo 1.2.16	Diyanet'in Toplumdaki Dinsel Yönelişleri Kontrol Eden Devletin Bir Kurumu Olup-Olmadığı İle İlgili Görüşlerin Dağılımı	78
Tablo 1.2.17	Din Görevlilerinin Laiklik Konusundaki Görüşlerinin Dağılımı	78
Tablo 1.2.18	Hac Organizasyonlarından Memnuluk Durumu	80
Tablo 1.2.19	Yıllara Göre Türkiye'den Hacca Gidenlerin Sayısı	81
Tablo 1.2.20	Güncel Dini Problemlerin Çözümü Hususunda, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Basın ve Medya Yoluyla Toplumunu Aydınlatma Durumu	83
Tablo 1.2.21	Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Dinle İlgili Beyanlarına Duyulan Güven	83
Tablo 1.2.22	Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Sunduğu Din Hizmetlerinin Güvenilir Bulunması	83
Tablo 1.2.23	Cami Görevlilerinin Namaz Kıldırma, Hutbe ve Vaaz Etme Yeterlilik Dereceleri	84
Tablo 1.2.24	Cami Görevlilerinin Namaz Kıldırma, Hutbe ve Vaaz Etme Yeterlilik Dereceleri	84
Tablo 1.2.25	Cami Görevlilerinin Dini Bilgilerinin Yeterlilik Dereceleri	84
Tablo 1.2.26	Dini Bilgileri Öğrenme Açısından Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları	85
Tablo 1.2.27	Kuran-ı Kerim'in Basımında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Denetim ve Onayı	85
Tablo 1.2.28	Yıllara Göre Kuran Kursu Sayıları	86
Tablo 1.2.29	Yıllara Göre Kuran Kursu Öğrenci Sayıları	87
Tablo 1.2.30	Yurtdışında Diyanet'in Hizmetlerini Destekleyen Birlik ve Vakıflar	90
Tablo 1.2.31	Yıllara Göre Diyanet Yurtdışı Personel Sayısı	92
Tablo 1.2.32	2003 Yılı Diyanet Yurtdışı Görevli Personelin Ülkelere Göre Dağılımı	92
Tablo 1.2.33	OrtaAsya Türk Cumhuriyetleri ve Baltık Ülkeleri'ne Gönderülen Hizmetler (1992-2004)	94
Tablo 1.2.34	Yıllara Göre Diyanet İşleri Başkanlığı'na Genel Bütçe İçinde Ayrılan Paylar	105
Tablo 1.3.1	Din Görevlilerinin Alevilerin Diyanet'te Temsil Edilmesi ile İlgili Görüşleri	116
Tablo 1.3.2	Toplumdaki Farklı İnançları Temsil Edebilme Gücü Açısından Diyanet İşleri Başkanları	117
Tablo 1.3.3	Siyasi Otoritenin Diyanet İşleri Başkanlığı Üzerindeki Etkisi	119
Tablo 1.3.4	Diyanet Tarafından Tavsiye Edilen Hutbelerin Niteliği ile İlgili Görüşler	121
Tablo 1.3.5	Merkezi Sistemle Vaaz Uygulamasıyla İlgili Görüşlerin Dağılımı	122
Tablo 1.3.6	Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Camilerde Uyguladığı Merkezi Sistemle Yapılan Vaazların Cemaat Üzerine Etkisi	122
Tablo 1.3.7	Vaaz ve Hutbe konularının Seçiminde Din Görevlilerinin Göz önüne Alınması	122
Tablo 1.3.8	İstedikleri Konulara İlişkin Dağılım	122
Tablo 1.3.9	Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Mevcut Teşkilat Yapısı Yeterliliği	124
Tablo 1.3.10	Diyanet İşleri Başkanlığı Görevlilerinin Mesleklerini Temsil Gücü	124
Tablo 1.3.11	Diyanet Görevlilerinin Halkla Diyalogu	125
Tablo 1.3.12	İzlediği Hizmet Politikası Açısından Diyanet'in Toplumsal Statüdeki Yeri	125
Tablo 3.1	Saha Araştırmasında Görüşülen Kişilerin İllere ve Ülkelere Göre Dağılımı	126

SUNUŞ

Türkiye'nin önündeki en önemli meselelerden birisi ülkede din-devlet-toplum ilişkilerinin ve bu bağlamda laiklik politikalarının nasıl yorumlandığı ve uygulandığına ilişkindir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan bu yana din-devlet-toplum ilişkilerinin nasıl düzenlendiği Türkiye'nin modernleşme ve Batılılaşma sürecinde kilit rol oynamıştır. Cumhuriyetin kurucu kadroları laikliği anayasal bir ilke olarak kabul etmiş ve halifelğe son vermiştir. Türkiye bağlamında din işlerinin devlet tarafından denetimi, laiklik ilkesinin uygulamada din işlerini düzenleyen merkezi ve hükümetlere bağlı bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulmasıyla sonuçlanmıştır.

Bu çalışmanın yegane amacı Türkiye'de tartışıla gelen din-devlet-toplum ilişkileri ve bu tartışmanın odak noktasında oturan Diyanet İşleri teşkilatının bütünüyle daha iyi anlaşılması, bu sorunsalın toplumsal çözüme kavuşturulması yönünde ortaya çıkan reform ihtiyacının irdelenmesi ve böylelikle vatandaşlar arasında eşitlik yararına din-devlet-toplum ilişkilerinin daha sağlıklı bir zemine kavuşmasına katkıda bulunmaktır. Tabi burada gözetilen nihai hedef din özgürlüğünün ve çeşitliliğin saygı çerçevesinde korunduğu ve desteklendiği bir toplumdur.

TESEV adına gazeteci, yazar ve Türkiye'de Din-devlet-toplum ilişkileri uzmanı Ruşen Çakır ile araştırmacı İrfan Bozan tarafından gerçekleştirilen bu çalışma Diyanet İşleri Başkanlığı'nın disiplinli ve etraflı bir etüdünü sunmakta ve yine çok kapsamlı saha çalışması bulguları içermektedir. Elinizdeki Rapor ileride referans kaynağı olarak kullanılacak nitelikte ve gıpta edilecek zenginliktedir. Araştırmacılarımızın da vurguladığı gibi Türkiye'de din-devlet ilişkilerinin hâlâ tabu özelliğini koruması, konuyla ilgili hayati tartışmaların hemen güncel politikanın kısır alanına taşınması, bu sorunların çözümünü imkânsızlaştırıyor, hatta bu sorunların dile getirilmesini bile iyice zorlaştırıyor. TESEV olarak bu çalışmanın bulgularından hareketle konuyu bu kısır döngüden kurtarmayı ümit ediyor ve şu üç önemli noktayı objektif ve akıllı selim bir zeminde tartışmaya açmak istiyoruz:

I. Din-devlet-toplum ilişkilerinin sağlıklı bir zemine oturduğu, yanısıra birey ve devletin dini ile barışık olduğu bir toplumda din işlerinin yürütülmesi ve gözetilmesi için Diyanet İşleri Başkanlığı gibi merkezi bir kuruma ihtiyaç var mı? Bu alan kişilerin özel iradesine ve dini cemaatlere bırakılabilir mi? Hiç şüphesiz Türkiye tarihsel olarak kendine has bir din-devlet-toplum anlayışı geliştirmiş ve Diyanet İşleri Başkanlığı bu anlayışın kökleşmesinde ve günümüze taşınmasında etkin rol oynamıştır. Hatta son dönemde "Diyanet" modeli diğer ülkelerde örnek olarak tartışılır dahi olmuştur. İslam dini ve Türkiye'nin "özel şartları" Diyanet'i olmazsa olmaz bir kurum olarak kılsa bile elinizdeki Raporun sonuçlarının da gösterdiği gibi toplumdaki genel kanı Türkiye'de din-devlet-toplum ilişkilerinin ve "Diyanet" modelinin sorunsuz olmadığı yönündedir. Türkiye'de cemaat gerçekliğini ise yadsımamız mümkün değildir. Toplumun giderek bireyselleştiği ve dinin "değiştirdiği" günümüzde dini cemaatlerin toplumsal varlığını göz ardı etmekten vazgeçmeli ve felaket senaryosu olarak tasvir edilen din işlerinde cemaatlerin rolünü Türkiye tartışmaktan korkmamalıdır. Bu tartışmalar normalleştiği sürece Türk kamuoyunu gerçekte meşgul etmesi gereken cemaatler üzerinde mali ve marjinalliğe kayış yönünde etkin denetimin geliştirilmesi gibi konular ele alınabilir.

II. Kuruluş aşamasında Diyanet İşleri Başkanlığı o günün koşullarında demokratik bir yapı üzerine oturtulmuş olmasa da, o tarihten günümüze gelen süreç kurumu bugün vazgeçilmesi zor kılmıştır. Bu çalışmanın saha bulguları birçok cemaat dahil üzere toplumun genelindeki yargının bu yönde olduğunu göstermektedir. Genel kanıya göre bazı kusurlar istisna edilirse, Diyanet'in bugüne kadar ciddi bir toplumsal ihtiyaca cevap verdiği söylenebilir. Fakat bugün Türkiye yeni bir demokratikleşme hareketi yaşamaktadır ve Diyanet kurumu da bu hareketin dışında kalamaz. Türk laiklik pratiği belli bir Sünni Müslümanlık anlayışını meşru Müslümanlık anlayışı olarak kabul etmekte ve bunun dışındaki Sünni veya Alevi Müslümanlıkları doğrudan veya dolaylı bir biçimde gayrı-meşrulaştırmaktadır. Diyanet bu meşrulaştırma/gayrı-meşrulaştırma açısından işlevseldir. Alevi toplumunun dini hizmet beklentisi ve vergilerin kullanımı ile ilgili itirazları göz ardı edilemez. Demokratikleşen bir Türkiye'de Diyanet kurumu da kendi içinde demokratikleşmelidir.

III. Türkiye'nin en büyük, yaygın ve kök salmış kilit kurumlarından birisi olan Diyanet'in temsiliyet sorununun yanısıra birçok iç sorunu da mevcuttur: Kadro açığı, din görevlilerinin imajı, şeffaflık, merkezîyetçilik, cami cemaatindeki nitelik artışına karşı personelin yetersiz kalışı, kurum olarak içe dönüklük, erkek egemen zihniyet, siyasi müdahale...Bu sorunların bir kısmı TESEV'in 2004 yılında ele aldığı İmam Hatip Liseleri ve Türkiye'de din eğitimi konuları ile de yakından alakalıdır. Bugün toplum olarak tartışmamız gereken konu tüm bu sorunların sadece devlet eli ile çözülmesini beklemenin ne derece doğru olduğudur. Türkiye'de din-devlet-toplum ilişkilerinin normalleşmesi ancak sivil toplum, dini cemaatler ve vatandaşların bu sürece katılması ile olabilir. Aynı şekilde dışı açık bir Diyanet bugünkü sorunlarından büyük ölçüde arındırılmış bir kurum olacaktır.

TESEV'in Türkiye'de din-devlet-toplum ilişkileri konusu ile ilgisi geçici ve tek tek etkinliklerle parlayıp sönen bir şekilde değil, istikrarlı bir yolda devam etmektedir. Vakfımız, bu ilgiyi siyaset tercihlerini biçimlendirmesi umulan bilimsel temelli çalışmalarla sürdürmüş, ve ülkemizin en önemli meselelerinden birinde pek çok "ilk"i cesurca gerçekleştirmiştir. Bu ilklerin en önemlisi TESEV'in Haziran 2004'de kamuoyuna sunduğu "İmam Hatip Liseleri: Efsaneler ve Gerçekler" konulu çalışmadır. Türkiye kamuoyu ve siyaseti 2004 yılı Mayıs ve Haziran aylarında İmam Hatip liseleriyle ilgili gelişmelere yoğunlaşmışken, bu ortamda bilindik kamplaşmalar ve çözümsüzlüklerin yeniden üretilmesinden öteye gidilemediğini bir kez daha gördük. Bu tartışmaların çok öncesinde sivil toplumun konuya tarafsız, ve serikanlı bir şekilde müdahale etmesinin gerekliliğini vurgulayan TESEV, geniş yankı bulan İmam Hatip Liseleri konulu çalışmasını yayınlayarak tartışmaların bir nebze de olsa objektif bir çerçeveye oturtulmasına katkıda bulunmuştur.

Türkiye'de din-devlet-toplum ilişkilerinin bir sorunsal olmaktan çıkması, demokratikleşme yolundaki en önemli meselelerden birisidir. Toplumda bu tartışmanın objektif zeminlere taşınması ve normalleşmesi yolunda TESEV cesur ilk adımlar atmaya devam edecektir.

Dr. Can Paker
TESEV Yönetim Kurulu Başkanı

ÖNSÖZ

"Sivil, Şeffaf ve Demokratik Bir Diyanet İşleri Başkanlığı Mümkün mü?" başlıklı çalışmamıza, "İmam Hatip Liseleri: Efsaneler ve Gerçekler" adlı araştırmamızı tamamladıktan sonra, Haziran 2004'te başladık. İHL araştırmasına başladığımızda ortalık çok sakindi, fakat tam raporumuzu yazma aşamasına geldiğimizde İHL krizi patlak verdi. Bu krizin, raporumuzun kamuoyunda daha fazla ilgi görmesine yaradığını inkar edecek değiliz. Ancak Türkiye'nin o hassas krizi, çok da ağır bedeller ödemededen atlatmasında yaptığımız çalışmanın bir nebze de olsa katkısı olmuşsa çok seviniriz.

İHL çalışmasının hemen ardından Diyanet araştırmasına girdiğimizde, biraz da şaka yollu- her an bu konuda da bir krizin patlak verme ihtimalini hesaba kattık. Nitekim İHL krizindeki kadar etkili olmasa da Avrupa Birliği'nin İlerleme Raporu'nda Alevilerin "Müslüman azınlık" olarak gösterilmesi kamuoyunu epey meşgul etti, daha da edeceğe benziyor.

Neden böyle oluyor? Neden din-devlet-toplum ilişkileriyle ilgili neredeyse her konu patlamaya hazır bombalar gibi Türkiye'yi tedirgin edip duruyor? Bu sıkıntılar daha ne kadar sürecek? Bunları nasıl aşılabiliriz?

TESEV bünyesindeki "Demokrasi, Sivil Toplum ve İslam Dünyası Programı" kapsamında işte bu ve benzeri sorulara samimi bir şekilde yanıt arayanlara katkıda bulunmak için bir dizi faaliyet yürüttük ve bundan sonra da yürütmeyi planlıyoruz. İşte elinizdeki araştırma bütün bu sorunların göbeğindeki bir kurum, Diyanet İşleri Başkanlığı'nı bütün boyutlarıyla ele alma iddiasında.

Bu çalışmada, "Sivil, Şeffaf ve Demokratik Bir Diyanet İşleri Başkanlığı Mümkün mü?" sorusunun cevabını aradık. Vardığımız sonuçları ve önerilerimizi raporumuzun son kısmında bulacaksınız. Ama Diyanet'in bu sıfatları çoktan hak ettiğini ve bunlara ulaşmasının mümkün olduğunu, daha başından kestirebiliyorduk. Dolayısıyla sahici bir iyimserlik ve iyi niyetle kolları sıvadık. Yedi ay süren çok yoğun bir çalışmanın ardından Türkiye'deki din-devlet-toplum ilişkileri hakkındaki birçok görüşümüzü doğrulama imkanına sahip olduk. Ama tıpkı İHL çalışmasında olduğu gibi, birçok şeyin sandığımız gibi olmadığını da gördük. Elde ettiğimiz bilgi ve bulgulara ek olarak, toplumun tüm kesimlerinin eleştiri, şikayet, beklenti, görüş ve önerilerini de derledikten sonra sivil, şeffaf ve demokratik bir Diyanet'in zorunlu, bunun pekala mümkün ama epey zor olduğu sonucuna vardık.

Ağustos ayı ortasında, yani yaklaşık iki buçuk ayda, çalışmanın birinci aşaması olan literatür taramasını tamamladık. Türkiye'de din-devlet ilişkilerinin, buna bağlı olarak Diyanet'in gelişimini, bu konular etrafında yapılan eleştiri ve tartışmaları, yaşanan sorunları tarihsel bir perspektifte, eleştirel bir bakış açısıyla ele alan "Literatür Tarama Raporu"nu konuyla ilgi kişilere iletip görüş ve eleştirilerini aldık. Türkiye'de bu denli merkezi bir öneme sahip "din-devlet ilişkileri" sorunsalı hakkında, belli bir literatürün olduğu söylenebilir. Fakat bunların büyük çoğunluğunun, konuyla ilgili bilimsel, objektiflik kaygısı güden araştırmalardan çok, var olan tartışmalarda belli tarafların sözcülüğünü yapmaya soyunan metinler olduğunu belirtmek durumundayız.

Bu sorunsalın en temel kurumu hakkında yok denecek kadar az çalışmanın bulunmasıysa, Türkiye'nin sosyal bilimler alanındaki zayıflığını olduğu kadar, hatta belki de ondan daha fazla bir şekilde, Diyanet'in

kelimenin gerçek anlamıyla bir "tabu" olduğunu gözler önüne seriyor.

Aslında Diyanet'in "tabu" olduğunu önceki deneyimlerimizden biliyorduk. TESEV bünyesinde böylesi bir çalışmaya girmemizde bu tabu olgusunun kışkırtıcı bir işlev gördüğünü de itiraf etmemiz gerek. Yine de çalışmaya koyduğumuz andan itibaren, sorunun ne kadar ciddi ve hayati olduğunu daha yakından gözleme imkânı bulduk. Hele çalışmamızın başlığına koyduğumuz "sivil", "şeffaf" ve "demokratik" sıfatlarının her birinin, özellikle de "sivil" tanımının Diyanet'e yakın bazı çevrelerde yarattığı tedirginlik, böyle bir çalışmanın elzem olduğuna bizi bir kere daha ikna etti. Bu arada bir parantez açıp, Diyanet İşleri Başkanı Prof. Ali Bardakoğlu ve onunla birlikte kurumda önemli görevler üstlenen bazı kurmaylarının, daha fikir aşamasından itibaren bizleri samimiyetle desteklediklerinin, daha rahat ve etkin bir çalışma yapmamız için ellerinden gelen yardımı yaptıklarının altını çizmememiz gerekiyor. Diyanet, her ne kadar İHL gibi güncel ve etrafında sert siyasi tartışmaların yaşandığı bir konu olmasa da, AB süreciyle birlikte giderek önem kazanıyor. Hele 17 Aralık 2004'te Türkiye'nin müzakere tarihi almasından sonra din-devlet-toplum ilişkileri ve Diyanet'in daha merkezi bir tartışma konusu olacağını kestirmek çok güç değil.

Araştırmamızda elde ettiğimiz ilk bulgular Diyanet'in AB'ye uyuma "en az hazır"; ama yeni yönetimiyle birlikte buna "en fazla niyetli ve gayretli" kurumlardan biri olduğunu gösteriyor. İleriki sayfalarda da görüleceği gibi, devlet ve toplumun Diyanet'ten beklentileri hayli fazla. Daha önemlisi kimi durumlarda devlet ve toplumun beklentileri çelişki arz ediyor. Hatta devlet ya da toplumun farklı kesimlerinin Diyanet'e ayrı ayrı anlamlar yüklemesi, tarihi boyunca bu kurumu atıllaştırmış, ürkekletirmiş ve pasifize etmiş.

Çalışmamızın ilk aşamasında, konuyla ilgili basılı birçok temel kaynağı değerlendirdik; Diyanet'in yayımlarına ve APK Dairesi'nin kurum için ürettiği birtakım çalışmalara ulaştık; Türkiye üniversitelerinde Diyanet ile ilgili yapılmış ve çoğu basılmamış 5 doktora tezi ve 4 yüksek lisans tezini inceledik; Diyanet'in yurtdışı faaliyetleri hakkında, bu alanda çalışmış bazı üst düzey görevlilerle "ön bilgilendirme" toplantısı yaptık.

Çalışmamızın ikinci aşaması olan saha çalışmasında, İstanbul, Ankara, Bursa, Kayseri, Aydın, Adana, Samsun, Erzurum, Diyarbakır ile yurtdışında Köln ve Berlin'e gittik. Türkiye'deki dokuz ilde din görevlileri ve cami cemaatleriyle görüşmeler yaptık. Almanya'daysa Diyanet İşleri Türk İslam Birliği'ne (DİTİB) bağlı camilerde yine din görevlileri ve bu camilere devam eden cemaatlerle görüştük. Saha araştırması sırasında, Diyanet bünyesinde çalışan kadın din görevlileri ve dindar kadınlarla ayrıca derinlemesine mülakatlar yaptık. Buna ek olarak Berlin'de yine bir grup dindar kadınla Diyanet'i ve din-devlet-toplum ilişkilerini tartıştık.

Saha çalışmaları kapsamında İrfan Bozan, İstanbul, Diyarbakır, Köln ve Berlin'e gitti. Diğer iller için çoğu gazeteci olan arkadaşlarımızdan yardım aldık. Hüseyin Şentürk Ankara, Kayseri ve Erzurum, Ulaş

Yıldız Adana ve Aydın, Levent Cinemre Samsun, Cenk Sarıoğlu ise Bursa'da din görevlileri ve cami cemaatiyle görüştüler. Müjgan Halis, Türkiye'deki kadın din görevlileri ve dindar kadınlarla buluştu. Gazeteci olmayan tek arkadaşımız Sevi Bayraktar ise Berlin'de dindar kadınlarla araştırmamız kapsamında görüşmeler yaptı.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Ankara merkezinde, Başkan Prof. Ali Bardakoğlu, iki yardımcısı, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı ve üç daire başkanıyla Ruşen Çakır derinlemesine mülakatlar yaptı. Saha çalışması 1 Eylül ve 25 Ekim 2004 tarihleri arasında gerçekleşti.

Araştırmanın üçüncü bölümü olan "Görüş ve Öneri Tarama" kısmındaysa yaşayan eski Diyanet İşleri Başkanları, değişik dönemlerde Diyanet'ten sorumlu devlet bakanlığı yapmış siyasetçiler, milletvekilleri, eski başbakanlar, sosyal bilimciler, din görevlisi sendikaları, Alevi kesiminin farklı temsilcileri, Sünni İslami cemaatlerin temsilcileri, sivil toplum örgütleri ve çeşitli kesimlerden gazetecilerle görüştük. Alevi kesimle ilgili çalışmaların tümünü Reşit Berker Enhoş yaptı. Eski Diyanet İşleri Başkanları, değişik dönemlerde Diyanet'ten sorumlu devlet bakanlığı yapmış siyasetçiler ile milletvekilleri görüşmelerini Ferhat Ünlü gerçekleştirdi. Bülent Ecevit ile Ferhat Ünlü ve Ruşen Çakır, Süleyman Demirel ileyse Ruşen Çakır konuştu. Sevi Bayraktar ve Betül Aydoğan sivil toplum kuruluşları ve gazetecilerden görüş ve öneri toplanmasına katkıda bulundu. Görüş ve Öneri Derleme çalışması 1 Kasım 2004'de başladı ve 15 Aralık 2004'de tamamlandı.

Çalışmamıza katkıda bulunan arkadaşlardan üçü raporun yazım aşamasında da yardımlarını esirgemediler: siyasetçiler ve eski Diyanet İşleri Başkanları'nın görüş ve önerileriyle ilgili bölüm Ferhat Ünlü, Alevilikle ilgili bölüm Reşit Berker Enhoş, diğer ülkelerdeki din-devlet ilişkilerini irdeleyen ek bölüm Sevi Bayraktar tarafından kaleme aldı.

Çalışmamızın bütün aşamalarında hedefimizi "bağcı dövmek değil üzüm yemek" olarak tarif etmeye çalıştık. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın daha sivil, demokratik ve şeffaf bir yapıya kavuşması/kavuşturulmasının mümkün olabileceği düşüncesiyle yola çıktık. Konuyla doğrudan ya da dolaylı ilişkili kişilerin gözlem, deneyim, beklenti, talep, görüş ve önerilerini derleyerek bunun nasıl gerçekleşebileceği konusunda birtakım ipuçları çıkartmaya çalıştık. Amacımız Türkiye'de din-devlet-toplum ilişkilerinin, mümkün olduğunca sorunsuz bir şekilde gelişmesine katkıda bulunmak. Bu çalışmanın da, toplumun farklı kesimleri tarafından kabul edilebilir, uygulanabilir ve kalıcı çözüm önerilerinin tartışılabilmesi için bir zemin olmasını temenni ediyoruz.

TESEV için hazırladığımız "İmam-Hatip Liseleri: Efsaneler ve Gerçekler" raporunda söylediğimiz bir şeyi burada da tekrar etmek istiyoruz: Biz gazeteciyiz, siyasal bilimler öğrencisi arkadaşlarımız Sevi

Bayraktar, Betül Aydoğan ve Reşit Berker Enhoş dışında, saha ve görüş tarama çalışmalarında yardımlarına başvurduğumuz arkadaşlarımız da gazeteci. Dolayısıyla araştırma ve görüşmelerimizde esas olarak gazetecilik teknik ve yöntemlerine başvurduk. Bununla birlikte konuyla ilgili yapılmış, maalesef az sayıdaki akademik çalışmadan ve bazı sosyal bilimcilerin görüş ve önerilerinden yararlandık. Dolayısıyla bu rapor hiç kuşkusuz, bir "akademik çalışma" olma iddiası taşımamaktadır. Bu bir "gazetecilik çalışması"dır ve bilindiği gibi, layıkıyla yapılan her gazetecilik çalışması, yaşanan bir sorunu öğrenme ve anlamaya yardımcı olur.

Bu rapor "felsefi" bir iddia da taşımıyor, yani ele aldığımız konunun düşünsel derinliklerine indiğimiz iddiasında değiliz. Prof. şerif Mardin'in altını isabetle çizdiği "dinin sembolik içeriğinden gelen bazı problemlerin etinliği" zerinde durmadık, duramadık. TESEV'in bu çalışması, bu konudaki akademik/bilimsel çalışmaları teşvik ederse, en önemlisi, Türkiye'deki din-devlet-topum ilişkilerinin iyileşmesine bir nebze katkıda bulunabilirse mutlu olacağız.

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde çok kişinin katkısı oldu. Hepsinin adını anmamız maalesef imkansız. Dokuzuncu Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'e, Sayın Bülent Ecevit'e, görüş ve önerilerini bizimle paylaşan sivil toplum örgütlerine, sendikacılara, sosyal bilimcilere, gazetecilere, eski Diyanet İşleri Başkanlarına, siyasetçilere, Diyanet İşleri Başkanı Prof. Ali Bardakoğlu ve yardımcısı Doç. Mehmet Görmez'in şahsında Türkiye ve Almanya'da bize yardımcı olan tüm Diyanet görevlilerine, İSAM'a, şerif Sayın ve Aycan Akdeniz başta olmak üzere TESEV alışanlarına, Hıdır Göktaş'a, Doç. İsmail Kara'ya, Ferhat nl, Sevi Bayraktar, Reşit Berker Enhoş Hüseyin şentürk, Müjgan Halis, Ulaş Yıldız, Levent Cinemre, Cenk Sarıoğlu, ve Betül Aydoğan'a çok teşekkür ederiz.

Ruřen akr - Ýrfan Bozan

ÖZET

1.BÖLÜM

OSMANLI'DAN BUGÜNE TÜRKİYE'DE DİN-DEVLET-TOPLUM İLİŞKİLERİ VE DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI: HEDEFLER, HİZMETLER, SORUNLAR, ELEŞTİRİLER

I. TÜRKİYE'DE DİN - DEVLET – TOPLUM İLİŞKİLERİ

1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

Şeyhülislamlık ve Şeyhülislamlığın Hizmet Alanları

Osmanlı Devleti'nde din işleri şeyhülislamlar tarafından yürütülürdü. Şeyhülislamlık makamını, günümüzün Türkiye'si'nin Diyanet İşleri Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Adalet ve Milli Eğitim Bakanlıkları ile Yüksek Öğretim Kurumu'nun tüm yetkilerini tek elde toplayan bir kurum olarak tarif etmek mümkündür.

Şeyhülislamın görevlerinden en önemlisi kendisine yöneltilen dini ve siyasi konularda fetvalar vermektir. Bu hem dini, hem siyasi niteliği olan bir görevdir. Fetva verme görevini taşrada müftüler yürütüyordu. Devlet adamları ve halk dini ve hukuki konularda müftülere başvurarak fetva alabiliyorlardı. Şeyhülislamlığın diğer önemli bir görevi de başında bulunduğu İlmiye Teşkilatı'nı yönetmektir. Osmanlı yönetim sisteminde Şeyhülislamlık müessesesi; kazai ve idari hizmetler veren "Kadılik", dini ve hukuki danışmanlık hizmetleri sunan "Müftülük" ve eğitim hizmetleri veren "Medrese" yapılanmalarını bünyesinde toplamıştır.

Yargılama ve yönetim, dini ve hukuki danışmanlık, eğitim ve öğretim görevlerini bünyesinde toplayan İlmiye Teşkilatı'nın hiyerarşik yapısı şöyleydi:

- Şeyhülislam
- Kadıaskerler (Rumeli Kadıaskeri ve Anadolu Kadıaskeri)
- İstanbul Kadısı
- Vilayet Kadıları, Müftüleri ve Müderrisleri
- Sancak Kadıları
- Naipiler
- Cami ve mescitlerdeki din görevlileri

Şeyhülislamlık ile Diyanet'in Karşılaştırılması

Şeyhülislamlığın yapılanması ve görevleri ister istemez günümüz Türkiye'sindeki din-devlet ilişkilerini ve buna bağlı olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nı akıllara getiriyor. Bu iki kurumun karşılaştırılmasında kabaca iki farklı yaklaşım öne çıkıyor:

Bunlardan birincisine göre en temel farklılık Osmanlı'da dinin daha fonksiyonel olduğu, buna karşılık

Cumhuriyet döneminde din büyük ölçüde budanarak sadece ibadetle ilgili bir alana sıkıştırılmıştır. Bununla birlikte örgütlenme biçimi, yani siyasi otoritenin dinle kurduğu ilişki aynıdır. Şeyhülislamla günümüzdeki Diyanet İşleri Başkanlığı yapılanması arasında başkanın atanmasından azline, her iki kurumun devlet tarafından finanse edilmesine kadar çok büyük ve önemli benzerlikler mevcuttur. (Davut Dursun ile röportaj, *Kitap Dergisi*, Kasım 1989, Sayı 33, s.35)

Buna karşılık ikinci görüş sahipleri, Şeyhülislam ile Diyanet İşleri Başkanı'nın atanma ve azillerinin benzerlik göstermesinden hareketle yapılan değerlendirmeleri yüzeysel ve yanlış bularak; Osmanlı Devlet yapısı ve Türkiye Cumhuriyeti devlet yapısı arasında "laiklik" ilkesi bakımından bir ayrışmanın olduğunu vurgularlar. Söz konusu görüşü savunan kişilere göre . Osmanlı Devleti netice itibarıyla başında halifenin bulunduğu bir tür dini devlet iken Diyanet İşleri Başkanını atayan Türkiye Cumhuriyeti Devleti laik bir devlettir ve diğer üst düzey memurlar gibi bir 'memur' atamaktadır. (İsmail Kara, Din ile Devlet Arasına Sıkışmış Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı, M.Ü. İlahiyat Fk. Dergisi Sayı 18, 2000, İstanbul)

Şeyhülislamlığın Zayıflaması ve Sona Ermesi

Zaman zaman verdiği fetvalarla padişahların "öldürülmesine" meşru zemin hazırlayan şeyhülislamlık kurumu Osmanlı'nın modernleşme dönemlerinde güç kaybetti ve sadece dini hayatı düzenleyen bir kuruma dönüştü.

19. yüzyıldaki yenileşme hareketleri çerçevesinde önce 1839 yılında "Şuray-ı Devlet" kurularak şeyhülislamlığın siyaset üzerindeki etkisi kırıldı. Ardından 1879'da Adliye Nezareti'ne bağlı yeni asliye ve ceza mahkemelerinin kurulmasıyla şeyhülislamlığın yargı üzerindeki etkisi büyük ölçüde azaltıldı. Daha sonra da şeyhülislamlığa bağlı Şeriye ve Nizamiye mahkemelerinin yetkileri büyük ölçüde sınırlandırıldı. İttihat ve Terakki döneminde çıkarılan bir kanunla (12 Mart 1917) da bütün şer'i mahkemeler ve bağlı kuruluşları Adliye Nezareti'ne bağlandı. Aynı kanunla medreselerin idaresi de Maarif Bakanlığı'na geçti. (Koçer, 1970: 22). Böylece günümüz Adalet ve Milli Eğitim Bakanlıklarının alanına giren faaliyet ve yetkiler Şeyhülislamlık kurumundan alınmış oldu.

Şeyhülislamlığın, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yönetim üzerindeki nüfuzunun kırılması, adli ve eğitim ile ilgili görev ve yetkilerinin elinden alınması ve sadece dini konularla meşgul olan bir kurum haline gelmesinde Ziya Gökalp'in büyük ölçüde etkisi olmuştur. (Taş, 2002: 81) Ziya Gökalp 1917'de, İttihat ve Terakki Partisi'nin kongresine sunduğu reform mahiyetindeki raporunda şeyhülislamlık müessesesine ait görüşlere de yer vermişti. Ona göre, "Diyanet işleri ile kazai işler bir devlette farklı alanları oluşturmaktadır. Bunlardan birincisi, itikat, ibadet ve ahlakla ilgili hükümler içerirken; ikincisi tamamen sosyal, ekonomik ve siyasi konularla ilgilidir. Bu sebeple Adliye Nezareti kazai işlerle ilgilenmeli, bütün adli makamlar ve kurumlar bu nezarete bağlanmalıdır. Şeyhülislamlık müessesesinin görevi ise, dinin itikat ve ibadet işlerini düzenlemelidir" (Ziya Gökalp, "Diyanet ve Kaza", *İslam Mecmuası*, (İttihat ve Terakki Kongresi Münasebetiyle), 27 Ağustos 1331 / 1916-1917 sayı 35, s48-49, Aktaran Kaya, 1994)

Gökalp'in Şeyhülislamlık müessesesi ile ilgili önerileri İttihat ve Terakki yönetimi tarafından benimsenmiş ve yukarıda sözünü ettiğimiz 12 Mart 1917 tarihli kanun çıkmıştır. (Taş, 2002: 82) Yapılan bu uygulamalar

sonucunda gücünü yitiren Şeyhülislamlık makamı Şeyhülislam Medeni Mehmet Efendi'nin de dahil bulunduğu son Osmanlı Kabinesi'nin 26 Eylül 1922 tarihinde istifa etmesiyle ömrünü tamamlamıştır. (Danişmend, 1972, C.IV: 467-468)

Periye ve Evkaf Vekaleti

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra kurulan yeni hükümetin 3 Mayıs 1920'de oluşturulan ilk İcra Vekilleri Heyeti'nde Şeriye ve Evkaf Vekaleti adı altında bir bakanlık da yer aldı. 3 Mart 1924'te çıkarılan 429 sayılı Şeriye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye Umumiyye Vekaletlerinin ilgasına dair Kanun ile Şeriye ve Evkaf Vekaleti kaldırılarak yerine başvekalete bağlı Diyanet İşleri Reisliği ve Evkaf Umum Müdürlüğü kuruldu. (İslam Ansiklopedisi: s. 455) Diyanet İşleri Reisliği'nin kurulmasıyla yeni cumhuriyetin din-devlet ilişkilerinin sınırları da çizilmiş oldu.

2.Cumhuriyet Dönemi Din-Devlet-Toplum İlişkileri ve Diyanet İşleri Başkanlığı

Üç Kanun ve Din-Devlet İlişkilerinde Yeni Yönelim

3 Mart 1924 tarihinde TBMM üç önemli kanunu kabul etti. Bunlar 429 sayılı “Şeriye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekaleti'nin İlgasına Dair Kanun” , 430 sayılı “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” ve 431 sayılı “Hilafetin İlgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun”.

Aynı gün çıkarılan bu üç kanun Türkiye için yeni bir döneme işaret ediyordu. Ülke bundan böyle Batılılaşma sürecinde yepyeni ve önemli bir aşamaya “resmen” sıçramış oldu. Çünkü Osmanlı siyasi, idare yapısında ulemanın elinde bulunan bütün kamusal faaliyetleri ulemanın temsil ettiği dinin kontrolünden alarak sivil bürokrasinin tekeline aktarılmıştı. (Ertunç, 2004: 168-169) “Devletin dini İslam'dır” ibaresi Anayasa'dan 1928 yılında çıkartıldı. 1937'deyse Anayasa'da belirtilen devletin temel nitelikleri arasına laiklik de eklendi.

Diyanet İşleri Reisliği

3 Mart 1924 günü kabul edilen Şeriye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekaleti'nin İlgasına Dair Kanun ile Diyanet İşleri Reisliği kurumu oluşturuldu. Kanun, Siirt Mebusu Hoca Halil Hulki Efendi ve 50 arkadaşının imzasını taşıyan bir önerenin Mecliste görüşülüp kabul edilmesi sonucu çıkarıldı. Bu yasanın metni (günümüz Türkçesiyle) şu şekildeydi:

Madde 1.

Türkiye Cumhuriyeti'nde, kişisel ilişkilere ilişkin düzenlemelerin yasama ve yürütmesi Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun oluşturduğu hükümete ait olup, İslam dininin bunun dışında kalan inanç ve ibadete dair hüküm ve sorunlarının yürütülmesi ve yönlendirilmesi din kurumlarının yönetimi için Cumhuriyetin başkentinde bir Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur.

Madde 2.

Şeriye ve Evkaf Bakanlığı kaldırılmıştır.

Madde 3.

Diyanet İşleri Başkanı, Başbakanın önerisiyle Cumhurbaşkanı tarafından atanır.
Madde 4.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Başbakana bağlıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütçesi, Başbakanlık bütçesi içindedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluşu hakkında bir tüzük düzenlenecektir.
Madde 5.

Türkiye Cumhuriyeti ülkesi içinde, tüm kutsal camiler ve mescitler ve tekkeler ve zaviyelerin yönetimine, imam, hatip, vaiz, müezzin ve kayyumların (vakıf yöneticisi) vesair hizmetlilerin atama ve azillerine Diyanet İşleri Başkanı yetkilidir.

Madde 6.

Müftüler, Diyanet İşleri Başkanlığına bağlıdır.

Camilerin Yönetiminin Diyanet'ten Ayrılması

8 Haziran 1931 tarihinde çıkartılan "Evkaf Umum Müdürlüğü 1931 Mali Yılı Bütçe Kanunu" gereğince Diyanet Merkez Teşkilatı'nda bulunan Dini Müesseseler Müdürlüğü ile Levazım Müdürlüğü, personel ve kadrosuyla Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aktarıldı. Böylelikle 4081 adet din görevlisi ve 16 Cuma ve kürsü vaizi, kadrolarıyla bu genel müdürlüğe geçmiş oldu. Bu durum Diyanet İşleri Reisliği'nin yetki ve fonksiyonlarını iyice daralttı.

Başkanlık ve müftüler, bu genel müdürlükle koordineli olarak cami hizmetlerinin dini yönünü takip etmek, vaizlere vaizlik vesikası vermek ve yapılan vaazları denetlemekle sınırlı kaldılar. Din görevlilerinin maaşları da vakıflarca ödendi.

Aynı kanunun, cami ve mescitlerin, "hakiki ihtiyaca göre tasnifi, zaman ve mekan itibarıyla birleştirilmesi mümkün olan vazifelerin birleştirilmesi suretiyle hademe-i hayrat kadrolarının yeniden tespiti" hükmüne içeren 7. maddesi ile cami ve mescitlerin tasnifi, görevlerin birleştirilmesi suretiyle cami görevlileri kadrolarının yeniden tespitine gidildi. Camilerin ve görevlilerinin Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından idaresi 23 Mart 1950'de çıkarılan 5634 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesine kadar 19 yıl süreyle devam etti.

İlk Teşkilat Kanunu

Uzun süre, bütçe kanunlarına bağlı cetvellerde gösterilen Diyanet İşleri Reisliği 22 Haziran 1935 yılında çıkarılan 2800 sayılı kanun ile ilk kez teşkilat kanununa kavuştu. Yasa metni şu şekildeydi:

Madde 1: Diyanet İşleri Reisliği Teşkilatı bir Reisin idaresi altında merkezde: Müşavere Heyeti, Zat İşleri Müdürlüğü, Yazı İşleri Müdürlüğü ve Mushafları Tetkik Heyeti'nden; Taşrada, Müftü, Müsevvit ve Dersiamlardan mürekkeptir.

Madde 2: Birinci maddede yazılı teşkilatın her birine ait vazifeler bir nizamname ile tayin olunur.

Madde 3: Diyanet İşleri Reisi, Başvekilin inhası üzerine Cumhurreisi tarafından tayin olunur. Müşavere Heyeti azasının; akaid-i İslamiye ve ulumu şeriyede ihtisası bulunan ulema arasından seçilmesi şarttır.

Madde 4: Her vilayet ve kaza merkezinde Diyanet İşleri Reisliğine bağlı birer Müftü bulunur. Müftülük inhilal ettikte vilayetlerde Valilerin, kazalarda Kaymakamların reisliği altında mahallindeki dersiam, Vaiz, İmam ve Hatiplerle Belediye azası içtima ederek, Müftülük için lazım gelen ilim ve fazileti haiz zevat arasından gizli rey ile üç kişi seçerler. İntihap neticesi vilayetin hususi mütalaası da ilave olunarak,

Vilayetten Diyanet İşleri Reisliği'ne bildirilir. Bu üç zattan birisi Reislik'çe tercih olunarak tayin ve memuriyeti mahalline tebliğ olunur. Reislik, intihap edilenlerden hiçbirini münasip görmediği takdirde, yeniden intihap yapılmak üzere iade eder. Mahallinde Müftü intihabına layık kimse bulunmadığı anlaşıldığı takdirde doğrudan doğruya Reislik makamınca evsaf-ı lazimeye haiz müftü tayin ve izam olunur. Müftü Müsevvitleri Müftülerin inhası üzerine vilayetlerce tayin olunur. (Arslanpay, 1973: 14-15)

Laiklik Kavramının Anayasaya Girişi

Diyanet Teşkilat Kanunu'nun çıkmasından iki yıl sonraysa "laik" nitelemesi Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda yerini aldı. Malatya Mebusu İsmet İnönü ve 153 arkadaşının teklifiyle başlayan süreç içindeki meclis görüşmelerinde hükümetin görüşünü Dahiliye Vekili (İçişleri Bakanı) Şükrü Kaya şöyle ifade etti:

".....bu memleket kâhinlerin ve gayri mesullerin vicdanlara amil olmasından ve Devlet ve Millet işlerini görmesinden çok zarar görmüştür... Mademki tarihte deterministiz, mademki icraatta pragmatik maddeciyiz, o halde kendi kanunlarımızı kendimiz yapmalıyız... Eşhasın vicdan hürriyetlerine ve istedikleri dinlere intisabına zerre kadar müdahalemiz yoktur. Herkesin vicdanı hürdür. Bizim istediğimiz hürriyet, laiklikten maksadımız dinin memleket işlerinde müessir ve amil olmamasını temin etmektir. Bizde laikçiliğin çerçevesi ve hududu budur... Biz diyoruz ki, dinler vicdanlarda ve mabetlerde kalsın, maddi hayat ve dünya işlerine karışmasın. Karıştırmıyoruz, karıştırmayacağız."

Söz konusu Anayasa değişikliği mecliste oy birliğiyle kabul edildi. (Tarhanlı, 1993: 19)

3. Çok Partili Dönemde Din-Devlet-Toplum İlişkileri ve Diyanet İşleri Başkanlığı

1 Kasım 1945 günü Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Meclis açış konuşmasında; "Bizim tek eksikimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır" (Ertunç, 2004: 347) dedi. İnönü'nün bu sözü karşılığını bulmakta gecikmedi. 1945 yılından 1950 yılına kadar birçok yeni parti kuruldu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de kurulan ilk muhalefet partisi İslami eğilimli bir parti olan "Milli Kalkınma Partisi"ydi. Bu parti, 1923'de Büyük Millet Meclisi içindeki II. Müdafai Hukuk Grubu kurucularından Hüseyin Avni Ulaş, gazeteci ve emekli general Cevat Rifat Atilhan ve işadamı Nuri Demirağ tarafından 18 Temmuz 1945'de kuruldu. Parti açıkça laikliği reddetmemekle beraber, dine olan yükümlülüğünü programında yarı açık-yarı kapalı olarak ifade etti. Örneğin parti programında "İslam dünyası birliği"nden söz ediliyor, "Teknoloji ve Ahlak Üniversitesi" gibi vaatlerde bulunuluyordu.

1945-1950 yılları arasında toplam 23 yeni parti kuruldu. Bunların bir kısmı kapatıldı, birçoğuyusa yeterince halk desteği elde edemedikleri için kendilerini feshettiler. Söz konusu 23 partinin en az dokuzunun programı dini bir motifle işlenmişti. (Sitembölükbaşı, 1993: 16-17)

Yeni kurulan partiler arasında Demokrat Parti diğerleri arasında farklılık arz ediyordu çünkü kurucuları kamuoyunun tanıdığı ve daha önce CHP'de politika yapmış kişilerdi. 7 Ocak 1946 yılında Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan tarafından kurulan DP aynı yıl Türkiye'de yapılan ilk çok partili seçimde 62 sandalye kazandı.

CHP'nin Yedinci Kurultayı ve Din Alanında Açılımlar

Prof. Şerif Mardin'e göre, "Yeni toplumsal düzende görülen eşitsizlikler ve adaletsizliğin belki de artarak sürdürülmesinin, toplumda yükselen beklentilerin gerçekleşmemesinin bilinen tek ideolojiye, halk tarafından geliştirilen İslami yoruma dönmeyi hızlandırdı." Yine Prof. Mardin'e göre, Türkiye'de 1940'lardan sonra "Volk İslam'a dönüş isteği belirdi". (Şerif Mardin, "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri", *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1990) Çok partili hayata geçildikten sonra din olgusu CHP içinde tartışılmaya başladı. İlk üzerinde durulan konu 24 Aralık 1946'da Mecliste görüşülen "dini eğitim" oldu. Bu görüşmelerde hükümet üyelerinin birçoğunun dini eğitim lehine görüş bildirmesinin yanı sıra Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars ile İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver "komünizm tehlikesine karşı manevi direnci sağlamak" üzere okullara din eğitimi konulmasını istediler; ancak Başbakan Recep Peker bu istemlere, "komünizm denen bir içtimai zehirden bünyeyi korumak için onun yanında yavaş yavaş genişleyecek bir şeriat hayatının ikamesi ihtimalini bir tedbir diye düşünmek başka bir zehirle tedavi edileceğini zannetmekten ibarettir" yanıtını verecekti. (Tarhanlı, 1993: 23)

Her ne kadar Peker İslamiyet'i "panzehir" olarak görmese de yaklaşık bir yıl sonra, 17 Kasım 1947'de toplanan ve Aralık ayı boyunca da devam eden CHP'nin Yedinci Kurultayı'na bir bakıma laiklik üzerine tartışmalar damgasını vurdu. Kurultayda din ile ilgili olarak geliştirilen öneriler ana hatlarıyla şunlardı:

1. Türk ve din büyüklerinin türbeleri ziyarete açılmalı.
2. Haftada birer saatlik seçmeli din dersleri, velilerin yazılı müracaatıyla öğrencilere verilmek şartıyla ilk ve ortaokul müfredatına dahil edilmeli.
3. CHP'nin din eğitimine önem verdiğini belirten bir madde parti programına konulmalı.
4. Parti programında CHP'nin ilkokullarda seçmeli din derslerini başlatacağı ilan etmeli.
5. Milli Eğitim Bakanlığı programında da seçmeli din derslerinin ilkokulların müfredatına koyacağını açıkça belirtmeli.
6. Din eğitimi veren yüksekokullar açılmalı.
7. İmam Hatip okulları yeniden açılmalı. (Toprak, 1981: 79)

Kurultay'da önerilen konular izleyen tarihlerde birer birer hayata geçirildi. Bunlar sırasıyla:

- 1947 yılında Hacca gideceklere döviz tahsis edilmesi;
- Şubat 1949'da ilkokul 4. ve 5. sınıflara isteğe bağlı olarak din dersleri konulması;
- Yüksek düzeyde din adamı yetiştirmek üzere Ankara Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulan İlahiyat Fakültesi'nin kadrolarının, çıkarılan 5424 sayılı ve 4 Haziran 1949 tarihli kanunla düzenlenmesi;
- 15 Ocak 1949'da 10 aylık İmam Hatip Kursları açılması;
- 1 Mart 1950'de çıkarılan kanunla Türk büyüklerine ait türbeler ve sanat değeri olan türbelerin yeniden ziyarete açılması. (Tarhanlı, 1993: 24)

Tüm bu gelişmeleri 15 Ocak 1949'da Şemsettin Günaltay'ın başbakanlığa getirilmesi izledi. Günaltay, Medrese eğitimi almış ve önemli İslami eserlere imza atmış bir profesördü. "Zulmetten Nur"a adlı eserine yazdığı övgüde Mehmet Akif Ersoy, Günaltay için; "İşte benim Şemseddinim o kahraman yüreklerden biri; İşte benim Şemseddinimin şu telifi o feryatların en müessiridir!" demişti. (M. Şemseddin Günaltay, *Zulmetten Nur'a*, Furkan Yayınları, İstanbul, 1996: 14-17. Aktaran: Gün: 2001: 125)

Türk Ceza Kanunu'nun 163. Maddesi'nin Yeniden Düzenlenmesi ve Yeni Diyanet İşleri Başkanlığı Kanunu

Günaltay hükümeti, Türk Ceza Yasası'nın 163. maddesini yeniden düzenleyerek Türkiye'de din-devlet ilişkilerine ve İslamcı siyasete önemli sınırlamalar getirdi.

Dine dayalı devlet kurmaya yönelik propaganda yapmayı ve örgüt oluşturmayı suç olarak tanımlayan 163. maddenin görüşülmesi sırasında Mecliste çok sert tartışmalar yaşandı. Bazı muhalif milletvekilleri bu düzenlemeyi "İslam'a tecavüz etmekle, laikliğe aykırı olmakla, dinsizliği korumakla, komünist kokusu taşımakla, perde arkasında dinsizlik yapmakla" suçladılar. (Tarhanlı, 1993: 25) CHP iktidarının son günlerinde Diyanet İşleri Başkanlığı'na ilişkin yeni bir düzenlemeye gitti. 29 Mart 1950 tarihinde yürürlüğe giren 5634 sayılı kanun, 25 yıllık Diyanet İşleri Reisliği deneyiminden de yararlanılarak hazırlandığı için, o ana kadar çıkarılmış en kapsamlı yasal düzenleme oldu. Bu kanunun getirdiği yenilikler şöyle sıralanabilir:

- * Diyanet İşleri Reisliği ismi Diyanet İşleri Başkanlığı olarak değiştirildi;
- * 1931 yılında Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne devredilmiş olan camiler ve cami görevlileri tekrar Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlandı;
- * Merkezdeki bazı birimlerin isimleri değiştirilip yeni bazı yeni birimler (Hayrat Hademesi ve Yayın Müdürlükleri) açıldı;
- * Başkanlığa 941 yeni kadro tahsis edildi;
- * İlk defa gezici vaizlik kurumu getirildi ve vaizler maaşlı olarak kadroya geçirildi;
- * Köy ve kasabalarda kadrosuz olarak imamlık yapma işi de başkanlık ve müftülerin yazılı iznine bağlandı. (İslam Ansiklopedisi, s. 457)

4. Demokrat Parti Döneminde Din-Devlet İlişkileri ve Diyanet İşleri Başkanlığı

14 Mayıs 1950 genel seçimleriyle 27 yıllık CHP iktidarı fiilen sona erdi. Seçim sonuçlarına göre, oyların yüzde 53.59'unu alan Demokrat Parti mecliste 408 sandalye kazanırken CHP 69 sandalyede kaldı. Türkiye içine girdiği bu yeni dönemde din alanında da yeni "düzenlemeler"le tanışacaktı. DP iktidarının en önemli icraatı ezan üzerindeki Arapça yasağının kaldırılması oldu. DP'nin 10 yıllık iktidarı süresinde "dini alana" ilişkin yaptığı bazı önemli düzenlemeler şöyle sıralanabilir:

1. 16 Haziran 1950 tarihli ve 5665 sayılı Kanunla Arapça ezan yasağı kaldırıldı;
2. Devlet radyosunda Kuran yayınları başlatıldı. Yayınlar, 7 Temmuz 1950 tarihinden itibaren ramazan ayında sabah ve akşam, her biri on dakika olmak üzere günde iki defa, diğer aylardaysa haftada bir defa Cuma sabahları yapıldı.
3. Ekim 1950'de yapılan değişikliklerle din dersleri hâlâ isteğe bağlı olmakla birlikte programın bir parçası haline getirildi.
4. 13 Ekim 1951 tarihli ve 601 sayılı Müdürler Komisyonu kararı ile 1951 yılında 7 ilde 7 yıllık İmam Hatip Okulları açıldı.
5. 13 Ağustos 1956 tarihli bir İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi gereğince, Maarif Vekaleti tarafından 19 Eylül 1956 tarihinde ortaokullarında ilk iki senelik programına din dersleri kondu.
6. 19 Kasım 1959 tarihinde İstanbul'da bir Yüksek İslam Enstitüsü açıldı.

Muhafazakâr kesimlerin gönlünü alan bu tür uygulamalarla birlikte, DP iktidarı laikliğe karşı olduğunu düşündüğü faaliyetlere karşı sert ve katı önlemler almaktan da geri durmuyordu. Prof. Şerif Mardin'e göre DP'nin İslamiyet'e yakınlığı, dini, seçim platformunda simgesel ve kültürel aksesuar olarak kullanmaktan ibaretti. (Mardin, 1969: 203)

5. 1960 Sonrası Din-Devlet-Toplum İlişkileri ve Diyanet İşleri Başkanlığı

1961 Anayasası ve 633 Sayılı Teşkilat Kanunu

1961 Anayasası ilk defa Diyanet İşleri Başkanlığı kurumuna yer veren Anayasa oldu. Anayasa'nın 154. Maddesi, "Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirir" demektedir. Anayasa'da sözü edilen özel kanun 22 Haziran 1965 tarihinde kabul edildi. Böylelikle Diyanet İşleri Başkanlığı ilk kez kapsamlı bir kanuna sahip oldu. 633 sayılı kanundan önce çıkan kanunların hiçbirinde merkez ve taşra teşkilatı görevleri belirtilmemiş, bu görevler tüzük veya yönetmeliklerle sağlanmıştı. 633 sayılı kanun, kuruluşun her biriminin ayrı ayrı görevlerinin nelerden ibaret olduğunu belirlediği gibi, bu görevlere atanacakların niteliklerini de sırlamıştır.

Söz konusu yenilikler şunlardı:

- 1- Başkan yardımcılığı: Birisi ilmi diğeri de idari işlere bakmak üzere ikiye ayrılmıştır.
- 2- Din İşleri Yüksek Kurulu: Diyanet İşleri'nin en yüksek karar ve danışma organı olarak (bir başkan ve 10 üyeden oluşur) bir din işleri yüksek kurulu oluşturuldu. Evvelki teşkilatta tayinle getirilen üyelerin, bu kanunla seçimle ve Bakanlar Kurulu kararı ile getirileceği hususu öngörülmüş ve seçim birtakım esaslara bağlanmıştır. Yasanın 21. Maddesinin b fıkrası kurul üyelerinin seçimini düzenliyordu:
 - b. Din İşleri Yüksek Kurulu üyeleri, aday tespit kurulunun gizli oy ve salt çoğunlukla, açık yerin üç katı olarak, seçecekleri adaylar arasından, Diyanet İşleri Başkanı'nın teklifi Başbakanın önerisi üzerine Bakanlar Kurulu Kararı ile atanır.

Aynı yasada kurulun görevleri ise 5. Madde'de tanımlanmıştır:

Madde 5: Din İşleri Yüksek Kurulu, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın en yüksek karar ve danışma organı olup, bir başkan ile 10 üyeden oluşur.

Kurulun görevleri şunlardır:

- a. Din İşleri ile ilgili konularda ilmi incelemeler ve araştırmalar yapmak.
- b. Dini eserler telif ve tercüme etmek, Başkanlıkça yayımlanması istenen telif ve tercüme eserlerin yayımına karar vermek, tetkiki istenen eserler hakkında mütalaa bildirmek
- c. Din ile ilgili soruların cevaplarını hazırlamak
- d. Hutbe ve vaazların esaslarını tespit etmek ve örnek metinler hazırlamak.
- e. Yurt içinde ve yurtdışındaki din ile ilgili yayınları izlemek, gereğine karar vermek ve karşı yayımlarla bilimsel mücadele esaslarını hazırlamak.
- f. Başkanlık teşkilatının çalışmaları için lüzumlu tüzük, yönetmelik ve programlar gibi metinleri

hazırlamak, ilgili dairelerce hazırlanmış olanları kabul etmek.

g. Başkanlıkça havale edilen hususları tetkik etmek ve bunlar hakkında düşüncelerini bildirmek.

h. Din hususunda toplumu ve yurtdışındaki yurttaşlarımızı aydınlatmak amacı ile ilgili çalışmaların programlarını tespit etmek.

i. Başkanlıkça toplanacak Din Şurasına sunulacak raporlarla Başkanlık görüşünü hazırlamak.

j. Kuruluşa eleman yetiştiren okulların meslek dersleri ile diğer okullardaki din derslerinin kitap, müfredat ve programları hakkında rapor hazırlamak ve gerektiğinde ilgililerle işbirliği yapmak.

Kurulun çalışmalarını Kurul Başkanı yürütür.

Diyanet İşleri Başkanı, kurulun çalışmalarına katıldığı hallerde kurula başkanlık eder. Din İşleri Yüksek Kurulu'nun çalışma usul ve esasları, toplantı ve karar yeter sayıları bir yönetmelikle tespit edilir.

3. Olgunlaştırma Dairesi Başkanlığı: Kuruluşun çeşitli kademelerine yetkili elemanlar temin etmek ve kurum içi ve dışı eğitim faaliyetlerini organize etmekle görevlendirilen bu birim de 633 sayılı yasanın yenilikleri arasında yer alıyordu.

4. Yayın İşleri: 5634 sayılı kanunla kurulan Yayın Müdürlüğü'nün adı Derleme ve Yayın Müdürlüğü oldu. Mushafı İnceleme Kurulu, Şer'i Siciller Arşivi, Belgeler Arşivi ve Kütüphaneler de bu müdürlüğe bağlanarak kadrosu ve çalışma alanı genişletildi.

5. Yeni birimler: Kanun bazı yeni birimler oluşturulmasına da hükmetti. Bunlar: Teftiş Kurulu Başkanlığı, Hukuk Müşavirliği, Personel Dairesi Başkanlığı, Donatım Müdürlüğü.

6. Köylere kadro: 633 sayılı yasanın bir diğer yeniliği ise Bucak ve köylere kadro verilmesiydi. Kanundan önce köy imamı 442 sayılı köy kanununun 83. maddesine göre müftünün aracılığıyla tayin oluyordu ve ücretleri köylüler tarafından veriliyordu.

633 sayılı kanunun ardından, uygulamada görülen aksaklıkları gidermek ve yeni ihtiyaçlara cevap vermek üzere, 1974 yılında, bazı değişiklikler içeren yeni bir kanun tasarısı hazırlandı. Bu tasarı, 26 Nisan 1976 tarih ve 1982 sayılı yasaladı. Ancak zamanın Cumhurbaşkanı'nın başvurusu üzerine, Anayasa Mahkemesinin 18 Şubat 1979 tarih ve 1979/25 ve 1979/46 sayılı kararlarıyla, bu yasa biçim yönünden iptal edildi. 1982 sayılı kanunla birlikte, 633 sayılı kanunun değiştirilmiş olan 2, 5, 6, 7, 8, 11, 12, 13, 15, 21, 22, 23 ve 24. maddeleri de iptal edilmiş oldu. Anayasa Mahkemesi, iptal hükmünün, bir yıl sonra, yani, 11 Mayıs 1981 tarihinde yürürlüğe gireceğini belirtmiş, yani yeni bir yasa hazırlanması için bir yıl süre vermişti. Ama TBMM bu bir yıl zarfında yeni bir kanun çıkarmadı. Öyle ki bugün dahi, Diyanet İşleri Başkanlığı hâlâ 1965 yılında yapılan ve 13 maddesi iptal edilmiş bir yasayla yönetilmektedir.

1960'dan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı

19 Nisan 1967'de ilk defa bir Cumhurbaşkanı, Cevdet Sunay Diyanet İşleri Başkanlığını ziyaret etti. Sunay'ın başlattığı geleneği Fahri Korutürk de devam ettirdi. Korutürk, ilki 31 Mayıs 1976, diğeri de 5 Haziran 1979'da olmak üzere iki kez Diyanet'i ziyaret etti. Kurumu ziyaret eden ilk başbakan ise Bülent Ecevit oldu. Ecevit, 1 Eylül 1978'de dönemin Diyanet İşleri Başkanı Tayyar Altıkulaç'ı makamında ziyaret etti. 29 Ocak 1980'de bu kez başbakan Süleyman Demirel, Başkan Altıkulaç'ı ziyaret etti ve Mevlit Kandili'ni kutladı. 1980 sonrasındaysa Cumhurbaşkanı ve Başbakanların ziyaretleri eskiye göre fazlalaştı. (Bulut, 1997: 119)

1979 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak Hac Dairesi kuruldu. 1982 Anayasası, Diyanet

İşleri Başkanlığı'na "Yürütme" bölümü içinde yer verdi. Anayasa'nın 136. Maddesi, 1961 Anayasası'ndakilere ek olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'na bu kez "milletçe dayanışma ve bütünleşme" görevini de yükledi:

"Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncelerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirir."

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın şu andaki organik ve fonksiyonel yapısı, 18 Temmuz 1984 tarih ve 190 sayılı kanun hükmünde kararname eki kadro cetveline ve 3046 sayılı Bakanlıkların Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'a göre düzenlenmiş bulunmaktadır.

633 Sayılı Kanun ve etrafındaki tartışmalar dışında 1960 yılından bu yana Diyanet İşleri Başkanlığı'nın statüsüne ilişkin ciddi gelişmeler olmadı. Ancak söz konusu yasanın çıktığı dönemdeki teşkilat yapılanması ve personel sayısı bakımından Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ciddi bir gelişme gösterdiği ortadadır. Aşağıdaki iki tabloda bu durum net olarak görülebilir.

II. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN GÖREV VE HİZMETLERİ

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yerine getirdiği görev ve fonksiyonlar beş başlık altında toplamak mümkün:

1. İbadet ile ilgili hizmetler
2. Dini konularda toplumu aydınlatma ile ilgili hizmetler
3. Din Eğitimi ile ilgili hizmetler
4. Yurtdışı ile ilgili hizmetler
5. Vakıf ile ilgili hizmetler

1. İbadet İle İlgili Hizmetler:

Diyanet İşleri Başkanlığının ibadet ile ilgili hizmetlerini iki başlıkta toplayabiliriz:

- İbadet yerlerinin yönetilmesi
- Hac ve Umre organizasyonları

a. İbadet Yerlerinin Yönetilmesi

İbadet yerlerinin yönetilmesine yönelik hizmetler Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluşundan bu yana başlıca görev alanı oldu. Bu konuya ilişkin ilk yasal düzenleme 633 sayılı kanunla getirildi. Kanunun 35. maddesi; "Özel veya tüzel kişiler tarafından yaptırılan ve idare edilen cami ve mescit görevlilerini, Diyanet İşleri Başkanlığı lüzum gördüğü takdirde kadrosuna alma yetkisine haizdir" şeklindeydi. 1 Ağustos 1998 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 4379 sayılı kanunla ise Türkiye genelinde bulunan tüm cami ve mescitlerin yönetimi tamamen Diyanet'e bırakıldı: İlgili yasa maddesi şu şekildedir:

"Cami ve mescitler Diyanet İşleri Başkanlığı'nın izni ile ibadete açılır ve Başkanlıkça yönetilir. Hakiki ve hükmi şahıslar tarafından yapıldığı halde izinli veya izinsiz olarak ibadete açılmış bulunan cami ve mescitlerin yönetimi üç ay içinde Diyanet İşleri Başkanlığı'na devredilir. Diyanet

İşleri Başkanlığınca buralara imkanlar nispetinde kadro tahsis edilir. Kadro tahsis edilinceye kadar buralarda görev yapanların mesleki ehliyetleri ile ilgili esas ve usuller yönetmelikle düzenlenir.”

Türkiye’deki toplam cami sayısı 1 Ocak 2004 itibariyle 76 bin 445’dir. Bu camilerin tümü 4379 sayılı kanuna göre Diyanet tarafından yönetilmek zorunda. Ancak bu camilerin tümünde Diyanet görevlileri bulunmuyor. Sebebiyse kadro yetersizliği.

Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Dairesi Başkanlığı’nın verilerine (2005 Ocak) göre Türkiye’deki cami ve kadro sayısı şu şekildedir:

Türkiye’deki mevcut Cami Sayısı: 76.445
Kadrolu Cami Sayısı : 64.951
Kadrosuz Cami Sayısı: 9.825
Görevlisi Olmayan Cami Sayısı: 23.542

Yukarıdaki veriler bize Türkiye’deki camilerin yüzde 30.8’inde Diyanet İşleri Başkanlığı’nun bir görevlisinin bulunmadığını göstermektedir. Peki, bu camiler kapalı mı? Bu sorunun yanıtını Diyanet İşleri Başkanı Prof. Ali Bardakoğlu şu şekilde veriyor:

“Birçok camide din görevlisi göndermediğimiz vakit, insanlar o caminin kapısına kilit vurmuyorlar. Camiyi açıyorlar, kendilerine göre, yoldan geçen kılık-kıyafeti hocaya benzeyen birini buluyorlar, mihraba geçiriyorlar, ‘hocam bize dini öğret’ diyorlar ve o insanlara din anlatıyor. Ne anlattığını, bir Allah biliyor, bir cemaat biliyor ve siz beş, altı yıl sonra oraya gittiğinizde çok farklı bir anlayışla, farklı bir oluşumla karşı karşıya kalabiliyorsunuz. Sorunlarla boğuşuyoruz” (*Kanal 7, İskele Sancak Programı, 16 Ocak 2004*)

Diyanet İşleri Başkanlığı’na tahsisli kadrolardan en fazla boşluk İmam-Hatip kadrosundadır. Aşağıda Ocak 2005 itibariyle Diyanete tahsis edilen kadro ve boş kadro sayısı yer almaktadır:

Kadro Adı	Tahsisli Kadro	Dolu Kadro	Boş Kadro
İmam - Hatip	63717	50000	13717
Müezzin-Kayyım	10546	9569	977
Kuran Kursu Öğreticiliği	4527	3544	983

Kaynak: DİB Personel Dairesi Başkanlığı

Aşağıdaki iki tabloda Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin 1993 ve 2003 yılları eğitim durumları görülüyor. İki tablo karşılaştırıldığında on yıl içinde ilkokul mezunu çalışan sayısında yüzde 13'lerden yüzde 1'lere bir düştüğü görülüyor. Ancak dört yıllık fakülte mezunu oranındaki artış on yılda yüzde 2.5'ler civarında. Diyanet personelinin eğitim seviyesini yükseltmek amacıyla yoğun bir çaba içerisinde. Bu amaçla Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'nde açılan İlahiyat Önlisans programına Diyanet personelinin yoğun bir ilgisi var. Ocak 2005 itibariyle Diyanet personelinin devam ettiği akademik programların listesi aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Yüksek Okulun Adı	Devam Eden	Mezun Olan
İlahiyat Önlisans	29808	2463
İlahiyat Meslek Yüksek Okulu		798
Diğer Yüksek Okullar	2511	4919
Toplam	32319	8180

Kaynak: DİB Personal Daire Başkanlığı (Ocak 2005)

Lisans Üstü Yhtisas	Cinsiyet				Toplam
	Kadın		Erkek		
	Yapan	Devam Eden	Yapan	Devam Eden	
Yüksek Lisans	1	8	253	248	510
Doktora	1	3	52	54	110
Doçent			10	3	13
Profesör	1		4		5
Toplam	3	11	319	305	638

Kaynak: DİB Personel Daire Başkanlığı (Ocak 2005)
Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Eğitim Durumu (1 Eylül 2003 itibariyle)

Öğrenim Durumu	Yüzde
İlkokul	1,71
Ortaokul ve Dengi Okul	3,5
Lise ve Dengi Okul	1,49
İmam Hatip Lisesi	55,1
İlahiyat Meslek Yüksek Okulu	3
2 Yıllık Yüksek Öğrenim	23,49
3 Yıllık Yüksek Öğrenim	0,18
4 Yıllık Yüksek Öğrenim	5,93
5 Yıllık Yüksek Öğrenim	0,06
6 Yıllık Yüksek Öğrenim	0,03
İlahiyat Fakültesi, YİE	5,51

Kaynak: DİE, APK Daire Bşk.

Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Eğitim Durumu (1993)

Öğrenim Durumu	Yüzde
İlkokul	13,64
Ortaokul ve Dengi Okul	8,49
Lise ve Dengi Okul	1,19
İmam Hatip Lisesi	67,76
İlahiyat Meslek Yüksek Okulu	0,23
2 Yıllık Yüksek Öğrenim	1,67
3 Yıllık Yüksek Öğrenim	0,3
4 Yıllık Yüksek Öğrenim	2,46
5 Yıllık Yüksek Öğrenim	0,03
6 Yıllık Yüksek Öğrenim	0,07
İlahiyat Fakültesi, YİE	4,16

Kaynak: DİE, APK Daire Bşk

Yıllara Göre Cami Sayısı

Yıllar	Cami Sayısı	Yıllar	Cami Sayısı
1971	42744	1993	68675
1973	45152	1994	69523
1981	47645	1995	70213
1984	54667	1996	71293
1985	57060	1997	72418
1986	59460	1998	73772
1987	61532	1999	74356
1988	62947	2000	75002
1989	64675	2001	75369
1990	66000	2002	75941
1991	66674	2003	76445
1992	68202		

Kaynak: DİB APK İstatistikleri

Cami Hayatý

Diyanet İşleri Başkanlığı kayıtlarına göre Türkiye’de toplam 76 bin 445 cami var. Diyanet 1996 yılında ülke genelinde 64 bin 663 camiye, hangi vakitlerde kaç kişinin ibadet için gittiğini saptamak amacıyla bir çalışma yaptırdı. Sonuçta ortaya çıkan “Türkiye Geneli Cami Cemaati Araştırması” başlıklı raporda, camilere devam eden kişilerin sayısı, 12 yaş üstü Türkiye nüfusuna oranlandı ve aşağıdaki bulgulara ulaşıldı:

Cemaatin Toplam Nüfus ve Namaz Vakitlerine Göre Dağılımı

Vakitler	Toplam	%
Öğle Namazı	2 181 906	9,3
Yatsı Namazı	2 013 066	8,6
Cuma Namazı	9 266 775	39,5

Cuma Namazı Kılan Cemaatin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	Toplam	%
12-20	1 403 345	15,1
21-30	1 542 874	16,6
31-40	1 715 722	18,5
41-50	1 786 413	19,3
51-60	1 654 780	17,9
61 üstü	1 163 641	12,6
Toplam	9 266 775	100,0

Öğle Namazı Kılan Cemaatin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	Toplam	%
12-20	300 061	13,8
21-30	309 528	14,2
31-40	373 632	17,1
41-50	428 124	19,6
51-60	445 917	20,4
61 üstü	324 644	14,9
Toplam	2 181 906	100,0

Yatsý Namazý Kýlan Cemaatin Ýaþ Grupларыna Göre Dađlýmý

Ýaþ Grupлары	Toplam	%
12 -20	259 445	12,9
21-30	290 205	14,4
31-40	344 128	17,1
41-50	394 366	19,6
51-60	419 102	20,8
61 st	305 820	15,2
Toplam	2 013 066	100,0

Ýýllara Göre Diyanet Personel Sayýsý

Ýýllar	Personel Sayýsý	Ýýllar	Personel Sayýsý
1970	25 236	1993	75 090
1973	30 970	1994	74 772
1981	43 197	1995	75 043
1982	44 369	1996	76 087
1983	46 665	1997	81 492
1984	49 784	1998	79 685
1985	22 380	1999	77 795
1986	61 929	2000	75 433
1987	65 361	2001	76 037
1988	70 099	2002	74 368
1989	74 930	2003	74 108
1991	74 789	2004	74 114
1992	76 232		

Kaynak: DİB APK İstatistikleri

Diyanet'in ilk yurtdışı hizmeti 1970'li yılların başında Almanya'da başladı. Diyanet'e bağlı din görevlileri "sosyal yardım uzmanı" olarak konsolosluklar ve büyükelçilikler bünyesinde görev yapmaya başladılar. Aslında Almanya'da kendiliğinden gelişen bir camileşme ve cemiyetleşme süreci başlamıştı. Türkiyeli işçiler ilk camilerini 1967 yılında Braunschweig'de Türk İslam Derneği etrafında örgütlenerek açmıştı. Bunu 1973 yılında Köln'de bulunan "İslam Kültür Merkezi" ve camisi takip etti. (Biswanger, *Türkisch-Islamische Verenie als Faktör Deustch-Türkisher Kuexistens*, 50. Aktaran, Kırımılı, 1997: 8)

Türkiyeliler, daha önceleri din ihtiyaçlarını aile içinde veya çevreye işçi olarak gelmiş olmakla birlikte belli bir dini bilgisi olan kişilerden yararlanarak zyorlardı. 1973 yılındaysa, Almanya'da "cemaatleşme süreci" olarak tanımlanabilecek dönem başladı. Bu aşamadan sonra Türkiye'deki siyasi hareketlerin ve cemaat yapılanmalarının uzantısı sayılabilecek oluşumlar Almanya'da boy gösterir oldu. 1973-78 yılları arasında dini alanda  önemli oluşum ortaya ıktı:

1. İslam Kültür Merkezi (İslamische Kultur Zentrum): Sleymanılar olarak adlandırılan cemaatin kurduğu birlik, 1973 yılında Köln'de faaliyete geçti.

2. Avrupa Milli Görüş Teşkilatları (Organisation Nationale Sicht Europa): Necmettin Erbakan liderliğindeki Milli Görüş hareketi (MNP-MSP-RP-FP-SP geleneği) taraftarlarınca 1976 yılında Köln’de kuruldu.

3. Avrupa Demokratik Ülkücü Dernekleri Federasyonu (Federation Der Demokratischen Idealistenvereine): Türkiye’deki MHP çizgisini savunan yedi derneğin 1978 yılında bir araya gelmesiyle oluşturuldu. ((Biswanger, *Türkisch-Islamische Verenie als Faktör Deustch-Türkisher Kuexistens*, s. 50. Aktaran, Kırımlı, 1997: 9-10)

Bu kuruluşlar üyelerinden topladıkları aidatlarla arsa alarak camiler inşa ettiler ve İslam’ın kendi yorumlarını Almanya’da yaşamaya başladılar. Bu arada herhangi bir cemaat içinde yer almayan Türkiyeliler ise kendi bölgelerinde aynı yöntemi izleyerek dernekler kurup cami ve ibadethaneler inşa ettiler. Bu kişiler din görevlisi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için de Diyanet’in kapısına dayandılar. 1979 yılından itibaren bu derneklerin bazılarında Diyanet tarafından altışar aylık süreyle, gerektiğinde uzatılmak ve maaşları isteği yapan derneklerce ödenmek üzere resmi din görevlisi gönderilmeye başlandı. (TC DİB Dış İlişkiler Daire Başkanlığı kayıtları. Aktaran, Kırımlı, 1997: 10)

Diyanet, Almanya’da ilk ciddi örgütlenmesini 1984 yılında gerçekleştirdi. Kısa adı DİTİB olan Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (Turkish-Islamish Union Der Anstalt für Religion e.v) kuruldu. Başkanlığını Türkiye Berlin Büyükelçiliği Din İşleri Müşaviri’nin yaptığı birlik kendine özgü bir tüzüğe sahip. Merkezi Köln şehrinde olan birlik Almanya’nın çeşitli bölgelerinde kurulan derneklerin çatı örgütü niteliğinde. 2004 Ağustos ayı itibarıyla DİTİB’e bağlı 863 dernek bulunuyordu.

Hiç tartışmasız, yukarıda sözü edilen derneklerin hiçbiri “dini kimlikli” değildir. Bunlar, Almanya’nın herhangi bir bölgesinde, Alman yasaları uyarınca kurulan sosyal ve kültürel amaçlı derneklerdir. Kaldı ki DİTİB, Diyanet’in Türkiye’de olduğu gibi cami yönetiminde söz sahibi değildir. Camilerin yönetiminden ilgili dernek, onun üye ve yöneticileri sorumludur.

Diyanet’in yurtdışı faaliyetleri üzerine inceleme yapan ve görüş sarf eden kişi ve kurumlar kurumun, ciddi, stratejik ve uzun vadeli planlardan yoksun olarak yurtdışına açıldığı konusunda birleşiyorlar. Eleştirilerin başında, Diyanet’in, ilk merkezi cemaat örgütlenmesinden 10 yıl sonra (Süleymancılar olarak tanımlanan grup 1973 yılında merkezi örgütlenmeye gitmişti) bir örgütlülük oluşturabilmesi geliyor. Diğer bir deyişle, 1984’de DİTİB Avrupa’ya gittiğinde “göçmen işçilerin çoktan parsellenmiş olduğu” yargısı yüksek sesle dile getiriliyor.

Örneğin 28 Şubat sürecinde Genelkurmay Başkanlığı’nın düzenlediği “İrticai Faaliyetler” konulu brifingler dizisinin ikincisinde, Genelkurmay İstihbarat Dairesi Başkanı Korgeneral Çetin Saner açış konuşmasında şöyle demişti: “Diyanet’in pasif, yönetmek ve yönetilmekten yoksun kadrosunun, yurt içinde ve yurt dışında görev yapmamasından ortaya çıkan boşluk, tarikatlar ve Milli Görüş Teşkilatı tarafından doldurulmakta, böylece örgütlenme faaliyetleri hızla artmaktadır. Bu durum, tarikatların ve Milli Görüş Teşkilatı gibi kurumların hızla büyümesine ve belirli kitleleri tamamen kontrolü altına almasına imkan sağlamaktadır.”

Diyanet’in Bütçesi

Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesi’nin kuruluşundan bu yana genel bütçe içerisinde aldığı paylara ait tablo aşağıdadır.

Yıllara Göre Diyanet İşleri Bakanlığı'na Genel Bütçe İçinde Ayrılan Paylar				
1924 - % 1,01	1940 - % 0,25	1956 - % 0,89	1972 - % 0,94	1988 - % 0,62
1925 - % 0,92	1941 - % 0,23	1957 - % 0,85	1973 - % 0,85	1989 - % 0,71
1926 - % 0,84	1942 - % 0,22	1958 - % 0,55	1974 - % 0,92	1990 - % 1,23
1927 - % 0,92	1943 - % 0,19	1959 - % 0,15	1975 - % 0,83	1991 - % 1,16
1928 - % 0,83	1944 - % 0,16	1960 - % 0,85	1976 - % 0,81	1992 - % 1,1
1929 - % 0,76	1945 - % 0,18	1961 - % 0,76	1977 - % 0,66	1993 - % 0,9
1930 - % 0,74	1946 - % 0,15	1962 - % 0,76	1978 - % 0,58	1994 - % 1,0
1931 - % 0,34	1947 - % 0,24	1963 - % 0,21	1979 - % 0,77	1995 - % 0,9
1932 - % 0,36	1948 - % 0,23	1964 - % 0,90	1980 - % 0,85	1996 - % 0,6
1933 - % 0,36	1949 - % 0,23	1965 - % 1,15	1981 - % 0,69	1997 - % 0,8
1934 - % 0,33	1950 - % 0,20	1966 - % 1,89	1982 - % 0,69	1998 - % 0,7
1935 - % 0,31	1951 - % 0,61	1967 - % 1,78	1983 - % 0,71	1999 - % 0,6
1936 - % 0,29	1952 - % 0,67	1968 - % 0,85	1984 - % 0,60	2000 - % 0,6
1937 - % 0,26	1953 - % 0,69	1969 - % 0,76	1985 - % 0,63	2001 - % 0,7
1938 - % 0,24	1954 - % 0,68	1970 - % 0,72	1986 - % 0,65	2002 - % 0,6
1939 - % 0,24	1955 - % 0,74	1971 - % 0,04	1987 - % 0,62	2003 - % 0,5
				2004 - % 0,7

Kaynak: 1924-1991 yılları verileri: Tarhanlı, 1993 s. 137-138, 1992-2005 yılı verileri Maliye Bakanlığı istatistikleri.

2. BÖLÜM

SAHA ARAŞTIRMASI

Çalışmamızın saha araştırması kapsamında Türkiye’de 9, Almanya’da iki şehirde, aşağıdaki tabloda dökümü verilen görüşmeleri gerçekleştirdik:

	Adana	Ankara	Aydın	Bursa	Diyarbakır	Erzurum	İstanbul	Kayseri	Samsun	Almanya	
Din Görevlisi (Erkek)	8	10	9	11	9	9	9	8	7		89
Cami Cemaati (Erkek)	0	10	10	6	10	10	10	8	10		94
Yönetici	2		1	1	1	1	1	1	3	7	19
Din Görevlisi (Kadın)		4				5					9
Dindar Kadın				2		10			6		18
											229

Merkez

Görüşülen Gruplar:

Din Görevlisi (Erkek):

Türkiye’de Adana, Ankara, Aydın, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, Kayseri ve Samsun’da toplam 82 din görevlisiyle - camilerde imamlık veya müezzinlik yapan ücretleri Diyanet tarafından ödenen kişilerle- yüz yüze görüşme yaptık. Almanya’nın Köln ve Berlin kentlerinde de Diyanet İşleri Türk İslam Birliği’ne bağlı camilerde görev yapan ve Türkiye’den görevli olarak gönderilen toplam yedi din görevlisiyle görüştük.

Cami Cemaati:

Türkiye’de 9 farklı ilde düzenli olarak camiye devam eden 84 kişiyle görüştük. Bu kişileri, gittikleri camiler ve buradaki din görevlileri sayesinde bulduk. Türkiye’deki cami cemaatine yönelik sorular Ek 3’de gösterilmiştir. Almanya’da Köln ve Berlin’de DİTİB’e bağlı camilere devam eden Türklere de ulaştık.

Yönetici:

Türkiye’de 9 müftü ve müftü yardımcılılarıyla görüştük. Ayrıca Diyanet’in Ankara’daki merkez binasında, Diyanet İşleri Başkanı, iki Diyanet İşleri Başkan yardımcısı ve dört daire başkanı ile derinlemesine mülakat yaptık. Ayrıca Almanya’da Kuzey Ren Vestfalya ve Berlin eyaletlerinin din ataşelerinin yanı sıra aynı ülkedeki din müşaviriyle de görüştük.

Din Görevlisi (Kadın)

Diyanet bünyesinde görev yapan toplam dokuz kadınla görüştük. Bunlardan dördü Diyanet merkez teşkilatında, geri kalanlarıyla İstanbul Müftülüğü’nde görev yapıyor.

Dindar Kadın:

Günde beş vakit namazını düzenli olarak kılan kadınları “dindar kadın” olarak tanımladık. Bursa’da iki, İstanbul’da on olmak üzere toplam 12 dindar kadınla görüştük. Yurtdışındaysa Berlin’de kendilerini dindar olarak tanımlayan 6 Türkiyeli kadın ile görüşme gerçekleştirdik.

Toplam

Görüşme Biçimleri:

Görüşmeler her kişiyle teke tek yapıldı. Din görevlileri ve cami cemaatiyle görüşmeler çoğunlukla camilerde gerçekleşti. Görüşmelerin tümü kayıt edildi, ama görüşülen kişilere, isimlerinin yayınlanmayacağı garantisini verildi. Seslerinin kayıt edilmesine izin vermeyen bazı din görevlileriyle görüşülmedi.

Diyanet İşleri Başkanlığı Üst Düzey Yöneticileri

Araştırmamız kapsamında Diyanet’in Ankara’da Eskişehir Yolu üzerindeki merkez binasında kurumun yedi üst düzey yöneticisiyle, her biriyle ayrı ayrı, en az birer saatlik görüşmeler yaptık. Bunlar Diyanet İşleri Başkanı Prof. Ali Bardakoğlu, Başkan Yardımcısı Prof. Muhammet Şevki Aydın, Başkan Yardımcısı Doç. Mehmet Görmez, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı Dr. Muzaffer Şahin, APK Daire Başkanı Hasan Demirağ, Teftiş Kurulu Başkanı Mahmut Sevgili ve Dış İlişkiler Daire Başkanı Dr. Ali Dere.

3. BÖLÜM

GÖRÜŞ VE ÖNERİ DERLEME

“Sivil, Şeffaf ve Demokratik Bir Diyanet İşleri Başkanlığı Mümkün mü?” başlıklı çalışmamızın “Görüş ve Öneri Derleme” bölümünde Diyanet üzerine çeşitli kesimlerin görüşlerini derledik. Bu kesimleri şöyle sıralayabiliriz:

1) Din Görevlileri Sendikaları:

Araştırmamız kapsamında din görevlileri sendikalarıyla da görüştük. Sorularımızı Türkiye Kamu-Sen’e bağlı Türkiye Diyanet Vakıf-Sen Genel Başkanı Bilal Eser, Memur-Sen’e bağlı Diyanet-Sen Genel Başkanı Ahmet Yıldız ile KESK’e bağlı DİVES Genel Başkanı Ali Rıza Ekinci yazılı olarak yanıtladı.

2) Diyanet İşleri Eski Başkanları:

Çalışmamızın önemli ayaklarından birini hayatta olan eski Diyanet İşleri Başkanları ile görüşme oluşturuyordu. Bu kapsamda 1968 ile 2003 yılları arasında görev yapmış altı eski başkanın tümüyle Ankara ve İstanbul’da yüz yüze görüştük. Bu başkanlar görev sırasıyla Lütfü Doğan, Dr. Lütfi Doğan, Prof. Dr. Süleyman Ateş, Dr. Tayyar Altıkulaç, Prof. Dr. Mustafa Sait Yazıcıoğlu ve Mehmet Nuri Yılmaz’dı.

3) Siyasetçiler

Araştırmamız kapsamında eski ve yeni siyasetçilerin de gözlem, deneyim, görüş ve önerilerini aldık. Dokuzuncu Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, eski Başbakan Bülent Ecevit, değişik dönemlerde Diyanet’ten Sorumlu Devlet Bakanlığı yapmış olan Ekrem Ceyhun, Necmettin Cevheri, Nevzat Ercan dışında halen milletvekili olarak görev yapan Prof. Burhan Kuzu (AKP İstanbul Milletvekili, TBMM Anayasa Komisyonu Başkanı) Prof. İrfan Gündüz (AKP İstanbul Milletvekili ve AKP Grup Başkanvekili), Mehmet Çiçek (AKP Yozgat Milletvekili), Doç. Ömer Özyılmaz (AKP Erzurum Milletvekili, TBMM Milli Eğitim Komisyonu üyesi), Alaattin Büyükkaya (AKP İstanbul Milletvekili, Plan ve Bütçe Komisyonu üyesi), Sinan Yerlikaya (CHP Tunceli Milletvekili, CHP Genel Başkan Yardımcısı), Ali Rıza Gülçiçek (CHP İstanbul Milletvekili, Avrupa Alevi Dernekleri Federasyonu eski Başkanı) ve Mehmet Yıldırım (CHP Kastamonu Milletvekili) ile görüştük.

4) Aleviler

Türkiye’de son yıllarda en çok tartışılan kurumlardan biri olan Diyanet İşleri Başkanlığı’na belki de en sert eleştiriler Alevi-Bektaşî kesiminden geliyor. Aynı şekilde, Diyanet’te mezhep ve tarikatların temsili söz konusu olduğunda ilk akla gelen Aleviler oluyor. Her ne kadar Alevi-Bektaşîler, Diyanet’te temsil hakkında farklı görüşe sahip olsalar da bu kurumun Sünnî –hatta Hanefî- olduğu, diğer inançlara ayrımcılık yaptığı tespitinde ve şu anki statüsüne itirazda birleşiyorlar. Bir diğer ortak noktaları da zorunlu din dersi uygulamasına karşı çıkmaları.

Alevilerin Diyanet'e bakışlarını bizzat kendilerinden öğrenme yoluna gittik. Bu amaçla kesimin önde gelen dernek, vakıf ve cem evlerine bizzat gidip röportajlar yaptık; gidemediklerimize de telefon, faks ve e-posta yoluyla ulaşım görüş ve önerilerini derledik. Bu suretle, hazırladığımız beş temel soru çerçevesinde İstanbul, Anadolu ve Avrupa'da ulaşabildiğimiz ve yanıt alabildiğimiz kurum ve kişiler vasıtasıyla raporumuzun bu bölümünü şekillendirdik.

Görüşlerine başvurduğumuz ve bize cevap veren kişi ve kurumlar şunlar:

CEM Vakfı (Prof.Dr.İzzettin Doğan), Hüseyin Gazi Derneği (Gülağ Öz), Pir Sultan Abdal 2 Temmuz Kültür ve Eğitim Vakfı (Murtaza Demir), Karacaahmet Sultan Eğitim ve Kültür Vakfı (Vahap Güngör), Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı (Ali Doğan adına Vakıf Genel Saymanı Ercan Geçmez), Pir Sultan Abdal Kültür Derneği (eski Başkan Ali Balkız), Alevi-Bektaş Eğitim ve Kültür Vakfı (Lütfi Kaleli), Gazi Cem Evi Hacı Bektaş Veli Kültürünü Tanıtma Derneği (Hıdır Elmas), Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu ve Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu (Turgut Öker, İsmail Kaplan), Hamburg Alevi Kültür Merkezi (Hasan Kılavuz), İstanbul Hacı Bektaş Veli Kültür ve Tanıtma Dernekleri eski Başkanı Dr.Beyzade Özkahraman, Gazeteci-yazar (aynı zamanda DYP Genel Başkan Yardımcısı) Reha Çamuroğlu, Gazeteci-yazar Cemal Şener, Gazeteci-yazar Rıza Zelyut

5) Sivil Toplum Örgütleri

Araştırmamız kapsamında, sivil toplum kuruluşlarının (STK) da görüş ve önerilerini derlemek istedik. Mümkün olduğunca geniş bir yelpazeye ulaşmayı hedefledik. Sonuçta 7 sivil toplum kuruluşu sorularımıza yanıt verdi. Sorulara cevap veren 7 sivil toplum kuruluşu şunlardır:

Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (ÇYDD), İnsan Hakları Derneği (İHD), Mazlum-Der, Türkiye Yazarlar Birliği (TYB), Helsinki Yurttaşlar Derneği (HYD), Liberal Düşünce Topluluğu (LDT), Türk Demokrasi Vakfı (TDV).

6) Gazeteciler

Araştırmamız kapsamında, çeşitli gazetecilerin Diyanet ile ilgili görüş ve önerilerine de başvurduk. Gazetecilerin her birine üç aynı soruyu elektronik posta yoluyla ilettik. Bunun dışında değişik yayın organlarının arşivlerinde Diyanet hakkında yazılmış yazıları taradık. İlginçtir, Türkiye'de din-devlet (siyaset)-toplum ilişkileri en çok tartışılan konulardan birisi olmasına rağmen, akademik dünyada olduğu gibi medyada da, bu ilişkilerin merkezi kurumu

Sorularımıza yanıt veren gazetecilerin listesi şu şekildedir:

Mustafa Karaalioğlu (Yeni Şafak), Mehmet Metiner (Birgün), Tarhan Erdem (Radikal), Emin Çölaşan (Hürriyet), İsmet Berkan (Radikal), Mehmet Emin Kazıcı (Beklenen Vakit), Özdemir İnce (Hürriyet), Fehmi Kuru (Yeni Şafak-Konuyla ilgili yazdığı yazıyı gönderdi).

Yukarıdaki gazeteciler dışında Diyanet konusunda kaleme aldıkları makalelere başvurduğumuz gazetecilerse şunlardır:

Ahmet Taşgetiren (Yeni Şafak, 10 Şubat 2000 tarihli yazısı)

Hasan Cemal (Milliyet, 22 Ekim 2004 tarihli yazısı)

Mehmet Ali Birand (Posta, 15 Ekim 2004 tarihli yazısı)

Mine G. Kırıkkanat (Radikal-28 Haziran 2003 tarihli yazısı)

Erdal Şafak (Sabah- 22 Mayıs 2004 tarihli yazısı)

Güneri Civaoglu (Milliyet, 14 Ekim 2004 tarihli yazısı)

M. Akif Aydın (Yeni Şafak, 5 Mayıs 2000 tarihli yazısı)

Mehmet Barlas (Sabah, 24 Mayıs 2004 tarihli yazısı)
Oral Çalışlar (Cumhuriyet, 27 Haziran 2003 tarihli yazısı)
Şahin Alpay (Zaman, 25 Kasım 2004 tarihli yazısı)

7) Sosyal Bilimciler

Araştırmamız kapsamında, din-devlet-toplum ilişkileri konusunda sosyal ve beşeri bilimlerin değişik dallarında çalışmalar yapmış öğretim üyelerinin görüşlerine başvurduk. Mümkün olduğunca geniş bir yelpazeyi temsil ettiğini düşündüğümüz bu 16 bilim insanı şunlardır:

Prof. Ali Yaşar Sarıbay, Prof. Binnaz Toprak, Prof. Elizabeth Özdalga, Prof. Fuat Keyman, Prof. Hayri Kırbaşoğlu, Prof. İhsan Dağı, Prof. Mustafa Erdoğan, Prof. Mümtaz'er Türköne, Prof. Naci Bostancı, Prof. Niyazi Öktem, Prof. Süleyman Seyfi Ögün, Doç. Ahmet Çiğdem, Doç. Ahmet Turan Alkan, Doç. Ayşe Saktanber, Yard. Doç. Ergun Yıldırım, Yard. Doç. Menderes Çınar.

Ayrıca Prof. Hayrettin Karaman, Prof. Nur Vergin ve Doç. İsmail Kara ile yüz yüze mülakat yaptık.

4.BÖLÜM SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma için Türkiye'de dokuz, Almanya'da iki ile gittik, her kademedeki din görevlileri ve namazlarını düzenli olarak camide kılmaya özen gösteren dindar erkeklerle ve ibadetlerini evlerinde aksatmamaya çalışan dindar kadınlarla görüştük. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanı Prof. Ali Bardakoğlu, iki yardımcısı, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı Dr. Muzaffer Şahin ve kurumun üç daire başkanıyla derinlemesine mülakatlar yaptık.

Diyanet'in ne kadar büyük, yaygın ve kök salmış bir kurum olduğunu gördük. Ama bu kadar büyük bir kurumun sorunlarının da devasa olduğunu gözlemledik. Türkiye'de din-devlet ilişkilerinin hâlâ tabu özelliğini koruması, konuyla ilgili hayati tartışmaların hemen güncel politikanın kısır alanına taşınması, bu sorunların çözümünü imkânsızlaştırıyor, hatta bu sorunların dile getirilmesini bile iyice zorlaştırıyor.

Kadro Açığı Sorunu

Bugün Diyanet'in çok ciddi bir kadro açığı var. AKP hükümetinin ilk dönemlerinde Diyanet'e 15 bin kadro tahsis edeceğini edildiğinde o kadar büyük tepki geldi ki hükümet geri adım atmak durumunda kaldı. Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Dairesi verilerine göre 23 bin 542 camide Diyanet'in herhangi bir görevlisi bulunmuyor.

Bilindiği gibi 28 Şubat (1997) sürecinde bütün camiler resmen Diyanet'e bağlandı. Yine bilindiği gibi, Hizbullah olayının ardından, devletin tüm camileri sıkı bir şekilde kontrol altına alması gerektiği noktasında bir tür toplumsal uzlaşma da sağlanmıştı. Bütün bunlara rağmen Diyanet'in yeni kadro alımına itirazlar, bu kurumun zaten çok büyük olduğu tespitinden güç alıyor.

Gerçekten de, üst düzey bir yöneticinin tabiriyle Diyanet "obez" bir kurum, hantallıktan sıyrılması, daha aktif olabilmesi için zayıflaması şart. Ancak devlet halkın cami yapımını sınırlamayıp, üstelik her yapılan camiyi Diyanet bünyesine katınca kurum iyice şişiyor ve sorunları da katlanıyor.

Din Görevlilerinin Ýmajý

Araştırmamızda din görevlilerine “cemaat sizi nasıl görüyor” diye sorduk. Cami cemaatinden de din görevlileri hakkındaki görüşlerini aldık. şu tespiti çekinmeden yapabiliriz: Camiye devam eden vatandaşlar Amerikan filmlerindeki din adamlarıyla kendi imamlarını kıyaslıyor. Türkiye’deki din adamlarının daha saygın olmasını istiyor.

Ciddi sayıda din görevlisi “cemaat bizi namaz kıldırma memuru olarak görüyor” diye yakınıyor. Bu aslında cemaate yönelik bir suçlama değil, bir hayıflanma. Din görevlilerinin yeterince itibarının olmamasının başta gelen nedeni, hiç tartışmasız ekonomik şartlarının elverişsiz olması. Bugün Diyanet mensupları, devlet memurları içinde en düşük maaş alanlar arasında yer alıyor. Ayrıca özlük hakları konusunda da çok geri durumdalar. Mesai günleri ve saatleri belirsiz; izin yapmada bir dizi sorunla karşılaşılıyorlar. İlginç bir şekilde din görevlileri yargılanma durumunda memur olarak kabul edilmiyorlar. Yani Memurin Muhakemat Kanunu’nun kapsamı dışındalar. Din görevlilerinin ezici bir çoğunluğu işlerinden son derece memnun olduklarını söylediler. Fakat istatistikler Diyanet’ten devletin diğer birimlerine kayma yolunda yoğun bir ilgi olduğunu gösteriyor. Burada temel dürtünün daha yüksek maaş ve daha iyi özlük hakları olduğu kabul ediliyor.

Ekonomik zorluklar bir yana Türkiye’de din görevlilerinin zaten bir imaj sorunu var. İçlerinden biri “din ile devlet arasında sık sık gerilim çıkıyor, arada olan bize oluyor” diye durumu özetliyor. Laikler tarafından “mürteci”, İslamcılar tarafından “devletin emir kulu” görülen din adamları çareyi genellikle sessiz kalmakta, hassas alanlara girmemekte buluyorlar.

Diyanet ve Bađlý Vakýflarýn Þeffaflýđý

Çalışanları ne kadar geçim sıkıntısından yakınırsa yakınsın, Diyanet’in bütçesinin büyüklüğü öteden beri eleştiriri ve tartışma konusu olmaktadır. Özellikle Alevilik ile ilgili tartışmalarda sık sık Diyanet bütçesine atıfta bulunulmakta ve bunun, birçok bakanlığın bütçesinin toplamından daha fazla olduğunun altı çizilmektedir. Ancak biliyoruz ki bu bütçenin yaklaşık yüzde 90’ı personel maaşlarına gitmekte, geri kalanıyla da ülke genelindeki 76 bin 445 caminin bakım ve tefrişi yapılmaktadır. Öte yandan Diyanet’in harcamaları TBMM denetimi altındadır.

Buna rağmen Diyanet’in şeffaf bir kurum olduğu söylenemez. Kurumun değişik kademedeki yetkilileri zaman zaman, doğrudan ya da dolaylı olarak usulsüzlük ve yolsuzlukla suçlanmışlardır. Tartışmalar, genel bütçeden Diyanet’e ayrılan payın değil, “ek gelirler”in kullanımıyla ilgili çıkmaktadır. Cuma ve Bayram namazlarında toplanan paraların akıbetinden

Diyanet Vakfı’nın hac gelirlerini nasıl değerlendirdiğine ilişkin birçok soru, kurumun yeterince şeffaf olmaması nedeniyle cevaplanmamıştır.

Diyanet Vakfı çok büyük bir işletme görünümündedir. Hac gelirlerine ek olarak hayırsever vatandaşların aynı ve nakdi bağışları da Diyanet Vakfı’nın gücüne güç katıyor. Ve bu geniş imkânlar çok ciddi çıkar çatışmalarını da beraberinde getiriyor.

Bilindiği gibi Mehmet Nuri Yılmaz’ın başkanlığı döneminde, Vakıf yönetiminin Diyanet’in kaynak aktarımı taleplerinin tümünü yerine getirmemesi üzerine iki kurum arasında büyük bir gerilim yaşandı. Medyanın Vakıf yönetimi aleyhine yayınlarının da katkısıyla, Diyanet yönetimi vakfı da denetimi altına aldı.

Yine aynı dönemde Diyanet, bazı GSM operatörleriyle sözleşme imzalayarak çok sayıda camiye baz istasyonu kurulmasına izin verdi. Cami cemaatlerinin tepkisini de beraberinde getiren bu uygulamayla elde edilen gelir, Diyanet’in Japonya’nın başkentinde yaptırdığı camiye kaynak temini için kurulmuş olan

Tokyo Camii Vakfı'na aktarıldı. Ancak söz konusu vakfın kaynaklarının, Diyanet'le ilişkisi olmayan bazı kuruluşların faaliyetlerine ve Diyanet bünyesinde kurulması düşünülen “stratejik araştırma merkezi” projesine aktarıldığı ortaya çıktı. Diyanet Vakfı, İSAM ve İslam Ansiklopedisi gibi başarılı projelere imza atmış olmakla birlikte şeffaf bir kurum değil. Aynı şey, bir süre önce Diyanet'in bugünkü yönetiminin ismini Dini ve Sosyal Hizmet Vakfı olarak değiştirdiği Tokyo Camii Vakfı içinde geçerli. Bu Vakıfla ilgili olarak şimdiki yönetimle eski yönetim arasında bir dizi hukuk savaşı yaşanıyor.

Ezan, Hutbe ve Vaazların Merkezileştirilmesi

Diyanet'in ezan, hutbe ve vaazları merkezileştirmesi de din adamlarının imajına olumsuz katkıda bulunuyor. Bilindiği gibi Diyanet ezanı “gürültü kirliliği”; hutbeleri imamların seviyesinin yetersizliği; vaazları da yeterince vaiz bulunmadığı için merkezileştirdi. Ezan ve vaazlar bölgesel olarak tek bir yerden okunup teknoloji sayesinde tüm camilere aynı anda dağıtılıyor; hutbeler ise Diyanet'in aylık dergisinde yayınlanıyor, imamlar da cemaate bunları okuyor.

Aslına bakılacak olursa din görevlilerin çoğu bu uygulamalardan memnunlar. Böylece üzerlerindeki iş yükü ve bu arada siyasi sorumluluk azalmış oluyor. Fakat hutbelerin merkezileşmesine, her caminin farklı cemaati olduğu; her bölgede farklı sorunlar bulunduğu gerekçesiyle itirazlar da geliyor. Merkezi vaaz, vaazda göz temasının ve vücut dilinin önemli olduğu; cemaatin vaizi görmek istediği gibi gerekçelerle eleştirilebiliyor. Merkezi ezanaysa, az sayıdaki “dinsel” argüman dışında çok fazla tepki yok.

Öte yandan bütün bu uygulamalar, zaten kalitesi hakkında şüpheler bulunan din görevlilerini iyice tembelleştiriyor, özellikle gençlerin şevkini kırıyor. Bazı cemaatler ve İslamcıların hutbe ve vaazların esas olarak siyasi nedenlerle merkezileştirildiğini ileri sürmesi sorunu daha da karmaşıktırıyor. Sonuçta bu merkezileştirmeler –ister profesyonel, ister siyasi gerekçelerle olsun- Diyanet'in kendi personeline güvenmediğinin kanıtı olarak algılanabiliyor. Bu da din görevlilerinin imajını daha fazla zedeliyor.

Cami Cemaatindeki Nitelik Artışı

Araştırmalarımızda, Türkiye'de dine ilginin geçmişe kıyasla artıp artmadığını da sorguladık ve gerek din görevlileri, gerek dindar vatandaşlardan çelişkili yorumlar derledik. Kimileri “artış var” derken, kimileri olmadığında ısrar etti; bazıları da her şeyin aynen devam ettiğini söyledi. Ama çoğunluk şu üç konuda mutabık:

1. Türk toplumu, camiye gitse de gitmese de, ibadetlerini yerine getirirse de getirmese de genel olarak dindar, din adamlarına saygıda kusur etmiyor;
2. Camilere sadece yaşlılar gelmiyor, özellikle son dönemlerde gençlerin sayısında artış var;
3. Dindarların ekonomik, kültürel vb. birçok açıdan seviyesi yükseldi. Buna bağlı olarak, artık daha fazla okuyarak, sorgulayarak iman ediyor ve ibadetlerini yapıyorlar.

Dindarların eğitim ve kültür düzeylerinin yükselişi Diyanet'in hizmetlerinin ve bunu veren görevlilerinin kalitesinin artmasını da zorunlu kılıyor. Ama kurumun buna tam olarak cevap verebildiği söylenemez. Öyle ki bazı Diyanet yöneticileri, cemaatin yer yer din görevlilerinin ilerisinde olduğunu itiraf edebiliyorlar.

Diyanet'in Dışarı Açılması

Din görevlileri de, Diyanet merkezinin, toplumun dini konulardaki beklentilerini yeterince karşılamadığını düşünüyor. Medyanın, özellikle televizyonun yaygınlaşması etkisinin artması, buna paralel olarak özel televizyon kanallarının dinle ilgili –çoğu spekülatif- konuları tartışmaya açması Türkiye'de toplumun

din bilgisi ve kültüründe altüst oluşlara yol açıyor. Diyanet'in, bu tartışmaların hemen hiçbirinde aktif olarak yer almaması, mahalle ve köylerde Diyanet personelini zor durumda bırakıyor. Diyanet merkezinden tartışma konularıyla ilgili yapılan açıklamalar veya verilen fetvalar ise ya çok geç kalıyor ya da kamuoyunun beklentilerine tam olarak cevap veremiyor.

Bu nedenle görüştüğümüz din görevlilerinin büyük bir kısmı, Diyanet'in medyada daha aktif olmasını, yaşanan tartışmalara müdahale etmesini; buna ek olarak kendi medyasını yaratmasını talep ediyor. Kimileri de Diyanet'in aslında çok yoğun ve nitelikli faaliyetleri olduğunu, ama bunun reklamını çok iyi yapamadığını iddia ediyor.

Her durumda kurumun kabuğunu kırması, topluma cami dışında da ulaşması veya camilerde ibadetin dışında birtakım kültürel, bilimsel ve sosyal faaliyetler düzenlenmesi yolunda bir beklenti giderek artıyor. Diyanet'in yeni yönetiminin bu beklentilerden haberdar olduğunu, kendilerinin de benzer bir perspektife sahip olduğunu gözlemledik, ama yıllarca kendisine çizilmiş alanda varlık göstermeye alışmış ve bundan pek de şikayeti olmayan bir kurumun kabuğunu kırması kolay olacağına benzemiyor.

Erkek Egemen Zihniyet

Diyanet merkez teşkilatında görevli kadınlarla yaptığımız görüşmeler, 1980'li yıllarda İslami hareketin yükselişe geçmesine paralel olarak gelişen feminist –en azından feminizan- perspektifin kadın din görevlileri arasında da etkili olduğunu gösteriyor. Bu kişiler, “erkek egemen zihniyet” ile yönetildiğini ileri sürdükleri Diyanet'in kadınlar lehine açılımlar yapmasını ummuyorlar.

Kadın sorunu, Türkiye'deki din-devlet-toplum ilişkilerinin tam da ortasında yer alıyor. 1980 ortasından gelip 2000'li yıllara taşınan ve herhangi bir çözüm işareti de bulunmayan başörtüsü sorunu bu önermeyi kanıtlamada tek başına yeterli bir örnek.

Öte yandan gerek İmam Hatip Liseleri, gerek İlahiyat Fakültelerindeki kız öğrenci sayısı alabildiğine artmış durumda. İHL'ne çıkarılan katsayı engeliyle, her iki okulda da başarılı öğrencilerin daha çok kızlar arasından çıktığını belirtmiştik. Bunlar, çok az kadın istihdam ettiği için Diyanet'e yönel(e)miyorlar. Ve “kadından imam olmaz, niye bu okullara gidiyorsunuz?” sorusuyla daha sık muhatap oluyorlar. Dolayısıyla kadın sorunu Diyanet'te iki ayrı boyuta sahip:

1) Kurum içinde kadınların daha fazla ve etkili bir şekilde istihdamı;

2) Kadınlara yönelik hizmetlerin yaygınlaştırılması ve kalitelerinin yükseltilmesi.

Bir önceki başkan Mehmet Nuri Yılmaz döneminde Diyanet kadınlarla ilgili birtakım –pozitif- çıkışlar yaptı, ama bazı makyaj düzenlemeleri dışında çözüm yolunda ciddi ve tatminkâr adımlar atılmadı. Prof. Ali Bardakoğlu yönetiminde atılan en ileri ve en son adım ise kadınlara “müftü yardımcılığı” kotası ayrılması ve adayların sınava sokulması oldu. Ancak bunun beklentileri ve ihtiyaçları tam olarak karşılaması mümkün görünmüyor. Çünkü kadın din görevlileri en azından bir Diyanet İşleri Başkan Yardımcısının kadın olmasını, kurum içerisinde kadınlar için bir “masa” ya da “daire” oluşturulmasını talep ediyorlar. Türkiye'de dindar kadınlarla yaptığımız görüşmelerde nerdeyse hiçbirinin Diyanet'in kadınlara yönelik herhangi bir faaliyetinden haberdar olmadığını, tek bir Diyanet mensubu kadın tanımadıklarını öğrendik. Almanya'da görüştüğümüz dindar kadınlarsa, Diyanet'in faaliyetlerinden haberdar olmakla birlikte bunlara fazla itibar etmediklerini söylüyorlar. Almanya'daki Diyanet yetkilileri de kendilerine en fazla talebin kadınlar ve çocuklar için geldiğini, ama kadın görevli sayısının yok denecek kadar az olduğunu ediyorlar. Bu açık, belli bir düzeyde olmaları durumunda, erkek din görevlilerinin eşleri ile kapatılmaya çalışılıyor. Diyanet'in kadınlara yönelik hizmetlerinin azlığı, buna bağlı olarak kadın çalışan sayısının düşüklüğü, kadınların erkekler kadar camiye gitmiyor olmasıyla meşrulaştırılmak isteniyor. Kadınların daha fazla

camiiye çekilmesiise, birtakım dini argümanlarla da desteklenerek, bir misyon olarak benimsenmiyor. Geriye bir tek, kadınlara cami dışında, özellikle evlerinde, ulaşma seçeneği kalıyor ki bu da –hele cemaatlerin kadınlara yönelik köklü etkinlikleri göz önüne alınırssa- bir dizi ek olanak ve finansman gerektiriyor.

Diyanet'e Siyasi Müdahale ve Özerklik Tartışmaları

Kamuoyunda, Diyanet'e devletin değişik kurumlarının, hükümetlerin ve siyasetçilerin müdahale ettiği görüşü çok yaygın. Bunu cami cemaatiyle yaptığımız görüşmelerde bir kez daha doğrulama imkânı bulduk. Din görevlilerin çoğu da siyasetçilerin müdahalesi olduğunu kabul ettiler, ama bunun daha çok atama konularında olduğunu altını çizdiler. Biz de çalışmalarımız sırasında bu tür siyasi baskıya açık olarak tanık olduk. Bir ilin müftüsü, kendisiyle mülakat yaptığımız sırada üç farklı milletvekili tarafından üç farklı din görevlisine yönelik talepler nedeniyle arandı.

Devletin Diyanet'e dini konularda baskı yapıp yapımadığı konusundaysa farklı değerlendirmeler var. Öncelikle başkanın atamayla gelmesi, kanunen Başbakanlığa, fiilen bir Devlet Bakanı'na bağlı olması başlı başına devletin müdahalesinin kanıtı olarak görülüp gösteriliyor. Statü böyle olmakla birlikte, özellikle son yıllarda hükümetlerin Diyanet İşleri Başkanlarına doğrudan müdahale ettiğine dair elimizde fazla iddia ve bulgu yok. Hatta 28 Şubat sürecinde Diyanet'in "Başörtüsü Allah'ın emridir" diye fetva vermiş olduğu gerçeği de ortada.

Diyanet'in siyasi müdahalelerden arındırılması için öteden beri dile getirilen özerklik önerisine, din görevlileri ve cami cemaati içinde geniş bir bölümün sahip çıktığı görülüyor. Burada çok önemli bir ayrıntının altını çizmek kaçınılmaz: Kamuoyu ve din görevlilerinin nezdinde Diyanet İşleri Başkanı, bütün kurumla özdeşleşmiş bir halde. Dolayısıyla o ne kadar özgür olursa Diyanet'in de o kadar özgür olacağı düşünülüyor. Bu nedenle başkanın seçimle gelmesi fikri epey taraftar buluyor. Ancak arzulanan bir "bağımsızlık" değil de "özerklik" olunca, bu seçim sürecine yürütme ve/veya yasama organlarının bir şekilde dahil olmasının da mümkün olabileceği belirtiliyor. Bu bakımdan, seçimler sonucu örneğin üç aday seçilmesi ve Cumhurbaşkanı'nın bunlardan birini ataması ülkenin değişik bölgelerindeki din görevlileri ve dindarlar tarafından önerildi. Kimileri, buna ek olarak Diyanet'in başbakanlığa değil de cumhurbaşkanlığına bağlanması da savundu.

Diyanet'in TRT, YÖK, RTÜK gibi bir özerkliğe kavuşması, başkanın da seçimle işbaşına gelmesi önerisinin hemen ardından "Peki kim seçecek?" sorusu geliyor. Bu öneriye sıcak bakan din görevlilerinin cevabı belli: Öncelikle ve ağırlıklı olarak Diyanet çalışanları. Bu cevap sahipleri, bu sayede kurumun başına akademisyenlerin değil, onu çok iyi tanıyan, çalışanların sorunlarını yakından bilen "çekirdekten" din görevlilerinin gelecek olmasını umuyorlar. Ancak din görevlilerin bu ısrarı, Diyanet'te olması muhtemel seçimlerin, üniversiteler, Futbol Federasyonu gibi diğer "özerk" kurumlarda her seçim öncesi yaşanan gruplaşmalara –kimilerinin deyimiyile "çeteleşmelere"- yol açmasının mukadder olduğunu ipuçlarını barındırıyor.

Diyanet'in Lağvı Tartışmaları ve Cemaatlere Bakış

Diyanet'e siyasetçilerin müdahalesinden rahatsız olan ve bu nedenle Diyanet'in özerkleşmesini isteyenlerin önemli bir kısmının Türkiye'de dinin devletin kontrolü altında olmasına itiraz etmemeleri, hatta alkışlamaları ilk başta şaşırtıcı gelebilir. Kimileri bu tutuma tarihten dayanak buluyor; Osmanlı, hatta daha öncesinden beri Türklerde aynı sistemin işlediğini ileri sürüyor. Kimileri, yine tarihe dayanmakla birlikte Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının Diyanet ile Genelkurmay'a eşit önem verdiğini söyleyip kuruma bir

nevi dokunulmazlık atfediyorlar.

Ama en yaygın gerekçelendirme İslam dininin ve Türkiye'nin "özel şartları". Raporumuzun saha çalışma bölümünde çok net bir şekilde görüldüğü gibi, gerek din görevlileri, gerek cami cemaati Diyanet'i "olmazsa olmaz" bir kurum olarak görüyor, "birlik ve beraberliğimizin harcı, sigortası, teminatı..." vs. şeklinde yüceltiyorlar.

Dolayısıyla "Diyanet'in lağvedilip din işlerinin cemaatlere bırakılması önerisi hakkında ne düşünüyorsunuz?" sorumuza "büyük kargaşa çıkar... kaos olur... anarşi hortlar..." gibi cevaplar aldık, bazıları bu yüzden ülkede bir iç savaşın bile çıkabileceğini öngördü.

Birçokları bu kadar sert çıkmalarına gerekçe olarak Almanya'da yaşananları gösterdi: Camilerin fraksiyonlara göre ayrılması, kimsenin bir diğersinin camisine gitmemesi, sert ve yer yer şiddetli bir rekabet ortamı. Bir diğer itiraz da İslam dininin cemaatlere bırakılamayacağı önermesi üzerinde şekilleniyor. Diyanet'in lağvı durumunda "başına sarığı saran"ın kendini otorite ilan edeceği uyarısında bulunanlar, Diyanet'in varlığında bile Müslüm Gündüz, Ali Kalkancı gibi kötü örneklerin çıkabildiğini hatırlatmaktan geri kalmıyorlar. İlginç olan, değişik illerde görüştüğümüz ve kendilerinin bir İslami cemaate bağlı olduğunu kabul eden bazı dindar vatandaşların da Diyanetsiz bir Türkiye'yi hayal bile etmek istememeleri. Aynı şekilde Nakşibendiliğin Menzil Dergâhı'ndan üst düzey bir isim ile Nurculuğun Yeni Asya kolunun lideri Mehmet Kutlular ile yaptığımız -önceki bölümlerde yer alan- görüşmeler de gösteriyor ki ülkemizdeki etkili Sünni cemaatlerin Diyanet ile pek problemleri yok.

Halbuki geçmişte Süleymancılar ve Işıkçılar olarak bilinen iki etkili ve yaygın cemaat Diyanet ile çok sert bir çatışma içindeydi. Yıllarca süren bu gerginliğin 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle yumuşadığı -ya da yumuşatıldığı- ileri sürülüyor. Örneğin araştırmamız kapsamında Süleymancıların da görüşünü almak istedik. Cemaat yetkilileri önerimizi kabul etmediler ancak uzun süreden beri Diyanet ile aralarında herhangi bir sorun olmadığını da şifahi olarak doğruladılar.

Diyanet'in cemaatlerle arası Avrupa'da da giderek iyileşiyor. Bunun üç temel nedeni olduğu söylenebilir:

1. Cemaatlerin çok ortaklı şirket işlerine fazlasıyla bulaşıp Avrupa'daki Türk işçiler nezdinde epey itibar kaybetmiş olması;
2. 11 Eylül 2001 terör saldırılarının ardından Avrupa devletlerinin cemaat örgütlenmelerine kuşku ve mesafeye yaklaşır olmaları; buna karşılık o zamana kadar "resmi" olduğu gerekçesiyle uzak durdukları Diyanet'in Avrupa örgütlenmelerini -çoğu DİTİB adını taşıyor- desteklemeye başlaması;
3. Türkiye'de AKP'nin iktidara gelmesi.

Din görevlilerinin özgüven eksikliği Sünni cemaatler söz konusu olduğunda yerini büyük ölçüde kendine aşırı güvene ve karşısındakileri küçümsemeye bırakıyor. Bir kısmı cemaatlerin varlığından bile habersiz olduğunu söylerken önemli bir bölümü var olduklarını ama önem arz etmediklerini savunuyor; çok az bir bölüm din görevlisiye bazı cemaatlerin hizmetlerinden övgüyle söz ediyor. Buna karşılık, Diyanet'in cemaatlerle nasıl bir ilişki geliştirmesi gerektiği sorusuna çok az sayıda "asla böyle bir şey söz konusu olamaz" karşılığı aldık. Din görevlilerinin önemli bir bölümü cemaat gerçekliğini yadsımanın mümkün olmadığını, onlarla "samimi ama mesafeli" bir ilişkinin kurulması gerektiğini düşünüyor. Ama hiçbirisi "eşit" bir ilişkiden söz etmiyor. Diyanet'in cemaatleri "eğitmesi, doğru yola sevk etmesi, terbiye etmesi, asimile etmesi, kontrol etmesi" isteniyor. Tekke ve Zaviyeler ile İlgili Kanun'un değiştirilmesinden yana olan küçük bir grup da, yasallık kazanan cemaatlerin Diyanet'e bağlanmasını savunuyor.

Yurtdışı Hizmetleri

Diyanet 1985 yılından bu yana, başta Almanya olmak üzere yurtdışındaki Türklere din hizmeti veriyor. Bu amaçla 20 yıldır yurtdışına din görevlisi gönderiliyor. Diyanet'in Avrupa'ya geç gittiği, çünkü yurtdışındaki Türklerin "cemaat ve tarikat yapılanmaları tarafından çoktan parsellenmiş" olduğunu, bizzat Diyanet yetkilileri itiraf ediyor. Şu anda gerek dünya konjonktürü, gerekse söz konusu cemaatlerin derin prestij kaybı nedeniyle Diyanet'in Avrupa'da eli güçlenmiş durumda.

11 Eylül 2001 terör saldırılarının ardından, "medeniyetler çatışması" senaryolarının dile getirildiği bir ortamda İslam'ı Batı'ya tanıtmada Diyanet görevlilerine büyük görev düşüyor. Ve gördüğümüz kadarıyla Diyanet bu yükün altında eziliyor.

Örneğin Almanya'da İslam'ı öğrenmeye yönelik büyük bir arayış olduğu, Alman okullarından çok sayıda öğrencinin gruplar halinde camilere götürüldüğü, fakat buralardaki din görevlilerinin İslam'ı Almanca olarak anlatabilecek donanıma sahip olmadığı sık sık dile getirildi.

Aleviler ve Diğer Yınanç Gruplarına Bakış

Cemaatlere karşı bu kadar mesafeli davranan din görevlileri ve cami cemaati hiç kuşkusuz Aleviler söz konusu olduğunda daha katı tutumlar alabiliyorlar. Türkiye ve Almanya'da yaptığımız görüşmelerde sık sık şu tür sözler işittik:

- Alevilik Hz. Ali'yi sevmekse biz de Aleviyiz;
- Aleviler bizim kardeşimiz, aramızda hiçbir sorun yok;
- Hatta içlerinde namaz kılan, hacca gidenler de var;
- Diyanet'te Alevi personel bulunmadığı iddiası doğru değil, kaldı ki İmam Hatip ya da İlahiyat mezunu herkes kurumda çalışmak için başvurabilir;
- Aleviler kendi içlerinde bin parçaya bölünmüş durumda, hangisini muhatap alabiliriz ki?
- Bazıları Aleviliğin İslam dışı olduğunu bile söylüyor;
- Cem evleri bir ibadethane değildir, caminin alternatifi olamaz;
- Diyanet'te temsilleri söz konusu olamaz, çünkü Diyanet tüm Müslümanların üst kurumudur; herhangi bir mezhebin güdümünde değildir;
- Eğer Aleviler temsil edilirse Nakşîler, Kadiriler ve başkaları da gelir...

Çalışmamız sürerken Diyanet İşleri Başkanı Prof. Ali Bardakoğlu da, "Aleviler temsil edilirse Aczimendiler de hak talep eder" diyerek kıyaslamayı varabileceği en aşırı noktalardan birine taşıdı. Bu nedenle farklı bölgelerden bazı din adamlarının "Aleviler temsil edilirse Lazlar, Gürcüler, Çeçenler de gelir" diye iddialarını gerekçelendirmeleri, yani bunu dinsel değil "etnik" bir sorunmuş gibi algılamaları da bizi hiç şaşırtmadı. Aleviliğe hiç de sıcak bakmayan bazı din adamlarının da, "Diyanet'te temsil edilsinler de kendilerine gerçek İslam'ı öğretilim" sözleri de, Aleviliğe karşı ayrımcı bakışın bir diğer çarpıcı örneği olarak dikkat çekti.

Toparlayacak olursak, din görevlisi, Diyanet yöneticisi ve cami cemaatiyle, Türkiye'nin Sünni dindarlarının çoğunun Alevi kimliğini tanıma ve onların taleplerine saygı gösterme konusunda halen çok geri bir pozisyonda olduklarını açık ve net bir biçimde gözlemledik. Buna göre:

- Aleviliğin Türkiye'nin gerçeği olduğu konusunda cami cemaati ve din görevlileri arasında bir mutabakat var;
- Fakat iş Aleviliğin ne olduğu sorusuna gelince, kendi tanımlarını dayatmaya, yani Alevilere Alevilik öğretmeye çalışmakta ısrarlılar. Alevi kesimin Aleviliğe nasıl baktığıysa, aralarında farklı

yaklaşımların bulunması nedeniyle göz ardı ediliyor;

- Bu bağlamda, Hz. Ali'yi sevmekten ibaret bir Alevilik öne çıkarılmak isteniyor.
- Alevilerin Diyanet'te temsili önerisi, nerdeyse Diyanet'in lağvı kadar büyük ve sert tepki topluyor.

Bununla birlikte Aleviliğe empatik ya da sempatik bakan, örneğin onların da pekala Diyanet'te temsil edilebileceklerini söyleyenlerin sayısı, Aleviliği "sapık ve düşmanca" bir akım olarak görenlerden hayli fazla çıktı, ki bu da son yıllarda yapılan tartışmaların hiç de boşa gitmediğini gösteriyor. Burada çok önemli bir parantez açıp, kadınların (ister din görevlisi, ister kendi halinde dindarlar olsun) ve Diyarbakır'daki din görevlileri ve cemaatin çoğunun Alevilere çok sıcak yaklaştığının, buna karşılık Aleviliğe öfke kusanların çoğunlukla İstanbul, Ankara gibi büyükşehirlerde yaşadığının altını bir kez daha çizelim.

Son olarak din görevlileri ve cami cemaatine, bölgelerinde misyonerlik faaliyetleri olup olmadığını da sorduk. Çok azı "haberim yok" derken, büyük bir çoğunluk "Evet, çok büyük maddi imkânlarla çalışıyorlar" dedi. Ama içlerinden bizzat misyonerlik faaliyetine tanık olduğunu söyleyen hemen hemen hiç çıkmadı.

Alevilerin dışında İslamiyet dışındaki dinlerin Diyanet'te temsili hakkında sorduğumuz soruya nerdeyse oybirliğiyle "hayır" cevabı aldık. Bunun nedeni olarak Diyanet'in Müslümanların kurumu olduğu, gayrimüslimlerin zaten kendi kurum ve kuruluşlarına sahip oldukları ve durumlarından hiç şikayetçi olmadıkları, bu nedenle böyle bir teklife zaten asla yanaşmayacakları gösterildi. Aynı şekilde, misyonerlik konusunun abartılmaması gerektiğini, zaten bunun "din özgürlüğü" kapsamına girdiğini, Müslümanların da gayrimüslimler arasında tebliğ faaliyetleri yürüttüğünü söyleyenlerin sayısı da biri, ikiyi geçmedi.

AB'ye Bakış

Tam da bu noktada bazı din görevlilerinin, Türkiye'nin AB üyeliğini, İslamiyet'i Avrupa'da kökleştirmenin bir aracı olarak desteklediklerini belirtmek kaçınılmaz. Kuşkusuz görüştüğümüz kişilerin büyük çoğunluğu AB üyeliğinin "din, ahlak ve kültür" bakımından ülkeye çok şey kaybettireceğine inanıyordu. Fakat bunlar içinde "ama getirecekleri götüreceklerinden daha fazla" deyip AB üyeliğine onay verenler daha kalabalıktı.

Araştırmamızda din görevlisi ya da cami cemaatinden olsun, çok az kişi AB'ye karşı olduğunu açıkça söyledi. AB'den yana olanlar, üyeliğin ekonomiyle birlikte hak ve özgürlükler ve demokrasi bakımından Türkiye'ye çok büyük katkıları olacağını ileri sürüyorlar.

Fakat AB yanlılarının hatırı sayılır bir bölümü, birliğin Türkiye'yi üyeliğe kabulde çok zorluk çıkardığını, bundan sonra da çıkaracağını düşünüyorlar. Hatta bazıları, kendilerinin çok arzuladığını ama AB'nin Türkiye'yi asla üye olarak almayacağını iddia ediyorlar.

Din görevlilerine Diyanet'in AB'ye hazır olup olmadığını sorduğumuzda genel olarak olumlu ve iyimser cevaplar aldık. Bu görüşlerini, Diyanet'in yıllardır Avrupa'da faaliyette olması, personelin çoğunun üniversite mezunu olması ve kurum bünyesinde dil kurslarının yoğunlaştırılmasıyla gerekçelendirdiler.

Çözüm Önerileri

AB sürecinde Türkiye bir dizi reforma imza attı, bundan sonra da atacağı açık. Reforma muhtaç alanlardan biri de din-devlet-toplum ilişkileri. Her reformda olduğu gibi bunu da hiç kuşkusuz "AB istiyor diye

değil, kendi toplumumuzun hayrına olduğu için” yapmamız gerekiyor. Saha çalışmasında Türkiye’deki din-devlet ilişkilerinin sorunsuz olduğunu söyleyen kimseye rastlamadık.

Türkiye uzun bir süre din-devlet-toplum ilişkileri tartışmasını sadece gayrimüslimler ekseninde yürüttü. Ne var ki AB’nin 2004 İlerleme Raporu’nda Alevilerin “Müslüman azınlık” olarak tanımlanmasıyla her şey değişti. Artık Türkiye, istese de istemese de din-devlet-toplum ilişkilerini, buna bağlı olarak da Diyanet’i masaya yatırma durumunda. Ve bu tartışma sadece Alevilerle sınırlı kalacağı da benzemiyor. Biz bu tartışmayı Türkiye için hayati önemde görüyoruz ve vatandaşların, sivil toplum kuruluşlarının, siyasi partilerin ve devletin ilgili birimlerinin dikkatine birtakım değerlendirme ve çözüm önerileri sunmak istiyoruz. Bunlar hiç kuşkusuz bu çalışmayı hazırlayan iki kişinin görüşleridir. Bunları, din-devlet-toplum ilişkileri ve Diyanet üzerine yaptığımız çalışmalardan, Diyanet camiasında yaptığımız görüşmelerden ve toplumun farklı kesimlerinden derlediğimiz görüş ve önerilerden hareketle geliştirdik:

Genel Yaklaşımlar

1. Seksen yıllık bir kurum olan Diyanet’in dünkü ve bugünkü durumunun herkes için sorun oluşturduğunu; böyle gitmesi halinde bu sorunların süreceğini ve bunun da en büyük zararı laikliğe vereceğini kabul etmeliyiz;
2. Diyanet’in mümkün olduğunca pasif ve kendi kabuğunda bir kurum olması tercihinden vazgeçip alabildiğine dinamik ve etkin olması teşvik etmek gerekiyor;
3. 11 Eylül 2001 terör saldırılarının ardından oluşan atmosferde Türkiye’deki din-devlet-toplum ilişkileri ve dolayısıyla Diyanet deneyimi dünyanın daha fazla ilgisini çekiyor. Diyanet üzerine düşünürken bu durumun getirdiği ek sorumluluklar ve muhtemel tuzaklar akılda tutulmalı;
4. Diyanet sorunu, din-devlet-toplum ilişkilerindeki sorunlardan en merkezisi olmakla birlikte sadece biridir. Bu bağlamda başörtüsü, din eğitimi vb. diğer sorunlarla birlikte tartışılması yararlı olacaktır;
5. Diyanet sorununun toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasal ve eğitsel boyutları bulunuyor. Sorunun çözümü için mümkün olduğunca bütün boyutlar bir arada ele alınmalı, herhangi bir boyut ya da boyutlar aşırı şekilde öne çıkarılmamalı veya ihmal edilmemeli;
6. Diyanet ile ilgili atılacak adımların sadece kurum mensuplarını ve kurumun hizmetlerinden doğrudan yararlananları değil tüm toplumu çok yakından ilgilendirdiğini akıldan çıkarmamalıyız;
7. Diyanet sorunu, mümkün olduğunca politik tartışma ve çekişmelerin malzemesi olmamalıdır; “28 Şubat sürecinin rövanşını alma” veya “AKP hükümetini köşeye sıkıştırma” gibi yaklaşımlar Türkiye’nin aleyhine olacaktır;
8. Diyanet personeline yönelik küçük düşürücü, suçlayıcı, şüphe uyandırıcı tavır ve davranışlardan uzak durulmalı;
9. Diyanet personelinin, sadece hizmetlerinden yararlanan kesimlere değil toplumun tümüne seslenebilecek kişiler olması bir hedef olarak belirlenmeli;
10. Diyanet ile ilgili atılacak her adımda olabildiğince geniş bir toplumsal uzlaşma zemini aranmalı;
11. Türkiye yakın gelecekte, sadece Avrupa’daki kendi vatandaş ya da soydaşlarının değil tüm Müslüman nüfusun bir nevi temsilcisi durumunda olma durumunda. Dolayısıyla Diyanet’in yükü de ister istemez artacaktır;

Somut Öneriler

Statü

1. Yaptığımız araştırma sonucunda Diyanet'in lağvedilip dini hayatın cemaatlere terk edilmesi önerisinin toplumsal anlamda bir karşılığının olmadığını açık ve net bir şekilde gördük. Bu öneri etrafında toplumsal uzlaşma sağlamak mümkün olmadığı gibi, ülkemizdeki var olan cemaat yapılarının ve sivil toplum kuruluşlarının böylesi ağır bir yükü taşıyabilme imkânı olmadığı da çok net. Fakat bu reel durum saptaması, “Laik bir ülkede Diyanet gibi bir kurumun yeri var mıdır?” sorusunun meşruiyetini ortadan kaldırmıyor. Ama bugün için Türkiye'nin din-devlet-toplum ilişkilerini düzenlemede somut, uygulanabilir ve kalıcı bir başka alternatifinin olmadığını kabullenmek gerekiyor;
2. Ancak Diyanet yönetimi bu olguyu suiistimal edip statükocu geleneği sürdürmek yerine, kurumu tepeden tırnağa yenilemesi yerinde olacaktır;
3. Diyanet öncelikle, “soğuk bir devlet dairesi” olmaktan çıkarılıp topluma açılmalı, sivilleşmelidir. Bunun ülke genelinde ve tek tek mahalli birimlerde nasıl gerçekleştirilebileceği, vatandaşlar ve sivil toplum kuruluşlarının kuruma müdahale etme ve denetleme mekanizmalarının nasıl yaratılabileceği üzerinde sistemli bir şekilde durmak kaçınılmaz;
4. Diyanet'in geçmiş için de sorunlu olan statüsü ve yapısının bugününün Türkiye'sinin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğu açıktır. Bu nedenle, en çok benimsenen özerklik seçeneği başta olmak üzere tüm olası modelleri, toplumun tüm kesimlerinin katılımıyla tartışmalı, belli bir statüde bir an önce karar kılmalıyız;
5. Bu süreçte TBMM'nin, acil olarak, geçici de olsa bir Diyanet İşleri Başkanlığı Kanunu çıkartması zorunludur;
6. Diyanet'in Başbakanlığa bağlı olması ve bunun da bir devlet bakanı eliyle yürütülmesi çok tepki çekiyor. Zaten fiiliyatta başbakanlar ve devlet bakanlarının, özellikle son yıllarda kurumla çok fazla ilgilendikleri söylenemez. Bu nedenle Diyanet'in Cumhurbaşkanlığına bağlanması önerisi tartışmaya açılabilir;
7. Özerk olsun olmasın Diyanet kurumunun başkanının seçimle işbaşına gelmesi de tartışılmayı hak eden bir öneri olarak öne çıkıyor. Ancak bu seçimin nasıl ve kimlerin katılımıyla yapılacağı gibi ayrıntılar tahminlerin ötesinde ciddi bir tartışmayı hak ediyor;
8. Başta iktidardakiler olmak üzere, siyasi partilerin üst düzey yönetimleri, milletvekilleri, belediye başkanları ve yerel parti yöneticilerinin Diyanet'te iş takipçiliği ve kayırmacılık yapmalarını engellemek için ellerinden geleni yapmalılar;

Hizmetlerin Kalitesi

9. Diyanet'in daha dinamik, etkili ve verimli bir kurum olabilmesi için çalışanların maaşları ve özlük haklarında ciddi bir iyileştirme şart;
10. Diyanet çalışanlarının sendikalaşması ve her türden örgütlenmesi engellenmemeli, tam aksine teşvik edilmelidir;
11. Çalışanların, Diyanet'in yeniden yapılanmasında aktif bir şekilde katılımını sağlayacak mekanizmalara

- ihtiyaç vardır;
12. Merkezi ezan, hutbe ve vaazların, din görevlilerini tembelleştirmesi, cemaat nezdinde imajlarını zedelemesi, cemaatin somut beklentilerini karşılamaması riskleri mutlaka hesaba katılmalıdır;
 13. Camilerin sadece beş vakit namazların kılındığı ibadethaneler olmaktan çıkarılması yönündeki öneriler değerlendirilebilir;
 14. Diyanet faaliyetlerini sadece camilerle sınırlı tutmamalıdır;
 15. Diyanet'in medyayı daha yoğun, etkili ve hızlı bir şekilde kullanması çağrılarını mutlaka dikkate alması gerekiyor;
 16. Çalışanların kalitesini yükseltmeye yönelik hizmet içi eğitim çalışmaları, aksatılmadan, sistemli bir şekilde yaygınlaştırılmalı;
 17. Kuruma kadro sağlayan İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri yeniden yapılandırılmaksızın Diyanet'i değiştirmek mümkün olamaz. Eğer bu okullar reforme edilemeyecekse Diyanet'in ihtiyaç duyduğu nitelikli kadroları yetiştirmek için yeni arayışlara gitmek kaçınılmaz olacaktır;
 18. Kuran kurslarının şu andaki durumu da oldukça sorunludur. Kursların yeniden yapılandırılması muhakkak gündeme alınmalıdır;
 19. Diyanet'in en azından merkez teşkilatında ve Din İşleri Yüksek Kurulu'nda, ilahiyatçı olmayan profesyoneller de istihdam edilmeli;
 20. Diyanet'in stratejilerini geliştirmek için kurum içinde, sadece ilahiyatçılardan oluşmayan bir birim oluşturma önerisi değerlendirilebilir;

Yurtdışı Hizmetleri

21. Diyanet Avrupa'da çok büyük bir sorumluluk üstlenmiş durumda. Devletin, bunlardan din hizmetleriyle ilgili olmayanları başka kurumlara aktarması zorunlu;
22. Bugünkü durumda yurtdışına gönderilecek din görevlilerin din konularına hakim olmaktan ziyade, sosyal, kültürel ve hatta sportif konularda bilgi ve beceriye sahip olmaları gerekiyor;
23. Diyanet yurtdışına göndereceği kadroları, özellikle dil konusunda daha ciddi bir hazırlık dönemine tabi tutması doğru olacaktır;
24. Yurtdışına Türkiye'den görevli yollamak yerine Türk gençlerini buldukları ülkede eğitip istihdam etme formülü üzerinde durulabilir;
25. Almanya ile ilişkilerde Diyanet'in merkezi hükümetle varılan anlaşmalardan sonuç alması zor. Zira her eyalet farklı yaklaşımlara ve kurallara sahip. Diyanet, tek bakış açısı yerine eyaletler temelinde ayrı çözüm formülleri geliştirebilir;
26. Diyanet yurtdışında, yetişmiş elemanları istihdam edip yönetici kadrolarına dahil edebilmelidir. DİTİB'de çalışmak için mutlaka ilahiyatçı olmak gerekmemeli;
27. Diyanet, AB'ye uyum sürecinde aktif bir şekilde varlık göstermelidir. Bu bağlamda Brüksel'de en kısa zamanda bir temsilcilik açılması uygun olacaktır;
28. Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya ağırlıklı "misyon" faaliyetleri alabildiğine şeffaf bir şekilde yürütülmelidir;

Kadınların Durumu

29. Diyanet'in en kısa zamanda bir erkek kurumu olmaktan çıkması, çıkarılması şarttır;
30. Bu amaca uygun olarak Diyanet'teki kadın çalışan sayısı artırılmalı; İHL ve İlahiyat Fakültelerinin başarılı kız öğrencileri kurumda çalışmaya teşvik edilmelidir;
31. Kurum bünyesinde kadınlara yönelik çalışmalar için bir daire, en azından bir "masa" oluşturulması yerinde olacaktır;
32. Kadınlara, gerek merkez teşkilatında, gerekse illerde üst düzey pozisyonlar sunulmalıdır;
33. Dindar kadınların ibadetlerini camide de yapabilmeleri teşvik edilmeli, bu hususta özellikle erkekler eğitilmelidir;
34. Kadınlara yönelik din hizmetleri gerektiğinde ev ve işyerlerinde de verilebilmelidir;
35. Doğrudan ya da dolaylı olarak kadınlara karşı ayrımcılık içeren fetva, hutbe ve vaazların önüne geçilmelidir;

Cemaatlerin Durumu

36. İslami cemaatler kanunen yasak olsalar da ülkemizin bir gerçekliğidir. Bu "kanun dışı ama meşru" durumu, kimi durumda cemaatleri cazip kılmakta ve Diyanet'in çalışmalarını da zorlaştırmaktadır. Bu ikili duruma son verilmesi ve her türden dini cemaate yasal statü tanınarak bunların kamu denetimi altına alınması önerisi tartışılabilir;

Aleviler ve Diğer İnanç Grupları

37. Bugün itibariyle Türkiye'nin din-devlet-toplum ilişkileri bağlamında en hayati ve sahici tartışması Alevi sorunu etrafında yaşanıyor. Türkiye ve dolayısıyla Diyanet, Alevi kimliğini tanımayı ve Alevilerin taleplerini ciddiye almayı daha fazla erteleyemez. Bu bağlamda;
 - a) Bundan böyle Alevilerin kendi içlerinde bölünmüş olmasını suiistimal etmekten vazgeçilmelidir;
 - b) Alevilerin bir kesiminin Diyanet'te temsile karşı çıkması, onların hiçbir şekilde kurum içinde var olmalarını engellemenin bir bahanesi olarak görülemez;
 - c) Alevilik içinde olup Caferilik ya da Sünniliğe yakın yorumlara sahip olan kesimler kayırılması ve "gerçek Alevilik"miş gibi dayatılmaya çalışılması fazladan sorun ve gerilimlere yol açmaktadır;
 - d) Aleviliğin Diyanet'te temsili talebinin, diğer dini grupların da aynı talebi dile getirmesine yol açacağı iddiasıyla bir "bölücülük"miş gibi gösterilmeye çalışılmasından da vazgeçilmelidir;
 - e) Alevilik gibi tarihsel ve yaygın bir inanç hareketinin, Aczimendilik ve benzeri, marjinal ve sonradan olma grupçuklarla kıyaslanmasından uzak durulmalıdır;
 - f) Aleviliği ne olduğunu tanımlama işi bizzat Alevilerin kendilerine bırakılması yerinde olacaktır;
 - g) Alevilerin farklı eğilimlerinin temsilcileriyle masaya oturulmalı; onlarla ciddi ve sistemli bir diyaloga girip talepleri öğrenilmeli ve bunların nasıl hayata geçirilebileceği üzerinde birlikte düşünülmelidir;
 - h) Alevilerin inanç ve yaşayışlarını kötüleyen söylemlerden kaçınmak gereklidir;
 - i) Cem evlerine yönelik "terör yuvası" vb. türü suçlayıcı ifadelerden uzak durulmalıdır;
38. İslam'ın başka yorumlarının da, arzu ederlerse Diyanet bünyesinde bir şekilde temsil edilmesinin

mekanizmaları yaratılmalıdır;

39. Gayrimüslimlerin Diyanet'te temsil gibi bir talep ve niyetleri olmadığı anlaşılıyor. Ama Diyanet, Müslüman olmayan Türk vatandaşlarıyla var olan ilişki ve diyalogunu sürekli geliştirmelidir. Diyanet, onlara da her türlü maddi ve manevi desteği sağlayabilmelidir;
40. Hıristiyan misyonerlerin ülkemizdeki faaliyetleri üzerine polisiye önlemler yerine derinlikli ve kapsamlı çalışmalar yapılmalıdır.

Türkiye'de din-devlet-toplum ilişkilerinin ve bunun merkezi kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın birer tabu olduğunu bilerek bu çalışmaya koyulduk. Girişte de belirttiğimiz gibi amacımız “bağcı dövmek” değil “üzüm yemek”.

Türkiye'de yolunda giden bir şeyleri kırıp dökmek, toplumu tahrik etmek gibi bir niyetimiz kesinlikle yok. AB'den müzakere tarihi alınmış olması demokratik, sivil ve şeffaf bir Diyanet'i, bugün her zamankinden daha fazla mümkün kılıyor. Yaptığımız çalışma ve burada dile getirdiğimiz öneriler, söz konusu olumlu sürece katkıda bulunmaya, bu süreci daha da hızlandırmaya yönelik. Diyanet, gerek AB süreci, gerekse nüfus bileşimi, eğitimdeki gelişmeler, kimlik arayışları, modernleşme gibi faktörler sonucu farklı kesimlerin dile getirdiği ve bundan sonra getirebileceği “dinde değişim” arayış ve beklentilerine hazırlıklı olma durumundadır. “Dinde değişim” talebinin, kurumun ve yöneticilerinin reklamı için basit bir “halkla ilişkiler” sloganına dönüştürülüp içinin boşaltılması deneyimini Türkiye'nin bir kez daha yaşaması hiç iyi olmayacaktır.

İster bizim dile getirdiğimiz yaklaşımlar, ister başkaları olsun, Diyanet sorununu, toplumun tüm kesimleri tarafından kabul edilebilir, uygulanabilir ve kalıcı bir şekilde çözüme vatandaşlara ve sivil toplum örgütlerine büyük görevler düşüyor. Toplumun farklı kesimleri Diyanet olgusunu bir sorun olarak görür, bu soruna somut gerçekler ışığında yaklaşır ve en önemlisi bunun çözümü için toplumsal mutabakat arar ve bu uğurda birtakım tavizler vermeyi kabullenirse Türkiye demokratik, sivil ve şeffaf bir Diyanet'e kavuşabilir.

1.BÖLÜM

OSMANLI'DAN BUGÜNE TÜRKİYE'DE DİN-DEVLET-TOPLUM İLİŞKİLERİ VE DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI: HEDEFLER, HİZMETLER, SORUNLAR, ELEŞTİRİLER

I. TÜRKİYE'DE DİN - DEVLET - TOPLUM İLİŞKİLERİ

1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

Şeyhülislamlık

Osmanlı Devleti'nde din işleri şeyhülislam tarafından yürütülürdü. Şeyhülislamlık makamını, günümüzün Türkiye'si'nin Diyanet İşleri Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Adalet ve Milli Eğitim Bakanlıkları ile Yüksek Öğretim Kurumu'nun tüm yetkilerini tek elde toplayan bir kurum olarak tarif etmek mümkündür. Şeyhülislam ayrıca dini konularda fetva verirler ve devletin yönetimiyle ilgili temel ilke ve kanunların konulmasında etkili olurlardı. (İslam Ansiklopedisi: 455)

Osmanlılarda Şeyhülislam tabirinin, resmi bir unvan olarak ilk defa ne zaman kullanılmaya başlandığı kesin olarak bilinmemektedir. (Uzunçarşılı, 1984: 174-175) Bu unvanın ilk olarak resmen kime verildiği hususunda da bir mutabakat yoktur. Fatih Kanunnamesi'nde Şeyhülislamın ulemanın reisi olduğu zikredilmesinden hareketle bu makamın, Fatih devrinden önce resmi bir unvan olarak mevcut olduğu sonucuna varılabilir. (Kazıcı 1996, Aktaran, Taş 2002: 69)

İlmiye teşkilatının başına şeyhülislamın geçmesiyle birlikte 16. yüzyıldan itibaren şeyhülislamlığın Osmanlı devlet yönetimindeki önemi arttı. Şeyhülislam vezir-i azam gibi padişahın yardımcı elemanlarından biriydi ve protokoldeki yeri veziri azamdan hemen sonra gelirdi. Şeyhülislam Divan-ı Hümayun yani Bakanlar Kurulu üyesi değildi ama önemli konularda görüşlerini dile getirmesi ve dinlemesi için divana davet edilirdi. Bazen doğrudan doğruya padişahlar atamış olsalar bile, esas olarak şeyhülislamı atama yetkisi vezir-i azamlardaydı. Kimi araştırmacılara göre bu durum vezir-i azam ve şeyhülislamlık arasında bir dengeye işaret etmektedir: Şeyhülislamlar vezir-i azam tarafından atanması ve onun tarafından görevden alınmasıyla siyasi otoritenin dini-ilmi otoriteden daha üstün olduğu ifade edilmiştir. Ancak vezir-i azamın azlinde ve siyaseten katlinde şeyhülislamın fetvasının şart olması bu iki makam arasındaki dengenin kanıtıydı. (Karatepe 1999: 15)

Din, Osmanlı toplumunda meşrulaştırıcı, düzenleyici ve norm sistemi sunan bir yapı olmanın yanı sıra etkin bir kontrol aracı olarak da fonksiyon görüyordu. Bu nedenle dini yorumlar Osmanlı'da hep önemli olmuştur. Hangi davranışların ve kurumların dini olduğuna karar verecek olan merci şeyhülislamlık olduğu için hem Osmanlı yönetimi hem de toplumu üzerinde bu kurumun gücü ve etkisi büyük olmuştur. Örneğin padişahlar davranışlarını şeriat bakımından haklılaştırma konusunda hep büyük titizlik

göstermişlerdir.

Şeyhülislamlığın Hizmet Alanları

Şeyhülislamın görevlerinden en önemlisi kendisine yöneltilen dini ve siyasi konularda fetvalar vermektir. Bu hem dini, hem siyasi niteliği olan bir görevdir. Fetva verme görevini taşrada müftüler yürütüyordu. Devlet adamları ve halk dini ve hukuki konularda müftülere başvurarak fetva alabiliyorlardı. Şeyhülislamlığın diğer önemli bir görevi de başında bulunduğu İlmiye Teşkilatı'nı yönetmektir. Osmanlı yönetim sisteminde Şeyhülislamlık müessesesi; kazai ve idari hizmetler veren "Kadılık", dini ve hukuki danışmanlık hizmetleri sunan "Müftülük" ve eğitim hizmetleri veren "Medrese" yapılanmalarını bünyesinde toplamıştır.

Yargılama ve yönetim, dini ve hukuki danışmanlık, eğitim ve öğretim görevlerini bünyesinde toplayan İlmiye Teşkilatı'nın hiyerarşik yapısı şöyledir:

- Şeyhülislam
- Kadıaskerler (Rumeli Kadıaskeri ve Anadolu Kadıaskeri)
- İstanbul Kadısı
- Vilayet Kadıları, Müftüleri ve Müderrisleri
- Sancak Kadıları
- Naipiler
- Cami ve mescitlerdeki din görevlileri

Şeyhülislamlık ile Diyanet'in Karşılaştırılması

Şeyhülislamlığın yapılanması ve görevleri ister istemez günümüz Türkiye'sindeki din-devlet ilişkilerini ve buna bağlı olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nı akıllara getiriyor. Bu iki kurumun karşılaştırılmasında kabaca iki farklı yaklaşım öne çıkıyor. Bunlardan birincisine göre en temel farklılık Osmanlı'da dinin daha fonksiyonel olmasıdır. Buna karşılık Cumhuriyet döneminde din büyük ölçüde budanmıştır ve sadece ibadetle ilgili bir alana sıkıştırılmıştır. Bununla birlikte örgütlenme biçimi, yani siyasi otoritenin dinle kurduğu ilişki aynıdır. Şeyhülislamla Diyanet İşleri Başkanının atanmasından azline, her iki kurumun devlet tarafından finanse edilmesine kadar çok büyük ve önemli benzerlikler mevcuttur. (Davut Dursun ile röportaj, Kitap Dergisi, Kasım 1989, Sayı 33, s.35)

Buna karşılık ikinci görüş sahipleri, Şeyhülislam ile Diyanet İşleri Başkanı'nın atanma ve azillerinin benzerlik göstermesinden hareketle yapılan değerlendirmeleri yüzeysel ve yanlış bulmaktadırlar. "Çünkü" demektedirler "Osmanlı Devleti yapılanmasında din ve siyaset alanının temsilcisi, bizzat halife (din alanı) ve padişah (siyaset alanı) vasıflarını birlikte taşıyan sultandır. Sadrazam siyasi ve idari konularda nasıl sultanın vekili ise şeyhülislam da dini ve bir kısım idari konularda sultanın vekilidir. Bu vekalet ilişkisi ihmal edilerek padişahlıkla şeyhülislamlık arasındaki ilişkilerin, yetki ve sorumluluklarının sınırları doğru olarak anlaşılabilir. Ayrıca şeyhülislam atayan Osmanlı Devleti netice itibarıyla başında halifenin bulunduğu bir tür dini devlet iken Diyanet İşleri Başkanını atayan Türkiye Cumhuriyeti Devleti laik bir devlettir ve diğer üst düzey memurlar gibi bir 'memur' atamaktadır. Meclisteki bütçe müzakerelerinde Diyanet İşleri Başkanını sürekli olarak Tapu Kadastro Müdürüyle eşdeğerde tutan konuşmaların varlığını da biliyoruz." (İsmail Kara, Din ile Devlet Arasına Sıkışmış Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı, M.Ü.

İlahiyat Fk. Dergisi Sayı 18, 2000, İstanbul)

Diyanet'in 80. kuruluş yıldönümünü kutlamalarında bir konuşma yapan Diyanet İşleri Başkanı Prof. Ali Bardakoğlu'na göreyse Osmanlı Devleti hiçbir zaman din devleti olmamıştır. Bardakoğlu, Diyanet ile Cumhuriyet öncesi Osmanlı'daki şeyhülislamlık kurumu arasında bağ bulunduğunu ve şeyhülislamlık kurumunun bugünkü laikliğin temelini hazırladığını ileri sürmektedir.

(<http://www.abig.org.tr/template.asp?nx=0&id=235>)

Şeyhülislamlığın Zayıflaması ve Sona Ermesi

Zaman zaman verdiği fetvalarla padişahların "öldürülmesine" meşru zemin hazırlayan şeyhülislamlık kurumu Osmanlı'nın modernleşme dönemlerinde güç kaybetti ve sadece dini hayatı düzenleyen bir kuruma dönüştü.

19. yüzyıldaki yenileşme hareketleri çerçevesinde önce 1839 yılında "Şuray-ı Devlet" kurularak şeyhülislamlığın siyaset üzerindeki etkisi kırıldı. Ardından 1879'da Adliye Nezareti'ne bağlı yeni asliye ve ceza mahkemelerinin kurulmasıyla şeyhülislamlığın yargı üzerindeki etkisi büyük ölçüde azaltıldı. Daha sonra da şeyhülislamlığa bağlı Şeriye ve Nizamiye mahkemelerinin yetkileri büyük ölçüde sınırlandırıldı. İttihat ve Terakki döneminde çıkarılan bir kanunla (12 Mart 1917) da bütün şer'i mahkemeler ve bağlı kuruluşları Adliye Nezareti'ne bağlandı. Aynı kanunla medreselerin idaresi de Maarif Bakanlığı'na geçti. (Koçer, 1970: 22). Böylece günümüz Adalet ve Milli Eğitim Bakanlıklarının alanına giren faaliyet ve yetkiler Şeyhülislamlık kurumundan alınmış oldu.

Şeyhülislamlığın, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yönetim üzerindeki nüfuzunun kırılması, adli ve eğitim ile ilgili görev ve yetkilerinin elinden alınması ve sadece dini konularla meşgul olan bir kurum haline gelmesinde Ziya Gökalp'in büyük ölçüde etkisi olmuştur. (Taş, 2002: 81)

Ziya Gökalp 1917'de, İttihat ve Terakki Partisi'nin kongresine sunduğu reform mahiyetindeki raporunda şeyhülislamlık müessesesine ait görüşlere de yer vermişti. Ona göre, "Diyanet işleri ile kazai işler bir devlette farklı alanları oluşturmaktadır. Bunlardan birincisi, itikat, ibadet ve ahlakla ilgili hükümler içerirken; ikincisi tamamen sosyal, ekonomik ve siyasi konularla ilgilidir. Bu sebeple Adliye Nezareti kazai işlerle ilgilenmeli, bütün adli makamlar ve kurumlar bu nezarete bağlanmalıdır. Şeyhülislamlık müessesesinin görevi ise, dinin itikat ve ibadet işlerini düzenlemelidir" (Ziya Gökalp, "Diyanet ve Kaza", İslam Mecmuası, (İttihat ve Terakki Kongresi Münasebetiyle), 27 Ağustos 1331 / 1916-1917 sayı 35, s48-49, Aktaran Kaya, 1994)

Gökalp'in Şeyhülislamlık müessesesi ile ilgili önerileri İttihat ve Terakki yönetimi tarafından benimsenmiş ve yukarıda sözünü ettiğimiz 12 Mart 1917 tarihli kanun çıkmıştır. (Taş, 2002: 82) Yapılan bu uygulamalar sonucunda gücünü yitiren Şeyhülislamlık makamı Şeyhülislam Medeni Mehmet Efendi'nin de dahil bulunduğu son Osmanlı Kabinesi'nin 26 Eylül 1922 tarihinde istifa etmesiyle ömrünü tamamlamıştır. (Danışmend, 1972, C.IV: 467-468)

Şeriye ve Evkaf Vekaleti

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra kurulan yeni hükümetin 3 Mayıs 1920'de oluşturulan ilk İcra Vekilleri Heyeti'nde Şeriye ve Evkaf Vekaleti adı altında bir bakanlık da yer aldı. Ali Fuat Başgil'e

göre Birinci Meclisin bu tasarrufu İstanbul Hükümeti'nden örnek alınmıştır:

"23 Nisan 1920'de Ankara'da, Büyük Millet Meclisi kurulunca, tabiatıyla ortaya hükümet teşkili meselesi çıkmış ve bu meseleyi halletmek üzere 4 Mayıs 1920'de buna dair mühim bir kanun kabul edilmiştir. B.M. Meclisi İcra Vekilleri sureti intihabına dair kanun başlığını taşıyan bu kanunun ilk maddesinde Büyük Millet Meclisi hükümetinin ayrıldığı çalışma daireleri yani vekaletlerden biri de "Şeriye Evkaf" vekaleti idi. Şu halde bu ilk merhalede din devlet ayrılmıyor, bilakis, kabineye dahil ve İstanbul Hükümeti'ndeki Şeyhülislam gibi, bir nevi siyasi sıfatı haiz olan Şeriye Vekili marifetiyle birleşiyordu. Şu fark ki, İstanbul Hükümetinde şeyhülislam halife-sultanın vekili olduğu halde, beride Şeriye vekili, Milli Hakimiyetin merkezi ve mümessili olan Büyük Millet Meclisi'nin vekili ve bu sıfatla Meclis tarafından tayin edilmekteydi. Örneğini İstanbul Hükümetinden alan bu sistem 1924'e kadar devam etmiştir." (Başgil, 2003, s.202)

Şeriye Vekaleti, BMM hükümetlerinin icra vekilleri heyetlerinin hepsinde yer almıştır. Kuruluş tarihinden itibaren hükümet listelerinde ilk sırada yer alması bu vekalet TBMM'de verilen değeri belgelemektedir. Şeriye vekillerinden Mustafa Fehmi Efendi'nin Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın yerine 25 Teşrinisani 1336 (1920)'de, Meclis Başkanlığı'na; Mustafa Fevzi Efendi'nin de, Reis-i Cumhur Mustafa Kemal'in onayıyla 9 Şubat 1340 (1924)'de Başvekil İsmet Paşa'nın yerine Başvekalet vekalet etmeleri de atfedilen bu değeri pekiştirmektedir. (Bulut, 1997: 97)

Şeriye Vekaleti ülkenin içinde bulunduğu savaş ortamı nedeniyle 1922'ye kadar teşkilatını tam oluşturamadı. 1922 yılının 24 Ağustos-3 Eylül günlerinde vekaletin bütçesi görüşülürken konumu ve ondan beklenen hizmetler dolaylı bir şekilde tartışıldı, verilen kanun teklifleriyle teşkilat yapısı oluşturuldu. Buna göre vekalet bünyesinde, Merkez İdaresi, Medreseler İdaresi ve Vilayetler İdaresi olmak üzere üç ana birim oluşturuldu. (Bulut 1997: 97) Dört yıl içinde Şeriye Vekilliği yapan milletvekilleri şunlardır:

1. Mustafa Fehmi Efendi (Gerçeker) - (Bursa) 3 Mayıs 1920-11 Mayıs 1922
2. Abdullah Azmi Efendi (Torun) - (Eskişehir) 11 Mayıs 1922-6 Kasım 1922
3. Mehmet Vehbi Efendi (Çelik) - 6 Kasım 1922-15 Nisan 1923
4. Musa Kazım Efendi (Konya) -15 Nisan 1923-1 Eylül 1923
5. Mustafa Fevzi Efendi (Saruhan) - 21 Eylül 1923-3 Mart 1924 (Bulut 1997, s.97)

3 Mart 1924'te çıkarılan 429 sayılı Şeriye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekaletlerinin ilgasına dair Kanun ile Şeriye ve Evkaf Vekaleti kaldırılarak yerine başvekalete bağlı Diyanet İşleri Reisliği ve Evkaf Umum Müdürlüğü kuruldu. (İslam Ansiklopedisi: s. 455) Diyanet İşleri Reisliği'nin kurulmasıyla yeni cumhuriyetin din-devlet ilişkilerinin sınırları da çizilmiş oldu.

Şeyhülislamlık kurumu ile Diyanet İşleri Reisliği arasında kalan Şeriye ve Evkaf Vekaleti'nin iki kurumdan farkını İsmail Kara şu şekilde açıklıyor:

"...Şeriye ve Evkaf Vekaleti'nin statüsü, görev ve yetkileri şeyhülislamlığa göre sınırlı bir hale gelmiş olmasına rağmen yine de bakanlık düzeyinde bir kurumdur. Dini hizmetler, dini yayınlar, medreseler, tekkeler, vakıflar konusunda birinci derecede yetki ve görevlerle donatılmıştır. Hem Bakanlar Kurulunda yer alması hem de Meclisteki Şeriye encümeni ile doğrudan bağları sayesinde

hukuki düzenlemeler dahil her konuda görüş bildirmekte ve fikirlerini savunmaktadır. Şeriye Vekaleti'nin başında bulunan kişiler de Mustafa Fehmi Efendi (Gerçeker), Mehmet Vehbi Efendi (Çelik) gibi ilmiye sınıfına mensup İttihat ve Terakki içinde ve Milli Mücadele sırasında aktif ve etkin görevler üstlenmiş milletvekilleridir. Bakanlar Kurulu listelerinde Şeriye Vekili, Şeyhülislama benzer bir şekilde Meclis Başkanı/Başbakan'dan hemen sonra zikredilmektedir. Şeyhülislamlık ile Şeriye Evkaf Vekaleti'ne ait bu yetki, sorumluluk ve görev alanlarıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilenler kıyaslandığında benzerlik ilişkisinden çok farklılık ilişkisinin öne çıkacağı, hatta kıyaslama ve devamlılık ilişkisini kurulmasını zorlaştıracak bir gerilemenin olduğu söylenebilir." (Kara, 2000: 38)

Ali Fuat Başgil'e göreyse, Diyanet İşleri Reisliği'nin kurulması din ve devlet işlerinin kesin olarak birbirinden ayrılmış olduğunun göstergesiydi:

"Şeriye ve Evkaf Vekaleti'nin kaldırılarak Diyanet İşleri Reisliği'nin kurulması sadece bir isim değişikliğinden ibaret olmayıp, hem devletin yapısı, hem de yeni bir anlayışı ve zihniyet yapısının yerleştirilme gayretlerinin bir sonucu olması bakımından son derece önemli bir gelişmedir. Çünkü adı geçen kanun, Türkiye'de din ile devlet işlerini kesin olarak birbirinden ayırmış; devleti dünya işlerinde, dini de itikat ve ibadet ahkâmıyla dini müesseselerin idaresinde yetkili kılmak suretiyle din devlet münasebetleri tarihimizin takip ettiği sürecin tabii bir sonucunu teşkil etmiştir. Fakat din ve devlet ayrımında bu kanun, devleti diyanete karşı re'sen karar selahiyetini haiz; diyaneti bütün personeliyle birlikte Başbakanlığa bağlı, hükümetin emri altında bir teşkilat haline getirmiştir." (Başgil, 2003 s.205)

2.Cumhuriyet Dönemi Din-Devlet-Toplum İlişkileri ve Diyanet İşleri Başkanlığı

Üç Kanun ve Din-Devlet İlişkilerinde Yeni Yönelim

3 Mart 1924 tarihinde TBMM üç önemli kanunu kabul etti. Bunlar 429 sayılı "Şeriye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekaleti'nin İlgasına Dair Kanun" , 430 sayılı "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" ve 431 sayılı "Hilafetin İlgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun".

Aynı gün çıkarılan bu üç kanun Türkiye için yeni bir döneme işaret ediyordu. Ülke bundan böyle Batılılaşma sürecinde yepyeni ve önemli bir aşamaya "resmen" sıçramış oldu. Çünkü Osmanlı siyasi, idare yapısında ulemanın elinde bulunan bütün kamusal faaliyetleri ulemanın temsil ettiği dinin kontrolünden alarak sivil bürokrasinin tekeline aktarılmıştı. (Ertunç, 2004: 168-169)

Prof. Bahri Savcı, bütün bu köklü değişikliklere rağmen 1924 Anayasası'nda devletin dininin İslam olduğunun belirtilmiş olmasının aslında bir çelişki olmadığını savunuyor:

"1924 Mart'ındaki üç kanun ile açılan devrede din işlerinin yürütülmesi İmparatorluk ve Hilafet safhasındakinden tamamen ayrı bir yöne döndürülmüştür. Bu üç kanuna kadar gelen devrede, Devlet hayatı içinde Halife, hükümet uzuvları vardır. Devletin yasama ve yürütme faaliyetleri ,

şeriat, fıkıh ile bağlıdır. Devletin görevi, şeriatı yerine getirmedir. Yani, bu üç kanuna kadar din ile Devlet ayniyeti vardır. Bu kanunlardan sonra da, Devletin bir dininin bulunduğu beyan edilmekte devam edilmiştir. Fakat bu beyan, muhafazakârları tatmin için bir edebiyattan ibaret kalmıştır." (Bahri Savcı, "Diyanet İşleri Teşkilatının Gelişmeleri", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 22. cilt, 3. sayı, s.90, Ankara, 1967.)

"Devletin dini İslam'dır" ibaresi Anayasa'dan 1928 yılında çıkartıldı. 1937'deyse Anayasa'da belirtilen devletin temel nitelikleri arasına laiklik de eklendi.

Diyanet İşleri Reisliği

3 Mart 1924 günü kabul edilen Şeriye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekaleti'nin İlgasına Dair Kanun ile Diyanet İşleri Reisliği kurumu oluşturuldu. Kanun, Siirt Mebusu Hoca Halil Hulki Efendi ve 50 arkadaşının imzasını taşıyan bir önerenin Mecliste görüşülüp kabul edilmesi sonucu çıkarıldı. Önergede dile getirilen görüşler günümüz Türkçesiyle şöyledir:

"Din ve ordunun politika akımlarıyla ilintili olmasının birçok sakıncası vardır. Bu gerçek, bütün uygar uluslar ve hükümetlerce temel bir ilke olarak kabul edilmiştir. Bu bakımdan yeni bir hayat varlığı sağlamak görevini üstlenen Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasal yapısında, zaten hukuksal olan Şeriye ve Evkaf Bakanlığı ile Genelkurmay Bakanlığı'nın yer alması uygun olmaz. Şeriye ve Evkaf Bakanlığı'nın kaldırılmasıyla da bütün vakıfların ulusa geçmesi ve ona göre yönetilmesi doğal bir sonuçtur" (Tarhanlı, 1993: 41)

Bu gerekçeyle sunulan ve kabul edilen yasanın metni (günümüz Türkçesiyle) şu şekildeydi:

Madde 1.

Türkiye Cumhuriyeti'nde, kişisel ilişkilere ilişkin düzenlemelerin yasama ve yürütmesi Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun oluşturduğu hükümete ait olup, İslam dininin bunun dışında kalan inanç ve ibadetlere dair hüküm ve sorunlarının yürütülmesi ve yönlendirilmesi din kurumlarının yönetimi için Cumhuriyetin başkentinde bir Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur.

Madde 2.

Şeriye ve Evkaf Bakanlığı kaldırılmıştır.

Madde 3.

Diyanet İşleri Başkanı, Başbakanın önerisiyle Cumhurbaşkanı tarafından atanır.

Madde 4.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Başbakanına bağlıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütçesi, Başbakanlık bütçesi içindedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluşu hakkında bir tüzük düzenlenecektir.

Madde 5.

Türkiye Cumhuriyeti ülkesi içinde, tüm kutsal camiler ve mescitler ve tekkeler ve zaviyelerin yönetimine, imam, hatip, vaiz, müezzin ve kayyumların (vakıf yöneticisi) vesair hizmetlilerin atama ve azillerine Diyanet İşleri Başkanı yetkilidir.

Madde 6.

Müftüler, Diyanet İşleri Başkanlığına bağlıdır.

Madde 7.

Vakıf işleri, ulusun gerçek yararına uygun bir şekilde çözümlenmek üzere, bir genel müdürlük olarak şimdilik Başbakanlığa bağlanmıştır.

.....

Madde 13.

Bu kanun yayımından başlamak üzere geçerlidir.

Madde 14.

Bu kanunun yürütülmesinden Bakanlar Kurulu sorumludur.

(Yasanın günümüz Türkçesine çevirisi için bakınız <http://www.tekadam.8k.com/seri.html>)

Prof. Bahri Savcı, bakanlık düzeyinde temsil edilen din işlerinin 429 sayılı yasayla Başbakanlığa bağlı bir kurum bünyesinde düzenlenmesinin önemini şöyle anlatıyor:

"Bu kanuna göre artık, halkın işlerine dair olan ahkâmın hem konulması hem uygulaması 'teşri ve infazı' işi, bir dinsel kaynaktan gelmeyecek, bir dinsel kaynağa dayanmayacaktır. Bu görev, TBMM ve onun kurduğu hükümete aittir. Binaenaleyh, İslam dini, artık halk işlerinin gerektirdiği kuralları koyma ve yürütme işine karışmayacaktır." (Bahri Savcı, "Diyanet İşleri Teşkilatının gelişmeleri", 1967. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 22. cilt, 3. sayı, Ankara, s.90)

Ali Fuat Başgil de, bu yasayla birlikte din-devlet ilişkilerinde yepyeni bir yönelimin söz konusu olduğunu savunuyor:

"Şerîye ve Evkaf Vekaleti'nin kaldırılarak Diyanet İşleri Reisliği'nin kurulması sadece bir isim değişikliğinden ibaret olmayıp, hem devletin yapısı, hem de yeni bir anlayışı ve zihniyet yapısını yerleştirme gayretlerinin bir sonucu olması bakımından son derece önemli bir gelişmedir. Çünkü adı geçen kanun, Türkiye'de din devlet ilişkilerini kesin olarak birbirinden ayırmış; devleti dünya işlerinde, dini de itikat ve ibadet ahkâmıyla dini müesseselerin idaresinde yetkili kılmak suretiyle din devlet münasebetlerini tarihimizin takip ettiği sürecin tabii bir sonucunu teşkil etmiştir. Fakat din ve devlet ayrımında bu kanun, devleti diyanete karşı re'sen karar salâhiyetini haiz; diyaneti bütün teşkilat ve personeliyle birlikte Başbakanlığa bağlı hükümetin emri altında bir teşkilat haline getirmiştir." (Başgil, 1982. Aktaran, Kaya, 1994: 92)

Marmara Üniversitesi Öğretim üyelerinden Hulusi Yazıcıoğlu, "Bir Din Politikası: Laiklik" adlı kitabında Diyanet İşleri Reisliği'nin kurulmasıyla din hizmetlerinin sıkı bir devlet denetimi altına alındığını savunuyor:

"Diğer bir deyişle Şerîye ve Evkaf Vekaleti'nin ilgası ve Diyanet İşleri Reisliği'nin kurulmasıyla, dinin ilgi alanı daraltılmış, bakanlık düzeyindeki siyasi yetki, idari görev haline dönüştürülmüş ve din hizmetleri genel idare hizmetlerine dahil edilerek sıkı bir devlet denetimi altına alınmıştır. Yapılan bu değişiklik, din hizmetlerinin yürütülmesinde siyasi organa büyük tasarruf yetkisi verdiği için, resmi görüş doğrultusunda bir devlet dini ortaya çıkmıştır." (Yazıcıoğlu, 1993: 186-187)

Prof. Dr. İl Han Özay'a göre, cumhuriyetin kurucu kadroları yönelmekte oldukları laik modele en az ters düşecek bir çözümü geliştirmişlerdi:

"Din olgusu karşısında Cumhuriyet'in kurucuları seçenekleri pek fazla olmayan bir konumdaydılar. Ya bu olgu hiç yokmuş gibi davranacaklar, ya da yönelmekte buldukları laik devlet modeline en az ters düşebilecek bir çözüm arayacaklardı. Din olgusunu "yok" farz edemeyecek kadar basiret ve ileri görüş sahibi olan Cumhuriyet kurucuları idare içinde bulunmakla birlikte mümkün olduğunca bağımsız ve etkilenmelerden uzak kalabilecek bir yapıda olmasına özen gösterdikleri Diyanet İşleri Başkanlığını kurmuşlardı" (İ.H. Özay, Devlet, Rejim ve Yargısal Koruma, s.28 Aktaran Tarhanlı, 1993. s.167)

Cumhuriyet yönetiminin din alanına ilişkin bir diğer düzenlemesiye tarikatlar alanında oldu. 11 Şubat 1925 tarihinde başlayan ve Ankara Hükümeti'nin sert tedbirlerle bastırdığı, sorumluların idam edildiği Şeyh Sait İsyanı'nın ardından aynı yıl çıkarılan 677 no'lu kanunla ülkedeki tüm tarikatlar yasaklandı. (Sitembölükbaşı, 1995: 110)

Din-devlet ilişkilerini Diyanet İşleri Reisliği kurumu ile çözen Cumhuriyet kurucuları 1935 yılına kadarki sürede daha birçok yeniliğe daha imza attılar. İsmail Kara, 1982 Anayasası'nın 174. Maddesiyle de koruma altına alınan inkılap kanunlarını şöyle sıralıyor:

- 1- Tevhid-i Tedrisat Kanunu
- 2- Şapka İktisası Hakkında Kanun
- 3- Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun,
- 4- Türk Kanun-u Medenisi ile kabul edilen evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağına dair medeni nikah esasları ile aynı kanunun 110. maddesi hükmü
- 5-Beynelmilel Ekkamın (Rakamların) Kabulü Hakkında Kanun,
- 6- Türk harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun
- 7- Efendi, Bey, Paşa gibi Lakap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun,
- 8- Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine dair Kanun.

"Bu listeye dini alanla irtibatları açısından şer'i mahkemelerin ilgası, hafta tatilinin Cuma gününden pazara alınması, takvim değişikliği, alafranga saatin kabulü gibi düzenlemeler dahil edilebilir" diyen Kara'ya göre söz konusu uygulamaların neredeyse tümü, doğrudan veya dolaylı olarak dinle bağlantılıydı. (İsmail Kara, "Din ile Devlet Arasına Sıkışmış Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı", M.Ü. İlahiyat Fk. Dergisi, Sayı 33-34, 2000, İstanbul)

İlk Reis: Rıfat Börekçi

Yasanın çıkmasının hemen ardından 1 Nisan 1924 günü, dönemin Ankara Müftüsü Rıfat Efendi (Börekçi) ilk Diyanet İşleri Reisi olarak atandı. 25 Ekim 1907 tarihinden beri Ankara müftüsü olması hem idari hem de mesleki tecrübeye sahip olan Rıfat Efendi Ankaralı olması nedeniyle bürokraside de saygın bir

yere sahipti. Milli mücadelenin başlarında Müdafı-i Hukuk Cemiyeti'nin Ankara şubasını kuran ve faaliyetleri nedeniyle saraya bağı İstanbul hükümeti tarafından müftülük makamından azledilen (Erşahin, 1991: 8, Aktaran: Polat, 1996: 12) Rıfat Börekçi'nin ilk Diyanet İşleri Reisi olmasının halk tarafından yadırgandığını ileri sürenler de bulunuyor:

"Bu makama sıradan bir müftünün, Ankara müftüsü Börekçizade Rıfat Efendi'nin getirilmesi yönetimin bu kuruma bakışını ortaya koyuyordu. Osmanlı Devleti'nde şeyhülislamlık makamına sıradan bir vilayet müftüsünün getirilmesi söz konusu değildi ve bu makama ancak kadı askerlik seviyesine gelmiş kişiler atanabilirdi. Kadı askerler, müderrisler, fetva eminleri, şeyhülislamlık yapmış zevat dururken sıradan bir müftünün bu makama getirilmesi halk tarafından yadırganmıştır. Fakat Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almış ve onun yeniliklerine rıza göstermiş Rıfat Efendi'nin Diyanet İşleri Reisliği'ne getirilmesi, ciddi reformlara hazırlanan Ankara yönetimi için rasyonel bir karar olarak değerlendirilmelidir." (Dursun, 1992: 182)

Yasada bir nizamname (tüzük) düzenleneceği belirtilmesine karşın ilk dönemdeki hukuki düzenlemeler, "Diyanet İşleri Reisi Bütçesi" içinde gerçekleştirildi. Diyanet İşleri Reisi'nin merkez ve taşra teşkilatının idare yapısı ilk defa 1927 Bütçe Kanunu'nda tarif edildi. Buna göre Diyanet İşleri Merkez Teşkilatı'nda, "Heyet-i Müşavere", "Tetkik-i Mesahif Heyeti" bulunuyordu. Reisi'nin taşra teşkilatı vilayetlerde bulunan müftülüklerdi. 1927 yılında taşrada 391 müftülük bulunmaktaydı. Buralardaysa ilk defa "Müessesat-i Diniye Müdüriyeti", "Memurin ve Sicil Müdüriyeti", "Levazım Müdüriyeti", "Tahrirat ve Evrak Müdüriyeti" adlı birimler kurulmuştu. Özellikle İstanbul Müftülüğü'nün Üsküdar ve Beyoğlu kazalarında örgütlenmiş, farklı bir idare yapısı vardı.

Diyanet İşleri Reisi ilk yıllarında önemli girişimlere imza attı. İlk icraat olarak Kuran-ı Kerim'in Türkçeye tercüme ve tefsir edilmesine karar verildi. Bunun için Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesine ayrıca 12 bin lira tahsilat kondu. Uzun tartışmaların ardından Kuran'ın mealen tercümesi için İstiklal Şairi Mehmet Akif Ersoy'a teklif götürüldü. Sonuçta Akif'in tercümeyi, Elmalılı Mehmet Hamdi Yazır'ın tefsiri yapmasına karar verildi. Buna göre, Mehmet Akif tercüme yapıp Mehmet Hamdi'ye gönderecek, o da tefsir edip Diyanet İşleri Reisi'ne takdim edecekti.

Ancak o dönemde Türkçe namaz kıldırın ve kılanlar ortaya çıkmıştı. Bu gelişmelerden tedirgin olan, öte yandan Kuran-ı Kerim'in tercüme edilemeyeceği ve ancak mealinin nakil olabileceği tezini şiddetle savunan Mehmet Akif, kendi çalışmasının Türkçe ibadet için kullanılacağını düşünerek, yapıp gönderdiği tercüme geride bıraktı. Bunun üzerine tercümenin de Mehmet Hamdi Yazır tarafından yapılması Diyanet İşleri Reisi'nce uygun görüldü ve "Hak Dini Kur'an Dili" adlı eser ortaya çıktı. (Ergin, 1977. Aktaran, Kaya, 1997: 122-123)

Tek parti döneminde Diyanet İşleri Reisi'nin bir diğer önemli yayınıysa 1928 yılında başlanıp 1948 yılına kadar geçen zaman içinde on cilt halinde yayınlanmış bulunan Sünni İslam'ın en önemli hadis kaynağı olan "Sahih-i Buhari Muhtarı. Tecrid-i Sarir Tercümesi" adlı eserdir.

İbadetin Türkçeleştirilmesi Çabaları

Cumhuriyet'in ilk yıllarında din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması yolunda adımlar atılırken "dinde reform" olarak adlandırılabilen birtakım uygulamalara da tanık olundu. Kimi çevrelerde "ibadetin Türkçeleştirilmesi" olarak tanımlanan hedefe yönelik en önemli adımlardan birisi 1928 yılının Haziran ayında atıldı. Darülfünun İlahiyat Fakültesi bünyesinde, edebiyat tarihçisi M. Fuat Köprülü başkanlığında oluşturulan komisyonun hazırladığı raporda "Dini hayat da ahlaki ve iktisadi hayat gibi ancak ilmi tefekkürler ve ilmi usullerle ıslah edilmelidir ki, diğer müesseselerle hem ahenk bir surette hususi ve şahsi feyzini verebilsin" deniyor ve şu önerilerde bulunuluyordu:

"Evvela ibadetin şeklinde: Mabetlerimiz temiz, muntazam, Kabil-i ziyaret ve kabil-i iskan haline getirilmelidir. Mabetlerde sıralar, elbiselikler tesis edilmeli ve temiz ayakkabılarla mabetlere girilmeli terviç edilmelidir. Saniyen ibadetin dilinde: İbadet lisamı Türkçe olmalıdır. Ayinlerin, duaların, hutbelerin Türkçe şekilleri kabul ve istimal edilmelidir." (Jacshke, 1972. s. 44-45 Aktaran, Kaya 1994: 123-124)

Dursun'a göre bu öneriler halktan sert tepki görmesi nedeniyle daha uygulanamadan rafa kaldırıldı:

".....dinde reform programı cami ve mabetlere sıraların ve elbiseliklerin konulması; ayakkabılarla camilere girilmesinin sağlanması; ibadet dilinin Türkçe olması; ayinlerde, dualarda, hutbelerde Türkçenin kullanılması; ibadetlerin ruhani bir şekilde yapılması; bunun için teganniye müsait müezzinler ve imamların yetiştirilmesi; mabetlerde müzik araçlarının bulundurulması; hutbelerde ilmi ve iktisadi düşünceler değil sadece dini düşüncelerin ele alınması gibi öneriler getiriyordu. Basına sızmış olan bu programın halktan sert tepki görmesi üzerine uygulama imkanı bulamamıştır" (Dursun, 1995: 67-68)

Dursun'un tespitine göre Cumhuriyet kadroları "İslamiyet'in Millileştirilmesi"ne yönelik politikalarında Ziya Gökalp'ten etkilenmişlerdi. Dursun, Gökalp'in bakışının en iyi 1915 yılında yayımlanan "Vatan" adlı şiirinde özetlendiğini belirtiyor:

Bir ülke ki camiinde Türkçe ezan okunur.
Köylü anlar manasını namazdaki duanın...
Bir ülke ki mektebinde Türkçe Kur'an okunur.
Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Hüda'nın
Ey Türk oğlu, işte senin orasıdır vatanın!

Köprülü başkanlığındaki komisyonun 1928 yılındaki önerilerinin tümü hayata geçmedi ancak 18 Temmuz 1932'de Diyanet İşleri Reisliği'nin İstanbul Müftülüğü'ne gönderdiği 636 sayılı özel yazıyla, kısa bir süre sonra ezan ve kametin Türkçe okunmaya başlanacağı bildirildi. 2 Haziran 1941 tarihinde 4055 sayılı Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerini Değiştiren Kanunla Türk Ceza Kanunu'nun 526'ıncı maddesinin ikinci fıkrasına eklenen "Arapça ezan ve kamet okuyanlar üç aya kadar hafif hapis, on liradan 200 liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılırlar" hükmünde cezai bir yaptırım getirilerek bu duruma ilişkin yasal bir düzenlemeye gidildi. (Tarhanlı,1993: 20)

Ezanla ilgili resmi yazıdan yedi ay önce, 22 Ocak 1932'de İstanbul'da Yerebatan Camii'nde ilk defa

Türkçe Kuran okunmuştu. Hafız Yaşar (Okur), Yasin Suresi'ni önce Arapça sonra da Türkçe olarak okudu. Bu deneme 29 Ocak 1932'de birçok camide tekrarlandı. Ramazan ayının 27. gecesine (Kadir gecesi) denk gelen 3 Şubat 1932'deyse Ayasofya'da önce mevlit sonra da Kuran Türkçe okundu. Türkiye Cumhuriyeti için dua edildi. (Jacshke, 1972, Aktaran, Kaya 1994: 126)

İbadetin Türkçeleştirilmesi anlamında Diyanet İşleri Reisliği'nin ezan konusundaki uygulamasının dışında somut bir adım olmadı. Arapça ezan okumakta ısrar eden bazı din görevlileri için cezai kovuşturmalar yapıldı. Ezanın Türkçe okunması yasağı Demokrat Parti iktidarı ile birlikte sona erdi.

Camilerin Yönetiminin Diyanet'ten Ayrılması

8 Haziran 1931 tarihinde çıkartılan "Evkaf Umum Müdürlüğü 1931 Mali Yılı Bütçe Kanunu" gereğince Diyanet Merkez Teşkilatı'nda bulunan Dini Müesseseler Müdürlüğü ile Levazım Müdürlüğü, personel ve kadrosuyla Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aktarıldı. Böylelikle 4081 adet din görevlisi ve 16 Cuma ve kürsü vaizi, kadrolarıyla bu genel müdürlüğe geçmiş oldu. Bu durum Diyanet İşleri Reisliği'nin yetki ve fonksiyonlarını iyice daralttı.

Başkanlık ve müftüler, bu genel müdürlükle koordineli olarak cami hizmetlerinin dini yönünü takip etmek, vaizlere vaizlik vesikası vermek ve yapılan vaazları denetlemekle sınırlı kaldılar. Din görevlilerinin maaşları da vakıflarca ödendi.

Aynı kanunun, cami ve mescitlerin, "hakiki ihtiyaca göre tasnifi, zaman ve mekan itibariyle birleştirilmesi mümkün olan vazifelerin birleştirilmesi suretiyle hademe-i hayrat kadrolarının yeniden tespiti" hükmüne içeren 7. maddesi ile cami ve mescitlerin tasnifi, görevlerin birleştirilmesi suretiyle cami görevlileri kadrolarının yeniden tespitine gidildi. Camilerin ve görevlilerinin Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından idaresi 23 Mart 1950'de çıkarılan 5634 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesine kadar 19 yıl süreyle devam etti.

İlk Teşkilat Kanunu

Uzun süre, bütçe kanunlarına bağlı cetvellerde gösterilen Diyanet İşleri Reisliği 22 Haziran 1935 yılında çıkarılan 2800 sayılı kanun ile ilk kez teşkilat kanununa kavuştu. Yasa metni şu şekildeydi:

Madde 1: Diyanet İşleri Reisliği Teşkilatı bir Reisin idaresi altında merkezde: Müşavere Heyeti, Zat İşleri Müdürlüğü, Yazı İşleri Müdürlüğü ve Mushafları Tetkik Heyeti'nden; Taşrada, Müftü, Müsevvit ve Dersiamlardan mürekkeptir.

Madde 2: Birinci maddede yazılı teşkilatın her birine ait vazifeler bir nizamname ile tayin olunur.

Madde 3: Diyanet İşleri Reisi, Başvekilin inhası üzerine Cumhurreisi tarafından tayin olunur. Müşavere Heyeti azasının; akaid-i İslamiye ve ulumu şeriyede ihtisası bulunan ulema arasından seçilmesi şarttır.

Madde 4: Her vilayet ve kaza merkezinde Diyanet İşleri Reisliğine bağlı birer Müftü bulunur. Müftülük inhilal ettikte vilayetlerde Valilerin, kazalarda Kaymakamların reisliği altında mahallindeki dersiam, Vaiz, İmam ve Hatiplerle Belediye azası içtima ederek, Müftülük için lazım gelen ilim ve fazileti haiz zevat arasından gizli rey ile üç kişi seçerler. İntihap neticesi vilayetin hususi mütalaası da ilave olunarak,

Vilayetten Diyanet İşleri Reisliği'ne bildirilir. Bu üç zattan birisi Reislik'çe tercih olunarak tayin ve memuriyeti mahalline tebliğ olunur. Reislik, intihap edilenlerden hiçbirini münasip görmediği takdirde, yeniden intihap yapılmak üzere iade eder. Mahallinde Müftü intihabına layık kimse bulunmadığı anlaşıldığı takdirde doğrudan doğruya Reislik makamınca evsaf-ı lazimeye haiz müftü tayin ve izam olunur. Müftü Müsevvitleri Müftülerin inhası üzerine vilayetlerce tayin olunur. (Arslanpay, 1973: 14-15)

2800 sayılı kanunda, Merkez Teşkilatı'nda "Reis muavinliği" kadrosu yoktu. Ayrıca taşra teşkilatı kadroları arasında "vaizler" zikredilmemişti. Diyanet İşleri Reisliği dışındaki merkez kadroların da kimler tarafından atanacağı belirtilmemişti. Bu eksiklikler 5 Temmuz 1939 yılında çıkarılan 3665 sayılı kanunla giderildi. Kanuna göre reis muavinliği kadrosu getirildi; merkez kadroların "Diyanet İşleri Reisliği'nin intihabı ve Başvekilin inhası ve Cumhurbaşkanı'nın tasdiki ile tayin olunması" hükmü getirildi. (Arslanpay, 1973: 18)

Laiklik Kavramının Anayasaya Girişi

Diyanet Teşkilat Kanunu'nun çıkmasından iki yıl sonra "laik" nitelemesi Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda yerini aldı. Malatya Mebusu İsmet İnönü ve 153 arkadaşının teklifiyle başlayan süreç içindeki meclis görüşmelerinde hükümetin görüşünü Dahiliye Vekili (İçişleri Bakanı) Şükrü Kaya şöyle ifade etti:

".....bu memleket kâhinlerin ve gayri mesullerin vicdanlara amil olmasından ve Devlet ve Millet işlerini görmesinden çok zarar görmüştür... Mademki tarihte deterministiz, mademki icraatta pragmatik maddeciyiz, o halde kendi kanunlarımızı kendimiz yapmalıyız... Eşhasın vicdan hürriyetlerine ve istedikleri dinlere intisabına zerre kadar müdahalemiz yoktur. Herkesin vicdanı hürdür. Bizim istediğimiz hürriyet, laiklikten maksadımız dinin memleket işlerinde müessir ve amil olmamasını temin etmektir. Bizde laikçiliğin çerçevesi ve hududu budur... Biz diyoruz ki, dinler vicdanlarda ve mabetlerde kalsın, maddi hayat ve dünya işlerine karışmasın. Karıştırmıyoruz, karıştırmayacağız."

Söz konusu Anayasa değişikliği mecliste oy birliğiyle kabul edildi. (Tarhanlı, 1993: 19)

3. Çok Partili Dönemde Din-Devlet-Toplum İlişkileri ve Diyanet İşleri Başkanlığı

1 Kasım 1945 günü Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Meclis açış konuşmasında; "Bizim tek eksikimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır" (Ertunç, 2004: 347) dedi. İnönü'nün bu sözü karşılığını bulmakta gecikmedi. 1945 yılından 1950 yılına kadar birçok yeni parti kuruldu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de kurulan ilk muhalefet partisi İslami eğilimli bir parti olan "Milli Kalkınma Partisi"ydi. Bu parti, 1923'de Büyük Millet Meclisi içindeki II. Müdafai Hukuk Grubu kurucularından Hüseyin Avni Ulaş, gazeteci ve emekli general Cevat Rifat Atilhan ve işadamı Nuri Demirağ tarafından 18 Temmuz 1945'de kuruldu. Parti açıkça laikliği reddetmemekle beraber, dine olan yükümlülüğünü programında yarı açık-yarı kapalı olarak ifade etti. Örneğin parti programında "İslam dünyası birliği"nden söz ediliyor, "Teknoloji ve Ahlak Üniversitesi" gibi vaatlerde bulunuluyordu.

1945-1950 yılları arasında toplam 23 yeni parti kuruldu. Bunların bir kısmı kapatıldı, birçoğuyusa yeterince halk desteği elde edemedikleri için kendilerini feshettiler. Söz konusu 23 partinin en az dokuzunun

programı dini bir motifle işlenmişti. (Sitembölükbaşı, 1993: 16-17)

Yeni kurulan partiler arasında Demokrat Parti diğerleri arasında farklılık arz ediyordu çünkü kurucuları kamuoyunun tanıdığı ve daha önce CHP'de politika yapmış kişilerdi. 7 Ocak 1946 yılında Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan tarafından kurulan DP aynı yıl Türkiye'de yapılan ilk çok partili seçimde 62 sandalye kazandı.

CHP'nin Yedinci Kurultayı ve Din Alanında Açılımlar

Prof. Şerif Mardin'e göre, "Yeni toplumsal düzende görülen eşitsizlikler ve adaletsizliğin belki de artarak sürdürülmesinin, toplumda yükselen beklentilerin gerçekleşmemesinin bilinen tek ideolojiye, halk tarafından geliştirilen İslami yoruma dönmeyi hızlandırdı." Yine Prof. Mardin'e göre, Türkiye'de 1940'lardan sonra "Volk İslam'a dönüş isteği belirdi". (Şerif Mardin, "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri", Türkiye'de Toplum ve Siyaset, İstanbul, İletişim Yayınları, 1990) Çok partili hayata geçildikten sonra din olgusu CHP içinde de tartışılmaya başladı. İlk üzerinde durulan konu 24 Aralık 1946'da Mecliste görüşülen "dini eğitim" oldu. Bu görüşmelerde hükümet üyelerinin birçoğunun dini eğitim lehine görüş bildirmesinin yanı sıra Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars ile İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver "komünizm tehlikesine karşı manevi direnci sağlamak" üzere okullara din eğitimi konulmasını istediler; ancak Başbakan Recep Peker bu istemlere, "komünizm denen bir içtimai zehirden bünyeyi korumak için onun yanında yavaş yavaş genişleyecek bir şeriat hayatının ikamesi ihtimalini bir tedbir diye düşünmek başka bir zehirle tedavi edileceğini zannetmekten ibarettir" yanıtını verecekti. (Tarhanlı, 1993: 23)

Her ne kadar Peker İslamiyet'i "panzehir" olarak görmese de yaklaşık bir yıl sonra, 17 Kasım 1947'de toplanan ve Aralık ayı boyunca da devam eden CHP'nin Yedinci Kurultayı'na bir bakıma laiklik üzerine tartışmalar damgasını vurdu. Kurultayda din ile ilgili olarak geliştirilen öneriler ana hatlarıyla şunlardı:

1. Türk ve din büyüklerinin türbeleri ziyarete açılmalı.
2. Haftada birer saatlik seçmeli din dersleri, velilerin yazılı müracaatıyla öğrencilere verilmek şartıyla ilk ve ortaokul müfredatına dahil edilmeli.
3. CHP'nin din eğitimine önem verdiğini belirten bir madde parti programına konulmalı.
4. Parti programında CHP'nin ilkokullarda seçmeli din derslerini başlatacağı ilan etmeli.
5. Milli Eğitim Bakanlığı programında da seçmeli din derslerinin ilkokulların müfredatına koyacağını açıkça belirtmeli.
6. Din eğitimi veren yüksekokullar açılmalı.
7. İmam Hatip okulları yeniden açılmalı. (Toprak, 1981: 79)

Kurultay sonunda partinin İslam dinine karşı militan politikayı terk etmesi kararlaştırıldı. (Ahmad, 1996: 40) Demokrat Partili Sadık Aldoğan ise alaylı bir şekilde şunu soruyordu: "Yirmi beş seneden beri masum halka her türlü fenalığı yapan Halk Partisi ve hükümetleri şimdi onların kırılan kalplerini tamir etmek için mekteplerde din derslerinin okunmasını kabul ettiler... Ulan sen kimi aldatıyorsun? Artık size kim inanır? (Hüseyin Cahit Yalçın'ın aktarması, "Şeriat İsteriz", Tanin, 3 Ekim 1947, Aktaran: Ahmad,

1996: 40)

Kurultay'da önerilen konular izleyen tarihlerde birer birer hayata geçirildi. Bunlar sırasıyla:

- 1947 yılında Hacca gideceklere döviz tahsis edilmesi;
- Şubat 1949'da ilkokul 4. ve 5. sınıflara isteğe bağlı olarak din dersleri konulması;
- Yüksek düzeyde din adamı yetiştirmek üzere Ankara Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulan İlahiyat Fakültesi'nin kadrolarının, çıkarılan 5424 sayılı ve 4 Haziran 1949 tarihli kanunla düzenlenmesi;
- 15 Ocak 1949'da 10 aylık İmam Hatip Kursları açılması;
- 1 Mart 1950'de çıkarılan kanunla Türk büyüklerine ait türbeler ve sanat değeri olan türbelerin yeniden ziyarete açılması. (Tarhanlı, 1993: 24)

Tüm bu gelişmeleri 15 Ocak 1949'da Şemsettin Günaltay'ın başbakanlığa getirilmesi izledi. Günaltay, Medrese eğitimi almış ve önemli İslami eserlere imza atmış bir profesördü. "Zulmetten Nur"a adlı eserine yazdığı övgüde Mehmet Akif Ersoy, Günaltay için; "İşte benim Şemseddinim o kahraman yüreklerden biri; İşte benim Şemseddininim şu telifi o feryatların en müessiridir!" demişti. (M. Şemseddin Günaltay, Zulmetten Nur'a, Furkan Yayınları, İstanbul, 1996: 14-17. Aktaran: Gün: 2001: 125)

Şemseddin Günaltay, Cumhuriyetin ilk yıllarında İslamcı muhalif dergilerinden Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad dergisinin yazarı iken Mustafa Kemal'in emriyle CHP İstanbul il örgütünü kurmakla görevlendirildi, ardından partinin çeşitli kademelerinde görev yaparak başbakanlığa kadar yükseldi. Bir dönem kendisinin de yazılar yazdığı, etkili İslamcı muhalif dergisi Sebilürreşad'ın başyazarı Eşref Edip, başbakan olan Günaltay'a dergi sayfasından şöyle seslendi:

"...Allah sizi bu biçare, bu kalbi millete hürriyetler, saadetler getiren bir rehber, müşfik bir mürşit kılsın. Hiç korkma. Bırak minarelerde 'Allahü Ekber' sesleri afakı inletsin. Vicdanını köstekleyen bütün bağları kır, parçala. Hiç korkma, sen millete bu hürriyet ve saadeti verirsen bu asil millet seni başının tacı yapar.

Er geç... Milletin dini üzerindeki bu baskılar kalkacaktır. Temenni ederim ki bu büyük zaferi Allah size nasip etmiş olsun. Çünkü senin bu milletin dinine, ilim, irfanına çok hizmetin vardır. Bu mazhariyete sen layıksın. Benim Şemseddinim diyen Akif'in ruhu bunu senden bekliyor. Baki bu kubbede kalan hoş bir sada imiş." (Eşref Edip, "Günaltay'ın Başkanlığı ve Akisleri", Sebillürreşad, II/29, Ocak, 1949: 57)

Türk Ceza Kanunu'nun 163. Maddesi'nin Yeniden Düzenlenmesi

Edip Eşref'in bu sözlerine karşın Günaltay hükümeti, Türk Ceza Yasası'nın 163. maddesini yeniden düzenleyerek Türkiye'de din-devlet ilişkilerine ve İslamcı siyasete önemli sınırlamalar getirdi. Dine dayalı devlet kurmaya yönelik propaganda yapmayı ve örgüt oluşturmayı suç olarak tanımlayan 163. maddenin görüşülmesi sırasında Mecliste çok sert tartışmalar yaşandı. Bazı muhalif milletvekilleri bu düzenlemeyi "İslam'a tecavüz etmekle, laikliğe aykırı olmakla, dinsizliği korumakla, komünist kokusu taşımakla, perde arkasında dinsizlik yapmakla" suçladılar. (Tarhanlı, 1993: 25)

Bazı milletvekillerinin itirazlarına rağmen Demokrat Parti'nin 163. maddeye karşı çıktığı söylenemezdi. Müzakereler sırasında DP adına söz alan Fuat Köprülü'nün, partisinin bu kanunu tamamen desteklediğini,

"komünizmin Müslüman memleketlere, özellikle mutaassıp çevrelere yeşil sarık sararak girdiğini" söylemesi İslami çevrelerde geniş yankı buldu:

"Demek ki Demokrat Parti'de iktidara gelirse yapacağı bundan ibarettir. O halde dine karşı takip edilecek siyasete Halk Partisi ile Demokrat Parti tamamıyla müşterektir, tam mutabakat ve ittifak halindedir. Eğer millet Halk Partisi'nin dine karşı şimdiye kadar takip ettiği siyasetten memnun ise, Demokrat Parti'de iktidara gelirse bunu aynen devam ettireceğinden mutmain olarak hiç üzülmeyin. Eğer memnun değilse Demokrat Parti'den hiçbir şey beklemeyin. O, şimdiden noktai nazarını tamamıyla açığa vurmuştur, Ha Halk Partisi, ha Demokrat Parti, bu hususta ikisi de aynı şeydir, aynı hamurdandır" (Eşref Edip, "Dine Karşı Takip Edilecek Siyaset", Sebillürreşad, II/50. Haziran 1949: 398. Aktaran, Gün, 2001: 204)

Her ne kadar Eşref Edip, CHP ve DP'nin aynı hamurdan olduğunu iddia etse de DP iktidarı döneminde yapılan bazı değişimler, bu partinin İslami kesimlerin kalbini kazanmasına yetecekti.

Yeni Diyanet İşleri Başkanlığı Kanunu

CHP iktidarının son günlerinde Diyanet İşleri Başkanlığı'na ilişkin yeni bir düzenlemeye gitti. 29 Mart 1950 tarihinde yürürlüğe giren 5634 sayılı kanun, 25 yıllık Diyanet İşleri Reisliği deneyiminden de yararlanılarak hazırlandığı için, o ana kadar çıkarılmış en kapsamlı yasal düzenleme oldu. Bu kanunun getirdiği yenilikler şöyle sıralanabilir:

- 1- Diyanet İşleri Reisliği ismi Diyanet İşleri Başkanlığı olarak değiştirildi;
- 2- 1931 yılında Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne devredilmiş olan camiler ve cami görevlileri tekrar Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlandı;
- 3- Merkezdeki bazı birimlerin isimleri değiştirilip yeni bazı yeni birimler (Hayrat Hademesi ve Yayın Müdürlükleri) açıldı;
- 4-Başkanlığa 941 yeni kadro tahsis edildi;
- 5- İlk defa gezici vaizlik kurumu getirildi ve vaizler maaşlı olarak kadroya geçirildi;
- 6- Köy ve kasabalarda kadrosuz olarak imamlık yapma işi de başkanlık ve müftülerin yazılı iznine bağlandı. (İslam Ansiklopedisi, s. 457)

4. Demokrat Parti Döneminde Din-Devlet İlişkileri ve Diyanet İşleri Başkanlığı

14 Mayıs 1950 genel seçimleriyle 27 yıllık CHP iktidarı fiilen sona erdi. Seçim sonuçlarına göre, oyların yüzde 53.59'unu alan Demokrat Parti mecliste 408 sandalye kazanırken CHP 69 sandalyede kaldı. Türkiye içine girdiği bu yeni dönemde din alanında da yeni "düzenlemeler"le tanışacaktı. DP iktidarının en önemli icraatı ezan üzerindeki Arapça yasağının kaldırılması oldu. DP'nin 10 yıllık iktidarı süresinde "dini alana" ilişkin yaptığı bazı önemli düzenlemeler şöyle sıralanabilir:

1. 16 Haziran 1950 tarihli ve 5665 sayılı Kanunla Arapça ezan yasağı kaldırıldı;
2. Devlet radyosunda Kuran yayınları başlatıldı. Yayınlar, 7 Temmuz 1950 tarihinden itibaren ramazan ayında sabah ve akşam, her biri on dakika olmak üzere günde iki defa, diğer aylardaysa haftada bir defa Cuma sabahları yapıldı.

3. Ekim 1950'de yapılan değişikle din dersleri hâlâ isteğe bağlı olmakla birlikte programın bir parçası haline getirildi.
4. 13 Ekim 1951 tarihli ve 601 sayılı Müdürler Komisyonu kararı ile 1951 yılında 7 ilde 7 yıllık İmam Hatip Okulları açıldı.
5. 13 Ağustos 1956 tarihli bir İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi gereğince, Maarif Vekaleti tarafından 19 Eylül 1956 tarihinde ortaokullarında ilk iki senelik programına din dersleri kondu.
6. 19 Kasım 1959 tarihinde İstanbul'da bir Yüksek İslam Enstitüsü açıldı.

Muhafazakâr kesimlerin gönlünü alan bu tür uygulamalarla birlikte, DP iktidarı laikliğe karşı olduğunu düşündüğü faaliyetlere karşı sert ve katı önlemler almaktan da geri durmuyordu. Bu noktada şu olaylar örnek gösterilebilir:

1. 22 Kasım 1952'de Vatan Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman'ın Malatya'da saldırıya uğrayarak kurşunla yaralanması üzerine yapılan tahkikat sonucunda bu suikastın aşırı dinci bir grup tarafından düzenlediğinin anlaşılmaıyla DP iktidarı bir dizi önlemleri yürürlüğe koydu. Başbakan Adnan Menderes "Memlekette vicdan hürriyetine tecavüz kimsenin haddi değildir... Malatya hadisesi dini türlü maksatlara alet etmek isteyenlerin, hatta toplu halde çalışma kararında olduklarını göstermiştir" diye konuştu. (Zafer, 7 Aralık 1952, Aktaran Tarhanlı, 1993: 27)
2. DP Samsun Milletvekili Hasan Fehmi Ustaoglu, Samsun'da yayımlanan Büyük Cihad gazetesinin 3 Ekim 1952 tarihli sayısında çıkan, "Milletin Atatürk inkılabına medyun bulunduğu iddiası asla doğru değildir" başlığını taşıyan yazısından ötürü 9 Aralık 1953 tarihinde DP'den ihraç edildi.
3. Nurculuk hareketi lideri Bediüzzaman Said Nursi hakkında 23 Aralık 1952'de Samsun Ağır Ceza Mahkemesi'nde dava açıldı.
4. Büyük Doğu'nun başyazarı Necip Fazıl Kısakürek Aralık 1952'de dergisinde yayınladığı ve toplu basın mahkemesi tarafından laikliğe aykırı bulunan bir yazısından ötürü 9 ay 12 günlük mahkumiyete çarptırıldı.
5. Sebilürreşad'ın başyazarı Eşref Edip dergide yayımlanan "Kara irtica, Sarı irtica, Kızıl irtica" başlıklı makaleden dolayı 5 Mart 1953'de beş ay hapse mahkum edildi.
6. 23 Ocak 1953'de, sağ muhafazakâr bir dernek olan Milliyetçiler Derneği kapatıldı. Derneğin başkanı, DP Isparta Milletvekili Sait Bilgiç ve arkadaşı Tahsin Tola, Genel İdare Kurulu tarafından ihraç istemiyle haysiyet divanını sevk edildi.
7. 7 Şubat 1953 tarihinde Ankara'da toplanan DP İstişari Kongresi'nde Menderes bir konuşma yaparak, dinin dünya işlerine ve siyasete karıştırılmasını önleyici bir kanunun gerekliliğine işaret etti. Nitekim böyle bir tasarı hazırlanarak 24 Temmuz 1953 tarihinde, siyasi veya kişisel nüfuz veya çıkar sağlamak amacıyla dini veya dini hisleri yahut dince kutsal tanıtılan şeyleri veya dini kitapları alet ederek her ne şekilde olursa olsun propaganda yapan veya telkinde bulunan kişilerle, bu fiillere katılan derneklere yönelik cezai yaptırımların düzenlendiği 6187 sayılı "Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması Hakkında Kanun" çıkarıldı.
8. Ticani tarikatının 1946'da başlattığı eylemlerin şiddetlenerek artması ve Atatürk heykellerinin kırılması üzerine çıkarılan 25 Temmuz 1951 tarihli ve 5816 sayılı "Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun" gereğince şeyhleri Kemal Pilavoğlu 15 yıl hapse mahkum edildi.
9. Nevşehir Milletvekili Münib Hayri Ürgüplü'nün Türk Ceza Kanunu'nun 175. maddesi

değiştirilerek dinin kendisi ve peygambere ilişkin koruyucu hükümler konulması yolundaki yasa teklifi Mecliste görüşüldükten sonra komisyona geri gönderildi ve bir daha ele alınmadı.

10. Fahri Ağaoğlu'nun, İslam dininin resmi devlet dini olması için yaptığı yasa teklifiyse mecliste görüşülmedi. (Tarhanlı, 1993: 27-28)

Hikmet Özdemir Yeni Dergi'de yazdığı "Türkiye Üzerine Aykırı Tezler" başlıklı yazısında DP'nin yukarıdaki uygulamalarını şöyle değerlendiriyor:

"1946'da çok partili politikaya geçişle birlikte, laiklik konusunda başlangıçta tespit edilen temel stratejiden vazgeçilmeden, politika değişiklikleri diyebileceğimiz yumuşama sürecine girildi. Burada, çok partili sistemin olmazsa olmaz seçim yarışı da rol oynamıştır diyebiliriz. Partiler dine yönelik resmi ve soğuk politikanın yumuşatılması için birbirleriyle yarışmak gereğini duymuşlardır. Öyle ki 1950'de Demokrat Parti iktidara gelince ezanı yeniden Arapça okutmak için kanun teklifi verdiğinde muhalefette bulunan CHP milletvekilleri olumlu oy kullanmışlardır... esas olarak Cumhuriyetin ilk yirmi-yirmi beş yıllık uygulaması terkedilmiştir" (Yeni Dergi, sayı1, Şubat- Mart 1994: 18)

Prof. Şerif Mardin'e göreyse DP'nin İslamiyet'e yakınlığı, dini, seçim platformunda simgesel ve kültürel aksesuar olarak kullanmaktan ibaretti. (Mardin, 1969: 203)

Demokrat Parti ve Diyanet İşleri Başkanlığı

Demokrat Parti döneminde Diyanet İşleri Başkanlığı yapısında ve mevzuatında fazla bir değişiklik olmadı. 5806 sayılı ve 2 Temmuz 1951 tarihli "Dini Yayınlar Döner Sermayesi Kanunu" kabul edildi. Bu kanunla, Diyanet İşleri Başkanlığı bütçelerine (Dini Yayınlar Döner Sermayesi) adı altında ödenek konulması karara bağlandı. Bu kanunun ardından daha önce ücretsiz olarak dağıtılan yayınlar para karşılığı satılmaya başlandı.

Bu tarihe kadar Diyanet İşleri Reisliği (1924-1950) yılları arasında otuz kitap bastırmıştı. Bunlar Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın 9 ciltlik Kuran-ı Kerim Tercüme ve Tefsiri (45 bin adet), 12 ciltlik Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi (60 bin adet) ve diğer dini konulardaki kitaplardı (247 bin adet). (Arslanpay, 1973. s.33)

9 Ocak 1951 tarihinde Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki hayatını kaybetti. Şerafettin Yaltkaya'nın ardından 1947'de devraldığı görevi ancak 4 yıl yapabilen Akseki daha önce reis yardımcılığı görevinde de bulunmuştu. Akseki, 1950 yılında kaleme aldığı "Dini Tedrisat ve Dini Müesseseler Hakkında" başlığını taşıyan raporda, Türkiye'nin bir "din buhranı" yaşadığını ileri sürmüş ve bundan çıkmak için Diyanet İşleri Başkanlığı kurumuna yönelik bazı düzenlemeler önermişti. Konuyla ilgili tüm kurum ve kurumlara gönderilen ve ses getiren raporda şu öneriler yer alıyordu:

1. Diyanet İşleri Başkanlığı, kanunun kendisine tahmil eylediği vazifeyi hakkıyla görebilecek bir hale getirilmeli ve bunun için de:
 - a. Başkanlık yeni baştan iyi bir şekilde teşkilatlanmalı ve kendisine lazım gelen muhtariyet

verilmeli.

- b. Vakıflar Umum Müdürlüğü bütün gelir kaynakları ve teşkilatı ile birlikte Diyanet İşleri Başkanlığı ile birleştirilmeli.
- c. Müftü, vaiz, imam, hatip, müezzin ve yüksek din adamları yetişmesi için doğrudan doğruya Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı müesseseler açılmasına müsaade edilmeli.
- d. Ayrıca ilk ve ortaokullarda mecburi, lise ve yüksek tahsil müesseselerinde ihtiyari olarak din dersleri, İslam felsefesi ve genişçe İslam tarihi, İslam coğrafyası okutulmalı.
- e. ... Diyanet İşleri Başkanlığı murakabesi altında hususi cemiyetler tarafından din ve Arapça serbest lisan dersaneleri ve kursları açılmasına müsaade edilmelidir. (A. Hamdi Akseki, "Din Tedrisatı ve Dini Müesseseler Hakkında Rapor", İslamiyat, Cilt 4, Sayı 1 Ocak-Mart 2001: 142)

Sonraki yıllara bakıldığında okullara din dersleri konulması dışında, Akseki'nin hiçbir önerisinin benimsenmemiş olduğunu görüyoruz.

5. 1960 Sonrası Din-Devlet-Toplum İlişkileri ve Diyanet İşleri Başkanlığı

1961 Anayasası ve 633 Sayılı Teşkilat Kanunu

1961 Anayasası ilk defa Diyanet İşleri Başkanlığı kurumuna yer veren Anayasa oldu. Anayasa'nın 154. Maddesi, "Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirir" demektedir. Anayasa'da sözü edilen özel kanun 22 Haziran 1965 tarihinde kabul edildi. Böylelikle Diyanet İşleri Başkanlığı ilk kez kapsamlı bir kanuna sahip oldu. 633 sayılı kanundan önce çıkan kanunların hiçbirinde merkez ve taşra teşkilatı görevleri belirtilmemiş, bu görevler tüzük veya yönetmeliklerle sağlanmıştı. 633 sayılı kanun, kuruluşun her biriminin ayrı ayrı görevlerinin nelerden ibaret olduğunu belirlediği gibi, bu görevlere atanacakların niteliklerini de sırlamıştır.

Söz konusu yenilikler şunlardı:

- 1- Başkan yardımcılığı: Birisi ilmi diğeri de idari işlere bakmak üzere ikiye ayrılmıştır.
- 2- Din İşleri Yüksek Kurulu: Diyanet İşleri'nin en yüksek karar ve danışma organı olarak (bir başkan ve 10 üyeden oluşur) bir din işleri yüksek kurulu oluşturuldu. Evvelki teşkilatta tayinle getirilen üyelerin, bu kanunla seçimle ve Bakanlar Kurulu kararı ile getirileceği hususu öngörülmüş ve seçim birtakımesaslara bağlanmıştır. Yasanın 21. Maddesinin b fıkrası kurul üyelerinin seçimini düzenliyordu:
 - b. Din İşleri Yüksek Kurulu üyeleri, aday tespit kurulunun gizli oy ve salt çoğunlukla, açık yerin üç katı olarak, seçecekleri adaylar arasından, Diyanet İşleri Başkanı'nın teklifi Başbakanın önerisi üzerine

Bakanlar Kurulu Kararı ile atanır.

Aynı yasada kurulun görevleriye 5. Madde'de tanımlanmıştır:

Madde 5: Din İşleri Yüksek Kurulu, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın en yüksek karar ve danışma organı olup, bir başkan ile 10 üyeden oluşur.

Kurulun görevleri şunlardır:

- a. Din İşleri ile ilgili konularda ilmi incelemeler ve araştırmalar yapmak.
- b. Dini eserler telif ve tercüme etmek, Başkanlıkça yayımlanması istenen telif ve tercüme eserlerin yayımına karar vermek, tetkiki istenen eserler hakkında mütalaa bildirmek
- c. Din ile ilgili soruların cevaplarını hazırlamak
- d. Hutbe ve vaazların esaslarını tespit etmek ve örnek metinler hazırlamak.
- e. Yurt içinde ve yurtdışındaki din ile ilgili yayımları izlemek, gereğine karar vermek ve karşı yayımlarla bilimsel mücadele esaslarını hazırlamak.
- f. Başkanlık teşkilatının çalışmaları için lüzumlu tüzük, yönetmelik ve programlar gibi metinleri hazırlamak, ilgili dairelerce hazırlanmış olanları kabul etmek.
- g. Başkanlıkça havale edilen hususları tetkik etmek ve bunlar hakkında düşüncelerini bildirmek.
- h. Din hususunda toplumu ve yurtdışındaki yurttaşlarımızı aydınlatmak amacı ile ilgili çalışmaların programlarını tespit etmek.
- i. Başkanlıkça toplanacak Din Şurasına sunulacak raporlarla Başkanlık görüşünü hazırlamak.
- j. Kuruluşa eleman yetiştiren okulların meslek dersleri ile diğer okullardaki din derslerinin kitap, müfredat ve programları hakkında rapor hazırlamak ve gerektiğinde ilgililerle işbirliği yapmak.

Kurulun çalışmalarını Kurul Başkanı yürütür.

Diyanet İşleri Başkanı, kurulun çalışmalarına katıldığı hallerde kurula başkanlık eder. Din İşleri Yüksek Kurulu'nun çalışma usul ve esasları, toplantı ve karar yeter sayıları bir yönetmelikle tespit edilir.

3. Olgunlaştırma Dairesi Başkanlığı: Kuruluşun çeşitli kademelerine yetkili elemanlar temin etmek ve kurum içi ve dışı eğitim faaliyetlerini organize etmekle görevlendirilen bu birim de 633 sayılı yasanın yenilikleri arasında yer alıyordu.

4. Yayın işleri: 5634 sayılı kanunla kurulan Yayın Müdürlüğünün adı Derleme ve Yayın Müdürlüğü oldu. Mushafları İnceleme Kurulu, Şer'i Siciller Arşivi, Belgeler Arşivi ve Kütüphaneler de bu müdürlüğe bağlanarak kadrosu ve çalışma alanı genişletildi.

5. Yeni birimler: Kanun bazı yeni birimler oluşturulmasına da hükmetti. Bunlar: Teftiş Kurulu Başkanlığı, Hukuk Müşavirliği, Personel Dairesi Başkanlığı, Donatım Müdürlüğü.

6. Köylere kadro: 633 sayılı yasanın bir diğer yeniliği ise Bucak ve köylere kadro verilmesiydi. Kanundan önce köy imamı 442 sayılı köy kanununun 83. maddesine göre müftünün aracılığıyla tayin oluyordu ve ücretleri köylüler tarafından veriliyordu.

Yeni Yasaya Eleştiriler

1965 yılında çıkarılan bu kanunu Prof. Bahri Savcı Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi'nde "Diyanet İşleri Teşkilatı'nın Gelişmeleri" başlıklı yazısında şöyle eleştirmişti:

"1965 Kanunu, açık olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün Başkanlığa koyduğu tali ve tabi ve ancak 'itikatlar' ve 'ibadetler' alanında yetkili bir idare cüzü olma yerinden dışarıya çıkarmıştır. Ona topluma, dinsel bir yön verme faaliyetlerinde bulunma yetkisi tanımıştır. Milli ahlaki ve milli kültürü bile din çerçevesinde inşa imkanı vermiştir... Bu kanun Diyanet İşleri Başkanlığını genel

idare içinde, gene tali ve tabi bir idare olarak tutma hususundaki Anayasa emrine şeklen uymuştur. Fakat Başkanlığı hem örgüt olarak dinsel bir yönetim uygulayabilecek ayarlarla donatmıştır, hem de hayatın ahlak, kültür ve toplum işlerine dinci bir açı getirecek yetkilerle donatmıştır. Bu da kanımızca genel idare içindeki din örgütünü ancak ibadet ve itikat işleri için, zorunlu olarak tutan ve bunun dışındaki beşeri ilişkiler alanına taşırmayan 'Atatürk Laikliğine' uymaz."(Cilt 20, Sayı 3, s. 101-102)

İştar B. Tarhanlı'ya göre de 633 sayılı yasa Diyanet İşleri kurumuyla ilişkili olarak, anayasal laik devlet ilkesine indirilmiş ilk ve açık bir darbeydi:

"Bu düzenlemede Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevleri 'İslam dininin inançları, ibadet, ahlak esaslarıyla işleri yürütmek din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek' olarak belirlenmiştir... Bu kuruma 'ahlak esaslarıyla ilgili işleri yürütmek' gibi içeriği hukuken belirlenecek bir işlev yüklemek ancak devletin bir dini, ideoloji olarak benimsemiş olduğu anlamına gelir." (Tarhanlı 1993: 159)

633 sayılı kanunun ardından, uygulamada görülen aksaklıkları gidermek ve yeni ihtiyaçlara cevap vermek üzere, 1974 yılında, bazı değişiklikler içeren yeni bir kanun tasarısı hazırlandı. Bu tasarı, 26 Nisan 1976 tarih ve 1982 sayıyla yasaladı. Ancak zamanın Cumhurbaşkanının başvurusu üzerine, Anayasa Mahkemesinin 18 Şubat 1979 tarih ve 1979/25 ve 1979/46 sayılı kararlarıyla, bu yasa biçim yönünden iptal edildi. 1982 sayılı kanunla birlikte, 633 sayılı kanunun değiştirilmiş olan 2, 5, 6, 7, 8, 11, 12, 13, 15, 21, 22, 23 ve 24. maddeleri de iptal edilmiş oldu. Anayasa Mahkemesi, iptal hükmünün, bir yıl sonra, yani, 11 Mayıs 1981 tarihinde yürürlüğe gireceğini belirtmiş, yani yeni bir yasa hazırlanması için bir yıl süre vermişti. Ama TBMM bu bir yıl zarfında yeni bir kanun çıkarmadı. Öyle ki bugün dahi, Diyanet İşleri Başkanlığı hâlâ 1965 yılında yapılan ve 13 maddesi iptal edilmiş bir yasayla yönetilmektedir. İştar B. Tarhanlı Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili olarak hazırladığı doktora tezinde kurumun herhangi bir yasal dayanaktan yoksun olduğunu öne sürerek ciddi bir hukuki tartışma başlattı:

"Öğretide, bir kanunun iptalinin, bizim hukuk sistemimizde, onun ortadan kaldırdığı ya da değiştirdiği kanunun ya da bir hükmünün tekrar kendiliğinden yürürlüğe girmesi sonucunu yaratmadığı kabul edilmektedir. (Ü. Azrak, "Anayasa Mahkemesi İptal Kararının Geriye Yürümezliği" Anayasa Yargısı, Ankara 1984: 164. Farklı görüş için; Türk Anayasa Hukuku'nda Kanun Hükmünde Kararnameler, İstanbul 1985: 424. Aktaran, Tarhanlı, 1993: 68) Konu, görüldüğü üzere henüz tam anlamıyla tatmin edici bir çözüme ulaşılmamış olmakla birlikte, kanımca, 633 sayılı Kanunun 1982 sayılı Kanunla değiştirilmiş hükümlerinin iptal hükmünün yürürlüğe girmesiyle yeniden yürürlük kazanacağı kabul edilemez. (Tarhanlı buraya koyduğu dipnotta, yürütmenin 22 Ocak 1992 tarihli Din İşleri Yüksek Kurulu atamasını örnek göstererek; yürütmenin Kanunun yeniden yürürlük kazanacağı kanısında olduğunu ortaya koyduğunu belirtmektedir) Dolayısıyla, halihazır durumuyla Diyanet İşleri Başkanlığı, özellikle örgüt ve görevler bakımından yasal dayanaktan yoksun bir kurum olma niteliğindedir." (Tarhanlı, 1993: 68)

Kamil Kaya ise, "Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilen 1982 sayılı kanun, 633 sayılı Teşkilat Kanunu'nun bütün maddeleri değil, sadece bazı maddelerinde değişiklik yapan bir kanundur" diyerek, eski kanunun değişikliğe uğramayan maddelerinin halen yürürlükte olduğunu savunmaktadır. (Kaya, 1994: 108) Sonuçta Diyanet İşleri Başkanlığı bugüne kadar (Şubat 2005) tüzük, yönetmelik ve yönergelerle idare edildi. Yayımlanan ve çıkarılan tüzük, yönetmelik ve yönergelerle kurum içinde yeni daireler açıldı, atamalar yapıldı.

1960'dan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı

19 Nisan 1967'de ilk defa bir Cumhurbaşkanı, Cevdet Sunay Diyanet İşleri Başkanlığını ziyaret etti. Sunay'ın başlattığı geleneği Fahri Korutürk de devam ettirdi. Korutürk, ilki 31 Mayıs 1976, diğeri de 5 Haziran 1979'da olmak üzere iki kez Diyanet'i ziyaret etti. Kurumu ziyaret eden ilk Başbakan ise Bülent Ecevit oldu. Ecevit, 1 Eylül 1978'de dönemin Diyanet İşleri Başkanı Tayyar Altıkulaç'ı makamında ziyaret etti. 29 Ocak 1980'de bu kez başbakan Süleyman Demirel, Başkan Altıkulaç'ı ziyaret etti ve Mevlit Kandili'ni kutladı. 1980 sonrasında Cumhurbaşkanı ve Başbakanların ziyaretleri eskiye göre fazlaştı. (Bulut, 1997: 119)

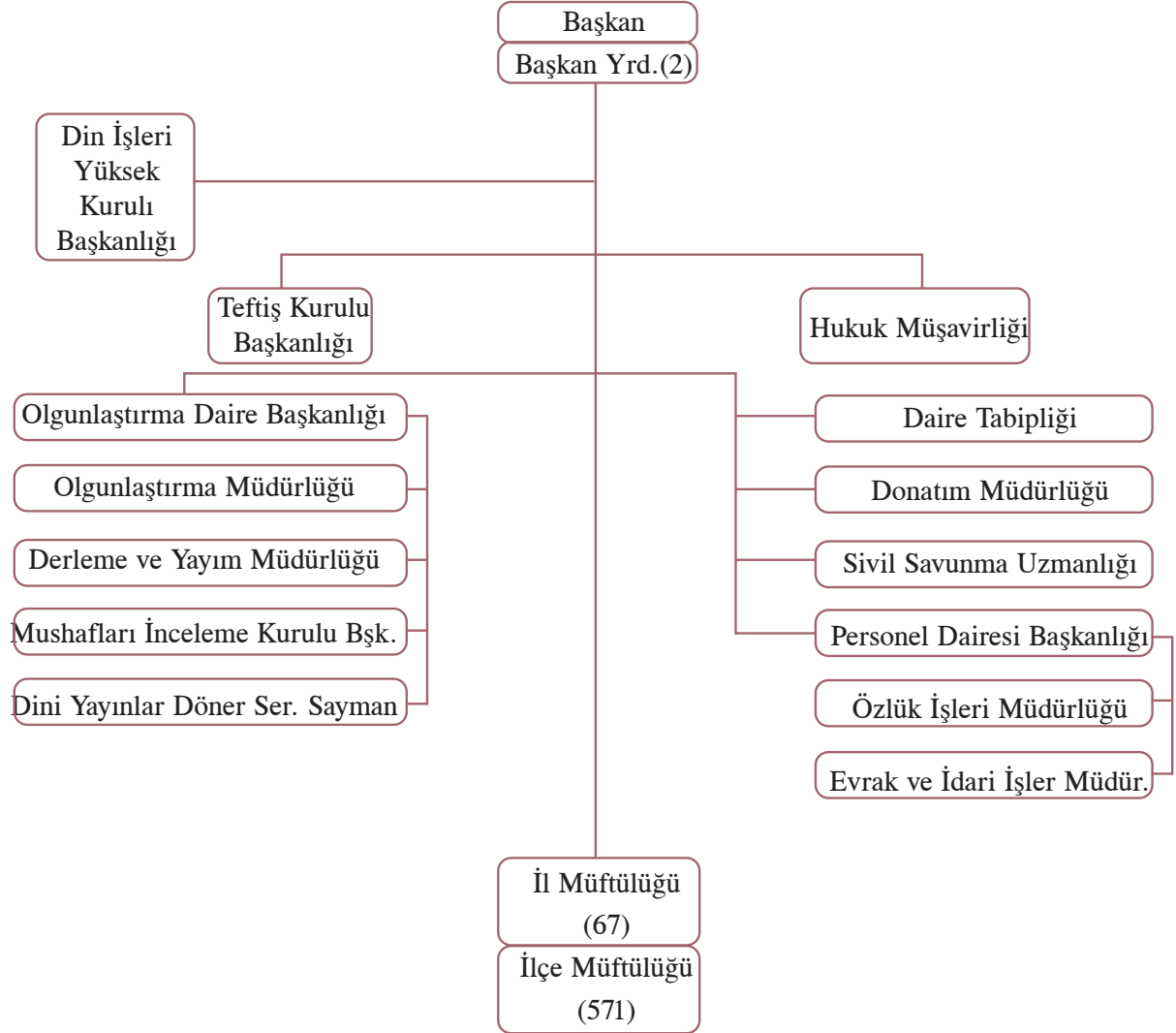
1979 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak Hac Dairesi kuruldu. 1982 Anayasası, Diyanet İşleri Başkanlığı'na "Yürütme" bölümü içinde yer verdi. Anayasa'nın 136. Maddesi, 1961 Anayasası'ndakilere ek olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'na bu kez "milletçe dayanışma ve bütünleşme" görevini de yükledi:

"Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncelerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirir."

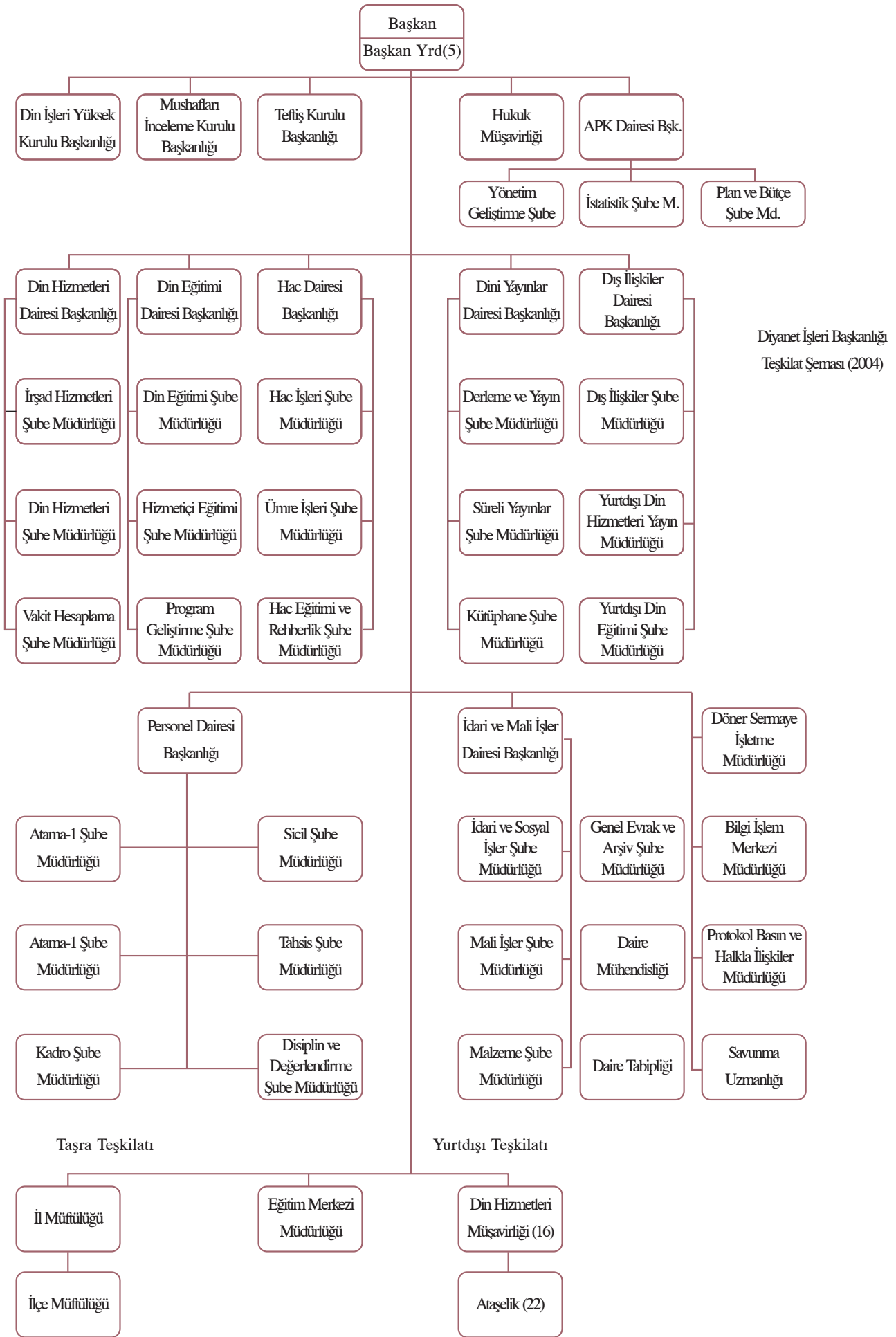
Diyanet İşleri Başkanlığı'nın şu andaki organik ve fonksiyonel yapısı, 18 Temmuz 1984 tarih ve 190 sayılı kanun hükmünde kararname eki kadro cetveline ve 3046 sayılı Bakanlıkların Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'a göre düzenlenmiş bulunmaktadır.

633 Sayılı Kanun ve etrafındaki tartışmalar dışında 1960 yılından bu yana Diyanet İşleri Başkanlığı'nın statüsüne ilişkin ciddi gelişmeler olmadı. Ancak söz konusu yasanın çıktığı dönemdeki teşkilat yapılanması ve personel sayısı bakımından Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ciddi bir gelişme gösterdiği ortadadır.

Aşağıdaki iki tabloda bu durum net olarak görülebilir.

Diyânet İşleri Başkanlığı Teşkilat Şeması (1965-1971)

II. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN TEŞKİLAT YAPISI, GÖREVLERİ VE HİZMETLERİ

Teşkilat Yapısı

Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilatı merkez, taşra ve yurtdışı teşkilatı olmak üzere üç ana bölümden oluşur. Merkez teşkilatı, başkanlık makamının yanı sıra ana hizmet birimleri, danışma ve denetim birimleriyle yardımcı birimleri içermektedir.

Ana Hizmet Birimleri:

1. Din İşleri Yüksek Kurulu: Başkanlığın en yüksek karar ve danışma organıdır. Kurul başkanı, başkan vekili, on dört üye ve çeşitli uzmanlardan oluşur. Başkanlığın ana hizmet politikasını tespit eder, dini soruları cevaplandırır, dini konularda inceleme ve araştırma yapar, başkanlıkça yayımlanacak yazılı, sesli ve görüntülü yayınların neşrine karar verir. Bu kurul, 22 Haziran 1965 tarih ve 633 sayılı Diyanet İşleri Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile oluşturuldu. Üyeleri seçimle belirlenen kurul üyeleri bakanlar kurulu kararıyla tayin ediliyor.
2. Mushaf İnceleme Kurulu: Çeşitli kişi ve kurumlarca bastırılacak olan mushaf (Kuran-ı Kerim) inceleyerek hatasız basımlarını sağlar.
3. Din Hizmetleri Dairesi: İrşad hizmetleri, din hizmetleri ve namaz vakitleri hesaplama şube müdürlüklerinden oluşan bu daire, toplumu din konusunda aydınlatmakla ilgili hizmetleri yürütür. Dini günleri ve namaz vakitlerini belirler. Gerekliğinde kible tespitleri yapar.
4. Din Eğitimi Dairesi: Kuran kurslarının ve eğitim merkezlerinin açılış, eğitim, öğretim, denetim ve yönetimiyle ilgili işleri yürütür. Din eğitimi (Kuran kursları), Hizmet içi Eğitim ve Program geliştirme şube müdürlüklerinden oluşur.
5. Hac Dairesi: Hac işleri, umre işleri ve Hac eğitimi ve Rehberlik şube müdürlüklerinden oluşur. Hacca ve umreye gideceklerin bu seyahatlerle ilgili her türlü muamelelerini planlar ve yürütür.
6. Dini Yayınlar Dairesi: Derleme ve yayım, süreli yayınlar ve kütüphane şube müdürlüklerinden meydana gelen bu daire, başkanlığın yazılı, sesli ve görüntülü yayım işlerini yürütür. Ayrıca dini yayınları derler ve başkanlık kütüphanesini yürütür.
7. Dış İlişkiler Dairesi: Dış ilişkiler, yurtdışı din hizmetleri ve yurtdışı din eğitimi şube müdürlüklerinden oluşur. Başkanlığın yurtdışı temaslarını ve yurtdışındaki vatandaş ve soydaşlara götürülecek din hizmetiyle ilgili işleri yürütür. Başkanlık hizmetleri konusunda inceleme ve temasta bulunmak üzere ülkemize gelen yabancı kişi ve heyetlere rehberlik eder.

Danışma ve Denetim Birimleri:

Teftiş Kurulu
Hukuk Müşavirliği
Araştırma Planlama ve Koordinasyon Dairesi

Yardımcı Birimler:

1. Personel Dairesi
2. İdari ve Mali İşler Dairesi

3. Döner Sermeye İşletme Müdürlüğü
4. Bilgi İşlem Merkezi Müdürlüğü
5. Protokol Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü
6. Savunma Uzmanlığı

Taşra Teşkilatı:

Diyanet İşleri Başkanlığı taşra teşkilatı İl, İlçe Müftülükleri ve Eğitim Merkezlerinden oluşur. Müftülükler illerde il müftülüğü, ilçelerde ilçe müftülüğü olarak teşkilatlanmıştır. Bunlar bölgelerinde Diyanet İşleri Başkanlığını temsil ederler. İl müftüleri doğrudan Diyanet İşleri Başkanlığına, ilçe müftülükleri ise il müftülüklerine bağlıdır. İl ve ilçe müftülükleri bölgelerindeki din hizmetlerini, dini müesseseleri yönetir ve din görevlilerinin hizmetlerini düzenleyip kontrol eder. Eğitim merkezleri ise, Başkanlığın her kademedeki personelinin mesleki ve kültürel konularda dana iyi bir seviyeye getirilmesi amacıyla hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerinin, Başkanlıkça yapılan plan ve program dahilinde sağlandığı hizmet birimleridir. Eğitim merkezi müdürlükleri, Antalya, Bolu, Elazığ, Kastamonu, Konya, İstanbul, Manisa, Trabzon ve Erzurum illerinde bulunmaktadır.

Yurtdışı Teşkilatı

Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde 13 Ağustos 1984 tarihinde 3860 sayılı Kararname ile "Dış İlişkiler Dairesi" kuruldu. Bu tarihin ardından çeşitli ülkelerde bu daireye bağlı Din Hizmetleri Müşavirlikleri ve Din Hizmetleri Ataşelikleri tesis edildi. Resmi olarak kuruluş tarihi 1984 yılı olsa da Diyanet İşleri Başkanlığı yurtdışındaki Türk vatandaşlarına hizmet götürmeye 1971 yılında başladı. Diyanet İşleri Başkanlığı yurtdışına yönelik iki farklı faaliyet alanı tanımlıyor. Bunlar:

1. Misyon
2. Hizmet

Diyanet İşleri Başkanlığı, bu iki başlık altında toplanan faaliyetleri, Türkiye Büyükelçilikleri nezdinde Din Hizmetleri Müşavirlikleri, Başkonsolosluklar nezdinde ise Din Hizmetleri Ataşelikleri teşkilatları aracılığıyla yürütüyor. 2004 yılı itibarıyla Din Hizmetleri Müşavirlikleri bulunan ülkeler: Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İsveç, İsviçre, İngiltere, Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Makedonya ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti.

Din Hizmetleri Ataşelikleri bulunan yerlerse: Almanya (Berlin, Düsseldorf, Essen, Frankfurt, Hamburg, Hannover, Köln, Karlsruhe, Münih, Nürnberg, Stuttgart, Münster, Mainz), Avustralya (Sydney, Melbourne), Hollanda (Deventer), Fransa (Lyon), Amerika Birleşik Devletleri (New York), Suudi Arabistan (Cidde), Nahcivan, Romanya (Köstence).

Bunlar dışında Müşavirlik ve Ataşelik birimleri olmayan (Kanada, Norveç, Litvanya, Ukrayna, Moğolistan ve Gürcistan) çeşitli ülkelerde de geçici din görevlileri bulunuyor.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Görevleri ve Hizmetleri

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yerine getirdiği görev ve fonksiyonlar beş başlık altında toplamak mümkün:

1. İbadet ile ilgili hizmetler
2. Dini konularda toplumu aydınlatma ile ilgili hizmetler
3. Din Eğitimi ile ilgili hizmetler
4. Yurtdışı ile ilgili hizmetler
5. Vakıf ile ilgili hizmetler

1. İbadet İle İlgili Hizmetler:

Diyanet İşleri Başkanlığının ibadet ile ilgili hizmetlerini iki başlıkta toplayabiliriz:

- İbadet yerlerinin yönetilmesi
- Hac ve Umre organizasyonları

a. İbadet Yerlerinin Yönetilmesi

İbadet yerlerinin yönetilmesine yönelik hizmetler Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluşundan bu yana başlıca görev alanı oldu. Bu konuya ilişkin ilk yasal düzenleme 633 sayılı kanunla getirildi. Kanunun 35. maddesi; "Özel veya tüzel kişiler tarafından yaptırılan ve idare edilen cami ve mescit görevlilerini, Diyanet İşleri Başkanlığı lüzum gördüğü takdirde kadrosuna alma yetkisine haizdir" şeklindeydi. 1 Ağustos 1998 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 4379 sayılı kanunla ise Türkiye genelinde bulunan tüm cami ve mescitlerin yönetimi tamamen Diyanet'e bırakıldı: İlgili yasa maddesi şu şekildedir:

"Cami ve mescitler Diyanet İşleri Başkanlığı'nın izni ile ibadete açılır ve Başkanlıkça yönetilir. Hakiki ve hükmi şahıslar tarafından yapıldığı halde izinli veya izinsiz olarak ibadete açılmış bulunan cami ve mescitlerin yönetimi üç ay içinde Diyanet İşleri Başkanlığı'na devredilir. Diyanet İşleri Başkanlığınca buralara imkanlar nispetinde kadro tahsis edilir. Kadro tahsis edilinceye kadar buralarda görev yapanların mesleki ehliyetleri ile ilgili esas ve usuller yönetmelikle düzenlenir."

Türkiye'deki toplam cami sayısı 1 Ocak 2004 itibariyle 76 bin 445'dir. Bu camilerin tümü 4379 sayılı kanuna göre Diyanet tarafından yönetilmek zorunda. Ancak bu camilerin tümünde Diyanet görevlileri bulunmuyor. Sebepse kadro yetersizliği.

Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Dairesi Başkanlığı'nın verilerine (2005 Ocak) göre Türkiye'deki cami ve kadro sayısı şu şekildedir:

Türkiye'deki mevcut Cami Sayısı	: 76.445
Kadrolu Cami Sayısı	: 64.951
Kadrosuz Cami Sayısı	: 9.825
Görevlisi Olmayan Cami Sayısı	:23.542

Yukarıdaki veriler bize Türkiye'deki camilerin yüzde 30.8'inde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bir görevlisinin bulunmadığını göstermektedir. Peki, bu camiler kapalı mı? Bu sorunun yanıtını Diyanet İşleri Başkanı Prof. Ali Bardakoğlu şu şekilde veriyor:

"Birçok camide din görevlisi göndermediğimiz vakit, insanlar o caminin kapısına kilit vurmuyorlar. Camiyi açıyorlar, kendilerine göre, yoldan geçen kılık-kıyafeti hocaya benzeyen birini buluyorlar, mihraba geçiriyorlar, 'hocam bize dini öğret' diyorlar ve o insanlara din anlatıyor. Ne anlattığını, bir Allah biliyor, bir cemaat biliyor ve siz beş, altı yıl sonra oraya gittiğinizde çok farklı bir anlayışla, farklı bir oluşumla karşı karşıya kalabiliyorsunuz. Sorunlarla boğuşuyoruz" (Kanal 7, İskele Sancak Programı, 16 Ocak 2004)

Diyanet İşleri Başkanlığı'na tahsisli kadrolardan en fazla boşluk İmam-Hatip kadrosundadır. Aşağıda Ocak 2005 itibariyle Diyanete tahsis edilen kadro ve boş kadro sayısı yer almaktadır:

Kadro Adı	Tahsisli Kadro	Dolu Kadro	Boş Kadro
İmam - Hatip	63717	50000	13717
Müezzin-Kayyım	10546	9569	977
Kuran Kursu Öğreticiliği	4527	3544	983

Kaynak: DİB Personel Dairesi Başkanlığı

Aşağıdaki iki tabloda Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin 1993 ve 2003 yılları eğitim durumları görülüyor. İki tablo karşılaştırıldığında on yıl içinde ilkökul mezunu çalışan sayısında yüzde 13'lerden yüzde 1'lere bir düştüğü görülüyor. Ancak dört yıllık fakülte mezunu oranındaki artış on yılda yüzde 2.5'ler civarında. Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin eğitim seviyesini yükseltmek amacıyla yoğun bir çaba içerisinde. Bu amaçla Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'nde açılan İlahiyat Önlisans programına Diyanet personelinin yoğun bir ilgisi var. Ocak 2005 itibariyle Diyanet personelinin devam ettiği akademik programların listesi aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Yüksek Okulun Adı	Devam Eden	Mezun Olan
İlahiyat Önlisans	29808	2463
İlahiyat Meslek Yüksek Okulu		798
Diğer Yüksek Okullar	2511	4919
Toplam	32319	8180

Kaynak: DİB Personel Daire Başkanlığı (Ocak 2005)

Lisans Üstü Yhtisas	Cinsiyet				Toplam
	Kadın		Erkek		
	Yapan	Devam Eden	Yapan	Devam Eden	
Yüksek Lisans	1	8	253	248	510
Doktora	1	3	52	54	110
Doçent			10	3	13
Profesör	1		4		5
Toplam	3	11	319	305	638

Kaynak: DİB Personel Daire Başkanlığı (Ocak 2005)

Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Eğitim Durumu (1 Eylül 2003 itibariyle)

Öğrenim Durumu	Yüzde
İlkokul	1,71
Ortaokul ve Dengi Okul	3,5
Lise ve Dengi Okul	1,49
İmam Hatip Lisesi	55,1
İlahiyat Meslek Yüksek Okulu	3
2 Yıllık Yüksek Öğrenim	23,49
3 Yıllık Yüksek Öğrenim	0,18
4 Yıllık Yüksek Öğrenim	5,93
5 Yıllık Yüksek Öğrenim	0,06
6 Yıllık Yüksek Öğrenim	0,03
İlahiyat Fakültesi, YİE	5,51

Kaynak: DİE, APK Daire Bşk.

Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Eğitim Durumu (1993)

Öğrenim Durumu	Yüzde
İlkokul	13,64
Ortaokul ve Dengi Okul	8,49
Lise ve Dengi Okul	1,19
İmam Hatip Lisesi	67,76
İlahiyat Meslek Yüksek Okulu	0,23
2 Yıllık Yüksek Öğrenim	1,67
3 Yıllık Yüksek Öğrenim	0,3
4 Yıllık Yüksek Öğrenim	2,46
5 Yıllık Yüksek Öğrenim	0,03
6 Yıllık Yüksek Öğrenim	0,07
İlahiyat Fakültesi, YİE	4,16

Kaynak: DİE, APK Daire Bşk

Yıllara Göre Cami Sayısı

Yıllar	Cami Sayısı	Yıllar	Cami Sayısı
1971	42744	1993	68675
1973	45152	1994	69523
1981	47645	1995	70213
1984	54667	1996	71293
1985	57060	1997	72418
1986	59460	1998	73772
1987	61532	1999	74356
1988	62947	2000	75002
1989	64675	2001	75369
1990	66000	2002	75941
1991	66674	2003	76445
1992	68202		

Kaynak: DİB APK İstatistikleri

Cami Hayatı

Diyanet İşleri Başkanlığı kayıtlarına göre Türkiye'de toplam 76 bin 445 cami var. Diyanet 1996 yılında ülke genelinde 64 bin 663 camiye, hangi vakitlerde kaç kişinin ibadet için gittiğini saptamak amacıyla bir çalışma yaptırdı. Sonuçta ortaya çıkan "Türkiye Geneli Cami Cemaati Araştırması" başlıklı raporda, camilere devam eden kişilerin sayısı, 12 yaş üstü Türkiye nüfusuna oranlandı ve aşağıdaki bulgulara ulaşıldı:

Cemaatin Toplam Nüfus ve Namaz Vakitlerine Göre Dağılımı

Vakitler	Toplam	%
Öğle Namazı	2 181 906	9,3
Yatsı Namazı	2 013 066	8,6
Cuma Namazı	9 266 775	39,5

Cuma Namazı Kılan Cemaatin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	Toplam	%
12-20	1 403 345	15,1
21-30	1 542 874	16,6
31-40	1 715 722	18,5
41-50	1 786 413	19,3
51-60	1 654 780	17,9

61 üstü	1 163 641	12,6
Toplam	9 266 775	100,0

Öðle Namazý Kılan Cemaatin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	Toplam	%
12-20	300 061	13,8
21-30	309 528	14,2
31-40	373 632	17,1
41-50	428 124	19,6
51-60	445 917	20,4
61 üstü	324 644	14,9
Toplam	2 181 906	100,0

Yatsı Namazı Kılan Cemaatin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	Toplam	%
12 -20	259 445	12,9
21-30	290 205	14,4
31-40	344 128	17,1
41-50	394 366	19,6
51-60	419 102	20,8
61 üstü	305 820	15,2
Toplam	2 013 066	100,0

Yıllara Göre Diyanet Personel Sayısı

Yıllar	Personel Sayısı	Yıllar	Personel Sayısı
1970	25 236	1993	75 090
1973	30 970	1994	74 772
1981	43 197	1995	75 043
1982	44 369	1996	76 087
1983	46 665	1997	81 492
1984	49 784	1998	79 685
1985	22 380	1999	77 795
1986	61 929	2000	75 433
1987	65 361	2001	76 037
1988	70 099	2002	74 368
1989	74 930	2003	74 108
1991	74 789	2004	74 114
1992	76 232		

Kaynak: DİB APK İstatistikleri

Diyaret İşleri Bakanlığı Kadro ve Personel Sayısı (1 Ocak 2004 itibariyle)

Kadro Sayısı		Personel Sayısı	
Merkez	1 264	Merkez	951
Taşra	87 256	Taşra	73 129
Yurtdışı	49	Yurtdışı	34
Toplam	88 569	Toplam	74.114

Kaynak: <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/tanitimistatistik.asp>

Din Görevlileri

Diyaret İşleri personelinin 71 bin 348'i taşrada bulunuyor. Az bir kısmı müftülüklerde idari görevlerde olan personelin çoğunluğu camilerde çalışıyor. Bu bölümde çoğunluğu cami görevlileri ile yapılmış bazı araştırmaların sonuçlarından yararlanacağız. Bu araştırmaların bir kısmı Diyaret tarafından yapılmış ya da yaptırılmış; geri kalanlar ise Türkiye'deki farklı üniversitelerde hazırlanan doktora tezleri.

Din Görevlilerinin, Teşkilatın Tabanıyla İlişkilerini Değerlendirmeleri

Tabanla ilişki durumu	Sayı	Yüzde
İyi	55	36,6
Kısmen iyi	19	12,7
İyi değil	58	38,6
Cevap yok	15	10,1
Başka	3	2
Toplam	150	100

Kaynak: Yıldız, 1999 s. 312

Din Görevlilerinin Sorulan Fıkıhla İlgili Sorulara Cevap Verme Durumu

Fıkıhla ilgili sorulara cevap verme durumu	Sayı	Yüzde
Evet	25	16,6
Hayır	124	82,7
Cevap yok	1	0,7
Toplam	150	100

Kaynak: Yıldız, 1999 s.294

Din görevlilerinin Dinsel Cemaatlerin Toplumdaki İlevleriyle İlgili Görüşleri

Dinsel cemaatlerin işlevi	Sayı	Yüzde
Herhangi bir hizmetleri yoktur	8	5,3
Kişilerin bir grup veya toplulukla bütünleşmelerini sağlıyorlar	53	35,3
Sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlıyorlar	39	26
Dinin daha iyi anlaşılmasını sağlıyorlar	68	45,3
Psikolojik olarak insanların daha güvenli bir yaşam sürmesini sağlıyorlar	13	8,6
Cevap yok	6	4
Başka	4	2,6

Not: Birden fazla seçenikle cevap verilmiştir Kaynak: Yıldız, 1999 s. 352

Din Görevlilerinin Dinsel Cemaatlerin Dođuşunu Ýzah Edip Tarzına Göre Dađılımy

Dinsel cemaatlerin deđerlendirilme tarzý	Sayı	Yüzde
Diyanet'in din hizmetlerinin yetersiz kalmasıyla	46	30,6
Toplumda demokratik bir ortamın oluşmasıyla	22	14,6
İnsanların bir kimlik bunalımı yaşamalarının sonucu, belli bir grup içine girme istekleriyle	49	32,6
Genel olarak dünya çapında dine karşı bir eğilim olmasıyla	50	33,3
Cevap yok	10	6,6
Başka	4	2,6

Not: Birden fazla seçenikle cevap verilmiştir

Kaynak: Yıldız, 1999 s. 349

Halkın Dinsel İhtiyaçlarının Karşılamaş Durumu

Dinsel ihtiyaçların karşılanması durumu	Sayı	Yüzde
Evet	25	16,7
Kısmen	100	66,7
Hayır	24	16
Cevap yok	1	0,6
Toplam	150	100

Kaynak: Yıldız, 1999 s.208

Din Görevlilerinin Meslektaşlarının Değerlendirme Biçimlerine Göre Dağılımy

Kategoriler	Sayı	Yüzde
Ahlak ve bilgi yönünden yeterli	46	30,7
Ahlaken yeterli, ancak, bilgi olarak yetersiz	29	19,3
Bilgi olarak yeterli, ancak ahlaken eksikliği olan	17	11,3
Bilgi ve ahlaksal olarak birçok eksikliği olan	52	34,7
Cevap Yok	1	0,7
Başka	5	3,3
Toplam	150	100

Kaynak: Yıldız, 1999 s. 242

Din Görevlilerinin Din-Siyaset İlişkileri Konusundaki Görüşleri		
Din ve Siyaset ile ilgili görüşler	Sayı	Yüzde
Din ve siyaset bir bütündür, ayrılamaz	45	30
Siyaset, din için yapılmalı	41	27,3
Din, siyasete alet edilmemeli	16	10,7
Din-siyaset ayrıdır	14	9,3
Cevap yok	26	17,3
Başka	8	5,4
Toplam	150	100

Din Görevlilerinin Yaptıkları Görevden Memnuluk Durumları*

Memnuluk Durumu	Sayı	Yüzde
Teşkilatım ve görevimden memnunum görevimi severek yapıyorum	2298	68,4
Teşkilatım içinde başka bir göreve atanmak istiyorum	363	10,8
Maddi yönden daha iyi bir iş bulursam ayrılmak istiyorum	485	14,4
Teşkilatım ve görevimden memnun değilim ayrılmak istiyorum	216	6,4
Toplam	3362	100

Kaynak: DİB APK, Eylül 2003, Ankara

*Araştırma 20 il ve 28 ilçede bizzat gidilerek yapılmıştır.

Din Görevlilerinin Meslekten Memnuniyet Durumları

Meslekten Memnuniyet Durumu	Sayı	Yüzde
Memnun	95	63,3
Kısmen memnun	47	31,3
Memnun değil	7	4,7
Cevap Yok	1	0,7
Toplam	150	64

Kaynak: Yıldız, 1999 s. 184

Cami Görevlilerinin Görevleriyle İlgili Karşılaştığı Sorunlar*

Haftalık, yıllık ve bayram izinlerinin kullanılamaması	yüzde 68
Din görevlilerinin lojmanlarının yetersiz ve ikamet edilemeyecek kadar bakımsız olması	yüzde 38
İl ve İlçe müftülerinin görevlerinin sorunlarına karşı kayıtsız davranması	yüzde 31
Sosyal ve kültürel faaliyetlerin yürütülmesi ve geçici görevliler için imam evi yapılması	yüzde 39
Camilerin maddi ihtiyaçlarının karşılanması	yüzde 12

Kaynak: DİB APK Eylül 2003, Ankara

* Araştırma 20 il ve 28 ilçede bizzat gidilerek yapılmıştır

Din Görevlilerinin Birinci Tercih Olarak Okuduklarıny Belirttikleri Gazeteler

Gazete	Sayı	Yüzde
Zaman	143	14,7
Tercüman	123	12,6
Türkiye	104	10,7
Milli Gazete	67	6,9
Diyanet Gazetesi	33	3,4
Diğer	95	9,6
Bilinmeyen	411	42,1
Toplam	976	100

Kaynak: Demirkol, 1996 S.130

Diyanet'in Toplumdaki Dinsel Yönelimleri Kontrol Eden Devletin Bir Kurumu Olup-Olmadığı ile İlgili Görüşlerin Dağılımı

Dinsel yönelimlerin kontrol edilmesi görüşü	Sayı	Yüzde
Doğrudur	62	62
Kısmen doğrudur	33	33
Doğru değildir	18	18
Cevap yok	34	34
Başka	3	3
Toplam	150	150

Kaynak: Yıldız, 1999 s.315

Din Görevlilerinin Laiklik Konusundaki Görüşlerinin Dağılımı

Laiklik anlayışları	Sayı	Yüzde
Laiklik, din ve vicdan hürriyetinin teminatıdır, o olmadan dini yaşama imkanı yoktur	4	2,6
Laiklik herkesin inancına saygı göstermektir, ancak ülkemizde yanlış uygulanmaktadır	97	64,6
Laiklik, hiçbir dini kabul etmemek, yani dinsizliktir	33	22
Laiklik, din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılmasıdır	14	9,3
Cevap yok	6	4
Başka	2	1,3

Not: Birden fazla seçenikle cevap verilmiştir. Kaynak: Yıldız, 1999 s. 262

b. Hac ve Umre Organizasyonları

Türkiye'de hac organizasyonları 1979 yılına kadar seyahat acenteleri ile bazı kişi ve kuruluşlar tarafından yapıldı. 26 Nisan 1979 tarih ve 7/17439 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla hac maksadıyla seyahat düzenleme görevi sadece Diyanet İşleri Başkanlığı'na verildi. Ağustos 1994 tarihi itibarıyla geçerli olan Hac ve Umre Seyahatleri düzenlemesiyle Bakanlar Kurulu'nun 18 Mayıs 2000 tarih ve 24053 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan kararıdır. Kararın Hac ve umre seferleri düzenlenmesi başlığını taşıyan bölümü şu şekildedir:

"Madde 4- Hac farızasını yerine getirmek amacı ile Suudi Arabistan'a gitmek isteyen vatandaşlar için her yıl hac mevsiminde; umre ziyareti yapacaklar için ise, yılın hac mevsimi dışındaki aylarında, Başkanlık veya Başkanlığın denetim ve gözetimi altında 'A' grubu seyahat acenteleri tarafından hac ve umre seferleri düzenlenir. Hac ve umre seyahati düzenleyecek A grubu seyahat acentelerinin niteliklerine dair, hac seyahatinin bir ibadet olma özelliğini de gözetilen esaslar, Başkanlık ve Turizm Bakanlığınca müştereken belirlenir. Bu esaslara uymayan gerçek ve tüzel kişi, kuruluş, şirket ve acenteler hac ve umre seferi düzenleyemezler; özel otomobillerle de hac ve umre seyahatine çıkılmasına izin verilmez. Hacca gitmek isteyenler Başkanlığa müracaat ederler. Hac için Suudi Arabistan makamlarınca kota uygulanırsa, Başkanlıkça çekilen kura ile kota miktarı kadar aday tespit edilir. Hacı adayları istekleri doğrultusunda, Başkanlık veya A grubu seyahat acenteleri tarafından yapılan bir organizasyonu, serbest rekabet kuralları çerçevesinde, tercih etmekte serbesttir."

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından her yıl Hacca gidenlerle "Hac Hizmetleri Değerlendirme Araştırması" yapılıyor. 2003 yılı araştırmasının sonuçları aşağıdadır.

Genel olarak Hac organizasyonunu nasıl buldunuz?			
Organizatör	Değerlendirme	Sayı	Yüzde
Diyanet İşleri Başkanlığı	Çok Kötü	34	1,6
	Kötü	58	2,8
	Vasat veya fikrim yok	159	7,7
	İyi	1331	64,6
	Çok iyi	484	23,4
	Toplam	2066	100
A Grubu Seyahat Acenteleri	Çok Kötü	19	1,5
	Kötü	74	5,7
	Vasat veya fikrim yok	278	21,5
	İyi	839	64,8
	Çok iyi	85	6,6
	Toplam	1295	100

Araştırmaya göre, hem Diyanet organizasyonu, hem de A Grubu seyahat acenteleriyle Hacca gidenlerin yüzde 65'e yakını memnuniyetlerini ifade ediyorlar. Hac ziyaretlerine ilişkin bir diğer araştırma da Kemalettin Taş'a ait. Taş tarafından 2000 yılında Türkiye genelinde 1378 kişiyle yapılan anket çalışmasına göre Türkiye Halkı Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Hac ve Umre organizasyonlarından memnun. Taş, "Hac ve Umre organizasyonunu yürüten Diyanet İşleri Başkanlığı, bu konuda gayet başarılıdır" önermesine, yüzde 28.4 oranında "tamamen katılıyorum", yüzde 43.5 oranında "katılıyorum" yanıtını almış.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Düzenlediği Hac ve Umre Organizasyonu		
Hac ve Umre organizasyonunu yürüten		
Diyanet İşleri Başkanlığı, bu konuda gayet başarılıdır ve halkımıza iyi bir hizmet sunmaktadır	Sayı	Yüzde
Tamamen katılıyorum	391	28,4
Katılıyorum	599	43,5
Katılmıyorum	267	19,3
Hiç katılmıyorum	121	8,8
Toplam	1378	100

Kaynak: Taş, 2002 s.181

Yıllara Göre Türkiye'den Hacca Gidenlerin Sayısı			
Yılı	Hacı Sayısı	Yılı	Hacı Sayısı
1970	56 578	1988	93 177
1971	23 922	1989	78 304
1972	27 235	1990	27 336
1973	36 258	1991	62 989
1974	106 045	1992	73 200
1975	136 115	1993	57 000
1976	138 000	1994	60 000
1977	98 000	1995	60 000
1978	27 000	1996	60 000
1979	10 805	1997	61 183
1980	25 644	1998	65 000
1981	30 470	1999	65 000
1982	37 587	2000	65 000
1983	35 855	2001	68 119
1984	30 450	2002	87 551
1985	33 728	2003	89 270
1986	42 636	2004	96 442
1987	79 900		

Kaynak: <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/tanimistatistik.asp>

2.Dini Konularda Toplumun Aydınlatma ile İlgili Hizmetler

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, dini konularda toplumu aydınlatma ile ilgili hizmetleri beş başlık altında toplanabilir:

- Dini soruların cevaplandırılması
- Vaaz ve İrşad
- Dini konferans ve paneller, uluslararası şura ve toplantılar
- Dini yayınlar

a.Dini Soruların Cevaplandırılması:

Dini soruların cevaplandırılması hizmeti, Başkanlığın merkez teşkilatında Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından yerine getiriliyor. Taşradaysa bu hizmet, ilgili müftülükler tarafından yürütülüyor. Anlaşılmayan ve tereddüte düşülen konularda Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından geliştirilen cevaplar çeşitli iletişim araçları vasıtasıyla yayılıyor. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruma sorulan sorularla ilgili olarak iki farklı araştırması mevcut. Araştırmanın ilki 1991-1997 yılları arasında kapsıyor. Yurtiçi ve yurtdışından toplam 9 bin 402 kişinin çeşitli konulardaki toplam 25 bin 844 sorusunun en fazla yoğunlaştığı beş konu şöyle yoğunlaşıyor:

Faiz	% 4.65
Kaza Namazı	% 3.80
Zekat	% 2.53
Namaz	% 2.19
Talak (Boşanma)	% 2.06

Diğer araştırmaysa 1981 ve 1990 yıllarını kapsıyor. Yazılı olarak 5946 kişi, Diyanet İşleri Başkanlığı'na toplam 7548 soru sormuş. Merak edilen konuların başında yine faiz geliyor:

Faiz	% 12.5
Namaz	% 11.82
Talak (Boşanma)	% 4.45
Zekat	% 3.78
Oruç	% 3.31

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın konuyla bağlantılı olarak bir diğer araştırmasıysa 2003 tarihli. Yine Araştırma Planlama ve Koordinasyon Dairesi tarafından yapılan araştırmada bu kez Türkiye genelinde 2321 kişiye dini meselelerde karşılaştıkları problemleri nasıl çözüme kavuşturdukları sorulmuş. Araştırmanın sonucuna göre dini eserlere bakmak en çok başvurulan yöntem.

Dini Meselelerde Karşılaştığımız Problemleri Nasıl Çözersiniz?

Yöntem	Yüzde
Dini eserlere bakar, araştırırım	% 44
Çevremde bulunan ve dini bilgisine güvendiğim insanlara sorarım	% 19
Cami görevlilerine sorarım	% 4
Müftülüğe sorarım	% 3
Diyanet İşleri Başkanlığı'na sorarım	% 3
Hepsine sorarım (Cami görevlisi, müftü, Diyanet İşleri Bşk)	% 31
Fikrim Yok	% 6

Kemalettin Taş'ın Türkiye çapında 1378 kişiyle görüşerek yaptığı araştırmaya göre kamuoyu, yüzde 70'lerin üzerinde bir oranda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın güncel dini problemlerin çözümü noktasında, halkı medya yoluyla yeterince aydınlatamadığını düşünüyor.

Güncel Dini Problemlerin Çözümü Hususunda, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Basın ve Medya Yoluyla Toplumunu Aydınlatma Durumu		
Diyanet İşleri Başkanlığı, güncel dini problemlerin çözümü hususunda basın ve medya yoluyla halkı yeterince aydınlatamamaktadır	Sayı	Yüzde
Tamamen katılıyorum	450	32,7
Katılıyorum	561	40,7
Katılmıyorum	276	20
Hiç katılmıyorum	91	6,6
Toplam	1378	100

Kaynak: Taş, 2002 s.164

Aynı araştırmaya göre yeterince aydınlatılmadığını düşünenler Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dinle ilgili beyanlarına yüzde 80'lere varan oranda güveniyor.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Dinle İlgili Beyanlarına Duyulan Güven		
Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din ile ilgili beyanları, itimat edilmesi gereken açıklamalardır	Sayı	Yüzde
Tamamen katılıyorum	396	28,7
Katılıyorum	719	52,2
Katılmıyorum	198	14,4
Hiç katılmıyorum	65	4,7
Toplam	1378	100

Kaynak: Taş, 2002 s.162

Aynı güveni Diyanet İşleri Başkanlığı 1996 yılında yaptırdığı kamuoyu araştırmasıyla da tespit etmiş durumda:

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Sunduğu Din Hizmetlerinin Güvenilir Bulunması		
Güvenme Durumu	Sayı	%
Güveniyorum	542	53,6
Kısmen güveniyorum	340	33,6
Güvenmiyorum	101	10
Fikrim yok	28	2,8
Toplam	1011	100

Kaynak: DİB APK, DİB Hizmetleri Kamuoyu Araştırma Raporu Ankara Mart 1996 s. 11

b. Vaaz ve İrşad

Ağırlıkla dini ve ahlaki konularda halkın aydınlatılması Diyanet'in öncelikli görevleri arasında yer alıyor. Bu amaçla Diyanet görevlileri özellikle cami ve mescitlerde vaaz ve hutbeler veriyorlar. İl müftülükleri tarafından mahalli düzeyde oluşturulan "İrşad ekipleri"ne ek olarak bizzat Başkanlık tarafından oluşturulan ekipler de yeterli vaizi bulunmayan il ve ilçelere yönelik irşad çalışmaları yapıyorlar. İrşad konusundaki en temel soru, Diyanet görevlilerinin halkı aydınlatma konusunda ne derece yeterli oldukları. Diyanet APK Dairesi'nin 1995 ve 2003 yıllarında yaptırdığı araştırmalarda bu soru doğrudan cami görevlilerine yöneltilmiş ve bu kişilerin yüzde 75 oranında din hizmeti anlamında kendilerini yeterli gördükleri saptanmış.

Cami Görevlilerinin Namaz Kıldırma, Hutbe Okuma ve Vaaz Etme Yeterlilik Dereceleri*		
Değerlendirme Derecesi	Sayı	Yüzde
Yeterliyim	2610	77,6
Kısmen Yeterliyim	631	18,8
Yetersizim	121	3,6
Toplam	3362	100

Kaynak: DİB APK, Eylül 2003, Ankara

*Araştırma 20 il ve 28 ilçeye gidilerek yapılmıştır.

Cami Görevlilerinin Namaz Kıldırma, Hutbe Okuma ve Vaaz Etme Yeterlilik Dereceleri*		
Değerlendirme Derecesi	Sayı	Yüzde
Yeterliyim	700	75,8
Kısmen Yeterliyim	219	23,7
Yetersizim	4	0,5
Toplam	923	100

Kaynak: DİB APK, Ağustos 1995, Ankara

*Araştırma 10 ilde postayla 10 il ve ilçeye bizzat gidilerek yapılmıştır.

Cami Görevlilerinin Dini Bilgilerinin Yeterlilik Dereceleri*		
Değerlendirme Derecesi	Sayı	Yüzde
Yeterliyim	459	49,7
Kısmen Yeterliyim	427	46,3
Yetersizim	37	4
Toplam	923	100

Kaynak: DİB APK, Ağustos 1995, Ankara

*Araştırma 10 ilde postayla, 10 il ve ilçeye ise bizzat gidilerek uygulanmıştır.

c.Dini Konferans ve Paneller, Uluslararası Şura ve Toplantılar

Diyanet, halka açık sempozyum, seminer, panel, konferans gibi faaliyetlerine ek olarak uzmanların ve ilgililerin katıldığı şuralar da düzenliyor. Bunlardan Avrasya İslam Şuralarına ileriki bölümlerde geniş olarak değineceğiz. Bunun dışında ulusal düzlemde ilki 1993, diğeri 1998 yılında iki Din Şurası düzenlendi. Dördüncü Din Şurasıysa 2004 Eylül ayında düzenlendi.

d.Dini yayınlar

Diyanet, kurulduğu andan itibaren, "Toplumunu dini konularda bilgilendirmek, İslam dininin esaslarını, temel kaynaklarından halka doğru olarak öğretmek, vatandaşları hurafe ve batıl inançlardan koruyarak, bunların yerine gerçek bilgileri vermek" amacıyla yayın faaliyetlerinde bulunmayı hedefledi. Günümüzde de Diyanet, dini ve ahlaki konularda, basılı, sesli görüntülü yayınlar yapmakta, radyo televizyonda yayımlanmak üzere dini programlar hazırlamaktadır.

Taş'ın Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayın faaliyetlerine ilişkin elde ettiği bulgular aşağıdaki iki tabloda yer alıyor. Her iki tablo da halkın Diyanet'in yayınlarına büyük bir güven duyduğunu gösteriyor.

Dini Bilgileri Öğrenme Açısından Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları		
Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, dini bilgileri öğrenmek açısından başvurulabilecek en güvenli kaynaklardır	Sayı	Yüzde
Tamamen katılıyorum	413	30
Katılıyorum	621	45,1
Katılmıyorum	269	19,5
Hiç katılmıyorum	75	5,4
Toplam	1378	100

Kaynak: Taş, 2002 s.177

Kuran-ı Kerim'in Basımı ve Çoğaltılmasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Denetim ve Onayı		
Kuran-ı Kerim'in basımı ve çoğaltılması işlemlerinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın denetimi ve onayı, olabilecek muhtemel hataları önlemek açısından faydalı olmaktadır	Sayı	Yüzde
Tamamen katılıyorum	539	39,2
Katılıyorum	695	50,4
Katılmıyorum	104	7,5
Hiç katılmıyorum	40	2,9
Toplam	1378	100

Kaynak:Taş, 2002 s. 179

3. Din Eğitimiyle İlgili Hizmetler

Diyanet İşleri Başkanlığı yaygın din eğitimi hizmetini Kuran kursları aracılığıyla yerine getirmektedir. Cumhuriyet döneminde ilk Kuran kursu 1927 yılında açıldı. Son olarak 3 Mart 2000 tarihinde Resmi Gazete'de 23982 sayısıyla yayımlanan "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuran Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği"nde Kuran Kursları'nın amacı şu şekilde tanımlandı:

"Madde 5- Kur'an kurslarının amacı, nitelikleri uygun olan vatandaşlara;

- Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun olarak, yüzünden okumayı öğretmek,
- Kur'an-ı Kerim'i doğru bir şekilde okumayı sağlayıcı bilgileri (tecvid, tashih-i huruf ve talim) uygulamalı olarak öğretmek,
- İbadetler için gerekli süre, âyet ve duâları doğru olarak ezberletmek ve bunların meallerini öğretmek,
- Hafızlık yaptırmak,
- İslam dininin inanç, ibadet ve ahlâk esasları ile Peygamberimizin hayatı ve örnek ahlâkı (sireti) hakkında bilgiler vermektir."

Ağustos 2004 itibariyle 3 bin 922 Kuran kursunda, 16 bin 729'u erkek 117 bin 677'si kız olmak üzere toplam 134 bin 406 öğrenci öğrenim görüyor. Yıllara göre Kuran kursları sayısı şöyle:

Yıllara Göre Kuran Kursu Sayıları		
Yıllar	Kuran Kursu Sayısı	Öğretime Kapalı Kuran Kursu Sayısı
1980	2 610	
1981	2 773	
1982	2 946	
1983	3 047	
1984	3 047	
1985	3 355	
1986	4 033	
1987	4 058	
1988	4 420	
1989	4 715	
1990	4 998	
1991	4 557	889
1992	4 783	831
1993	4 925	998
1994	4 985	1 059
1995	5 011	1 507
1996	5 241	1 146
1997	4 980	1 624
1998	3 705	2 851
1999	3 498	2 963
2000	3 119	3 189
2001	3 774	3 022
2002	3 664	3 153
2003	3 811	3 124

Kaynak: DİB, APK İstatistikleri

Yıllara Göre Kuran Kursu Öğrenci Sayıları			
Yıllar	Kız Öğrenci	Erkek Öğrenci	Toplam
1980	34 293	25 513	59 806
1981	52 934	30 751	83 685
1982	52 934	36 103	89 037
1983	58 156	42 107	100 263
1984	53 211	34 755	87 966
1985	65 184	38 244	98 828
1986	71 580	44 675	116 255
1987	80 206	48 000	128 806
1988	82 107	44 418	126 525
1989	95 332	52 047	147 379
1990	94 744	51 852	146 606
1991	96 258	54 558	150 816
1992	102 640	51 546	154 186
1993	107 780	49 533	157 313
1994	113 020	50 424	163 444
1995	110 433	49 736	160 169
1996	111 155	47 291	158 446
1997	109 718	46 258	155 976
1998	104 215	34 079	138 294
1999	77 604	11 734	89 338
2000	76 340	8 766	85 106
2001	82 011	14 201	96 212
2002	70 473	9 363	79 836
2003	95 627	13 497	109 124

Kaynak: DİB, APK İstatistikleri

4. Yurtdışı Hizmetleri

Diyanet İşleri Başkanlığı yayınlarında Yurtdışı ile ilgili hizmetler, yurtdışındaki vatandaşlarımıza din hizmeti götürmek, onların dini ve milli prensiplere bağlılığını kuvvetlendirmek, inanç ayrılığı istismarını önlemek ve bu konularda her türlü faaliyeti yürütmek olarak açıklanıyor. (Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı, DİB Yayınları Ankara 1997: 758) Bu amaçla 13 Ağustos 1984 tarihinde 3860 sayılı Kararname ile "Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı" kuruldu. Diyanet İşleri Başkanlığı yurtdışına gönderilen din görevlileri aracılığıyla buldukları ülkelerdeki Türkiyelilere cami hizmetleri, irşad hizmetleri, din eğitimi hizmetleri, sosyal içerikli hizmetler, dini yayın hizmetleri, hac hizmetleri, cenaze hizmetleri gibi alanlarda hizmet sunuyor. Diyanet'in yurtdışı hizmetlerinin değerlendirilmesine yönelik araştırmasında Kemalettin Taş şu bulguları elde etmiştir:

Diyaret İşleri Başkanlığı, yurtdışında yaşayan vatandaşlarımıza yönelik din hizmetleriyle önemli bir boşluğu doldurmaktadır	Sayı	Yüzde
Tamamen katılıyorum	298	21.6
Katılıyorum	577	41.9
Katılmıyorum	356	25.8
Hiç katılmıyorum	147	10.7
Toplam	1378	100.0

Kaynak: Taş, 2002 s.182

Diyaret'in en iyi örgütlü olduğu ve en çok görevlisinin bulunduğu ülke Almanya'dır. Bilindiği gibi, 30 Ekim 1961 tarihinde Almanya ile Türkiye arasında imzalanan "Türk işçilerinin Almanya Federal Cumhuriyeti'ne Gönderilmesine Dair Anlaşma" ile Türkiyeli işçiler çalışmak üzere Almanya'ya gitmeye başladılar. 1967 yılına gelindiğinde Almanya'daki Türkiyeli nüfusu 150 bine ulaştı. Bu akın 1973 yılında Almanya'nın yurtdışından işçi alımını durdurduğunu açıklamasına kadar devam etti. Almanya'daki Türkiye Büyükelçiliğinin rakamlarına göre bugün bu ülke sınırları içinde 2.3 milyon Türkiyeli yaşıyor. (<http://www.tcberlinbe.de/tr/turkalman/tarihce/tarihce.htm>)

Yurtdışı örgütlenme modeli olarak Almanya ve DİTİB

Diyaret'in ilk yurtdışı hizmeti 1970'li yılların başında Almanya'da başladı. Diyaret'e bağlı din görevlileri "sosyal yardım uzmanı" olarak konsolosluklar ve büyükelçilikler bünyesinde görev yapmaya başladılar. Aslında Almanya'da kendiliğinden gelişen bir camileşme ve cemiyetleşme süreci başlamıştı. Türkiyeli işçiler ilk camilerini 1967 yılında Braunschweig'de Türk İslam Derneği etrafında örgütlenerek açmıştı. Bunu 1973 yılında Köln'de bulunan "İslam Kültür Merkezi" ve camisi takip etti. (Biswanger, Türkisch-Islamische Verenie als Faktör Deustch-Türkisher Kuexistens, 50. Aktaran, Kırımlı, 1997: 8) Türkiyeliler, daha önceleri din ihtiyaçlarını aile içinde veya çevreye işçi olarak gelmiş olmakla birlikte belli bir dini bilgisi olan kişilerden yararlanarak çözüyorlardı. 1973 yılındaysa, Almanya'da "cemaatleşme süreci" olarak tanımlanabilecek dönem başladı. Bu aşamadan sonra Türkiye'deki siyasi hareketlerin ve cemaat yapılanmalarının uzantısı sayılabilecek oluşumlar Almanya'da boy gösterir oldu. 1973-78 yılları arasında dini alanda üç önemli oluşum ortaya çıktı:

1. İslam Kültür Merkezi (İslamische Kultur Zentrum): Süleymancılar olarak adlandırılan cemaatin kurduğu birlik, 1973 yılında Köln'de faaliyete geçti.
2. Avrupa Milli Görüş Teşkilatları (Organisation Nationale Sicht Europa): Necmettin Erbakan liderliğindeki Milli Görüş hareketi (MNP-MSP-RP-FP-SP geleneği) taraftarlarınca 1976 yılında Köln'de kuruldu.
3. Avrupa Demokratik Ülkücü Dernekleri Federasyonu (Federation Der Demokratischen Idealistenvereine): Türkiye'deki MHP çizgisini savunan yedi derneğin 1978 yılında bir araya gelmesiyle oluşturuldu. ((Biswanger, Türkisch-Islamische Verenie als Faktör Deustch-Türkisher Kuexistens, s. 50. Aktaran, Kırımlı, 1997: 9-10)

Bu kuruluşlar üyelerinden topladıkları aidatlarla arsa alarak camiler inşa ettiler ve İslam'ın kendi yorumlarını Almanya'da yaşamaya başladılar. Bu arada herhangi bir cemaat içinde yer almayan Türkiyeliler ise kendi bölgelerinde aynı yöntemi izleyerek dernekler kurup cami ve ibadethaneler inşa ettiler. Bu kişiler din görevlisi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için de Diyanet'in kapısına dayandılar. 1979 yılından itibaren bu derneklerin bazılarını Diyanet tarafından altışar aylık süreyle, gerektiğinde uzatılmak ve maaşları isteği yapan derneklerce ödenmek üzere resmi din görevlisi gönderilmeye başlandı. (TC DİB Dış İlişkiler Daire Başkanlığı kayıtları. Aktaran, Kırımlı, 1997: 10)

Diyanet, Almanya'da ilk ciddi örgütlenmesini 1984 yılında gerçekleştirdi. Kısa adı DİTİB olan Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (Turkish-Islamish Union Der Anstalt für Religion e.v) kuruldu. Başkanlığını Türkiye Berlin Büyükelçiliği Din İşleri Müşaviri'nin yaptığı birlik kendine özgü bir tüzüğe sahip. Merkezi Köln şehrinde olan birlik Almanya'nın çeşitli bölgelerinde kurulan derneklerin çatı örgütü niteliğinde. 2004 Ağustos ayı itibarıyla DİTİB'e bağlı 863 dernek bulunuyordu.

Hiç tartışmasız, yukarıda sözü edilen derneklerin hiçbiri "dini kimlikli" değildir. Bunlar, Almanya'nın herhangi bir bölgesinde, Alman yasaları uyarınca kurulan sosyal ve kültürel amaçlı derneklerdir. Kaldı ki DİTİB, Diyanet'in Türkiye'de olduğu gibi cami yönetiminde söz sahibi değildir. Camilerin yönetiminden ilgili dernek, onun üye ve yöneticileri sorumludur.

Diyanet'in yurtdışı faaliyetleri üzerine inceleme yapan ve görüş sarf eden kişi ve kurumlar kurumun, ciddi, stratejik ve uzun vadeli planlardan yoksun olarak yurtdışına açıldığı konusunda birleşiyorlar. Eleştirilerin başında, Diyanet'in, ilk merkezi cemaat örgütlenmesinden 10 yıl sonra (Süleymancılar olarak tanımlanan grup 1973 yılında merkezi örgütlenmeye gitmişti) bir örgütlülük oluşturabilmesi geliyor. Diğer bir deyişle, 1984'de DİTİB Avrupa'ya gittiğinde "göçmen işçilerin çoktan parsellenmiş olduğu" yargısı yüksek sesle dile getiriliyor.

Örneğin 28 Şubat sürecinde Genelkurmay Başkanlığı'nın düzenlediği "İrticai Faaliyetler" konulu brifingler dizisinin ikincisinde, Genelkurmay İstihbarat Dairesi Başkanı Korgeneral Çetin Saner açış konuşmasında şöyle demişti: "Diyanet'in pasif, yönetmek ve yönetilmekten yoksun kadrosunun, yurt içinde ve yurt dışında görev yapmamasından ortaya çıkan boşluk, tarikatlar ve Milli Görüş Teşkilatı tarafından doldurulmakta, böylece örgütlenme faaliyetleri hızla artmaktadır. Bu durum, tarikatların ve Milli Görüş Teşkilatı gibi kurumların hızla büyümesine ve belirli kitleleri tamamen kontrolü altına almasına imkan sağlamaktadır."

İlk olarak Almanya'da örgütlenen Diyanet daha sonra aynı modeli diğer ülkelere de uyarladı. Diyanet'in yurtdışındaki hizmetlerini destekleyen kurumların listesi aşağıdadır.

Yurtdışında Diyanet'in Hizmetlerini Destekleyen Birlik ve Vakıflar		
Ülke	Kuruluşun Adı	Kuruluş Tarihi
ALMANYA	KÖLN DİYANET İŞLERİ TÜRK İSLAM BİRLİĞİ (DİTİB)	21/05/1985
BERLİN	DİYANET İŞLERİ TÜRK İSLAM BİRLİĞİ (DİTİB)	12/01/1982
AVUSTURYA	AVUSTURYA TÜRK İSLAM KÜLTÜR VE SOSYAL YARDIMLAŞMA BİRLİĞİ (ATİB)	18/09/1991
BELÇİKA	BELÇİKA TÜRK İSLAM DİYANET VAKFI (BTİDV)	03/09/1982
DANİMARKA	DANİMARKA TÜRK DİYANET VAKFI (DTDV)	15/03/1985
HOLLANDA	HOLLANDA DİYANET VAKFI (HDV)	10/12/1982
FRANSA	PARİS DİYANET İŞLERİ TÜRK İSLAM BİRLİĞİ (DİTİB)	25/04/1986
FRANSA	DİYANET İŞLERİ TÜRK İSLAM BİRLİĞİ (DİTİB) LYON	16/08/1995
FRANSA	DİYANET İŞLERİ TÜRK İSLAM BİRLİĞİ (DİTİB) STRAZBURG	09/09/1997
İSVİÇRE	İSVİÇRE TÜRK DİYANET VAKFI (İTDV)	13/01/1987
ABD (Washington)	TÜRK AMERİKAN İSLAM VAKFI (TAİF)	18/03/1993
ABD (New York)	TÜRK AMERİKAN İSLAM VAKFI (TARF)	11/10/2001
İSVEÇ	İSVEÇ DİYANET VAKFI (İDV)	28/03/1994
BELÇİKA	AVRUPA DİNİ KURUMLAR BİRLİĞİ	07/11/2002
JAPONYA	TOKYO TÜRK DİYANET CAMİİ VAKFI	01/04/2003

Kaynak: DİB, APK İstatistikleri

11 Eylül 2001 Sonrası Değişen Durum

DİTİB ve diğer Türkiye kökenli İslami oluşumlar arasında bir rekabet ortamı olduğu bir gerçek. Kuşkusuz Türk işçilerinin yaşadığı ülkelerin halklarının, özellikle de devletlerinin bu İslami örgütlenmelere bakışı da rekabeti doğrudan etkilemektedir. Avrupa'da DİTİB ve diğer İslami yapılanmalara bakışı, "11 Eylül öncesi ve sonrası" olarak iki döneme ayırmak mümkün.

11 Eylül 2001 tarihindeki terörist saldırılardan önce, başta Almanya olmak üzere birçok Batılı ülkede devlet kurumlarının DİTİB'e belli bir mesafeyle baktığı biliniyor. Her ne kadar yasal çerçevesi "sivil" dernekler olsalar da, başkanlıklarını genellikle Türkiye Büyükelçiliği'nde görev yapan din müşavirlerinin yapıyor olması nedeniyle bu dernekler "sivillikten uzak", hatta Türk devletinin sivil alandaki birer uzantısı olarak algılandı.

11 Eylül saldırılarının ardından ise Batı devletlerinin, kendi topraklarındaki, başta mülteci statüsündeki Müslümanlara ve onların her türden faaliyetine bakışında çok köklü değişimler yaşandı; terör kaygısı en belirleyici faktör haline geldi. Bu nedenle daha önce "sivil" olarak görülüp teşvik edilen, en azından üzerinde baskı uygulanmayan İslami kuruluşlara, "denetimden uzak ve içlerine girilmesi zor" oldukları

gerekçesiyle mesafe alınırken, DİTİB'e yönelik eleştiri ve şüpheler azalmaya başladı. Bununla birlikte, rüzgarın kendi lehine esmesine rağmen DİTİB'in diğer cemaat örgütlenmelerine karşı dezavantajlı durumu büyük ölçüde sürüyor. Bunun nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Kadro Sorunu: Türkiye'den giden din görevlileri çoğunlukla İlahiyat Fakülteleri mezunları arasından seçiliyor. Buna karşın yabancı dile hakimiyet ciddi bir sorun. Özellikle resmi makamlarla, o ülkenin farklı dine mensup din adamları veya insanlarıyla ciddi iletişim problemi yaşanıyor. Oysa diğer cemaatlerin din görevlileri çoğunlukla o ülkede iyi okullarda öğrenim görmüş, din eğitimini kendi cemaatinin din adamlarından almış, yabancı dile hakim kişilerden oluşuyor. Bu durum da onları buldukları ülkelerin resmi makamları ve diğer din mensuplarına karşı avantajlı kılıyor.
2. Memuriyet-Dava İkilemi: Diğer cemaatler, din hizmetlerini belli bir davanın zorunlu bir uzantısı olarak görürken Diyanet görevlileri, eninde sonunda birer "memur". Bu "memur zihniyeti" özellikle güncel olayları yorumlama ve gerektiğinde tavır alma noktasında cemaatlerin "cesur" imamlarının avantajlı olmasına yol açıyor.
3. Görev Süresi: Yabancı bir ülkeye gönderilen din görevlileri mevzuat gereği 3+1 şeklinde en fazla 4 yıl görev yapabiliyor. Bu durum bir kadronun, tam sahasının sorunlarına hakim olduğu, en verimli döneminde ülkeye dönmesi anlamına geliyor. Diğer cemaat grupları ise söz konusu ülkede uzun yıllar kalmış olmanın avantajının yanı sıra bir süre kısıtlanması durumuyla karşı karşıya kalmadan görev yapıyor. Bu durum da onları DİTİB'e karşı avantajlı kılıyor.
4. Yurtdışı Görevinin Cazibesi: Yurtdışı görevinin tüm Diyanet personeli için cazip bir seçenek olması da bir dizi sorunu beraberinde getiriyor. Yıllardan beri yurtdışına kadro gönderilirken liyakat değil sadakat ve torpilin geçerli olduğu iddiaları hem kurumu, hem görevlileri yıpratıyor; verilen hizmet de -kimi zaman haklı nedenlere dayanan- bu iddia ve söylentilerden olumsuz yönde etkileniyor.

Özellikle din müşavirleri ve ataşeleri buldukları ülkelerdeki Türk diplomatik misyonunun da kendilerine "ikinci sınıf" muamelesi yaptığından, şüphelerle baktığından yakımlar. Ayrıca dernek yöneticileri ile Türkiye'den giden din görevlilerinin ilişkileri, din görevlilerinin ücretleri (Bilindiği gibi uzun bir süre Avrupa'daki Diyanet imamlarının maaşları Suudi Arabistan merkezli Rabıta (Dünya İslam Birliği) adlı kuruluş tarafından ödenmiş, araştırmacı-gazeteci Uğur Mumcu'nun kamuoyuna bu gerçeği açıklamasıyla 12 Eylül 1980 askeri darbe yöneticileri epey zor durumda kalmışlardı), aile birleşmesi gibi sorunlar da dile getiriliyor. Diyanet İşleri Başkanlığı, tüm bu sorunları, temelden çözecek arayışlar içinde. Bu noktada "Yerel Çözüm" olarak adlandırılabilir bir çözüm öne çıkıyor. Buna göre, Avrupa ülkelerinde açılacak eğitim kurumlarıyla din görevlisi yetiştirmek hedefleniyor. Bunun için Avrupa'daki bazı üniversitelerde İlahiyat Fakülteleri açılması için girişimler yürütülüyor. Bu konuda somut bir adım olarak 2003 yılından bu yana Almanya'da Frankfurt Üniversitesi bünyesinde faaliyet gösteren "İslam Dini Vakıf Profesörlüğü" gösterilebilir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın finansmanı ile yürütülen projenin kadrosunda Prof. Mehmet Emin Köktaş bulunuyor. Hedef, bu birimin İslam İlahiyatı alanında mezun verecek bir bölüme dönüştürülmesi. Bu konudaki çalışmalar halen devam ediyor. DİTİB'in en örgütlü olduğu ülke olan

Almanya'daki faaliyetleri ve oradaki Türklerin DİTİB hizmetlerine yaklaşımı "Saha Araştırması" bölümünde ayrıntılarıyla irdelenecektir. Yine aynı bölümde, geçmiş yıllarda epey gerilimli olan Diyanet-Cemaat ilişkilerinin belli bir yumuşama içine girdiğine dair bulgu ve gözlemlerimize de yer vereceğiz.

Yıllara Göre Diyanet Yurtdışı Personel Sayısı			
Yıllar	Diyanet Personeli Sayısı	Yıllar	Diyanet Personeli Sayısı
1980	20	1992	833
1981	115	1993	846
1982	179	1994	937
1983	270	1995	991
1984	279	1996	968
1985	315	1997	942
1986	430	1998	1029
1987	479	1999	1060
1988	576	2000	1105
1989	628	2001	1132
1990	797	2002	1183
1991	841	2003	1186

Kaynak: DİB APK İstatistikleri

2003 Yılı Diyanet Yurtdışı Görevli Personelin Ülkelere Göre Dağılımı				
	Müşavir, Müşavir Yrd.	Ataşe, Ataşe	Din Görevlisi Yrd.	Toplam
ABD		1	10	11
Almanya	1	13	626	639
Avusturya	1		39	40
Avustralya		2	10	12
Belçika	1		41	42
Danimarka	1		24	25
Fransa		1	97	98
İngiltere	1			
Hollanda	1	1	108	110
İsveç	1		9	10
İsviçre	1		25	26
KKTC	1		62	63
Norveç			3	3
Kanada			2	2
Diğer Ülkeler	5	2	97	104
Toplam	14	20	1153	1186

Kaynak: DİB APK İstatistikleri

Misyon Faaliyetleri

Diyanet İşleri Başkanlığı Türkiyeli vatandaşların yoğun olarak bulunmadığı ancak Müslüman nüfusun yoğun olduğu Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya ve Baltık ülkelerinde "misyon faaliyeti" olarak tanımlanabilecek çalışmalar yürütüyor. Diyanet'in bu faaliyetleri, aynı bölgelerde, İran'ın Şiilik ve radikal İslamcılık, Suudi Arabistan'ın da Vahhabiliği ihraç etmek için yıllardan beri varlık gösterdiği düşünülürse stratejik bir önem kazanıyor.

Söz konusu bölgeler yakın bir zamana kadar sosyalist/komünist ve dine hiç de sempatik bakmayan rejimler tarafından yönetiliyordu. Çoğunluğu bağımsızlığını yeni kazanan bu ülkelerin büyük ölçüde eski rejimler döneminde de etkili olan isimler tarafından yönetildiği biliniyor. Bu kişilerin normal olarak İslamiyet'in Suudi veya İran merkezli yorumlarına karşı Türkiye'nin laik İslam anlayışına daha yakın olması beklenirdi. Fakat gerek Diyanet'in faaliyetlerinin yetersizliği, gerek Türkiye'de laiklik eksenindeki tartışmalar ve bunların doğrudan ülke siyasetini ve yönetimin belirlemesi, Türkiye'nin bu bölgelerde dinsel alanda uzun bir süre epey geri bir noktada kalmasına neden oldu.

11 Eylül terörist saldırılarından sonra, Avrupa'da olduğu gibi Avrasya coğrafyasında da "Türk İslamı" daha fazla tercih edilir bir duruma geldi. Bunun önde gelenlerden nedenlerinden biri, El Kaide ve lideri Usame bin Ladin'in açık bir şekilde Vahhabiliği savunmasıyla, Suudi Arabistan'ın bu bölgelerdeki faaliyetlerinin üzerine terör gölgesinin düşmesidir.

Diyanet söz konusu bölgelerde çoğunlukla eğitim ve yayıncılık alanında faaliyet yürütüyor. Bu ülkelere dini öğretim kurumları açılıyor veya buralardan öğrenciler din öğrenimi almak için Türkiye'ye getiriliyor. Ayrıca Kuran başta olmak üzere İslam dininin temel eserleri ve din öğrenimi için temel kitaplar basılıp buralarda dağıtılıyor.

Diyanet'in bu bölgelerdeki kadro sayısı Avrupa ülkelerine göre daha az: Kazakistan ve Kırgızistan'da 15, Ukrayna'nın Kırım bölgesinde 17, Azerbaycan'da ise 10 Diyanet görevlisi bulunuyor. Diyanet özellikle Orta Asya Cumhuriyetleri ile olan ilişkilere son derece önem veriyor. Örneğin 20-21 Mayıs 2004 tarihleri arasında Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi ve Türkiye Diyanet Vakfı'nın ortak protokolü ile kurulmuş olan OŞDÜ İlahiyat Fakültesi'nin 10. kuruluş yıldönümü nedeniyle "Orta Asya'da İslam" konulu uluslararası bir sempozyum düzenlendi. Sempozyuma Kırgızistan, Türkiye, Kazakistan, Tacikistan, Özbekistan, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri'nden seksen kadar bilim adamı, din işleri komisyonu başkanları ve müftüler katıldı. Sempozyumun sonuç bildirgesinde dikkat çeken ifadeler şunlardı:

- Uzun süre ateizm propagandasına maruz kalan eski Sovyet Cumhuriyetlerinde Müslüman halk kendi dinini doğru bir anlayışla öğrenme imkanından yoksun bırakılmıştır. Bu durum insanların inanma ihtiyacını karşılayacakları kaynaklar aramaya sevk etmiş, radikal ve bölgenin yabancı olduğu birçok dini akıma ilginin artmasına sebep olmuştur. Ortaya çıkan tablo dini istikrarın bozulduğunu, çeşitli kargaşa ve çatışmaların yaşandığını göstermiştir. Bu sebeple Müslüman din görevlilerinin bilgi düzeylerinin günümüz şartlarına uygun olarak artırılması, onların toplumda saygın statüye kavuşturulması için Orta Asya ülke yetkilileri duyarlı olmaya ve bu konuda gerekli girişimlerde bulunmaya çağırılmışlardır.
- Laik ve demokratik bütün ülkelerde herkes inandığı dini öğrenme hakkına sahiptir. Bu konuda mevcut eksikliklerin giderilmesi ve varsa problemlerin aşılması hem ülke barışına katkı

sağlayacak hem de din-devlet ilişkilerinin. ayrılması prensibini sağlıklı bir zemine oturtacaktır. Dini bilgilendirmenin özellikle bütün örgün ve yaygın öğretim kurumlarında bir ihtiyaç olduğundan hareketle planlı, programlı ve uzman kişilerce gerçekleştirilmesinin bir zorunluluk olduğu ortaya konulmuştur. Bu nedenle öncelikle yüksek düzeyde din öğretimi uzmanlarının hazırlanması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca, farklı dini ve kültürel dokuya sahip toplu yapılarının olduğu günümüz şartlarına uygun olarak din öğretimi programlarının hazırlanması ve eğitim-öğretim kurumlarında daha etkin bir alan oluşturması teklif edilmiştir.

- Orta Asya Müslüman ülkeleri arasında araştırmaya dayalı sağlıklı bir din anlayışının yerleşmesi ve yabancı dini akımların istismar ettikleri alanlarda bilgi boşluğunu kapatmak için, ortak bir çalışma grubu oluşturularak temel İslam kaynaklarının günümüz şartları çerçevesinde tefsir ve tercüme edilmesi, güncel problemlere ilişkin telif eserler hazırlanması öngörülmüştür.
- Çeşitli dini akımların Orta Asya coğrafyasında yürüttükleri olumsuz faaliyetlere karşı ortak tavır sergilenmesi kararlaştırılmıştır.
- Diyalogun yalnızca farklı dini inanışlar arasında değil, İslam inancına mensup çevreler arasında da geliştirilmesi çabalarına önem ve hız verilmesi görüşü benimsenerek, bu konuda her türlü işbirliğinin sağlanması gerekliliği öngörülmüştür.
- İslam anlayışındaki derin hoşgörünün diğer din ve inanç mensuplarına gösterilen müsamahanın önemli ölçüde etkisinin olduğuna dikkat çekilerek, insanların din, dil, ırk ve mezhep farklılıklarından dolayı herhangi bir baskıya maruz bırakılmayacaklarına, inançlarına saygı gösterileceğine, dolayısıyla bu konuda şiddet ve zorlamanın olmayacağına vurgu yapılmıştır.
- İslam'daki cihad anlayışının, masum insanların öldürülmesi sonucunu doğuran terör ve şiddet eylemini meşru gösterecek tarzda yorumlanmasının doğru olmadığı, dolayısıyla bu tür anlayış ve pratiklerin İslam'ın temel ilkeleriyle bağdaştırılamayacağı ifade edilmiştir (<http://www.diyamet.gov.tr/turkish/Duyuru.asp?id=129>).

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Baltık Ülkeleri'nde Götürülen Hizmetler

AZERBAJCAN	
Getirilen öğrenciler	648
Gönderilen yayınlar	704 721
Ramazan aylarında gönderilen din görevlileri	103
Vekalet yoluyla kestirilen kurbanlar	5663

NAHÇIVAN	
Getirilen öğrenciler	3
Gönderilen yayınlar	75 257
Ramazan aylarında gönderilen din görevlileri	
Vekalet yoluyla kestirilen kurbanlar	992

KAZAKİSTAN	
Getirilen öğrenciler	619
Gönderilen yayınlar	789 316
Ramazan aylarında gönderilen din görevlileri	41
Vekalet yoluyla kestirilen kurbanlar	1 574

KIRGIZİSTAN	
Getirilen öğrenciler	1 166
Gönderilen yayınlar	445 003
Ramazan aylarında gönderilen din görevlileri	74
Vekalet yoluyla kestirilen kurbanlar	2 189

ÖZBEKİSTAN	
Getirilen öğrenciler	184
Gönderilen yayınlar	425 096
Ramazan aylarında gönderilen din görevlileri	51
Vekalet yoluyla kestirilen kurbanlar	485

TÜRKMENİSTAN	
Getirilen öğrenciler	386
Gönderilen yayınlar	1 081 145
Ramazan aylarında gönderilen din görevlileri	2
Vekalet yoluyla kestirilen kurbanlar	1 454

TACİKİSTAN	
Getirilen öğrenciler	85
Gönderilen yayınlar	6 000
Ramazan aylarında gönderilen din görevlileri	20
Vekalet yoluyla kestirilen kurbanlar	

RUSYA FEDERASYONU	
(Moskova, St. Petersburg, Omsk, Nijni Novgrad)	
Getirilen öğrenciler	70
Gönderilen yayınlar	130 795
Ramazan aylarında gönderilen din görevlileri	82
Vekalet yoluyla kestirilen kurbanlar	224

RUSYA FEDERASYONU	
(Adıgeya Özerk Cumhuriyeti)	
Getirilen öğrenciler	4
Gönderilen yayınlar	10
Ramazan aylarında gönderilen din görevlileri	4
Vekalet yoluyla kestirilen kurbanlar	49

RUSYA FEDERASYONU	
(Başkurdistan Özerk Cumhuriyeti)	
Getirilen öğrenciler	145
Gönderilen yayınlar	57 733
Ramazan aylarında gönderilen din görevlileri	27
Vekalet yoluyla kestirilen kurbanlar	98

RUSYA FEDERASYONU	
(Çeçenistan)	
Getirilen öğrenciler	135
Gönderilen yayınlar	3
Ramazan aylarında gönderilen din görevlileri	
Vekalet yoluyla kestirilen kurbanlar	

RUSYA FEDERASYONU	
(Dağıstan)	
Getirilen öğrenciler	343
Gönderilen yayınlar	16 432
Ramazan aylarında gönderilen din görevlileri	9
Vekalet yoluyla kestirilen kurbanlar	

RUSYA FEDERASYONU	
(Kabardey-Balkarya)	
Getirilen öğrenciler	78
Gönderilen yayınlar	5 429
Ramazan aylarında gönderilen din görevlileri	6
Vekalet yoluyla kestirilen kurbanlar	578

RUSYA FEDERASYONU	
(Karaçay-Çerkesya)	
Getirilen öğrenciler	19
Gönderilen yayınlar	4 191
Ramazan aylarında gönderilen din görevlileri	5
Vekalet yoluyla kestirilen kurbanlar	706

RUSYA FEDERASYONU	
(Tataristan)	
Getirilen öğrenciler	77
Gönderilen yayınlar	237 951
Ramazan aylarında gönderilen din görevlileri	48
Vekalet yoluyla kestirilen kurbanlar	98

UKRAYNA	
(Donetsk, Harkov, Kiev)	
Getirilen öğrenciler	
Gönderilen yayınlar	
Ramazan aylarında gönderilen din görevlileri	8
Vekalet yoluyla kestirilen kurbanlar	98

UKRAYNA	
(Kırım)	
Getirilen öğrenciler	288
Gönderilen yayınlar	109 319
Ramazan aylarında gönderilen din görevlileri	110
Vekalet yoluyla kestirilen kurbanlar	2396

BELARUS	
(Beyaz Rusya)	
Getirilen öğrenciler	9
Gönderilen yayınlar	311
Ramazan aylarında gönderilen din görevlileri	11
Vekalet yoluyla kestirilen kurbanlar	266

LİTVANYA	
Getirilen öğrenciler	
Gönderilen yayınlar	890
Ramazan aylarında gönderilen din görevlileri	
Vekalet yoluyla kestirilen kurbanlar	49

GÜRCİSTAN	
Getirilen öğrenciler	256
Gönderilen yayınlar	195 523
Ramazan aylarında gönderilen din görevlileri	7
Vekalet yoluyla kestirilen kurbanlar	49

AFGANİSTAN	
Getirilen öğrenciler	159
Gönderilen yayınlar	
Ramazan aylarında gönderilen din görevlileri	
Vekalet yoluyla kestirilen kurbanlar	420

MOĞOLİSTAN	
Getirilen öğrenciler	439
Gönderilen yayınlar	3 705
Ramazan aylarında gönderilen din görevlileri	3
Vekalet yoluyla kestirilen kurbanlar	731

KUZEY IRAK	
Getirilen öğrenciler	
Gönderilen yayınlar	13 584
Ramazan aylarında gönderilen din görevlileri	
Vekalet yoluyla kestirilen kurbanlar	

Avrasya İslam Şuraları

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "misyon" faaliyetleri içinde ilkinin 23-27 Ekim 1995 günü Ankara'da 21 ülkeden 29 katılımcı ile başlattığı Avrasya İslam Şuraları merkezi bir yer tutuyor. Diyanet, 1995'den bu yana beş Avrasya İslam Şurası gerçekleştirdi. Bunlar;

Birinci Avrasya İslam Şurası, Ankara, 23-27 Ekim 1995;

İkinci Avrasya İslam Şurası, İstanbul, 21-24 Ekim 1996;

Üçüncü Avrasya İslam Şurası, Ankara, 25-29 Mayıs 1998;

Dördüncü Avrasya İslam Şurası, Saraybosna, 25-28 Mayıs 2000;

Beşinci Avrasya İslam Şurası, Gazimağusa (KKTC) 15-19 Nisan 2002'dir.

KKTC'deki son Avrasya İslam Şurası'nın sonuç bildirgesinden bazı bölümleri aktarmak istiyoruz. Önce Diyanet'in Avrasya'daki faaliyetleriyle ilgili kararlara göz atalım:

- IV. Avrasya İslâm Şûrası Teşkilatı Toplantısında, teşkilatımızda Türkçe'nin ortak dil haline getirilmesi için alınan karara istinaden, başlatılan çalışmalara üye ülke ve toplulukların gereken önemi vermeleri, bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığınca düzenlenen kurslara eleman gönderilmesi konusunda daha yoğun gayret sarf edilmesi;
- Geçmiş Şûra kararlarına dayanılarak Diyanet İşleri Başkanlığınca çıkarılmaya başlanan Diyanet Avrasya Dergisi'ne üye ülke ve toplulukların bölgeleriyle ilgili yazı, makale, haber vb. bilgi ve dokümanları periyodik olarak göndermeleri;
- Üye ülke ve topluluklar arasında birliğin sağlanmasında büyük katkısı olan ve daha önceki şûralarda kararlaştırılmış bulunan dini gün ve bayramların, Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığınca tespit edilen tarihlerde kutlanması uygulanmasına devam edilmesi;
- Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığınca üye ülke ve toplulukların yerleşim merkezlerindeki namaz vakitleri, dini gün ve bayramları gösteren, çeşitli dini ve kültürel içerikli yazıların yer aldığı bir takvimin, 2003 yılından itibaren her yıl bastırılarak gönderilmesi;
- Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığınca üye ülke ve topluluklarında sürdürdüğü orta öğretim, lisans ve yüksek lisans çalışmalarının desteklenmesi;
- Bugüne kadar başarıyla yürütülmüş olan Avrasya İslâm Şûrası Teşkilatı toplantılarının düzenlenmesine bundan böyle de her yıl devam edilmesi, gelecek şûradan önce üye ülke ve toplulukların dini hayatı hakkında derlenecek bilgilerin katılımcılara ulaştırılması, katılımcıların sunacağı tebliğlerin önceden Türkçe, Arapça, Rusça ve İngilizceye çevrilmesi, bundan sonraki toplantının yeri ve tarihinin belirlenmesinde Şûra başkanlığına yetki verilmesi... Söz konusu şurada "Başta Türkiye Cumhuriyeti olmak üzere bütün Türk Cumhuriyetlerinde misyonerlik faaliyetlerinin yoğunlaştığı, sadece dini olmayıp siyasi, kültürel ve ekonomik amaçlar da taşıyan bu tür hareketlerin, devlet ve topluluklarımızın milli birlik-bütünlüğüne ve milli kültürüne ciddi tehdit oluşturduğu görülmektedir. Bu itibarla bu tür organize inanç, din ve kültür yayma çalışmalarının toplumlarda çıkarılabileceği kargaşa ve çatışmaları göz önünde bulundurularak sorumluların, gerekli önlemleri bir an önce hayata geçirmesi, misyoner faaliyetlerinin bölgelere göre değişkenliği göz önünde bulundurularak alınacak tedbirlerin bölgelere göre özelleştirilmesi gerekir" denilerek misyonerliğe karşı mücadelede çeşitli önlemler sıralandı;
- Abartılı yaklaşımlardan kaçınarak misyonerlik faaliyetlerinin mahiyeti, yöntem ve teknikleri ile

günümüz dünyasındaki durumları hakkında kapsamlı bilimsel alan araştırmaları yapılması, ortaya çıkacak sonuçlar kitap veya broşürler halinde yayınlanarak teşkilatımıza üye ülke ve topluluklarımızın halklarının istifadesine sunulması;

- Misyonerlik hareketi sıradan bir inanç yayma faaliyeti olmayıp, insanları din değiştirmeye zorlayan (proselitizm) sistemli ve organize bir harekettir. Misyonerler insan haklarına aykırı olarak meşru veya gayr-ı meşru her türlü yöntemle başvurmakta, insanların ekonomik zaafalarını ve doğal felaketleri istismar etmekte ve insanlara kendi dinleri hakkında kasıtlı olarak yanlış bilgiler sunmaktadırlar;
- Hıristiyan misyonerlerinin faaliyetlerini uluslararası sözleşmelerde yer alan din ve inanç özgürlüğü, inancı seçme, benimsetme, yaşama, öğrenme, öğretim ve bildirme hakkı çerçevesinde mütalaa edilmemesi;
- Misyonerliğin daha ziyade milli ve dini değerlere yabancılaşmış gençler arasında etkili olduğu göz önünde bulundurularak, bu kitleye İslâm dini ve milli kültür konusunda yeterli eğitim verilmesi, ülke ve topluluklarımızda aile yapılarımızın sağlam tutulmasına yönelik sistemli çalışmalara hız verilmesi;
- Milliyeti Türk olup İslâm inancını paylaşmayanlar ile tarihin derinliklerinden günümüze ulaşan ülkelerimizde yerleşik gayr-ı Müslimlerle ilişkilerin misyonerlik faaliyetinde bulunan kesimlerden farklı bir yere oturtulması;
- Misyonerliğin bir boyutunun da inkültürasyon olduğu, kültürümüzü yozlaştırmak veya kültürün bazı öğelerine sinsice Hıristiyanlık motiflerini sokmayı yöntem olarak kullandığı görüldüğünden, özellikle yeni nesillere milli kültürün aktarılması konusunda ilim, fikir ve din adamlarının daha yoğun çaba sarf etmesi;
- Avrasya coğrafyasında yaşayan Müslüman ülke ve topluluklarımız arasında araştırmaya dayalı sağlıklı bir din anlayışının yerleşmesi ve misyonerlerin istismar ettikleri alanlarda bilgi boşluğunu kapatmak için, ortak bir çalışma grubu oluşturularak temel İslam kaynaklarının tercüme edilip ve telif eserler hazırlanıp ülke ve topluluklarımıza gönderilmesi;
- Din görevlilerinin, üye ülke ve toplulukların dini idareleri tarafından dinler ve misyonerlik konusunda eğitilmeleri, misyonerlerin İslam'a, Türk kültürüne ve tarihine yönelttikleri tenkitler konusunda da bilgilendirilmeleri...

(<http://www.diyamet.gov.tr/DIYANET/2002aylik/mayis/gudem.htm>)

5. Vakıf Hizmetleri

Diyanet İşleri Başkanlığı vakıf hizmeti olarak Türkiye Diyanet Vakfı aracılığıyla faaliyet yürütür. Türkiye Diyanet Vakfı, 13 Mart 1975 tarihinde kurulmuş ve amacı, Vakıf senedinin 2. Maddesinde şöyle tarif edilmiştir:

"Vakfın gayesi, İslam Dini'nin gerçek hüviyeti ile tanıtılmasında, toplumun din konusunda aydınlatılmasında Diyanet İşleri Başkanlığına yardımcı ve destek olmak, gereken yerlerde cami yapıp donatmak, fakir hastalar için tedavi kurumları açıp işletmek, zekat, fitre gibi Müslüman vatandaşlarımız tarafından yapılacak yardımları şartlarına uygun olarak toplumdaki ihtiyaç sahiplerine intikal ettirerek sosyal yardım ve hizmeti geliştirmektir."

1975 yılında dönemin Diyanet İşleri Başkanı Lütfi Doğan, Başkan Yardımcıları Tayyar Altıkulaç ile Yakup Üstün ve Hukuk Müşaviri Ahmet Uzunoglu tarafından kurulan Vakıf, 20 Aralık 1977 tarih ve 7/14422 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile vergi muafiyeti elde etti. Diyanet Vakfı bugün Diyanet İşleri Başkanlığı'nın maddi anlamda en büyük destekçisidir. Ankara'da, Eskişehir yolu üzerindeki Diyanet İşleri Başkanlığı binası da Diyanet Vakfı tarafından yaptırılmıştır. Türkiye Diyanet Vakfı'nın organları şunlardır.

- Genel Kurul
- Mütevelli Heyeti
- Denetleme Kurulu
- Genel Müdürlük
- Dış İlişkiler ve Bağlı Kuruluşlar Koordinatörlüğü

Genel Kurul:

Vakfın en üst organı olan genel kurul, senedin 12. maddesine göre Diyanet İşleri Başkanı, kurucu üyeler, ilk mütevelli heyeti üyeleri, Diyanet İşleri Eski Başkanları, Vakıf kurulduktan sonra genel kurul üyeliğine kabul edilenlerle, mütevelli heyeti tarafından davet edilecek beş müftüden oluşmaktadır. Bu kurulun en önemli yetkisi, kendi bünyesine üye kabul etmek ve mütevelli heyetiyle denetleme kurulu üyelerini seçmektir.

Mütevelli Heyeti:

Vakfın yürütme organı olup vakfın temsiline ilişkin bütün işleri yürütmekle görevlidir. Bunlar; genel kurul ve denetim kurulunun dışında kalan vakfın bütün işleridir. Yedi kişiden oluşan mütevelli heyeti genel kurul üyeleri içinden iki yıl için seçilir. Bunların en az üçünün Diyanet İşleri Teşkilatında görevli olması gereklidir. Heyetin doğul başkanı Diyanet İşleri Başkanı'dır.

Denetleme Kurulu:

Genel Kurul tarafından seçilen üç üyeden oluşur. Görevi mütevelli heyetinin görevlerini denetlemek ve bu hususta genel kurula rapor sunmaktır. Vakfın diğer iki organıysa mütevelli heyeti tarafından verilen görevleri yapar.

Şubeler:

Türkiye Diyanet Vakfı'nın vakıf senedinin 4. maddesiyle mütevelli heyetine il ve ilçelerde şube açma yetkisi verilmiştir. Şubeler beş ya da yedi kişiden oluşan yönetim kurulu tarafından idare edilir. Yönetim kurulu başkanı il veya ilçenin müftüsüdür. üyelerin yarısı halktan yarısı Diyanet İşleri Personelinden seçilir. Vakfın 76'sı illerde, 811 ilçelerde olmak üzere 887 şubesi bulunmaktadır.

Vakfın Sahip Olduğu Gayrimenkuller:

Türkiye Diyanet Vakfı sahip olduğu gayrimenkuller bakımından Türkiye'nin sayılı vakıfları arasındadır. Türkiye Diyanet Vakfı'nın önemli yayınlarından biri olan İslam Ansiklopedisine göre Türkiye Diyanet Vakfı'nın sahip olduğu gayrimenkullerin listesi şu şekildedir:

1431 cami, 744 Kuran kursu, 240 müftülük binası, 28 İmam Hatip Lisesi, 4 eğitim merkezi, 578 lojman, 195 dükkan, 133 büro, 23 depo, 6 yayinevi, 115 yurt binası, 32 sosyal tesis, 1722 arsa, 368 arazi, 288 çıplak mülkiyet olmak üzere toplam 5812 adet gayrimenkul.

1975 yılında mütevazı bir şekilde kurulan Türkiye Diyanet Vakfı ticari işletmeleri ve kârlılığıyla kısa bir süre içinde bir holding görünümüne büründü. 1998 yılında Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu'nun raporuna göre vakfın sadece 1995 ve 1996'daki kârı 4 trilyon liranın üzerindeydi. Vakfın 1995'te 2 trilyon lira gelirine karşı 1 trilyon lira gideri bulunuyordu. 1996'da ise 5 trilyon lira geliri, 2

trilyon lira gideri oldu. Vakfın sahip olduğu parasal birikimse resmen açıklanmıyor. Türkiye Diyanet Vakfı, ticari sahaya çalışmalarına 1982'de "yayıncılık-matbaacılık"la atıldı. Üç "iktisadi işletme"nin tamamen sahibi olan Diyanet Vakfı, hissesinin yüzde 90'dan fazla olduğu anonim şirketlere de diğer şirketlerini ortak ederek büyüdü. Diyanet Vakfı'nın sahibi olduğu "iktisadi işletmeler" ile ortağı bulunduğu anonim şirketler ve bu şirketlerde sahip olduğu hisse oranları şu şekilde:
(2000 yılı Ağustos ayı itibarıyla)

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları işletmesi: Kuruluş: 16 Haziran 1988. Faaliyet konusu: Neşriyat pazarlama. Sermayesi: 8 milyar lira. Tamamı vakfın.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın-Matbaacılık ve Tic. İşletmesi: Kuruluş: 15 Şubat 1982. Faaliyet konusu: Neşriyat basımı ve pazarlaması. Sermayesi: 97 milyar 259 milyon lira. Tamamı vakfın.

Türkiye Diyanet Vakfı 29 Mayıs Tıp Merkezi işletmesi: Kuruluş: 1997. Faaliyet konusu: Her türlü sağlık hizmeti. Sermayesi: 2 trilyon. Tamamı vakfın.

Vakıf Özel Eğitim ve Öğretim Tesisleri AŞ (VENTAŞ): Kuruluş: 7 Mart 1996. Faaliyet konusu: Her türlü özel öğretim faaliyeti. Sermayesi: 400 milyar lira. Ortaklar ve hisseleri: Diyanet Vakfı yüzde 96, Komaş, Gintaş, Divantaş ve Temsaş, yüzde 1'er.

GİNTAŞ AŞ: Kuruluş tarihi: 18 Mayıs 1983. Faaliyet konusu: İnşaat ve taahhüt hizmetleriyle ahşap doğrama ve dekorasyon atölyesi, soğuk hava deposu, seyahat acentesi ve konaklama tesisi işletmecilikleri. Sermayesi: 20 trilyon lira. Ortaklar ve hisseleri: Türkiye Diyanet Vakfı yüzde 99.76, diğerleri yüzde 0.24.

KOMAŞ: Kuruluş tarihi: 5 Mart 1990. Faaliyet konusu: Her çeşit gıda maddesi, giyim ve dokuma sanayii, turizm, inşaat ve taahhüt işleri, sağlık ve eğitim işleri, her çeşit inşaat malzemesi, petrol-madencilik ve kimyevi maddeler, basın-yayın ve reklamcılık, taşımacılık. Sermayesi: 300 milyar lira.

Ortaklar ve hisseleri: Diyanet Vakfı yüzde 93.83, Vakıfbank Memur ve Hizm. Sand. Vakfı yüzde 5, Temsaş ve Ülker Gıda Sanayii yüzde 0.5'er hisse, EBK Mensupları Vakfı yüzde 0.17.

DİVANTAŞ: Kuruluş: 1993. Faaliyet konusu: Neşriyat, pazarlama ve ticaret. Sermayesi: 150 milyar lira. Ortaklar ve hisseleri: Diyanet Vakfı yüzde 96.8, Gintaş, Komaş ve Temsaş yüzde 1, Vetaş yüzde 0.125.

KOMAŞ: Kuruluş: 28 Aralık 1995. Faaliyet konusu: Her türlü sigortacılık hizmetleri. Sermayesi: 300 milyar lira. Ortaklar ve hisseleri: Diyanet Vakfı yüzde 45, Komaş yüzde 55.

İhlas Sigorta: Kuruluş: 21 Şubat 1995. Faaliyet konusu: Her türlü sigortacılık hizmeti. Vakfın hisse miktarı ve oranı: 50 milyar lira ile yüzde 8 hisse.

Süt Endüstrisi Kurumu Sanayi ve Ticaret AŞ: Faaliyet konusu: Süt ve süt mamulleri üretimi ve ticareti. Vakfın hisse oranı ve miktarı: 20 milyar lira ile yüzde 0.387 hisse.

Saf Süt Gıda Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi: Kuruluş tarihi: 21 Aralık 1995. Faaliyet konusu: Süt ve süt mamulleri üretim ve ticareti yapmak. Vakfın hisse miktarı ve oranı: 25 milyar lira ile yüzde 25 hisse.

İhlas Finans Kurumu AŞ: Kuruluş tarihi: 13 Şubat 1995. Faaliyet konusu: Finans hizmetleri. Vakfın hisse miktarı ve oranı: 160 milyar lira ile yüzde 8 hisse.

Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu Anonim Şirketi: Kuruluş tarihi: 1988. Faaliyet konusu: Finans hizmetleri. Vakfın hisse miktarı ve oranı: 20 milyar lira ile yüzde 1 hisse.

(<http://www.radikal.com.tr/2000/08/13/turkiye/01hol.shtml>)

Hac ve Umre gelirleri :

Türkiye Diyanet Vakfı'nın en önemli geliri Hac ve Umre seferlerinden gelmektedir. 1979 yılında hükümet tarafından çıkarılan bir kararnameyle hac ve umre seferlerini düzenleme görevi Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilmiş, ancak bu konuda Türkiye Diyanet Vakfı ile işbirliği yapılması öngörölmüştür. Buna göre Hac ve Umre seyahatlerinin paraya ilişkin bütün işleri vakıfça yürütölür. Havayoluyla seferlerin düzenlenmesi, hacı adaylarının ihtiyacı olan malzemenin temini, kalınacak yerlerin kiralanması gibi konular Türkiye Diyanet Vakfı tarafından organize edilir. Türkiye Diyanet Vakfı Hac ve Umre organizasyonlarından gelir elde etmektedir.

Hac seyahati için alınan paranın artan kısmı Diyanet Vakfı'nın gelirlerinin en büyük dilimini teşkil ediyor. Vakıf bu para ile yoksullara bakıyor, yurt içi ve dışında, özellikle Türk Cumhuriyetleri'nde camiler yapıyor, çeşitli seviyelerde okullar ve yurtlar açıyor, öğrencilere burs veriyor.

Yine Vakıf tarafından İstanbul'da bir İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) kuruldu. İSAM'ın kütüphane ve dokümantasyon merkezi, kısa zamanda yerli-yabancı araştırmacılar ve öğrenciler için önemli bir başvuru merkezi oldu. İSAM ayrıca öğrencilere yurt içi ve dışında doktora ve doktora sonrası öğrenim için burs vermekte, bu öğrencilerden bir kısmını kendi bünyesinde araştırmacı olarak istihdam etmektedir. İSAM'ın dikkat çeken bir diğer faaliyeti de tamamının kırk cilde ulaşacağı tahmin edilen İslam Ansiklopedisi'nin yayınlanmasıdır.

Diyanet ile Vakıf yöneticileri arasında zaman zaman hac gelirleri konusunda çekişme yaşandı. 25 Temmuz 1997 günü Radikal Gazetesi'nde yer alan bir habere göre yıllık 23 trilyonluk hac geliri nedeniyle Diyanet ile Vakıf arasında ciddi bir kriz yaşanmıştı. Diyanet İşleri Başkanlığı'nca hazırlanan ve Vakıf'ın Hac organizasyonu gelirinden pay almasına son veren yönetmelik üzerine çıkan tartışmalara dönemin Başbakanı Tansu Çiller müdahale etmiş ve yönetmelik bir gün sonra değişmişti.

Türkiye Diyanet Vakfı'nın Yurtiçi Faaliyetleri:

1. Diyanet İşleri Başkanlığı hizmetlerinin desteklenmesi:
 - Merkez hizmetlerini destekleme
 - Eğitim Merkezlerine yapılan destekleme
 - Din konusunda toplama aydınlatma hizmetlerinin desteklenmesi
 - Müftölük hizmetlerini destekleme
 - Hac ve Umre ziyaretleri
 - Camilere yapılan yardımlar
 - Cami ve mescitlerin teşrifi Kuran kursları
2. Eğitim ve Öğretime Destek Faaliyetleri
 - Burs hizmetleri
 - Öğrenci yurdu hizmetleri
 - Özel eğitim-öğretim hizmetleri
3. Sağlık ve Sosyal Yardım Çalışmaları

4. Kültür Faaliyetleri

- Kitap fuarları
- Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri
- "Gl Günü" kampanyası
- Kutlu Doğum Aşı
- Gençlik Forumu
- Kültürel yarışmalar
- Sempozyumlar
- Konserler
- Yayın Hizmetleri ve yayınevleri
- Türkiye Diyanet Vakfı kadın kolları

Türkiye Diyanet Vakfı'nın Yurtdışı Faaliyetleri:

Vakıf, Türkiye'nin yanı sıra yurtdışında da faaliyet gösteriyor. Özellikle eğitim alanında etkili olan vakıf yurtdışında ilahiyat fakülteleri ve liseler açıyor. Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yurtdışında açılan okullar şunlardır:

Azerbaycan :

Bak İlahiyat Fakültesi

Bak Türk Lisesi

Nahçıvan İlahiyat Temayll Lise

Türkmenistan :

Mahdumkuli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Aşgabat İlahiyat Lisesi

Kırgızistan :

Oş Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bulgaristan:

Sofya Yüksek İslam Enstitüsü

Liseler

Romanya :

Kemal Atatürk İlahiyat ve Pedagoji Lisesi

Vakıf ayrıca Türk Cumhuriyetleri olarak tanımlanan ülkelerde çok sayıda cami ve kültür merkezi inşaatı yapmış, yine aynı ülkelere gönderilen bazı din görevlilerinin finansmanını üstlenmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçesi

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütçesi sık sık gündeme gelen ve tartışılan konular arasında yer alıyor. Özellikle Alevi kesim bu konudaki itirazlarını sık sık dile getiriyor. Alevilerin bu konudaki itirazları

"Bizim vergilerimizle sadece Sünnilere din hizmeti götürülüyor" şeklinde özetlenebilir. Bu konudaki tartışmaları daha geniş olarak, ileride "Aleviler ve Diyanet" başlıklı bölümde ele alacağız. Diyanet bütçesi üzerine tartışmalar sadece Alevilerin itirazlarından ibaret değil. Örneğin Prof. Mümtaz'er Türköne, tarihsel gelişmelere atıfta bulunarak devletin Diyanet'e borçlu olduğunu ileri sürüyor:

"Diyanet İşleri Başkanlığı, vakıfların da bağlı olduğu Şeriye Vekaleti'nin ilgası üzerine kurulmuş, bu arada dini amaçlı vakıfların mal varlığına el konulmuştur. Büyük mali yekünler tutan bu vakıflar bugün yenileriyle birlikte yaşayabilseydi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütçeden pay almasına gerek kalmayacaktı. Meseleye bu şekilde bakıldığı takdirde, devlet müslümanlara kaynak ayırmamaktadır, tam tersine borçlu durumdadır. Devletin din hizmetlerine ayırdığı pay, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında çok cüz'i bir yekün tutmaktadır" (Mümtaz'er Türköne, "Sosyal Barışın Dayanağı olarak Diyanet İşleri Başkanlığı", TDV Bülteni, Sayı: 34-35 Mayıs-Temmuz 1995: 42-43, Aktaran Bulut, 1997: 428)

Diyanet İşleri Başkanı Prof. Ali Bardakoğlu, Kanal 7 Televizyonu'nda Ahmet Hakan Coşkun'a 16 Ocak 2004 tarihinde verdiği mülakatta kurumun bütçesinin bir katrilyona yakın olduğunu ve bunun yüzde 90'ının personel gideri olduğunu ifade etmişti. Prof. Bardakoğlu din görevlilerinin, en düşük düzeyde maaş alan devlet memurları olduğunu da sözlerine eklemişti. Prof. Bardakoğlu'na göre düşük ücret nedeniyle çok sayıda din görevlisi ilk fırsatta başka kurumlara geçmeye çalışıyordu. TBMM'inde yazılı bir soru önermesine cevap veren Diyanet'ten Sorumlu Devlet Bakanı Mehmet Aydın 18 Kasım 2002 ve 18 Kasım 2004 tarihleri arasında 909 Diyanet personelinin başka kurumlara geçtiğini belirtti. Bu kurumların başında 575 kişiyle Milli Eğitim Bakanlığı ilk sırada yer alıyordu. İlahiyat mezunları Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde çoğunlukla Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak istihdam ediliyor. Bakan Aydın'ın verdiği bilgiler ışığında Diyanet'ten diğer kurumlara geçen Diyanet personel sayısı ve geçtiği kurumlar aşağıdaki gösterilmiştir.

Başbakanlık:	2
Devlet Bakanlıkları:	16
Adalet Bakanlığı:	8
İçişleri Bakanlığı:	41
Maliye Bakanlığı:	6
Milli Eğitim Bakanlığı:	575
Bayındırlık ve İskan Bakanlığı:	49
Sağlık Bakanlığı:	117
Tarım ve Köyişleri Bakanlığı:	46
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı:	2
Kültür ve Turizm Bakanlığı:	2
Çevre ve Orman Bakanlığı:	3
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı:	1
Üniversiteler:	9
Üst kurullar:	2
Belediyeler:	30

(Cumhuriyet Gazetesi, 24 Kasım 2004)

Yıllara Göre Diyanet İşleri Başkanlığı'na Genel Bütçe İçinde Ayrılan Paylar				
1924 - % 1,01	1940 - % 0,25	1956 - % 0,89	1972 - % 0,94	1988 - % 0,62
1925 - % 0,92	1941 - % 0,23	1957 - % 0,85	1973 - % 0,85	1989 - % 0,71
1926 - % 0,84	1942 - % 0,22	1958 - % 0,55	1974 - % 0,92	1990 - % 1,23
1927 - % 0,92	1943 - % 0,19	1959 - % 0,15	1975 - % 0,83	1991 - % 1,16
1928 - % 0,83	1944 - % 0,16	1960 - % 0,85	1976 - % 0,81	1992 - % 1,1
1929 - % 0,76	1945 - % 0,18	1961 - % 0,76	1977 - % 0,66	1993 - % 0,9
1930 - % 0,74	1946 - % 0,15	1962 - % 0,76	1978 - % 0,58	1994 - % 1,0
1931 - % 0,34	1947 - % 0,24	1963 - % 0,21	1979 - % 0,77	1995 - % 0,9
1932 - % 0,36	1948 - % 0,23	1964 - % 0,90	1980 - % 0,85	1996 - % 0,6
1933 - % 0,36	1949 - % 0,23	1965 - % 1,15	1981 - % 0,69	1997 - % 0,8
1934 - % 0,33	1950 - % 0,20	1966 - % 1,89	1982 - % 0,69	1998 - % 0,7
1935 - % 0,31	1951 - % 0,61	1967 - % 1,78	1983 - % 0,71	1999 - % 0,6
1936 - % 0,29	1952 - % 0,67	1968 - % 0,85	1984 - % 0,60	2000 - % 0,6
1937 - % 0,26	1953 - % 0,69	1969 - % 0,76	1985 - % 0,63	2001 - % 0,7
1938 - % 0,24	1954 - % 0,68	1970 - % 0,72	1986 - % 0,65	2002 - % 0,6
1939 - % 0,24	1955 - % 0,74	1971 - % 0,04	1987 - % 0,62	2003 - % 0,5
				2004 - % 0,7

Kaynak: 1924-1991 yılları verileri: Tarhanlı, 1993 s. 137-138, 1992-2005 yılı verileri Maliye Bakanlığı istatistikleri.

2005 yılı bütçesindeyse Diyanet'e 1 katrilyon 122 trilyon 41 milyar lira ayrıldı. Bu rakam genel bütçenin binde 7'sine denk geliyor.

III. DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI ETRAFINDAKİ TARTIŞMALAR, ELEŞTİRİLER VE YENİ MODEL ÖNERİLERİ

Diyanet İşleri Başkanlığı'na Yönelik Tartışmalar

1. Laiklik ilkesi ve Diyanet İşleri Başkanlığı

Anayasasında kendisini laik olarak tanımlayan bir ülkede Diyanet İşleri Başkanlığı gibi bir kuruma yer var mıdır? Diyanet'in statüsüne ilişkin tartışmaların odak noktasını oluşturan bu soruya yanıt vermeden önce cumhuriyet Türkiye'sinde din-devlet ilişkilerinin yasal serüvenine hızlı bir göz atmak gerekiyor. 29 Ekim 1923 tarihli ve 364 sayılı "Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Mevaddının Tavzihan Tadiline Dair Kanunu"nun ikinci maddesinde "Türkiye Devleti'nin dini, Dini İslamdır" deniyordu. 10 Nisan 1928 günü 1222 sayılı "Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerinin Muaddil Kanun"la devletin dininin İslam olduğu ifadesi kaldırıldı, milletvekili ve cumhurbaşkanının ettiği yeminden dinsel unsurlar ayıklandı. 5 Şubat 1937 günü kabul edilen 3115 sayılı "Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun"la "laik" nitelemesi Anayasa'da yer aldı. (Tarhanlı 1993: 18-19) 1961 ve 1982 Anayasalarında da laiklik ilkesi korundu.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın anayasal bir kurum olarak tanımlanmasıysa 1961 Anayasası ile gerçekleşti. 1961 Anayasası'nın 154. maddesi "Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirir" şeklindeydi. 1982 Anayasası ise 136. maddesinde daha geniş bir tanımlamaya yer verdi: "Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncelerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirir."

1927 yılında Diyanet İşleri Reisliği'nin konu edildiği bir Meclis görüşmesi sırasında Ergani Mebusu Kazım Vehbi Bey Meclis kürsüsünden;

"Efendim; malumdur ki, Türkiye Cumhuriyeti din ile dünya esasını tefrik etmiştir. Binaenaleyh Diyanet İşlerine tahakkuk eden bütçenin umumi bütçe arasında bulunmasında mana yoktur. Bunu doğrudan doğruya cemaat-i İslamiyeye terk etsek daha muvafık olmaz mı? diye sormuştur. (Zabıt Ceridesi 2, Y. 4, c.31, s28 17.4.1927. Aktaran, Bulut 1997: 145)

1949 yılında Sebillürreşad adlı İslamcı derginin başyazarı Eşref Edip bir dönemler aynı derginin yazarlarından olan CHP'li Başbakan Şemseddin Günaltay'a dergi sayfalarından şu soruları yöneltiyordu.

"Diyanet Riyaseti hükümete bağlı bir resmi bir daire halinde mi kalacak, yoksa diğer unsurlar gibi müstakil bir İslam cemaati mi teşkil edilecek? Bugün laik olduğunu iddia ettiğiniz hükümetinizin şahsiyet-i diniyesi de vardır. Çünkü Diyanet Riyaseti resmen hükümetinize bağlıdır, bütçesi Meclisten geçer ve muvazane-i umumiyeye dahildir. Bu şekil, laiklikle kabil-i telif midir? Böyle acayip bir laiklik dünyanın neresinde vardır? (Eşref Edip "Günaltay'ın Başbakanlığı ve Akisler", Sebillürreşad, II Sayı: 29, Ocak 1949: 494)

Ali Fuad Başgil ise ilk baskısı 1954 yılında yapılan "Din ve Laiklik" adlı kitabında devletin laik olmadığını iddia ediyordu:

"Türkiye'de bugün diyanet işleri ve teşkilatı doğrudan doğruya Başvekaletle bağlıdır. Diyanet işleri reisi ve ona bağlı bütün teşkilat ve personel Başvekilin emri altındadır. Diyanet işlerini doğrudan, diğer diyanet teşkilatı personelini ise dolayısıyla tayin eden hükümettir. Vakıflar devlete bağlıdır ve hükümetin emrindedir. Bununla beraber, Türkiye'de devlet laikdir. Hayır, okuyucum! Bu olamaz bunda mantık yoktur" (Başgil 2003 : 220)

Anayasa Mahkemesi'nin Diyanet İşleri Başkanlığı ile laiklik ilkesi arasındaki ilişki üzerine görüşünü ise, 1970/53 Esas, 1971/76 Karar Sayılı ve Resmi Gazete'de 15 Haziran 1972 tarihinde yayımlanan kararından öğreniyoruz:

"Dinin devletçe denetiminin yürütülmesi, din işlerinde çalışacak kimselerin yetenekli olarak yetiştirilmesi yoluyla dinî taassubun önlenmesi ve dinin toplum için manevî bir disiplin olmasının sağlanması ve böylece Türk milletinin çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi, yücelmesi ona ereğinin gerçekleştirilmesi gibi nedenlere dayandığı gibi aynı zamanda toplumun çoğunluğunun Müslüman bulunduğu ülkemizde, dinî ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için din işleri görececek kişiler, mabet ve başka maddî ihtiyaçların sağlanması ve bunların bakımı gibi konulara yardım etmek nedenlerine de dayanmaktadır. Devletin her içtimaî müessesede olduğu gibi, içtimaî bir müessese olan toplumun dinî gereksinmelerine yardım etmesinin Anayasada yer alan ve nitelikleri açıklanan lâiklik esaslarına aykırı bir yanı bulunmadığı gibi Diyanet İşleri Bakanlığı'nın Anayasada yer almasının da yukarıda açıklanan nedenlere dayanması karşısında, lâiklik ilkesine aykırı düştüğü kabul edilemez. Yine bu nedenlerle devletin bu alandaki yardımı ve Diyanet İşleri Kuruluşu görevlilerinin memur sayılması devletin din işlerini yürüttüğü anlamına gelmeyip ülke koşullarının zorunlu kıldığı ihtiyaca uygun bir çözüm yolu bulmak erek ve anlamını taşımaktadır.

(<http://www.anayasa.gov.tr/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1971/K1971-76.htm>)

Laik devlet ve devletin içinde genel idare içinde Diyanet İşleri Başkanlığı kurumunun yer almasının laikliğe aykırı olmadığına ilişkin çok sayıda değerlendirme bulunuyor. Bu görüşü savunanlardan birisi de Anayasa hukukçusu ve 1961 Anayasasının hazırlanmasında bulunan Tarık Zafer Tunaya'dır:

"Devletle dinin birbirinden tamamen ayrılması Batı'da, laikliğin hedefine ulaşması için kafidir. Fakat bizde asla gayeye hizmet edemez. Din, teşkilatlandığı zaman bile, devletin kontrolü dışında kalırsa, bizdeki özelliklerinden dolayı din, siyasi bir kuvvet haline gelebilir ve zaman zaman gelmiştir. Nihayet 'genel oy'un kabul edildiği, fakat okuma yazma bilen ve tahsil görenler nisbetinin çok düşük olduğu bir memlekette halkın bir an için gaflet göstermesinden faydalanılarak teokratik devlet hedefine bile ulaşılabilir. Yani neticede vicdan hürriyeti ve laiklik tamamen sona erebilir." (Albayrak 1973 : 300)

Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'na göreyse, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın idare içinde tutulması salt dini hizmetleri sağlamak için değil, devletin laik yapısını korumak, dinin devlet işlerine ve siyasete karışmasını

önlemek için de gereklidir." (T. Feyzioğlu, "Secularizm: Cornerstone of the Turkish Revolution", Atatürk's Way, İstanbul 1982, s.188 ve 216. Aktaran, Tarhanlı, 1993: 168)

Mümtaz Soysal'a göreyse Diyanet İşleri Başkanlığı dini kişisel vicdanlara atabilmenin bir aracıdır: "Laik bir devlette Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içinde yer alması Türk devriminin özelliklerine uygun bir laikliğin, yani dini toplum işlerinden kişisel vicdanlara itebilme işinin daha sağlam ve emin yollardan gerçekleştirilmesi dışında bir anlam taşımaz." (Soysal, 1992 s.230)

Diyanet'i sorgulayan isimlerin başında gelen Ali Fuat Başgil, 1954 yılında yayımladığı "Din ve Laiklik" adlı kitabında kurumun statüsü için üç aşamalı bir çözüm önermekteydi:

- 1- Diyanet İşleri Başkanlığı'na özerklik verilmeli,
- 2- O ana kadar devletin hizmetinde kullanılan vakıflar ve gelirleri Başkanlığın hizmetine devredilmeli,
- 3- Yüksek bir İslami ilimler enstitüsü kurulmalı.

Başgil, özerklik kazanmış Diyanet İşleri Teşkilatı'nın vasıfsız idarecilere değil, kurulmasını teklif ettiği İslami İlimler Enstitüsü'nün dini bakımdan eğitilmiş mezunlarının ellerine verilmesini önermişti.(Başgil, 2003: 222-223)

Dr. İştâ B. (Tarhanlı) Gözüaydın da Diyanet'in varlığının laiklik ilkesiyle çelişmediğini düşünenlerden. Gözüaydın'a göre Diyanet hizmetleri "kamu hizmeti" kavramı içinde algılanamaz:

"Kamu hizmeti kavramı klasik idare hukukunda 'toplum için önem kazanmış olan ortak ve genel bir ihtiyacın tatminine yönelik olarak kamu tüzel kişileri ve onların denetimi altında özel kişilerce yönetilen bir faaliyet' olarak tanımlanır. Bu kavram çerçevesinde devletin din işleriyle ilgilenmesi kanımca laiklik ilkesiyle çelişkili değildir. Ancak burada önemli olan teknik hizmetin görülmesidir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın üstlenmiş olduğu görevler bu bağlamda değerlendirildiğinde ortaya çıkan yalnızca 'ibadet yerlerinin yönetilmesi' ve 'mushafın doğru basılmasının sağlanması' görevlerinin kolektif ihtiyacı karşılayan bir kamu hizmeti olduğudur. (....) Kuran kurslarının yürütülmesi bakımından üstlenmiş olduğu 'din eğitimi' görevi millî eğitimin temelini oluşturan eğitim birliği çerçevesinde zaten ideolojik bir işleve sahiptir. Hac seferleriyle ilgili işleri yürütmek ise, özellikle uygulamalardan açıkça görüldüğü şekilde kâr amacına yönelmiş bir faaliyettir. Bu durumun da kamu hizmetiyle bağdaşmadığı açıktır. Bu bağlamda kuruma düşen görev, düzenlemeye bizzat girişmekten kaçınmak ve özel kişiler eliyle sürdürülecek olan faaliyeti ancak kamuya bir zarar gelmesini önlemek amacıyla denetlemekten ibaret olmalıdır. Bir kez daha yinelemek gerekirse, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın özel kanunla açık olarak düzenlenmiş bulunan 'İslam dininin ahlak ile ilgili işlerini yürütmek' ve propaganda faaliyetinde bulunmak şeklinde yorumlanabilecek olan 'yurtiçi ve yurtdışında gerektiğinde dini yayınlara karşı yayımda bulunmak' görevlerinin teknik bir kamu hizmeti kavramı içinde yeri olmadığı da aşîkardır" (Dr. İştâ B. Gözüaydın, Hak-İş Dergisi, "Din ve Devlet Sayısı", Sayı: 29, Mayıs 1994: 55)

Halen görevde olan Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu ise Diyanet'in varlığının laiklikle çelişmediğini, göreve geldiği andan itibaren sistemli bir şekilde savunuyor. 16 Ocak 2004 günü Kanal 7 Televizyonu'nda katıldığı "İskele Sancak" programında Ahmet Hakan Coşkun ile Prof. Bardakoğlu arasında bu konuda şöyle bir tartışma yaşandı:

Coşkun: Bu ülke laik bir ülke, bu ülkenin insanlığının verdikleri vergilerle sizin bütçeniz oluşturuluyor

ve bu ülkede diyelim ki İslam'a inanmayan insanlar var, Hıristiyanlar var, başka farklı apayrı, sizin belki hiç hizmet vermediğiniz mezhepten insanlar var...

Prof. Bardakoğlu: Bu ilk planda çok etkileyici bir söylem ama biraz siyaset felsefesi, biraz hukuk, biraz kamu hukukunu bilen şahıslar için fazla anlamlı değil. Mesela hiç arabası olmayan insan var, onun verdiği vergiyle trafik polisinin maaşını ödüyoruz. Ona ne diyeceksiniz?

Coşkun: Ama yayalar var, trafik polisi yaya düzenini yapıyor.

Prof. Bardakoğlu: Yani yaya da değilse. Kendi evinde, çiftliğinde oturuyor, hayvancılık yapıyor, üretiyor ve vergi veriyor ve o adamdan aldığımız vergiyi, onun hiç kullanmadığı alanlarda kullanıyorsunuz. Hangi alana bakarsanız bunun örneklerini bulursunuz. Birlikte yaşama denen bir şey var artık demokrasilerde ve çağdaş devletlerde. Birlikte yaşama demek; o toplumun ihtiyaç duyduğu alanlarda devletin hizmet üretmesi ve insanların hepsinin bu hizmetten potansiyel olarak yararlanması demektir. Kaldı ki Diyanet'in toplumu din konusunda bilgilendirmesi, bütün toplum için bir ışıktır, rahmettir. Niye? Çünkü bunun iki şikkı vardır. Laiklikle çelişmez dedim. Zaten biz laiklik, Cumhuriyet, demokrasi konularını falan da Türkiye'de aştık. Artık bunlar oturdu ve duruldu."

Türk ilahiyat çevrelerinin etkili isimlerinden Prof. Hayrettin Karaman da Diyanet'in varlığına karşı çıkanların haksız olduğunu düşünüyor:

"Din hizmetlerinin bir düzen ve bütünlük içinde yürütülebilmesi için gerekli bulunan bir 'kurum'a karşı olmak makul ve meşru değildir. Müslümanlar böyle bir kuruma değil, bu olmak iddiasında bulunan Diyanet İşleri Başkanlığı'na, bunun konumuna ve statüsüne karşı olabilirler ve bunda da büyük ölçüde haklıdır." (Hayreddin Karaman, "Diyanet, Dini Hürriyet, Baskı ve Hoşgörü üzerine", Altınoluk, Sayı: 74, Nisan 1992: 17-19)

Bu bölümde son olarak Türkiye çapında yaptığı araştırmada Diyanet ve onun hizmetlerine ilişkin sonuçlar elde eden Kemalettin Taş'ın bazı bulgulara yer vereceğiz. Taş'ın saptamalarına göre Türk halkının ciddi bir çoğunluğu Diyanet'in bir kamu kurumu olmasının laiklik ilkesiyle çelişmediği görüşünde.

Türkiye' de laik devlet yapısı içerisinde bir kamu kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığı, laiklik ilkesine uygundur.	Sayı	Yüzde
Tamamen katılıyorum	388	28.2
Katılıyorum	624	45.3
Katılmıyorum	211	15.3
Hiç katılmıyorum	155	11.2
Toplam	1378	100.0

Kaynak : Taş, 2002 s. 157

Diyanet'in statüsüne ilişkin görüşler genel olarak üç yaklaşım etrafında odaklanıyor. Bunlardan birincisi mevcut statünün aynen devam etmesi. İkincisi Diyanet'in özerk bir kamu kurumuna dönüştürülmesi. Sonuncusu ise din alanının tamamen sivil toplum kuruluşlarına diğer bir deyişle cemaatlere bırakılması.

2. Statü Tartışması ve Öneriler:

a. Özerk Diyanet İşleri Başkanlığı

Diyanet'in genel idare içinde özerk bir kurum haline getirilmesini savunanlar, temel amaçlarının siyasi otoritenin kurum üzerindeki etkisini azaltmak olduğunu ileri sürüyorlar. Diyanet'in özerkleşmesi talebi 1960'lı yıllardan bu yana dile getirildi. 27 Mayıs sonrası Diyanet İşleri Başkanlığı'na atanan Ömer Nasuhi Bilmen'in de yazı kurulunda bulunduğu İslam Mecmuası'nın 34 numaralı sayısında yayımlanan "Din Hürriyeti İstiyoruz" başlıklı bildiriye sıralanan taleplerden biri de Diyanet'in özerkleştirilmesiydi. Yıllar sonra Prof. Dr. Hüseyin Hatemi de Diyanet'in, "iyice özerk" olarak tanımladığı bir statüye kavuşturulmasını savunmuş ve örnek olarak 12 Eylül 1980 öncesi üniversiteleri ya da 1971'den önceki TRT'yi göstermiştir. (Tarhanlı, 1993 s. 172-173)

Bir dönemler Diyanet'i yönetmiş isimler de özerklik konusuna sıcak bakıyor: Bazı eski başkanların bu konudaki görüşlerini İslamiyat Dergisi'nin 2001 yılında çıkan 4. cildinin 1. sayısında okumak mümkün:

Prof. Dr. Süleyman Ateş: "Diyanet İşleri Başkanlığı YÖK statüsüne benzer bir statü ile özerk bir kurum haline getirilmelidir." (s.113)

Dr. Tayyar Altıkulaç: "Diyanet modeli üzerinde yapılacak bazı değişikliklerle bu kurumun devletin sistemi içinde yer almasında fayda vardır.(...) Kurumun başkanı belli bir süre için teşkilatın ağırlıklı olarak temsil edildiği yüksek bir kurul tarafından seçilmeli veya böyle bir kurulun belirleyeceği adaylar içinden atanmalı." (s. 115-116)

Prof. Dr. M. Sait Yazıcıoğlu: "Diyanet İşleri Başkanlığı devlet yapısı içinde olmakla birlikte, siyasi görüş ve düşüncelerden olabildiğince bağımsız hareket edecek şekilde özerk bir statüde daha iyi hizmet verebilir." (s.120)

Mehmet Nuri Yılmaz : "Diyanet İşleri Başkanlığı YÖK, TRT gibi idari özerkliği olan bir kurum statüsüne kavuşturulmalı, Diyanet İşleri Başkanı seçim usulü ile ve belirli bir süre için seçilmelidir." Yaşayan eski diyanet işleri başkanlarının tümüyle bu araştırma kapsamında yüz yüze görüşmeler gerçekleştirdik. Başkanların özerklik ve diğer konulardaki görüşleri, raporumuzun "Görüş ve Öneri Derleme" bölümünde ayrıntılı olarak yer almaktadır.

b. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Lağvedilip Din Alanının Cemaatlere Bırakılması

Bazılarına göre kendini laik olarak tanımlayan bir devlet dini alanda faaliyet göstermemeli, din görevlerinin maaşlarını ödememeli. Her ne kadar yukarıdaki bölümde Diyanet İşleri eski Başkanlarından Prof. Sait Yazıcıoğlu'nun ağzından Diyanet için özerklik istediğini aktardıysak da 9 Aralık 1989'da Milliyet Gazetesi'nden Fikret Bila'ya verdiği röportaj geniş yankı uyandırmıştı.

Prof. Yazıcıoğlu bu söyleşisinde, Diyanet İşleri Başkanı kimliğiyle, "İlmi ve Batılı anlamda laikliği ... dinin devlet işlerine, devletin de din işlerine karışmaması olarak" olarak tanımlıyor ve bu tanımdan hareketle "Türkiye'de laik bir rejimin var olduğunun kabul edilemeyeceğini" ileri sürüyordu. Prof. Yazıcıoğlu, "Türkiye'de dini müessese devlet yapısı içinde yer alıyor... Laiklikten söz edebilmek için din işlerinin devlet içinde olmaması lazımdır. Diyanet İşleri Başkanlığı gibi bir teşkilata devlet içinde yer verilmemesi lazımdır. Din işlerinin cemaate bırakılması lazımdır" diye devam ediyordu. Prof.

"Diyanet İşleri Başkanı Yazıcıoğlu'nun önerisini destekleyelim; onun yorumladığı anlamda laikliği mantıklı sonuçlarıyla birlikte hayata geçirmek üzere -yani Diyanet İşleri Başkanlığı, din dersleri, resmi Kuran kursları, imam hatip liseleri ve kadrolu din adamları konusunda belirtilen önerileri gerçekleştirmeyi hedefleyen- bir kampanya başlatalım."

Söz konusu alıntılarını aktardığımız ve Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı üzerine nadir araştırmalardan birine imza atan İhtar B. Tarhanlı (Gözyayın) da kitabında Prof. Boratav'ın görüşlerine aynen katıldığını belirtmektedir. (Tarhanlı, 1993. s. 178)

Özellikle "liberal" ve "sol" akademisyen çevrelerde taraftar bulan ve kısaca "devletin dini hayattan çekilmesi" olarak adlandırılabilir yaklaşımın temel hedefinin Diyanet olduğu ortadadır. Diyanet'in görevlerinin cemaatlere, diğer bir deyişle sivil toplum kuruluşlarına bırakılması konusuna karşı çıkanlar arasında halen görevde olan Diyanet İşleri Başkanı Prof. Ali Bardakoğlu'nun, aynı televizyon programında dile getirdiği görüşleri aktarmak istiyoruz:

Prof. Bardakoğlu : İki yol vardır. Bir bunu halkın cemaatlerin, örgütlerin, bireylerin tercihlerine, oluşumlarına bırakırsınız; ikincisi de organize edersiniz. Şimdi birincisinin olabilmesi için iki şeyin, toplumda demokrasi kültürünün ve birlikte yaşama kültürünün iyice yerleşmesi lazım. Coşkun: Yerleşmemiş mi bizde?

Prof. Bardakoğlu: İkincisi de, ikincisi de din konusunda sağlıklı bilginin eksen alınması gerekiyor. Coşkun: Din eksik mi bizde?

Prof. Bardakoğlu: İkisinde de ciddi eksikliklerimiz var. Yani niye din konusunda sağlıklı bilgi diyorum. Çünkü din alanı, mesela bunun terör, kadın hakları, işte irtica, radikal dini akımlar falan hep gözünüzün önüne geliyorsa, din konusunda sağlıklı bilgi eksenini bulamazsak, sağlıklı bilgi üretimini yapamazsak, din herkesin musallat olduğu, herkesin araç yaptığı ve herkesin üzerinden bir hedefini gerçekleştirmeye çalıştığı bir orta malı olur.

Coşkun: Peki birlikte yaşama kültürü gelişirse, din sağlıklı bilgi eksenine oturtulursa Diyanet İşlerine gerek kalmaz mı, bu iş cemaatlere mi kalır?

Prof. Bardakoğlu: Yok. Zaten o zaman cemaatler de anlam kaybeder. Kimseyi hedef alarak söylemiyorum ama cemaatler bu toplumda çok sivil dini örgütlenmeler değil. Belki de din üzerinden oluşumlardır ve dinin oradaki biraz da o oluşumun önemli bir basamağını teşkil etmesidir. Üstü kapalı ifade ediyorum ama herhalde anlaşılıyor. Demokrasi kültürü, birlikte yaşama kültürü iyice yerleştiğinde ki Batı'da bu biraz daha mümkün görünüyor ve din konusunda sağlıklı bilgi üretimi konusunda mesafe alabilirsek, yani artık herkesin din konusunda konuştuğu ve insanlığın duygularını, dindarlıklarını alabildiğince kendi taraflarına, farklı taraflara çekebildiği bir kaosun bulunduğu toplum değil de, artık durulduğu, bilginin otorite olduğu bir topluma geçebilirsek, o zaman bu konularda Diyanetin işlevi ve kurumsal görüntüsü zayıflayabilir. Yani bu kendiliğinden olmaz.

Diyanet hizmetlerinin cemaatlere bırakılması fikrinin İslami kesimden de pek taraftar topladığı söylenemez. Örneğin Mehmet Şevki Eygi şöyle yazıyor:

"Bazıları Diyanet'in özelleşmesini istiyor. Böyle bir şey büyük felakete, anarşiye yol açar. Diyanet için bugünkü şartlar altında düşünülebilecek tek formül ona muhtariyet verilmesidir. Resmi üniversiteler gibi yine devlet bünyesi içinde olacak, fakat hürriyet ve istiklale sahip bulunacak. Bu tahakkuk ederse, geçiş devrinde hayli sarsıntı olacaktır." (Mehmet Şevki Eygi, "Dinin Devletleştirilmesi", Milli Gazete, 11 Ocak 1994)

Fethullah Gülen de Diyanet'in lağvedilip din işlerinin cemaatlere bırakılması halinde yaşanacakları şöyle öngörüyor:

"Değişik tarikatlar birbirine girerler! Mezhep farklılıkları kavga mevzu olabilir. Farklı diyanet düşüncesinde olan insanlar, birbirleriyle yaka paça olur. Cami cemaatleri Anadolu'daki eski beylikler gibi her birisi cami beyliği haline gelir... Gariptir, bir kısım ateistler, 'Diyanet olmasın' diyor. Fakat düşünmüyorlar ki Diyanet olmayınca ne olur? Biraz evvel bahsettiğim gibi cami eyaletleri olur... Bu zaviyeden ben şahsen Diyanet'i -eleştirecek yanları olmakla beraber- faydalı görüyorum ve Diyanet'e taraftarım." (Eyüp Can, "Fethullah Gülen Hocaefendi ile Ufuk Turu", Zaman, 22 Ağustos 1995)

Sosyal bilimci Prof. Nur Vergin de 2 Ekim 1994 tarihinde Zaman Gazetesi'nden Eyüp Can'a verdiği mülakatta Diyanet'in gereksiz olduğu ve lağvedilmesi gerektiğini ileri sürenlerin çoğunlukla din ile alakalarının olmadığını, bu kişilerin çoğunun ateist-agnostik kişiler olduğunu; cemaatlere devredilmesini isteyenlerin de herhangi bir cemaate bağlı olmadıklarını, herhangi bir cemaate bağlı olanların kesinlikle böyle bir şey istemediğini belirtmiştir. (Bulut 1997: 148)

Marmara İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi ve Diyanet İşleri Başkanlığı üzerine yaptığı araştırmalarla dikkat çeken Doç. İsmail Kara ise Diyanet üzerinden cemaat kavramını sorguluyor:

"Diyanetin cemaatlere devri tartışmalarında en önemli zaaf noktası bu günlerde gayrimüslimlere ait vakıflar dolayısıyla yeniden gündeme gelen 'cemaat' kavramıyla alakalıdır. Çünkü hukuki olarak cemaat, Türkiye'de sadece hakları Lozan Anlaşması'yla uluslararası garanti altına alınan gayrimüslim azınlıklar yani Hıristiyan ve Yahudiler için kullanılır. Bunun dışında hak ve yetkileri tarif edebilecek bir 'Müslüman cemaat' yoktur ve fiilen var olan cemaatlerin/tarikatlerin gayri meşruluklarını ortadan kaldırmak için vakıf ve dernekler kanalıyla faaliyetlerini sürdürdüklerini biliyoruz. ... Yakın tarihin tecrübeleri hesaba katıldığında cemaat ve tarikat yapılarının, çokça vurgu yapıldığı gibi 'sivil' vasıflara sahip organizasyonlar olmaktan çok 'yarı resmi' kuruluşlar olduklarını söylemek doğruya daha yakın gözükmektedir. Nitekim çok güçlü ve sıkı oldukları varsayılan cemaatlerin 12 Eylül hareketinden sonra siyasi gücün talepleri doğrultusunda ne kadar çabuk dağıldıkları, yapı değiştirdikleri veya kolaylıkla itaatkâr bir mahiyete büründükleri görülmüştür. Bu tespitlerde doğruluk payı yüksekse o zaman Diyanet'in cemaatlere devri gibi muğlak bir başlığı tartışmadan önce cemaat meselesini çok yönlü olarak tartışmak ve tahlil etmek gerekecektir. Bize göre Türkiye'de Diyanet'in devredilebileceği herhangi bir cemaat yoktur." (Adenauer, 2003: 104)

Doç. Dr. İştar Gözüaydın (Tarhanlı) da gelinen süreçte devletin dini düzenlemesinin çözüm olmadığını düşünenler arasında yer alıyor:

"Artık devletin ne Diyanet İşleri Başkanlığı, ne de başka araçla dini düzenlemesi bir çözüm değil. Bu aşamada dinin tamamıyla bir siyasal dile dönüşme ihtimalini ben birtakım veriler ışığında pek mümkün görmüyorum. Ama öte yandan, eğer Türk modeli laiklik hâlâ laikçi siyaset olarak algılanıyorsa, onun da mevcudiyetini korumasına imkan ve ihtimalin olmadığı kanaatindeyim." (Adenauer, 2003: 141)

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "devletten ayrılması" tartışmalarına Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı tarafından hazırlanan bir raporla da katkı yapılmıştır. "Laiklik ve Atatürk'ün Laiklik Politikası" adlı raporda "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın devletten ayrılması"nın doğuracağı düşünülen sakıncalar şu şekilde sıralanmıştır:

1. Ayrılması, halkta huzursuzluk yaratabilir ve bu hareket cahil ortamda dinsizlik diye nitelenebilir.
2. Özel din öğretimi altında bir takım boş ve yanlış inançlar öğretilmeye girişilebilir. Halbuki halkın inanma gereksinimini doyruracak ve temin edecek kurumlar, uygar devlet tarafından bilimin ışığı altında korunacak ve aynı zamanda kontrol edilecek olursa bu sakıncalar ortadan kalkacak ve din boş inançlar karanlığından kurtularak gerçek nurunu ruhlara saçabilecektir.
3. Kurulacak dernekler, cemaatler arasında mezhep anlaşmazlıkları olasılığını bir oranda önlemiş olacaktır. (Aktaran Tarhanlı, 1993: 170)

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın var olan statüsüne yasal bir dayanak da 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu. Kanunun 89. maddesidir. Yasanın "Diyanet İşleri Başkanlığı"nın yerinin korunması" başlığını taşıyan maddesi şu şekildedir:

"Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yerinin korunması:

Madde 89- Siyasi partiler, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirmek durumunda olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, genel idare içinde yer almasına ilişkin Anayasa'nın 136'ncı maddesi hükmüne aykırı amaç güdemezler."

Yukarıdaki söz konusu madde Anayasa Mahkemesi'nin Barış Partisi gibi bazı siyasi partileri kapatma gerekçeleri arasında yer almıştır.

Statü konusyla ilgili olarak İslamiyat Dergisi'nin Diyanet özel sayısının editörü Prof. Mehmed Said Hatiboğlu'nun "Diyanet Meselemiz" başlıklı yazısından bir alıntı yapmakta fayda var. Prof. Hatiboğlu, Diyanet İşleri Başkanlığı teklifi aldığı Devlet Bakanı ile aralarında geçen bir konuşmayı aktarıyor:

"Bundan otuz küsur sene önce, aldığım reislik tekliflerinin ilkinde arkadaşlarımla yoğun ısrarı üzerine devrin Diyanet'e bakan Devlet Bakanı merhum Mehmet Özgüneş Bey'i ziyaret etmiştim. Biraz sohbetten sonra esas meseleye geçerek:

'Sayın Bakanım, farz edelim ben Diyanet Reisi oldum. Siz de bana bir iş için talimatta buldunuz. Ben bu talimatı eğer uygun bulursam yaparım, bulmaz isem yapmam. O zaman ne olacak?' dedim.

Merhumun bana cevabı şu oldu: 'E...yapman lazım.' Tabii karşılığım kısaydı: 'İş burada bitti Sayın Bakanım' diyerek yanından ayrılmıştım." (İslamiyat, Cilt 4, Sayı 1, Ocak Mart 2001 : 10)

Diyanet'in lağvedilmesi önerisinin, çok ses getirmekle birlikte aynı ölçüde popüler olmadığı, hatta prensip olarak bu öneriyi desteklemekle birlikte çok kişinin "reel" nedenlerle Diyanet'in -reformu edilerek- varlığını sürdürmesini savunur olduklarını raporumuzun ileriki bölümlerinde daha ayrıntılı bir şekilde göreceğiz. Bu tartışmayı, kendisi de Diyanet'in lağvından yana olan Dr. Şahin Alpay'ın şu eleştirel saptamalarıyla şimdilik noktalamak istiyoruz:

"Ben İslamcı siyaset adamları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılmasını ciddi olarak savunan birine rastlamadım. Zorunlu din derslerinin devam etmesi gerektiğini, daha birkaç gün önce Saadet Partisi lideri Recai Kutan söyledi. Aslında laikçilerle İslamcılar arasında büyük bir görüş ayrılığı olmadığını söyleyebiliriz bu iki noktada. Ama başörtüsü konusu, tarikatlar, cemaatler üzerindeki baskı ve yasaklar tabii ki bu iki kesim arasında ciddi bir görüş ayrılığının konusu. Fakat şu bir gerçek ki İslamcılar hiçbir zaman Diyanet İşleri Başkanlığı'nı ve zorunlu din derslerini -liberallerden farklı- ciddi olarak mesele etmediler. Bu da belki Sünni İslam'a hizmetlerinden dolayı Diyanet İşleri Başkanlığı'na sempatiyle bakmalarıyla izah edilebilir. Tabii ki Tek Parti Dönemi laikliğini savunanlar, 1980'den sonra Türk-İslam sentezi politikalarıyla devletin dine verdiği desteğin İslamcılığın yükselmesine yol açtığını söylüyorlar ve bu nedenle, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yerinin 1930'lardaki yerine dönmesini istiyorlar." (Adenauer, 2003: 138)

3. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kapısının İslam'ın Farklı Yorumlarına Kapalı Olduğu İddiası

Diyanet'e yönelik bir diğer önemli eleştiri, kurumun İslam'ın Sünni mezhebine, hatta onun da sadece Hanefi koluna hizmet ettiği iddiası etrafında şekilleniyor. Eleştiri sahipleri, kurumun İslam yorumlarının ya da yayınladığı kaynakların Hanefi ekolüne hizmet ettiğini, eğitim kurumlarında Hanefi yorumunun öğretildiğini ileri sürüyorlar. Türkiye'de sayıları tam olarak bilinmese de Alevi, Şafii, Caferi gibi İslam'ı farklı yorumlayan gruplar da var. Hiç kuşkusuz bunların arasında Diyanet'e karşı en sert eleştiriler kendilerini Alevi olarak tanımlayan inanç grubundan geliyor.

Alevi-Bektaşilerin Diyanet'te temsil fikrine bakışları ve zorunlu din dersleri konusundaki görüşleri bu kesimden yükselen en önemli iki tartışma konusu olarak önümüzde duruyor. Alevi toplumunun Diyanet'e ilişkin bakışı ve değerlendirmeleri çalışmamızın Görüş ve Öneri Derleme kısmında ayrıntılı bir şekilde bulunabilir. Biz bu bölümde sadece AB İzleme Raporları'nda Alevilerle ilgi yer alan bölümlere değinmek istiyoruz.

AB İzleme Raporlarında Aleviler

Avrupa Komisyonu'nun her sene yayınladığı Türkiye üzerine izleme raporlarında bu sorun sürekli gündemde tutuldu. Yıllar itibariyle Aleviliğin AB İzleme Raporlarına nasıl girdiğine bakacak olursak: 1988: Daha 1998'deki İzleme Raporu'nun "İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması" bölümünde, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar başlığında Alevilerin durumu açıkça ifade edilmişti:

"Din özgürlüğü konusunda, devlet ilkokullarında dinsel eğitim (Sünni) zorunludur. Gayri Müslim kökenlerini ispat etmeleri üzerine, Lozan Antlaşması azınlıkları, İslamî din eğitiminden yasayla muaf tutulurlar. Türkiye tarafından tanınan dinsel azınlıklar kendi dinlerini icra etmekte serbesttirler, fakat (Sünni) İslam'dan başka dinlerin icrası, örneğin dinsel mekanların mülkiyetini ve faaliyetlerin genişletilmesini etkileyen pek çok bürokratik kısıtlamaya tabidir. Süryani Ortodokslar bir dinsel azınlık olarak tanınmamakta olup dinsel eğitimlerinin icrasında baskılara tabidir. Türkiye'nin Alevi Müslümanları en az 12 milyon kişi olarak tahmin edilmektedir. Sünni din adamlarının aksine, hükümetten maaş alan Alevi din adamları yoktur." (<http://www.deltur.cec.eu.int/g-duzenlirapor-1.html>- <http://www.deltur.cec.eu.int/kitap/turrapor.rtf>)

1999: Bir yıl sonraki İzleme Raporu'nun aynı bölümünde; "Bu haklarla ilgili özel bir gelişme olmamıştır" denilerek aynı eleştiri yeniden gündeme getirildi. (<http://www.deltur.cec.eu.int/duzenlirapor99.rtf>).

2000: Bu yılki raporda sorun sadece adı geçen bölümle sınırlı tutulmadı. "Alevilere yönelik resmi yaklaşımda herhangi bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Alevilerin şikayetleri, sadece Sünni camileri ve dinsel vakıflarının inşası için mali destek sağlanması yanında, okullarda ve ders kitaplarında Alevi kimliğini yansıtmayan zorunlu din eğitimi verilmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu konular son derece hassastır; ancak, bunlar hakkında açık bir tartışmaya girmek mümkün olmalıdır" ifadelerini takiben genel değerlendirme bölümünde bu soruna ayrı bir paragraf ayrılarak "Din özgürlüğü açısından, gayri Müslim topluluklara yönelik olumlu bir yaklaşım benimsenmiş görünüyor, fakat bu yaklaşım, Sünni olmayan Müslümanlar dahil, bütün dinsel topluluklar için geliştirilmelidir" deniyordu. Aynı cümle raporun genel sonuç bölümünde tekrarlanmaktaydı. (http://www.deltur.cec.eu.int/g-duzenlirapor-1_00.html, <http://www.deltur.cec.eu.int/duzenlirapor2000tr.rtf>)

2001: Bu seferki cümleler de bir yıl öncekiyle hemen hemen aynıydı:

"Sünni olmayan Müslüman toplulukların durumunda iyileşme olmamıştır. Alevilere yönelik resmi yaklaşım değişmemiştir. Alevilerin sorunlarına Diyanet İşleri Başkanlığınca ilgi gösterilmemiştir. Alevilerin şikayetleri, okullarda ve ders kitaplarında Alevi kimliğini tanımayan zorunlu din eğitimi verilmesiyle ve sadece Sünni camileri ve dinsel vakıfları için malî destek sağlanmasıyla ilgilidir." (http://www.deltur.cec.eu.int/g-duzenlirapor-1_01.html, <http://www.deltur.cec.eu.int/RRTurkey2001.pdf>)

2002: "Aleviler konusunda gelişme olmamıştır" cümlesi tekrar edilerek konu daha da geniş bir biçimde ele alındı: "Zorunlu din dersleri farklı dinlere ait açıklamalar içermektedir, ancak bu açıklamaların çoğu dini azınlıklarca subjektif ve yanlış bulunmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı, yeni bir girişimle, Hristiyan cemaatlerine ders kitapları için yeni bölüm taslakları hazırlamalarını önermiştir. Bu girişimin devam ettirilmesi gerekmektedir" denmiştir. Aynı raporda Alevi-Bektaşî Kuruluşları Birliği Kültür Derneği'nin kapatılmasına iki uzun paragraf ayrılmıştır. (<http://www.deltur.cec.eu.int/2002ILERLEMERAPORU-DPTtercume.doc>)

2003: Arie Oostlander tarafından hazırlanan taslak raporda daha genel bir soruna dikkat çekilerek Alevilik

konusuna da değiniliyordu: "Türkiye'deki mevcut laiklik anlayışının din üzerindeki devlet kontrolü ve diğer mezheplere uygulanan ayrımcılığı içerdiğine ve böyle bir laiklik anlayışının Avrupa Birliği'ndeki anlayıştan oldukça farklı olduğuna dikkati çekmektedir."

Daha sonra kesinleşen raporda 2003 İlerleme Raporu'nda şu ifadeler yer almıştır:

"Sünni olmayan Müslüman cemaatlerin durumuyla ilgili olarak, Aleviler yönünden bir değişme olmuştur. Daha önce yasaklanmış olan Alevi ve Bektâşi Kuruluşları Birliği'ne Nisan 2003'te hukuki statü tanınmış ve böylece söz konusu Birlik faaliyetlerine devam edebilmiştir. Ancak Diyanet İşleri Genel Müdürlüğünde temsil konusuyla ve okullarda Alevi kimliğini tanımayan zorunlu din eğitimiyle bağlantılı olarak sorunlar devam etmektedir."

(<http://www.deltur.cec.eu.int/g-duzenlirapor-1.html>- 2003 Regular Report-onaylı tercüme-all-son)

2004: 6 Ekim 2004 tarihinde açıklanan Türkiye İlerleme Raporu ise Alevileri "azınlık" olarak tanımlayarak olaya bambaşka bir boyut getirdi:

"Sünni olmayan Müslüman azınlıklar konusunda bir değişiklik yok. Aleviler dini bir grup olarak resmen tanınmıyorlar. İbadet yeri açılması ve okullarda mecburi dini eğitim, Sünni olmayan kimlikler için hâlâ sorun yaratıyor. Birçok Alevi, laik olan Türkiye Devleti'nin bütün dinlere eşit muamelede bulunması gerektiğini ve şimdi yaptığı gibi Diyanet aracılığıyla spesifik bir dini (Sünnileri) doğrudan desteklememesi gerektiğini söylüyor."

(http://www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=1053)

Diyanet İşleri Başkanı Prof. Ali Bardakoğlu ise Diyanet'in Sünni bir örgütlenme olduğu iddialarını reddederek AB raporlarına karşı çıkıyor. Aleviliğin Milli Eğitim Bakanlığı müfredatına alınmasını olumlu bulduğunu söyleyen Prof. Bardakoğlu, konunun Diyanet'in görüşü olmadan ders kitaplarına girmesinin yanlış olacağını savunuyor. "Diyanet Sünni kuruluş değil. Aleviler bizim kardeşimiz" diyen Prof. Bardakoğlu, "Alevilere Diyanet bütçesinden pay ayrılmalı mı?" sorusuna "Kaç Nakşi bütçeden faydalanıyor? 'Ben şuyum' diyen bütçeden pay ister" diyerek karşı çıkıyor.

(<http://www.milliyet.com/2004/03/05/siyaset/siy06.html>)

Alevilerin Diyanet'te temsiline ilişkin daha önce yapılan iki araştırmanın sonuçlarıysa aşağıda gösterilmiştir. Bunlardan ilki Cengiz Yıldız tarafından din görevlileriyle yapıldı ve 1999'da basıldı.

Din Görevlilerinin Alevilerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Temsil Edilmesi ile İlgili Görüşleri

Alevilerin temsil durumu	Sayı	Yüzde
Temsil edilmemeli	68	45,3
Temsil edilmeli	37	24,7
Temsil ediliyor	21	14
Cevap yok	21	14
Başka	3	2
Toplam	150	100

Kaynak: Yıldız, 1999 s.360

Diğer bir araştırma ise Kemalettin Taş tarafından 2000 yılında 1378 kişiyle Türkiye genelinde yapıldı. 2002'de yayınlanan araştırmaya göre kamuoyunun çoğunluğu, yani yüzde 57.7'lik bölümü Diyanet'in toplumdaki farklı inançların sadece belli bir kesimini temsil ettiğine inanıyor.

Toplumdaki Farklı İnançların Temsil Edebilme Gücü Açısından Diyanet İşleri Başkanlığı

Diyanet İşleri Başkanlığı, toplumdaki farklı inançların sadece belli bir kesimini temsil etmektedir	Sayı	Yüzde
Tamamen katılıyorum	276	20
Katılıyorum	519	37,7
Katılmıyorum	423	30,7
Hiç katılmıyorum	160	11,6
Toplam	1378	100

Kaynak: Taş, 2002 s.159

Prof. Ali Çarkoğlu ve Prof. Dr. Binnaz Toprak tarafından 2000 yılında yapılan araştırmadaysa "Diyanet'in faaliyetlerinin Alevi vatandaşlara hizmet verir şekilde değiştirilmesi fikri açık bir çoğunluk tarafından (yüzde 69.2) tarafından destek bulmaktadır" sonucu çıkmıştır. Karşıt görüşte olanların oranıysa yüzde 14.4'tür. (Toprak, Çarkoğlu, 2000:67)

4. Siyaset ve Diyanet ilişkisi

Diyanet'in statüsü nedeniyle siyasi etkilere açık olması bir diğer önemli eleştiri konusu. Bilindiği gibi başkan, Başbakanın önerisiyle Cumhurbaşkanı tarafından atanıyor. Teşkilatın üst düzey yöneticileri ise Bakanlar Kurulu tarafından göreve getiriliyor. Bu atama şeklinin Diyanet'i müdahalelere açık bir hale getirdiği yolunda yaygın bir görüş birliği var. Diyanet tarihine hızlı bir göz atıldığında da din görevlilerine birtakım yönetmelikler ve tamimlerle müdahalelerde bulunulduğu ortaya çıkıyor:

- Diyanet İşleri Reisi Rifat Börekçi (1924-1941 yılları arasında görev yaptı) imzasını taşıyan 1200 sayılı, dört sayfa tutarında matbu ve tarihsiz bir belge ile Diyanet İşleri Reisi mensuplarının Teyyare Cemiyeti'ne üye olmaları, destek vermeleri ve halkı desteğe çağırmaları istendi. Başkanlık gönderdiği genelgelerle, görevlilerden hutbe ve vaazlarda da bu konuyu zaman zaman işlemelerini istedi. Örneğin Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Ahmet Hamdi Akseki imzasıyla 6 Ağustos 1945'de yayınlanan genelgede vaizlerin görevleri arasında bu husus (Teyyare Cemiyeti) da sayılmıştır. (Bulut, 1997: 171)
- 4 Haziran 1960 tarihli ve 11467 sayılı genelgede 27 Mayıs ihtilalinin faziletlerinin halka anlatılmasının istendi. Aynı istek 28 Temmuz 1960 tarihli 15811 sayılı ve 29 Haziran 1961 tarih ve 16190 sayılı tamimlerle de tekrar edildi. (Bulut, 1997: 171)

Doç. İsmail Kara, Diyanet İşleri Başkanları ile siyaset arasındaki ilişkiyi şöyle sorguluyor:

"DP iktidarının, Diyanetle ilgili devraldığı mirasa sadık kalarak (Ahmet Hamdi) Akseki'yi görevden almadığı ve onun vefatıyla göreve getirdiği E. Sabri Hayırlıoğlu'nu da değiştirmedeği görülmektedir.

Bu teamüle ilk müdahale 60 ihtilaliyle olmuş, ihtilalin hemen akabinde görevinden alınan Hayırlıoğlu'nun yerine, başkanlıkta ancak 9 ay kalabilecek olan İstanbul Müftüsü Ömer Nasuhi Bilmen getirilmiştir. Bilmen'den sonra başkan olan Hasan Hüsnü Erdem ise, Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığına getirilen emekli tümgeneral ve tarikat mensubu Sadettin Evrin'in hazırlayıp başkanın imzası veya adıyla yayınlanmasını istediği Nurculuk aleyhindeki metne karşı çıktığı için resen emekliye sevk edilmiştir. Bir sonraki başkan İbrahim Elmalı, Devlet Bakanı Refet Sezgin'in bir tayinle ilgili isteğini geri çevirdiği için görevden alınmıştır. Kısaca söylemek gerekirse 1951'den sonra, Tayyar Altıkulaç'ın kendi isteğiyle emekliye ayrılması ve M. Sait Yazıcıoğlu'nun yeniden izin talep edilmeyerek üniversitedeki görevine iade edilmesi (dolaylı görevden alma) hariç tutulursa bütün başkanlar siyasî otorite tarafından ve çoğu pek de hoş olmayan bir şekilde görevden alınmış veya emekliye sevk edilmiştir. Bu durum, başkanlar ve kurum üzerindeki siyasî müdahalenin ne boyutlarda cereyan ettiğini göstermektedir. 1971 müdahalesinden sonra siyasî etkiye bir de parti tesiri eklenecektir. Bu tesir 1973 seçimlerinden sonra koalisyonlara ortak olan ve Diyanet'e bakan Devlet Bakanlığını alan MSP çizgisinin tesiridir. 'En laik Diyanet İşleri Başkanı' olarak anılan Dr. Lütfi Doğan'ın görevden alınarak yerine Süleyman Ateş'in tayin edilmesi ve 1971'den beri başkan yardımcısı olan, fakat MSP çizgisi ile arası hiçbir zaman iyi olmayan Tayyar Altıkulaç'ın da Din Eğitimi Genel Müdürlüğüne kaydırılması bu süreci hızlandıracaktır. (Bu tarihten itibaren MSP çizgisinin Diyanet'teki etkisi ve nüfuzu, dinin siyasete alet edilmesi çerçevesinde diğer unsurlarla birlikte siyasî bir malzeme olarak sürekli kullanılacaktır) Altıkulaç, 1977 seçimleri sonrasında hükümeti kuran Ecevit'in imzasıyla eski kurumuna, bu defa başkan olarak dönecek ve 12 Eylül yönetiminin din ve laiklik politikalarında özellikle de cemaatlerin siyasî merkezle irtibatlarının yeniden organize edilmesinde, yurtdışındaki Türklere dönük din hizmetlerinin resmi kimliğinin yaygınlaştırılmasında, din derslerinin ilk ve orta eğitimde mecburi hale getirilmesinde hayli etkili olacaktır.

Diyanet İşleri Başkanlığının siyasetle doğrudan irtibatını bir başka açıdan gösteren hususlardan biri de başkanlık makamına oturan kişilerin azımsanamayacak bir kısmının göreve gelmeden önce veya ayrıldıktan sonra aktif siyasetin içinde yer almış olmalarıdır: Rıfat Börekçi (I. Meclis'te Manisa mebusu seçildiyse de 4 ay sonra Ankara Müftülüğü görevine döndü), E. Sabri Hayırlıoğlu (II. Meclis'te CHP mebusu), İbrahim Elmalı (MP ve Demokratik Parti mebusu), Lütfi Doğan (MSP, RP, FP mebusu), Dr. Lütfi Doğan (CHP mebusu, II. Ecevit hükümetinde Diyanetten sorumlu Devlet Bakanlığı da yaptı), Tayyar Altıkulaç (DYP mebusu, AKP kurucusu ve yapılacak seçimde milletvekili adayı), M. Sait Yazıcıoğlu (AKP milletvekili adayı). Bu tavır, modernleşme dönemi Osmanlı şeyhülislâmlarının aktif politikanın doğrudan merkezinde yer almaları tecrübesiyle çakışmaktadır." (Kara, 2000: 48-50)

Kara'nın AKP Milletvekili adayı olarak belirttiği, Yazıcıoğlu ve Altıkulaç milletvekili seçilerek Parlamenta girme başarısını gösterdi. Altıkulaç TBMM Eğitim Komisyonu Başkanı olarak İmam-Hatip liseleri tartışmalarında da aktif bir şekilde yer aldı.

Diyanet İşleri Başkanları

Diyanet İşleri Başkanları	Başlama Tarihi	Ayrılış Tarihi
Mehmet Rifat Börekçi	04.04.1924	05.03.1941
Şerafettin Yaltkaya	14.01.1942	23.04.1947
Ahmet Hamdi Akseki	29.04.1947	09.01.1951
Eyüp Sabri Hayırlıoğlu	12.04.1951	10.06.1960
Ömer Nasuhi Bilmen	29.06.1960	06.04.1961
Hasan Hüsnü Erdem	06.04.1961	13.10.1964
Mehmet Tefvik Gerçeker	15.10.1964	16.12.1965
İbrahim Bedrettin Elmalı	17.12.1965	25.10.1966
Ali Rıza Hakses	25.10.1966	15.01.1968
Lütfi Doğan (Vekil)	15.01.1968	25.08.1972
Lütfü Doğan (Dr.)	26.08.1972	26.07.1976
Süleyman Ateş	28.07.1976	07.02.1978
Tayyar Altıkulaç	09.02.1978	10.11.1986
Mustafa Said Yazıcıoğlu	17.06.1987	02.01.1992
Mehmet Nuri Yılmaz	02.01.1992	18.03.2003
Ali Bardakoğlu	31.05.2003	Görevde

Doktora için Türkiye çapında çeşitli düzeydeki 976 din görevlisiyle anket yapan Bekir Demirkol “Diyanet İşleri Başkanlığına Bağlı İmam ve Müftülerin Liderlik Davranışları” başlıklı tezinin sunuş bölümünde Diyanet İşleri Başkanlığı’na yönelik siyasi müdahalenin tahminin çok ötesinde olduğunu belirtiyor:

“Diyanet İşleri Başkanı halkası dini liderdir, oysaki aynı kurumun bürokratik yeri Tekel genel müdürü ile aynı statüye sahiptir. Bunun değişmesi gerekir. Başkanlığa müdahale; iktidara gelen yönetimce sanıldığından çok daha fazladır. Yine Diyanet’e tayin edilen bir memur, bulunduğu yerde kalması büyük ölçüde siyasi iktidarın elinde olduğundan doğal olarak tüm dikkatini siyasi gelişmeler yöneltmiş ve yoğunlaştırmıştır.” (Demirkol, 1996 : 215)

Yapılan bir başka ankete göre, Diyanet İşleri Başkanlığı’na yönelik siyasi etki olup olmadığı konusunda kamuoyunun sadece yüzde 20’lik bir kısmı “Diyanet İşleri Başkanlığı siyasi otoritenin etkisi altında kalmaktadır” görüşünü paylaşmıyor.

Siyasi Otoritenin Diyanet İşleri Başkanlığı Üzerindeki Etkisi

Diyanet İşleri Başkanlığı siyasi otoritenin etkisi altında kalmaktadır	Sayı	Yüzde
Tamamen katılıyorum	602	43,7
Katılıyorum	501	36,3
Katılmıyorum	220	16
Hiç katılmıyorum	55	4
Toplam	1378	100

Kaynak: Taş, 2002 s.158

5. Hutbe ve vaazlara müdahale

Türk Dil Kurumu'nun Türkçe sözlüğünde, vaaz; "cami, mescit gibi yerlerde yapılan dini konuşma" ya da "bir kimseye, kalbini yumuşatacak, kendisini iyiliğe götürecekt biçimde söz söyleme" şeklinde tanımlanırken, hutbe; "Cuma ve bayram namazlarında minberde okunan dua ve öğüt" olarak tanımlanmaktadır.

Hutbe ve vaazlar, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yaygın din eğitimi araçlarından en önemli ikisidir. Cumhuriyetin ilk yıllarında hutbelerin Türkçe mi, Arapça mı okunacağı konusunda tartışmalar yaşandı. Bu konuda Meclis tarafından önerilen hutbe mecmuası Diyanetçe 1928 yılında "Türkçe Hutbe" adıyla yayımlandı. Bu tarihten sonra Hutbe konusuna ilişkin gelişmeler hutbelerin dili yerine içeriğinde yoğunlaştı. Hutbe ve vaazlara ilişkin ilk yasal düzenleme 1965 yılında çıkarılan 633 sayılı yasa ile yapıldı. Söz konusu yasanın 5. maddesinin d fıkrasında Din İşleri Yüksek Kurulu'nun görevleri arasında hutbe ve vaazların esaslarını tespit etmek ve örnek metinler hazırlamak da sayıldı.

Hutbe konusunda Diyanet'e hükümetin ilgili kurumlarından gelen istekler de etkili olmaktadır. Eski Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz, Altınoluk Dergisi'nin Kasım 1993 sayısında çıkan ve kendisiyle görevdeyken yapılan bir röportajda bu durumu şu şekilde ifade etmekte:

"Sağlık Haftası oluyor. O zaman Sağlık Bakanı kalkıyor bizden sağlığın önemini beyan eden bir hutbe hazırlatmamızı isteyebiliyor. Biz de böyle bir hutbe hazırlatıyoruz. Bizim insanımız zannediyor ki din sadece abdest, namaz veyahut da cihattan ibaret. Hayır dinin konusuna girmeyen hiçbir mesele yoktur. Sağlık da dini bir meseledir. İbadetin ilk şartıdır sağlık." (Bulut ,1997: 204)

Ağustos 2004 itibariyle vaaz ve hutbeler, 24 Ekim 2002'de yayımlanan B. 02. 1. Diyanet. 0.65.00.01-062-357 sayılı genelgeye göre veriliyor. "Başkanlık Hizmetleri" başlığını taşıyan genelgenin 2. maddesi vaaz ve hutbelerin nasıl verileceğini düzenlemektedir. Genelgenin önemli kısımları şu şekildedir:

"a. Toplumun din konusunda aydınlatma görevi ifa edilirken; vaaz eden, hutbe okuyan ve konferans veren bütün görevlilere -özellikle Başkanlığımız personeli olmayanların teşkilatımız mevzuat ve prensiplerini bilemeyecekleri dikkate alınarak- aşağıdaki hususlara dikkat etmeleri önceden hatırlatılacak; hutbe ve vaazları yakından izlenecek, bu hususlara dikkat etmeyenlere vaaz ve irşat görevi verilmeyecek, bu kimseler vaiz ise haklarında gerekli kanuni işlem yapılacaktır.

b. Hutbe, vaaz ve konferanslarda dini bütünlüğü, milli birlik ve beraberliği güçlendirecek konulara ağırlık verilecektir. Yıkıcı, bölücü propagandalara, misyonerlik, Bahailik vb. zararlı akımlara karşı gerekli tedbirler alınacaktır.

c. Vaaz ve hutbelerde toplumun dini, ilmi ve ahlaki konularda bilgi ve kültürünün artırılması hedef alınacak; fitne, tefrika ve bölücülüğün kötülüğü; sevgi, acıma duygusu ve suçları bağışlama hasletlerinin fazileti; akraba, komşu ve insan hakları; düzenli ve tutumlu yaşama; sosyal dayanışma ve yardımlaşmanın önemi; lüks, israf ve düzensiz yaşamın zararları gibi, yurt kalkınmamızın güçlenmesine yardımcı olacak ve milli bütünlüğümüzü pekiştirecek konulara yer verilecektir.

.....

e. Vaaz ve hutbelerde; siyaset ve şahsiyat yapmaktan kaçınılacak, konu bütünlüğü sağlanacak; iç ve dış politik konulara kesinlikle girilmeyecektir.

f. Vaizlerin, hazırlıksız ve konusu üç aylık vaaz ve irşat programına alınmayan konularda vaaz etmeleri önlenecektir. Ancak olağanüstü durumlarda ilgili müftülüğün bilgisi dahilinde hutbe ve

vaaz konularında değişiklik yapılabilecektir.

.....

1. Diyanet Aylık Dergi ekinde gönderilen hutbeler okunacak, derginin ulaşmaması halinde İnternetteki web sitemizden hutbeler temin edilecektir.

m. İrticalen hutbe okunması kesinlikle önlenecek, iklim şartları ve mesai saatleri dikkate alınarak hutbeler kısa okunacak, Arapça bölümleri dahil 10 dakikayı geçmeyecektir.

n. Hatipler Cuma günleri minberde Nahl Suresi'nin 90'ıncı ayet-i Kerimesini okuduktan sonra, ayetin Türkçe mealini de cemaate okuyacaklardır.

Ayet-i Kerimenin Türkçe meali 'Muhakkak ki Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla bakmayı emreder. Hayasızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. Tutasınız diye size öğüt verir' olarak okunacaktır." (<http://www.diyenet.gov.tr/turkish/mevzuaticerik.asp?id=2281>)

Genelgeden de anlaşılacağı gibi hutbe ve vaaz konusunda din görevlilerinin hiçbir inisiyatifi yoktur. Bu konuda dile getirilen eleştirileri şu başlıklar altında toplamak mümkün:

- 1- Aylar öncesinden hazırlanan hutbeleri görevlilerini ellerine vererek okumalarını istemek din görevlilerinin hutbe hazırlama isteklerini törpüleyip, tembelleğe sevk edebilir. Görevlilerin gündemdeki olaylara karşı kör, sağır, dilsiz ve ilgisiz kalmasına neden olabilir.
- 2- "Hutbeyi kendiniz hazırlıyorsanız, bunu müftüye paraf ettirin" demek görevlileri rencide edebilir, inisiyatifsiz bırakabilir.
- 3- Üslubuna, cemaatin düzeyine hitap etmeyen bir metni görevlinin içten, gönüllü ve samimi olarak okuması zordur. Bu durum hutbe ilerledikçe cemaati rahatsız edebilir.
- 4- Hazırlanan hutbelerin tüm ülke genelinde aynıısının okunması gereksizdir. Zira cemaati çoğunlukla hastane personeli olan bir camide "Kanserin önlenmesi için erken teşhisin önemi" konusunun işlenmesi gereksizdir. Hiç turistin uğramadığı bir köyde "Turizm Haftası" konulu hutbenin gereksiz olduğu gibi..
- 5- Merkezi vaaz olarak adlandırılan ve bir bölgedeki birkaç camiye ya da bir ildeki tüm camilere teknoloji yardımıyla aynı vaazın verilmesi de eleştirilen konular arasındadır. Diyanet İşleri Başkanlığı vaiz kadrosunun yetersizliği gerekçesiyle uygulamaya soktuğu belirtilen bu uygulamanın yine din görevlilerini tembelleğe ittiği de dile getirilen şikayetlerden biridir. (Bulut, 1997: 214)

Din görevlilerinin Hutbe ve Vaazlara ilişkin değerlendirmeleri Cengiz Yıldız'ın Elazığ ve çevresinde din görevlileriyle yaptığı saha araştırmasına şu şekilde yansıyor:

Diyaret İşleri Başkanlığı Tarafından Tavsiye Edilen Hutbelerin Niteliği ile İlgili Görüşler

Tavsiye edilen hutbelerin niteliği	Sayı	Yüzde
Çok etkili	22	14,7
Cemaati etkilemekten ve yeni bilgiler vermekten uzak	65	43,3
Gereksiz konular işleniyor	29	19,3
Cevap yok	2	1,4
Başka	32	21,3
Toplam	150	100

Kaynak: Yıldız 1999, s. 129

Merkezi Sistemle Vaaz Uygulamasıyla İlgili Görüşlerin Dağılımı

Merkezi sistemle ilgili görüşler	Sayı	Yüzde
Merkezi sistemle vaazı olumlu görüyorum	59	39,3
Merkezi sistemle vaazı olumlu görmüyorum	77	51,3
Cevap Yok	12	8
Başka	32	21,3

Not: Birden fazla seçenekle cevap verilmiştir.

Kaynak: Yıldız, 1999 s. 126

Yıldız'ın araştırmasına göre halen görevde bulunan din adamlarının büyük çoğunluğu yürütülen vaaz ve hutbe sisteminden memnun değil. Yüzde 43.3 gibi yüksek bir oranda hutbelerin cemaati etkilemekten uzak olduğu belirtiliyor. Merkezi sistemle vaaz verilmesi ise yüzde 51.3 oranıyla olumlu görülüyor. Kemalettin Taş'ın Türkiye genelinde 1378 kişiyle yaptığı araştırmaya göreyse, halkın yüzde 66'ı Diyanet İşleri Başkanlığı'nın düzenlemesiyle bazı bölgelerdeki camilerde, merkezi sistemle yapılan vaazların cemaat üzerinde etkili olmaktan uzak olduğu görüşünde.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Camilerde Uyguladığı Merkezi Sistemle Yapılan Vaazların Cemaat Üzerine Etkisi

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın düzenlemesiyle bazı bölgelerdeki camilerde, merkezi sistemle yapılan vaazlar cemaat üzerinde etkili olmaktan uzaktır	Sayı	Yüzde
Tamamen katılıyorum	390	28,3
Katılıyorum	520	37,7
Katılmıyorum	373	27,1
Hiç katılmıyorum	95	6,9
Toplam	1378	100

Kaynak: Taş, 2002 s. 175

Din görevlileri, vaaz ve hutbeler hazırlanırken cemaatin seviyesiyle problem ve ihtiyaçlarının göz önüne alınmasını istiyorlar.

Vaaz ve Hutbe konularının Seçiminde Din Görevlilerinin Göz önüne Alınmasını İstedikleri Konulara İlişkin Dağılım

Göz önüne alınması istenen konu	Sayı	Yüzde
Cemaatin seviyesi	76	50,6
Cemaatin problem ve ihtiyaçları	70	46,6
Güncel konular	31	20,6
Fıkıhla ilgili konular	11	7,3
Allah'a imanla ilgili konular	31	20,6
İbadetle ilgili konular	18	12
Ahiret hayatı ile ilgili konular	13	8,6
Diğer dinlerle ilgili konular	3	2
Cevap Yok	2	1,3
Başka	1	0,6

Not: Birden fazla seçenekle cevap verilmiştir.

Kaynak: Yıldız, 1999 s. 123

6.Hizmetin Yetersizliği

Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönelik eleştirilerin bir diğeri de hizmetlerinin yetersizliği olarak öne çıkmaktadır. Bu konuda bir dönemler teşkilatın en tepesinde bulunmuş isimlerin yaklaşımlarını şu şekilde aktarabiliriz:

Prof. M. Sait Yazıcıoğlu: Türk toplumu bundan çok daha kaliteli ve seviyeli hizmete artık layıktır. Diyanet İşleri Başkanlığı bugün bu hali ile toplumun önünde değil, gerisinde durmaktadır. Türkiye'nin ve dünyanın geldiği bu noktada, bu seviye ile toplumun önüne çıkılamaz. Yani kendi insanımız açısından çok önemli bir hizmet boşluğu oluşmuştur. İkinci husus, Avrupa Birliği ile ilgili gelişmeler açısından yapılacak basit bir değerlendirmede ortaya çıkar. Üyesi olunmaya çalışılan Batı dünyasında bu tür hizmetlerin nasıl yapıldığı, hizmet sunanların eğitim seviyeleri ve kaliteleri ile ilgili bir değerlendirme yapıldığında ortaya acıklı bir tablo çıkar.

Dr. Tayyar Altıkulaç: Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilat olarak ülkemizdeki ve dünyadaki ilgili ilim camiası ile diyalog ve işbirliği, ilmi gelişmeleri takip ve bu gelişmelere uyum konusunda yeterli değildir.

Prof. Ali Bardakoğlu: Halen görevde bulunan Ali Bardakoğlu ise aktif din görevlilerinin eğitimi konusuna dikkat çekiyor: "Diyanetin çok ciddi sorunları var. Yani kendi elemanlarını eğitmesi, yetiştirilmesi ve dünya standardında bir aydınlatıcı üretmesi gerekiyor. Yani eğiten insanların eğitilmesi ciddi bir sorundur her toplumda. Çünkü her alanda hatta; çünkü eğiten insanın eğitmeye olan ihtiyacını hissetmesi lazımdır. İmamlarımızın, din görevlilerimizin ve hepimizin topluma önderlik edebilmesi için, bilgi yüklü ve donanımlı olması gerekiyor. Dil bilmesi, batı kültürünü, doğu kültürünü, dini hayatı, dini hayatın dinamiklerini, İslam geleneğini, İslam geleneğinde neyin din olduğunu, neyin gelenek olduğunu ayırt edebilecek bakışı, hep bunları taşıması gerekiyor. Topluma sadece namazda önderlik etmesi değil,(....). Yani ataerkil toplumun özellikleri de devam ettiği için insanlar töre cinayetlerini ve kadına karşı şiddeti dinin de onayladığı bir olgu olarak görüyorlar. Din görevlimizin bununla da mücadele etmesi gerekiyor. Çünkü biz, din hiç bir insana karşı şiddetti, hiç bir insana karşı haksızlığı onaylamaz. Ama insanlar bunu böyle algılıyorsa, din görevlimizin, öğretmenimizin, eğitimcimizin insanları kurtarması. Benim böyle düşünmem, sizin böyle düşünmeniz yetmez. O insanlara karşı ulaşan en uç noktalardaki bireylerin ve görevlilerin bu mesajı götürmesi ve bu eğitimi sağlaması gerekiyor. (Kanal 7, İskele Sancak Programı. 16 Ocak 2004)

Diyanet İşleri Başkanlığı üzerine yapılmış araştırmalarda da kurumun hizmetlerinin yetersiz olduğuna sık sık vurgu yapılmaktadır:

"Diyanet İşleri Başkanlığı ülkenin en ücra ve en küçük biriminde bile temsilci bulundurma imkanına sahip olması, halkın da din görevlilerinin faaliyetlerine açık ve istekli bulunmaları Türkiye'de yaygın din eğitimi için önemli bir fırsattır. Ancak bu imkanı Diyanet İşleri Başkanlığı hiçbir dönem değerlendirememiş ve halen de değerlendirememektedir. Gelecek açısından da ümit vermekten uzaktır.. Hutbe ve vaaz konularında Başkanlık günü kurtarma yoluna gitmiş, gayretleri gündelik ve kişisel çabaların ötesine geçememiştir. Hatta Türk insanını din açısından sağlıklı bir şekilde aydınlatmayı, onları cehaletten, hurafelerden, sapmalardan korumayı kendisine fazla dert ettiğini söylemek zordur. İmkansızlıklar bir yana, elindeki imkanları iyi kanalize ettiğini iddia edemiyoruz. Ülke çapında eleman ve örgüt bulundurabilme imkanını iyi değerlendirmedini

hatta heba ettiğini söyleyebiliriz.” (Bulut 1997: 433)

“Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bu günkü mevzuat yapısıyla, Türkiye’deki ve dünyadaki gelişmelere ayak uydurabilecek konumda olduğunu söylemek mümkün değildir.” (Kaya, 1994: 153)

“Diyanet İşleri Başkanlığı ülkedeki Müslümanların dini ihtiyaçlarına yeterince cevap verememektedir. Öyleyse cevap verebilecek yola gidilmesi için yeniden örgütlenmesi gerekir.” (Demirkol, 1996: 214)

Genel kamuoyunun Diyanet’e bakışını “Türk Halkının Gözüyle Diyanet” başlığıyla kitaplaştıran Kemalettin Taş ise halkın değerlendirmelerinden hareketle, Diyanet’in yetersizliği varsayımının doğrulandığını savunuyor ve “Diyanet İşleri Teşkilatı’nın mevcut teşkilat yapısı, günümüzde dini alandaki ihtiyaç ve beklentileri karşılayamayacak durumdadır” varsayımının doğrulandığını ileri sürüyor. (Taş, 2002: 201)

Taş’ın Diyanet İşleri Başkanlığı’na ilişkin elde ettiği bazı temel bulgular şöyle:

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Mevcut Teşkilat Yapısının Yeterliliği

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın mevcut teşkilat yapısının, günün şartlarına göre yeniden yapılandırılması gerekmektedir	Sayı	Yüzde
Tamamen katılıyorum	540	39,2
Katılıyorum	579	42
Katılmıyorum	147	10,7
Hiç katılmıyorum	112	8,1
Toplam	1378	100

Kaynak: Taş, 2002 s.161

Diyanet İşleri Başkanlığı Görevlilerinin Mesleklerini Temsil Gücü

Diyanet İşleri Başkanlığı görevlileri mesleklerini temsil gücü açısından yetersizdirler	Sayı	Yüzde
Tamamen katılıyorum	369	26,8
Katılıyorum	551	40
Katılmıyorum	367	26,6
Hiç katılmıyorum	91	6,6
Toplam	1378	100

Kaynak: Taş, 2002 s.171

Diyanet Görevlilerinin Halkla Diyalogu

Diyanet görevlilerinin (müftü, vaiz, imam, müezzin) halk ile olan diyalogu (ilişkisi) yeterli düzeyde değildir	Sayı	Yüzde
Tamamen katılıyorum	287	20,8
Katılıyorum	623	45,2
Katılmıyorum	390	28,3
Hiç katılmıyorum	78	5,7
Toplam	1378	100

Kaynak: Taş, 2002 s. 172

Ýzlediđi Hizmet Politikası Açısından Diyanet Ýpleri Başkanlıđı'nın Toplumsal Statüdeki Yeri

Diyanet Ýpleri Başkanlıđı, hizmet politikası ile toplumsal statüdeki güvenilirliđini yitirmektedir	Sayı	Yüzde
Tamamen katılıyorum	319	23,1
Katılıyorum	522	37,9
Katılmıyorum	503	36,5
Hiç katılmıyorum	34	2,5
Toplam	1378	100

Kaynak: Taş, 2002 s. 166

2. BÖLÜM

SAHA ARAŞTIRMASI

Çalışmamızın saha araştırması kapsamında Türkiye’de 9, Almanya’da iki şehirde, aşağıdaki tabloda dökümü verilen görüşmeleri gerçekleştirdik:

SAHA ARAŞTIRMASINDA GÖRÜPÜLEN KİŞİLERİN YILLERE VE ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI

	Adana	Ankara	Aydın	Bursa	Diyarbakır	Erzurum	İstanbul	Kayseri	Samsun	Almanya	Merkez	Toplam
Din Görevlisi (Erkek)	8	10	9	11	9	9	9	9	8	7		89
Cami Cemaati (Erkek)	0	10	10	6	10	10	10	10	8	10		94
Yönetici	2		1	1	1	1	1	1	1	3	7	19
Din Görevlisi (Kadın)		4					5					9
Dindar Kadın				2			10			6		18
												229

Görülen Gruplar:

Din Görevlisi (Erkek):

Türkiye’de Adana, Ankara, Aydın, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, Kayseri ve Samsun’da toplam 82 din görevlisiyle - camilerde imamlık veya müezzinlik yapan ücretleri Diyanet tarafından ödenen kişilerle- yüz yüze görüşme yaptık. Türkiye’deki din görevlilerine yönelik sorular Saha Araştırması bulgularının sonunda Ek 1’de belirtilmiştir. Almanya’nın Köln ve Berlin kentlerinde de Diyanet İşleri Türk İslam Birliği’ne bağlı camilerde görev yapan ve Türkiye’den görevli olarak gönderilen toplam yedi din görevlisiyle görüştük. Yurtdışında görev yapan din görevlilerine yönelik sorular ise Ek 2’de gösterilmiştir.

Cami Cemaati:

Türkiye’de 9 farklı ilde düzenli olarak camiye devam eden 84 kişiyle görüştük. Bu kişileri, gittikleri

camiler ve buradaki din görevlileri sayesinde bulduk. Türkiye'deki cami cemaatine yönelik sorular Ek 3'de gösterilmiştir. Almanya'da Köln ve Berlin'de DİTİB'e bağlı camilere devam eden Türklere de ulaştık. Görüşülen 10 kişiye yönelik sorular Ek'4'de gösterilmiştir.

Yönetici:

Türkiye'de 9 müftü ve müftü yardımcılılarıyla görüştük. Ayrıca Diyanet'in Ankara'daki merkez binasında, Diyanet İşleri Başkanı, iki Diyanet İşleri Başkan yardımcısı ve dört daire başkanı ile derinlemesine mülakat yaptık. Bu gruplara yöneltilen sorular Ek 5'de gösterilmiştir. Ayrıca Almanya'da Kuzey Ren Vestfalya ve Berlin eyaletlerinin din ataşelerinin yanı sıra aynı ülkedeki din müşaviriyle de görüştük. Yurtdışında görev yapan üst düzey din görevlilerine yönelik sorular Ek 6'da gösterilmiştir.

Din Görevlisi (Kadın)

Diyanet bünyesinde görev yapan toplam dokuz kadınla görüştük. Bunlardan dördü Diyanet merkez teşkilatında, geri kalanlarıysa İstanbul Müftülüğü'nde görev yapıyor. Kadın din görevlilerine yönelik sorular Ek 7'da gösterilmiştir.

Dindar Kadın:

Günde beş vakit namazını düzenli olarak kılan kadınları "dindar kadın" olarak tanımladık. Bursa'da iki, İstanbul'da on olmak üzere toplam 12 dindar kadınla görüştük. Türkiye'deki dindar kadınlara yönelik sorular Ek 8'de belirtilmiştir. Yurtdışındaysa Berlin'de kendilerini dindar olarak tanımlayan 6 Türkiyeli kadın ile görüşme gerçekleştirdik. Bu gruba yönelik sorular Ek 9'da gösterilmiştir.

Görüşme Biçimleri:

Görüşmeler her kişiyle teke tek yapıldı. Din görevlileri ve cami cemaatiyle görüşmeler çoğunlukla camilerde gerçekleşti. Görüşmelerin tümü kayıt edildi, ama görüşülen kişilere, isimlerinin yayınlanmayacağı garantisini verildi. Seslerinin kayıt edilmesine izin vermeyen bazı din görevlileriyle görüşülmedi.

I. Cami Cemaati ve Dindar Kadınlar

Türkiye Cami Cemaati (Erkek)

Kurum olarak Diyanet:

Diyanet, Türkiye’de düzenli olarak camiye devam eden vatandaşların gözünde “olmazsa olmaz” bir kurum. Cami cemaati, dini hayatı düzenleyen merkezi bir kurumun mutlaka olması gerektiği konusunda hemfikir. Diyanet’in lağvedilip din hizmetlerinin cemaatlere devri önerisi neredeyse hiç taraftar bulmuyor. Böyle bir durumda kaosun çıkacağı, bölünmelerin gerçekleşebileceği herkesin ortak kaygısı. Hatta bu endişeyi, belli bir Sünni cemaat içinde yer aldıklarını söyleyenler bile paylaşıyor. Görüşülen 84 cami cemaati içerisinde sadece iki kişi Diyanet’in lağvedilip din hizmetlerinin cemaatlere bırakılmasını savundu. Cami cemaati, bir kurum olarak Diyanet’in varlığını savunmakla birlikte onun şimdiki statüsüne onay vermiyor. Birkaç istisna dışında, görüştüğümüz herkes Diyanet’e siyasilerin ciddi bir biçimde müdahale ettiğini düşünüyordu. Öncelikle Diyanet İşleri Başkanı’nın, ardından müftü ve imamların atanmasını bu siyasi müdahaleye kanıt olarak gösteriyorlar. Hutbeler de siyasi müdahalenin bir başka göstergesi olarak algılanıyor. Ancak hutbelere siyasi müdahale olduğu kanısı, atamalar konusunda olduğu kadar yaygın değil.

Diyanet’in arzulanan performansı gösterememesinin, siyasi müdahalelerden çok kurumun "özerk" bir yapıya sahip olmamasından kaynaklandığını düşünen ciddi bir kitle de söz konusu. Diyanet’in daha özerk olması gerektiği, bunun ilk aşamasının da başkanının seçimle işbaşına geçmesi olduğu savunuluyor. Özerklikle birlikte Diyanet’in saygınlığının da artacağı kanısı hakim. Özerklik tartışmaları sırasında bazı dindarlar başkanın seçilmesi fikrine karşı çıktılar ve buna da “Türkiye’de demokratik kültürünün eksik olması”nı gerekçe gösterdiler. Diyanet’in daha saygın bir kurum olması gerektiğinin altı sıklıkla, başka ülkelerdeki dini kurum ve kuruluşlar örnek gösterilerek çizildi.

Bir diğer yaygın kanı ve beklenti de Diyanet’in daha aktif olması, hayatın içine girmesi yolunda. “Diyanet hizmetleri” başlıklı bölümde bu konunun ayrıntılarına ilerde gireceğiz. Diyanet’in görsel ve işitsel medyayı daha sık ve etkili kullanması, bu yolla topluma mesaj vermesi, bilgi sunması isteği çok sık dile getirildi. Hatta bazıları Diyanet’in kendi TV kanalı ve/veya bir radyo istasyonuna sahip olması gerektiğini de vurguladı.

Görüştüğümüz dindar vatandaşlar Diyanet İşleri Başkanları arasında en çok Tayyar Altıkulaç’ı tanıyorlar. Onu bir önceki başkan Mehmet Nuri Yılmaz ve halen görevde olan Ali Bardakoğlu izliyor.

Ankara (42)

Diyanet lazım bir kurum, ama kendi başına olabilmesi lazım. Mesela başörtüsü, İmam Hatip Liseleriyle ilgili olarak kesin tavrını koyabilmeli. “Beni indirirler” diye korkmaması lazım oradaki insanın. Başkanın seçimle gelmesi hem onu kuvvetli kılar, hem de oraya bu işin gerçekten ehli birileri gelir. Devletin atadığı kişi, biraz boynu eğik olur. Seçimle gelen kişinin, bunu suiistimal ederek devlete baş kaldırması düşünülemez, dinini bilen bir kişi böyle davranamaz, devletini hep üstün tutmaya çalışır.

Adana (48)

Diyanet’in dini tabana daha iyi yaymasını istiyorum. Bu konuda çalışmalarını arttırmalı. Bir de günümüz toplumunda maneviyat eksikliği var. Bunun giderilmesi lazım. Sivil, özgür din anlayışı öne çıkıyor ama

Diyanet'in lağvedilmesine Türkiye hazır değil. Dini yetirince bilen, önderlik yapabilecek insan yok. Dini farklı amaçlarla sömürmek için kullananlar var. Bu iş sivile bırakılırsa ayrımcılık oluşur. Özgürlüğe kavuşturmak için önce o bilinci oluşturmak gerekir.

Aydın (43)

Diyanet toplumda din eğitime ağırlık vermeli. Din eğitimi sadece okulda olmaz. Eğitim yetersiz kalırsa insanlar bu sefer tarikatlara yönelir. Diyanet'in lağvedilmesi olamaz. Otorite boşluğu tarikatları ön plana çıkartır ve ortalık karışır. Çünkü tarikatlar kendi aralarında bir birlik oluşturabilmiş değil. Tarikat ve cemaatler her yerde var. Bence iyi hizmetler de sunuyorlar. Diyanet'in vermediği dini eğitimi onlar veriyor. Çocukları alıp okutuyorlar. İş gücü sahibi yapıyorlar.

Bursa (67)

Diyanet kaldırılıp din işleri cemaatlere bırakılırsa hiç yürümez. Tarikatlar iyi bir şey. Aşırı bir şey değil. Senin daha çok ibadet edip daha çok sevap kazanmanı sağlıyor. "Git, vur, kır" gibi şeyler demiyor. Ben bunun içinde bulunuyorum bazen, ara sıra gidiyorum ama aşırı bir şey görmedim. Ancak ibadet etmek, Allah'a yalvarmak, dua etmek, işte bu. Diyanet'in cemaate karışması, gelip görüşmesi lazım. Neye ihtiyacı var diye sorması lazım.

Erzurum (54)

Diyanet lazım bir kuruluştur. Ama genel olarak çalışmasından ben pek memnun değilim. Olayları çok geç takip ediyor. Olur, olmaz insanlar, bilgilisi, bilgisizi çıkıp fetva veriyorlar. Fetvayı çok ehliyetli insanların vermesi gerekiyor. Adam kendisini fetvacı yerine koyuyor, çıkıyor bir şeyler söylüyor. Başka birisi başka şeyler söylüyor. Birbirlerinin dedikleri birbirini tutmuyor. Doğru olan neyse, Diyanet bunu çok çabuk takip etmeli ve anında çıkıp cevap vermesi lazım. Biz de ona göre hareket edelim.

Kayseri (58)

Her dinin bir önderi olması, vatandaşı bu yönden bilgilendirecek bir kurum olması lazım. Ben Diyanet'in faaliyetlerini doğru ve verimli buluyorum. Siyasetçilerin Diyanet'e müdahale etmemesi lazım. Kayserimizde herhangi bir eksiklik hissetmiyoruz, her şey gayet mükemmel. camilerimizde hocalarımız, müezzinlerimiz gayet güzel bir şekilde ibadetimizi yapıyoruz. Ben Diyanet'in olmasını, devletin devre dışı kalmamasını arzu ediyorum. Bu bakımdan, lağvedilmesi diye bir şeyi düşünemiyorum. Bu iş hacılara hocalara bırakılamaz.

İstanbul (71)

Diyanet İşleri Başkanı atamayla değil de, ilçede bulunan cami imamı, ilçe müftüsünü, ilçe müftüleri il müftüsünü, il müftüleri de Diyanet İşleri Başkanı'nı seçerse, yani atama değil de seçilme yoluyla gelirse daha iyi hizmet edileceği kanaatindeyim.

Diyarbakır (55)

Her şeyden önce Diyanet'in serbest olması lazım. Yabancı ülkelerde din adamlarına hükümet üyeleri saygı gösteriyor. Türkiye'de de öyle olmalı.

İstanbul (71)

Mesela bir Vatikan var bağımsız. Benim gönlüm de ister ki Eyüp Sultan’da bir Diyanet İşleri Başkanı otursun özerk bir televizyonu, radyosu, gazetesi olsun, demeçler verebilsin. Baskılar olmasın, onun kendine has korumaları olsun. Tam anlamıyla kendine has bir özerkliği olsun. Eğer seçilerek gelirse bir gücü, erki olacak “hadi sen de” diyebilecek karşısındakine.

Diyarbakır (51)

Türkiye’de devletin din üzerinde hâkimiyeti var. Diyanet devletten emir alıyor. Bence Diyanet’in var olan statüsü devam etmeli. Seçim yoluyla başkanı getirmek isterseniz kaos olur. Başkan seçimle gelmemeli çünkü bu ülkede demokrasi kültürü yok.

Din Hizmetleri:

Diyanet’in hizmetlerinden memnunum diyen neredeyse tek bir dindara bile rastlamadık. Diyanet’in eğitim ve halkı aydınlatma konusunda yeterli olmadığı konusunda çoğunluk birleşiyor. Diyanet’in camilerde namaz kaldırmaktan öte hizmetler vermesi, örneğin televizyonu daha iyi ve sık kullanılması gerektiği vurgulandı.

Çoğunluk merkezi hutbe uygulamasına yerel hassasiyetlerin, özelliklerin ve sorunların göz ardı edildiği iddiasıyla karşı çıkıyorlar. En azından bölge ya da iller temelinde bir merkezileştirmenin daha uygun olacağı görüşü hakim. İllerde müftü başkanlığındaki bir komisyonun hutbeleri belirleyebileceği belirtiliyor. Sayıca daha az olan merkezi hutbe yanlılarıysa, imamların yeterli eğitimi almadıkları için hutbe hazırlayacak nitelikte olmadıklarını ileri sürüyorlar.

Merkezi vaaz sistemi ise merkezi hutbe kadar eleştiri almıyor. Vaiz açığı nedeniyle böyle bir uygulamanın yapıldığı yolunda bir görüş birliği var. Bununla birlikte arada bir, her cami imamının kendi cemaatine vaaz etmesine izin verilmesinin cemaat-din görevlisi ilişkisi açısından iyi olacağını altı çiziliyor. Diyarbakır gibi Türkçe konusunda problemlerin yaşanabildiği bir bölgede cemaat hoparlörden gelen sesi anlayamamaktan şikayetçi.

Merkezi ezan konusunda da şikayetler az. Başta İslam’a uygun olup olmadığı konusunda tereddütler yaşadıklarını belirten dindarlar artık uygulamaya sıcak baktıklarını gizlemiyor. Ancak merkezi hutbe, merkezi vaaz ve merkezi ezan uygulamasının imamları tembelleştirdiği, işlevsizleştirdiği itirazları da azımsanmayacak düzeyde.

Camilerin fiziki olarak yeterli olduğu konusundaysa tam bir mutabakat gözleniyor. Cuma ve bayram namazları dışında camilerin boş olduğu belirtiliyor. Bu arada namaz sonrası camilerin kapanmasına itirazlar edenler bulunuyor.

“Diyanet’in fetva ve açıklamalarına yüzde yüz güvenirim” diyen kişilerin sayısı da düşük bir oranda. Özellikle piyango ve faiz konusunda Diyanet’in bağımsız görüş veremeyeceği kanısı çok yaygın. Bununla birlikte Diyanet dışında herhangi bir otoriteye de güven yok. Diyanet’in fetvalarını “aklıma uyarırsa, başka yerlere doğrularak güvenirim” diyenler çoğunluğu oluşturuyor.

Dindarların en yoğun şikayetlerinden biri Kuran kurslarının 8 yıllık kesintisiz eğitimin ardından talebe kabul etmesi. Veliler, çocukları, Kuran’ı daha rahat öğrenebilmeleri için daha erken bir yaşta kurslara yollamayı talep ediyorlar. Diyanet’in Kuran kurslarına karşı olumsuz bir önyargı mevcut değil ancak din görevlilerinin eğitim eksikliği çoğunluğun yakındığı bir konu. Din görevlilerinin daha eğitilmiş olmalarının dışında, sosyal olarak kendilerini daha geliştirmeleri bekleniyor. Din görevlilerinin ibadetler dışında vakitlerini camide geçirmeyi pek tercih etmemeleri de eleştirilen konular arasında yer alıyor.

Ýstanbul (47)

Ben bir sohbette duydum ve hoşuma gitti. “İmamları A sınıfı, B sınıfı C sınıfı gibi ayrımlara tutmak lazım” dediler.. Önemli yani, “selatin camilere A sınıfı imamlar verilsin” dediler... B ve C sınıflarındaki imamları da küçük camilere versinler... Şimdi öyle imamlar var ki elindekini okuyup anlatamıyor ama bazı iyi imamlara da bunu oku demek doğru değil Bu bahsettiğim A sınıfı imamlara konu verilir onlar da kendi hutbelerini hazırlarlar.

Ankara (47)

Diyanet din hizmetini tam veremiyor, nerede verecek? Diyanet’in Türkiye Müslümanlarıyla daha çok iç içe olması lazım. Şuradaki insanlara sorun ne Diyanet’in başkanının adını bilir, ne müftülüğün yerini; Ankara Müftüsü kim, sorsan bilmez kimse. Kendi mahallesindekini de, Keçiören müftüsü kim, bilmez. Madem halk bu işi takip etmiyor, hiç değilse Diyanet’in bu işi aktive etmesi lazım, burası merkezi bir yer, Yenimahalle Müftüsü geldi mi buraya? Hiç değilse cumalarda bir gelmesi, kendini tanıtmaya lazım.

Ankara (65)

Camilerde din görevlilerinin çok iyileri de oluyor, yetersiz olanları da. Bilgisi yetmeyen de var, cemaatle temas kurmayan da var; insanların bir sıkıntısı, bir ihtiyacı mı var, hemen elektriği söndürüyor, “ben görevimi yaptım, cemaat ne yaparsa yapsın” denecek bir durum var. Tenkit ediyoruz, söylüyoruz, sonuç alamadık. Ama bundan önceki hocamız çok şahane bir hocaydı, Allah razı olsun

Ýstanbul (44)

Diyanet’in fetvaları konusunda kuşkuvarım var ama onlara inanmak zorundayım çünkü onlar biliyorlar, söylüyorlar; eğer bir günahları varsa bütün sorumluluk onların. Bazı konularında yüzde 100 güven duymuyorum. Milli Piyango konusundaki fetvasına, açıklamasına inanmıyorum. Diyanet “Milli Piyango haram değildir” diyor ama devlet bile bile kumar oynatıyor. Bu para haramdır.

Ýstanbul (71)

Ben Kuran kursları için hizmet verdim. Bir zamanlar sadece Süleymancılara kursları vardı. Ben bunları gördüm oralarda insanlar bir robot olarak yetişiyorlar. Şimdiki de bence siyaset yapılan yerler. Arka bahçe deniyor ya işte şimdiki Kuran kursları bence arka bahçe. Çünkü bu bahsettiğim cemaatler oralarda etkin.

Ýstanbul (51)

Merkezi hutbe doğru bir uygulamadır. Aynı anda toplumu aydınlatmış oluyorsunuz.. Bu işi müftü ya da imamlara bırakırsanız eski hikâyelerden kafalarına göre bahsedecekler. İmamlar kendi anlayışlarına göre, cemaatlerinin anlayışına göre, tarikatının anlayışına göre anlatacaktır hutbeyi. Vatandaş aydınlatmayacaklardır. Kendilerine sempatican kazandırma noktasında hizmet vereceklerdir. Hizmet veren din görevlileri yeterli değil her şeyden önce her birinin psikolog olması lazım.

Ýstanbul (53)

Diyanet hanım hatipler yetiştirmeli. Belli günlerde camiler hanımlara açılmalı. Diyanet kadınlara da hizmet götürmeli.

Kayseri (24)

Merkezi vaazdan ben sıkıldım, şahsen aynı insanı dinlemekten. Bir insan daha başka neler söyleyebilir ki! Bayağı bir zamandır sürüyor, artık ezberledim, birazdan ne söyleyeceğin tahmin ediyorum. Hep aynı şeyleri söylüyorlar. Bana göre bunların da her camide ayrı olması lazım. Ezanın da merkezi okunmasına karşıyım. Çünkü fıkıh açısından ezan hangi camide okunuyorsa, sadece o camide okunmuş olduğunu düşünüyorum. Camide fiilen bir müezzin ezan okumuyorsa, o camide ezan okunmamış demektir. Her camide ezan okunması lazım. Deniyor ki bazılarının sesi kötü, okumayı bilmiyor filan. Bunları seçenler de devlet; madem sesi kötü, niye aldın bu adamı müezzinliğe! Bu da Diyanet'in bir eksiği; yetmiyorsa, yetiştir, geliştir o zaman...

Kayseri (42)

Diyanet zaten önemli bir fetva vermiyor. Güncel konularda zaten hiçbir araştırma yok. Şu anda faiz nedir, ticaret hukuku nedir, hep, bir zaman olup bitenin hikâyesi. Yeni problemler çıkıyor, bunları nasıl görmeli ve ne yapmalıyız, biz karar veremiyoruz. O bir şey söylemeye kalktığında da nereye çekersen oraya geliyor, elastiki cümleler. Fetva ne demek? Net ve açık! Bana net ve açık açıklama vereceksin.

Aydın (39)

Diyanet'in dinle ilgili açıklamalarına ve fetvalarına güvenir ve bunları uygulardım. Nakşibendi olmam durumu değiştirmiyor. Çünkü Diyanet'le Nakşibendilerin açıklamaları birbirine çok yakın. Ben iki tarafı da takip ediyorum. Camilerde din görevlileriyle bir sorunum yok. İstedğim bu arkadaşlarımızın daha bilgili olmaları. Bazen cemaat karşısında çok yetersiz kalıyorlar.

Diyarbakır (51)

Diyanet İslam'ı anlatıyor ancak imanı anlatmıyor. Diyanet sadece şekli ibadetlerin yapılmasına yardımcı oluyor. İman konusunda yetersiz, halkı aydınlatmıyor. Topluma ulaşamıyor. Diyanet'in bilgi birikimi eksik. Sadece camide var, cami dışında Diyanet yok. Cemaatler cami dışına Diyanet ise cami içine hakim. Diyanet cami dışına da çıkıp halkı aydınlatabilmeli. Ancak şekli ibadetler konusunda Diyanet yeterli.

Adana (67)

Cami ve mescitler cemaatin ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılıyor. Camiler bir Cuma günleri dolup taşıyor. Diğer günler boş oluyor. Bir imam, beş-altı da cemaat oluyor. Din görevlileri yetersiz kalıyor. İlahiyat mezunları camilere gelsin. Yalan yanlış iş yapıyor şimdiki görevliler. Biz onlardan daha çok biliyoruz. Çoğunun ilkokul diploması bile yok. Gençlere iş verilsin.

Cemaat ve Tarikatlar

Türkiye'de 9 ilde yapılan görüşmelerde cami cemaatine, cemaat ve tarikat örgütlenmeleri ile ilgili sorular da sorduk. Görüştüğümüz kişilerin çoğunluğunun cemaat ve tarikat olgusuna kavramsal olarak olumlu bir bakış açısına sahip olduğuna tanık olduk. Bu tip yapıların zararlı olduğuna inananlar azınlıktaydı. Ne var ki cemaat ve tarikat olgusuna yönelik sıcak yaklaşım, hâlihazırda var olan cemaat ve tarikat örgütlenmeleri söz konusu olduğunda sıcaklığını yitiriyor.

Çoğunluk tarikat ve cemaat kültürünün ciddi anlamda yozlaştığını düşünüyor. Yine çoğu dindar, Diyanet'in

cemaat ve tarikat olgusunu görmezden gelmek yerine bu oluşumları denetlemesi “zararlı” ve “dine yanlış yorum getirenler” konusunda halkı aydınlatmasını istiyor.

Cemaat ve tarikat örgütlenmelerinin yaygınlaşmasının nedeni olarak Diyanet hizmetlerinin yetersizliği ciddi bir gerekçe olarak belirtiliyor. Bunların esas olarak “nafile ibadetler” ve özellikle çocukların ve gençlerin eğitimiyle ilgili konularda faaliyet gösterdiği belirtiliyor. Diyanet’in boş bıraktığı alanlara cemaatlerin müdahale ettiği kanısı da çok yaygın. Bölümün başında da belirttiğimiz gibi Diyanet’in lağvedilip din hizmetlerinin cemaatlere bırakılması fikrine “anarşi” ve “kaos” yaratacağı için karşı çıkılıyor.

Ankara (47)

Tarikat, Allah’a ve Resulüne götüren yol demektir. Tarikat ve tasavvuf kişinin nefsinin terbiye edecek bir yoldur. Aslında bu bütün Müslümanlar için olması gereken bir şeydir, iyidir. Bence bir ihtiyaç. Mevlanaları, Yunusları düşünün; insan sevgisini, doğru yolu bilen ve böyle yaşayan insanlar ancak bu yoldan geçerek çıkar. Bugün de bu mümkündür. Kişi hem işinin başında dünya işini takip edebilir, hem de diyanetini düşünebilir; bir kuşun iki kanadı gibi. Bunu yapabilenler zaten dünyada rahat ve huzur içinde yaşar. Bunları düzene ve devlete karşı tavır koyacak bir sistem olarak düşünmüyorum. Düzeni bozacak, devleti yıkmaya kalkışacak tarikat varsa, ona karşıyım. Devletin ayakta kalması lazım. Ama tasavvuf yoluyla insanların kendilerini yetiştirmesine de taraftarım. Diyanet’in bu tür cemaatlerle ilişkisi müspet olmalı. Uzak da durmamalı, yakın da. Tarikatlar veya tasavvuf, kişinin özel olarak sevgiyle bağlandığı bir yer olabilir. Diyanet ayrı bir şey. Diyanet herkesin Diyanet’i.

İstanbul (44)

Bizim bölgemizde Süleymanlılar etkin ama son seçimlerde ANAP’ı desteklemelerinden dolayı etkinlikleri azaldı, prestij kaybettiler. Diyanet’in cemaatlere dokunmaması gerekir sonuçta bunlarda din öğretiyor. Bence cemaatler topluma faydalı oluşumlar.

İstanbul (47)

Türkiye’de din görevlisi açığı olduğu sürece vatandaşın dini ihtiyaçlarını cemaatler ve tarikatlar karşılar. Bu durumda bunların varlığı iyi bir şey.

Kayseri (65)

Bu tarikatların hepsi de Kayseri’de var, cemaatleri de var. Fakat herkes kendi nafile ibadetlerini yapar. Katiyetle bir tehdit unsuru değillerdir. Diyanet’in bu tarikatlarla bir ilişkisi olmalı, onları irşat etmeli. Onlara yön vermeli. Onları taassuptan kurtarmalı

Aydın (51)

Diyanet’ten daha çok iş bekliyoruz. Sesini medya aracılığıyla da çok duyurmalı. Bunu cemaatler ele almış durumda. Diyanet lağvedilirse ortalık karışır. Tarikatlar zaten ortalıktaki eksikliklerden çıkıyor. Diyanet insanları dini olarak doyursa tarikatlara gerek kalmaz. Tarikatlar Aydın’da var. Hepsinin kendi toplantı yerleri var. Ben de toplantılara katılıyorum. Dini sohbetler yapılıyor. Beş yenisip bir iş yapılıyor. İkram olayı çok fazla. Millet de yemek için geliyor.

Aydın (39)

Diyanet bildiğim kadarıyla yardımcı olabileceği konularda cemaatlere yardımcı oluyor. Mesela Nakşibendi tarikatı hocaların getirdiği bir tarikat değildir. Peygamberimizin bize sunduğu bir ilim yuvasıdır. Ona sahip çıkmamız lazım. Ben de Nakşibendiyim. Diyanet lağvedilirse kargaşa yaşanır. Diyanet'in bu konularda daha güçlü ve uyanık olması lazım. Sahte tarikatlarla gerçekten din adına hizmet vermek isteyen tarikatları ayırmak lazım.

Aydın (54)

Diyanet lağvedilirse cemaatler bu işi götüremez. Gönlüm dinin devletten iyice arınması ama cemaatlerimiz bu işi götürebilecek kapasitede değil. Ortalık karışır, iş mezhep savaşına döner. Bölgemizde tarikatlar ve cemaatler var. Aralarında etkili olanlar da var. Özellikle eğitim konusunda halka yardımcı oluyorlar. Çocukları yurtlara yerleştirip üniversitelere hazırlıyorlar. Diyanet cemaatlere karşı ılımlı yaklaşmalı. Ne içlerine girmeli ne de dışlamalı.

Samsun (52)

Tarikatlar dini bilmeyen adamlar üzerinde etkili daha çok. Son zamanlarda insanlar bunalıma girdi ve bir arayış içerisinde. Diyanet bu tür cemaatlerle temas halinde olsun yanlışları varsa onları ikaz etsin. Bu konuda vatandaşı da uyarısın.

Erzurum (54)

Her bölgede tarikatlar var. Nakşibendiler daha çok Adıyaman civarındadır. Ben de Kadiri tarikatındanım. Bunu söylediğimiz zaman yanlış anlaşılıyor. Tarikat, yol anlamındadır. Orada herhangi bir şey yoktur, gelsinler beni götürsünler konuşayım, vallahi de yoktur billahi de yoktur. Müslümanız, camii şerifin içindeyiz, namaz kıldık çıkıyoruz, yani orada sadece mevlit okunur veya bir hoca efendi çıkar çok güzel bir sohbet eder. Öyle bir şey asla olmaz, yeri geldiğinde, devletimize hükümetimize dua edilir. Oradaki çocuk bile olsa, onu cepheye gönder, gözünü kırpmadan gider, o kadar yani. Diyanet'in tarikatlarla bir ilişkisi olmasını isterim, en azından ne olup bitiyor, doğrusu yanlış nedir, bilsinler. Bu, bazı ayrılıkları da ortadan kaldırır: Diyanet gider, onların akli erenlerinden fikirler alır, derler toplar, kendi açıklaması olarak açıklar. Farklılıklar giderilir.

Adana (67)

Tarikatların hiçbiri birbirini çekemez. Birbirlerini kötüleyip duruyorlar. Burada varlar ama bir iş yaptıkları yok. Aralarında toplanıp din üzerine konuşuyorlarmış. Diyanet bunlardan uzak durmalı. İslamiyet bir çatı altında olmalı. Tarikat marikat olmamalı. Sonuna kadar tarikatlara karşıyım.

Ankara (65)

Tarikatlar pek çok. Buna devlet de Diyanet de seyirci. Esasen tarikat var ama gerçekten tarikatçılar yok; sadece bölücüler var şimdi. İnananlar değil, kullanılanlar var. Diyanet'in bu tür tarikatlarla elbette ilgisi olması lazım. Hiç değilse onların gözetiminde olur. Kim tarikat şeyhiyse ona demeli ki; "Gel bakayım, senin tahsilin nedir? Okuman nedir? Ne yapıyorsun? Etrafına topladıklarına ne veriyorsun? Gel anlat, biraz dinleyelim seni..." Gerekiyorsa onun hiçbir şey olduğunu, kendi gazetesinde, televizyonunda ilan eder ve onun peşinden gidenler de: "Yahu biz kimin peşinden gidiyormuşuz" der.

İstanbul (71)

Bazı cemaatlerin içinde bulundum ama bunları doğru bulmuyorum. Yeterli değiller. Çünkü Süleymancı Nurcuyla iddia halinde, deniyor ki “yok Said-i Nursi değil Said-i Kürdi”. Bu cemaatlerin hepsi birbirlerinden üstün olduklarını falan söylüyorlar. Bugünkü Türkiye’de bunlar varken devlet müdahalesi olmalı.

Din-Devlet-Toplum İlişkileri

Görüştüğümüz dindarlar arasında, ülkemizde din-devlet ilişkilerinin sağlıklı yürüdüğünü söyleyen çok az kişi çıktı. Taşların yerine oturmadığı genel kanı. Başörtüsü konusundaki uygulamalar herkes tarafından eleştiriliyor. Laiklik konusunda farklı algılayışların olduğu, laikliğin net bir tanımının yapılması konusunda geniş bir talep var. Çok az kişi laikliğe karşı olduğunu söyledi. Buna karşılık laikliğin Türkiye’deki uygulanışın yanlış olduğunu düşünenler çoğunlukta. “Din devlete müdahale etmiyor ama devlet dine müdahale ediyor” savı epey yaygın.

Dindarları en çok din-devlet ilişkilerinde yeni gerilimlerin çıkma ihtimali endişelendiriyor. Örneğin “Cuma günü tatil olsun mu?” sorumuzu “aman yeni derler açmayın başımıza” diye geçiştirenler oldu. Nitekim Cuma gününün resmi tatil olmasının gereksiz olduğu konusunda tam bir mutabakat gözleniyor. Bazı mesai düzenlemeleriyle Cuma namazına gitme sorununun da kalmayacağı, zaten birçok yerde filem bu yola gidildiği söyleniyor.

Görüştüğümüz dindarlardan bolca, dini hayatın eskiye göre daha bilinçli bir şekilde yaşandığı hatta din görevlilerinin zaman zaman cemaatin gerisinde kaldığına ilişkin değerlendirmeler duyduk. Birçokları cami cemaatinin yaş oranının düştüğünden sevinçle söz etti. Dini anlamda niceliksel olmasa bile niteliksel bir değişim olduğu yolunda yaygın bir kanı gözledik. Örneğin hurafelere eskisi gibi itibar edilmediği dile getirildi.

Ankara (65)

Laiklik uygulanmadığı için şikâyetçiyiz. İki türlü, herkes kendine göre yorumluyor, net bir tarifi yok. Laiklik, dinin devlet işlerine karışmaması ve her dine ve inanca eşit uzaklıkta olması anlamına geliyorsa, bunun tamamen uygulanması gerekir. Herkesin beklentisine cevap vermek demekse laiklik, bundan bizim bir şikâyetimiz olamaz. Beni inancım ve ibadetimle baş başa bırak, karışma. Hâlbuki öteki diyor ki, “sen burada başını kapatamazsın, açacaksın”. Böyle laiklik olmaz. Toplumda dinini fark etmek ve icabını yerine getirmek konusunda son 10-15 yılda bir atılım var. Din yeniden keşfediliyor gibi. Ama bu Diyanet tarafından yapılıyor diye bir şey söylenemez. Bundaki başarıyı fertlere, hacılara, hocalara yazmak lazım. Herkes birbirine özenerek geliştiriyor bu yapıyı, Diyanet’in bir rolü yok. Toplum da tahsilli artık, eskisi gibi cahil değil.

Ankara (47)

Din ve devlet ilişkileri dediğin zaman benim anladığım, ben camime gelebiliyor muyum, cami açık mı, hoca var mı, ezan okunuyor mu, cemaate bir sıkıntı çıkartılıyor mu? Ben hamdolsun, bir sıkıntı çekmiyorum, çeken de duymadım. Laiklik dedikleri, kimse kimseye karışmayacak. Bana karışan yok. Önüme çıkıp “nereye gidiyorsun?” diyen de yok. Başörtüsü meselesi şöyle: Başörtüsü Allah’ın emri. Kadın kısmı örtünecek. Ha, örtünmüyorsa günahı kendi boynuna. Bizim gençliğimizde, ben Halk Partisi’nde çalıştım,

çalışan kadın kısmının başında örtü vardı. Ama okuyan kızlarda başörtüsü yoktu. Şimdi başörtüsü isteniyor. Okuyan kızlar bana göre cahil değil, bir şey istiyorlarsa, herhalde bilerek istiyorlar. Başlarını örtmek istemelerini de kötü bir şey gibi görmüyorum. Ne zararı var, örtsünler.

Erzurum (52)

Diyanet tam görevini yerine getirmiş olsa, devlet karışamaz. Bu sefer başka hocalar çıkıyor, herkes parça parça oluyor, ayrı ayrı sesler ayrı ayrı cemaatler çıkıyor. Laikliği tam manasıyla anlarsak, bilirsek, laikliğin ne İslam'a, ne Türkiye'ye, ne Türk milletine ne de kimseye bir zararı yok. Ortada bir yanlış var ve yanlış yapan, devlet büyükleri, siyasetçiler ve hocalar. Vatandaşa karışan yok. Yolumuzu kesen de yok. Her taraf açık. Restoran da açık, cami de açık. İsteyen istediği yere gidiyor. Laikliğin bununla bir alakası yok. Bu, kişinin kendi yaşadığı şey, yaşayacağı şey. Ama benim hanımım türbanla okul toplantısına giremiyor. Veli toplantısına giremiyor. Benim rahatsızlığım burada.

İstanbul (71)

Devletin dine müdahalesi var ama yer yer de devlet haklı. Mesela Tayyip Erdoğan'ın öğrencilik zamanında Piyalepaşa'dan Eyüp Sultan'a otobüs kalkardı İmam Hatip Lisesi için. Oraya gittim o zaman sormuştum neden Maçka Meslek Lisesi'ne de bir otobüs kalkmıyor diye. Bugün bizim meslek adamımız yok, yarın öbür gün Türkiye'de cıvata yapan insan kalmayacak.

Diyarbakır (51)

Türkiye'de devletin din üzerine baskıcı unsuru var. İran'da İslam'ın hoşgörüsü yok. Türkiye'de ise tam tersine bir durum söz konusu. İki ülkenin uygulamalarının ortalamasının alınması lazım. İki tarafın da yumuşadığı ortam en ideal ortam olacaktır bence. Zaten toplum kendine göre İslam'ın normlarını ayarlıyor. Bu konuda devletlerin bir düzenleme ya da baskı yapmasına gerek yok. Serbest bırakılmalı. Başörtüsü serbest olmalı.

Aydın (64)

Toplum din konusunda daha bilgili hale geliyor. Toplum giderek kendini geliştirirken hocalar bu konuda geri kaldı. Geçmişe göre din konusunda bir uyanma var. Hocalar genç yaşta bilgi eksikliğinden malulen emekli olmaya başladılar.

Aydın (72)

Din ve devlet işleri maalesef kopuk. AKP'yle birlikte düzelmeye başladı, önceden çok baskı vardı. Üniversitelerde başörtülü kız okuyamıyor. Bu zulümdür. Laiklik çok güzel bir şeydir ama yanlış algılanıyor. Laiklik en güzel sistemdir, en güzel idare şeklidir.

Erzurum (56)

Laiklik bizim bir yaramız. Bugünün Türkiye'sinde laikliğin bir tanımı yapılsın bakalım, bunu gerçek manada yapan yok daha. Herkes kendine göre bir yorum yapıyor. Vatandaş olarak isteğim, gerek Diyanet olsun, gerekse bu konuda devletin kendi personeli, bir araya gelsin ve laikliğin gerçek tanımı neyse, bu hususta bir açıklama yapsınlar. Yüksek tahsilli olmama rağmen, laikliğin gerçekte ne manaya geldiğini hâlâ bilmiyorum. Şartı nedir, sınırları nedir, dinle ilişkisi nedir? Halkın yüzde 90'ı bunu bilmiyor.

Adana (64)

Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı olması lazım ama yine de devlet kontrolünde olmasında fayda var. En azından bu durum bizim toplumumuz için gerekli. Çünkü çok farklı mezhepler, tarikatlar var.

Bursa (42)

Kemal Atatürk'ün kurduğu laiklikle şimdiki laiklik arasında dağlar kadar fark var. Şu an laikliği savunanlar da, şeriatı savunanlar da neyi savunduklarını bilmiyor. İslam tek bir partinin dini değil. Diyanet sahiplenememiş, parti nasıl sahiplensin? İslam'ı soytarıların eline bırakmamak lazım.

Kayseri (65)

Türkiye'de devlet dini baskı altında tutuyor. Diyanet rahat çalışmıyor. Devlet laik olmalı, şahıslar laik olmaz zaten. Devlet, her cemaate eşit yaklaşmalı, hatta gayrimüslimlere ve Müslümanlara eşit yaklaşmalı. Yalnız baskı altında tutmamalı. Laiklik şimdiye kadar baskı altında tuttu dini.

AB'ye ilişkin yaklaşımlar

Cami cemaatinden görüştüğümüz kişilerde ciddi anlamda bir AB taraftarlığı gözlemledik. AB'ye girme durumunda ekonomik olarak bir rahatlama yaşanacağı kanısı yaygın. AB karşıtlığı yok ancak AB'nin samimiyeti neredeyse herkes tarafından sorgulanıyor. Türkiye'nin oyalandığı, işin yokuşa sürüldüğüne ilişkin yaygın kanaat var. AB'yi özgürlüklerin özellikle dini alandaki bazı özgürlüklerin garantisi olarak gören azımsanmayacak bir grup var. AB'ye üye olma durumunda yaşanması muhtemel bir ahlaki bozulmanın yaratacağı etkileri yok etmek için Diyanet'e büyük görev düştüğü sık sık vurgulanıyor. Diyanet'in ve personelinin AB'ye üyelik sürecine hazır olmadığı, kurumun personelini mutlaka eğitmesi gerektiği konusunda tam bir mutabakat söz konusu.

Ankara (42)

Türkiye AB üyesi olsun. En azından dini hürriyetler bakımından Avrupa'daki laiklik gibi bir düzeni göreceğiz. Mesela Avrupa'da başörtüsüyle okula gidilebiliyor, herkes kendi dinini istediği gibi yaşayabiliyor. Mutlaka demokratik haklar bakımından bir açılım sağlayacaktır. Tabii ekonomik boyutu da var. Bence AB Türkiye'yi biraz zor alır. Aralık ayında tarih verebilirler de, ondan sonraki süreç uzar da uzar. Çünkü onların bir korkusu var, 70 milyonluk genç bir nüfusumuz var

Erzurum (45)

Türkiye'nin AB üyesi olmasını istemiyorum. Özel bir ilişkiden yanayım. Çünkü AB üyesi olduğumuzda bizi iyice kontrol altına alacakları kesin. Özel ilişki halinde Türkiye 12 yıldız altına girmeyecek ve daha rahat olacak.

Ankara (65)

Diyanet AB'ye hiç ama hiç hazır değil. Diyelim ki onlardan et geliyor, sucuk geliyor. Bunlar İslami usullere göre yapılıyor mu, yapılmıyor mu? Yenir mi, içilir mi? Diyanetimizin bunlara el koyması lazım. Adam ithal etmiş, açmış sandığı sucuk satıyor. Nedir, bilen var mı? Cünup mudur, sağlam mıdır? Bu

tür ithalatlarda Diyanet'ten de yenilebilir diye bir mühür gerekir. Diyanet personeli de din hizmeti bakımından hazır mı? Hayır değil. Diyanet senelerdir Avrupa'da din hizmeti veriyor ama tarikatlar cirit atıyor orada. Birbirlerini, "senin hocanın arkasında namaz kılınmaz" diye suçluyorlar. Orada bu tarikatçılar bizim dinimizi tamamen böldüler.

Ankara (35)

Türkiye'nin AB üyesi olmasını istiyoruz. Düşmanı çok bir ülke Türkiye. Bir yere kapak atmalı ki rahatlasın. Yoksa rahatımız yok. Güvenlik belirleyici. AB, Türkiye'yi eninde sonunda alacak. Onların şartlarına doğru gidiyoruz. İnsanlık adına doğruları yapmak lazım, onlar sayesinde bunu yapıyoruz. Her ne kadar din adına bazı yanlışlar yapılıyorsa da, her şıkta AB'ye girmemiz lazım.

Kayseri (24)

Türkiye'nin AB üyesi olmasını istiyoruz. Özgürlükler, demokrasi, insan hakları için istiyoruz. Bunların gelişmesi bakımından. Önceden bayağı karamsardım, AB Türkiye'yi almaz diye düşünüyordum. Olup bitenlere bakılırsa, biraz umut var gibi. Türkiye'nin kendi kendine bir cazibesi olduğuna inanmıyorum, Öyle olsaydı bu kadar uzun sürdürmezlerdi bu görüşmeleri, hemen alırlardı. Diyanet'in AB'ye hazır olmadığı kanaatindeyim. Burada, Türkiye'deki camilerde bile Diyanet'in yeterince kadrosu yok ki, AB ile bütünleşince ortaya çıkacak ihtiyaca karşılık verebilsin. Mevcut kadronun artırılması lazım, vaizler olsun, müezzinler olsun. Bir sürü ilahiyat mezunu var, bu kişilerin alınıp yetiştirilmesi lazım.

Aydın (39)

Türkiye'nin AB üyesi olmasını istiyorum ama içişlerimize karışmamaları şartıyla. Bizim örf ve adetlerimize Osmanlımıza karışmasınlar. AB'nin bizi üye alacağını sanmıyorum. Dahil bile olsak üç beş sene sonra atarlar bizi. Diyanet ve din görevlileri ise AB için yeterli değil. Din görevlilerinin sıkı bir eğitim alması gerekir. İstenen kaliteye ulaşmaları en az on yıl sürer.

Erzurum (64)

Diyanet kadrolarında muhakkak ki hazır olmayan büyük bir kesim var AB'ye hazır olanlar da, aydın fikirli olanlar da var elbette. Ben öğretmen olarak köylerde çok kaldım: Halen daha köylerde öğretmenin adı komünist, imamsa, cennetin anahtarını satar durumda maalesef.

Adana (67)

Diyanet'in tepesindekiler AB'ye hazır olabilirler ama din görevlilerinin çoğunun hazır olmadığı kesin. Daha Türkçeyi konuşamayan dinini bilmeyenler var. Avrupalıya İslam'ı nasıl anlatacaklar? Din görevlilerinin eğitilmesi, hatta mümkünse daha genç ve bilgili insanlara bu işlerin bırakılması gerekir.

Diğer Ynanç Grupları ve Alevilik

Türkiye'de 9 ilde camiye sürekli devam eden cemaate, Alevilikle ilgili olarak iki farklı soru sorduk. Bunlar;

1. "Alevilik ve Aleviler hakkında ne düşünüyorsunuz?"

2. “Alevilerin Diyanet’te temsili görüşüne katılıyor musunuz?”

şeklindeydi. “Alevilik ve Aleviler hakkında ne düşünüyorsunuz” sorusuna verilen yanıtları üç öbekte toplayabiliriz.

1) Aleviliğe Pozitif Bakanlar:

Görüşülen cami cemaatinin yaklaşık olarak yarısını oluşturan ve çoğunluk görüşü olarak değerlendirilebilecek yaklaşım “Aleviliğin Türkiye’nin bir gerçeği olduğu” şeklindeydi. “Onlar da bizim kardeşimiz”, “Onlar da Türkiye vatandaşı” sık tekrarlanan cümleler oldu. Diğer gruptakilerin aksine Alevi inancını yargılamaktan kaçınan çoğunluğu oluşturan bu grup, Alevilerin farklı inançları ve ibadet şekilleri olsa da bunun bir ayrılık değil zenginlik olarak görülmesi gerektiğine vurgu yaptı.

Diyarbakır (59)

“Onlar da insan onların da farklı inanışları var. Eğer onlar da vergi veriyorlarsa onlar da hizmet almalılar”

Samsun (43)

Aleviler Türkiye’de yaşıyor. Beğenelim beğenmeyelim, buna bir şey yapamayız. Diyanet’te de temsil edilebilirler.

Adana (50)

Aleviler de bizim insanımız. Aleviler ve Alevilik hakkında kötü bir şeyler düşünüp söylersek din çatışması olur. Alevilik Türkiye’nin bir mozaiki.

Erzurum (52)

Aleviler de bizle beraber askerlik yapmış, bizle beraber savaşmış, ölmüş. Onlar da kardeşimiz. Ayrılığımız gayrlığımız yoktur. Onlar da çok iyi insanlardır. Onlar da Diyanet’te temsil edilsinler tabii.

Diyarbakır (70)

Onlara da hizmet götürülsün. Onlara da yardım edilmeli, onların inancının doğru olup olmadığını Allah bilir, bize düşmez.

Kayseri (42)

Alevilerin herhangi bir şekilde sorun olduğunu sanmıyorum ve birilerinin onların işine karışmasına da taraftar değilim. Serbest bırakmadığın taktirde, olduklarından çok fazla gösterebiliyorlar, örtük yapılar. Onun için açıklığı teşvik etmek lazım. Kitleyi iyi tanıladıktan sonra da ihtiyaçları konusunda kafa yorarsınız.

Adana (65)

Aleviler de kendilerini İslam’ın içerisinde görüyorlar. Bir Kerbela olayı sonrası biz olmuşuz Yezit, onlar olmuş Kızılbaş. Hep yan yana yaşamışız ama hep içten içe bir öfkeyle. Benim Alevi arkadaşlarım var. Gayet de iyi anlaşıyoruz. Onlar benim ibadetime, ben onlarınkine karışmıyorum. Bu sorunları aşmamız lazım artık.

Ýstanbul (65)

Tarihteki Alevi-Sünni geçimi sürmeliydi. Cumhuriyet bu güzel geçimi sağlayamadı. Ben Alevileri çok yakından tanıdım. Onların diğer dinlere karşı ne kadar saygılı olduklarını biliyorum. Onlarla benim hiç sorunum olmadı.

Aydın (48)

Alevilik her ne kadar bizim yaşantımıza ters düşse de yüzyıllardır Anadolu'da var olan bir topluluk. Mezhep mi, tarikat mı belli değil. Onlar da kendi içlerinde bir sürü gruba ayrılmış durumda. Ama insanların tekrar Alevi-Sünni çatışmalarını körüklemelerine izin vermeyelim. Alevilerin Diyanet'te temsili edilmemesi için bir neden yok.

2) Alevilerin Bilinçlendirilmesini Savunanlar

Görüşülen cami cemaatinin diğer yarısıysa Alevilik inancını yargılayan bir anlayışa sahipti. Ancak yargılama konusunda farklılıklar vardı. Zaman zaman Alevilik hakkında sert, rencide edici değerlendirmelerle karşılaştığımızı da saklayacak değiliz. Ancak görüştüklerimizin yaklaşık onda birinde bu tür uzlaşmaz ve saldırgan tutumlar gözledik. Alevi inancını yargılayan cemaatin yaklaşımını iki farklı grupta toplamak mümkün oldu.

Alevi inancını yargılayan bu kesimin görüşüne göre Alevilik İslam içinde bir inanç sistemi, ancak Aleviler ibadet şekilleri ve özellikle İslam büyüklerini değerlendirme konusunda "zaaf" taşıyorlar. Bu kişilere göre, Alevilere "gerçek İslam" ve ibadet şekilleri "öğretilmeli". Hatta bu öğretme görevinin de Diyanet'e ait olduğunu savunuyorlar. Alevilerin çoğunun "yanlış yolda" olduğunu ileri sürüyor, namaz kılan, oruç tutan ve camiye giden Alevilerin sayısının az olmasına hayıflanıyorlar. Aleviler arasındaki ayrılıkları da, Alevilik inancını yargılamada kullanmaktan geri kalmıyorlar.

Adana (65)

Alevilerin Diyanet'te temsil edilmeleri mümkün olabilir. Belki onlar da bu şekilde doğruları öğrenir ve ibadetlerini yerine getirmeye başlarlar. Kendileri de birlik olurlar. İslam'ın kurallarına göre yaşarlar.

Aydın (36)

Aleviler de kendi içlerinde gruplara ayrılıyor. Namazını kılıp orucunu tutan da var, Allah'ı inkâr eden de. Aynı topraklarda yaşıyoruz. Ortada dini ve kültürel bir Anadolu mozaği var. Bunun bozulmaması için kardeşçe yaşamalıyız.

Bursa (62)

Eğer gerçek Alevi ise başımın üzerinde yeri var. Ali'yi severim der, ben ondan fazla severim. Ama Hazreti Ali'ye tapınma konumuna getiren ateist gruptaki insanlara da katılmıyorum. Has Aleviler benim kardeşimdir, ama diğerleri değil. Neden cem evi açmaya çalışıyorlar? Bu ayrımcılık neden?

Ankara (65)

Aleviler Müslümanın ta kendisidir, ayrıca bir din yoktur böyle. Öyle Alevi arkadaşlarım var, hacca gider, oruç tutar, namazını kılar. Diyanet sahip çıkmadığı için dedeler almış başını gidiyor ve yanlış yapıyorlar. Dinden iman bilgisinden yoksan, kulaktan dolma şeylerle dede olarak milleti peşinden sürüklüyor.

Aydın (43)

Alevilik kendi içinde gruplara ayrılıyor. Bunların da bir kısmı İslam'dan tamamen kopmuş durumdadır. Sazlarla ibadet ediyorlar. Ama içlerinde beş vakit namazını kılanlar da var.

Adana (67)

Alevilik hakkında pek bir şey bilmiyorum, ama ibadetlerinin sazlı sözlü olması bence yanlış.

Erzurum (64)

Ben Şenkayalıyım, Erzurum'un en çok Alevi bulunan bölgelerinden biridir. Aleviler zararsız insanlardır, ancak namaz kılmadıkları için namaz yönünden bilinçlendirilmeleri lazım. Bu çalışmayı da Diyanet yapmalı, Alevileri bilinçlendirmeli.

Adana (67)

Alevilerin kendilerine göre bir ibadet ve yaşam koşulları var. Bizim imamlar sağlam olsa ve bildikleri doğruları anlatsalar hiçbir sorun kalmayacak. Aleviler de doğruyu öğrenip dini farklı yorumlamayacaklar. Mevki için Hz. Ali'nin öldürülmesi Aleviliği ortaya çıkarttı. Ama bunu kimse dile getirmeyince ortaya Kızılbaş-Yezit çatışmaları çıktı. Yaşanan olaylardan sonra kendilerine ayrı bir yol çizdiler. Ancak Muhammed'i sevmeyip diğerlerini seviyorlarsa ortada bir yanlış var demektir.

Erzurum (37)

Aleviler de Müslüman olduklarını söylüyorlar ama mesela Peygamber efendimizin sevdiği bazı dostlarını sevmiyorlar. Bunları desteklemiyorlar. Bir tutturmuşlar ki, kendilerince, haşa Hazreti Ali'yi ve çocuklarını, o an fitne çıkmış, sahabeden bazılarının öldürdüğünü söylüyorlar. Bunun için düşmanlık besliyorlar Peygamber efendimizin bazı dostlarına. Bu yüzden bunları benimsemiyoruz, yanlış yoldalar, Allah ıslah etsin.

Adana (33)

Aleviler ve Alevilik konusunda fazla bir şey söylemek istemiyorum. Çünkü onlar her ne kadar "Müslümanız, Kurana inanıyoruz" deseler de farklı bir yola girmiş durumdadır. Onlar da daha Aleviliğin tam olarak ne olduğunda karar kılmış değiller.

Bursa (62)

Bizim camilerimiz var, onlar da gelsinler ibadet etsinler, biz onlara hayır demiyoruz. Mademki Türkiye'de yaşıyorlar, camide ibadet etmeleri gerekir.

Ankara (65)

Aleviler Müslümanın ta kendisidir, ayrıca bir din yoktur böyle. Öyle Alevi arkadaşlarım var, hacca gider, oruç tutar, namazını kılar. Diyanet sahip çıkmadığı için dedeler almış başını gidiyor ve yanlış yapıyorlar. Dinden iman bilgisinden yoksan, kulaktan dolma şeylerle dede olarak milleti peşinden sürüklüyor.

Aydın (43)

Alevilik kendi içinde gruplara ayrılıyor. Bunların da bir kısmı İslam'dan tamamen kopmuş durumdadır.

Sazlarla ibadet ediyorlar. Ama içlerinde beş vakit namazını kılanlar da var.

Adana (67)

Alevilik hakkında pek bir şey bilmiyorum, ama ibadetlerinin sazlı sözlü olması bence yanlış.

Erzurum (64)

Ben Şenkayalıyım, Erzurum'un en çok Alevi bulunan bölgelerinden biridir. Aleviler zararsız insanlardır, ancak namaz kılmadıkları için namaz yönünden bilinçlendirilmeleri lazım. Bu çalışmayı da Diyanet yapmalı, Alevileri bilinçlendirmeli.

Adana (67)

Alevilerin kendilerine göre bir ibadet ve yaşam koşulları var. Bizim imamlar sağlam olsa ve bildikleri doğruları anlatsalar hiçbir sorun kalmayacak. Aleviler de doğruyu öğrenip dini farklı yorumlamayacaklar. Mevki için Hz. Ali'nin öldürülmesi Aleviliği ortaya çıkarttı. Ama bunu kimse dile getirmeyince ortaya Kızılbaş-Yezit çatışmaları çıktı. Yaşanan olaylardan sonra kendilerine ayrı bir yol çizdiler. Ancak Muhammed'i sevmeyip diğerlerini seviyorlarsa ortada bir yanlış var demektir.

Erzurum (37)

Aleviler de Müslüman olduklarını söylüyorlar ama mesela Peygamber efendimizin sevdiği bazı dostlarını sevmiyorlar. Bunları desteklemiyorlar. Bir tutturmuşlar ki, kendilerince, haşa Hazreti Ali'yi ve çocuklarını, o an fitne çıkmış, sahabeden bazılarının öldürdüğünü söylüyorlar. Bunun için düşmanlık besliyorlar Peygamber efendimizin bazı dostlarına. Bu yüzden bunları benimsemiyoruz, yanlış yoldalar, Allah ıslah etsin.

Adana (33)

Aleviler ve Alevilik konusunda fazla bir şey söylemek istemiyorum. Çünkü onlar her ne kadar “Müslümanız, Kurana inanıyoruz” deseler de farklı bir yola girmiş durumdalar. Onlar da daha Aleviliğin tam olarak ne olduğunda karar kılmış değiller.

Bursa (62)

Bizim camilerimiz var, onlar da gelsinler ibadet etsinler, biz onlara hayır demiyoruz. Mademki Türkiye’de yaşıyorlar, camide ibadet etmeleri gerekir.

3) Aleviliğe Karşı Saldırgan Tutum Sahipleri

Son grupsa Aleviliği hakaretimiz sözcüklerle tanımlayarak içinde terör, bölücülük, siyaset gibi kelimelerin çokça geçtiği değerlendirmeler yaptı. Cemevlerini “terör yuvası” olarak tanımlayanlar oldu. Yaklaşık yüzde 10 oranındaki bu kişilerin genellikle büyük şehirlerde yaşaması dikkat çekiciydi.

Aydın (64)

Alevilik hiçbir şeydir. Yok öyle bir şey. Sapıklıktan başka bir şey değil. Ama Allah'ın kullarıdır. Hz. Ali'ye bağlılar. Ne olduğunu kendileri bile fark edemediler Hz. Ali'yi ilahlaştırdılar. Çoğu namazını kılar.

Ama gittikleri yol doğru değil.

Samsun (40)

Şu anda siyasileşmiş durumdalar. Sünni olmalılar ya da Sünniliğe yakınlaşmalılar. Artık gerçek Alevilik kalmadı, tamamen siyasileştiler. Bence kullanılıyorlar. Bir anda kendi menfaatleri için değişik görüşlere el atabiliyorlar.

İstanbul (44)

Ben Alevi'ye kurban olayım Alevi'ye ama... Bunlar Alevi değil. Bunların çoğu Alevilik adı altında ateizm yapıyor. Ben Alevi'ye kurban olayım, ben de Ali'yi seviyorum. O da Peygamber efendimizi seviyor ben de seviyorum. Hakiki Alevi ben ne yapıyorsam yapıyor. Bunlar hakiki Alevi değil bunlar Aleviliğin arkasına sığınıp ateistlik yapıyorlar.

Ankara (47)

Aleviler zaman zaman anarşistleri koruyup kolluyor gibi konuşmalar oluyor.

Erzurum (56)

Son dönemde Türkiye'de anarşiyle ilgili ne gibi terör olayı olduysa, her olayda cem evleri kaynak, yönlendirici gibi görüldü. Ama bilemiyorum, bunları bazıları provoke mi ediyor, peşine mi takıyor... Dini bir yerin, bir ibadethanenin anarşi ve terör için kullanılması düşünülemez bana göre.

İstanbul (53)

Şu andaki Alevilik yani Cem Vakfı gibi kurumların Aleviliği sapıklıktır.

Alevilerin Diyanet'te Temsili Tartışması

Saha çalışması sırasında camiye devam edenlere “Alevilerin Diyanet'te temsili görüşüne katılıyor musunuz?” sorusunu da yönelttik. Çoğunluk Alevilerin Diyanet'te temsil edilmemesi yönünde görüş bildirdi. Görüşüklerimizin yaklaşık üçte ikisi; “Aleviler Diyanet'te temsil edilirse başka gruplar da böyle haklar isterler, bu durumda tartışmalara ve kaosa neden olur” dedi. (Saha çalışmamız Diyanet İşleri Başkanı Prof. Ali Bardakoğlu'nun aynı gerekçelerle Alevilerin Diyanet'te yer almasına karşı çıkmasından önce yapıldı.)

İstanbul (44)

Bizim İslam dininde cami var, namaz var. Alevilere “biz sizi tanıyoruz” dersek yarın öbür gün Lazlar çıkacak, Çeçenler çıkacak, onlar da “bize de Diyanet bütçesinden para verilsin” derse olur mu?

İstanbul (47)

Aleviler siyasi partiler tarafından hep kullanıldı. Onlar şu anda gerçek Aleviliği yaşamıyor. Namaz kılmıyorlar ama Ali'yi sevdiklerini söylüyorlar Ali namaz kılmıyor muydu? Diyanet'in fetvalarını kabul etmiyorlarsa onların Diyanet'te işleri yok.

Erzurum (56)

Aleviliğin Diyanet içinde temsiline taraftar değilim. Alevilik bir din midir, bir mezhep midir bunun belirlenmesi gerekir. Alevilik bir mezhepse ve Diyanet bünyesinde temsil edilmesi isteniyorsa, bugün biz dört hak mezhep biliyoruz, onların her birinin Diyanet'te temsil edilmesi gerekir. O zaman Diyanet'te her mezhebin bir sorumlusu olması gerekir ki, bu parçalanma demektir.

Bursa (59)

Alevilerin Diyanet'te temsiline karşıyım. Çünkü onların cem evleri filan var. Türkiye'de 80 bin cami var. Bunun 160 bin kadrosu var. Adam diyor ki, "bizim verdiğimiz vergilerle onlara bakıyorsunuz, biz bunlara para vermek istemiyoruz." Doğrudan doğruya din düşmanlığı yapıyorlar.

Ankara (62)

Bu zamanda Türkiye'de Alevi ile Sünni'nin bir farkı yok. İyi kimse olduktan sonra, kendi ahlakını bildikten sonra, Alevisi de olsa iyi, Sünnisi de olsa iyi. Ayrıca temsile gerek olmaması lazım. Onlar da bizim kadar biliyor kendi dinini. Onların sesine de kulak verilmeli tabii ama ayrılık çıkarsa iyi olmaz.

Ankara (47)

Alevilerin Diyanet içinde ayrıca temsili, pratik olarak mümkün değildir. Diyanet İslam'ın bir şemsiyesi, Sünni İslam'ın şemsiyesi değil ki, başkan "biz bütün İslam'ın örgütüyük" diyor. "Dininizi, diyanetinizi biliyorsanız, ilahiyat mezunuysanız, gelin müftülük imtihanına girin, siz de müftü olun" diyor. Alevi müftüler de olabilir, niye olmasın?

Kayseri (52)

Herkes bu bayrak altında en güzel şekilde yaşıyor. Aleviler Alevi olarak yaşasın, Sünniler Sünni olarak yaşasın, kimse kimseden gocunacak halde değil. Ayrıca temsile taraftar değilim, tek başlılık daha iyidir. Aksi halde, parçalanmışlık olur.

Kayseri (40)

Alevilerle ilgili bir sorunumuz yok, hepimiz Türkiye cumhuriyeti vatandaşıyız, bir ayrı gayrımız yok. Ayrıca temsillerine karşıyız, ikiliğin alemi yok.

Aydın (39)

Diyanet'e katılmalarını istemem. Alevilerin İslam'a burunlarını sokmasını istemem.

Ankara (47)

Türkiye'de böyle bir kültür, bir inanç sistemi var ve bunların temsil edilmek gibi bir talepleri de varsa, edilsinler tabii.

Adana (48)

Aleviler Diyanet'te temsil edilmek istiyorlarsa olmaması için bir neden yok. Sorunlarını Diyanet'le çözebiliyorlarsa güzel. Onlar da bu toplumun bir parçası.

Ankara (35)

Aleviler de kardeşlerimiz. Herkes inandığı gibi yaşamalı. O şekilde inıyor, o şekilde yaşamalı, biz de bu şekilde inanıyoruz, bu şekilde yaşayabilmeliyiz. Aleviler de, hakları neyse, o ölçüde Diyanet içinde temsil edilsinler.

Adana (64)

Alevilerin de Diyanet içerisinde temsil hakları olmalı. Olmazsa dışlanmış oluruz. Olurlarsa onları daha iyi tanıma imkânımız olur. Aradaki ilişkiler bir resmiyete biner. Herkesin sesi kesilir. Daha ılımlı bir ortam yakalanır.

Bursa (56)

Benim çok Alevi arkadaşım oldu. Onların ibadetlerini görmedim. Anlattıklarına göre yaptıklarının ibadet olduğunu sanmıyorum. Fakat camiye gelen orucunu tutan Alevi arkadaşlarım da oldu. Aleviliğe ben din demiyorum. Ben Alevilerin Diyanet içinde temsil edilmesini istiyorum. Çünkü vergisini veriyorsa, onlara da hizmet götürülmesi gerekir.

Aydın (64)

Alevilik Türkiye'nin bir gerçeği. Diyanet'te temsil edilmelerinin bir sakıncası olacağını düşünmüyorum.

Türkiye'deki Dindar Kadınlar

Dindar Kadınların Dini Hayatı

Türkiye'de kadınlar camilerden büyük ölçüde mahrumlar. Bu noktada kadınların nasıl bir dini hayatı yaşadıklarını, dini bilgilenmelerini nasıl gerçekleştirdiklerini saha çalışmamız kapsamında araştırdık. Genellikle evlerinde namazlarını kılan kadınlar, ev toplantıları aracılığıyla gruplar halinde dini bilgilenme yolunu tercih ediyorlar. Bu toplantılar, toplu ibadet olabildiği gibi sohbetler şeklinde gerçekleşiyor. Görüştüğümüz kadın dindarlar söz konusu toplantılara Diyanet görevlileri gelmediğinin, çünkü Diyanet görevlisi kadın tanımadıklarını belirttiler.

Evli (35)

Camiye sadece Ramazan'da teravihlerde gidiyorum. O da her gün değil. İbadetimi evimde yapıyorum. Zaman zaman mahalleden komşularla bir araya gelip Kuran okuyoruz. Mevlitlerle başlamıştık bir araya gelmeye, daha sonra devam etti. Bizimki toplantı gibi değil de birbirine yakın yaşayan kadınların sohbeti. Tatmin oluyor musunuz dersanız, hayır olmuyorum, ama koşullarım daha ötesine izin vermiyor.

Evli (33)

Bildiğiniz gibi, İslam'da kadınların Ramazan ayı dışında camiye gitmesi caiz değil. Ama Ramazan'da aksatmadan vazifemi yerine getiriyorum. Sohbetlerimiz oluyor tabii. Daha çok bir hafız geliyor ve evde Kuran okuyor, biz de dinliyoruz. Eğer hafız bilgili bir kişiye, aklımıza takılan soruları soruyoruz.

Evli (41)

Camilere gitmiyorum. Zaten kadınlar camiye gidemez ki! İbadetimi evimde yapıyorum, bu bana yetiyor. Zikirlerimiz, mevlitlerimiz oluyor. Hocalarımız gelip bize Kuran okuyorlar.

Evli (28)

Camiler kadınlara kapalı maalesef. İbadetlerimi bu yüzden evimde yapıyorum. Arkadaşlarımla birlikte olduğumuz zamanlarda, dinimizle ilgili sohbetlerimiz oluyor.

Dul (57)

Camilere gitmiyorum, tercih etmiyorum. Konuşmalar oluyor, rahatsız oluyorum. Kadının camide namaz kılması da zor oluyor ayrıca. Yıllar önce bir camiye gitmişim, önümde namaz kılan kadının eteği kafama takılmıştı mesela. Ayrıca Peygamber efendimiz de namazını evde kılmış. Ev toplantılarına katılmıyorum, yapanları da onaylamıyorum. Bu tarz toplantılara karşıyım, tarikatlara da karşıyım.

Boşanmış (40)

Evde ibadet etmeyi tercih ediyorum. Kadının günün beş vaktinde camide olması zaten mümkün değil. Camileri de çok benimsediğim söylenemez. İnsan orada nasıl rahat olsun ki! Her caminin önünde bir sürü erkek oturuyor.

Diyanet ve Hizmetleri

Görüştüğümüz dindar kadınların büyük çoğunluğu Diyanet'in kendilerine yönelik faaliyetlerinden tamamen habersiz durumda. Hatta Diyanet'in işleyişi ve verdiği hizmetler hakkında pek bir fikirleri bile yok. Öte yandan Diyanet'ten beklenti had safhada. Kadınlar Diyanet'in, "camilerden çıkıp halkın içine girmesini", çağı yakalamasını, dini topluma sevdirmesini bekliyor. Neredeyse hiçbiri Diyanet'te görevli bir kadın din görevlisi tanımıyor.

Evli (35)

Türkiye'deki dini örgütlenmenin başındaki kurum olarak bilirse de, Diyanet'in çok etkili olduğunu düşünmüyorum. Kadınlara yönelik ne tür hizmetleri olduğunu bile bilmiyorum desem inanırım. Demek ki, hizmetlerini tanıtmakta yeterince aktif ya da istekli değiller. Kişisel olarak tanıdığım hiç kadın din görevlisi yok, ama özellikle televizyonda, gazetelerde birtakım kadın ilahiyatçıların olduğunu duymuştum. Din hizmetlerinin, daha sıcak, daha insana dönük olmasından yanayım. Özellikle çağımızda, teknolojinin hayatımıza bu kadar balıklama girmesinden sonra dinin sıcak yüzü bir kez daha hatırlatılmalı insanlığa.

Boşanmış (40)

Diyanet'ten hiçbir görevli tanımıyorum. Türkiye'de Müslümanların dinlerini daha doğru, daha eğitilmiş insanlardan öğrenememeleri en büyük eksiklik. Herkes anne-babasından gördüğü gibi Müslüman. Dolayısıyla herkes İslam'dan başka bir şey anlıyor. Bunun değişmesi lazım.

Bekar (24)

Her ne kadar dindar bir insan olsam da, kadınların ikinci planda olmasını içime sindiremiyorum. Dinin kendisinde böyle bir şey yok, ama yüzyıllardır böyle uygulanmış. Diyanet'in de kadınlara yönelik bir çalışması olduğundan emin değilim. Varsa da bilmiyorum. Diyanet'in din hizmetleri konusunda toplum pek bilgi sahibi değil. Yani en azından dindar kadınlar. Bu bile başlı başına bir eksiklik.

Evli (36)

Diyanet önemli bir kurum. Zaman zaman vaaz hattını arıyorum. Özellikle son yıllarda kadınlarla ilgili bir başvuru masası oluşturmaları çok güzel. Evet, camide kadınlara vaaz eden bir kadın görevlimiz var. Vakit buldukça kendisini dinlemeye gidiyorum. Bence hizmetleri yine de yeterli değil.

Evli (33)

Diyanet'in kadınlara yönelik bir hizmeti var mı ki! Bizim, evlerinde yaşayan kadınlar olarak Diyanet'in çalışmalarından haberimiz olamıyor. Buna ihtiyaç duyuyor musunuz diye sorarsanız, ben dinin vicdani bir şey olduğunu düşünüyorum. Tabii ki din adına yapılan yanlışlar için eğitilmiş insanların bizi yönlendirmesi iyi olurdu, ama şu ana kadar böyle bir şeyle karşılaşmadım. Diyanet'ten hiçbir kadın görevli tanımıyorum. Ne yapıyorlar Diyanet'te kadınlar? Çünkü imamların hepsi erkek, müftülerin de. Siz sorduktan sonra merak ettim ben de. Diyanet, dini, ilimi bir kenara atmadan tanıtmalı. Çocuklarımız dinlerini, mahallelerdeki, bir sürü cahilin doldurulduğu Kuran kurslarından değil, işin ehillerinden öğrenmeli. Diyanet bunu kendisine bir vazife olarak görmeli.

Evli (41)

Diyanet'in biz kadınlara yönelik bir hizmeti olduğu hakkında bilgim yok. Diyanet'in hiçbir görevlisini tanımıyorum. Bize gelen kadın hocalar, daha çok Kuran'ı kendiliğinden hıfz etmiş, kendini yetiştirmiş kişiler. Onların Diyanet'le ilgisi yok.

Evli (28)

Diyanet bana uzak bir kurum. Belki başkanları hakkında bir fikrimin olmaması da bundan. Aslında sadece bana uzak değil, çoğunluğu Müslüman bir ülkede çoğu insana uzak bir kurum. Camilere giden cemaat, imamlar üzerinden Diyanet'i tanıyor ama biz kadınların bundan yararlanma şansımız yok. Diyanet'in kurumsal yapısı gereği, uzaktan örgütlenen bir yapısı var. Bu anlamda tabii ki görev ve sorumluluklarını yerine getiriyordur. Ama çok kuralcı ve sıkıcı bir anlayışla hareket ediyorlar. Diyanet camilerden çıkıp, halkın içine girmeli. Bunu derken camileri terk etsin demiyorum, ama kendini camilerle sınırlamamalı.

Evli (34)

Pek bir şey bilmiyorum Diyanet hakkında. Camideki imamlar ve müftüler Diyanet'e bağlı galiba. Nereye, ne zaman cami yapılacağına karar veriyorlar bir de sanırım. Diyanet'in yeterince hizmet veremediğini düşünüyorum. Eğer verebilseydi, dini kurallar bu kadar Türkiye'nin gündeminde olmazdı. Ayırımlar olmazdı. Cemaatler olmazdı.

Cemaat ve Tarikatlar

Dindar kadınlara cemaat ve tarikat örgütlenmelerine ilişkin değerlendirmelerini de sorduk. Öncelikle tarikat ve cemaat örgütlenmeleri hakkında ciddi oranda bilgi sahibi olduklarını belirtmek gerekiyor, çünkü Diyanet hizmetlerinin ulaşmadığı kadınlar cemaat ve tarikatlarla ilişki halinde. Yani bu yapılar Diyanet'in boş bıraktığı alanı dolduruyor. Görüştüğümüz kadınların, cemaat örgütlenmelerine yakın ama bir o kadar da eleştirel olduklarını gözlemledik. Genel olarak, Diyanet'in, üzerine düşen görevleri daha etkin ve yaygın şekilde yapması durumunda cemaat ve tarikatlara ihtiyaç duyulmayacağını düşünüyorlar. Kadınların bir bölümü cemaatleri anti-demokratik ve katı buluyor. Ancak cemaat mensubu olan bir diğer kesim, bu grupları, dini hayatlarında kendilerine yol gösterici bir unsur olarak kabul ediyorlar. Büyük çoğunluk, Diyanet'in lağvedilip dini işlerin cemaatlere bırakılmasının ciddi bir karmaşaya yol açacağı görüşünde. Çok küçük bir kesimse, cemaat ve tarikatlara hiç tolerans gösterilmemesi gerektiğini düşünüyor.

Evli (35)

Bundan bir süre önce yaşadığım Elazığ'da bu tür tarikatlar oldukça etkindi. Ama daha çok erkeklerin devam ettiği faaliyetleri olduğu için, kişisel olarak bir tarikatı yakından tanıma olanağım olmadı. Zaten özellikle son yıllardaki dine uzak, neredeyse magazinsel çalışmalarının onların güvenilirliğini yeterince zedelediğini düşünüyorum. Diyanet cemaatlere, yok sayan değil, birlikte iş yapma anlayışıyla yaklaşmalı.

Evli (33)

Diyanet'i hangi cemaate bırakmak lazım ki? Diyanet'in bütün eksikliğine rağmen, Türkiye'deki cemaatlerde böyle bir demokrasi kültürü olduğunu düşünmüyorum. Kargaşaya yol açabilme riski var. Cemaatler bana ters geliyor. Bazı konularda çok katı olduklarını ve kendilerinden olmayan insanlara karşı çok sert olduklarını düşünüyorum. Şaşırmayın bu söylediklerime, sonuçta her dindar insan bir cemaat mensubu olmak zorunda değil, öyle değil mi?

Evli (41)

Diyanet'in lağvedilip din işlerinin cemaatlere bırakılması belki iyi olabilir. Cemaatler bizim gibi insanlara daha kolay ulaşabiliyor çünkü. Aslında Diyanet'in cemaatlerin yerini doldurması gerekir ki cemaatlere ihtiyaç duyulmasın. Ama yıllardır dolduramamış ki, bir sürü Müslüman aradıklarını cemaatlerde buluyor.

Evli (28)

Diyanet'in lağvedilip din işlerinin cemaatlere bırakılması önerisi yerinde bir öneri gibi görünüyor. Ama kontrol mekanizması iyi örgütlenmeli. Cemaatler az ya da çok her yerde var. Ama etkili olduklarını düşünmüyorum. Cemaatler ayrı, Diyanet ayrı. Günümüzde aralarında adı konulmamış bir görev bölüşümü var gibi. Bu paylaşımın bir adı olmalı, herkes kimin ne yaptığını bilmeli. O yüzden din adına yapılan yanlışlıklar da önlenir.

Evli (34)

Müslümanların olduğu her yerde cemaatler vardır. Bizim bölgemizde de var. Biz de bir cemaatin mensubuyuz. Zamanında Erbakan Hoca'nın yaptığı bence doğru bir davranıştı. Yine öyle bir şey olsa bence fena olmaz.

Bekar (24)

Diyanet'in lağvedilip din işlerinin cemaatlere bırakılması doğru olmaz. Çok fazla cemaat var. Her gün de bir yenisi türüyor. Bu öneri iyi şeylere yol açmaz. Belki yaşam gereği cemaatlere pek iyi gözle bakmıyorum. Devletin de mesafesini koruması gerektiğini düşünüyorum. Ama şimdiye kadar yaşanandan farklı şeyler de olmalı. Zaten Türkiye'de neyi yasaklarsan, o geliyor, serpiliyor, öyle değil mi?

Evli (36)

Din İşlerinin cemaatlere bırakılması düşünülmemesi gereken bir şey. Bunu isteyenlerin iyi niyetli olduğunu sanmıyorum. Türlü türlü cemaatler var. Özellikle Süleymanlılar çok etkili. Devletin cemaatlerle ilişkisi olması gerekmez, devletin bir ciddiyeti olmalı ve tarafsız olmalı.

Din-Devlet-Toplum İlişkileri ve Avrupa Birliği

Dindar kadınlarda din ve devlet, birbirinden mutlaka ayrı, ancak uyumlu olmalı görüşü hakim. İkisi arasında bir gerilim yaşandığı konusunda bir mutabakat var ancak bunun yapay olduğu düşünülüyor. Laikliğin gerekli olduğunu belirten kadınlar çoğunlukta, ancak bazı laiklik yorumlarının baskıya yol açtığı eleştirisi de çok yaygın. Herkes, başörtüsü ve İmam Hatip Liseleri konularında ciddi "haksızlık" ve "zulüm" yapıldığı görüşünde. Çok küçük bir kesim dışında kimse günlük hayatın namaz saatleri, vs. etrafında düzenlenmesi gerektiğine inanmıyor. Bu ibadetlerin kaza edilebileceği, ancak asırlardır süregelen modern hayat düzeninin değişmesinin gereksizliği, çoğunluk tarafından belirtiliyor.

Yine büyük çoğunluk, Türkiye'nin AB üyesi olmasını çok istediğini belirtiyor. Bunun için gösterilen sebepler ise, zihniyetlerin değişecek olması, ekonomide beklenen iyileşme, hak ve özgürlüklerin sınırlarının genişleyecek olması...

Küçük bir grup, Türkiye'nin geleceğini yalnızca AB ile sınırlamamak gerektiği görüşünde. AB'nin Türkiye'yi üyeliğe kabul etmesinin çok zor olduğu, çünkü buradaki zihniyet yapılarının derinden değişmesi gerektiği yaygın kanı. Ancak AB'nin kendi çıkarları doğrultusunda, Türkiye'yi eninde sonunda üye yapacağı da aynı çoğunluk tarafından dile getiriliyor. Türkiye'deki diğer tüm kurumlar gibi, Diyanet'in de AB sürecine daha hazırlıklı olması gerektiği herkes tarafından vurgulanıyor.

Evli (35)

Türkiye'de din ile devlet bazen düşman kardeş gibiler, bazen de dost. Bir türlü bir istikrar tutturulamamış durumda. Hâlbuki bizim gibi insanlar, dinleriyle mutlular ve daha fazla bir şey de istemiyoruz. Ama son yıllardaki bazı eğilimler, bütün Müslümanların şeriat istediği yanılışına yol açıyor. Bu bizim açımızdan acı verici. Laiklik, vazgeçilmemesi gereken bir ilke. Başörtüsü yasağının ise bir zulüm olduğunu düşünüyorum.

Evli (28)

Türkiye'de din ile devlet arasında yıllardır adı konulmamış bir gerilim yaşanıyor dindarlarla, devletçiler arasında. Biraz yapay gibi geliyor bu gerilim. Laiklik, hakkıyla yerine getirilince –örneğin Avrupa ülkelerindeki gibi- bence önemli bir ilke. Ama bizde her şeyde olduğu gibi laiklik de, ateizmle bir tutulurcasına, çok uç yorumlanıyor. Ben başörtüsü zulmü sonucu okulumu bırakmak zorunda kaldım. Sizce bu konuda ne düşünebilirim?

Evli (34)

AKP'nin iktidara gelmesi iyi oldu diye düşünüyorduk, ama bakıyoruz, değişen bir şey yok. Onlar da diğerleriyle aynı. Laiklik hakkında herkes yalan yanlış şeyler söylüyor. Güya bizim ülkemizdeki laiklik anlayışıyla, diğer ülkelerdeki laiklik anlayışı aynı değilmiş. Bizde herkes kafasına göre laik. Ben laikliğin şart olduğunu düşünmüyorum. Bir Müslüman kadın için başörtülü olmak, Allah'ın emridir. Bu emre göre yaşamak isteyen kızlarımıza yapılanlar, herkesten önce Allah'ın gücüne gidiyordur, eminim. Bunu yapanlar, mutlaka belalarını bulacaklardır.

Boşanmış (40)

Son yıllarda kendimize Müslüman dediğimiz için, çok büyük hakaretlerle karşı karşıya kaldık. Örtümze el atıldı. Oturduğum yerde hiçbir komşuyla ilişkim yok, bunun en önemli nedeninin de örtülü olmam olduğunu düşünüyorum. Hâlbuki bütün örtülüler, onların dediği gibi, "örümcek kafalı" değil ki! Laiklik konusunda net bir fikrim olduğunu söyleyemem. Kafam karışık yani. Bir yandan İran gibi demokrasinin olmadığı bir ülkede yaşayamayacağımı düşünüyorum, diğer yandan laikliğin bazen çok baskıya neden olduğunu. Eskiden hiç sorun olmayan başörtüsü konusu büyütüldü ve bu hale gelindi. Bence bu kadar büyütülmeseydi, daha iyi olurdu. Başörtülülerden korkmaya gerek yok.

Bekar (24)

Din ve devlet sanki birbirine düşman gibiler. Bütün sorunlar da bundan çıkıyor. Hâlbuki din vicdani bir şeydir, devlet daha başka bir şey. Bunda dindarların da suçu var tabii, ama devletin de yanlış yaptığını kabul etmek lazım. Laik bir insanım ve laiklikten taviz verilmemesi gerektiğini düşünüyorum. Dini istismar edenlere yapılan uygulamalar, bazen bununla ilgili olmayan samimi Müslümanları da incitiyor. Ama bir yandan da kimin ak, kimin kara olduğu tam olarak seçilemiyor. Başörtüsü konusunda devletin kurallarına uyulması gerektiğini düşünüyorum. Dindar bir insanım, namazımı da kılıyorum, orucumu da tutuyorum ama başörtüsünün dindarlık için tek kriter olduğunu sanmıyorum.

Evli (36)

Türkiye'de dinle devlet arasında gerilimli bir ilişki var. Ama bunun gerçekten Allah'a samimiyetle inanan insanlarla olduğunu düşünmüyorum. Laiklikten herkes işine geleni anlıyor. Türkiye'deki laiklik anlayışı, benim kafamdaki tanıma uymuyor.

Diğer İnanç Grupları ve Aleviler

Görüştüğümüz tüm dindar kadınlar Sünni İslam anlayışına göre ibadet ediyorlar. Bu kişilerin Aleviliğe yönelik yaklaşımını "son derece empatik" olarak değerlendirebiliriz. Dindar erkeklere kıyasla dindar kadınların Alevilik inancına yaklaşımı alabildiğine yumuşak. Sadece kendisini bir cemaate üye olarak tanımlayan dindar bir kadın Alevilik inancını yargılayan bir bakış açısına sahiptir.

Dindar kadınlar Alevileri farklı olarak tanımlamalarına karşın onların inançlarını yargılamadılar. Alevilerin "iyi insanlar" oldukları sık tekrarlanan bir ifadeydi. Alevilerin dinden uzaklaştıkları, "başka bir yolda" oldukları gibi yorumlar olsa da, onları da İslam içinde olarak tanımlamaya özen gösterdiler. Ezici bir çoğunluk kendileri istedikleri taktirde Alevilerin de Diyanet'te temsil edilmesi gerektiği görüşünde.

Evli (35)

Aleviler hakkında yalan-yanlış bir sürü şey anlatılsa da, ben Alevilerin çok temiz insanlar olduğuna inanıyorum. Dine uzak yaşamları endişe verici olsa da, herkesin inandığı gibi yaşaması gerekir diyorum. Aleviler de Müslümansa, Diyanet'te neden temsil edilmesinler ki! Almanya'daki Türklerin camileri varsa, Türkiye'deki Alevilerin hayli hayli olmalı.

Evli (33)

Alevilik hakkında yaygın görüş onların Müslümanlıkla alakaları bile olmadığı yönünde. Ben buna katılmıyorum. Belki İslam'ın emrettiği gibi yaşamıyorlar ama özlerinde kötü insanlar olmadıklarını düşünüyorum. Bence Aleviler de Diyanet'te yer almalılar. Eğer onları eleştiriyorsa büyük bir kesim, dışlayarak doğru yola çekilmeleri mümkün olmaz ki! Onlar da özgürce temsil edilmeliler.

Evli, (41)

Aleviler hakkında o kadar tuhaf şeyler anlatılıyor ki, neye inanacağımızı şaşırtıyor. Bir-iki Alevi aile tanıdım, onlar da iyi insanlardı. İstiyorlarsa Diyanet'te tabii ki temsil edilsinler.

Evli (28)

Alevilik başka bir yol. Ama Allah'a bağlılıkları, Hz. Ali'ye duydukları sevgi çok şahane. Diyanet'te kesinlikle temsil edilmeliler.

Evli (57)

Alevilik de İslam dinine bağlı bir mezhep. Alevilik hakkında fazla bilgi sahibi değilim ama herkes kendi inancına göre yaşayabilmeli, ibadetini yapabilmeli. Alevilerin Diyanet içinde temsili görüşüne elbette katılıyorum. Sadece Alevilerin değil diğer mezheplerin de temsilcisi olmalı.

Boşanmış (40)

Aleviliğin, Şiiliğin bir alt mezhebi olduğunu biliyorum. Ama Anadolu'da yaşama şekli biraz farklı. Giderek namazdan, oruçtan uzaklaşmışlar. Aleviler iyi insanlar bence. Onlara da büyük haksızlıklar yapılmış. Müslüman olan bütün mezhepler Diyanet'te temsil edilmeli. Aleviler de. Şimdiye kadar temsil edilmemeleri zaten büyük hata.

Almanya Cami Cemaati (Erkek)

Almanya'da görüştüğümüz dindar erkeklerin yarıya yakını İslam dininin insanın tüm hayatı için kesinlikle uyması gereken kurallar koyduğuna inanıyor. İslam'ı tebliğ etme konusundaki sorumuza daha çok "Elimden geldiğince tebliğ etmeye çalışıyorum" cevabı aldık. Diyanet'in Almanya'daki faaliyetlerinin izdüşümü DİTİB adlı kuruluş. Çalışmamızın ilk bölümünde geniş bir şekilde irdelediğimiz için burada DİTİB hakkında ayrıntılı bilgi vermeyeceğiz. Almanya'da dindarlarla yaptığımız görüşmelerin ana ekseninde DİTİB ve onun hizmetlerinin bulunması kaçınılmazdı.-.

DİTİB ve Almanya'daki Hizmetler

Görüşme gerçekleştirdiğimiz Köln ve Berlin kentlerinde DİTİB'ten şikâyetçi olan kimseye rastlamadık. Böyle bir şikâyetle karşılaşmamak normaldi, zira Almanya'da DİTİB camilerine giden cemaat bir tercih sonucu buralara gidiyor. Çünkü DİTİB'i "kendine yakın bulmayan" kişiler için farklı adresler söz konusu. Bunlar ilerdeki bölümlerde değinilecek olan cemaat yapılanmalarının camileri ve kurumları. DİTİB'e karşı olan sıcak yaklaşım DİTİB hizmetlerini değerlendirmeye gelince yerini eleştirilere bırakıyor. Bunun nedeniyse, DİTİB'ten beklentinin din hizmetiyle sınırlı olmaması. Almanya'daki saha çalışmasında ortaya çıkan gerçek: Almanya'da yaşayan Türkler DİTİB'ten din hizmetinden ötesini istiyor. Din hizmeti beklentisi olanlar yok değil, bunlar çoğunlukla "ilk kuşak" olarak tanımlananlar, yani Almanya'ya ilk gidenler. Onların çocuklarının ve torunlarının beklentileriye çok farklı.

Örneğin ilk kuşaktan olanlar Türkiye'den gelen imamların dini bilgilerini, hafızlığını sorgularken genç kuşaktakiler din görevlilerinin sosyal niteliklerini, dünyayı algılamalarını, dil bilip bilmemelerini, öğretmenlik kapasitelerini sorguluyorlar. Bu arada DİTİB'in de Almanya'daki cami dernekleri yönetimlerine daha çok genç kuşaktan insanları dahil etme eğiliminde olduğunu, ilk kuşağı cami yönetimlerinden uzaklaştırmak istediğini gözlemlediğimizi de belirtelim. Buna bağlı olarak DİTİB, genç kuşakların arayışlarına cevap verebilecek din görevlileri istihdam etmeye çalışıyor. Böyle bir arayış Türkiye'den gönderilecek din görevlilerinin niteliklerinin farklılaşmasını da zorunlu kılıyor. Bu da ister istemez "Türkiye'de bu ihtiyaca karşılık verecek nitelikte, yani sosyal yönü kuvvetli, dil bilen, dünyadaki gelişmeleri yakından takip eden, çocuklara Türkçe öğrenme konusunda yardımcı olabilecek ne kadar din görevlisi var?" sorusunu beraberinde getiriyor. Çünkü bu niteliklerin sadece İmam Hatip Lisesi, hatta bir İlahiyat Fakültesi eğitimiyle kazanılmasının mümkün olmadığı biliniyor. DİTİB'in hizmetlerine yönelik olarak en çok çocuklara ve kadınlara yönelik hizmetlerinin yetersizliği eleştirisi yapılıyor. Berlin ve Köln'deki çalışmamız Almanya'da okulların iki haftalık tatil dönemine denk geldi ve bu nedenle camilerde farklı yaşlardan çok sayıda çocuk görmek mümkündü. Türkiye'den gönderilmiş din görevlileri camilerin içindeki dersliklerde farklı yaşlardan çocuklara Türkçe, Kuran ve Türk Kültürü gibi dersler veriyordu. 7 yaşındaki çocuk ile 14 yaşındaki çocuk aynı sınıfta, aynı dersi alıyordu. Hatta bazı camilerde, din görevlilerinin yeterliliğe sahip olan eşlerinin de ders verdiğine tanık olduk.

Almanya'daki cemaatin DİTİB'e bakışında ilginç yaklaşımlarla karşılaştık. Çoğunluk tarafından DİTİB Türkiye Cumhuriyeti'nin Almanya'daki bir kurumu olarak algılanıyor. "DİTİB size neyi ifade ediyor? sorumuza "DİTİB devlettir" yanıtını bile aldık. Bu, "Devlet buralarda da bize sahip çıksın, kreş açsın, çocuklarımız eğitsin" taleplerinin kestirmeden dışavurumundan başka bir şey değildi. Hutbe ve vaazlara ilişkin çok fazla eleştiriyle karşılaşmadık. Sadece iki kişi "hutbeler daha güncel konularla ilgili olmalı" şeklinde görüş belirtti.

30 yıldır Almanya'da (43)

DİTİB'in devletin kontrolünde bir kurum olduğunu düşünüyorum. Güveniyorum. DİTİB'in çocuklara yönelik daha farklı şeyler yapması lazım. Her yaştan çocuk aynı sınıfta eğitim görüyor. Kimi anlıyor, kimi anlamıyor. Hem hoca, hem sınıf sayısı arttırılmalı. Din hizmeti olarak bir sıkıntımız yok. Bizim derdimiz çocuklarımızın iyi bir eğitim almaları.

35 yıldır Almanya'da (61)

DİTİB'in hizmetlerinden son derece memnunum ama çocuklara hizmet noktasında eksiklikleri var. Okul öncesi çocukları hiç düşünmüyorlar. Din görevlileri ihtiyaçlarımıza fazlasıyla cevap veriyor.

31 yıldır Almanya'da (38)

DİTİB çalışan, hizmet vermeye çalışan bir kurum. Cami yapımına DİTİB daha fazla yardım etmeli. Biz camiyi yapmak ve arazi almak için bankadan kredi aldık. Sağolsun DİTİB kendi gayri menkullerini ipotek ettirdi ama bu parayı bize DİTİB vermeliydi. Biz ona borçlansak daha iyi olurdu... Doğrusu son zamanlarda gelen hocalar süper, ama bizim kadın din görevlilerine de ihtiyacımız var. DİTİB'te hiç kadın görevlisi görmedik. Hocalar dini olarak bize yetiyor, ancak biz onlardan başka alanlarda da etkinlik bekliyoruz. Hocalık dışında başka meziyetleri olan kişiler daha iyi oluyor, mesela spordan anlayan veya öğretmenliği de olan gibi...

35 yıldır Almanya'da (38)

Eskiden çok büyük eksiklikler içindeydik... DİTİB çok büyük bir boşluğu doldurdu. Ama DİTİB de gelmekte çok geç kaldı. Bence hizmetleri yeterli. Hocalar biraz daha aktif olmalı. Cemaati yalnız bırakmasınlar, evlerinde ziyaret etsinler... Yani aktif olsunlar. Mesela hocalardan çocuklarımıza Türkçe öğretmelerini istiyoruz. Hocaların etkileri çok büyük buralarda.

35 yıldır Almanya'da (65)

DİTİB bizim başkanlığımız. Hizmetlerinden memnunuz, pek aksayan yönleri yok gibi. Din görevlilerin yetmediği noktalarda, mesela kadınlar konusunda onların eşleri hizmet veriyor. Hanımlarımıza Kuran falan öğretiyorlar. Aslınsa kadın din görevlisi de olsa iyi olur, ama devletin olanakları herhalde bu kadarına yetiyor. Zaten biz de onlara maddi destek olmaya çalışıyoruz.

33 yıldır Almanya'da (58)

DİTİB mutlaka olması gereken bir kurum. DİTİB burada dernekleri organize ediyor. Onları tek çatı altında topluyor. Bu işi yapan birileri olmalı mutlaka. Bu işin de hocaların denetimi altında olması iyidir. Eskiye göre gayet iyi hizmet veriyorlar. Hocalar bizi tatmin ediyor. Son zamanlarda Türkiye'de müftülük yapan hocalar gelmeye başladı. Buraya gelen hocanın her düzeye inmesi gerekli. Buraya gönderilenlerin mutlaka hafız ve ilahiyatçı olması lazım. O zaman cemaatin saygısı daha fazla oluyor. Sadece İHL mezunları yeterli olmuyor... Bir de hocalar dernek seçimlerinde taraf olmamalı; o zaman cemaat hoşlanmıyor. Bazen hocalar dernek seçimlerinde taraf oluyor, tatsızlık çıkıyor.

32 yıldır Almanya'da (32)

DİTİB denilince aklıma devletim kurumu geliyor. Milleti dolandırmayacak bir kurum aklıma geliyor. Hizmetlerinin dört dörtlük olduğu söylenemez. Mesela yeterince vaaz yok, kadınlara yönelik bir hizmeti yok. Bir tane kadın görevli var o da nereye hizmet versin!

34 yıldır Almanya'da (60)

DİTİB Türkiye'yi, Diyanet'i temsil eden bir kurum. DİTİB burada ne kadar hizmet verse biz fazlasını isteriz. Buraya İHL mezunlarını göndermemeleri lazım. Aslında son zamanlarda daha üst düzey görevliler

gönderiliyor. Çocuklarımıza yönelik hizmetlerde DİTİB eksik kalıyor. Çocukları yetiştirmiyor burada. Dini ihtiyaç anlamında problem yok, ancak başka alanlarda daha iyi olmalı, mesela çocuk eğitimi.

43 yıldır Almanya'da (59)

DİTİB sağlam bir kuruluştur. İbadet hizmetleri yeterli, ancak çocuklar ve kadınlar için yetersiz. Kadın din görevlileri de olmalı. DİTİB burada her alanda kurslar açmalı. Almanca kursu, dikiş nakış kursu, Kuran kursu, kreşler açmalı.

Cemaat ve Tarikat Örgütlenmelerine Bakış

Almanya'daki dini hayat Türkiye'ye göre ciddi farklılıklar gösteriyor. Türkiye'de tüm camiler Diyanet'e bağlıken Almanya'da farklı cemaatlerin camileri bulunuyor. Resmi kayıtlara göre Diyanet yurtdışına ilk olarak 1984 yılında gitti ve DİTİB adı altında örgütlenmeye başladı. Bu tarihten önce de Almanya'da camiler vardı ve bunların büyük çoğunluğu cemaatlere aitti. 1984'den itibaren DİTİB ile cemaatler arasında kıyasıya bir rekabet yaşandı.

Cemaat olgusunun daha açık ve net yaşandığı Almanya'da, DİTİB'e bağlı camilere gidenlere cemaat örgütlenmeleri hakkında sorular yönelttik. Bu kişilerin hemen hepsinin yolunun bir şekilde cemaat camilerinden geçmiş olması ilginçti. Köln ve Berlin'de görüştüğümüz kişiler cemaatlere karşı sert ve suçlayıcı ifadeler pek kullanmadılar. Bununla birlikte DİTİB'i hep "güven" kavramıyla birlikte anmaları dikkat çekiciydi. Bu "güven" vurgusunda, yakın zamanda yaşanan "İslami holding" fiyaskolarının ciddi bir etkisi olduğu açıktı.

Herkesin kendi camisine gittiği, diğer grupların camilerinin önünden dahi geçmediği dönemler geride kalmışa benziyor. Belli bir süreden itibaren cemaatler ile DİTİB arasındaki buzların erimeye yüz tuttuğunu duyduk ve gözledik. Bunu AKP'nin iktidara gelmesine bağlayanlar olduğu gibi, Alman devletinin 11 Eylül sonrası politikasının değiştiği, bunun karşısına tek vücut halinde çıkmanın artık daha acil bir zorunluluk olduğu saptaması yapanlar da bulunuyor. DİTİB camilerinde görüştüğümüz dindarların, cemaat yapılanmaları hakkındaki görüşleri şu şekilde:

30 yıldır Almanya'da (43)

Ben hepsine gidip geldim. Hepsi kendi çapında İslam'a hizmet etmeye çalışıyor. Tabii DİTİB devletin olduğu için ona daha çok güveniyoruz. Ama DİTİB olmasa mecburen çocuğumu onlardan birinin kurslarına gönderirim. Ayrılık doğru değil. Bir araya gelip anlaşılırsa çok daha iyi olur.

35 yıldır Almanya'da (31)

Cemaatler İslam'ı kendi çıkarlarına göre yorumluyorlar. Hiç gitmem camilerine. Eskiden mecburen gidiyorduk ama artık DİTİB'in camilerine gidiyoruz. Diyanet'in onlara uyması olmaz. Onları kazanmaya falan çalışmamalı, onların amacı dine hizmet falan değil, kendi çıkarları için çalışıyorlar.

31 yıldır Almanya'da (38)

Onlara iyi bakmıyorum. Devlet neredeyse ben oradayım. DİTİB bu cemaatlerle mücadele konusunda daha aktif olmalı...

35 yıldır Almanya'da (68)

DİTİB olmadığı zaman boşlukları doldurdular ama ben bu grupların laik ilkelerden uzaklaştıklarını düşünüyorum. Bir de cemaatlerde her şey şahısların üzerine yapılıyor. Gayri menkuller falan her şey şahısların üzerine ama DİTİB'de öyle değil. Sonuçta DİTİB'in malları Türkiye devletinin malı. Bizim dernek feshedilirse mallar DİTİB'e, DİTİB feshedilirse Türkiye Konsolosluluğuna kalacak, yani bir yolsuzluk falan olmaz... Bu nedenle DİTİB daha güvenli. Bence DİTİB yine de cemaatleri kucaklamalı.

33 yıldır Almanya'da (58)

Cemaatler daha çok politika yapmak için oluşturuldu. Ama onlar da olmasaydı o zaman devlet de buraya gelmezdi. Bir bakıma iyi oldu. Bu cemaatler eskiden etkiliydi, ama şimdi etkisizleştiler. Eskiden bu cemaatler cami içinde millete kâr payı dağıtırdı, yani şov yaparlardı. Millet bir dönem bunlara aldandı ama şimdi gözler açıldı. DİTİB kendine gelene kucak açmalı, sürtüşme olmamalı. Mesela bu derneğin malı, eğer dernek feshedilirse DİTİB'e yani Türk Devletine kalır ama cemaatlerde mallar, paralar şahıs üzerinde. DİTİB bu nedenle çok güvenli.

32 yıldır Almanya'da (56)

Cemaatler de bir bakıma dine hizmet ediyorlar ama onlarda maddi çıkar ön planda. Mesela orada cemaat söz sahibi değil. Mesela burada DİTİB'te hoca hutbede, vaazda bir yanlış yaparsa biz bunu ataşeye falan söyleyebiliyoruz, ama oralarda öyle bir şey yok. Orada tek adamda tüm yetki. Bugün eskiye göre onlarla daha iyi ilişkiler var. DİTİB de bunlarla iyi ilişkiler içinde olmalı, bunlara kapılarını açmalı.

34 yıldır Almanya'da (60)

Cemaatleri eleştirmiyorum. Artık onlar da bir kurum olarak varlar. Kendilerini feshetmeleri mümkün değil... Bazıları da tamamen maddi çıkarlı yerler ama artık vatandaş biliyor. Tümü de kötüdür denemez. Şimdi bir yumuşama var. Aslında ortada bir anlaşma falan yok ama en azından gelip gitmeler falan başladı.

34 yıldır Almanya'da (59)

Onların çoğunluğu Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı, ayağımız onların camilerine pek gitmiyor. Onların ortalığı karıştırmalarına alet olmamak lazım.

Avrupa'da İslami Hayat

Görüştüğümüz dindarlara, Almanya'daki Türk toplumunun dinle ilişkisinin seyrini de sorduk. Bu konuda net ve ortak bir yaklaşım olduğu söylenemez. İnsanların dine yakınlaştığını söyleyenler de oldu, uzaklaştığını söyleyenler de. Yine de camilerin eskiye göre daha dolu olduğunu söyleyenler sayıca fazla. Almanya'ya Türkiye'den din görevlisi gönderilmesi uygulaması yaklaşık 20 yıldır sürüyor. Görüştüğümüz kişilerin, son zamanlarda Diyanet'in de gündeminde olan, yurtdışında açılacak kurumlarda din görevlisi yetiştirilmesi hakkında ne düşündüklerini de öğrenmeye çalıştık. Çoğunluk bunun olumlu bir uygulama olacağı kanısında.

Son yıllarda bazı Avrupalı entelektüellerin dile getirdiği "Euro-İslam" kavramını da görüşmelerimizde masaya yatırdık. Kısaca etnik kimlikten, yani gelinen ülkenin geleneklerinden sıyrılmış, Avrupa değerleriyle yoğrulmuş bir İslam anlayışı olarak tanımlanabilecek "Euro İslam" olgusuna görüştüğümüz dindarlar olumsuz tepki verdi. Büyük çoğunluğu İslami yaşamlarını yine Türklerle beraber sürdürmek istediklerini söyledi.

Almanya'daki mülakatlarda cemaate sorduğumuz bir diğer soruysa dinlerini rahatça yaşayıp yaşamadıkları yolundaydı. Tümü inancını özgürce yaşadığını, ibadetini yine aynı şekilde özgürce yerine getirdiğini belirtti. Görüştüğümüz kişiler, 11 Eylül terörist saldırılarının ardından Almanların İslam dini hakkında kendilerine daha fazla soru sorduklarının altını çizdiler.

30 yıldır Almanya'da (43)

Buralarda otuzuna kadar din kimsenin umurunda değil, otuzundan sonra çocuk sahibi filan olunca milletin aklı başına geliyor ve dine yönelme başlıyor. Türkiye, burada hizmet vermeye devam etmeli. Bu bizim için çok önemli. Buralarda da din görevlisi yetiştiren okulların açılması çok daha iyi olur tabii ki. Ben diğer Müslümanların camisine giderim tabii ki, ama tercihim Türklerle birlikte ibadet yapmak. Burada inancımı özgürce yaşayabiliyorum hatta işyerinde bile namazımı kılabiliyorum.

35 yıldır Almanya'da (61)

Almanya'daki Türk toplumunun dinden uzaklaştığı söylenemez. Türkiye buraya hizmet etmeye devam etmeli, hatta daha da fazlalaşmalı. Türklerle diğer Müslümanları ayırmak lazım, mesela ben başka milletten imamın söylediklerine inanmam. Burada inancımı ve dinimi özgürce yaşayabiliyorum.

35 yıldır Almanya'da (68)

Almanya'daki Türk toplumunda dinden uzaklaşma var. Yabancı Müslümanlarla bir araya gelmek istemem. Her zaman için Türk hocaları tercih ederim. Eğer mecbur kalırsam, mesela bir Mısırlı imam arkasında da namaz kılarım, ama tercihim hep Türk hocalar olur. Burada inancımı özgürce yaşayabiliyorum.

35 yıldır Almanya'da (65)

Almanya'daki Türk toplumunda dinden uzaklaşma var. Din görevlileri burada yetişirse iyi olur. Almancaları daha iyi olur. Ama buralarda da yetişirse mutlaka devlet yetiştirmeli. Ben hiç Arap bir imamın arkasında namaz kılmadım, alışmadık. Türk hocaların söylediklerine daha çok önem veririm, onları dinlerim. Dinimi özgürce yaşayabiliyorum.

33 yıldır Almanya'da (58)

Buradaki gençlikte eskiye göre dine bir yönelme görüyorum, çünkü gençlerimiz manevi boşluk içerisinde. Bence geç bile kalındı burada okullar açmak için ama yine de yapılabilir. Türkiye'den gelmeleri durdurmak lazım. Zaten devlete de yük oluyor. Buradaki gençleri yetiştirmek lazım. Araplarla ibadet yapmak istemem, örfümüz adetimiz farklı. Gönlümde her zaman bütün Türklerin bir araya gelmesi var. Cemaatlerin ortadan kalkması, herkesin bir çatı altında olması var. Aslında tüm Müslümanların tek cami altında olması iyi olurdu, ama çok farklar var; namaz kılma şekilleri bile farklı farklı. Burada Türkiye'den daha rahat dinimi yaşıyorum. Hiçbir müdahale yok. Bize burada Almanlardan kötülük gelmez, gelse gelse kendi insanımızdan gelir.

32 yıldır Almanya'da (56)

Aslında camiler dolu ama kahveler de dolu. Yani burada Türkler arasına dine ne yaklaşma var, ne de uzaklaşma. Buralarda da din adamı yetiştiren okullar açılmalı, gençler yetiştirilmeli. Devlet para harcamasını buraları için. Aslında ideal olanı tüm Müslümanların aynı çatı altında ibadet yapabilmeleri ama dil problemi var, ortak dil Almanca ama ne onlar ne de biz doğru dürüst Almanca konuşabiliyoruz. İlla Türklerle ibadet yapmak gerekli değil tabii ki. Dinimi özgürce yaşayabiliyorum.

43 yıldır Almanya'da (60)

Genç kuşak dinden uzaklaşıyor. Almanların burada din adamı yetiştiren okulları açtıklarına inanmıyorum ama açılmalı iyi olurdu. Başka ülkelerden Müslümanlarla ortak ibadet mümkün olmaz. Dil, mezhep problemleri var. Şu anda Ramazan dolayısıyla gelip gitmeler çok oluyor. İftara geliyor mesela Araplar, geliyorlar ama onlar hakkında iyi izlenimimiz yok. Ne bileyim elini gelip mutfak lavabosunda falan yıkamak istiyor. Biz onlarla olamayız. Biz en iyi, en disiplinli ibadet yapan milletiz. 34 yıldır buradayım din konusunda en ufak bir baskı görmedim, hatta diyebilirim ki Türkiye'den daha rahatız.

34 yıldır Almanya'da (59)

Eskiye göre camiler daha dolu, bence dine bir yaklaşma var. Buranın geçlerinden din adamı olmaz. Buranın gençleriyle olacak iş değil. Türkiye'nin kültürünü de bilmek lazım. Türkiye'nin kültürü buraya göre daha sağlam. Din görevlileri yine Türkiye'de yetişmeli... Buradaki diğer Müslümanlarla ortak bir dini hayat yaşamayı elbette isterim. Hepimiz Müslümanız ama dil sorunu nedeniyle anlaşamayız. İncancı burada özgürce yaşayabiliyorum.

Diğer İnanç Grupları ve Alevilik

Almanya'da görüşülen cemaate Alevilik hakkında ne düşündükleri ve DİTİB'in Alevilere yönelik hizmet vermesi gerekip gerekmediğini de sorduk. Öncelikle şunu belirtmek gerekir: Alevilik konusu Almanya'da Türkiye'deki kadar sıcak bir tartışma konusu değil zira Almanya'daki Alevi toplumu Türkiye'deki Alevi toplumunun aksine çok güçlü kurumlara sahip. Bu nedenle DİTİB camilerine devam eden cemaatin genel yaklaşımı "Zaten onların kendi kurumları var, bize gelmezler" şeklindeydi. Bu arada Alevilik inancına yönelik eleştirel üsluba sıkça rastlanılıyor. Görüştüklerimizin önemli bir bölümüyse Alevilik konusunda görüş belirtmekten kaçındı.

30 yıldır Almanya'da (43)

Alevilik, Alicilik demektir. Bu da İslam içindedir. DİTİB Alevilere de hizmet götürebilir, itirazım olmaz.

35 yıldır Almanya'da (68)

Ben Aleviliği tasvip etmiyorum. İslam içinde mi, değil mi? O kadar emin değilim ama İslam içindeyseler bizim gibi ibadet etmeleri gerekir, ama onlar camiye gelmiyor.

35 yıldır Almanya'da (65)

Alevilerin İslam'a yakın olanları var, olmayanları var. Ben İslam'a uzak olanları tasvip etmiyorum. İslam'a yakın olanlara Diyanet tabii ki hizmet vermeli.

33 yıldır Almanya'da (58)

Aleviler var içimizde, hatta bu camiye de geliyorlar. Ben hatta hocamıza uyarıda da bulundum “Camimize gelen Aleviler var, aman Alevilik konusunda hiçbir şey söyleme, onları incitmemek lazım” diye. Alevilerin böyle ayrı olması bence biz Sünnilerin suçu. Onları hep hor gördük, içimize almadık. Keşke onlar hakkında söylentiler falan hiç çıkarılmasaydı, bu kadar ayrı olmazlardı. Bizler geçmişte Alevilere çok kötü yaklaştık. DİTİB onlara da kucak açmalı.

Almanya Dindar Kadınlar

İslami Hayata İlişkin Sorular

Almanya'da Berlin kentinde bir grup Türkiyeli kadınla da görüştük. Almanya'daki Türk kadınlar çoğunlukla ibadetlerini evlerinde yapıyor. Özel toplantılar içinse camiler tercih ediliyor. Dil bilen genç kadınlar tebliğ konusunda daha aktif olduklarını belirttiler. Hatta İslam'ın Almanlar tarafından ilgi duyulan bir din olduğunu söyleyenler dahi çıktı.

Evli (28)

İslam çok güzel kurallar koyuyor. Gerekli zaman tebliğ yapıyoruz. Alman Müslümanlara özellikle. Mesela buraya gelen müşterilerim var; Almanlar ama Müslüman olmak istiyorlar. Onlara elimizden geleni yapıyoruz. O kadar iyi Müslümanlar oluyorlar ki, bazen biz mi yanlış yapıyoruz acaba, diye düşünüyorum. Çok yakıştırıyorlar kadınlar kendilerine, İslami giyim kuşamı olsun, hal ve hareketleri olsun. Ben de kimseye açık-kaplı, Müslüman, Hıristiyan ayrımı yapmadan yaklaşıyorum. İnsan kafasının dışıyla içini ölçemezsin çünkü. Toplantılar oluyor. Medreseler çok. Her sokakta da cami var zaten. Kendimiz de gidiyoruz, kızlara da yardımcı oluyoruz. Türkiye'ye bir gittik, kadınlar, eve ne yakışmış, halıyı kim güzel yıkamış onu konuşuyorlar. Ama biz burada bir araya gelince, hangi medreseye çocukları gönderelim, hangi hoca iyi, daha ne yapabiliriz onu konuşuyoruz. Boş konuşmuyoruz yani.

Evli (38)

Elimizden geldiğince İslam'ı tebliğ ediyoruz. Ama daha çok kendi aramızda, diğer Türklerle yapıyoruz tabii. Dil bilmek çok önemli; şimdi ben Almancayı ancak kendi işimi görebilecek kadar bilince kime İslam'ı anlatabilirim. Ama şimdi burada da zorunlu tutacaklar Almancayı, buraya yerleşme izni alamayacaksın yoksa, Hollanda'daki gibi. Diyelim Alman bir kadın Müslüman olmak istiyor, ben dil bilmezsem İslam'ın faziletlerini de ona anlatamam. Camilere gidiyoruz tabii. Çok var zaten, her mahallede, en çok da burada. Bir de Türkler yapıyor bu camileri. Kadınlarla pek öyle düzenli toplantı olamıyor, ama camide toplanıp sohbetler olabiliyor. Onun dışında da işte birer ikişer görüşüp çocukları nasıl okutalım, hangi hocaya verelim diye birbirimize görüş soruyoruz.

Eşinden ayrı (48)

İslam'ı yaşamaya engel yok, bildiğimiz gibi yaşıyoruz burada. Elimizden geldiği kadar uymaya çalışıyoruz kurallara. Tebliğe zamanım yok, malum iş güç, bütün gün dükkandayım. Her gün buradayım, ama kendim yapmaya çalışıyorum. Tabii nafile ibadetleri de yerine getiriyorum. Camiye gidiyorum, zaten kendi işim olduğu için gün içinde de çıkabiliyorum. Evde de yapıyorum. Diğer kadınlarla daha önce

toplantılarımız oluyordu, ama şimdi hep dükkanla ilgiliyim.

Evli (31)

Çaba gösteriyoruz elimizden geldiği kadar. Her yanımız cami zaten, gidiyoruz tabii. Gençlerimiz de gidiyorlar. Hele hafta sonu göreceksin burayı, yollar sokaklar hep Türk. Geçler kursa gidiyor hafta sonları. İslam Vakfı'nda oluyor, başka yerlerde, camilerde de oluyor. Pek toplantılara katılmıyorum, ama ibadetleri ayrıca yapıyorum, şahsen.

Evli (33)

Tebliğ ediyoruz tabii, ama İslam öyle bir din ki sırf tebliğle, anlatmakla Müslüman olmaz insanlar. Gerçeği görmek gerekiyor. Burada ırkçı Almanlar var mesela, onlarla konuşmak zor. Ama onun yanında giderek artan sayıda da Müslüman Alman var. Mesela aya ilk çıkan Neil Armstrong, orada ilk ezan sesi işitiyor, ama tabii Amerikalı olduğundan ezanı bilmiyor. Daha sonra Mısır'da tekrar aynı sesi duyup ezan olduğunu anlıyor. Yani bazı şeyler ortada, sen ne kadar anlatmaya çalışırsan çalış insanlar görüp yaşıyor yine. Türkiye'de İslam daha çok töre gibi yaşıyor, burada daha çok okunuyor. Diğer kadınlarla toplanıp buluşma yapmıyoruz biz pek. Camiler çok burada. Oralarda buluşma imkânımız oluyor. Mesela ben anaokulu öğretmenliğini başka bir semtte yapıyorum, ama İslam Vakfı olduğu için daha çok geliyoruz burada çocuklarla.

DİTİB ve Kadınlara Yönelik Hizmetler

DİTİB Almanya'da kadınlara hizmet götürme konusunda tam olarak havlu atmış durumda. Almanya'daki kadınlara din hizmetini cemaat örgütlenmeleri götürüyor. DİTİB'e yani Diyanet'e bakış noktasındaysa iki farklı görüş ortaya çıkıyor. İlki DİTİB'in kadınlara yönelik hizmet vermesi, özellikle çocukların eğitimi noktasında çalışma yapması gerektiği. Bu görüştekiler DİTİB'e önyargılı bakmayanlar. İkinci gruptaysa DİTİB ve Diyanet'i eleştiren, onu Türkiye Cumhuriyeti'nin çizdiği çerçevede hizmet veren bir kurum olarak algılayanlar yer alıyor. Bu görüşteki kadınların Diyanet ve Türkiye'deki rejime muhalifi bir söylemi benimsediklerini gördük. Başörtüsü yasağı neredeyse her kadının dilinde. Diyanet'i de bu yasağa karşı mücadele etmemekle suçluyorlar. Bunun Almanya'daki çoğu cemaatin temel eleştirilerinden biri olduğunu da hatırlatalım. Bu noktada cemaatlerle bir şekilde ilişkide olan kadınların, onların söylemlerine yakın durduklarını söyleyebiliriz.

Evli (28)

Diyanet İşleri Başkanlığı'yla pek ilgilenmiyorum burada. Diyanet devleti temsil ediyor. Parantez arası gösteriyor birçok şeyi, çünkü çok sınırlı. Ama cemaatlerin öyle bir kaygısı olmadığından daha geniş öğretebiliyorlar İslam'ı. Diyanet'in hizmetlerini yeterli bulmuyorum. Namaz kıldırıyorlar, Kuran kursu var bir de. Diyanet'te tanıdığım kadınlar var burada, onlar da iyi, temiz insanlar. Diyanet'ten isteğim, daha etkili olsunlar. Bazı insanımız cahil. Onun için tamamen cemaatlere bırakmak tehlikeli. İslam'ı kullanıyor bazı sapık cemaatler. Bunlar da tabii Diyanet'in boşluğundan ve etkisizliğinden fırsat yakalıyorlar. Diyanet bu yüzden daha bilgilendirici ve öğretici olmalı. Ama dediğim gibi devleti temsil ettiğinden her söylediği sınırlı, tabii insanlar da tercih etmiyor o zaman.

Evli (33)

Diyanet'tekiler etkili değil burada. Bir-iki kadın hoca var orada tanıdığım, Türkiye'den gelen. Merkez Camii'nde tanıdıklar var. Kadınlara yönelik pek bir faaliyetlerini bilmiyorum. Kermesler oluyor bazen kadınların yaptığı. Bizim Diyanet'ten isteğimiz çocuklara daha çok eğilmeleri. Çocuklarım Mevlana Camii'ne gidiyor burada, o da Süleymancılardan galiba. Kuran kurslarını bilmiyorum, ama İslami İlimler Okulu var, orada öğretiliyor..

Evli (35)

Diyanet'i görmüyoruz burada. Kadınlara ne yapacaklar ki? Başörtüsü var mesela, daha özgür olması için çalışmaları lazım aslında. Mesela yasaklamalar başlıyor şimdi burada. Ama Diyanet'in bu konuda pek bir şey yapabileceğini sanmam. O zaten Türkiye'de bir şey yapamıyor, gelip de burada mı kadınların hakkını savunacak? Diyanet'ten ne bekleyelim, imkânları genişletsin. Biz kendi yağımızda kavruluyoruz nasıl olsa burada. Diyanet'in buradaki cemaatlerle ilişkisi yok gibi bir şey.

Eşinden ayrý (48)

Diyanet konusunda pek bir şey bilmiyorum, takip etmiyorum. Ama yardım isteyeneye yardım veriyor tabii burada da. Burada camiler farklı farklı; hangisi Diyanet'in, hangisi değil bilmiyorum. Buraya yakın Süleymancılardan Camisi var, ben oraya gidiyorum. Çocuklar da orada Kuran kursuna gidiyorlar. Süleymancılardan diğerlerinden daha iyi öğretiyor çocuklara. Cuma'dan Pazar'a çocuk orada. Mesela Cuma gününden gitti çocuk bu hafta Kuran kursuna, Pazar'a kadar orada kaldı. Güzel öğretiyorlar, yemek falan hep onlar veriyor. Diyanet'ten en büyük beklentimiz haklarımıza saygı gösterilmesi, rahatsız edilmeyelim yeter.

Evli (31)

Diyanet burada tesirli değil. Tabii gönül isterdi ki daha çok çalışma yapsın, daha açık sözlü olabilsin, ama olamıyor. Olamayınca da pek tasvip edilmiyor haliyle.

Evli (33)

Diyanet'in bir etkisi yok burada. Cemaatler halinde ibadetlerini yapıyor insanlar. Camiler de ona göre birbirlerinden ayrı. Diyanet devleti temsil ettiğinden gerçekleri söyleyemiyor. O yüzden aydınlanamayacakları bir yere gitmek istemez insanlar. Devlet ne derse onlar onu yapmaya mecbur. O yüzden Diyanet ile bir ilgimiz yok. Kadınlar için de bir şey yapmalarını istemiyoruz zaten. En büyük dert burada da başörtüsü meselesi. Buradaki okullarda da yasaklamaya çalışıyorlar. Ama Almanların içinde de ayrılıklar var. Türkiye'nin de belki etkisi olabilir bu yasakta. Ama en çok 11 Eylül'den sonra başladı bu yasaklar. "Başörtüsü Allah'ın emridir, uyulması lazım" diyemedikten sonra ben niye o kuruma güveneyim? Öncelikle açıklık istiyoruz Diyanet'ten. Diyanet'in Müslüman halk üzerinde bir meşruluğu kalmadı. Çocuklar camide hocadan öğrenirse öğrenir, onun dışında yeterli seviyede, düzenli bir kurs yok. Biz de bunu öğretiyoruz, onun dışında bir görüşün empoze edildiği yok.

Kadınlar ve Cemaatler

Cemaatlerden din hizmeti alan ve çocuklarını onların Kuran kurslarına gönderen dindar kadınların cemaatlere karşı yaklaşımları gayet olumlu. Almanya’da yaşayan kadınların oradaki cemaat örgütlenmeleri konusundaki yaklaşımlarından bazı örnekler şöyle:

Evli (28)

Diyanet’in bu cemaatlerle bir ilişkisi yok burada. Zaten cemaatler pek izin vermiyorlar o ilişkiye. Cemaatler, Diyanet’i kabul etmiyor, “gerçekleri yansıtmıyor”, diyor. Diyanet istese bile onlar istemiyor. Cemaatler Diyanet’i dışlamış durumdadır. Diyanet’in dinle ilgili açıklamalarına güvenmiyoruz biz. Cemaatlerin söyledikleri daha doğru geliyor.

Evli (35)

Ben çocuklarımı cemaatin Kuran Kursuna gönderiyorum. İyi eğitim alıyorlar. Bir de İslam Vakfı’na gönderenler var, orada da Kuran öğrenebiliyor gençler. Ama şimdi İslam Vakfı bildiğim kadarıyla Milli Görüşçüler’in. Bize yakın cami var, Süleymancılarınınmış o da. Ben bizim çocukları oraya gönderiyorum kursa.

Evli (31)

Burada cemaatleşme çok. Sanırım Türkiye’de Diyanet cemaatlere karşı daha etkili ama burada cemaat desteği, güveni çok. Diyanet daha çok gerçekleri söylemeli ve de cemaatlerle ilişkiye geçmeye daha çok çalışmalı, nasıl olsa hepsinin özü bir.

Evli (32)

Diyanet’e bir güvenimiz yok, onlar da emir kulu. Ama öbür dünyada diyemezsin, “ben böyle demek zorunda kaldım” diye. Ya da “başımı örtmek yasaktı, o yüzden açtım” diyemezsin. “Madem yaşayamıyordun, hicret niye etmedin?” diye sorarlar.

Diğer Ynanç Grupları ve Alevilik

Almanya’da görüştüğümüz dindar kadınlar Aleviliğe genel olarak olumlu yaklaşıyorlar. Sadece Alevi kökenli olan bir kadın Alevilik inancını yargılayan ifadeler kullandı. Onun dışındaki dindar kadınlarda Alevi inancına yönelik eleştirel bir yaklaşım görmedik. Aleviliğin Diyanet’te temsilineyse olumlu görüş bildirenler çoğunlukta. Başörtüsü yasağı konusunda son derece sert bir üslup kullanan kadınların Alevilik konusuna ilişkin ılımlı yaklaşımları oldukça şaşırtıcıydı.

Evli (28)

Yeni kitap okudum Alevilikle ilgili. Erzurum’da bizim kaldığımız yer Alevi köyelerine çok yakın. Aleviler çok iyi insanlar. Onlar da çok namuslu, terbiyeli insanlar. Ama bence Diyanet’te temsilleri olmaz. Bizim her şeyimiz, ibadetlerimiz farklı, nasıl temsil edilecekler?

Evli (33)

Okulda çocuklara seçmeli ders gibi din dersi veriliyor. Onda da Sünnilere ayrı, Alevilere ayrı eğitim veriliyor. Aleviler, Sünnilerin din dersine girmek zorunda değil. Geçen seneden beri bu başladı. Eğitim ataşelerinin gönderdiği öğretmenler ders veriyor onlara. Her ne kadar ibadetleri Sünnilerden çok farklı da olsa bence Diyanet onlara da hizmet vermeli.

Evli (38)

Diyanet'te temsil edilsinler ama Aleviler ister mi, orasını bilemem. Bir sürü Alevi tanıdığım var, hepsi de iyi insanlar.

Evli (48)

Aleviler Diyanet'te temsil edilsinler. Adana'da çok var. Birbirimizle bir şeyimiz olmadı. Mesela biz Sünniyiz, ama Adana'da benim çok komşum Alevi. Hiç birbirimize bir dalaşmamız olmadı. Teröristlerle Aleviler bir değil. Teröristlere tabii karşıyız, ama Alevileri terörist gibi göstermesinler.

Evli (31)

Benim kökenim Alevi, ama ben Alevi olduğumu 15 yaşında, o da okuldaki bir tartışmada öğrendim. Alevilik diye bir din yok, atadan süregelmiş bir konum. Din de denemez; dinle gelenek arasında kalmış. Diyanet'te hiç işi olamaz. Hz. Ali'ye inananlardan, onu üstün görenlerden oluşmuş bir topluluk. Diyanet'te kesinlikle yeri olmamalı. Alevilik aşılarmaya çalışılıyor bugün topluma. Doğru olanın Sünnilik olduğunu anladım. Alevilikte her şey yasak. Cami yasak, oruç yasak. Bunlar Allah'ın emri hâlbuki.

II. Din Görevlileri

Türkiye Din Görevlileri (Erkek)

Diyanet'e Bakış

Çalışmamızın saha araştırması kapsamında Türkiye'de dokuz ilde (İstanbul, Ankara, Bursa, Kayseri, Samsun, Aydın, Adana, Erzurum, Diyarbakır) Diyanet kadrosundan müftü, müftü yardımcısı, imam, müezzin, Kuran kursu öğretmeni olarak çalışan toplam 89 kişiyle görüştük. Bu kişiler ilk olarak neden böyle bir mesleği seçtiklerini, ardından Diyanet'i ve onun 80 yıllık faaliyetlerini nasıl değerlendirdiklerini, kuruma siyasetçilerin müdahalesi olup olmadığını sorduk. Yine bu kapsamda, Diyanet için nasıl bir statü öngördüklerini öğrenmek istedik.

Birbirinden farklı bölgelerden din görevlilerinin, bu soruların nerdeyse tümüne benzer cevaplar verdiğini gördük ve bu da bizi, Türkiye'deki din görevlilerin profilini çıkarmanın pek de zor olmadığı düşüncesine sevk etti.

Şöyle ki, görüştüğümüz din görevlilerinin büyük bir bölümü, aile yönlendirmesiyle ama kendi arzularıyla bu mesleği seçtiklerini belirtti ve nerdeyse hepsi yaptıkları işten "çok memnun" olduklarını söyledi.

Bununla birlikte en düşük memur maaşını aldıklarından, mesai saatlerinin düzensizliğinden ve izin yapamamaktan yakındılar.

Aşağıda da görüleceği gibi Diyanet hakkında da aralarında tam bir görüş birliği var; hepsi onu “olmazsa olmaz” bir kurum olarak görüyor. Bir başka ortak saptama da, kurumun 80 yılda “elinden geldiğince başarılı” olduğu yolunda. En temel sorunun personel sayısının yetersiz olması –boş kadroların atamasının yapılmaması- ve var olan personelin kalitesi olduğu düşünülüyor. Bu anlamda kurumun meslek içi eğitime çok önem vermesi gerektiğinin altı çiziliyor.

Çoğunluk Diyanet’e siyasi müdahale olduğunu, siyasetçilerin özellikle atamalara karıştığını iddia ediyor. Bu nedenle genel eğilim Diyanet’in özerk olması. Özerk olsun olmasının başkanın seçimle gelmesi, seçime tüm Diyanet çalışanlarının katılması ve Cumhurbaşkanınının saptanan isimlerden birini seçmesi önerisi sıklıkla dile getiriliyor. Bu arada bir “alaylı/mektepli” tartışması yaşanıyor. Çok sayıda din görevlisi, üniversiteden gelen başkan ve yardımcılarının kurumu ve kendilerini yeterince tanımadığını iddia ediyor, bu nedenle başkanın “aşağıdan gelmiş” birisi olmasını temenni ediyor.

Atamayla gelen başkanın özgürce hareket edemediği belirtiliyor ve Diyanet’in bundan böyle daha aktif olması, din konusundaki kafa karışıklıklarını gidermesi isteniyor. Bu bağlamda din görevlilerinin çoğunun, medyanın daha iyi kullanılması, kurumun tanıtımının iyi yapılması ve halka ilişkilere önem verilmesi çağrılarını dikkat çekiyor.

Aydın-3

Diyanet bu memleketin manevi sigortasıdır. Diyanet olmasa çeşitli gruplar ortaya çıkar, ülke, camiler, toplum karmakarışık olur. Huzur olmaz. Toplum yeni peygamberlerin türediği bir hal alır. Ama özerk olsa daha iyi olurdu. En azından Diyanet İşleri Başkanımızın atanmasının Diyanet’in içinde oluşturulacak bir kurul üyeleri tarafından yapılması daha doğru olur. Seçilen kişi de Cumhurbaşkanınının onayıyla göreve başlar. Seçimle gelmesi durumunda hizmetler çok daha iyi olacaktır. Diyanet devlete bağımlı olsun ama kendi içinde özerk olsun.

Bursa-1

Diyanet devlete bağlı bir kuruluştur. Orta yoldan hareket eder. Hizmetlerini ona göre yapar. Aşırılığa gitmeden hizmetlerine devam ettiği için benim Diyanet hakkındaki görüşüm olumludur.

Aydın-4

Diyanet bir otoritedir. Diyanet olmasaydı toplum komutanını kaybetmiş asker gibi olurdu. Kim nereye gideceğini, nasıl davranacağını bilemezdi. Diyanet ülkeyi dini açıdan içten ve dıştan gelecek saldırılara karşı korumalı. Kadrosunu daha da çok uzmanlaştırmalı. Akademisyenlerin sayıları arttırılmalı, din görevlilerinin bilgi düzeyi arttırılmalı ve gençliğe yönelik projeler üretmeli.

Kayseri-4

Diyanet’in bir paratoner yapı olması gerekiyor. Belirleyici ve koordinasyon noktasında ciddi vazifeleri var. Bu kadar geniş ve büyük bir ülke, bu kadar geniş bir kadroyu kendi başına bırakmak söz konusu

olamaz. Dolayısıyla organizatörlük noktasında Diyanet'in var olması gerekiyor.

Diyarbakır-9

Sıkıntı Diyanet'in içinde çöreklenmiş tabakadadır. 25 yıllık müdürler var, bunların gitmesi gerekiyor. Bereket duyuyoruz ki yavaş yavaş gidiyorlar.

Ankara-1

Diyanet toplumla yeterince içli dışlı değil. Acaba diyorum zaman zaman, devletin diğer kurumlarından bir baskı mı var, fazla açılma, böyle kal diye... Yoksa yönetimin kendi inisiyatifi mi? Bana kalırsa fetvalar da İslam fihhının gerektirdiği gibi verilemiyor, tereddüt, kuşku doğuruyor, çıkar yol aranmış gibi oluyor.

Adana-2

Diyanet devletin kurumu ve belli yetkiler dahilinde çalışıyor. Devlet daha geniş yetkiler tanırsa Diyanet daha farklı, güzel hizmetler ortaya koyar. Yetkiler dahilinde ancak bu kadar olur. Diyanet'ten en büyük beklentimiz televizyonların etkili kullanılması. Atatürk'ün kurduğu Diyanet doğru bir karardır. Din, devletin kontrolünde doğru yürür.

Adana-7

Diyanet'in dinle ilgili ileri geri konuşmalarda çok daha duyarlı ve sesli olması lazım. Diyanet daha önceden güvenini sarstı biraz. İnandırıcılığını kaybetti. Sırf siyasetçileri gücendirmemek adına susuldu.

Ankara-6

Basında, birtakım uzmanların açıklamalarına Diyanet'in geç cevap verdiğini görüyorum, halk bundan şikayetçi. Gecikmemeleri lazım, olay, ortam yatıştıktan sonra ortaya çıkıyorlar ki, mevzu gündemden kalkmış oluyor. Başkan, müftülerin seçimiyle gelse iyi olur. Camilerden gelmesi de ayrıca iyi olur. Çünkü üniversitelerden gelenler bizim yapımızı bilmiyor, biraz seçkinci kalıyor, bizi anlamıyor.

Diyarbakır-8

Asli görevini yapıyor mu? Yapamıyor. Mesela dini konularda herkes tartışıyor ama Diyanet bu noktada tartışmıyor. Herkes konuşuyor Diyanet susuyor. Sanki siyasiler Diyanet'in konuşmasını istemiyor. Sabah ben camiye gittiğimde cemaat bana, "falanca bu konuda şunu söyledi sizin Diyanet ne yapıyor?" diye soruyor.

Ankara-7

Diyanet'in radyo ve televizyonlarda daha fazla görünmesini arzu ediyorum ve merak ediyorum acaba bu durumda olması, birtakım yasaların sonucu mu?

Aydın-6

Diyanet'in yenilenmesi lazım. Diğer kurumlar gibi daha aktif olmalı. Diyanet görevlilerine daha çok önem vermeli. Maaşlarını ve eğitimlerini yükseltmesi lazım.

Kayseri-6

Siyasetçiler Diyanet'e müdahale ediyor. Mesela Cumhurbaşkanı Kuran kurslarıyla ilgili bir düzenlemeyi veto etti. Bana göre bu bir baskıdır, bir müdahaledir. Diyanet kendi gördüğü lüzumu anlatamıyor veya benimsetemiyor.

Diyarbakır-6

Diyanet özerk ve ekonomik açıdan güçlü bir kurum olmalı. O zaman saygınlığı da artar, personelinin ekonomik durumu da düzelir. Ancak Türkiye şartlarında Diyanet'in güçlenmesi istenir mi bundan kuşkuluyum.

Erzurum-4

Diyanet özgür konuşmalı, dini öğretileri insanların kafasında soru işareti bırakacak şekilde yuvarlak ifadelerle geçiştirmemeli. Özerk olmalı diye düşünüyorum, ki daha rahat olabilsin, daha rahat konuşabilsin, insanlar da dininin özünü daha rahat anlayabilsin. Özerklik derken, devletin atamasıyla değil de, müftülerin, din görevlilerinin seçmesi yoluyla gelmeli başkan.

Diyarbakır-10

Futbol Federasyonu gibi özerk bir yapı oluşturulabilir. Başkan kesinlikle seçimle gelmeli, bu konuda din görevlileri de söz sahibi olabilmeli. Diyanet'in başarılı olmadığını başkanının kendisi söylüyor. Türkiye'de din hizmeti yeterince verilmiyor.

Bursa-5

Diyanet'ten bir şey beklemek için özerk olması lazım. Özerk olmayan bir statüde, belli bir çerçeve içerisinde Diyanet yapabileceklerinin en iyisini yapıyor. Ama daha iyisini bekliyorum dersiniz o zaman Diyanet'in özerk olması lazım.

Ankara-4

Diyanet'i çok fazla beğenmiyorum açıkçası. Makamlara kimlerin ne şekilde geldiği çok açık değil. Başkan seçimle gelebilir ama ben özerk olmasına karşıyım. Çünkü devletten bağımsız olduğu zaman, ülkemizde birçok cemaat ve cemiyet var, hepsi birbirine girer, ortalık karışır, hatta kan bile akabilir. Diyanet'in devletin gözetiminde olması iyi, yalnız, devletin baskısı altında olması kötü; bizim hutbelerimize bile müdahale ediyor.

Ankara-2

Verimli bulmuyorum, kurum olarak da geleneksel bir anlayışı var. Yenilikçi bir anlayışın hakim olmasıyla, zannediyorum çok daha verimli olacaktır. Mevcut haliyle özerklik arasında pek bir fark yok. Çünkü Diyanet'in laiklik şartına bağlı kalmasıyla, bundan daha fazla yapabileceği bir şey yoktur. Mevcut statü de, hizmetlerin geliştirilmesi bakımından ilerletilebilir, bunun için de özerkliğe gerek yoktur.

Kayseri-2

Başkanın seçimle gelmesi hususunda, son sözün Cumhurbaşkanında olması gerekir. Müftüler seçsin ama

Cumhurbaşkanı atasın. Devletin birinci derecedeki yetkilisi ve sorumlusunun tercihi ve onayı lazım. Aşağıda seçilse bile karar yukarıda verilmelidir, cumhurbaşkanı kendisine gönderilen adayı reddetme hakkına sahip olmalıdır.

Kayseri-8

Üniversite rektörlerinin seçimleri gibi, biz de, il müftülükleri aracılığıyla üç aday belirleyebiliriz ve birini cumhurbaşkanı atar. En azından, atanmış değil de, seçilmiş olur. Bunun Diyanet'e bizatihi siyaset sokacağı kanaatinde değilim; nihayet din hizmeti yapıyorlar ve seçenlerin de seçilenlerin de menfaat planlarıyla değil vicdanlarıyla hareket edeceğine inanıyorum

Erzurum-6

Mevcut başkan ve yardımcıları hep ilahiyatçılardan geldiler, fakültede öğrencilere alışmış olan bir başkanın, imamlara, müezzinlere karşı yaklaşımı çok farklı olması lazım; onlar öğrenci değil. Yeni yeni programlar geliştiriyorlar. Biz bunlara alışana kadar sıkıntı çekeceğiz. Onun için, bizim içimizden, mesela müftülük yapmış birilerinin Diyanet işleri başkanı olması daha uygun olur. Aynı şekilde, onun da ilahiyattaki hocalarla diyalogu olmalıdır.

Diyanet'in Lağvedilmesi Tartışmaları

Bölge ve illeri ne olursa olsun din görevlilerinin birbirlerine çok benzediği, "Diyanet'in lağvedilip din işlerinin cemaatlara bırakılması önerisi hakkında ne düşünüyorsunuz?" sorusuna verilen cevaplarda iyice ortaya çıktı. Ezici bir çoğunluk "kaos, kargaşa, felaket" uyarısı yaparken "belki ilerde olabilir" diyen bile pek çıkmadı:

Ankara-3

Devletin bekası ve güvenliği için Diyanet şarttır. Devlet her konuda, maddi ve manevi, bir kenara atsa da hocalar bu ülkenin bir kemiği, bunu bilmek lazım. Hocalar, bu devletin bekası, bu insanların ayaklanmaması, birlik ve beraberliği için çalışıyor.

Kayseri-10

Diyanet'in lağvedilmesi yanlıştır. Bu hareket birliğimizi ve beraberliğimizi bozar. Başkanlık Türkiye'nin direğidir, çimentosudur, demiridir, harcıdır...

Ankara-2

Türkiye'de iki kurumun devleti ayakta tuttuğuna inanıyorum: Biri Diyanet, öteki silahlı kuvvetler. Bu iki kuruma zarar vermek, devlete zarar vermektir.

Adana-5

Diyanet'in lağvedilmesi durumunda Afganistan'dan, Suriye'den, Arabistan'dan bir farkımız olmaz.

Adana-1

Diyanet'in lağvı bu ülke için tehlikedir. Diyanet, halkın ümidi, beklentisi. Lağvedildiği zaman din konusu

her ağızdan yoruma açık bir duruma gelecektir. Bu felaket olur. Bu dinde yozlaşmaya neden olur.

Adana-6

Böyle bir yapıda Diyanet şart. Cemaatlerin birbirinden çok farklı düşünceleri var. Tek kelimeyle tehlike olur. Atatürk'ün kurduğunu yıkmak olur.

Erzurum-2

Diyanet'in lağvedilmesi gibi bir yaklaşım, felaket demektir, memleketin yıkımı olur. Öteki türlü, din işlerinin cemaatlere bırakılması yönteminin işlemediği muhtemel değil, çünkü Diyanet olduğu halde, her kafadan bir ses çıkıyor; söz kesen bir kurum olarak, Diyanet varken.

Samsun-5

Diyanet kaldırılrsa her kafadan bir ses çıkar ve Allah, Peygamber adına burada cinayetler işlenir.

Diyarbakır-4

Camiler cemaatlerin eline geçerse üye olmayan giremez gibi bir durum oluşur.

Adana-4

Düşünmek dahi istemiyorum. Diyanet ülkemizdeki insanların birlik ve beraberliğinin harcı. Bu teşkilat kaldırılıp iş cemaatlere bırakılırsa ortaya büyük bir kaos çıkar. Bozulma olur. Herkes kendi kafasına göre konuşur ve dini duygularla şahsi duygular birbirine karışır.

Ankara-1

Az çok biliyoruz, kendi içinde anlaşılamayan, despot bir idareye sahip cemaatler bu işi götüremez.

Diyarbakır-10

Din hizmetlerinin cemaatlere bırakılması için çok erken ama devletin dini hizmetlerden elini çekmesi, Diyanet'i serbest bırakması gerekir.

Sünni Cemaatlere Bakış

Din görevlilerine “Nakşibendî, Kadiri vs. tarikatlar ile Nurculuk, Süleymancılık gibi akımlar bölgenizde etkili mi? Diyanet'in bu tür cemaatlerle ilişkisi nasıl olmalı?” diye birbirine bağlı iki soru yönelttik. Bu sorulara da büyük ölçüde benzer cevaplar aldık. Din görevlilerin çoğu cemaatler hakkında doğrudan fazla bilgi sahibi olmadıklarını ama varlıklarını ve faaliyetlerini bildiklerini söylediler. Diyanet'in cemaatlerin üstünde olduğu konusunda birleşen din görevlileri, kurumun bu yapılanmalarla nasıl bir ilişki yürütmesi gerektiği konusunda farklı yaklaşımlara sahip. Bununla birlikte, Diyanet'in cemaatleri dışlamaması, onlarla iyi ama mesafeli ilişkiler içinde olması gerektiği görüşünün daha yaygın olduğu gözleniyor.

Samsun-5

Mesela Süleymancılar, Nurcular var. Bunların yaptıklarından memnunuz. Nihayet onlar da İslam'ı, kuranı yüceltiyorlar. Bu bir yarıştır.

Adana-1

Tarikat ve cemaatler kendi çerçevesinde din adına hizmet yaptığı inancında. Bölgemizde özellikle Zaman Gazetesi grubu Milli Eğitim Bakanlığı kontrolünde açtıkları okullarla başarılı hizmetler veriyorlar. Bu durum takdirle karşılanıyor. Hepsi insanlığa katkıda bulunmak istiyor. Halk arasında bir korku ya da tedirginlik yaratmıyorlar. Diyanet devlete bağlı. Cemaatler de Diyanet kontrolünde olmalı. Dine hizmetleri varsa, bu da bir hizmette özelleştirmedir. Diyanet'in yetişemediği noktaları, boşlukları onlar doldurabiliyorsa bu bir şanstır.

Diyarbakır-7

Cemaatlerin de tüzel kişilik kazanması gerekli. Bunları herkes biliyor, varlar. O zaman bunların da sendikalar gibi bir tüzükleri olmalı, devletin denetiminde olmalı. Eğer tüzük dışına falan çıkarlarsa devlet müdahale edebilir. Devlete zarar vermedikten sonra cemaatler de tanınmalı. Laik cumhuriyete zarar vermeyecek olduktan sonra her türlü örgütlenme serbest olmalı.

Samsun-8

Diyanet ile bazı cemaatler 1980 öncesinde kanlı bıçaklıydılar. Birbirini tanımaz, birbirinin ardında namaz kılmazlardı. Şimdi o durum ortadan kalktı Bir Süleymancı, Nurcu gelip imamın arkasında namazını kılar. Gerekirse onların kanuni yurtlarını da Diyanet görevlileri ziyaret ediyor. Çekişme ortamı olmamalı. Herkes kanuni görevini yapmalı.

Aydın-1

Cemaatler, çocukları hem üniversiteye alırken, hem de kendi istedikleri dini eğitimle besliyorlar. Bir açıdan bakıldığında iyi bir hizmet olarak görülse de insanların dini yanlış öğrenmelerine yol açıyor. Diyanet bunlarla çok içli dışlı olmasa da diyalog kurmalı mutlaka. Sonuçta onlar da bu ülkenin insanları. Onları dışlamamak gerekli.

Ankara-5

Eksiğini gidererek, zararlı yönleri varsa ayıklayarak ve gerekirse cezalandırarak, dinin içinde bir çeşitlilik olarak kabul edilebilir; Diyanet'in böyle yapması makuldür.

Samsun-6

Diyanet'in bunlarla eşit mesafede olması lazım. Diyanet bunların üstündedir. Bu üstünlüğünü korumayı bilmesi lazım. Karşılık olması doğru değildir.

Kayseri-10

Diyanet bu tarikatları yerici, karalayıcı değil de, okşaya okşaya, enelerini (benlerini) tatmin ede ede, tatlı bir eda ile yaklaşmalı. Onlara ılımlı yaklaşım elde etmek lazım.

Bursa-5

Cemaatlerle ilişkide öncelikle Diyanet ağırlığını koymalı. Onları ne tamamen hedef almalı, ne de tamamen başıboş bırakmalı. Bana göre bir vesileyle onları kontrol altına almalı. Ne onlardan çok uzakta, ne de onların çok içinde olmalı.

Ýstanbul-7

Bence cemaatleri Türkiye'nin gerçeği olarak görüp onlara da hizmet vermek gerekli. Onlarla bir gerilim politikasını doğru bulmuyorum. Ama onlara yetki devredilemez.

Adana-6

Diyanet gidip cemaatlerle kavga edemez, ama bir kalemde silip atamaz da. Onlara doğruyu, milleti, ülkeyi, bütünlüğü ve bunu korumayı telkin ederek faydalanmalı. Diyanet ve cemaatlerin iç içe olması mümkün değil.

Aydın-8

Dışlanırlarsa Diyanet'e cephe alırlar. Bu sefer insanlarımızın kafalarında soru işaretleri kalır. "Diyanet imamlarının arkasında namaz kılınmaz" diye fetva veren cemaatler oldu. Bu nedenle ilişkileri iyi tutmakta yarar var.

Adana-7

Diyanet, tarikat ve cemaatlere karşı kör değil ama onlar Diyanet'e karşı kör. Son sözü Diyanet söylemeli.

Adana-2

Diyanet'in cemaat ve tarikatlarla ilişkisi iyi de onların Diyanet'le ilişkisi daha iyi olmalı. Din işleri önce Diyanet'le olur. Kendi kafalarına göre iş yapmamalıdır.

Bursa-3

Nasıl bir genç stresini atmak için caz, pop müzik dinliyorsa, cemaate giden insanlar da sadece stres atmak için gidiyor. Yani "Allah" demek de bir stres atmaktır. zikri onun için yapıyorlar. Bu bir tercih meselesidir. Kaynağından bunlar doğru bir şekilde öğretilirse, insanlar bazı aşırı uçlara kaçmayacaktır.

Erzurum-4

Ne yaptıklarını en azından kontrol etmeli, zaten yüzde 90'ı cahillerin elinde. Dolayısıyla onlara yaklaşıp ıslah edilirse, bu kadar zararlı da olamazlar. Diyanet'in bunları dışlaması, illegalliği, başıboşluğu getiriyor.

Erzurum-9

Bugün 100 tane tarikat mensubu varsa, bunlardan belki 10 tanesi hakikati sağlıyor. 90'ı hakikatin dışındadır, bunlar memleketi de perişan ediyorlar. Çünkü şeriatsız tarikat olmaz. İslam dışında bir tarikat meselesi var Türkiye'de.

Samsun-7

Bunları eğitmeli. Çok azında doğruluk payı vardır söylediklerinin. Bilip bilmeden ahkam keserler.

Ýstanbul-6

Diyanet cemaatleri bence eritmeli, doğru bilgiyi onlara öğretmeli. Diyanet'in kendi kurumları var, onlar doğru bilgiyi üretmeli. Cemaatler yanlış bilgi üretiyorlar. Zaten bence cemaatler de gittikçe azalıyor.

Din Görevlisi-Toplum Ýlişkisi

Din görevlilerine, camiye devam edenlerin ve genel olarak toplumun kendilerine nasıl baktığını sorduk. Ayrıca Türkiye'de toplumun dinle ilişkisi hakkındaki görüşlerini öğrenmek istedik. Kimileri toplumun dine ilgisinin azaldığını, kimi arttığını, kimi de bir değişiklik olmadığını söyledi. Ancak büyük çoğunluk, Türk toplumunun dine saygılı olduğunda mutabık. Bir diğer ortak nokta ise, dindarların niteliğinin zamanla arttığı yolundaki gözlem.

Din görevlileri insanların genellikle kendilerini “devlet memuru” olarak gördüğünü söyledi. Bununla birlikte bu algılamayı din görevlisinin kişiliği, niteliği ve davranışlarının belirlediğinin altını çizmeye de özen gösterdiler.

Adana-9

Türkiye'nin dinle ilişkisinin geçmiş yıllara göre zayıfladığını düşünüyorum.

Samsun-9

Türkiye'de dindar olan, dünya ile dini tercih noktasında kalırsa dünyayı tercih ediyor. Ama böyle bir tercih ortamında kalmazsa dini seçiyor.

Aydın-8

Türkiye'de toplumun dinle ilişkisi yok ama saygısı var.

Ýstanbul-8

Din bir grup bir cemaat işi değil, birey işi... İnsanların içinde inanma isteği var önemli olan insanlara dokunmak bunu yapmalıyız biz.

Adana-10

Camilerde eskiye oranla daha çok insanın olması kimseyi şaşırtmasın. Bu ülkede eskiden 50 milyon kişi yaşıyordu şimdi 70 milyon. O kadar fark olması doğal.

Adana-2

Toplumun hangi bölümüne bakarsak bakalım, isten namaz kılsın, ister kılmamasın, hatta meyhanedeki bir adam olsun, camisinin imamına, müftüsüne vaizine saygıda kusur etmiyor.

Bursa-8

Dinsel hayatta geçmişe göre iyi bir gelişme var. Özellikle 70'li, 80'li yıllara göre daha iyi durumda.

Bunun sebebi de her şeyin aydınlığa kavuşmuş olmasıdır.

Aydın-4

Dinin insanların hayatında çok önemli bir öge olmaya başladığını gözlemliyorum. Camilerde genç nüfusun çoğaldığını görüyoruz. Zamanını kahvede geçiren gençlerin çoğu artık kendini okumaya verdi.

Kayseri-7

Gençleşme var. Öyle gençler var ki, sokakta görsen dinsiz diye düşünürsün.

Erzurum-2

Gençler yaptıklarını, daha çok, bilerek yapmaya çalışıyorlar. Anasından babasından görüp taklit ederek değil de, kitaptan okuyarak veya hocadan öğrenerek yapmaya çalışıyorlar.

İstanbul-6

Eskiden düşünürdüm bu yaşlılar ölünce camiye kim gelecek diye, ama korktuğum olmadı, arkadan yeni nesiller geliyor.

Adana-3

Dini hayatta ki gelişmeleri geçmişle karşılaştırdığımızda bir yandan ilerleme bir yandan da gerileme olduğunu düşünüyorum. Eskiye oranla daha çok gencin camiye geldiğini görünürken bir yandan da sokaklarda modernlik adına garip garip giyinenleri ve sapık yollara kayanları görüyoruz.

Kayseri-5

İnsanlar önceki gibi değil. Dünya küçüldü, medya sayesinde insanlar her şeyden haberdar ve araştırma imkânları var. Dinleri araştırıyorlar.

Kayseri-9

Geçmişe göre en belirgin fark, sorgulamıyor oluşu; eskiden olduğu gibi, her söyleneni dinleyip kabul etmiyor cemaat, aklına uymuyorsa, itiraz edip araştırıyor.

Erzurum-3

Toplumun esasen dine çok büyük saygısı var. Fakat maalesef, ibadet yönünden eksiklik büyük.

Bursa-9

Bu memleketin insanların hepsinde iman var, ancak onlara din öğretilmemiş. Ben onları kabahatli görmüyorum. Onlara yaklaşmasını bilmek lazım.

Ankara-6

Bizim toplumumuz dinine bağlı, yaşamayı da seven bir toplum; elinde imkân olsa, yaşayacak. İş güçten, çevresinden dolayı pek yaşayamıyorlar. Ama emekli olduktan sonra bu işi gerçekleştiriyorlar.

Bursa-5

Üç sınıf cemaat var: birisi sizin çok üstün bir meziyetinize hayrandır; sırf o yönünüzden etkilenir camiye gelir. Bir kısmı vardır çok iyi hitap edersiniz hutbeniz çok güzeldir; gerçekten sırf hutbe dinlemek için gelir. Bir kısmının da zaten başka gidecek yeri yoktur; onun için iyi okunmuş, kötü okunmuş fark etmez. Caminin dışında kılık kıyafetiniz, saçınız, yolda yürüyüşünüzle camiye gelmeyenleri de etkileyebiliyorsunuz.

Ankara-5

Ben sadece caminin değil, mahallenin imamıyım. Oranın manevi, dini yönden önderi oluyorum. Camiye gelsin gelmesin, mahallelimi selamlarım, görüşürüm, hal hatır sorarım. Halk da beni ismen tanır.

Bursa-3

Din görevlisinin mahalleyi taraması, gündemi oluşturması lazım. Gündemi oluşturduğun zaman dedikodu, fitne de kalmıyor.

Ankara-1

Cemaatin genel değerlendirmesi öncelikle “devlet memurudur” anlayışıdır; “memurdur, görevini yapar, gider”. Biz devletle kişi arasında bir görev yapıyoruz. Doğrusu bize güven duyulduğunu da söyleyemiyorum.

Aydın-7

İnsanların din görevlisine karşı bir güveni var. Ama bazı din görevlilerinin bunu suiistimal etmesi halkın kafasında soru işaretlerine neden oluyor.

Kayseri-6

Yer yer eleştiriler duyuyoruz, “bu Diyanet’in bir memuru, sadece namazı kıldırır, gider” şeklinde.

Aydın-9

Maalesef ekonomik nedenlerden dolayı onlara muhtaç olmamız nedeniyle küçümseniyoruz. Bana bir alim olarak değer vermiyor, benim zaafımı kullanarak aşağılıyor. Bizi istismar ediyorlar.

Aydın-6

Toplumun geneli bizi sıradan kişi olarak görüyorlar. Bizi önemsemiyorlar. Diğer kurumdaki çalışanlara verdikleri değeri bize vermiyorlar.

Ankara-8

Cemaatin çoğuna göre, din görevlisinin başka bir hayatı yoktur. Hep camide olmalıdır. Bu yanlış ve bunda cemaat o kadar ısrarcı oluyor ki, bazen uyumsuzluğa düşüyorsun. Bizim de insan olduğumuzu, hastamızın, bir mecburiyetimizin olabileceğini cemaat kabullenemiyor.

Erzurum-8

İmam ahlaki yapısıyla kendini cemaate kabul ettirmişse, cemaat onu bir memur olarak değil, bir lider, bir hoca efendi olarak benimser. Ama imam lakayt davranıyorsa, cemaat de buna o düzeyde karşılık veriyor.

Erzurum-4

İmam olmak demek sadece namaz kıldırmak değildir. Halka hitap edebilecek, halkın ihtiyaçlarını görebilecek, hatta konuşurken bile gözünden onların ne demek istediğini anlayabilecek bir yapıda olması lazım. Mahalleli de ilk önce senin yüzüne bakıyor, acaba ne yapabilir, diye... Bir sıkıntısı olduğu zaman ilk önce bize geliyor. Bizim de bunlara bakarak, hazırlıklı olmamız lazım.

Diyarbakır-8

Türkiye’de şu an en çok eğitime muhtaç olan kişiler din görevlileridir. Özellikle halkla ilişkiler ve sosyalleşme konularında. Diyanet’in düzenlediği kurslar hikayedir, hiç verimli olmuyor.

Din-Devlet İlişkisine Bakışlar

Dokuz ilde 89 din görevlisine Türkiye’deki din-devlet ilişkileri, laiklik kavramı ve ülkemizdeki uygulamaları hakkındaki görüşlerini de sorduk. Bu bağlamda üniversitelerdeki türban yasağı ve İmam Hatip Liseleri’nin durumu hakkındaki duygu ve düşüncelerini de öğrenmek istedik.

Laiklik kavramına karşı firesiz bir mutabakat olduğunu söyleyebiliriz. Hemen her din görevlisi laikliği benimsediğini belirtti, ama içlerinden ezici bir çoğunluk “fakat Türkiye’de laiklik layıkıyla uygulanmıyor” diye eleştirilerini sıraladı. Kuşkusuz yakınmaların başında türban yasağı ve İHL’ne yönelik kısıtlamalar geliyor. Devletin kurallarına ne olursa olsun uyulması gerektiğini savunan bir-iki istisna dışında din görevlileri başörtüsünün “Allah’ın emri” olduğunu söylediler. Aile ve yakın çevrelerinde çok sayıda başörtüsü mağduru bulunan din görevlileri, nerdeyse tümünün mezun olduğu İHL’ne yapılanları da “haksızlık” olarak görüyor.

Bununla birlikte din görevlilerinin, devletin dini kontrol etmesine çok fazla itirazları olmadığını görmek şaşırtıcı. Aşağıda da görüleceği gibi Diyanet çalışanları büyük ölçüde devletçi bir perspektife sahipler.

Ankara-7

Önce devletimiz olacak ki, ibadetimizi yapabilelim. Askersiz de yaşanmaz ki ama! Devletin hiç karışmaması olmaz, devlet, yerine göre karışacak. Önemli olan vatanımız.

Adana-4

Devletten bağımsız bir kuruluş olsa curcuna çıkar. Din işlerinin mutlaka bir otoriteye bağlı olması lazım. Doğru bilgi için, ibadet için, birlik ve beraberlik içinde yaşanması için bu gerekli.

Diyarbakır-4

Türkiye’de din devletin, devlet de dinin işine karışmıyor. Bu konuda bir sorun olduğunu düşünmüyorum.

Adana-2

Devlet insanların diyanet etme özgürlüğünü garanti altına almasaydı, insanlar camileri basar, başkalarına zulüm yapardı. Birisi bugün camiye basmaya kalksa devletin emniyet birimleri olaya müdahale eder ve

insanların sağlıklı ibadet etmelerini sağlar.

Bursa-8

Bana göre, devletin dinle atışması söz konusu değil. Ancak sanki böyle bir çatışma varmış gibi gösteriliyor. Böyle bir çatışma olsaydı, biz böyle bir görevde olamazdık.

Ýstanbul-8

Kendi adıma laik bir ülkede yaşamaktan son derece memnunum. Ancak burada kavramlardan ne anlaşıldığı önem kazanıyor. Ben demokratik bir ülkede yaşamaktan da memnunum.

Ankara-10

Devletin kendisini korumak için önlem almasını makul ve zorunlu görüyorum. Kendi haline bıraktığın zaman din ve dindar gençlik kullanılmaktadır çeşitli kesimler ve tarikatlar tarafından. Daha ileri olarak, bu gençlerin devletin önemli mevkilerine getirilmesi için çalışma da maalesef mevcuttur. Karşı taraf da kendisini korumak zorundadır.

Kayseri-7

Devletin dini kontrolü ettiğini düşünüyorum, ama bu bir baskı var anlamına değil. Hizmetin iyi ve verimli yürümesi bakımından bir kontrol. Camilerimiz açık, ezanlar okunuyor, isteyen namazını kılabiliyor, karışanı grşeni yok. Bir değişiklik olarak Kuran kurslarında hafızlık eğitimi biraz etkilendi ama bu da 8 yıllık eğitim nedeniyle oldu, bir baskı sonucu değil.

Bursa-5

Devletin ya da dinin korkusuyla hareket ederseniz, iki korku arasında sıkışırsınız. Bu coğrafyada yıllarca ayrı dinler bir arada yaşamış ve hiç sorun çıkmamış.

Erzurum-5

Din, devletin kontrolü altındadır ve öyle de olması gerekir.

Ýstanbul-5

Devletin takip etmesinde, kontrol etmesinde bence sakınca yok, ama bu iyi niyetle olmalı. Aşırılıklarla mücadele edilmesine de taraftarım.

Kayseri-3

Din birey içidir. Devlet bugün dinini yaşayan insanların başına polis mi dikeyor? Hayır. Herkes dinini öğrenerek yaşarsa hiçbir problem çıkmaz. Diyanet başka bir Kuran'ı veya başka bir peygamberin hadislerini mi uyguluyor ki...

Kayseri-2

Türkiye'de din-devlet ilişkileri de iyidir. Şu anda bir sıkıntı görmüyoruz hamdolsun. Çok güzel, Allah dinimize devletimize zeval vermesin. Verilen imkânların hürriyetlerin kadri kıymetlerini bilmek lazım. Başka İslam ülkelerine bakmak lazım. Bizdeki hürriyet başkalarından çok daha fazladır. Ben ne yapmak istedim de bu devlet bana mani oldu?

Ankara-2

Türkiye'nin kuruluşundan itibaren din-devlet ilişkisi bir sorun olarak ortada. Halkın beklentileri ile, devletin dinin yozlaştırma etkisine karşı kendini koruma çabası.

Erzurum-8

Devletin dini, bazı kötü niyetlilerin istismarından koruyabilmek için kontrol altında tutması lazım. Ama bu bir baskı olmamalı. Halen günümüzde bu, bir baskı halinde.

Adana-10

Türkiye'deki din-devlet ilişkilerini genel olarak olumlu buluyorum. Ancak devlet de bazen dini konularda taraf olabiliyor. Başörtüsü ve İmam Hatipler gibi. İşin içine de siyaset girince çözüm daha da zor oluyor.

Aydın-9

Dinin devlet üzerinde hiçbir baskısı yok. Çünkü elinde böyle bir yetki yok. Fakat devletin dinin üzerinde baskısı çok. Devlet istediği şekilde istediği kişiyi Diyanet'te bir makama getirebiliyor. Bu böyle olmamalı.

İstanbul-7

Din devlet ilişkileri adaletli bir şekilde yürümüyor. Dini devletin içine sokmak da doğru değil. Ama alabildiğince devletin dine müdahalesi de doğru değil.

Ankara-9

Dini biraz rahat bırakmak lazım. Devletin dini meselelere şüpheyle yaklaşmasını doğru bulmuyorum. Bizim tarihimiz, kültürümüz itibariyle, insanımız devletine tabidir ve aynı zamanda samimidir. Geçmişine, dinine bağlıdır ama geleceğe de ayak uyduracak şekilde esnektir. Devletin, insanına da, din görevlisine de bu esasa bakması gerekir ve din alanını bu işin ilgililerine bırakması daha güzel olur.

Diyarbakır-8

Tek elden merkezi sistemle hutbelerin dağıtılması devletin dine müdahalesinin en açık kanıtıdır.

Samsun-8

Siyaset, camiye kışlaya okula bulaşmamalı denir. Şimdi biz siyasete bulaşmıyoruz. Ama siyaset bize bulaşıyor. Bu durumda benim de konuşma hakkım doğuyor. Şu ana kadar devleti yönetenlerden kaynaklanan bazı aksaklıklar olabilir ama devlet hiçbir zaman din düşmanlığı yapmamıştır. Din ve dini yönetenler de devletsiz de olur dememiştir. Devleti kutsal gösterirler. Hep devletin dışarıya karşı bizim gücümüz olduğunu söyledik.

Namaz Vakitleri ve Cuma

Yine aynı kapsam içinde iş saatlerinin namaz vakitlerine göre ayarlanmasını ve Cuma gününün resmi tatil yapılmasını veya mesailerin Cuma namazına göre düzenlenmesini isteyip istemedikleri sorusunu da kendilerine yönelttik. Cuma ve namaz-mesai saatleri konusunda çoğunluğun var olan durumdan şikayetçi olmadığını gördük. Özellikle Cuma tatilinin “globalleşen dünyada” yanlış olacağı cevapları dikkat çekiciydi.

Erzurum-5

Cuma'nın tatil olması gerekir, isterim; pazarı kaldırılırsınız, olur biter.

Ankara-6

Cuma'nın tatil olmasını millet adına isterim. Ama namazı kılmaya gelen zaten geliyor.

Bursa-1

Cuma günü lise öğrencimiz, “Hocam ben akil baliğim. Ben Müslüman'ım. Neden ben Cuma günü camiye gitmiyorum, gidemiyorum?” diye soruyor. Halbuki ben Müslüman'ım. Hani dini özgürlük vardı? Ben farz olan ibadetimi yapabilmeliyim. Böyle bir düzenleme yapılabilir. Cuma gününün resmi tatil olması konusunda bir şey demeyeceğim ama en azından isteyen kişi Cuma namazına gidebilmeli.

Aydın-8

İş saatlerinin namaz vakitlerine göre ayarlanmasını cemaatlerin daha rahat gelip namazlarını kılmaları için isteriz. Cuma'nın resmi tatil ilan edilmesi de cemaat açısından çok iyi olur.

Ankara-10

Çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede, iş saatlerinin ibadetle uyumlu hale getirilmesi, vatandaşı devletiyle barıştırır, yaklaştırır. Cuma günü tatil olamaz, çünkü globalleşen bir dünyada ayrılmamız bize zarar getirir.

Bursa-6

İş saatlerinin namaz saatlerine göre ayarlanması iyi olur. Vakit namazları değil de Cuma namazı kılmak farz. Müslüman, bir ülkede hiç olmazsa Cuma namazını camide kılabilir. Devletin bu konuda bir düzenleme yapması çok iyi olur.

Erzurum-4

Cuma gününün resmi tatil olmasını herkes ister, Cuma'ya hazırlanalım, rahat gidelim; Cuma, Müslümanların bayramıdır zaten. Ama AB'ye yakınlık bakımından da, üç gün tatil olamayacağına göre, o tren kaçmış zaten.

Adana-4

Cuma namazıyla ilgili olarak müftülüğümüz aldığı kararla namazı yarım saat geç kıldırarak vatandaşlarımızın mağduriyetini önüyor. Bunun dini açıdan bir kusuru yok.

Aydın-2

Cumaların resmi tatil olmasına gerek yok. Yarım saat için tüm düzeni değiştirmeye gerek yok.

Samsun-3

Daireye gideceğim, benim işimi yapması gereken memur da, “namaz kılıyorum” diye yerinde yok. Artık uzay çağındayız dakikalarla yarışıyoruz. Namaz kılacak adam görevini de aksatmadan namazını kılar, eğer o yapısı varsa. Namaz kılmayacak adam, görevini de aksatır namazını da kılmaz. Elinde havlusu, ayağında tokyosu, paçaları sıvayıp volta atar. Bu tipleri gördüğüm için böyle diyorum.

Aydın-1

İş saatlerinin namaz vakitlerine göre ayarlanmasına ve Cuma'nın resti tatil ilan edilmesine gerek yok. AB'ye girme çabasında olan bir ülke için havada kalan bir uygulama olur zaten. Ama en azından Cuma namazı kılmak isteyenlere tolerans tanınmalı. Namaz kılmak isteyenlere engel olunmamalı.

Erzurum-2

Ben, Cuma namazını kılmak isteyen her vatandaşa izin verilsin, diyorum, o ayrı; o konuda ısrarlıyım, izin verilememesi cinayet olur, o ayrı. Cuma günün tatil olması, batı ile entegre olan bir devlet için çok da gerçekçi değil.

Kayseri-5

Dinimiz çalışmayı emreder. Cuma günü mübarek gündür, insanlar çalışırsa, daha çok ecire sevaba nail olurlar. Onun için ben çalışılması taraftarıyım. Cuma vaktinde de bir problem olduğu kanaatinde değilim.

Merkezi Vaaz, Hutbe ve Ezana Bakışlar

Din görevlilerine Diyanet'in üç uygulaması hakkındaki görüşlerini de sorduk: İmamların Cuma namazlarında merkezden yollanan hutbeleri okuması; vaazların merkezi sistemle yapılması ve aynı şekilde ezanların da tek bir merkezden okunması. Genel olarak her üç uygulamaya da olumlu bakılıyor, bununla birlikte birtakım itiraz ve eleştiriler de mevcut. Özellikle hutbelerin, cemaatlerin özelliklerine göre, en azından bölgesel olarak merkezleştirilmesi talep ediliyor. Cemaatin, yüzünü görmediği kişinin verdiği vaazı pek dikkate almadığı da diğer bir yakınma konusu. En az itiraz merkezi ezan konusunda geliyor. Bütün bu merkezleştirmelerin din görevlilerini tembelleğe ittiği, onların cemaat nezdindeki itibarını azalttığı da söyleniyor. Bu uygulamaları benimseyenler uzun izahatlara girmedikleri için biz bu bölümde daha çok eleştirel görüşleri aktarmak istiyoruz.

Aydın-9

Hutbelerin merkezden saptanması birtakım konulardan dolayı sakıncalı. Hutbeler genele yönelik hazırlandığı için o ilin ihtiyacına yanıt verilemiyor. Merkezi sistem vaaz için de aynı şey geçerli. Belki benim cemaatimin başka konularda bilgilenmeye ihtiyacı vardır. Merkezi sistemle ezan okunması da dini açıdan sakıncalı.

Diyarbakır-10

Merkezi hutbe ve merkezi vaaz son derece yanlış uygulamalardır. Din görevlisinin yetersiz olduğunu

cemaate söylemenin başka bir yoludur. Buradaki niyet elbette kontrol etmektir.

Ankara-5

Hutbelerin merkezden saptanmasını hiç tasvip etmiyorum. Biz din görevlileri pasifleştik. Ben hafızım ve 18 yıl vaaz verdim. Bir defa bir soru ile karşılaşmadım. Birebir çok etkili oluyordu. Ama bu merkezi sistem hutbe ve vaazlar, bizleri iyice pasifleştirdi, bekliyoruz.

İstanbul-7

Hutbeler merkezden saptanmasını desem bazı arkadaşlar olur olmaz hutbeler okuyorlar. Gazetelerden falanca yazarın konuşmasını çıkıyor, okuyor ya da falanca kitaptan alıntı yapıyor. Olmuyor. Görevlilere siz yazın diyorlar görevliler de gayretli değil. Haliyle iş başkanlığa kalıyor onlar da göndermek zorunda kalıyor. Başkanlık da siz yazdınız da biz okutmadık mı der gibi. Bize her zaman müftülükten söylerler siz yazın denetimden geçtikten sonra okuturuz diye.

Kayseri-10

Hutbelerin merkezden saptanması konusunda halkımızda bir tedirginlik var. Bazı aşırı uçlar bunu daha fazla eleştiriyor. Keşke imamlarımızın kültürü yerinde olsa da hutbeyi hazırlasa; ama olamıyor.

Adana-7

Hutbelerin merkezden saptanması doğru değil. Belli başlı bazı konularda hutbe merkezden alınabilir, ama diğerleri bölgenin cemaatini ilgilendiren konular olmalı. Merkezi sistemle yapılan vaazlara ise iyi gözle bakıyorum.

Diyarbakır-1

Keşke istediğimiz zaman istediğimiz hutbeyi okuyabilsek, tabii yine Diyanet'in onayıyla. Mesela deniyor ormancılıkla ilgili hutbe, ama isteriz ki onun yerine daha din ile ilgili konularda hutbe verebilsek. Mesela köyümde bir arazi problemi varsa ben isterim ki komşuluk hakkı kul hakkı ile bir hutbe verebileyim, ama olmuyor.

Kayseri-4

Diyanet'in hutbelerine rağmen kendi kafasından ve kendi inisiyatifiyle hutbe okuyan arkadaşların çıkardığı sıkıntılara şahit olduk. Her bir görevlimizin, bir vaiz mesuliyetini müdrük bir bilinçle milletin karşısına çıkacak, incitebilecek, rahatsız edebilecek, ama dinin hakikatini ifade edebilecek seviyede olursa, esasen merkezi olmasına gerek kalmaz. Konuyu belirlersiniz, görevliler kendileri doldurmalı.

Bursa-5

Merkezi sistemle vaaz hiç elverişli değil. Kendi bulunduğum cami de daha önceleri merkezi sistemle vaaz alıyordu. Kalabalık cemaatimiz var, bırakın cemaati kendim bile bir haz alamıyordum. Yani cemaatin hatibi görmesi gerek.

Aydın-7

Merkezi sistemle vaaz hocaları tembelleştiriyor. Her meyvenin kendi tadı güzeldir. Cemaati hocalar daha iyi tanır. Cemaati tanıyan biri varken tanımayan ne anlatabilir.

Bursa-10

Merkezi ezan bence böyle daha doğru. Ancak merkezi vaaz konusunda sorunlar var. Din görevlilerinin biraz kolaycılığa ve tembelliğe itiyor.

Diyarbakır-7

Merkezi sistemle yapılan vaazlarda randıman alınmıyor. Hoparlörden gelen sesteki vaaz anlaşılmıyor.

Samsun-8

Merkezi vaazlar din görevlisini köreltmıştır. Kendi camilerinde bile vaaza çıkmaya korkuyorlar. İyi olmadı.

Erzurum-4

Merkezi vaazlar pek verimli olmuyor ama yine de merkezi sistemin olması doğru. Ehliyetsiz kişilerin vaaz etmesi yanlış çünkü.

Diyarbakır-4

Merkezi vaaz konusunda imamı görmemek bahane olmaz. Biz yıllarca radyoyla büyüdük. Görerek dinlemek iyidir ama sizin yeterli görevliniz yoksa yapılacak olan merkezi sistemdir. Biz insanların kafasına iki kelime olsun sokabilirsek bu başarıdır.

Kayseri-1

İyi ezan okunması, insanları cezbetmesi elbette çok güzel, lakin önceleri bir ezan cümbüşü vardı, farklı farklı seslerle, o da ayrı bir güzellikti. Şunu arzu ederdim şahsen: Bölgesel olsun. Diyelim ki 5 bölge olsun Kayseri'de, 5 ayrı ezan okunsun. 8 bölge, 10 bölge, genişletilebilir.

Aleviler ve Diğer İnanç Gruplarına Bakış

Son olarak din görevlilerinin diğer inanç gruplarına bakışlarını araştırdık. İlk olarak Alevilik ve Aleviliğe bakışlarını ve Alevilerin Diyanet içinde temsili hakkındaki görüşlerini sorduk. Ardından “Diğer dinler de Diyanet’te temsil edilmeli mi?” sorusunu yönelttik. Son olarak bölgelerinde misyonerlik faaliyetleri olup olmadığını öğrenmek istedik.

Bir-iki istisna dışında din adamları bölgelerinde misyonerlerin, maddi imkânlar kullanarak aktif olduğundan yakındı, fakat içlerinde bu faaliyetlere bizzat tanık olan pek çıkmadı.

Diğer dinlerin Diyanet’te temsili konusunda da bir-iki istisna dışında “kesinlikle hayır” cevabı aldık. Birçok din görevlisi, gayrimüslimlerin hayatlarından memnun olduklarını, böyle bir durumu zaten yeğlemeyeceklerini söyledi.

Aleviler konusundaysa, onları “İslam’dan sapmış” olarak tanımlayanlar azınlıkta kaldı. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın meşhur ettiği “Alevilik Hz. Ali’yi sevmekse ben de Aleviyim” sözünün din görevlileri tarafından yaygın olarak benimsendiğini gördük. Evet, çoğunluk Aleviliği Türkiye’nin bir “zenginliği”

olarak görüyor ama onların Diyanet'te temsiline de aynı kararlılıkla karşı çıkıyor. Bunun gerekçesi de Diyanet'in belli bir mezhebi değil tüm İslam'ı temsil ettiği iddiası ve Alevilerin temsilinden sonra sıraya başkalarının gireceği öngörüsü.

Kayseri-3

Alevilerin Diyanet içinde ayrıca temsil edilmesinin, devletin üniter yapısına zarar vereceğine inanıyorum. Öyle bir şey olamaz. O zaman Laz diyecek ki "bana da bir temsilcilik ver".

Bursa-10

Diyanet'te kim temsil ediliyor ki, Aleviler de edilsin? Müslümanlar temsil ediliyor. Milli birlik, beraberlik açısından sakıncalı görüyorum.

Adana-2

Alevilere bu hak verilirse bu sefer diğer cemaatlerde ortaya çıkıp Diyanet'te temsil isteyecekler. Onlara da bu hak verilirse Diyanet'in bir anlamı kalmayacak. Diyanet bir şemsiyedir.

Adana-1

Alevilerle Sünnilerin bir karında yatmış ikiz kardeş olduğu inancındayım. Alevilerin Diyanet'te temsil edilmesi görüşüne katılmıyorum. Alevilerin Sünnilerden ayrı bir düşünce, ayrı bir inanç sistemleri olduğu görüşünde değilim. Bizden farkları yok. Alevi masasının oluşturulması bu ülkeye çok büyük zararlar verir.

Ankara-3

Halk olarak Alevilere bir art niyetle, kötü gözle bakmak diye bir şey yok. Ayrıca temsil olursa, ikilik olur bence.

İstanbul-9

Eğer Aleviler normal Müslümanlık dinini kabul ediyorlarsa ayrı bir temsil istemelerine gerek yok. Ama ayrı bir Müslümanlık düşünüyorlarsa her cemaat biz de temsil edilmek istiyoruz derler. Alevi dedelerine imamlara ödendiği gibi bir maaş ödenirse bahsettiğim diğer kapıların da açılmasına neden olur. Alevilerin Diyanet'te temsil edilmesi "din hizmetleri cemaatlere devredilsin"e kadar götürür Türkiye'yi. Sonuçta her kafadan bir yorum, her kafadan bir ses çıkar, dolayısıyla kaos olur.

Ankara-7

Alevilik İslam'ın bir rengi, bir kültürüdür. Ayrıca bir mezhep değildir. Kültürel bir boyutu vardır. Bu anlayışı benimsemeyenler için de bir yanlış yanı yoktur. Diyanet'te temsilleri de bir nevi tefrika olur.

Adana-9

Aleviler de kendi inancını yaşayan T.C vatandaşları. Bu konuda ayırım yapmamak lazım. Laik ülkede bunlar normal. Sonuç olarak onlar da İslamiyet'in içerisinde. İbadet ve yorum farkları var. Fakat Alevilerin Diyanet'te temsil edilmeleri görüşüne katılmıyorum

Adana-4

Aleviler de bu ülkenin vatandaşları. Biz de onlar gibi Hz. Ali'yi severiz. Onlar da bizim gibi Müslüman. Diyanet tüm Müslümanları kucaklar. Alevilerin Diyanet'te temsili uygun olmaz. Gerekli olsaydı eğer Atatürk kuruluşta yapardı bunu. Diyanet tüm Müslümanların başkanlığı. Bir şemsiye görevi üstlenmiş durumda.

Bursa-5

Eğer Hazreti Ali'yi sevmek Alevilik ise Aleviliği kabul ediyorum. Ama günümüzdeki anlamıyla ateizmin yeni anlamı Alevilik ise; bunu kabul edemem. Alevilerin Diyanet'te temsiline de katılmıyorum.

Erzurum-8

Saptırılmamış Aleviliğe karşı saygımız vardır. Çoğunca Alevilikle bir sorunumuz yoktur, kanaatimiz, Alevilerin iyi insanlar olduğu yönündedir. Alevilerin Diyanet içinde temsiline katılmıyorum. çünkü İslamiyet bir bütünlük arz eder.

Adana-8

Alevilerin Diyanet içinde temsili diye bir şey söz konusu olamaz. Diyanet zaten İslam'ın temsilcisi. Aleviler Müslümanız diyorsa Diyanet zaten onları da temsil ediyor demektir.

Kayseri-7

Aleviler bizim kardeşlerimiz, bir sorunumuz yok. Yukarda cemaat liderleri kendi kendilerine ortalığı karıştırıyorlar. Alevilerin Diyanet içinde temsili doğru değil, bu Diyanet'in mezhepler koalisyonu olmasına yol açar.

Alevi-3

Farkımız yok birbirimizden. Diyanet içerisinde Alevilerin temsiline gerek olduğunu düşünmüyorum. Diyanet Alevilere "Size görev vermiyoruz" demiyor. Alevi olup da imam ya da müftü olan kardeşlerimiz var. Diyanet onlara da hizmet ediyor. Ayrı bir statüye gerek yok.

Kayseri-4

Alevilerin ayrıca temsiline gerek yok. Çünkü Diyanet bir paratoner ve organizatör konumunda. Müslümanların teşkilatı. Dolayısıyla Alevi kardeşlerimizi de Müslümanlıktan ayrı düşünmediğimiz için, buna çok ihtiyaç yok diye düşünüyorum. Birebir görüştüğümüz Alevilerden biliyorum ki sıkıntı tamamen diyalogsuzluktan ve bilgilerin doğru aktarılmamasından geliyor. Ortalığı karıştırmak isteyenler, daha çok kendilerine parsa çıkarmak isteyen örgüt önderleri. Sıradan insanlar arasında herhangi bir sorun yok.

İstanbul-5

Alevilik konusunu gündeme getirmek kasıtlı ve tehlikeyi bir şeydir. Alevilerin de kendi içinde çok çeşitli grupları var. Kimi gruplar bizim gibi tüm ibadetlerini yerine getiriyor, Kuran okuyorlar. Bir grup Alevi biz de Diyanet'te temsil edilelim diyorlar. Aslında istedikleri bütçeden pay alabilmek. Hükümet dese bunlara "alın size 3 trilyon", hiç sesleri çıkmaz.

Ankara-1

Aleviler, Aleviliğin İslami içeriğini bilseler ve ona uygun tavır alsalar hiçbir sorun olmaz.

Ýstanbul-8

“Aleviler Diyanet’te temsil edilsin mi?” çok yanlış bir sorudur. Alevilik bir tarikattır, bir yoldur. Ancak bizim de hatalarımız vardır. Her zaman söylerim cem evlerini ziyaret edelim. Bir sıkıntılarını bir problemleri var mı soralım. Ne yaparlar, ne ederler kimler idare eder bunları eğitim durumları nedir. Orada Müslüman bir topluluk olduğu unutulmamalı, onlar dışlanmamalı. Onlar için “namaz kılmıyor, camiye gitmiyor” deniliyor. Bence bunun önemi yok, sokakta da bir sürü namaz kılmayan camiye gelmeyen insan var.

Kayseri-2

Diyanet’te temsil olmaz ama bu vatandaşlarımızın ateistliğe kaymasını önleyici tedbirler alınması lazımdır. İstismar ediyor elin oğlu, “sen Alevisin, senin dinin ayrı”, hatta “Allah peygamber inancın yok” gibi...

Ýstanbul-3

Namazı kabul etmiyorlar ama Diyanet’te temsil edilecekler. Bence olur, ama Diyanet’in onları eğitmesi lazım o zaman. Onlara doğru yolu göstermek için hizmet verilebilir. Onların cem evlerine dedelerine maaş verip aynı şekilde devam etmeleri doğru olmaz.

Erzurum-2

Dinin içinde kalan Alevilerin hataları varsa, düzeltilebilecek küçük hatalardır. Ama din çerçevesinin dışına çıkmışlarsa, ona bir diyeceğimiz yoktur. Alevilerin Diyanet içinde temsili gibi bir ihtiyaç yok, niye temsil edilsinler?

Ýstanbul-7

Aleviler de dindar insanlar, Allaha’, kitaba inanan insanlar. Tabii onların içine de bazı sol fraksiyonlar, yanlış inanışlar sızabiliyor. Ama onlar genel olarak bizimle aynı inanca sahipler. Aleviliğin Diyanet içinde temsili olgusuna ben katılmıyorum.

Aydın-8

Zaten kendileri rahat rahat ibadetlerini yapıyorlar. Kimsenin onlara dokunduğu yok.

Adana-10

Alevileri İslam’ın düşmanı gibi görüyorum. “Müslümanız” diyorlar ama ibadetleri kabul etmiyorlar. Hz. Ali’yi seviyorlar, biz de seviyoruz, ama bize düşmanlar. Onlar İslamiyet’i kendi kafalarına göre yorumlayarak yoldan saptılar. Söylemleriyle İslam’ı kötülüyorlar. Alevilerin Diyanet’te temsil edilmelerine gerek yok. Diyanet İslam’ı temsil ediyor, onlarsa İslamiyet’in düşmanı.

Ankara-8

Aleviler, Diyanet’e, dine karşı olan insanlardır. Veya bize o imajı veriyorlar. Böyle insanların bizim içimizde olmasını biz de istemeyiz.

Aydın-6

Alevilik diye aslında bir şey yoktur. Ne din, ne de tarikat. İnsanlarımız bir şey tutturmuş kendini Alevi diye gösterme çalışıyorlar. Kendilerini kabul ettirmeye çalışıyorlar.

Ýstanbul-2

Bugün Ali’nin izinden gittiklerini söyleyenler, Ali’yi istismar ediyor. Hz Ali namaz kılmamış mı? Hz. Ali abdestsiz mi? Kuran okumamış mı? Haksız yere veya yasal olmayan yerlerde yapılan yürüyüşlere

polis müdahale edince cem evlerine sığınıyorlar. Yani terörü yaratıyorlar Terör havasını estirdikten sonra kendisini korumak için de cem evine sığınıyor. Cem evleri terör yuvası mı?

Ankara-4

Alevilik benim için bir mezhep değil. Aleviler de açıkçası, Türkiye'yi karıştırmak için her şeyi yapıyorlar. Ama belli yörelerde öyle Aleviler de var ki, “bu adam Müslüman” dersiniz.

Erzurum-4

Onlar bence ıslah edilmeli. Bence çok yanlışları var. Hataları var. Bilgisizlikleri var. Sahip çıkılmadığından dolayı, eksik bilgilendirilmeleri var. İslam dinini bilmiyorlar. Bu hem üst kesimdekiler düzeyinde, hem de tabanda geçerli. Bilse zaten hiçbir sıkıntı olmaz. Diyanet'in Alevileri ayırdığı yok. Diyanet, onların köyelerine de cami götürüyor ama Aleviler istemiyor.

Aydın-2

Hz. Ali İslam'ın tüm kurallarını yerine getiriyordu. Ama onu seven Aleviler hiçbirini yapmıyor. Aleviler kesinlikle Diyanet içerisinde temsil edilemezler. Çünkü Diyanet İslam'ın temsilcisi ve İslamiyet'i doğru yaşayanlara hizmet vermekle yükümlü. Alevilere cem evi yapacak değil.

Diyarbakır-5

Onlar namazı kabul etmiyorlar, bir şeyler yapmaya çalışıyorlar. Diyanet işleri dini temsil eder, onlar farklı şeyler söylüyorlar. Diyanet'te olmaları uygun olmaz.

Diyarbakır-7

Aleviler de kendi inançlarını yaşıyorlar. Diyanet himayesinde ya da kendi kurumların kurarak resmileşmeleri, devletten pay almaları gerekir. Onlar camiye gitmeseler, namaz kılmasalar da Alevilik İslam'ın içinde olan bir görüştür. Tek Tanrı inançları vardır. Bazı sapmalar vardır ama onlar özünde Müslümandırlar.

Samsun-5

Onlar da vatandaşımızdır, inançları öyledir. Saygı duyarım. Onlar da Diyanet içerisinde tabii ki temsil edilmelidir.

Ankara-10

Diyanet içinde temsil edilmeleri bence normal. Çünkü çok büyük bir kitle. İbadet şekilleri var, bunu yapmak istiyorlar, yaptıkları zaman rahatlıyorlar. Bu insanları dışlayarak kendi hallerine bıraktığımız, bazı imkânlardan uzak tuttuğunuz zaman, yanlışla itmiş olursunuz.

Diyarbakır-9

Onlar da insandırlar, onlar da Allah'a inanıyorlar. Bazı yanlış yönleri olabilir ama dışlamamak lazım, onları da Diyanet'in içine almak lazım. Yanlışları varsa doğrusunu anlatmak lazım...

Aydın-9

Aleviliği adeta bir siyasi duruma getirip kullananlar, ateist duruma getirenler var. Adam Allah'a yok

diyor ama ben Aleviyim diyor. Alevilerin Diyanet içerisinde temsil edilmesinde hiçbir sakınca yoktur. Çünkü onlar da kendi konumları açısından bu durum faydalı olur. Bize hiçbir zararı olmaz. Biz 1400 yıldır Alevilerle iç içe yaşıyoruz.

Diyarbakır-2

Türkiye’de Alevisinin Caferisinin olması bir zenginliktir. Bu meseleye böyle bakmak lazım. Aleviler de Diyanet’te temsil edilebilir Diyanet’in Alevilerle diyalog halinde olması gereklidir.

Erzurum-7

Aleviler de bizim kardeşlerimizdir, inançları ne olursa olsun, aynı topraklarda yaşıyoruz. Onlara da aynı hürriyetleri tanımak lazım. Diyanet bünyesinde Sünnilere nasıl imkânlar tanınıyorsa, onlara da bu imkânlar tanınmalı. Alevilerin de Diyanet’te temsil edilmesi gerekir, onların da aydınlatılması şart. Diyanet’te Alevi uzmanın bulunması iyi olur.

Diyarbakır-8

Cem evi bir ibadet yeri değildir. Orası sendika merkezi gibi bir yerdir. Cem evinini caminin karşısına koymak zararlıdır. Alevilerin bütçeden pay alma taleplerini haklı görüyorum. Onların da hakları vardır. Kendi kültürlerini korumak anlamında talepleri varsa temsil edilsin ama cem evini caminin karşısına koymamalıdır.

İstanbul-1

Madem vergi veriyorlar, hizmet istiyorlar, öncelikle bir bütün olmaları gerekiyor. Kültür Bakanlığı’na mı Diyanet’e mi gidecekler? Madem vergilerinin karşılığını alacaklar öyle bir sistem olur. Bunların Diyanet’te temsil edilmeleri ya da Diyanet içinde olmaları beni rahatsız etmez. Benim için önemli olan insanın inançlı olması. İnancı olan herkese saygı duyarım.

Diyarbakır-3

Alevilerin bazıları camiye geliyor, ibadetler yapıyor. Bazıları gelmiyor ama Sünnilerden de camiye gelmeyenler var. Benim için önemli olan insanlıktır.

Diyarbakır-10

Aleviler de istedikleri ibadetlerini özgürce yapabilmeli. Sonuçta İslam dini içindedirler, bir renktirler, onları öyle görmek gerekli. Diyanet de bütçesinden ibadetlerini kolaylaştırmak için kendilerine yardım etmeli.

Aydın-5

Alevilerin Diyanet’te temsiline gerek yok. Ama yine de devlet bunu isterse uygulayabilir. Olursa tepki verecek değiliz.

Adana-7

Aleviler de kendi aralarında çok bölük pörçüktür. Aleviler nüfus olarak az sayılmayacak bir grup. Temsil edilse de sonuç olarak bir din değil. Müslümanız diyorlar, İslam'ın temsilcisi olduklarını söylüyorlar. O zaman zaten temsil ediliyorlar. Diyanet İslam'ın yetkili kurulu. Biz ayrı bir diniz diyorlarsa temsil edilebilirler.

Türkiye Din Görevlileri (Kadın)

Diyanet bünyesinde kadın görevlilerin sayısının azlığı son dönemlerde ciddi bir tartışma konusu. Kurum da bu konuda ciddi adımlar atmak istediğini değişik vesilelerle açıkladı ve bazı projeler üzerinde çalışıldığını söylendi. Ancak bu konuda bugüne kadar tatminkâr ve umut vadeden gelişmelerin yaşandığı söylenemez. Kuşkusuz Diyanet'te kadınların az istihdam edilmesini görünüşte mazur gösteren bir olgu var: Kadınların erkekler kadar camiye devam etmemesi. Ancak günümüzde bu da ciddi bir şekilde sorgulanıyor. Araştırmamız kapsamında Diyanet'te görevli kadınlara da ulaşmaya çalıştık. Sonuçta İstanbul Müftülüğü'nden beş, Ankara Diyanet Merkez Teşkilatı'ndan dört kadın görevli sorularımızı yanıtladı. Kendilerine erkek din görevlilerine yönelttiğimiz sorulara ek olarak şu iki soruyu da yönelttik:

- 1) Diyanet'in dindar kadınlara ulaşabildiğini düşünüyor musunuz?
- 2) Evde oturan kadınlara Diyanet nasıl ulaşabilir?

Kadın görevlilerin verdikleri cevaplar erkeklerden epey farklılıklar içeriyor. Örneğin İstanbul Müftülüğü'nde görev yapan kadınlar için kurumun “verimliliği” çok önemli, “Toplam kalite yönetimi”nin esas alınması gerektiğini söylüyorlar. Ankara merkez teşkilatındaki kadınlar arasında da açık “feminist” yaklaşımlar olduğu görülüyor. Kurumdaki “erkek egemen” zihniyeti eleştiren bu kişilerin, toplumun “ananevi İslam”dan uzaklaşması yolundaki gözlem ve temennileri de dikkat çekici. Yine önemli bir fark, özellikle Ankara'daki kadın görevlilerin Aleviliğe empatik, hatta sempatik bakabilmeleri. Kadın din görevlileri erkeklere kıyasla din-devlet ilişkilerine ve laiklik kavramına daha eleştirel yaklaşıyorlar. Bunun kuşkusuz önde gelen nedeni hemen hemen hepsinin başörtüsü mağduru olması. Yine erkeklerden farklı olarak, cemaatleşmenin kadınlar tarafından daha fazla, yakından ve eleştirel bir şekilde takip edildiğini görüyoruz. Kadınların hemen tümünün merkezi vaaza karşı çıkması da, ilk başta kendilerinin Diyanet'te daha çok “vaize” olarak istihdam edilmesiyle açıklanabilirse de bunun ötesinde birtakım kaygıları olduğu da görülüyor.

Son olarak dokuz kadın din görevlisinin de tereddütsüz bir şekilde AB'ye evet dediğinin altını çizmemiz gerekiyor.

Diyanet'e Bakış

İstanbul-5

Diyanet, Türkiye'nin en önemli kurumlarından biri. Ama bunun farkında olmadığını düşünmüyorum. Eğer iyi kullanılırsa, Türkiye'nin gelişimine önemli katkıları olabilecek bir kurumun, işlevinin daha dolu olması çok iyi olurdu. Diyanet'e siyasetçilerin müdahalesini inkar etmek mümkün değil. Diyanet olarak yeterince hizmet verdiğimizizi düşünüyorum. Burada sorulması gereken soru, din hizmeti alanlar bize yeterince ulaşmak istiyorlar mı olmalı.

Ýstanbul-3

Diyanet din hizmetleri alanındaki boşluğu dolduran kurumdur. Siyasetçilerin müdahale ettiğine dair bir izlenimim olmadı. Diyanet din hizmetlerini yeterince veriyor. En iyi noktası yetişmiş elemana ve eğitime önem vermesi, eksik noktaları ise din hizmetlerinin tanıtımını yeterince yapamamasıdır Diyanet, halka daha fazla din hizmeti götürebilmemiz için maddi altyapıyı güçlendirmeli, konferans salonlarını artırmalı ve teknik donanımımızı takviye etmelidir.

Ankara-2

Diyanet hem politik, hem dini açıdan önemli ve muhakkak olması gereken bir kurum. Rolü ve işlevi önemli. Kuruma siyasetçilerin zaman zaman müdahale ettiklerini düşünüyorum. Diyanet'in çok iyi hizmet verdiği yönleri de var, bunun yanında eksiklikleri de. Ben toplumun pek çok konuda Diyanet'in önünde olduğunu kabul ediyorum. Maalesef Diyanet'ten kadınlarla ilgili çok büyük bir beklentim yok. Olsa benim için sürpriz olur.

Ankara-3

Kişisel olarak beklentim, işlerin ehline verilmesi tarafında. Bir bayan olarak da beklentim var ama bunun şu anda Diyanet tarafından karşılanacağını sanmıyorum. Bu henüz erken bir istek. Gerçekten bizim teşkilatımız erkek egemen bir teşkilat. Bayanların burada ilerlemesi mümkün değil.

Ýstanbul-1

Diyanet'in gerekliliğine ve misyonuna inanıyorum. Fakat işleyişin problemlili olduğunu düşünüyorum. Bence siyasetçiler Diyanet'e kesinlikle müdahale ediyor. Diyanet'in organizasyonun ve hizmet alanlarının yeterliliğine inanıyorum fakat eleman profilinin kalitesinin eksik olduğunu düşünüyorum. Kurum din hizmetlerinde ve istihdamda verimlilik esasını dikkate almalı.

Ankara-4

Diyanet'e siyasetçilerin müdahale ettiğini açıkçası düşünüyorum. Çevremden gelen şeylerden biliyorum. Fetva almakta zorlanıyoruz. Gündemde olan soruların bir an önce cevaplanması ve halkın bilgilendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Sanki halkımız Diyanet'i imamların tayinini yapan, hac işlerini organize eden bir kurum gibi algılıyor. Halbuki Diyanet'in daha farklı misyonu da olmalı. Eğitim konusunda bizler de, Milli Eğitim kadar önemliyiz. Diyanet, daha fazla şeyler yapabilir. Din hizmetlerini daha yaygın bir alanda gerçekleştirebilir.

Ýstanbul-2

Diyanet olması gereken bir kurumdur ve elbette siyasilerin müdahalelerine maruz kalmaktadır. Kurumun hizmet alanında hedeflerine tam ve zamanında ulaşmadığını düşünüyor ve her kademedeki elemanlarının kalitesinin artırılmasını istiyorum. Yani Diyanet modernleşerek verimlilik yüzdesini artırmalıdır.

Ýstanbul-4

Din hizmetleri, bir ülkenin maneviyatı için önemlidir. Bu anlamda kurumumuz önemli bir işlev görüyor. Diyanet'in eğitime önem vermesi çok iyi, ama tanıtım eksikliğimiz var. Ayrıca halka dini daha fazla tanıtmak için olanaklarımız artırılmalı.

Ankara-1

Diyanet'e siyasetçilerin çok az müdahale ettiğini düşünüyorum. Terfi meselelerinde özellikle.

Diyanet'in Lağvı ve Cemaatlere Bakış

Ankara-1

Diyanet'in lağvedilmesi tartışmasını önemli bulmuyorum. Diyanet'in Milli Eğitim gibi değerlendirilmesi lazım, çünkü bu bir eğitim meselesidir. Cemaatler kadınlar arasında var. Hanımlar kendi aralarında günler düzenlerler. Okuma günleri, yasin günleri gibi. Ben bu cemaatlerle ilişki kurmayı denedim ama bizi çok fazla içlerine almıyorlar. Nurculuk kabul ediyor ama diğer tarikatlar sıcak bakmıyor. Arada kurumsal olarak çok fazla sıcaklığın olduğunu düşünmüyorum. Ama bireysel ilişkiler iyidir. Aslında daha iyi olmalı, birbirlerini anlamaya çalışmalılar. Ortak düşüncelerini ortaya koyabilirler. Uzlaşma zemini arayabilirler. Bir anlayamama, güven problemi var.

Ankara-2

Diyanet'in lağvedilmesi tartışılmaması bile gereken bir konu. Düşünebiliyor musunuz, her camide tarikatın hocası, cemaatin lideri, bölünmüş camiler, bölünmüş cemaatler, öyle bir noktaya gelir ki Türkiye bölünür. Yurtdışında bunun örneklerini yaşıyoruz. Süleymancılar, ülkücülerin, Nurcuların camileri gibi. Bunun Türkiye'ye yansımaları tahayyül dahi edemiyorum. Diyanet İşleri Teşkilatı, en az Milli Eğitim, Genelkurmay kadar önemli bir kurum. Tarikat ve cemaatlerle zaman zaman karşılaşılıyor, etkili olduklarına da inanıyorum. Ama Diyanet, cemaatlerin, tarikatların, siyasetin üstünde bir kurum. Özel bir ilişkiyi yanlış buluyorum. Teşkilatta zaten her zihniyet var, her ideolojik bakış, her tarikat mensubu var. Ama bu camiye, Kuran kursundaki öğrenciye yansımamalı.

İstanbul-2

Din işlerinin cemaatlere devrine Türkiye hazır değil henüz. Diyanet, din adına doğruları halka en güzel ve en kolay biçimde ileterek her kesimle diyalog geliştirmeli; ortak, bütünleştiren birbirini tamamlayan konularda birleştirici olmalı.

Ankara-3

Diyanet'in lağvedilmesi kesinlikle doğru olmaz. O zaman ciddi bir anarşi-terör olur. Çünkü Diyanet'in şu andaki misyonu, bu dalgalanmaları önleyecek şekilde. Türkiye'de tarikat ve cemaat olgusu bir gerçek. Etkililer. Özellikle bizim "cemaat taassubu" dediğimiz şey, çok da eğitilmiş olmayan insanlar üzerinde çok kamçılayıcı. Diyanet'in cemaatlerle ilişkisi olması gerekmiyor. Bizim kurumumuzda da bu tür cemaatlerle ilişkisi olan memurlar var, ama bu onların kişisel tercihleri, bizi bağlamaz, kurumu da bağlamaz.

İstanbul-5

Diyanet'in lağvedilmesi çok yanlış bir karar olur. Cemaatler benim bölgemde etkililer. Eğer onların etkileri arttıysa, bu Diyanet'e, Diyanet'teki eğitilmiş uzmanlara önem verilmemesiyle ilgili. Bizim yapmamız gereken tamamlamak. Yaşanan ise kopmak.

Ankara-4

Kesinlikle lağvı söz konusu olamaz. Çok büyük kargaşalar yaşanır Türkiye’de. Çok yakınımnda Süleymancılar var, onların külliyeleri var. Çok faaller. Fakat çok faydalı olduklarını düşünmüyorum. Bunların varlığı göz ardı edilemez. Diyanet’in ilişkisi mutlaka vardır. Ama birlikte iş yapılamaz onlarla. Diyanet bir semsiye, bir şekilde onları da kucaklamamız ve onlara da doğruyu anlatmamız gerekiyor.

İstanbul-1

Diyanet kesinlikle lağvedilmemeli. Bu büyük bir kargaşa ve anarşiye sebep olur. Cemaatler, lokal olarak, bazı mahallelerde etkililer. Onları yok saymanın etkili bir çözüm ve iletişim için geçerli bir yöntem olduğuna inanmıyorum.

İstanbul-4

Bence din işlerini en iyi bizim gibi bir kurum yapabilir.

Din Görevlisi-Toplum İlişkisi

İstanbul-1

Büyük bir sevgi ve saygı görüyorum. "Hoca" konumunda görüldüğüme inanıyorum. Tüm engelleme çabalarına ve karalama gayretlerine rağmen, toplumumuz dinine güveniyor ve ilgisi gün geçtikçe artıyor.

İstanbul-4

Cemaat beni din görevlisi olarak görüyor. Halkımız dine karşı çok büyük bir inanç besliyor ve bunun sorumluluğunu elinden geldiğince yerine getirmeye çalışıyor. Eksiklikler varsa, bizim eksikliğimizdir. Ülkemizde dini hayat kalitesinin arttığını düşünüyorum, esas önemsenmesi gereken de bu zaten.

Ankara-2

Bugüne kadarki profile baktığımızda, Diyanet’in eğitim düzeyi çok fazla yüksek olmayan gruplara ulaştığını söyleyebilirim. Ama toplumun bir kesimi var ki, teşkilatın her kademesiyle ilişkileri çok da sıcak değil. Burada sorgulanması gereken, önce Diyanet teşkilatı. Neden kitlelere ulaşamıyor, bunun üzerinde durulması gerekiyor. Diğer kitlelerle olan çalışmalar gözden geçirilmeli. Öte yandan toplumun dinle ilişkisi her zaman olumludur. Din yükselen bir değerdir. Ne var ki ideolojik yüklemeler yaptığımızda sıkıntılar çekiliyor.

İstanbul-2

Halkımız her asırda olduğu gibi günümüzde de, kendisine din rehberi olan insana çok saygı ve sevgi gösteriyor. Yeter ki herkes dine uygun yaşasın. Türk halkı dinini hep sevdi, sevmeye de devam ediyor. Ve insanımız bugün daha çok düşünüyor ve soruyor.

Ankara-3

Telefonlarda bir bayandan fetva almaya alışık değiller. Bizi yetkili olarak görmüyorlar. Ama sonra çok hoşlarına gidiyor. Bayan uzmanların kendilerine hizmet vermesini duyan vatandaşlarımız çok arıyor.

Halkımız din konusuna duyarlı. Ve dinsel hayatta da geçmişe göre bir ilerleme var. Kişilerin entelektüel boyutları yükseldikçe, dini anlamadaki potansiyelleri de yükselecek. Dini inancı olan insanlarımızda büyük açılımlar var. Daha güzel düşünüyorlar. Ananevi anlayış artık kırılıyor. Bilim ağırlıklı, sorgulanabilen, insana insan olduğu için değer veren bir din anlayışı yaygınlaşıyor.

İstanbul-3

Halk bizi din görevlisi olarak algılıyor. Gördüğüm kadarıyla milletimiz dinine karşı duyarlı. Aynı zamanda dini kaynağından öğrenmeye özen gösteren bir yapıya sahip. Zaten ülkemizdeki dini hayatta nicelikten çok nitelik olarak bir gelişme var.

Ankara-1

Bizi daha çok din görevlisi olarak görüyorlar. Ülkemizde toplumun dinle ilişkisi çok sıcak değil. Sıcak olduğunu düşünüyor bir kesim, ama öyle değil. Dini bildiklerini zannediyorlar, ama bilmiyorlar. Yanlış yerlerden öğreniyorlar. Dinsel hayatta de yerinde sayma var, bir ilerleme görmüyorum. Çünkü başörtülü kadınların sayısının arttığını düşünmüyorum.

İstanbul-5

Ben gençlerle birlikteyim. Bakış tarzları, sizin onlara bakmanızla çok alakalı. Kişi kişinin aynasıdır. Memur zihniyetinden çok, daha ziyade önder, bazen dini duyguların merkezi olarak görüyorlar. Türkiye’de toplumla din iç içeler, ayrı düşünülemez.

Ankara-4

Abla olarak, psikolojik danışman olarak, dert ortağı olarak görüyorlar. Dersten çıktığım her an odamda, bir öğrencinin sorununu dinliyorum. Yönlendirilmek istiyorlar. Din bizim vazgeçilmezimiz. Her insanın dinle uzaktan yakından bir ilişkisi var. Hiç ilişkisi olmayan insanların bile, son anında ilişkisi oluyor. Ülkemizde dinsel hayatta, geçmişe göre bir ilerleme var. Bunu çevremden müşahade ediyorum. Başörtülülerin sayısal olarak artmasıyla ilintilendirmiyorum bu ilerlemeyi. İslam’ın sadece başörtüsü olmadığını, namaz kılmak olmadığını biliyorlar artık insanlar. Geleneksel İslam etkisini yitiriyor. İnsanlar Kuran-ı Kerim’i sadece ölümlerin arkasından okunan bir kitap olarak görmüyorlar artık.

Diyanet ve Kadınlar

İstanbul-4

Diyanet olarak kadınlara yeterince ulaşamıyoruz maalesef. Çünkü sadece camide çalışma yapabiliyoruz. Kitle iletişim araçlarından faydalanabiliriz bu konuda. Ama benim ilişkilerim oldukça iyi. Teknolojiden yeterince yararlanamamaktan muzdaripim.

Ankara-4

Şahsi olarak biz ulaşabilmek için her fırsatı değerlendiriyoruz. Ama teşkilat bazında zannetmiyorum. Özellikle çalışan kadınlara ulaşamıyoruz. Camiye sadece cami cemaatinin eşleri teşrif ediyorlar. Sosyal faaliyetler yapılabilir. Önemli gün ve geceler iyi değerlendirilebilir. Camilerden çıkmamız gerekiyor, Belediyelerle koordineli olarak çalışmalıyız. Hanımların sosyal olarak buldukları her yerde, biz de

olmalıyız.

Ýstanbul-2

Erkek cemaatin, hanımların da eğitime hakkı olduğu konusunda ikna edilmeye ihtiyacı var. Camiler sadece erkeklere mahsus değildir. Diyanet bugün kadınlara yeterince ulaşamıyor, bunun için önce erkekleri bunun gereğine inandırıp, sonra da kadınlar için devamlılık arz eden eğitim programları yapmak lazım.

Ýstanbul-3

Evde oturan kadınlara ulaşabilmek için internet, TV, radyo gibi iletişim araçlarını kullanabilir, ayrıca ev (çay) toplantıları düzenleyebiliriz.

Ankara-1

Evde oturan kadınlara ulaşabilmek için toplumun kültür seviyesinin artırılması gerekir. Cemaatlerin yöntemi örnek alınabilir. Günler, çay partileri, kermesler düzenlenebilir.

Ankara-3

Diyanet en çok dindar kadınlara ulaşıyor. Camiye gelen kadın bellidir. Onların her birine ayrı projeler üretebilmeli. Evde oturan kadınlar konusunda daha çok diğer cemaatler koordineliler. Bence insanların birey olarak birbirlerini anlamaları önemli. İlle de insanlara bir şey öğretmek gibi bir kaygı olmamalı.

Ýstanbul-5

Siz bir şeye ulaşmak isterseniz evdeki kadınlara da ulaşırsınız. Biraz da burada kurum kadar, halkı da sorgulamak lazım. Ama biz de medyayı çok fazla kullanamıyoruz. Bu nasıl bir bakış açıdır bilemiyorum ama, haftada bir saat TRT'nin 4. kanalında Diyanet Saati var sadece. Radyo programları olabilir örneğin.

Ankara-2

Evde oturan kadınlara ulaşmak çok basit bir soru değil, üzerinde uzun uzun çalışılması gerekiyor. Bu konuda Diyanet'e dönük çalışmalarım var, hâlâ bekliyor. Bana kalırsa, Diyanet teşkilatının merkezinde önce bir kadın masası, adı farklı da olabilir, formüle edilebilir. Kadınlardan oluşan bir heyet oluşturulmalı, bu heyette sosyolog, psikolog gibi farklı uzmanlar da yer almalı. Bu heyet araştırmalar yapmalı, erkek egemen anlayıştan çıkmalı.

Din-Devlet İlişkisi

Ankara-2

Laiklikten vazgeçilemez diye düşünüyorum. Başörtüsü sorununda da devletin yaklaşımını doğru buluyorum.

Ýstanbul-4

Din ile devletin bir dargın bir barışık bir ilişkisi var. Arada olan bize oluyor. Laiklik ise bizim ülkemizde olduğu sanılan ama olmayan bir şey.

Ankara-1

Türkiye’de din-devlet ilişkileri soğuk. Laiklik kavramından yola çıkarak, insanlar hassasiyetler gösteriyorlar, birtakım evhamlara kapılıyorlar; bunlar son derece yersiz. Laiklik bireylerin birbirlerine müdahale etmemesi ve devletin fertlerine din özgürlüğü tanınmasıdır. İnsanlara inancının gereğini yaşama hakkı vermesi, ibadethane hazırlaması, ibadethaneye gitmek için fırsat tanınmasıdır.

Ýstanbul-2

Dinin küçültülemeyecek bir ihtiyaç olduğu daha iyi kavranıp, insanı ve yaşamını kucaklayarak hareket edilirse din-devlet ilişkilerinde problem kalmaz. Bunun için de laikliği herkesin aynı ve eşit bir şekilde anlaması sağlanmalı.

Ýstanbul-1

Ülkemizde din-devlet ilişkisi gergin. Laikliğin açıkça tanımlanması ve tüm yönleriyle uygulanması halinde bugünden daha sağlıklı olur.

Ankara-4

Zaman zaman din kullanılıyor. İnsanlar da, kurumlar da dini kullanıyor. Bence bu eğitimsizlikten kaynaklanıyor. Doğru şekilde insanlara din öğretilirse, bu tür problemler aşılabacaktır. Laikliğin de çok iyi oturtulması gerekiyor. Din görevlisi olarak, laikliğin İslam’da var olduğuna inanıyorum. Peygamber efendimizin uygulamalarında bu var. Ama bizde maalesef laiklik istediğimiz noktada değil, insanlar birbirlerine tahammül etmeyi bilmiyorlar.

Ýstanbul-3

Laikliğin ülkemizde gerçek anlamıyla uygulanmadığını düşünüyorum. Din devlet ilişkilerinin evrensel değerler ve uluslararası kurumların kriterleri doğrultusunda düzenlenmesi gerektiğini düşünüyorum.

Ýstanbul-5

Laiklik adına çok şey yapıldı. Ama bir şeyler netleşmeli. Esnek olursa, herkes bir yandan çekiyor. Aynı ülkede yaşamak belli kurallara uymayı gerektirir tabii ki. Neden netleştirilmiyor? Çünkü herkes bunu kullanmayı biraz seviyor. Biz gençler olarak, bunun istismarının faturalarını çok ağır ödedik. Benim örtünmemin neresi laikliğe aykırı? Kurumlar ve kelimeler insanın içini rahatsız edecek derecede olmamalı. Laiklik benim insani yönümü rahatsız ediyor.

Ankara-3

Bizde din-devlet ilişkileri çok pembe bir görüntü arz etmiyor. Laikliğin içi çok doldurulamadı ülkemizde. Sürekli farklı şekillerde dolduruluyor. Ama şundan eminim, devletin dini olmaz, bireylerin dini tercihleri mutlaka olmalı. Devlet vatandaşının dini tercihine göre yaşamasına izin vermeli.

Namaz Saatleri ve Cuma Namazý

Ýstanbul-1

İş saatlerinin namaz vakitlerine göre ayarlanmasını elbette isterim. Cuma'nın resmi tatil olması şart değil, ama öğle tatilinin Cuma namazına göre ayarlanması insanlık hakkı.

Ýstanbul-2

Dinini yaşamak isteyen insanın verimli, huzurlu olabilmesi için dini vecibelerini rahat bir ortamda, zamanında yapabilmesinin sağlanması, Müslüman nüfusu çok olan bu toplumu mutlu ve vatansever yapacaktır.

Ýstanbul-5

Böyle bir ayarlamaya gerek olmayabilir ama bu kendi içinde ayarlanabilir. Siz nasıl çay molası kullanıyorsanız, bir başkası da namaz molası olarak kullanabilir. Siz lavaboya gidip bakım hakkınızı kullanıyorsanız, ben de istismar etmemek kaydıyla namaza vakit ayırma hakkına sahibim. Yine Cuma namazı için öğlen vakitlerinde bir ayarlama yapılabilir, ama çok muazzam bir problem değil. Buradaki vakit, daha sonra mesaiye eklenebilir.

Ýstanbul-3

Sadece ibadet özgürlüğü sağlanmasından yanayım. Saatlerle oynamaya gerek yok.

Ýstanbul-4

İbadet özgürlüğü kapsamında halkın taleplerine kulak verilebilir. Fakat Cuma'nın tatil olmasına gerek yok. Namaza gitmek isteyene izin verilmeli, o kadar.

Ankara-2

İş saatlerinin namaz vakitlerine göre ayarlanmasını gündeme getirmenin gereği yok. Cuma'nın tatil olması da kesinlikle gereksiz bir öneri.

Ankara-4

Bu konularda fazla bir problem yaşanmıyor bildiğim kadarıyla. Hoşgörü çerçevesinde aşılabılır, başlı başına bir değişiklik yapmak çok zor. Çok ufak düzenlemelerle bunlar halledilebilir.

Merkezi Hutbe, Vaaz ve Namaz

Ankara-4

Hutbelerin merkezi bir sistemle yapılması doğru değil. Her yörenin tarihi günleri, duyarlılıkları, hitap edeceğiniz kitle farklıdır. İnsanlar bundan zevk almıyor, çok tenkit ediyorlar. Karşılarında konuşan insanı görmek, hissetmek istiyorlar. Görsellik çok önemli. Vaaz da bir eğitimidir ve vaaz da buna uygun yapılmalı. Hatta biz bunu bile yeterli görmüyoruz, mülti-vizyon gösterileriyle yenilikler katmaya çalışıyoruz. Dolayısıyla merkezi olarak saptanmamalı.

Ýstanbul-5

Merkezi hutbeyi çok sağlıklı bulmuyorum. Çünkü her yerde hitap ettiğiniz cemaat, insanlar, eğitim seviyesi, ihtiyaç aynı değil. Merkezi vaazı da sağlıklı bulmuyorum. Kontrollü olarak eğitilmiş kişiler

tarafından verilmeli. Görsellik daha tesirlidir insanlar üzerinde. Derinden gelen bir yayının sesi çok etkili olamaz. Sorumluluk sahibi insanların buralara getirilmesi gerekir. Bunun bir görev bilinciyle yapılması gerekir. Din ehliyeti çok önemlidir.

Ýstanbul-3

Hutbe ve vaazlarda bölgenin demografik ve kültürel yapısının da dikkate alınmalı, bölgesel uygulamalara da gerektiğinde izin verilmelidir.

Ýstanbul-2

Merkezi hutbenin olumlu yanlarının olduğu kesin. Ama vaaz anında göz temasının etkisi çok önemlidir. Çünkü iyi anlamayı, gönlün rahatlamasını sağlar.

Ankara-3

Hutbeler belki olabilir. Bunda çok büyük problem yok. Ama vaaz konusu farklı. Cami cemaatiyle birebir oradaki görevlinin bunu yapması gerekiyor. Şu anki uygulamadan çok memnun değilim, vatandaşlar da bunu çok hoş karşılamıyorlar. Bir de her toplumun şehir şehir, ilçe ilçe o anki gündemi farklı olabiliyor. Bunu merkezden yakalanması mümkün değil. Mahalli şartlar gözetilmeli.

Ankara-2

Hutbelerin merkezden saptanması yerinde bir karar, ama vaaz konusunda yerel özellikler dikkate alınmalı.

Ýstanbul-4

Hutbeler merkezi yapılabilir. Bütün ülkeyi ilgilendiren sorunlar, tek bir ağızdan dile getirilebilir. Ama vaazlar, bölgelerin yerel ihtiyaçları dikkate alınarak yapılmalı. Etiler'de yaşayan biri, Gazi Mahallesi'nde yaşayanla aynı sorunları dinlemek istemez.

Ankara-1

Hutbelerin merkezden saptanması daha iyi kanımca. Önemli bulunan konulara öncelik verilir, yerel kesimlere bırakılırsa karışıklık doğar. Oradaki o önceliği yakalayamayabilirler.

Ýstanbul-1

Merkezi vaaza karşıyım. Psikolojik olarak ve iletişim kurallarına göre yanlış buluyorum.

AB'ye Bakıp

Ankara-2

AB'ye girerek Türkiye'nin geri kalmış birçok yönünün ilerlemeye dönüşeceğini umuyorum. Konjonktüre göre bizi alacaklar gibi görünüyor. ABD'nin bastırması, terör olaylarıyla ilgili gelişmeler, Türkiye'nin AB'ye alınacağını kanaatini oluşturuyor. Bizi çok almak istedikleri için değil de, zorunda oldukları için alacaklarını düşünüyorum. Diyanet ve din görevlilerinin, pek çok açıdan erkek egemen anlayış değişmedikçe AB'ye, hazır olduğu kanaatinde değilim. Kadınlarla ilgili büyük değişiklikler olması gerekiyor, genel idare anlayışının da değişmesi gerekiyor. Bu konuda çalışmalar yapılıyor, ama hangi aşamada olduğunu

bilmiyorum.

Ýstanbul-2

Amaç üye olmak değil. Önemli olan her bakımdan gelişmiş, modernleşmiş, huzurlu ve güvenli bir Türkiye olmak. AB çıkarımı düşünürse bize evet diyecektir. Diyanet'in AB'ye hazır olduğunu söylemek zor, bu konuda yapılması gerekenleri acil ve hızlı bir şekilde işleme alması gerekiyor.

Ankara-3

Mevcut şartlarda istiyorum. Çünkü dünya standardı olarak belirleniyor AB standartları. Ama çok da artılarla dolu bir süreç olduğunu düşünmüyorum. Yine de bizim için güzel olur. Ülkemiz hazır değil ki, Diyanet de bu devletin bir kurumu. Ama hazır olamaz diye de bir önyargım yok.

Ýstanbul-4

AB'ye girmeyi çok isterim. Demokratik bir kültürün yerleşmesine katkısı olur. AB de bizi alır, çünkü jeopolitik konumumuzu bir kenara atamazlar. Diyanet'te ise AB için bir hazırlık olduğunu sanmıyorum.

Ankara-1

Türkiye'nin AB üyesi olmasını isterim. Ekonomik, kültürel ve diğer yakalayamadığımız her açıdan bize katkısı olacak. AB'nin bizi almasını ümit ediyorum ama alacağını da düşünmüyorum. Çok eksiklerimiz var çünkü. Diyanet de hazırlanmalı. Her açıdan bulunduğumuz noktadan daha ileride olmalıyız.

Ýstanbul-5

Bu tartışma beni üzüyor. Masaya aynı şartlarda oturmuyoruz. Bizim istediklerimiz de çok önemli olmalı. Biz sürekli bir şeyler vermek zorunda hissediyoruz kendimizi. Diyanet'in AB'ye girilmesi gerektiği için iyileştirme yapılmasını doğru bulmuyorum. Gelişme olacaksa bizim için, ülkemiz için olmalı, biz o noktada olmamız gerektiğine inandığımız için olmalı. Zamanın zemini nerede olmamı gerektiriyorsa, orada olmalıyım. AB alacak-almayacak bakış açısı, eksik bir bakış açısı. Hazırlanalım da onlar için değil.

Ankara-4

Üye olmanın bize bir zararı olmaz. Standartlarımız yükselecektir. Sağlık, eğitim konusunda insanımızın çok mağdur edildiğine şahit oluyorum. Eğer bunları o yolla aşarsak olalım. Ama getirileri olduğu kadar, götürüleri de olacaktır. Dejenerasyonu hızlandıracaktır. Biraz zorluyorlar ama bizi, menfaatleri icabı almak zorundalar. Diğer kurumlar AB'ye ne kadar hazırsa, biz de o kadar hazırız. Ama bu konuda bir faaliyet olduğunu görüyorum, bir şeyler değiştirilmek isteniyor.

Ýstanbul-1

Avrupa standartlarda yaşayacaksa AB'ye tamam derim. Bizi kabul etmemelerinin aleyhlerine olduğunu düşünüyorum. Diyanet'in AB'ye hazır olduğunu sanmıyorum. Toplam kalite çalışmalarına ağırlık vermek gerekiyor.

Aleviler ve Diğer İnanç Gruplarına Bakış

Ankara-1

Alevileri seviyorum, Müslüman ama sadece farklı bir mezhep olarak görüyorum. Dini açıdan boşluk içindeler, bilgilenmede yetersizler. Ama Sünniler de öyle. Diyanet içinde temsillerinin de bir mahzuru olmaz.

Ankara-2

Türkiye mozaik bir ülke. Hem etnik köken itibariyle, hem dinsel yapı anlamında, hem de İslam'ın farklı mezhepleri, meşrepleri var. Bu anlamda Aleviler, Müslüman sayılan ama farklı bir cemaattir. Onlarla son derece kardeş olduğumuzu düşünüyorum. Gelin aldık, kız verdik. Bu yapıda asla ilişkilere halel getirilmemeli. Bu anlamda Diyanet'te temsillerinin doğru olacağını düşünüyorum. Her şeyden önce aidiyet önemli. Kendilerini ait hissetmeliler. Onlara dönük yazılı, sözlü birikimin bir araya getirilip, neyse Alevilik, onunla ilgili çalışmaların tek elden yapılmasının doğru olacağı kanaatindeyim.

Ankara-3

Alevileri bizden ayrı bir grup olarak düşünmüyorum. Ama ne yazık ki toplum böyle düşünüyor. Birtakım vatan haini denilen insanların oyunu olduğunu düşünüyorum bu tür ayrımcılıkların. Onlar da Müslüman. Ben böyle bir problem olduğuna inanmıyorum. Alevilerin Diyanet içinde temsili olabilir, neden olmasın? Kendilerini daha iyi hissedeceklerini düşünüyorum. Ama şu andaki bizim ülkemizdeki Aleviliğin büründüğü siyasi kisve beni rahatsız ediyor. Hiçbir dinde siyasi güdüm olmamalı. Dine böylesi bir zulüm yapılmamalı.

İstanbul-4

Aleviler, İslam'a bağlı bir cemaat. Alevilik de onların yaşama biçimi. İstiyorlarsa Diyanet'te temsil edilebilirler. Ama bu karışıklığa da yol açabilir. Çünkü bir sürü mezhep ve cemaat var.

İstanbul-5

Biz kaynaşık yaşasak, mesele çözülür kendiliğinden. Ama biz bölünmüşüz. Herkes sadece kendi cemaatiyle görüşüyor. Bu çok yanlış. Ortak paydaları yakaladığımız zaman, benim yaşadığım gibi yaşamamız gerekmiyor, ama benimle yaşamayı kabul ediyor olacaksınız. Ama temsilleri etnik bir ayrıma yol açar. Yeri geldiği zaman, Alevilerin sıkıntıları da Diyanet'te çözülmeli. Diyanet Alevileri yok kabul etmemeli.

Ankara-4

Alevilik bir cemaat, bir mezhep değil. Onlarla farklı dinden değiliz. Bizim insanlarımız da, onlar da Aleviliğin ne olduğunu bilmiyorlar. Kuran kursları ders kitaplarının içine, Alevilik de konulmalı. Alevilik, eğer Ali'yi, Hasan, Hüseyin'i sevmekse biz de onlar kadar seviyoruz. Alevilere yapılan, devletimizin ayıbı. Onlar kilimin desenleri. Hoşgörüle, eğitimle bunlar hallolur. Aleviler bizden birileri, farklı değiller, o yüzden Diyanet'te temsil edilmelerine gerek yok, biz onları temsil ediyoruz.

İstanbul-1

Alevilerin folklorik bir grup olduklarını düşünüyorum.

İstanbul-2

Alevilik bir yorum şeklidir. Diyanet bütün Müslümanları temsil ettiği için temsil edilmeleri gerekmez.

Almanya'daki Din Görevlileri

Saha Araştırması'nda Almanya'da, DİTİB'e bağlı olan camilerde çalışan din görevlileriyle de görüştük. Görüşme gerçekleştirdiğimiz tüm din görevlileri geçici hizmetle Almanya'nın Köln ve Berlin kentlerindeki DİTİB'e bağlı camilerde görev yapan Diyanet personeliydi. Tümü daha önce Türkiye'deki camilerde görev yapan isimlerdi. Görüşme gerçekleştirdiğimiz üç kişiye DİTİB yöneticileriydi. Bunlar aynı zamanda Almanya'daki Türk Büyükelçiliğinde görev yapan din müşaviri ve konsolosluklarda görev yapan ataşelerdi. Görüşmeler Köln ve Berlin kentlerindeki DİTİB merkez binalarında ve DİTİB'e bağlı farklı yerlerdeki camilerde gerçekleştirildi.

DİTİB Hizmetleri:

DİTİB'in din hizmetlerini sorduğumuz tüm din görevlileri yaptıkları işin din hizmetini aştığı konusunda birleşti. Din görevlilerinin tümü, görev yaptıkları yerlerdeki Türklerin kendilerinden, beklentilerinin çocuklarına Türkçe öğretmekten evlilik danışmanlığına kadar uzandığını din hizmetinin ikinci planda kaldığını söylüyor. Çoğunlu 1. kuşak olarak tanımlanan kuşakla, 3. ve 4. kuşağın beklentilerinin farklı olduğuna dikkat çekiyor. Din görevlilerine göre 1. kuşak daha çok din hizmeti beklentisi içindeyken, genç kuşakların beklentileri esas olarak sosyal konularda odaklanıyor. Din görevlilerine göre, Almanya'daki Türkler, DİTİB'i Türkiye Cumhuriyeti'nin temsilcisi olarak görüyor. Hatta Alman Hükümeti'nin vermesi gereken kimi hizmetleri dahi Türkiye Cumhuriyeti'nden yani DİTİB'den bekliyorlar. Bu nedenle Almanya'da hizmet verecek din görevlilerinin dini bilgilerden öte donanımları olması gerektiğinin altını çiziyorlar. Diğer bir deyişle sosyal yönelri kuvvetli olmalı, örneğin sporla ilgilenmelidir. Görüştüğümüz din görevlilerinin bir kısmı, DİTİB'in kadınlara yönelik hizmetlerde çok geri kaldığından, 200 bin kişiye tek kadın din görevlisi düştüğünden yakınıyorlar. Türkiye'deki Diyanet bürokrasisinden şikayet ettiklerineyse tanık olmadık.

Din Görevlisi-1

Eğitilmesi gereken çok fazla sayıda çocuk var. Tek başıma bütün çocuklarla ilgilenmek mümkün değil. Binalar yetersiz. Eğitim araç ve gereçleri yetersiz. Yurtdışındaki vatandaşlara yönelik kitaplar hazırlanması şart. Türkiye'ye hitap eden kitaplar burada işe yaramıyor. Ben kendimi hutbe hazırlamada yeterli görüyorum. Din hizmetlerini cami dışına çok fazla taşıdığım söylenemez. Yurtdışında görevliye bakış daha farklı bizi devleti temsil eden kişiler olarak görüyor. Bizim her konuda yardımcı olmamızı istiyorlar. Vatandaş her konuda ona rehberlik yapmamızı istiyor. Bizim hem eğitimci, hem din görevlisi olmamızı istiyorlar. Din görevlisinin sosyal yönünün iyi olması lazım. Çocuklarla dil sorunu yaşıyorum. Burada çocuklar Türkçe konuşmıyor. Aile gönderiyor ama çocuk Türkçe bilmiyor. Bu yüzden Türkçe de öğretmeye çalışıyorum. Bizden çok şey bekleniyor. Çocuklar Türkçe metinleri okuyamıyor.

Din Görevlisi-2

Dini olarak iyi hizmet verdiğimizi söyleyebilirim. Ancak buranın cemaat yapısından kaynaklanan eksiklikler var. Dil problemi var yeni nesil Türkçe konuşmıyor. Anlaşma problemi var. Buranın Türkçe öğretmenlerini Alman hükümeti atıyor. Onlarla iyi bir iletişim yok. Çocuklar bu derslerde bir şey yapmadıklarını söylüyor. Okullardaki Türkçe öğretmenleriyle din görevlileri ortak hareket edebilirler. Cemaat din hizmetlerinin iyi verilmesini istiyor. Devleti ve milleti sevdiren bir bakış açısıyla hutbe ve vaaz hazırlıyoruz.

Cemaatin büyük saygısı var. Bazen ilk kuşak yaşlılarla problem yaşıyoruz. Doğrusu gençlerle daha iyi anlaşıyoruz. Ortama alışmak ciddi bir sorundu ilk 6 ay zordu. Ancak yoğun çalışma temposunda buna da alıştık.

Din Görevlisi-3

Başlarda çok sıkıntı çektim. Gelmeden önce Diyanet buraları anlatıyor ama yeterli olmuyor, farklı bir ortam burası. Burada yaşlılarla gençler arasında bir diyalog problemi var. Kuşak çatışması da denebilir buna. Biz burada entegrasyonu sağlamak üzere hizmet vermeye, farklı bir ülkede yaşamının kültürünü vermeye, buranın vatandaşı olmaları mesajını vermeye çalışıyoruz. Dini konular dışında sosyal ve kültürel konularda da bilgilendirme yapmaya çalışıyoruz. Gençler daha çok akli sorular soruyorlar. Yani açıklama istiyorlar. Yaşlılar genellikle ibadet yapılış tarzına ilişkin sorular soruyorlar. Buradaki yaşlı kuşakla zaman zaman problem yaşıyor. Daha geleneksel tutumları var. Yeniliklere pek açık değiller. Söylediklerimizi bazen yanlış buluyorlar ama sabırla onları da ikna etmeye çalışıyoruz.

Din Görevlisi-4

Dini ihtiyaçlara tam olarak cevap verebiliyoruz. Çünkü buradakilerin dini bilgileri çok az. Türkiye dini konuda çok ileride. Sadece Almanlarla diyalog problemimiz var. Esas sorun olarak bunu görüyorum. Hutbe ve vaazlarımızı kendimiz hazırlıyoruz. Hatta daha dikkatli bir dil kullanmamız gerekiyor. Türkiye'deki gibi merkezden geleni okusak anlaşılmaz, çünkü cemaatin hepsinin Türkçesi aynı seviyede değil. Mesela mükellef desek birçok kişi anlamıyor. Cemaat yeni neslin durumu konusunda büyük beklentiye sahip... Yeni nesil "biz burada kalıcıyız. Nasıl kültürümüzü, benliğimizi koruyarak kalabiliriz?" arayışında... Eskiye göre daha çok çalışıyoruz. Gençleri camilere çekip onları kurtarmak istiyoruz.

Din Görevlisi-5

Dini hizmetleri tam olarak verebiliyoruz diyemeyeceğim. Buradaki Türkler çok zaman kaybetmişler. Dinen çok geride kalmışlar. Yıllar sonra bir araya gelip bir şeyler yapmak istemişler. Camiler kurmuşlar. Eskilere göre şu an durum çok iyi. Vatandaş öncelikle çocuklarına sahip çıkılmasını, onlara din ve ahlak eğitimi verilmesini istiyorlar. Hepsine ulaşmasak da yardımcı olmaya çalışıyoruz. Hafta içi kendi okullarına gidiyor, hafta sonuysa buralara geliyorlar. Ücretlerimiz tatmin edici durumda... Almanlarla pek fazla diyalogumuz olmuyor. Genelde kendi aramızda vakit geçiriyoruz. Almanlarla konuşurken tercüman kullanıyorum.

Din Görevlisi-6

Almanya'daki Türkler 80'li yıllardan beri yoğun hoca trafiğine maruz kalmışlar. O zamanlar hocalara, din görevlilerine karşı açlık varmış, o zaman daha büyük heyecan varmış, öğrenme arzusu daha fazlaymış. O zaman çoğu da çalışıyormuş. Şu andaki cemaat biraz doymuş, hocalara eskisi gibi rağbet yok. Bu anlamda bir soğukluk var. Bir şey fazlalaşırsa değeri azalıyor. Şimdi epey sayıda hoca var. Vatandaş artık dini ihtiyacını karşılıyor. Gençlik burada yok denecek kadar az. Geçlerin burada başka dernekleri var. Buradaki gençler siyasi bir çerçevede örgütleniyor. Gençleri kazanmaya çalışıyoruz ama pek başarılı değiliz. Bir de buraya gelen görevlilerin iyi seçilmesi lazım Özellikle müftülük yapmış kişilerin gönderilmesi iyi olur. Çünkü cemaat müftü gibi insanların gönderilmesine önem veriyor. Makam onlar için önemli. Bize verilen görevin çok çok üstünde çalışıyoruz. Ramazan'da nerdeyse boş vaktimiz yok. Cemaat genelde ailevi sorunlarını anlatıyor. Burada vatandaşların çok fazla ailevi sorunları var. Burada sosyolojik ve

psikolojik danışmanlık hizmeti veriyoruz. Buradaki Türklerin danışma büroları var ama en çok bize geliyorlar. Hocalar olarak sosyal faaliyetlerle birlikte din hizmetini yürütüyoruz. Özellikle yaşlı cemaat çok bilgiçlik taşıyor. Daha çok bildiğini söylüyor. Zaman zaman hocalara çatıyorlar.

Din Görevlisi-7

Genel cami hizmetlerinin dışında gençlerimize eğilmeye çalışıyoruz. Onlara sosyal hayatla kültürel konularla ilgili her şeyi vermeye çalışıyoruz. Aynı zamanda öğretmen olmam dolayısıyla daha fazla çaba gösteriyorum. Ancak bir mecburiyet olmaması devamlılığı önüyor. Biz burada dünyayı anlatmaya çalışıyoruz. Aklınıza gelecek her şeyi anlatmaya çalışıyorum. Benim sadece 80 öğrencim var. Biz burada 7 den 70'e hizmet vermeye çalışıyoruz. Dolayısıyla sınıfta herkes farklı düzeyde yaş olarak, kültür olarak herkes çok farklı. İlkokul mezunu olmayan birine de din anlatmaya çalışıyoruz eğitimli olana da.. Sınıflarda disiplin de yok. Bir zaman ve fikir birliği yok. Çocuğun biri daha iyi Türkçe anlıyor diğeri anlamıyor. Bunlara rağmen elimizden geleni yapmaya çalışıyoruz. Vatandaşın bizden istediği çok farklı. Yaşlılar başka şey istiyor gençler başka şey istiyor. Yetişmiş olanlar daha ziyade dini içerikli bilgiler istiyorlar, gençlerse manevi boşluk içinde aile sorunları yaşıyorlar. Evlerindeki sorunları anlatıyorlar. Geçenlerde bir genç geldi "camide kalayım mı, evde sorun var" dedi. Anlattı dinledim. Yine eşinden ayrılmış bir kadın geldi. "Kızım evden gitti, bir Almanla yaşıyor" dedi. Anne perişan ama üç vardiya çalışıyor. Kızıyla ilgilenememiş, parası var ama kızı gitmiş. İşte biz bunlarla uğraşıyoruz. Sorunu olan ailelere gidiyoruz. Boşanmaları önlemeye çalışıyoruz. Karı kocayı barıştırmalara dahi gidiyorum. Ama burası büyük metropol, herkese ulaşamıyoruz. İnanır mısınız camiye ilk kez gelenler var. Adam camiye ayakkabıyla giriyor, görmemiş hayatında camii. Çok uzak kalmış. Zamanında buralara gelinememiş, gelinseydi böyle olmazdı belki. Bizi her derdine deva olacak bir rehber gibi görmeye çalışıyorlar. Bunu yapamazsa imam anında kötü oluyor. Derdini mutlaka dinlemek lazım. Çözülme de dinlemek lazım.

DİTİB Yöneticisi-1

Buradaki Türk toplumunun dini ihtiyacına yüzde 100 cevap verdiğimiz söylenemez. Yüzde 80-90 cevap verebiliyoruz. DİTİB'ten vatandaşlar her şeyi talep ediyor; gençleriyle ilgilenmemizi istiyor. Almanca kursları, okuma yazma kursları, kadınlara hizmet istiyor hatta tıraşını olmaya kadar, yani berberine kadar her şeyi bekliyor. Okullarda din dersini vermemizi bekliyor. Gerek buradaki müşavirlikle olsun, gerek Ankara'yla devamlı ilişki halindeyiz. Bürokrasi ile bir problem yaşamıyoruz. Ankara taleplerimize anında yanıt veriyor. Ankara'nın da buranın merkezi otoriteleriyle ilişkiye geçmesi gerekli, buradaki vatandaşların ihtiyacı için bir araya gelinmeli. Hutbeleri biz belirliyoruz. Yazıp veriyoruz. Vaazları arkadaşlarımız kendileri hazırlıyorlar. Cemaatlerin ihtiyaçlarına göre hazırlanıyor. Vaazlar için Diyanet'in kaynakları kullanılıyor. Hutbede mutlaka bizim hazırladıklarımız okunmalı. Kendi hazırladıkları hutbeleri kontrol edip okuyoruz. Yaşadığımız en büyük sorun vatandaşın eğitim seviyesinin düşüklüğü, kendimizi tam anlatamıyoruz. Bizi tam olarak anlamıyorlar. Vatandaşın bu alt düzeyi zaman zaman iletişim kurmamızı engelliyor. Vatandaş sıkıntılı, bazen ani tepkiler verebiliyor. Yeni nesil gençlerle daha iyi iletişim kurabiliyoruz. Birinci kuşakla iletişim kurmakta zorlanıyoruz. Kadınlara da din hizmeti vermeye çalışıyoruz ama asla yeterli değil. Şu anda bu eyalette 200 bin Türk'e bir kadın din görevlisi düşüyor. Kadınlardan çok büyük talep var. Doğrusu onların taleplerine yanıt veremiyoruz.

DÝTÝB Yöneticisi-2

Buradaki Türkiye vatandaşları bizi Türkiye Devleti'nin temsilcisi olarak görüyor. Bizden, kreşten tutun da yaşlılar evine kadar her şeyi istiyor. Olanaklar ölçüsünde bunu yapmaya çalışıyoruz. Buraya gelen vatandaşlar hep Türkiye'ye dönme inancını taşımış, burayı hep gelip geçici olarak görmüş. Evden fabrikaya fabrikadan eve gelmiş. Çocuklarının büyüdüğünü fark etmemiş bile. Sonra bir bakmış ki çocukları bambaşka bir kültürle yetişmiş. Bu kez de bizi görmüş, "aman çocuğuma milli kimliğini, dinini öğret" diyor. Biz burada aslında din hizmetini ikinci plana atmış durumdayız. Öncelikle çocuklara bir dili grameriyle olsun tam olarak öğretme çabasındayız. Ne Almancayı ne de Türkçeyi doğru dürüst biliyorlar. Bizim çabamız en azından bir dili doğru olarak öğretmek. Dili bilmeyen çocuk okulda da başarılı olamıyor. Bunu kırma çabası içindeyiz. Camilerdeki yönetimi gençleştirmek istiyoruz. İlk kuşak tabir edilenlerle çalışmak kolay olmuyor. Onları yönetimlerden uzaklaştırmaya çalışıyoruz.

DÝTÝB Yöneticisi-3

Türkiye'nin öncelikle bir karar vermesi gerekli. Buralardaki Türklerle ilgilenip onların sorunlarına çözüm üretecek mi? Yoksa bu işi göstermelik olarak mı yapacak? Çünkü buraya asıl gereken din görevlisiyle birlikte buradaki insanlara psikolojik ve sosyolojik danışmanlık yapacak kimseler. Bu hizmetleri din görevlileri de vermeye çalışıyorlar ancak bunu yapabilen var, yapamayan var. Zamanında Türkiye buraya ateşi söndürmek için gelmiş. Bu anlaşılır bir şey, ama hâlâ böyle devam ediyor. 1980'lerde dini hizmet büyük ihtiyaçmış ancak bugün ihtiyaçlar farklılaşmış durumda. Özellikle 3. ve 4. kuşak olarak tanımlanan gençlik bambaşka bir kültürle yetişmiş durumda. Ne Türk ne de Alman, ortalarda bir yerlerde ve tamamen ilgilenilmeye muhtaç durumda. Biz burada zaman zaman dini hizmeti ikinci plana atıyoruz. Resmi görüş bunların artık dönmeyeceğini biliyor. Bunları Almanya'nın bir sorunu olarak görmemeli, çünkü Türkiye'de hâlâ bağları var. Hatta mülkleri var, Türkiye'ye de vergi veriyorlar. Yani bunlar üzerinde Türkiye Cumhuriyeti'nin de sorumluluğu var, bana ne diyemez. İki ülke arasında köprü vazifesi görüyorlar, iki tarafın aşırı uçlarını törpülüyorlar. Kadın meselesi çok önemli, mesela biz burada kadınlara ulaşamıyoruz. Oysa kadınlardan çok büyük talep var. Ama yaklaşık 250 bin kişinin yaşadığı bu eyalette sadece bir tek kadın din görevlisi var. Gelen din görevlilerinin eğitimli olan eşlerini de hizmette kullanmaya çalışıyoruz. Ancak bu iyi bir sistem değil. Bunların ücretlerini cami dernekleri veriyor. Her cami derneğinin de olgun görüşte olduğunu söylemek zor. Açıkçası dernek yönetimlerinden eski kuşakları uzaklaştırıp gençleri getirmeye çalışıyoruz. Demokratik bir yöntem değil ama gençlerle daha iyi işler yapılıyor. Eski Kuşaklar hâlâ Türkiye'den getirdikleri İslam'ı ve kültürü yaşamaya çalışıyorlar, onları değiştiremiyoruz. Onların derneklerdeki etkinliklerini kırarak sonuç almaya çalışıyoruz. Buraya yollanan görevliler pratik olarak en az 4-5 yıl taşrada çalışmış olmalı. Kesinlikle 45 yaşın üzerinde olmamalı, 30-40 yaş arası ideal. Çünkü burada hizmet gerçekten ağır. Yaşı ilerlemiş olanların sabrı da enerjisi de yetmiyor. Çok sayıda Türk genci burada cezaevinde yatıyor. Ayda bir kere cezaevlerine gidiliyor. Oradaki gençler içler acısı bir halde. Hayatında bırakın camiye gitmeyi, cami bile görmemiş olanlar var, insanın akli almıyor. Buradaki en önemli hizmetlerimizden biri de evlilikleri kurtarma operasyonları. Din görevlileri sık sık ayrılma kararı veren ailelere gidip arabuluculuk görevi üstleniyorlar. En azından imam kimliğiyle bir ağırlık koyup orta yol arayışına giriyorlar. kadın din görevlisi sayısının mutlaka artırılması lazım. Çünkü sorun aile yapılarında bizim ailelere girmemiz gerekiyor Bunu da ancak kadınlar yapabilir. Kadınlar düzenli olarak camilere gelemiyor. Çok fazla talep var kadınlardan...

Avrupa'da İslam

Din görevlilerine diğer milletlerden Müslümanlarla aynı ortamda, aynı ibadethanelerde bir dini hayatın mümkün olup olmadığı yolunda sorular da sorduk. Diğer milletlerden Müslümanların da zaman zaman camilerine geldiklerini ama onlarla pek diyaloglarının olmadığını söylediler. Bunun nedeni olarak dil sorunu gösterildi. Görüşme gerçekleştirilen din görevlilerinden hiç biri Almancayı bir Alman'a İslam'ı anlatacak kadar konuşmadığını ifade etti. Farklı milletlerden Müslümanlarla birlikte bir dini hayata teorik olarak muhalefet yok ancak bunun mümkün olmadığı konusunda genel bir mutabakat var. Dil engeline rağmen Hıristiyan din adamlarıyla sınırlı da olsa ilişkiler var. "Hiç hıristiyan din adamıyla tanışmadım, konuşmadım" diyen din görevlisine rastlamadık. Bir din görevlisi Katolik din adamlarıyla değil ama Protestan din adamlarıyla daha iyi anlaştıklarını söyledi. Almancalarının yetersizliği nedeniyle ilişkilerin gelişemediğinden yakındılar. Din görevlileri Alman Hükümeti'nden herhangi bir baskı görmediklerini çok net bir şekilde ifade ettiler. Dikkat çektikleri bir diğer noktaysa 11 Eylül saldırılarının ardında Alman toplumunun İslam'a ve camilere karşı ilgisinin ve tanıma isteğinin artmış olması. Türkiye'den din görevlisi göndermek yerine Almanya'da açılacak eğitim kurumlarıyla din görevlisi yetiştirilmesi önerisine genel olarak sıcak bakılıyor. Sadece bir din görevlisi din eğitiminin mutlaka İstanbul'da alınması gerektiği konusunda ısrarcı oldu. Bunun yanı sıra Almanya'da teorik, Türkiye'deyse pratik eğitimin yapılması önerisi de geldi.

Din Görevlisi-1

Diğer milletlerden Müslümanlardan ara sıra camiye gelenler oluyor. Namaz kılıyorlar ama pek iletişim olmuyor. Almanya'daki diğer Müslüman topluluklarla beraber bir dini hayat ileride olabilir, ama şu aşamada zor. Buradaki diğer dinlere mensup kişilerle iletişim var, karşılıklı ziyaretler oluyor. Ama bir Almanca İslamı anlatacak kadar Almanca konuşmıyorum. Almanlar gelirse cemaatten iyi Almanca konuşan birini buluyorum, tercüman yardımıyla bir şeyler anlatmaya çalışıyorum. Burada din görevlisi yetiştirilebilir. Hem dilini bilen hem kültürünü bilen birileri olursa daha iyi olur. Almanlar sürekli ziyarete geliyorlar, eğer buradan yetişme olursa Almanlara İslam'ı anlatma noktasında daha yararlı olurlar.

Din Görevlisi-2

Bazen Araplar geliyor camilerle onlar da sahiplensinler gelsinler isterim. Burası Müslümanların yeri aslında. Aslında olması gereken Almanya'daki diğer Müslüman topluluklarla beraber bir dini hayat yaşanması ancak bunun için Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu'nun da söylediği gibi, Müslümanlığımızı güncelleştirmek gerekli. Türkiye'deki İslam anlayışı geleneksel, bunu güncelleştirmek lazım, yeni Müslüman tipininin çıkması gerekiyor. Adetler dinle karışmış durumda. Bunları ayırmak lazım. Özellikle kültür seviyesi düşük cemaatte din dışı olan ama gelenekle içi içe geçmiş bazı konuların aşılması lazım. Buradaki Protestanlarla daha iyi anlaşıyoruz. Katoliklerle iyi ilişki kuramıyoruz. Onlar daha kapalı... Protestanlar daha diyaloga açık. Diğer bölgedeki arkadaşlarım da Protestanlarla daha iyi anlaştıklarını söylüyorlar. Burada din görevlisi yetiştirilmesine kesinlikle taraftarım. Dil sorunu kesinlikle aşılar. Biz buraya gelirken kurs aldık ama 6 ayda ne öğrenilebilir. Sadece günlük ihtiyaçlarımızı karşılayacak kadar konuşabiliyoruz. Bir Almanı İslam hakkında bilgilendirmek için 20 yıl burada da yaşansa yeterli olmayabilir. Onun için burada doğmuş büyümüş insanlara ihtiyaç var. Ama burada okul açılırsa da Türkiye'den kesin olarak desteklenmesi lazım.

Din Görevlisi-3

Dil sorunu nedeniyle buradaki din adamlarıyla çok sıkı ilişkilerimiz olmuyor. Geçen gün buranın rahibiyle bir karar aldık, haftada bir ya da iki kez okula gidip çocuklarla ilgileneceğiz.

Bu zamana kadar din görevlilerinin Türkiye'den gelmesi gerekiyordu. Ama bundan sonra buranın din adamını kendisinin yetiştirmesi lazım. Burada yetişirse buranın kültürünü iyi bilir. Zaten mezheplerin çıkışı da böyle olmuş. Bir de dil bakımından büyük avantaj olur. Mesela ben bir Almanca İslam'ı anlatacak kadar konuşamıyorum...

Din Görevlisi-4

Bizim camiye Tunuslular geliyor Arapçam sayesinde diyalog kurmaya çalışıyorum. Problem yaşamıyorum. Bir Almanca ancak tercüman aracılığıyla İslam'ı anlatabilirim. Sık sık Alman okullarından camilere ziyarete geliyorlar. Onlara anlatıyoruz. Buralara gelen Almanlar çok etkileniyorlar. Diyalog eksikliği olduğunu söylüyorlar. Bence İmam Hatipleri Türkiye'de kapatmak, ama buralarda açmak lazım. Biliyorum çok zor ama olsun. Almanya'daki çocukların Türkiye ile bağları tamamen kopmuş durumda. Buralardan çocukları alıp Türkiye'de İlahiyat Fakültelerinde eğitmek daha iyi bir formül gibi görünüyor. Burada kurum açmak ve din görevlisi yetiştirmek en az 20 yıl alır.

Din Görevlisi-5

Başka milletlerden Müslümanlar camilere geliyorlar ama pek fazla diyalog kuramıyoruz. Elbette Müslümanların bir çatı altında toplanması çok güzel olur. Son zamanlarda buradaki Hıristiyan din adamlarıyla ilişkilerimiz daha da sıklaşmaya başladı. Bizi birtakım yerlere davet ediyorlar, gidiyoruz. Hatta geçen gün kiliseye çağırıldılar, orada Kuran okudum. Mealini anlattım. Tabii bunları hep tercüman vasıtasıyla yaptım. Burada ilahiyat açılması, buranın kültürünü bilen insanların din eğitimi vermesi çok iyi olur.

Din Görevlisi-6

Burada farklı milletten Müslümanların ortak dini hayat yaşamaları çok zor, her şeyden önce dil problemi var kimse kimseyi anlamıyor. Araplardan bize gelenler oluyor ama anlamadıklarını söylüyorlar... İslam'ı farklı algılayış bence problem olmaz ama kültürel farklılık var. Örneğin Araplarda kandil yok, mevlit yok. Zor gibi görünüyor...

Şu andaki cemaatin çoğunluğu 1. ve 2. nesil. Bunlar hâlâ Türkiye'den getirdikleri adetleri devam ettiriyorlar. Dolayısıyla onlarla iletişim kuramaz bunlar... Yeni nesil farklı kültür, onlara hitap edebilirler. Türkiye'den buraya din görevlisi getirmek geçici bir çözüm. İleride okullar açılırsa burada yetişmiş çocuklar din görevlisi olur, iyi de olur. Yeni nesil çok farklı şu anda... Yeni nesile hitap etmek için burada yetişmiş din görevlileri çok iyi bir çözüm olur.

Din Görevlisi-7

Benim Türkiye'de görev yaptığım cami şu an vekâletle yönetiliyor. Tabii biz gelince oralar boş kalıyor. Ama şöyle de bir gerçek var ki; din eğitimi İstanbul'da verilir. İstanbul'da mezar taşları bile ilim dolu. İyi din adamı Türkiye'de yetiştirilir. Burada iyi bir din adamı yetiştirileceğine inanmıyorum. Buradan götürülüp eğitilmesi de çözüm olmaz. Bir kere hiç unutmuyorum bir Alman belediye başkanı iftar sonrası şekli olarak abdest alıp bizle namaz kıldı. Son zamanlarda onlar bizi tanımaya anlamaya çok istekliler.

DÝTÝB Yöneticisi-1

Almanya hükümeti bu ülkede Müslüman toplum için bir muhatap arayışı içinde. Bunun için durmadan toplantı yapıyor, çözüm bulmaya çalışıyorlar. Şimdi burada bir İlahiyat Bölümü açılması için çalışmalar yürütülüyor. Ancak müfredatı belirlemek için iki yıl harcadı. Aslında ne yapacaklarını pek bilmiyorlar. Şu anda Alman hükümetiyle DİTİB olarak iyi ilişkilere sahibiz. Müslümanlarla ilgili bir düzenleme yapacakları zaman bize danışıyorlar. Bizi şu anda resmi olarak olmasa da bir muhatap olarak görüyorlar. Doğrusu biz de buradaki Müslümanların temsilcisi olalım diye gitmiyoruz. Onların bize gelmesini bekliyoruz. Çok istekli görünmek istemiyoruz. Bizi temsilci olarak tanısalar o zaman projelerimizle gideriz. Şu anda Kuzey Ren Vestfalya’da pratik sorun olarak okullarda Türkçe ve din eğitimi verecek öğretmen sorunu var. Bu konuda onlar kafalarına göre, bize sormadan geçmişte bazı öğretmenler almışlar burada yaşayan insanlardan, ancak toplum bu insanları onaylamamış, şimdi bu konuyla ilgili olarak birlikte bir şeyler yapmaya çalışıyoruz.

Aslında tüm bu sorunları çözmek için iki taraf da geç kalmış durumda. Örneğin bazı cemaat gruplarına okullarda din dersi verme yetkilerini vermişler, ama şimdi bunu geri almanın yollarını arıyorlar. Buradaki diğer Müslüman topluluklarla beraber bir dini hayat pek mümkün değil. Çünkü buradaki her ülke vatandaşı kendi ülkesinin “Milli İslam”ını yaşıyor. Bir araya gelip ortak bir anlayış geliştirmek mümkün değil. Şunu da söylemek gerekli, aslında Müslüman topluluk olarak en iyi görüntüyü yine Türkler veriyor burada.

DÝTÝB Yöneticisi-2

Türk olmayan Müslüman toplulukları da camilere geliyor. Ramazan ayında iftara gelirler. Bütün Müslümanların bir araya gelip beraber bir dini hayatı zor görüyorum. Herkesin kültürü farklı, dili farklı; bunların aynı camide ibadet yapması zor. Çok büyük farklılık var. Şu anda Türkiye’den din görevlisi geliyor, bunda bir sıkıntı yok ama bu durum değişebilir. Bunun tedbirlerini almak lazım. Burada İHL gibi bir okul açılmaz ama üniversiteler bünyesinde İlahiyat açılabilir. Ya da buradan çocukları Türkiye’ye götürüp ilahiyatlarda okutabiliriz. Bu daha makul gibi görünüyor. Türkiye’de özel bir programla hem Almanca hem Türkçe müfredat uygulanabilir. Berlin eyaletinde Türkiye’den gelen öğretmenler Türkçe dersi veriyor. Bunun dışında buradaki din dersi verme hakkını İslam Federasyonu yani Milli Görüş aldı. Milli Eğitim öğretmenleriyle ilişki içindeyiz ancak İslam Federasyonu ne öğretir bilmiyoruz. DİTİB de din dersi verme hakkını elde edebilirdi. Ancak müracaat etmemiş şu anda etse belki bu hakkı alabilir. Doğrusu Alman hükümeti bu hakkı İslam Federasyonu’na verdiği pişman. DİTİB buranın en büyük kuruluşu, belki gelecekte temsil hakkını da elde edebilir. Alman yetkililerle bir problem yaşamıyoruz. Onların da kendilerine göre kontrol mekanizması var ama bu rutin işlemler içinde para konuları konusunda hassaslar. Yine de bir baskı hissetmiyoruz... Hıristiyan din adamlarıyla süper olarak tanımlanmasa da ilişkilerimiz var. 11 Eylül’den sonra abartısız günde 100 Alman geliyor buralara. Okullardan geliyorlar, öğretmenleri öğrencileri getiriyor. Bilgilenmek istiyorlar. İslam’a ve camilere karşı çok büyük ilgi var.

DÝTÝB Yöneticisi-3

Burada din görevlisi yetiştirmek ilk bakışta iyi bir fikir gibi gelebilir: dil sorunu olmaz, kültürü bilir ama bence bu görüşün de eksiklikleri var. Bir din görevlisinin mutlaka Türkiye’deki İslami yaşantıyı, oradaki pratiği görmesi gerekli. Şu çözüm akla daha uygun geliyor: Burada teorik bilgi alınır Türkiye’deyse pratik yapılır. Mutlaka iki tarafı da görmek şart. Dinin ve kültürün özü Türkiye’de, mutlaka o havayı da koklamaları gerekli. Din bir üst şemsiye. Ancak her ulus kendi örf ve kültürlerini öne çıkarıyor, ona

örtüşmesi çok mümkün değil. Bizi onlara benzetmenin de alemi yok. Hizmetlerimizde Alman hükümetinin bir müdahalesini görmüyoruz. Yerel yöneticilerle, kiliselerle aramız çok iyi.

Cemaat Örgütlenmeleri ve DİTİB

Almanya’da DİTİB dışındaki örgütlenmelere karşı din görevlilerinin sert tavırlar almadığını gözlemledik. Bir dönemler gergin olan ilişkiler yerini yumuşama sürecine bırakmış. Bu konuda ortak kanı tutum değiştiren tarafın cemaatler olduğu yönünde. “Biz hep aynı kaldık onlar yumuşadılar” yaklaşımı hakim. Diyanet’in (DİTİB) bir üst kurum, şemsiye olduğu yolunda genel bir kanaat var. DİTİB yöneticileri kurumlarına olan sıcak yaklaşımın sadece cemaatlerle sınırlı olmadığını Alman hükümetinin de DİTİB’e karşı eski mesafeli çizgisini terk ettiğini belirttiler. Onlara göre bunun nedeni 11 Eylül saldırıları. 11 Eylül’ün ardından cemaatlere karşı Alman hükümetinin ciddi olarak mesafeli durduğu hatta daha önce (Berlin’de) Milli Görüş’e verilen din dersi verme hakkı dolayısıyla pişmanlık içinde oldukları iki farklı DİTİB yöneticisi tarafından dile getirildi. Bir DİTİB yöneticisiyse cemaatlerdeki yumuşamanın AKP iktidarı nedeniyle olduğunu ifade etti.

Din Görevlisi-1

Herkesle iyi diyalogumuz var. Onların farklı amaçları olabilir ama herkes kendi çapında hizmet vermeye çalışıyor. Bence bu hizmet devletin kontrolünde olmalı.

Din Görevlisi-2

DİTİB gruplar üstüdür. Bu cemaatlerden bize de gelenler de var. Onlarla ilişkilerimizde problem yok. Ancak bazılarının zararlı olduğunu düşünüyorum. Bunlar dışındakilerle iyi ilişkiler kurmak lazım. Almanların bir kısmı Müslümanları potansiyel terörist olarak görüyor. Buna dikkat etmek lazım, aşırı olmamak lazım.

Din Görevlisi-6

Diğer cemaatlerle pek sıkı ilişkimiz yok ama bazen mevlitlere karşılıklı gidiliyor. Eskiden hiç iletişim yokmuş. Şimdi biraz gelip gidilmeye başlandı. Bence bunu artık aşmak lazım. DİTİB hiçbir zaman gerilim politikası izlemedi. Biz herkesi kuşatmaya çalışıyoruz. Onlar her aklına geleni söylerler ama biz yapamayız

Din Görevlisi-7

Eskiden cemaatlerle gidip gelme pek olmuyordu. Son zamanlarda onlardan ciddi bir gelme var. Yani onların devlete yakınlaşmaları söz konusu. Her geçen gün daha yumuşadığını görüyorum. Bunlarla bir gerilim olmamalı. Eskiden onlar bize çok saldırdı. Ortalığı gerdiler. Biz hep ortamı yumuşatmaya çalıştık. Bizi durmadan kötilediler. “Sakalsız imamın arkasında namaz kılınmaz” falan dediler ama artık bunlardan vazgeçtiler.

DİTİB Yöneticisi-1

Türkiye’nin buraya geç geldiği doğru, ancak şu anda buradaki derneklerin yüzde 90’ı DİTİB’e bağlı.

Bahsedilen cemaatlerden kaçanlar bize gelmeye başladı. Para toplama ve çıkar ilişkileri içine girmeleri vatandaşları cemaatlerden soğuttu.

DÝTÝB Yöneticisi-2

Buradaki diğer Müslüman cemaatlerinin de camileri var. Pek ilişkilerimiz yok onlarla aslında. Türkiye’de AKP’nin iktidara gelmesiyle bunların da devlete karşı tutumları yumuşuyor. Eskisi gibi değiller. Bizimle ilişki kurma konusunda daha sıcaklar. En azından “Merhaba deniliyor artık. 1985’lerde kanlı bıçaklı olmasa da ona yakındı, bize camilerin önünden geçerken laf falan atarlardı şimdi o durum kalmadı. Bu gerginlik hiç bizden kaynaklanmadı, hep onlardan kaynaklandı.

DÝTÝB Yöneticisi-3

Cemaat yapılanmaları ve DİTİB birbirlerini alternatif yapılanmalar olarak gördüğü için eskiden arada gerilim vardı. 11 Eylül’den sonra cemaatlere olan ilgi azaldı. DİTİB de hizmetlerini daha da iyileştirince cemaatler iyice marjinalleşti. Bu arada kurumlar arasındaki gerilim de azaldı. Şu anda herkes bir şeyler yapmaya çalışıyor. Bence zamanla herkes birbirine daha da alışacak. Artık vatandaşın da gözü açıldı. Kim para için, kim politika için kim de hizmet için çalışıyor, vatandaş anladı. Tabii tek anlayan vatandaş olmadı. Alman hükümeti de anladı. Bize daha bir sıcak bakıyorlar. Alman hükümeti bizim bir art niyet taşımadığımızı ikna olmuş durumda.

Aleviliğe Bakış

Almanya’daki din görevlilerinde Alevilik inancını sorgulayan bir bakış açısının varlığına tanık olduk. Genel yaklaşım Aleviliğin İslam içinde olduğu ancak yanlış anlaşıldığı şeklindeydi. Alevilerin “yanlış” yolda oldukları genel kaniydi. DİTİB’in Alevilere de hizmet vermesi gerektiği belirtili ancak bunun da onlara doğru İslam’ı anlatmak şeklinde olabileceği belirtildi.

Din Görevlisi-1

Alevilik, İslam dışında bir şey değil Alevilik bir kültürdür. Ali’yi sevenlerin oluşturduğu bir kültürdür. İslam birlik dinidir. Alevilik bir din gibi algılanıyor ki bu tehlikelidir. Ali namazını kılıyordu. Aleviler de gelsinler bu camilere namazlarını kılsınlar. Onlara yönelik bir hizmetin Diyanet tarafından verilmesi bana sıcak gelmiyor.

Din Görevlisi-2

Alevilik Ali taraftarı anlamına geliyor ancak şimdiki Alevileri pek bununla bağdaştıramıyorum. Aslında onlar da parça parça mesela Ehli Beyt vakfı Sünniliğe daha yakın. İzzettin Doğan’lar ortada. Bunların dışında Pir Sultan Derneği grubu var, bunları İslamla bağdaşır görmüyorum. Onlar Ali’yi ilahlaştırıyorlar, Nusayriliğe daha yakınlar. Diyanet Alevilere de hizmet verilebilir ancak Aleviliğin tanımının ortaya konulması lazım. Bunlara Aleviler toplanıp kendileri karar vermeli. Alevilik aslında İslam’ın alt gruplarından biri. Bazı yanlışlıklar olabilir ama bunların “İslam içinde miyiz? İslam dışında mıyız?” konusuna karar vermeleri lazım. Ama ben onları İslam içinde görüyorum...

Din Görevlisi-3

Bence Alevilik Ali’yi sevmektir. Bu anlamda ben de Aleviyim. Aleviler hangi durumda olursa olsun

Ali'yi sevdikçe onlar Müslümandırlar. Alevi-Sünni sonradan yapılan bir ayrımıdır. Bütün evliyaların en büyüğü Ali'di aslında... Bazı yanlışlıkları ortadan kaldırmak için DİTİB Alevilerle de ilgilenmeli.

Din Görevlisi-4

Alevilik bir alt kültürdür. Mezhep değildir. İslamın içindedir. Avrupa'da en çok kucak açılması gereken bence onlar. Geçenlerde bir Alevinin cenaze namazını kıldık. Baba işadamıydı, caminin inşaatına iki kamyon dolusu kum getirdi. Mutlaka onlarla iletişime geçmek lazım.

Din Görevlisi-6

Alevi Ali'yi sevenler anlamına gelir. Biz de seviyoruz ama onlar farklı seviyor. Peygamberlik hakkının Ali'nin olduğunu söylemek İslam'a aykırıdır. Bu yaklaşım aramızdaki farkı ortaya koyuyor. Biz Sünni bir kurumuz demiyoruz. Herkese hizmet vermeye hazırız, ama İslam adına olmak şartıyla...

DİTİB Yöneticisi-1

Alevilik Ali'yi sevmektir. İslamın içindedir. Alevilerden bize bir talep gelmedi, onların kendi kurumları var. Bize ihtiyaçları yok. Kendi inançlarını, kültürlerini devam ettirmek adına Diyanet onlara da hizmet verebilir.

DİTİB Yöneticisi-3

Aleviliğin tarihsel kökenine inildiği zaman bu inancın temelinde dini değil siyasi bir yaklaşımın olduğu ortaya çıkıyor. Yani Alevilik siyasi bir tercihin ardından gelişmiş bir olgu. Şimdi asırlar öncesindeki siyasi mücadelede taraf olmanın bugün bana bize ne faydası var? Bence karşılıklı olarak birbirimize haksızlık yapıyoruz. 15 yüzyıl önceki siyasi kutuplaşma bugün ne fayda sağlar. Alevilerin her şeyden önce bir araya gelip; "Alevilik mezhep mi? Tarikat mı? İslamın içinde mi? Dışında mı?" buna karar vermeleri lazım. Alevilerin her şeyden önce kendilerini tanımlamaları gerekiyor, ondan sonra Diyanet'te çözüm aranabilir.

Diyanet İşleri Başkanlığı Üst Düzey Yöneticileri

Araştırmamız kapsamında Diyanet'in Ankara'da Eskişehir Yolu üzerindeki merkez binasında kurumun yedi üst düzey yöneticisiyle, her biriyle ayrı ayrı, en az birer saatlik görüşmeler yaptık. Bunlar Diyanet İşleri Başkanı Prof. Ali Bardakoğlu, Başkan Yardımcısı Prof. Muhammet Şevki Aydın, Başkan Yardımcısı Doç. Mehmet Görmez, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı Dr. Muzaffer Şahin, APK Daire Başkanı Hasan Demirağ, Teftiş Kurulu Başkanı Mahmut Sevgili ve Dış İlişkiler Daire Başkanı Dr. Ali Dere. Bunlardan Prof. Aydın, Doç. Görmez ve Dr. Dere kurumda Prof. Bardakoğlu'nun başkan olarak atanmasından sonra görev almışlar, diğerleri yıllardır Diyanet'in çeşitli birimlerinde görev almış kişiler. Yedi üst düzey görevliyle görüşmelerin ardından Diyanet'te "eski/yeni", "alaylı/mektepli" farkının ne derece gerçek ve önemli olduğunu bir kez daha görmüş olduk. Eskiler, var olana sıkı sıkıya sarılıp bunun üzerinde birtakım iyileştirmelere gitmeyi savunurken, yeniler daha atak ve "yenilikçi"ler, kurumun 80 yılına hayli eleştirel bakıyorlar. Ancak arada bir gerilim veya zıtlaşmanın olduğu söylenemez. En azından tüm üst düzey yönetim, var olandan daha ileriye gidilebileceği, şartların bunu dayattığı ve

aynı zamanda mümkün kıldığı; bunun da esas olarak kurum mensuplarının kalitesinin yükseltilmesiyle mümkün olduğu noktasında tam bir mutabakat içinde. Herkes din görevlilerinin yer yer cemaatlerinin gerisinde kaldıkları düşünüyor ve bunu büyük ölçüde ekonomik durumlarının kötülüğüne ve İmam Hatip Liseleri ile İlahiyat Fakültelerindeki kalite düşüşüne bağlıyor.

Bu açıdan “her işin başı eğitim” şiarının tüm Diyanet üst yönetimi tarafından benimsenmiş olduğu görülüyor. Eğitim bu kadar öne çıkınca/çıkarılınca, üniversite kökenli yeni yöneticilerin meşruiyeti de artıyor ve böylece muhtemel çekişmelerin de önü alınmış oluyor.

Kuşkusuz görüştüğümüz yedi üst düzey yöneticiden hiçbirinin Alevilerin Diyanet’te temsiline sarı ışık bile yakmaması, bu tabu konunun eski/yeni, gelenekçi/yenilikçi ayrımını ortadan kaldırdığını da gözler önüne seriyor.

Diyanet’e Bakış

Yönetici-5

Diyanet’in din hizmetlerini götürmede nötr bir konumu vardır. Ne var ki her şeyi, herkesi kucaklayan ve üstten bir söylem aktaran bir kuruluş olarak bazen detayda fazla bir şey yapamama gibi bir handikap da ortaya çıkabiliyor. Yani o üst söylemde durmak ve herkesi kuşatmak isterken detaydaki hizmetleri planlamada bazen zorluklar olabiliyor. Dolayısıyla o bütünü kucaklamaya yönelik ve biraz da bürokratik bir çerçevede tutma gibi bir pozisyonu var. Bu nedenle hizmet alt birimlerinin yeniden ele alınarak yapılandırılması gerekir. Hedef, sadece dini düşünce hakkında fikir söyleyen ve dini mekânları yöneten bir kurum olmaktan çıkıp o alanda görev yapan diğer kurumlarla işbirliği içinde toplumsal olanı daha iyi yakalamak olmalıdır. Dolayısıyla yeni açılımlara ihtiyaç vardır.

Yönetici-1

Diyanet ülkemizdeki dini bütünlüğün, milli birliğin pekişmesi açısından olmazsa olmaz kurumlardan biridir. Nitekim bu öneminden ve özelliğinden dolayıdır ki cumhuriyetin ilanından üç ay sonra Atatürk ve o arkadaşlarının ilk test ettiği kurumların başında Diyanet geliyor. Genelkurmay Başkanlığı ile Diyanet’in kuruluşu aynı günlere rast geliyor...

Yönetici-7

Diyanet sadece cumhuriyete özgü değildir. Cumhuriyet Osmanlı’daki sistemi revize etti. Tek farkla, vakıfları ayırdı, Diyanet’e daha sınırlı bir alan verdi. Diyanet’e laiklik ve cumhuriyetin temel ilkeleriyle de uyum göstererek, iman, ibadet ve ahlak alanlarında topluma olumlu mesaj verme, birlik ve bütünlüğü sağlama görevi verildi. Diyanet’in seksen yıllık tarihi içerisinde öne çıkardığı görevler değişti. Zaman oldu toplumu din konularında aydınlatma, zaman oldu birlik ve bütünlüğü sağlama, zaman oldu hurafelere karşı mücadele öne çıktı. Diyanet de o günkü şartların kendisinden beklediği görevleri yerine getirdi. Ancak halkımızın gözünde bunular Diyanet mensuplarının kendiliklerinden ulaştıkları ve çabasını verdikleri hizmet veya faaliyetler değil de birilerinin empoze ettiği işler gibi algıladı. Bu nedenle Diyanet’in imajında sarsılmalar oldu. Diyanet, hurafeyle, yanlış dini inanışla mücadele ederken ister istemez alt dini grupları da karşısına almak zorunda kaldı.

Yönetici-6

Diyanet’in iki tane örnek olunan hedefi var. Birisi bizzat Anayasa metinleri tarafından konulan, diğeri

de yaptığı iş icabı dinin önüne koyduğu görev. İç yönetmeliklere göre biri dine muhalefet ederse görevden atılabiliyor. Peki, toplumu din konusunda aydınlatmak ne derece yapabiliyor? Sadece camii kürsüsündeki vaazlarla toplum din konusunda aydınlanır mı? Yalnız şu yayınlarla bir toplum din konusunda aydınlanır mı? İkincisi olarak, o dine uygun hareket edebilmesi için, sürekli bilimsel çalışmalar temelinde dinin hayatla birlikte nasıl yürüyeceğini tespit etmesi gerekiyordu. O konuda da tıkanmalar vardı. Yani her ikisine de uygun hareket etmediği, edemediği, etme potansiyeline sahip olmadığını düşünüyorum.

Yönetici-2

Diyanet İşleri Başkanlığı ve din bu milletin harcı durumundadır. Birliği beraberliği sağlayan, insanların örfünü, âdetini, geleneğini, kültürünü yaşatan yegâne kurumdur Diyanet. Görevlilerimizin eksiği, gediği, noksanı, bilgi eksikliği, gayret eksikliği olanlar olabilir ama büyük çoğunlukla özveriyle çalışan bir teşkilat mensubuyuz, görevlilerimizin gecesi gündüzü yok, cumartesi pazarı yok, bayram tatilleri yok.

Yönetici-4

Cumhuriyetin kurulduğu dönemde böyle bir kurumun olması son derece isabetli, onu hiç tartışmıyorum. Eğer öyle bir adım atılmasaydı daha farklı sorunlar yaşardık, tam bir curcuna ve hakikaten de toplumsal yapımızı sarsıcı olaylar olurdu, tabii bugün geldiğimiz nokta daha farklı.

Finansman, Din Görevlisi Maaşları ve Özlük Hakları

Yönetici-1

En acil yapılması gereken önce Diyanet'in teşkilat yasasını çıkarılması ve çalışanların haklarının iyileştirilmesi. Devlet kurumları içerisinde kendi eşit unvanlara göre düşündüğümüz zaman, en düşük ücreti alan Diyanet mensuplarıdır. Bu ister istemez bir burukluk veriyor.

Yönetici-7

Camideki din hizmetlerinin mali kaynakları eskiden vakıflarla sağlanıyordu. Her büyük caminin kendini ayakta tutacak, tamirini, din hizmetlerini yapacak mali gelirleri vardı. Bu zamanla suiistimal edilince devlet tarafından el konuldu. Şu anda yetmiş bin camii için bu çok zor tabii. Fantezi bir düşünce. Yani gönlüm ister ki mesela bir cami yapılırken onu ayakta tutacak mali kaynaklar da olsun, ama cemaatin ulufe vermesinden bağımsız olmalı; bunda ısrarlıyım. Yani imamı cemaatle uğraşmak zorunda bırakmayan bir sitem olmalı; cemaat karar vermemeli.

Yönetici-3

İnsan, her konuda, hangi işi yaparsa yapsın ekonomik imkânlarla sahip olması lazım. Biri ekonomik sıkıntı çekiyorsa okuması da okuma olmaz, hizmeti de hizmet olmaz. Örneğin din hizmeti veriyorsa bütünüyle kendisini ona adapte edemez. Bir defa ekonomik sıkıntıların giderilmesi lazım, hangi alanda olursa olsun. Belki bu bizim din hizmeti alanında daha da önemlidir. Çünkü burada hizmet din sunumudur.

Yönetici-6

Cumhuriyet'in başında bizzat Atatürk'ün de zaman zaman düşündüğü vakıflarla Diyanet'in yeniden birleştirilmesi akla gelebilir, yani çok çeşitli alternatifler değerlendirilebilir. Ama bunun maddi durumun, maddi imkânların düzeltilmesinde, hem de yarı özerk bir kuruluş olmasında ne derece katkısı olacak,

bütün ana hatlarıyla bilmiyorum. Ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki arkadaşlarla konuştuğumuzda, vakıfların bağımsız olmaları durumunda 3-4 Diyanet'i besleyebilecek imkânlarla sahip olduklarını öğreniyoruz. Elbette bizim o potansiyeli harekete geçirmemiz mümkün değil.

Toplum-Din Görevlisi Yılıpikleri

Yönetici-6

Öncelikle din görevlilerinin kendi ülkesinde, kendi toplumunda özgüven içerisinde, bu hizmeti onur duyarak yapmalarını sağlamanın yollarını aramamız lazım. Şu anda inanın en çok çaba sarf ettiğimiz konu budur. Çünkü imamların yüzde 90'ı terk edilmişlik psikolojisi yaşıyor. Cemaat karşısında özgüvensiz. Bir, bilgi yetersizliği var; iki, kendisi için işleyen toplumsal konumun aksaklıkları, yanlışlıkları var; üç, bu iki araya sıkışmışlıktan kaynaklanan bir eziklik var. Siz iki arada sıkışmış bir insanı eğer böyle iterseniz, onlar da birbirlerine kenetlenecekler ve kendisilere de bir isim bulacaktır. Ama o dayanışma dahi içten bir dayanışma değil maalesef, keşke içten bir dayanışma olsa da o dayanışma onlara bir ruh verse, güven duygusu kazandırsa, o da değil...

Yönetici-3

Bizim toplumumuzun din görevlisine, yani imamdır, müezzindir, din hizmeti sunan elemana hakikaten bakışı çok müspettir, saygındır. Ama bize toplumdaki, insanlardan gelen dilekçelere, yazılara, sorulara bakınca toplumla din görevlisi arasındaki sıcak ilişkinin zamanla açıldığını, aradaki mesafenin büyüdüğünü görüyoruz. Bunun sebebi de görevlimizin din hizmetinde yetersiz olması. Birtakım şikâyetlerden, soruyu soran kişinin bizim görevliden o konuda daha ileride olduğu anlaşılıyor. Bu önemli bir eksiklik, çünkü bu hizmet başka bir hizmete benzemiyor, din hizmeti verenlerin çok mükemmel yetişmesi lazım. Evet, toplum, çoğu yerde bizim görevlimizin, bunu açıkça söylüyorum, çok üstünde. Bu da camiyle, din görevlisiyle toplum arasında birtakım sıkıntılara yol açıyor. Benim hocam "bir köyün imamı, o köyün imanındır" derdi; o noktada değil kısaca. Bunu genelleme olarak söylemiyorum, ama böyle bir sıkıntı var.

Yönetici-4

Bence din adamının bugünkü imajı çok da iyi bir noktada değil. Din görevlimizin yapıp ettikleri, duruşu, toplumsal konumu bunda etkili. Bir defa maddi imkânları iyi olmayan bir insan dik duramıyor, kendine güveni yok, kendini besleyemiyor. Kitap al oku desem, nasıl kitap alıp okuyacak. Dolayısıyla bir defa vatandaşın karşısında ezik, bu eziklik onun dini temsil etme derecesini düşürüyor. Ondan sonra kültürel düzeyini geliştiremiyor. Cemaatte üniversite mezunları iyice artıyor. İmamın okumadıklarını okumuş bir cemaat söz konusu.

Yönetici-2

Teşkilat mensuplarını ayrı ayrı düşündüğümüzde toplumun onları lider olarak görme şansları yok. Camii görevlisi normal bir camii görevlisidir. Memur gibi görüyorlar ama diğer memurlardan da biraz farklı görüyorlar. Niçin farklı görüyorlar? Çünkü söz konusu olan bir din teşkilatı. Ama şunu gördüm; camiye gelsin gelmesin, oruç tutsun veya tutmasın Müslümanım diyen herkes din adamına saygı gösteriyor, buna karşılık din adamından biraz daha olumlu tavır bekliyor.

Yönetici-1

Bir kere imamın mesaisi yok, gecesi, gündüğü, bayramı seyranı yok; herkes bayram yapar, tatil yapar ama imam görevdedir. Çok fonksiyonlu, çok yönlü olan bir unvandır imamlık mesleğı. İmamdan imama değışir, tabii bazı imamlar kendini çok iyi yetiştirmiştir, güven vermiştir, çoğunluk da öyledir. Dolayısıyla görev yaptığı mahallenin, görev yaptığı köyün her şeyidir imam. Bazı imamlar da o anlamda boşu doldurmaktan acizdir, o eğitimle alakalı bir konudur.

Kalite Sorunu

Yönetici-5

Diyanet içinde, bilgi üreten ve yön veren elit bir birimin, kadro demiyorum, elit düşünebilen, elit üretebilen bir birimin olması lazım. Tabii bu kişileri Diyanet'in dışından değil içinden bulmanız gerekiyor. Evraktı, rutin işlerdi, bunların dışında kalarak kurumun çalışmalarına yön verebilecek, gözlem yapabilecek bir birim. Onların geliştirdiğı perspektiflerin kabulünde bir problem olacağını zannetmiyorum. Burada amaç, ortaya çıkacak kalitenin sürekli olarak, Diyanet'i ve Diyanet'in bütün kademelerini temsil etmesi olmalıdır. Şu anda kurumda farklı yeterliliklerde ve yetenekte kişiler var, bunların önünü açmalıyız. Yani kurumun sıfırlanması değil de, yeteneklere göre görev verilmesi ve yeterli olmayanlara da belli bir görev ve söylem çerçevesi çizilmesi. Kısacası Diyanet kabuğunu kırmalıdır.

Yönetici-7

Eğitim işini çok önemsiyoruz. Yetmiş bin personel büyük bir üniversite demektir. Eskiden hizmet içi eğitimin cazibesi yoktu, insanlar katılmamak için değişik bahaneler uyduruyordu. Bunu değiştirmeye çalışıyoruz. İmamlarımızı kademelendirerek eğitimden geçireceğiz. İlahiyat ve eğitim fakülteleriyle temaslarımızdan epey mesafe aldık. Ne yapıp edip eğitim merkezlerimizi bir açık üniversite haline getirmemiz ve imamlarımıza mevcut bilgilerimizin ve hizmet anlayışlarının eskidiğini göstermemiz lazım. Bunu yapacağız da tabii ki onda bir cevher varsa alır. Hâlâ eski usulle devam edenler de olabilir.

Yönetici-1

Kalite bütün devlet kurumlarının sorunudur, sadece bize has değil. Diyanet elemanlarını nereden alıyor? İmam Hatip Liseleri veya İlahiyat Fakülteleri'nden. Oradaki eğitimin kalitesi neyse bize öyle yansır. Bize onlardan seçerek alıyoruz bir de, her elemanı da almıyoruz. Ayrıca Hizmet İçi Eğitim Merkezlerimizde elemanlarımızı yoğun eğitimlerden geçiriyoruz. Toplam Kalite Yönetimi'ni müzakere ediyoruz, Diyanet'te uygulayalım mı, uygulamayalım mı, uygulayacaksa nasıl uygulayabiliriz; şu anda bu konu gündemimizde.

Yönetici-2

Din görevlilerimizin bilgi eksiklikleri de zamanla giderilecektir. Kaldı ki başkanlığımız her yıl imkânları içinde, eğitim merkezlerimizde hizmet içi eğitim kursları düzenliyor. Her yıl müftülerimiz, görevlilerini topluyor belli sürelerde eğitime tabii tutuyor. Her ay düzenli olarak ayrı toplantılar yapılıyor. Yine müftülerimiz orada görevlilerinin eksikliğini, gediğini düzeltmek için konuşmalar yapıyorlar; bu da eğitimin bir parçasıdır. Hutbeler, vaazlar konusunda görevlilerin daha ileri gitmesi, daha düzgün cümleler sarf etmeleri, toplumu aydınlatmaları konusunda gayretler görülüyor. Bu fevkalâde değildir ama bir gayrettir, bir mesafe alıyorsunuz.

Yönetici-4

Şu anda Diyanet hantaldır. Aslında obezdir Diyanet ve bu yapının daha dinamik, atak bir hale gelmesi için biraz kilo vermesi lazım. Bu kilo verme hakikaten çağdaş yönetim anlayışıyla yeniden yapılandırılması gerekiyor. Diyanet bugün artık dünkü sorunlarla cebelleşen, onlara çözüm üreten bir kurum değil. Dün hiç aklının köşesinden geçmeyen sorunlarla bugün yüz yüze. Onlara çözüm üretmek zorunda. Bunlar büyük ölçüde küreselleşmenin getirdiği sorunlar, yani artık kabuğuna kapanıp kalacak bir ülkenin kurumu değil, dünyayla kucaklaşmış, bütünleşmiş, entegre olmuş bir ülkenin kurumu ve bizzat kurumun kendisi tüm dünyaya açık. Amerika'dan ta Japonya'ya kadar hizmet alanımız genişlemiş durumda. Şu anda sadece Türkiye'yle uğraşmıyoruz, Amerika'da, Japonya'da vatandaşlarımız var, onların her birisinin dini sorunları, ihtiyaçları var ve biz bunları karşılamakla yükümlüüz. Biz yıllardır bu hizmeti karşılıyoruz ama hâlâ profesyonelce bu işi yaptığımızı söyleyemeyiz.

Yönetici-3

Dinin temel naslarından hareketlerle yeni yorumlarla ortaya çıkmamız gerekiyor. Ama burada çalışanlar açısından bir kalite meselesi söz konusu. Zihniyetten kaynaklanan bir sorun yok. Zaten yasalara baktığımız zaman da mevzuatımız bu konuda engel koymamıştır. Biz toplumu din konusunda aydınlatma yetkisine sahibiz, bu kanuni görevimizdir aynı zamanda. Fakat buraya eleman yetiştiren İmam Hatipler ve fakültelerimizde birtakım sorunlar olabilir.

Statü Tartışması

Yönetici-4

Şu anda siyasi erkin etkisi altında olmadığımızı rahatça söyleyebilirim. Ama bu durumun resmi belgeler ve mevzuat açısından teminat altına alınmasında yarar var. Kanunen tanınmış bir özerklik olmalı. Kendi işini profesyonelce yapan, bilimsel esaslara göre üreten, sorunları iyi tespit eden, bunlara kendi kendine çözüm üreten, kendi başkanını da seçen bir kurum olması gerekir.

Yönetici-1

Diyanet YÖK, TRT benzeri kısmen özerk olabilir, olursa daha güzel hizmetler yapabilir. 80 yıllık tecrübe gösteriyor ki bize dini anlamda bir müdahale olmamıştır. “Şöyle bir dini fetva verin” tarzında hiçbir devlet makamından Diyanet'e tazyik olmamıştır. Ama idari anlamda müdahaleler olagelmıştır, bunlardan da azade olursa Diyanet daha rahat hizmet eder. İşte Diyanet İşleri Başkanı seçilebilmeli... Bir Seçiciler Kurulu oluşturulur ki Din İşleri Yüksek Kurulu üyeleri öyle seçiliyor zaten. Kurumun içinden, il müftüleri, bölgelerden vaizler alınır, ilçe müftülerinden alınır örnekleme yöntemiyle. Bunlar mesela üç aday belirlerler, Cumhurbaşkanı birini seçip atar.

Yönetici-7

Kimi laikliğe aykırı bulup eleştiriyor ama bir din görevlisinin bütçeden maaş alması onun özerkliği için önemlidir. Diyanet'in sorunu sistemden kaynaklanmıyor, bir yalpalama, güven vermeme varsa yönetim kusurundandır. Üst yönetim öncelikle din hizmetlerini, din nasıl gerektiriyorsa öyle sunmalı. Kendini özerk, bağımsız hissetmeli; kimsenin telkini ve tavsiyesine muhtaç görmemeli. Bu dini bilgiye dayalı hizmeti en iyi sunacak kişinin kendisi olduğunu bilmeli. Eğer özgüvenini yitirirse, o zaman cemaatin

sunduğu dindarlık modelleri ya da devletin diğer birimlerinin çağruları onu etkiler. Kendine güveni olmazsa, ne boğazına kadar dine gömülmüş tarikatların, cemaatlerin telkinine, ne de devletin diğer birimlerine karşı dik duramaz. Bu konuda RTÜK veya üniversite bir model olabilir.

Yönetici-5

Özerklik, Diyanet'in kendi birikim ve konumunu da değerlendirebilecek olan, kendi içinden çıkmış bir elit yapılanmanın oluşturulması üzerine temellendiği zaman anlamlı olacaktır. Çünkü şu anda da bürokratik açıdan Diyanet özerk sayılır. Dışardan dayatılan bir şey yoktur. Fakat özerkliği, çok üst seviyede bilgi üretip topluma katkı sunmak şeklinde gerçekleştirip gerçekleştirilememesinde problem vardır. İşte bunun imkânının tanınması gerekmektedir. Yani Diyanet'e bu özerkliğin hakkını nasıl vereceği hatırlatılması gerekir; neyle ve nasıl hakkını verecek?

Yönetici-2

Özerk bir yapı olursa daha rahat çalışırız diye düşünüyoruz. Diyanet çeşitli etkilerden, mesela siyasi etkilerden vs.den daha bağımsız olarak çalışır o zaman. Şimdi vatandaş, hangi siyasi görüş iktidarda olursa Diyanet de o doğrultuda hareket etmek zorundadır gibi düşünüyor. Aslında öyle değil ama özerk olursa, mesela bir üniversite yapısına kavuşursa, başkan atamayla değil de seçimle gelirse daha bağımsız olur, daha etkiden uzak düşünebilir.

Diyanet'in Hizmetlerine Bakıp

Yönetici-4

Diyanet, acaba kendinden beklenen görevleri layıkıyla yerine getirebilecek bir donanıma sahip olabildi mi, bu 80 yıl içerisinde sürekli bir yükselen trendi izleyebildi mi, onu tartışmak lazım. Bence Diyanet, yapısı ve hizmet nitelikleri bakımından bugün çok daha ileri noktalarda olabilirdi, yani ülkemiz imkânları yönünde tutulduğu zaman. Çok iyi noktalarda olabilirdi ama değil.

Yönetici-1

Meri mevzuata göre kendisine verilen yetkiler çerçevesinde Diyanet görevini en iyi yapan kurumlar arasındadır. Diyanet'in mevzuat desteğine, yapısal değişikliğe ihtiyacı var. Hâlâ 1965'te çıkan kanunla yönetiliyoruz. O yasa çıktığı zaman Diyanet'in yurtdışı teşkilatı yoktu. Şimdi artık Kanada'dan Japonya'ya, her yerde teşkilatı var bu kurumun, öyleyse bu yeni realiteye, gelişen yeni şartlara göre, hatta AB sürecine göre yeniden organize edilmesi lazım.

Yönetici-2

Tabii bu devletin imkânı meselesi bir de. Yani düşünün bugün 80 bin civarında kadro tahsis etmiş devlet Diyanet'e. Bu çok büyük bir rakamdır, daha ihtiyaç yok mu? Var elbette, ama devletin imkânları neticesinde bunlar günden güne iyileştirilmeye çalışılıyor. Onun için iyi bir noktadayız ve daha iyiye de gideceğimize inanıyorum.

Yönetici-3

Dışarıda bir televizyon istediği gibi bir program yapabiliyor, örneğin bu "Kuran'ın Şifresi" meselesi, bunu yapmak için kimseden izin alma zorunluluğu yok. Biz de izliyoruz. Çok yanlışlar söyleniyor, çok

hurafe, batıl şeyler topluma anlatılıyor. Şimdi toplum “Diyanet ne yapıyor, uyuyor mu? Bunlara niçin hemen müdahale etmiyor?” diye soruyor. Aslında o toplum bu taleplerinde haklı, haklı ama bizim oraya müdahale etme hakkımızın olup olmadığını bilmiyorlar. Edebilir miyiz, anında yapabilir miyiz, böyle bir yasal hakkımız var mı onu susturmak ve doğruları aynı kanalda aktarmak için? Diyanet’in medya alanında yeteri kadar faal olmaması bugün ciddi bir sorun. Mesela 15 gün sonra ortaya çıkıp o konuyu dile getirsen, vatandaş “Nerde kaldı Diyanet?” diye alay ediyor.

Diyanet’in Lağvı Tartıpmaları

Yönetici-7

Gittiğimiz yerlerde Batılıların da dikkatini çekiyor Müslümanların dini heyecanı. Az bilgili ve çok heyecanlı olmaları, bilginin o heyecanı kontrol edememesi nedeniyle Batı’da çok suiistimal konusu olmuş ve radikal akımlar çok rahat kökleşmiş. Dini daha iyi anlatma çabası içinde gibi görülseler de farklıdır bunlar. Halkımız arif, bunu anlıyor aslında, ama bazen anlasa bile yapacağı bir şey kalmıyor. Bir akıntının içinde kendini buluyor. Bizim özgürlükleri kullanma tecrübemiz fazla gerilere gitmiyor. Bu nedenle sivilleşme ve özgürleşme din alanında kaldığında, daha henüz onun mücadelesini verip o konuda belli bir ortak payda oluşmadığı için çok kolay manipüle edilebiliyor ve gerilim üretilebiliyor. Bu heyecanı yaşayıp durulmasını mı beklemeliyiz, yoksa kurumsal olarak buna geçiş mi sağlamalıyız; temel soru budur. “Batı madem bu kavgaları yaşamış, özgürlükler acı sonuçlarını vermiş, daha sonra iş tatlıya bağlanmış biz de yaşayalım, gerilim çıkacaksa çıkar. Ama biz de elli sene sonra yüz sene sonra torunların torunlarına oturmuş bir özgürlükler paketi sunalım” anlayışı.

Yönetici-1

Türkiye gerçeklerine uymaz bu. Kaos olur din adına. Bugün Diyanet gibi bir kurum varken bu memlekette Müslüm Gündüz, Ali Kalkancı gibi adamlar türüyorsa, bir de Diyanet’in olmadığı bir ortamda nelerle karşılaşacağımızı varsayın. Diyanet mutlaka olmalı, bir emniyet supabı olmalı. Memleketimizin geleceği, güvenliği gibi, milli birliğin, dini bütünlüğün pekişmesi için Diyanet gibi bir kuruma ihtiyaç var.

Yönetici-2

O fevkalâde sakıncalı olur. Neden sakıncalı olur? O zaman camiler ayrılır, falan cemaatin camii, falan grubun camii, falan düşüncenin camii... Ve o zaman o camide görev yapan adam da o cemaatlere nispet eder...

Yönetici-3

Ülkenin birlik, beraberlik, bütünlüğü açısından zararlı olabilir, bugünkü sistem içerisinde. Yoksa kişi, nasıl İslâm’ı anlarsa öyle yaşar, o bizi ilgilendirmez; Allah’ın cenneti, cehennemi var. İsteyen istediği yolu seçer. Ama şimdi bile öyle birtakım şeylerle karşı karşıya kalıyoruz ki, bunlar eğer tamamen serbest bırakılırsa insanlar bir çatışma ortamı içerisine girebilir. Tarih boyunca dini farklılıklar nedeniyle toplumlar zarar görmüş, birlik beraberliği koruyamamışlardır.

Cemaatlere Bakıþ

Yönetici-7

Diyanet çok fazla hizmet edip, itibar kazanıp bütün din alanına nüfuz ettiğinde birçok insanın egemenlik alanıyla çatışmaya girmek zorunda. Geçmişte bazı cemaat ve tarikatlarla yaşanan ayrışmalar Diyanet'i yıprattı tabii. Diyanet'in yıpranmasını kendilerinin geleceği açısından çok önemli görenler, çok ısrarlı bir şekilde Diyanet'in hatalarını öne çıkarttı. Diyanet 99 olumlu iş yapıp bir tane olumsuz iş yapmışsa, amaç otoriteyi zayıflatıp kendilerine alan açmak olduğu için onun üzerinde ısrarla durdular. Diyanet ve Din İşleri Yüksek Kurulu'nun fetvalarına ve Diyanet'in diğer tasarruflarına olumlu yönüyle değil de, "bizim dinimize hangi zararı vermek istiyorlar" önyargısıyla bakıldı ve suiistimal edildi. Diyanet üzerinden siyaset yapıldı. Bunun sonucunda insanların zihninde Diyanet hakkında olumsuz bir imaj oluştu.

Yönetici-1

Diyanet çatı bir kuruluştur, "ben Müslümanım, bu hizmetten yararlanmak istiyorum" diyen herkese hizmet sunar. Mesela "Alevi düşünceye mensup insanlar Diyanet'te yok" diye iddia ederler ki kesinlikle doğru değil. Malum devlet mekanizmalarında hangi memuriyete, hangi şartlar taşıyan insanların atanacağı, hangi tahsil yapacakları mevzuatla belirlenmiştir. Burası da özel ihtisası olan bir kurumdur, İlahiyat'ı, İmam Hatip'i bitirmişse, aranan şartlara haiz ise hiçbir sınavda meşrebi, mezhebi, dini düşüncesi sorulmaz. Sadece mesleki yeterliliği var mı ona bakılır.

Yönetici-5

Rekabet dersek kendisini diğer gruplardan bir grup gibi görmesi gibi bir genel kabul olur ki, bu doğru değildir. Diyanet'in hizmet alanı camiler olunca ve cemaatlerin tümü de bu camilere gelince burada bir problem yoktur. Burada problem olarak aslında şunu görüyorum: Diyanet aslında kendi çapında eksikleri olmakla birlikte doğru bilgiye ulaşmaya çalışıyor. Burada kendisi bir kamu kuruluşu olduğu için diğer kuruluşlardan da çok rahat destek alabiliyor. Fakültelerle, gereken bütün devletin mekanizmasıyla, sivil ve resmi kurumlarla işbirliği yaparak belli bir standardı oluşturmaya çalışıyor ve mümkün olduğunca söyleminde politikanın dışında kalmak istiyor. Yani din merkezli, ama sağlam, sağlıklı bir din bilgisine dayalı yaklaşımla insanları kucaklamak istiyor. Ama ben cemaatlerin her birinde bu yaklaşımın olduğunu ve böyle bir sağlıklı bilgi üretme mekanizmalarına sahip olduklarını görmüyorum. Dolayısıyla Diyanet halkı bilgilendirme boyutunda o cemaatlerin üzerinde duruyor.

Yönetici-3

Cemaatlerle herhangi bir problem söz konusu değil. Tabii Diyanet'in aldığı bir kararı, verdiği bir cevabı bir başkası rahatlıkla eleştirebilir, ama bunlar gerginliğe yol açan şeyler değil. Mesela geçmişte Risale-i Nur'larla ilgili savcılık ve mahkemelerden buraya çok başvuru olmuş. Diyanet de bilirkişi adıyla raporlar vermiş. Daha sonra az da olsa bazı şeyler yine oldu. Bütün bu konularda Diyanet objektif olarak görüşlerini ortaya koymuştur. Bir zamanlar, "Diyanet'in imamın arkasında namaz kılınmaz" gibi yaklaşımlar vardı, ama bunlar kalmadı veya çok az bir ölçüde sürdürülüyor. Ama geçmişteki o ortam artık kalmadı. Bir zamanlar İmam Hatiplere karşı olanlar sonra çocuklarını yollar oldular, hâlâ bizim teşkilatımızda çeşitli kademelerde görev yapanlar da var, bunları biliyoruz.

Yönetici-4

Şu anda rekabet ilişkisi geçmişe göre çok az veya yok denecek kadar. Kaldı ki Diyanet hiçbir şekilde bu oluşumları karşısına almak durumunda değil. Diyanet kendine biçilen rolü layıkıyla yaparsa onlarla da mücadele etmiş demektir. Diğerlerinin varlığı aslında alanın boşluğundan kaynaklanıyor. Diyanet gerçekten rehberliğini, kılavuzluğunu iyi yaparsa o zaman bu boşluk dolacaktır. Birilerini, belli kesimleri karşısına alan bir Diyanet zedelenir.

Din-Devlet İlişkilerine Bakış

Yönetici-3

1986'dan beri bu birimde çalışıyorum, siyasi bir yönlendirme yoktur. Ama kurumun da bu devletin yapısı içerisinde görevini ifa ederken laflarını, sözlerini yerinde kullanmasının gerektiğini söylüyorum. Bazen bunu da tenkit ediyor toplum. Ama sürekli her konuda ortaya çıkarak başkanlık olamaz. Buradan, dini konularda taviz veriliyor anlaşılmasın. Şimdi çıkar bir başkası, herhangi bir şeyi TV'de söyler, yanlış da olsa yanlış söyler. Ama burada sorumlu bizzat biziz, öyle bir lüksümüz yok. Lüksümüz yok derken de mesela zina tartışılıyor diyelim, herhalde Diyanet zinayı helal sayacak durumda değil, ama bu konuda da çıkıp ahkâm kesmesine de gerek yok. Bize resmen sorulur, “zinanın hükmü şudur” dersin, cevabını verir bitirirsin.

Yönetici-7

Diyanet devletin bir parçası. O bakımdan bazen Diyanet mensupları “Biz bu konuya böyle diyoruz da devlet ne der?” gibi laflar edince tepki gösteriyorum. “Devlet sizsiniz işte, vatandaş sizi devlet görüyor.” Herkes birbirini devlet görürse sıkıntı olur. Devletin değişik birimleri vardır. Bunların her birinin bir diğeriyle ilişkisi vardır. Herkes bir diğerini, bir üstünü devlet olarak görürse bu işin içinden çıkamayız. O zaman korkular, şüpheler, tereddütler, hatta paranoya ortaya çıkar.

Yönetici-2

Laik bir toplumda din görevlilerinin memur olması, genel idare içinde yer alması, genel bütçeden maaş ödenmesi bazılarına göre doğru değil ama Osmanlı'dan bu yana baktığımızda din görevlileri hep devlet bütçesinden maaş almışlar ve devlet adına görev yapmışlar. Hatta bazı yerlerde “din görevlisine lojman yapalım” dediğimiz zaman vatandaş “bunlar memur değil mi, devlet bunlara maaş ödemiyo mu, o da evinin kirasını versin otursun” diyor. Bu ne demektir; din görevlisinin de memur olduğunu benimsemiş oluyor.

Yönetici-1

Din-devlet ilişkileri her geçen gün iyileşiyor. Daha da iyi olacak inşallah. Tabii bizim tarihi geleneğimizde din hizmetleri hiçbir zaman devletten bağımsız olmamıştır. Devletin içerisinde, bizzat devlet kurumları tarafından yürütülmüştür. Cumhuriyeti kuran irade de tarihi geleneğimize uygun olarak yine bu hizmeti devlete vermiş. Bu rahatsızlık yaratmadığı gibi aksine bir güvence veriyor. Neden rahatsızlık versin? Bu amme hizmetidir. Din bu ülkenin bir gerçeği ise, bu ülkede yaşayan insanlar da dindar insanlarsa, onlara din hizmeti sunmak devletin vatandaşının bir ihtiyacını karşılamasıdır. Bundan daha doğal ne olabilir?

Protokol Tartışması ve Siyasetçilerin Diyanet'e Müdahalesi

Yönetici-1

Diyanet İşleri Başkanı, Ankara protokolünde Büyükşehir Belediye Başkanı'ndan sonra. Halbuki Atatürk'ün öngörüsü o değildi. Diyanet kurulduğu zaman, tabii maaş her şey demek değildir ama malum gösterilen değer biraz da parayla orantılıdır, Başkan'a o dönemin parasıyla 155 kuruş, Genelkurmay Başkanı'na da 155 kuruş öngörülmüş. Protokol olarak da atbaşı gitmiş, ama şimdi protokolda bayağı geri. Diyanet'in protokoldeki yerinin yürüttüğü hizmetlere uygun bir noktaya getirilmesi lazım. Bu durum kurum çalışanları arasında eziklik yaratıyor. Kurum çalışanlarının biraz ikinci sınıf muamelesi gibi bir hisse kapılmalarına neden olabiliyor.

Yönetici-4

Ben şahsen protokolü fazla önemsemiyorum. Önemli olan benim ne olduğum ve ne yaptığımdır. Beni protokolde şuraya koymuş olması tabii ki hiç önemsiz demiyorum ama gidişimi fazla etkileyecek bir unsur olarak da algılamıyorum.

Yönetici-2

Siyasi baskı olmuyor demek de doğru değil, oluyor demek de doğru değil. Siyasilerimiz büyük çoğunlukla Diyanet'e ve din adamlarına saygılı insanlardır. Bunu her vesileyle gördüm. Ama talepleri vardır. Yakınlarıyla alakalı, kişilerin bir yerlere gelmesi konusunda veya birisine haksızlık yapıldığına dair bir talebi olursa onu ilgililere intikal ettiriyorlar, bunu da doğal karşılamak durumundayız. Bunlar oluyor ama fevkalade rahatsızlık verecek durumda olduğunu düşünmüyorum.

Merkezi Ezan, Hutbe ve Vaaz Tartışması

Yönetici-1

Merkezi ezan çok olumlu bir hizmettir. Bir kere herkese güzel ezan dinleme şansını veriyor bu uygulama Teknolojinin imkânlarından yararlanarak böyle bir uygulama başlatıldı, son derece yararlı. Hutbe konusuna gelince, bu da eğitimle ilgili bir konu. Her imam ülkenin, dinin gerçeklerini bilerek hutbe yazacak seviyede olsa zaten buna ihtiyaç olmaz. Her kafadan bir ses gelirse orada da düzen olmaz, dolayısıyla bugünkü şartlarda hutbenin de buradan yazılıp gönderilmesinde yarar var, ki öyle yapılıyor. Kaldı ki illere bir inisiyatif veriliyor. Din ülkenin en nazik olduğu alanlardan birisi. Bizim de o derece bu nezaket kurallarına uymamız, o hassasiyete dikkat etmemiz gerekir. Ufak bir kıvılcım memleketin huzurunu bozuyor.

Yönetici-3

Çıkıyor kürsüye, topluma o anda din konusunda bir şeyler anlatıyor, belki toplum içerisinde o işi bilenler vardır ama çoğunlukla o kişinin ağzından çıkan kelimeler onun dini hayatını yönlendirecek şeylerdir. Bunlar sağlıklı olmayınca birtakım sıkıntılar doğuyor. Yeni yaklaşımlarla bugünkü toplumsal hayatımıza dini en güzel şekilde nasıl yansıtabileceğimize bakmamız şart. Çıkan vaiz eğer bunu becerbiliyorsa tamam, ama ülke genelinde henüz topyekûn olarak bu aşamada olmadığımızı söyleyebilirim. Onun için merkezi uygulamaya ihtiyaç duyuldu ve başlatıldı.

Yönetici-2

Camii imamlarına biz hutbe konuları veriyoruz. Komisyon onları inceliyor, eğer okunabilir nitelikte görürse onları okutma şansı da var. Kolaylık olması, uygulama birliğini sağlamak bakımından merkezden de örnek hutbeler gönderiyoruz. Diyanet aylık dergimizin ekinde bu hutbeler var. Bunlardan da okuyabilirler ki, büyük çoğunluk bunlardan okuyor. Zaten bu hutbeleri olduğu gibi ülkenin her yerinde okumak da doğru değil. Niçin doğru değil? Kocatepe Camii'nde okuyacağınız ya da okutacağınız bir hutbe ile Hakkari'nin bilmem ne köyünde okutacağınız hutbe aynı olmayabilir, aynı olması da doğru değil. Bir örnek metin olarak incelemeyen geçmiş bir hutbe gönderiliyor, ama çoğunluk da onu tercih ediyor. "Birileri yanlış yapar, en doğrusunu biz yaparız" demek doğru değil, insanlar yanlış da yapabilirler. Ama siz insanlara yetki vermezseniz yanlış ya da doğru yapacağını önceden bilemezsiniz. Bu yanlıştır, böyle bir şey yoktur. İnsanlara yetki verirsiniz yanlış yapıp yapmadığını da görürsünüz, yanlış yaparsa da düzeltirsiniz. Teftiş Kurulu ne diye var?

AB'ye Bakıp

Yönetici-2

AB bizi olumsuz etkilenmez. Bazıları olumsuz etkileneceğini düşünüyorlar, niye? AB üyeleri Hıristiyan da ondan. Yok, faaliyetlerini, propagandalarını daha rahat yaparlar, misyonerlik çalışmaları daha da artar, bundan Müslümanlar olumsuz etkilenir diye düşünenler var, ama ben öyle düşünmüyorum. Niçin? Mademki bizim dinimiz haktır, son dindir, bundan sonra Peygamber gelmeyecektir, bizim dinimizden şüphemiz mi var ki olumsuz etkilenelim? Elbette olumsuzluklar olabilir ama eğer biz görevimizi tam yapabilirsek dine hiçbir şey olmaz. Diyanet olarak, bütün eksiklikleri gidermiş bir şekilde hazır olmak diye bir şey olamaz. Problemler çıkar, olaylar çıkar, eksiklikler görülür ve zaman içinde giderilir. "Şu kurum AB'ye hazır, bu kurumun eksikleri yoktur" deme şansımız yok.

Yönetici-5

Diyanet anda yurtdışına, AB ülkelerine götürdüğü hizmetleri, kalite açısından oranın ihtiyaçlarına yönelik nasıl geliştirebilir onu sorguluyor. Ayrıca o ülkelerin hukuk yapısıyla bir problemi var mı veya orada daha fazla katkı sağlayabilirim gibi konuların üzerinde duruyor. Brüksel'de bir temsilcilik açmayı düşünüyoruz. Belki bir Din Hizmetleri Müşavirliği... Ama herhangi bir ülkedeki müşavirliğimiz gibi değil de, AB uyumlarıyla ilgili müktesebatı takip edebilecek veya dinle ilgili Avrupa'da tartışılan düzenlemeleri zamanında bize bildirebilecek bir büronun oluşturulmasını düşünüyoruz. Bir yandan mevzuat açısından AB ve din-İslâm-Diyanet ilişkisi nedir, onun üzerinde duruyoruz. Bir de tek tek ülkelerde oraların kamu hukukuyla neler yapmamız gerektiği üzerinde duruyoruz. Mesela bir muhatap alınacak kimlik olarak, örgüt olarak ön plana çıkmanın koşulları nelerdir? Bunları araştırıp bu statüyü elde etmek ve daha sonra bir İslâm-din dersi gibi konularda söz söylemek istiyoruz.

Yönetici-1

Demokratik değerlerin tamamen oturması, yerleşmesi için her Türk vatandaşı gibi ben de AB'den yanayım tabii... Ama bana göre ümitsiz bir vaka. Avrupa hep bizi oy alıyor. Ümit veriyor ama sonuca gelindiğinde bir bahane bulunuyor. Vatikan örneği veya Almanya'daki gibi baş kardinallik gibi bir müessese İslam'ın özüne uymaz. Diyanet bir temsil değil hizmet kurumudur. Vatandaşın dini taleplerine karşılık vermek

üzere oluşturulmuş bir kurumdur, dolayısıyla Hıristiyanlık'ın benzer yapıyı AB sürecinde düşünenler varsa o yanlış olur.

Yönetici-3

Diyanet, AB'ye uyum için hazırlık çalışmaları içerisinde, ama bilemiyorum ülke olarak tam hazır mıyız ki Diyanet olarak da tümüyle hazır olalım? Ama o çalışmalar var.

Aleviliğe Bakıp

Yönetici-3

İslâm tarihi içerisinde bu süreç içerisinde doğuşundan zamanımıza kadar Alevilik hep bir İslâm Fırkası olarak mütalaa edilmiştir. Bakın mezhep de demiyorum çünkü mezhebin birtakım usulü, kaideleri, kuralları vardır. Ama bir kültür faaliyeti olarak bir anlayış diyelim, bir içtihat olarak de olmasa İslâm çatısı içerisinde, kaynaklarımızda böyle gösteriliyor, ama tarih içerisinde birtakım sapmalar olmuştur. Mesela Şiîlik çok çeşitli kollara ayrılmış, bunların İslâm çerçevesi içerisinde kalanları da olmuş, kalmayanları da. İslâm'ın sınırı bellidir, bunun dışına çıkan Sünnî de olsa, Alevi de olsa, Şiî de olsa çıkmıştır; onlarla bizim bir ilişkimiz kalmaz. Alevilik bir mezhep midir? Değildir. Alevilik bir tarikat mıdır? Değildir. Tarikat derken, evet bir tasavvuf akımıdır, ama böyle ne diyelim işte belli bir disipline edilmiş bir tarikat değildir. Hele bir din değildir, İslâm'ın dışında kesinlikle bir din değildir ama zaman zaman bunları duyuyoruz. Bazı Alevi büyükleri diyelim, çıkıp Aleviliğin İslâm dışında bir din olduğunu da söylüyorlar.

Diyanet eğer Hanefiliği veya Şafililiği, genel bir isim olarak Sünniliği temsil etseydi öyle bir şey söz konusu olabilirdi. Burada şunu bunu temsil diye bir şey yok. Diyanet devletin bir kurumudur, din hizmeti sunmaktadır. Burada bizim Hıristiyanlıkla, Yahudilikle ilgili çalışmalarımız da var. Vatandaş, “ben Hıristiyan vatandaşım, bana Hıristiyanlığı öğret” dediği zaman ona Hıristiyanlığı da öğretiyoruz. Aleviliğin burada temsil edilmesi durumunda, onun gibi olan bir takım anlayışlar da gelecek “biz de temsil edilelim” diyecekler...

Yönetici-6

Neticede 1400 yıllık bir din var, bu dinin içerisinde çıkmış mezhepler, tarikatlar var. Şia var, Şia'nın kolları var, bu kollardan en önemlilerinden biri de Anadolu Aleviliğidir. Bu da kendi arasında kısımlara ayrılmıştır, ama bugün yeni bir versiyonla karşı karşıyayız. Bütün bunları yok sayan, yeni bir Alevilik tanımı yapan, hatta bazen İslam dininin de alternatifi bir din olarak ortaya çıkan, ki bu Alevilerin yüzde 90'ını rahatsız ediyor aslında. Cem evini, caminin karşısında resmen mabet olarak göstermeye çalışıyorlar. İlahiyatçı olarak Aleviliğin sözlü kültüre dayandığını söylüyordum, halbuki Aleviliğin de kendi yazılı temel kaynakları, eserleri varmış. Bu eserlerde tarif edilene göre o insanlara din hizmeti gitmesi lazım. Bunun başka izahı yok. Geleceğin Diyaneti en alt mezhep ve tarikatların ayrı ayrı temsil edildiği bir üst kurum olmaktan çok, üst hizmet alanını temsil etmeli; alt gruplar da kendi aralarında örgütlenmeli, hatta sivil yapılanmalara gidebilmeli.

Yönetici-1

Bu, dini boyuttan ziyade siyasi içeriği olan bir konudur. Tarihte olmuş bir olay. Bugüne kadar yansımaları gelmiş, tabii farklı kültürlerin etkisiyle değişmeler olmuş. Alevilik bugünkü haliyle, İslam'ın Sünnilikten

farklı bakışımız olamaz, onlar bizim kardeşlerimiz... Diyanet'te temsilleriyse ikilik oluşturur. İslam'ın bir ibadethanesi var: cami... Cem evi tarih boyunca ibadethane olmamış, yani cem evi'ni camiye alternatif olarak göstermek yanlış olur. Temel dini hizmetler camide verilir, ama ekstradan cem evi hizmetleri filan verildiyse o bizi aşar, bizim konumuz değil...

Yönetici-5

Diyanet hiçbir dini düşünceyi, isim ve sistem olarak temsil etmiyor. Bunların tümünü bir üst bakış açısıyla temsil ediyor. Bu anlamıyla zaten Aleviler de birçok noktadan temsil edilmiş olabiliyorlar. Bugün birileri "Alevilik İslâm dışıdır" derken "gelin Diyanet'te temsil edilin" demek çok doğru değil. Alevilik tartışmalarında ileri sürülen fikirler o kadar birbirinden farklı ki o anda neyle muhatapsınız, bir netlik yok. Öncelikle bir netliğe kavuşturulması lazım. Aleviliği bir tasavvufi eğilim olarak görüyorsanız zaten bir problem yok.

Yönetici-7

Diyelim ki bütçeden pay ayırdık, Diyanet'te temsil ettik ve Alevi masası kurduk. "Kim temsil edecek?" desek aralarında envai tür tartışma çıkar. Diyelim Alevilik masası kurduk, o zaman diğerleri talep ettiğinde nasıl karşı çıkacaksınız? Türkiye'de ağır bir Nakşibendî grubu var. Derlerse ki "biz dergâhlar kurmak istiyoruz" derse ne olacak? Siz "ancak cumhuriyete, laikliğe bağlı olanlara geçit veririz" dersanız bu sefer Mevleviler "biz de öyleyiz" diyeceklerdir. Önemli olan bireysel dindarlıklara alan açmak ve din alanında bu hiyerarşik yapılara bağlılıkları, oluşumları azaltmak, yok etmek değil de azaltmaktır.

Yönetici-4

Kendilerini İslâm'ın dışında gördüğünü iddia eden insanlar var. Neden kendini İslam'ın dışında görüyor bu adam? Temel bir bilgiye falan dayanmıyor. Hayır. Yaşadıklarından, tecrübeden hareketle bunu söylüyor. Çünkü karşılaştığı durumlar, tutumlar kendisini İslâm'ın dışında algılamaya sevk etmiş. İster istemez, farkında olmadan kendisini İslam'ın dışında görüyor adam. Siz Aleviliği böyle algıyorsanız Alevilik diye bir şey kalmaz. Nitekim bizzat Aleviler karşı çıktılar ona, isyan ettiler. Geçmişin ihmali yüzünden böyle oluyor. Diyanet mezhepler üstü bir kurum, böyle olmak da zorunda. Hem teorik hem uygulamada, Kur'an ve sünnete dayalı İslâm hakkında sahi bilgiyi üreten ve sunan; bu çerçevede din hizmetlerini yürüten bir kurum. Bunun ne Sünnisi söz konusu olabilir, ne Alevisi, ne şusu, ne busu... Herkes kendi alanında serbesttir, ayrıntılarını kendisi geliştirir istediği gibi de inanır, öğrenir. Burada Sünni temsilci mi var ki Alevi temsilci olsun? O kafayla hiçbir yere varamayız. Herkes kendine düşen iyiyi yaptığı zaman bu çözülecek.

Yönetici-2

Alevilik, İslâm dışı değildir. Belki sözlü bir gelenektir, bir meşreptir, belki bir tarikatın devamıdır, tarikattır. Ancak geçen birisi çıktı dedi ki; "Alevilik İslam'dan bin yıl önce vardı." Düşünebiliyor musunuz, Ali'siz bir Alevilik, Hz. Ali olmadan bin yıl önce bir Alevilik düşünebilir misiniz? Bu şunu gösteriyor, demek ki Alevi vatandaşların da tamamı Alevilik konusunda yeterli bilgi donanımına sahip değiller. Diyanet'in "Alevi'dir, Sünni'dir" diye bir ayrımı yok,. Çünkü biz Anadolu'yu dolaşıyoruz, gidip bakıyoruz, hatta zaman zaman Alevi vatandaşlarımızla sohbet ediyoruz, onların çayını, kahvesini içiyoruz, ziyaret ediyoruz, görüşüyoruz. Burada bir sorun yok, bizim açımızdan yok. Niye yok? Camii yapmışsa adam köyüne, imam istiyorsa, devletin imkânları nispetinde imam kadrosu veriliyor ve imam

da atanıyor. Onlarla da bir problem yaşamıyoruz. Ama bazı çevrelerin Alevileri Diyanet'ten ayrı tutmak düşünceleri var, bu düşüncenin doğrultusunda bazı beyanlarda bulunuyorlar. Hatta Alevi kesimden bir kısmı zaman zaman Başkanlık'ta kadrolar istiyorlar, örneğin "bir başkan yardımcısı Alevi olsun" diyorlar, ama diğer kesim diyor ki "bizi Diyanet'in emrine mi vereceksiniz?" Kendi aralarında bir problem yaşıyor. Diyanet'in içerisinde bir Alevi birimi olması bana sıcak gelmiyor çünkü Diyanet toplumun tamamını kucaklamak zorundadır. Toplum din konusunda aydınlatmak gibi bir görev veriliyor bize. Bir Alevi birimi açarsanız, bu sefer çıkacak biri diyecek ki "Nakşî birimi olsun", diğeri diyecek ki bir başka birim olsun.

EKLER:

Saha Araştırması Soruları

Ek: 1

Din Görevlilerine (Erkek) Yönelik Sorular:

Doğum yeri(Köy/İlçe Merkezi/ İl) :

Yaş :

Medeni durum:

Eğitim durumu:

Kaç yıldır görev yapıyor:

Mesleğe Yıllık Sorular:

- 1) Neden ve nasıl din görevlisi oldunuz?
- 2) Yaptığınız işten memnun musunuz? Başka bir iş yapmak ister misiniz?
- 3) İşinizde en çok neden memnunsunuz?
- 4) İşinizde en çok neden şikâyetçisiniz?

Diyanet'e Yıllık Sorular:

- 5) Diyanet hakkında genel olarak ne düşünüyorsunuz?
- 6) Diyanet'e siyasetçilerin müdahale ettiğini düşünüyor musunuz?
- 7) Diyanet din hizmetlerini yeterince verebiliyor mu? En iyi ve eksik noktalar neler?
- 8) Diyanet'ten en büyük beklentileriniz (kişisel, ilinizle ilgili ve genel) neler?
- 9) Diyanet'in yurtdışı faaliyetleri ve görevlendirmeleri hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 10) Diyanet'in lağvedilip din işlerinin cemaatlere bırakılması önerisi hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 11) Nakşibendi, Kadiri vs. tarikatlar ile Nurculuk, Süleymancılık gibi akımlar bölgenizde etkili mi?
- 11) Diyanet'in bu tür cemaatlerle ilişkisi nasıl olmalı?
- 12) Kuran Kursları ne durumda?

Din Görevlisi-Toplum İlişkisine Yönelik Sorular:

- 13) Camiye devam edenler ve toplumun geneli sizi nasıl görüp algılıyor? (imam, din görevlisi, devlet memuru, önder...)
- 14) Türkiye’de toplumun dinle ilişkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 15) Türkiye’de dinsel hayatta, geçmişe göre bir ilerleme, gelişme söz konusu mu?
- 16) Çalıştığınız yerde (camii...) cemaatle ilişkileriniz nasıl? Belli başlı sorunlar neler?

Din - Devlet İlişkisine Yönelik Sorular:

- 17) Türkiye’de din-devlet ilişkileri hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 18) Laiklik hakkındaki görüşleriniz?
- 19) Başörtüsü sorunu hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 20) İmam-Hatip Liseleri hakkındaki görüşünüz?
- 21) İş saatlerinin namaz vakitlerine göre ayarlanmasını ister misiniz?
- 22) Cuma günü hakkındaki görüşünüz? (Resmi tatil, öğle tatilinin Cuma namazına göre ayarlanması...)

Din Hizmetlerine İlişkin Sorular:

- 23) Hutbelerin merkezden saptanması hakkındaki görüşleriniz nedir?
- 24) Merkezi sistemle yapılan vaazlar hakkındaki görüşünüz?
- 25) Bölgenizde ezanla ilgili bir tartışma veya sorun var mı?

Avrupa Birliği’ne İlişkin Sorular:

- 26) Türkiye’nin AB üyesi olmasını istiyor musunuz? Neden?
- 27) AB, Türkiye’yi üye olarak alır mı? Neden?
- 28) Diyanet ve din görevlileri AB’ye hazır mı? Neler yapmak gerekiyor?

Diğer Yınanç Gruplarına İlişkin Sorular:

- 29) Alevilik ve Aleviler hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 30) Alevilerin Diyanet içinde temsili görüşüne katılıyor musunuz?
- 31) Diğer dinler de Diyanet’te temsil edilmeli mi?
- 32) Misyonerlik faaliyetleri bölgenizde var mı?

Ek: 2

Yurtdışında Görev Yapan Din Görevlilerine Yönelik Sorular:

Doğum yeri (Köy/İlçe Merkezi/ İl) :

Yaş :
Medeni durum:
Eğitim durumu:
Kaç yıldır yurtdışında görev yapıyor:

Din Hizmetlerine yönelik sorular:

1. Almanya'da yaşayan Türklerin dini ihtiyaçlarına tam anlamıyla cevap verebiliyor musunuz?
2. Din hizmetinde aksaklık varsa bu neden kaynaklanıyor? Din görevlisinden mi, vatandaşlardan mı, devletten mi? Bu nasıl giderilir?
3. Hutbe ve vaazları nasıl hazırlıyorsunuz? Kendinizi vaaz hazırlama konusunda yetkin görüyor musunuz? Hazırladığınız vaazlara müdahale oluyor mu? (Cemaatten veya yetkililerden....)
4. Bir Almanca İslam dinini anlatacak kadar Almanca konuşabiliyor musunuz?
5. Din hizmetlerini cami dışına taşıyabiliyor musunuz?
6. Cemaatin size bakışı nasıl?
7. Diyanet bürokrasisi ile sorun yaşıyor musunuz? (Gerek Türkiye gerekse Müşavirlik nedeniyle)
8. Yaşadığınız en büyük sorun nedir?
9. Türkler dışında diğer Müslümanlara da din hizmeti veriyor musunuz? Vermek ister miydiniz?
10. Almanya'daki diğer Müslüman topluluklarla beraber bir dini hayat yaşanabilir mi? Her milletin kendi camisi yerine ortak ibadet mekânları kurulması mümkün mü?

Diğer konulara ilişkin sorular:

11. Din hizmetlerinin Türkiye'den gönderilen görevlilerce karşılanması dışında farklı bir yöntem söz konusu olabilir mi? Almanya'da da din adamı yetiştiren okulların açılıp buralarda din görevlisi yetiştirilmesi konusunda ne düşünüyorsunuz?
12. Diğer cemaatlerle (Milli Görüş, Süleymancılar vs.) ilişkileriniz nasıl? Onlara bakışınız nedir? Diyanet'in (DİTİB) bu gruplara yaklaşımı nasıl olmalı?
13. Din hizmeti verirken Alman yetkililerle (resmi) bir problem yaşıyor musunuz?
14. Diğer dinlere mensup din adamlarıyla ilişkileriniz nasıl? Görüşüyor musunuz?
15. Sizce Almanya'daki Türk toplumu dine yakınlaşıyor mu uzaklaşıyor mu?

Alevilik hakkında Sorular

16. Sizce Alevilik nedir?
17. Türkiye Devleti (Diyanet) kendilerini Alevi olarak tanımlayan gruplara da hizmet götürmeli mi?

Ek: 3

Cami Cemaatine Yönelik Sorular:

Doğum Yeri (Köy/ İlçe Merkezi/İl):

Yaş :
Medeni Hal :
Eğitim Durumu :

İslami Hayatı Yaşama İle İlgili Sorular

- 1) Sizce İslam dini, insanın tüm hayatı için kesinlikle uyulması gereken kurallar koymakta mıdır?
- 2) İslam'ı tebliğ etme konusunda çaba sarf ediyor musunuz?
- 3) Nafile ibadetleri yerine getirir misiniz?

Diyanet ve Din Hizmetleri İle İlgili Sorular:

- 4) Diyanet İşleri Başkanlarından bildiklerinizi sayar mısınız?
- 5) Diyanet hakkında genel olarak ne düşünüyorsunuz?
- 6) Diyanet'e siyasetçilerin müdahale ettiğini düşünüyor musunuz?
- 7) Diyanet din hizmetlerini yeterince verebiliyor mu? En iyi ve eksik noktalar neler?
- 8) Cami ve mescitler cemaatin ihtiyaçlarını karşılayabiliyor mu?
- 9) Diyanet'ten en büyük beklentileriniz (kişisel, ilinizle ilgili ve genel) neler?
- 10) Diyanet'in lağvedilip din işlerinin cemaatlere bırakılması önerisi hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 11) Nakşibendi, Kadiri vs. tarikatlar ile Nurculuk, Süleymancılık gibi akımlar bölgenizde etkili mi?
- 12) Diyanet'in bu tür cemaatlerle ilişkisi nasıl olmalı?

Din Hizmeti ile İlgili Sorular:

- 13) Hutbelerin merkezden saptanması hakkındaki görüşleriniz nedir?
- 14) Merkezi sistemle yapılan vaazlar hakkındaki görüşünüz?
- 15) Bölgenizde ezanla ilgili bir tartışma veya sorun var mı?
- 16) Diyanet'in dinle ilgili açıklama ve fetvalarına güvenip, onlara uyar mısınız?
- 17) Gittiğiniz camii ya da camilerde din görevlileriyle ilişkileriniz nasıl? Belli başlı sorunlar neler?
- 18) Kuran Kursları ne durumda? Çocuklarınızı veya yakınlarınızı buralara gönderdiniz mi? Gönderir misiniz?

Din Devlet İlişkileri İle İlgili Sorular:

- 19) Türkiye'de din-devlet ilişkileri hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 20) Laiklik hakkındaki görüşleriniz?
- 21) Türkiye'de toplumun dinle ilişkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 22) Türkiye'de dinsel hayatta, geçmişe göre bir ilerleme, gelişme söz konusu mu?
- 23) Başörtüsü sorunu hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 24) İmam-Hatip Liseleri hakkındaki görüşünüz?
- 25) İş saatlerinin namaz vakitlerine göre ayarlanmasını ister misiniz?
- 26) Cuma günü hakkındaki görüşünüz? (Resmi tatil, öğle tatilinin Cuma namazına göre ayarlanması...)

AB'ne İlişkin Sorular:

- 27) Türkiye'nin AB üyesi olmasını istiyor musunuz? Neden?
- 28) AB, Türkiye'yi üye olarak alır mı? Neden?
- 29) Diyanet ve din görevlileri AB'ye hazır mı? Neler yapmak gerekiyor?

Diğer İnanç Gruplarına Yönelik Sorular:

- 30) Alevilik ve Aleviler hakkında neler düşünüyorsunuz?
- 31) Alevilerin Diyanet içinde temsili görüşüne katılıyor musunuz?
- 32) Diğer dinler Diyanet'te temsil edilmeli mi?
- 33) Misyonerlik faaliyetleri bölgenizde var mı?

Ek: 4

Yurtdışında Yaşayan Dindarlara Yönelik Sorular

Doğum Yeri (Köy/İlçe/İl Merkezi) :

Yaş :
Medeni Durum :
Eğitim Durumu :
Kaç yıldır Yurtdışında :

Dini Hayata İlişkin Sorular:

1. Sizce İslam dini, insanın tüm hayatı için kesinlikle uyulması gereken kurallar koymakta mıdır?
2. İslam'ı tebliğ etme konusunda çaba sarf ediyor musunuz?

DİTİB ve Din Hizmetleri Hakkında Sorular:

3. DİTİB, (Diyanet) hakkında genel olarak ne düşünüyorsunuz?
4. DİTİB (Diyanet) din hizmetlerini yeterince verebiliyor mu? En iyi ve eksik noktalar neler?
5. Din görevlileri dini ihtiyaçlarınıza cevap verebiliyor mu?
6. Hutbe ve vaazlar sizi tatmin ediyor mu?
7. Din görevlileriyle sorunlar yaşıyor musunuz?
8. Cemaatlere (Süleymançılık, Milli Görüş vs..) bakış açınız nedir? Etkinler mi?
9. Diyanet bu cemaatlere karşı nasıl bir tutum takınmalı?

Diğer Konulara İlişkin Sorular:

10. Size göre Almanya'daki toplum dine yakınlaşıyor mu uzaklaşıyor mu?
11. Din hizmetlerinin Türkiye'den gönderilen görevlilerce karşılanması dışında farklı bir yöntem

söz konusu olabilir mi? Almanya’da da din adamı yetiştiren okulların açılıp buralarda din görevlisi yetiştirilmesi konusunda ne düşünüyorsunuz?

12. Türkler dışında diğer Müslüman ülke kökenlilerle ortak ibadethanelerde bulunmak ister misiniz?
13. İncancınızı özgürce yaşayabiliyor musunuz?

Alevilik Hakkında Sorular:

14. Sizce Alevilik nedir?
15. DİTİB (Diyanet) kendilerini Alevi olarak tanımlayan gruplara da hizmet götürmeli mi?

Ek: 5

Yöneticilere (Müftü, Müftü Yrd. Diyanet Üst Düzey Yöneticileri) Yönelik Sorular:

Doğum yeri (Köy/İlçe/İl Merkezi) :

Yaş :

Medeni durum :

Eğitim durumu :

Kaç yıllık din görevlisi :

Mesleğe İlişkin Sorular:

- 1) Neden ve nasıl din görevlisi oldunuz?
- 2) Yaptığınız işten memnun musunuz? Başka bir iş yapmak ister misiniz?
- 3) İşinizde en çok neden memnunsunuz?
- 4) İşinizde en çok neden şikâyetçisiniz?

Diyanet’e İlişkin Sorular:

- 5) Diyanet hakkında genel olarak ne düşünüyorsunuz?
- 6) Diyanet’e siyasetçilerin müdahale ettiğini düşünüyor musunuz?
- 7) Diyanet din hizmetlerini yeterince verebiliyor mu? En iyi ve eksik noktalar neler?
- 8) Diyanet’ten en büyük beklentileriniz (kişisel, ilinizle ilgili ve genel) neler?
- 9) Diyanet’in yurtdışı faaliyetleri ve görevlendirmeleri hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 10) Diyanet’in lağvedilip din işlerinin cemaatlara bırakılması önerisi hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 11) Nakşibendi, Kadiri vs. tarikatlar ile Nurculuk, Süleymancılık gibi akımlar bölgenizde etkili mi?
- 12) Diyanet’in bu tür cemaatlerle ilişkisi nasıl olmalı?

Din Görevlisi-Toplum İlişkisine Yönelik Sorular:

- 13) Türkiye’de toplumun dinle ilişkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 14) Türkiye’de dinsel hayatta, geçmişe göre bir ilerleme, gelişme söz konusu mu?
- 15) Çalıştığınız yerde (camii...) cemaatle ilişkileriniz nasıl? Belli başlı sorunlar neler?

- 16)Personeliniz, cemaatin taleplerini tam olarak karşılayabiliyor mu?
- 17)Meslek içi eğitim konusunda neler yapılıyor ve yapılmalı?
- 18)Camiye devam edenler ve toplumun geneli sizi ve sıradan din görevlilerini nasıl algılıyor?

Din Devlet İlişkisine Yönelik Sorular:

- 19) Türkiye’de din-devlet ilişkileri hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 20) Laiklik hakkındaki görüşleriniz?
- 21) Başörtüsü sorunu hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 22) İmam-Hatip Liseleri hakkındaki görüşünüz?
- 23) İş saatlerinin namaz vakitlerine göre ayarlanmasını ister misiniz?
- 24) Cuma günü hakkındaki görüşünüz? (Resmi tatil, öğle tatilinin Cuma namazına göre ayarlanması...)
- 25) Bulduğunuz yerleşim biriminin resmi protokolünde nasıl bir yeriniz var? Diğer devlet memurları size nasıl bakıyor?

Din Hizmetlerine İlişkin Sorular:

- 26) Hutbelerin merkezden saptanması hakkındaki görüşleriniz nedir?
- 27) Merkezi sistemle yapılan vaazlar hakkındaki görüşünüz?
- 28) Bölgenizde ezanla ilgili bir tartışma veya sorun var mı?
- 29)Bölgenizde Diyanet kadrosu bulunmayan camiler var mı? Buralarda din hizmetleri nasıl görülüyor?
- 30) Kuran Kursları ne durumda?

Avrupa Birliği’ne İlişkin Sorular:

- 31)Türkiye’nin AB üyesi olmasını istiyor musunuz? Neden?
- 32)AB, Türkiye’yi üye olarak alır mı? Neden?
- 33)Diyanet ve din görevlileri AB’ye hazır mı? Neler yapmak gerekiyor?

Diğer İnanç Gruplarına İlişkin Sorular:

- 34)Alevilik ve Aleviler hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 35)Alevilerin Diyanet içinde temsili görüşüne katılıyor musunuz?
- 36)Diğer dinler de Diyanet’te temsil edilmeli mi?
- 37)Misyonerlik faaliyetleri bölgenizde var mı?

Ek: 6

Yurtdışında Görev Yapan Üst Düzey Din Görevlilerine Yönelik Sorular:

Doğum yeri (Köy/İlçe Merkezi/ İl) :

Yaş :

Medeni durum:

Eğitim durumu:

Kaç yıldır yurtdışında görev yapıyor:

Din Hizmetlerine yönelik sorular:

- 1.DİTİB kurum olarak Almanya'da yaşayan Türklerin dini ihtiyaçlarına tam anlamıyla cevap verebiliyor mu?
- 2.Din hizmetinde aksaklık varsa bu neden kaynaklanıyor? Din görevlisinden mi, vatandaşlardan mı, devletten mi? Yönetim modelinden mi? Bu nasıl giderilir?
- 3.Hutbe ve vaazlar nasıl hazırlanıyor? Personelin geneli vaaz hazırlama konusunda yetkin mi?
- 4.Bir Almanca İslam dinini anlatacak kadar Almanca konuşabiliyor musunuz?
- 5.Din hizmetlerini cami dışına taşıyabiliyor musunuz?
- 6.Cemaatin size bakışı nasıl?
- 7.Diyanet bürokrasisi ile sorun yaşıyor musunuz? (Türkiye'deki Diyanet bürokrasisi)
- 8.Yaşadığınız en büyük sorun nedir?
- 9.Türkler dışında diğer Müslümanlara da din hizmeti veriyor musunuz? Vermek ister miydiniz?
10. Almanya'daki diğer Müslüman topluluklarla beraber bir dini hayat yaşanabilir mi? Her milletin kendi camisi yerine ortak ibadet mekânları kurulması mümkün mü?

Diğer konulara ilişkin sorular:

11. Din hizmetlerinin Türkiye'den gönderilen görevlilerce karşılanması dışında farklı bir yöntem söz konusu olabilir mi? Almanya'da da din adamı yetiştiren okulların açılıp buralarda din görevlisi yetiştirilmesi konusunda ne düşünüyorsunuz?
12. Diğer cemaatlerle (Milli Görüş, Süleymancılar vs..) ilişkileriniz nasıl? Onlara bakışınız nedir? Diyanet'in (DİTİB) bu gruplara yaklaşımı nasıl olmalı?
13. Din hizmeti verirken Alman yetkililerle (resmi) bir problem yaşıyor musunuz?
14. Diğer dinlere mensup din adamlarıyla ilişkileriniz nasıl? Görüşüyor musunuz?
15. Sizce Almanya'daki Türk toplumu dine yakınlaşıyor mu uzaklaşıyor mu?

Alevilik hakkında Sorular

- 16.Sizce Alevilik nedir?
- 17.Türkiye Devleti (Diyanet) kendilerini Alevi olarak tanımlayan gruplara da hizmet götürmeli mi?

Ek: 7

Kadın Din Görevlilerine Yönelik Sorular:

Doğum yeri :
Yaş :
Medeni durum :

Eğitim durumu :
Kaç yıldır görev yapıyor:

Meslede ılişkin Sorular:

1. Neden ve nasıl din görevlisi oldunuz?
2. Yaptığınız işten memnun musunuz? Başka bir iş yapmak ister misiniz?
3. İşinizde en çok neden memnunsunuz?
4. İşinizde en çok neden şikâyetçisiniz?

Diyanet'e ılişkin Sorular:

5. Diyanet hakkında genel olarak ne düşünüyorsunuz?
6. Diyanet'e siyasetçilerin müdahale ettiğini düşünüyor musunuz?
7. Diyanet din hizmetlerini yeterince verebiliyor mu?
8. Diyanet'ten en büyük beklentileriniz neler?
9. Diyanet'in yurtdışı faaliyetleri ve görevlendirmeleri hakkında ne düşünüyorsunuz?
10. Diyanet'in lağvedilip din işlerinin cemaatlere bırakılması önerisi hakkında ne düşünüyorsunuz?
11. Nakşibendi, Kadiri vs. tarikatlar ile Nurculuk, Süleymancılık gibi akımlar bölgenizde etkili mi?
12. Diyanet'in bu tür cemaatlerle ilişkisi nasıl olmalı?
13. Kuran kursları ne durumda?

Din Görevlisi-Toplum ılişkinisine Yönelik Sorular:

14. Camiye devam edenler ve toplumun geneli sizi nasıl görüp algılıyor?
15. Türkiye'de toplumun dinle ilişkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?
16. Türkiye'de dinsel hayatta, geçmişe göre bir ilerleme, söz konusu mu?
17. Diyanet'in dindar kadınlara ulaşabildiğini düşünüyor musunuz?
18. Evde oturan kadınlara Diyanet nasıl ulaşabilir?

Din Devlet ılişkinisine Yönelik Sorular:

19. Türkiye'de din-devlet ilişkileri hakkında ne düşünüyorsunuz?
20. Laiklik hakkındaki görüşleriniz?
21. Başörtüsü sorunu hakkında ne düşünüyorsunuz?
22. İmam Hatip Liseleri hakkındaki görüşünüz?
23. İş saatlerinin namaz vakitlerine göre ayarlanmasını ister misiniz?
24. Cuma günü hakkındaki görüşünüz?

Din Hizmetlerine ılişkin Sorular:

25. Hutbelerin merkezden saptanması hakkındaki görüşleriniz nedir?
26. Merkezi sistemle yapılan vaazlar hakkındaki görüşünüz?

27. Bölgenizde ezanla ilgili bir tartışma veya sorun var mı?

Avrupa Birliği'ne İlişkin Sorular:

28. Türkiye'nin AB üyesi olmasını istiyor musunuz? Neden?

29. AB, Türkiye'yi üye olarak alır mı? Neden?

30. Diyanet ve din görevlileri AB'ye hazır mı? Neler yapmak gerekiyor?

Diğer Yınanç Gruplarına İlişkin Sorular:

31. Alevilik hakkında ne düşünüyorsunuz?

32. Alevilerin Diyanet içinde temsili görüşüne katılıyor musunuz?

33. Diğer dinler de Diyanet'te temsil edilmeli mi?

34. Misyonerlik faaliyetleri bölgenizde var mı?

Ek: 8

Dindar Kadınlara Yönelik Sorular:

Doğum Yeri (Köy/ İlçe Merkezi/İl):

Yaş :

Medeni Hal :

Eğitim Durumu :

İslami Hayatı Yaşama İle İlgili Sorular

1) Sizce İslam dini, insanın tüm hayatı için kesinlikle uyulması gereken kurallar koymakta mıdır?

2) İslam'ı tebliğ etme konusunda çaba sarf ediyor musunuz?

3) Nafile ibadetleri yerine getirir misiniz?

4) Camilere gidebiliyor musunuz? İbadetlerinizi nerede yerine getiriyorsunuz?

5) Diğer kadınlarla birlikte ibadet, dinsel toplantı vs. yapıyor musunuz?

Diyanet ve Din Hizmetleri İle İlgili Sorular:

6) Diyanet İşleri Başkanlarından bildiklerinizi sayar mısınız?

7) Diyanet hakkında genel olarak ne düşünüyorsunuz?

8) Diyanet'in kadınlara yönelik hizmet ve faaliyetlerini yeterli buluyor musunuz?

9) Hiç Diyanet'te görevli bir kadın tanıyor musunuz?

9) Diyanet din hizmetlerini yeterince verebiliyor mu? En iyi ve eksik noktalar neler?

10) Diyanet'ten en büyük beklentileriniz (kişisel, ilinizle ilgili ve genel) neler?

11) Diyanet'in lağvedilip din işlerinin cemaatlara bırakılması önerisi hakkında ne düşünüyorsunuz?

12) Nakşibendi, Kadiri vs. tarikatlar ile Nurculuk, Süleymancılık gibi akımlar bölgenizde etkili mi?

- 14) Diyanet'in bu tür cemaatlerle ilişkisi nasıl olmalı?
- 13) Diyanet'in dinle ilgili açıklama ve fetvalarına güvenip, onlara uyar mısınız?
- 14) Kuran Kursları ne durumda? Çocuklarınız veya yakınlarınızı buralara gönderdiniz mi? Gönderir misiniz?
- 15) Cami ve mescitler cemaatin ihtiyaçlarını karşılayabiliyor mu?

Din Devlet İlişkileri İle İlgili Sorular:

- 16) Türkiye'de din-devlet ilişkileri hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 17) Laiklik hakkındaki görüşleriniz?
- 18) Türkiye'de toplumun dinle ilişkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 19) Türkiye'de dinsel hayatta, geçmişe göre bir ilerleme, gelişme söz konusu mu?
- 20) Başörtüsü sorunu hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 21) İmam-Hatip Liseleri hakkındaki görüşünüz?
- 22) İş saatlerinin namaz vakitlerine göre ayarlanmasını ister misiniz?
- 23) Cuma günü hakkındaki görüşünüz? (Resmi tatil, öğle tatilinin Cuma namazına göre ayarlanması...)

AB'ne İlişkin Sorular:

- 24) Türkiye'nin AB üyesi olmasını istiyor musunuz? Neden?
- 25) AB, Türkiye'yi üye olarak alır mı? Neden?
- 26) Diyanet ve din görevlileri AB'ye hazır mı? Neler yapmak gerekiyor?

Diğer İnanç gruplarına İlişkin Sorular:

- 27) Alevilik ve Aleviler hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 28) Alevilerin Diyanet içinde temsili görüşüne katılıyor musunuz?
- 29) Diğer dinler de Diyanet'te temsil edilmeli mi?
- 30) Misyonerlik faaliyetleri bölgenizde var mı?

Ek:9

Yurtdışında Yaşayan Dindar Kadınlara Yönelik Sorular

Doğum Yeri (Köy/İlçe/İl Merkezi) :

Yaş :

Medeni Durum :

Eğitim Durumu :

Kaç yıldır Yurtdışında :

Dini Hayata İlişkin Sorular:

- 1) Sizce İslam dini, insanın tüm hayatı için kesinlikle uyulması gereken kurallar koymakta mıdır?

- 2) İslam'ı tebliğ etme konusunda çaba sarf ediyor musunuz?
- 3) Camilere gidebiliyor musunuz? İbadetlerinizi nerede yerine getiriyorsunuz?
- 4) Diğer kadınlarla birlikte ibadet, dinsel toplantı vs. yapıyor musunuz?

DİTİB ve Din Hizmetleri Hakkında Sorular:

- 5) DİTİB, (Diyanet) hakkında genel olarak ne düşünüyorsunuz?
- 6) DİTİB (Diyanet) din hizmetlerini yeterince verebiliyor mu? En iyi ve eksik noktalar neler?
- 7) DİTİB'in kadınlara yönelik hizmet ve faaliyetlerini yeterli buluyor musunuz?
- 8) Cemaatlere (Süleymancılık, Milli Görüş vs..) bakış açınız nedir? Etkinler mi?
- 9) Diyanet bu cemaatlere karşı nasıl bir tutum takınmalı?

Diğer Konulara İlişkin Sorular:

- 10) Size göre Almanya'daki toplum dine yaklaşıyor mu uzaklaşıyor mu?
- 11) Din hizmetlerinin Türkiye'den gönderilen görevlilerce karşılanması dışında farklı bir yöntem söz konusu olabilir mi? Almanya'da da din adamı yetiştiren okulların açılıp buralarda din görevlisi yetiştirilmesi konusunda ne düşünüyorsunuz?
- 12) Türkler dışında diğer Müslüman ülke kökenlilerle ortak ibadethanelerde bulunmak ister misiniz?
- 13) İncancınızı özgürce yaşayabiliyor musunuz?

Alevilik Hakkında Sorular:

- 14) Sizce Alevilik nedir?
- 15) DİTİB (Diyanet) kendilerini Alevi olarak tanımlayan gruplara da hizmet götürmeli mi?

3. BÖLÜM

GÖRÜŞ VE ÖNERİ DERLEME

“Sivil, Şeffaf ve Demokratik Bir Diyanet İşleri Başkanlığı Mümkün mü?” başlıklı çalışmamızın “Görüş ve Öneri Derleme” bölümünde Diyanet üzerine çeşitli kesimlerin görüşlerini derledik. Bu kesimler; Diyanet personelinin örgütlü olduğu üç ayrı konfederasyona bağlı sendikalar, Diyanet İşleri eski başkanları, siyasetçiler, sivil toplum kuruluşları, gazeteciler ve akademisyenler.

I. Din Görevlileri Sendikalarına Göre Diyanet

Türkiye'nin 1990 yılında İLO Sözleşmesini imzalamasının ardından kamu çalışanları sendikal örgütlenmeye gittiler. 1995 yılında Anayasa'nın 53. maddesinin değiştirilmesiyle bu süreç hızlandı. Ardından 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 22. maddesindeki sendika kurma yasağı kaldırıldı. Nihayet 25 Haziran 2001 tarihinde 4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu TBMM'de kabul edildi. 13 Ağustos 2001'de yürürlüğe giren kanunun 5. maddesinde Diyanet ve Vakıf Hizmetleri de ayrı bir hizmet kolu olarak belirlendi. Böylece diğer sendikaların içinde yer alan Diyanet çalışanları, değişik konfederasyonlar bünyesinde kendi örgütlerini kurma yoluna gittiler.

Din görevlilerinin sendikalı olması ve belli bir eylemliliğe girmesi medyanın ve kamuoyunun geniş ilgisini çekti. Din görevlileri daha çok ekonomik durumlarının iyileştirilmesi ve özlük hakları için sokağa çıktılar. Ama bazı sendikalar, Irak, Filistin başta olmak üzere İslam dünyasındaki gelişmelere karşı da seslerini yükselttiler.

Araştırmamız kapsamında din görevlileri sendikalarıyla da görüştük ve kendilerine dört soru yönelttik:

1. 80 yıldır hizmet veren Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bugüne kadarki faaliyet ve hizmetlerini nasıl değerlendiriyorsunuz?
2. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın statüsüne ilişkin tartışmalarda üç farklı öneri öne çıkıyor. Bunlar;
 - a. Var olan statüsünün aynen devam etmesi,
 - b. Başkanının siyasi atamayla değil seçimle göreve geldiği özerk bir kurum haline gelmesi,
 - c. Devletin dini hayattan çekilip Diyanet İşleri Başkanlığı hizmetlerinin toplumdaki sivil dini örgütlenmeler olarak da tanımlanan cemaatlere bırakılması.

Yukarıdaki modellerden hangisi sizce doğru modeldir? Sizin Diyanet İşleri Başkanlığı üzerine yeni bir model öneriniz var mı?

3. Aleviler başta olmak üzere farklı inanç gruplarının ve dinlerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nda temsil edilmesi önerisi hakkında ne düşünüyorsunuz?

4. Diyanette çalışan din görevlilerinin sorunları nelerdir? (Ekonomik ve idari) Bu sorunların çözümüne ilişkin önerileriniz var mı?

Sorularımızı Türkiye Kamu-Sen'e bağlı Türkiye Diyanet Vakıf-Sen Genel Başkanı Bilal Eser, Memur-Sen'e bağlı Diyanet-Sen Genel Başkanı Ahmet Yıldız ile KESK'e bağlı DİVES Genel Başkanı Ali Rıza Ekinci yazılı olarak yanıtladı.

Diyanet'in 80 Yılı'nın Değerlendirilmesi

Sendika başkanları kurumun varlığının zorunlu olduğunun altını çizmekle birlikte 80 yıllık deneyimi değişik açılardan sorguluyorlar. Sendikacılar, kurumun yapısı gereği siyasi etkilere açık olduğu ve istenilen ölçü ve seviyede hizmet üretilmediğinde birleşiyorlar.

Türk Diyanet Vakıf-Sen (Bilal Eser):

Türkiye'de din konusunda kargaşanın yaşanmaması için bir kurum, yani Diyanet İşleri Başkanlığı lüzumludur. Ancak bu kurumun imkân ve itibarını yeteri şekilde kullanamadığı, gelişen ve değişen şartlara, ihtiyaçlara gerektiği şekilde cevap veremediği, topluma, siyasi iktidarların paralelinde bir kurum hüviyetinde yansıdığı kanısı yaygın. Çok geniş bir yelpazede hizmet sunma görevi ile karşı karşıya kalan Diyanet'in bugün istenilen seviyede hizmet üretilmediği kabul gören yaygın kanaat haline gelmiştir. Diyanet'te ve din hizmetlerinin sunulmasında başarı ve kamu yararı öne çıkarılmalı, siyasi ve ideolojik bakış bu kurumdan uzaklaştırılmalı, dine ve din görevlilerine, dini kurum ve kuruluşlara saygınlık kazandırılmalıdır. Diyanet, görev ve sorumlulukları açısından, kamu düzenini ve toplum barışını sağlamada en etkin ve önemli kurumların başında gelmektedir. Kamu vicdanında ve kamuoyunda Diyanet'e duyulan güven ve itibara karşılık, genel idare içerisinde hakkettiği konuma ulaştırılmadığı da gözden uzak tutulmaması gereken bir gerçektir.

Diyanet-Sen (Ahmet Yıldız):

Diyanet'in faaliyetlerini yeterli görmüyorum. Devletin, bu kurumun çok fazla işlevsel olmasını istediği de şüphelidir. Başkanlık dini hizmetleri birçok boşluklar taşıyan 633 sayılı kanunla yapmaya devam etmektedir. Diyanet'in mevcut haliyle dini hizmetleri gereği gibi yürütememesinin ikinci sebebi Başkanlığın siyasi tesirlere açık yapısıdır. Göreve gelmesi ve ayrılması siyasi otoritenin iki dudağına bağlı olan başkanlar, bu mevki kendileri bakımından ulaşılacak en büyük nihai hedef olarak görüyorlarsa siyasi otoriteye bütünüyle tabi olmaktadır. Bu tabiiyet sadece kendisini tayin eden makamın emir ve arzularına değil, o makamın arkasındaki siyasi parti mensuplarının arzu ve taleplerine de olmaktadır. Bir imamın, bir müezzin tayini için Başkanlığa taleplerini ileten milletvekillerinin mevcudiyeti ahval-ı adliyedendir. Ayrıca, din-devlet ilişkilerinde zaman zaman yaşanan gerilimi en çok hisseden kesim halkla iç içe olan din görevlileridir. Yönetim kadroları hatta müftülerimiz bu gerilimi din görevlileri kadar hissetmezler. İmam-Hatipler, Kur'an Kursları, din dersleri, kılık kıyafet vb meselelerde Yönetim Kadroları bazen yukarının dayatmalarını aşağıya ileten bir ara kablo, bazen de kraldan çok kralcı hüviyetine bürünmektedirler. Ya din görevlilerinin durumu? "Yukarı tükürsen bıyık, aşağı tükürsen sakal" misali cendereye sıkışmıştır. Daha da ötesi gerek camilerde yapılan dini konuşmaların gerekse başkanlığın yaptığı dini içerikli

açıklamaların genel çerçevesini de siyasi otoritenin temel tercihleri belirlemektedir. Merkezden vaaz sistemiyle binlerce din görevlisi susturulmuştur. Diyanet devlet adına topluma din hizmeti verirken İslam'ı temsil noktasında topluma güven vermiyor, toplumu tatmin etmiyor. Diyanet'in bu durumundan Türkiye'de dini hassasiyeti olan ve Diyanet'in vermekte olduğu hizmetlerden yararlanmayı arzu eden hiçbir kimsenin memnun olduğu söylenemez. Çünkü bu kurum her şeyden önce varlık sebebi olan İslam'a inanma ve onu yaşama özgürlüğü ile ilgili problemlerle ilgilenmemektedir. Bu durum kaçınılmaz olarak belirtilen konulardaki tavır alma ve inisiyatif kullanma öncülüğünü başka kurumlara bırakmaktadır. Ülkemizin yaşadığı deprem felaketlerinde de gerekli dini ve hayri hizmetleri yaptığı söylenemez. Bütün bu sebeplerle bu kurumla dini hassasiyeti olan kimselerin gönül bağlarında önemli kopukluklar olmuştur.

Özerklik Beklentisi

Sendikaların tümü Diyanet'in özerk bir yapıya kavuşturulmasında hemfikir, içlerinde Diyanet'in müsteşarlığa dönüştürülmesini savunanlar da var

DÝVES (Ali Rýza Ekinci):

Diyanet'in statüsünün bu şekliyle devam etmesi bugüne kadar uygulanmış yanlış politikaları onamak anlamına gelir. Kesinlikle bu statü değiştirilmelidir. Hem devlet kendini dini hayattan tamamen çekmeli, hem de Din kendini tamamen devletten çekmeli, özgürlük ahlakına göre hareket etmelidir. Diyanet özerk bir kurum olarak, ülkemizde ve dünyada yaşanan olumsuzluklara karşı fikrini din ahlakı içerisinde beyan etmelidir. Bu anlamda, devletin ve dinin birbirine karışmadığı, bütün inanç gruplarının temsil edildiği ve başkanın kurum içerisinde seçimle belirlendiği özerk bir kurum olması durumunda Diyanet özgür, bağımsız ve demokratik bir kurum haline daha kolay gelebilecektir.

Diyanet-Sen (Ahmet Yıldız):

Diyanet'in, başkanının siyasi atamayla değil seçimle göreve geldiği, özerk bir kurum haline gelmesini öneriyoruz. "Avrupa Birliği'ne giriş sürecindeyiz, öyleyse onların uyguladığı bir sistemi biz de kabul edelim" denirse, bu, dini hizmetlerin cemaatlere bırakılması anlamına gelir. Bu modelin mahzurlarını telafi etmek daha zordur. Bizim tarihi tecrübemize uygun olan bu hizmetlerin merkezi bir kurum tarafından yürütülmesidir. Dini hizmetlerin cemaatlere bırakılmasından ziyade idari bakımdan siyasi otoritenin etkilerinden arınmış dini esasları yorulmasına müdahale edilemeyen bir özerk yapı ile yürütülmesi, hem dini hassasiyeti olan kimselerin ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılama, hem dinin birlik ve bütünlüğünü koruma açısından daha elverişli bulunmaktadır. Nitekim 1993 yılında gerçekleştirilen I. Din Şurası'nda Diyanet'in YÖK ve RTÜK gibi özerkliğe kavuşturulması ve başkanın seçimle işbaşına gelmesi görüşü benimsenmiştir. Laik devlet yapısı içerisinde de Diyanet'e yer ve ihtiyaç vardır. Çünkü laik olan devlettir. Halk Müslümandır. Diyanet de bu halkı dini yönden aydınlatmak ve din hizmeti sunmak için vardır. İnanç yönünden ülkemizde birliği ve beraberliği temsil eden Diyanet olmazsa olmaz bir devlet kurumudur. Onun için Diyanet'in özerk bir yapı ile verimli ve yararlı çalışmalarına herkes yardımcı olmalıdır.

Türk Diyanet Vakıf-Sen (Bilal Eser):

Sendikamızca düşünülen ve önerilen model "Özerk Kurumlar ve Kurullar Yönetimi"dir. Diyanet, Başbakanlık veya Devlet Bakanlığı'na bağlı olmak yerine "Yüksek Din Kurumu"na bağlanmalıdır. Böylelikle siyasetçinin Diyanet üzerindeki baskı ve vesayeti de ortadan kalkmış olacaktır. Ülkemizin din

politikalarını tespit ve uluslararası din ilişkileri, din şurası ilgili işlerle şûrayı düzenlemek, boşaldığında Diyanet İşleri Başkan adaylarını tespit ederek Hükümete sunmak ve Diyanet İşleri Başkanlığının denetimini yapmak Yüksek Din Kurumu'nun görev alanı olarak tespit edilebilir. YDK tarafından tespit edilecek üç Başkan adayı Hükümete sunulmalı ve seçim bunların arasından yapılmalıdır. Diyanet İşleri Başkanı aynı zamanda YDK Başkanı olarak görev yapmalıdır. Yetmiş bini aşan cami ve yüz bine yaklaşan personel sayısı ile mevcut yükü bir genel müdürlüğün taşıması imkânsızdır. Bugünkü problemlerin bir kısmı da bu zayıf yapıdan kaynaklanmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı, aynı isimle Müsteşarlığa dönüşmeli ve günümüzdeki daire başkanlıklarından bir kısmı “Genel Müdürlük” şeklinde teşkilatlanmalıdır. Yeniden yapılacak olan Diyanet İşleri Başkanlığı'na “Tarikatlar Daire Başkanlığı” ilave edilmelidir. Bu yeni şekil, ülkemizdeki Alevi-Bektaşî vatandaşların da ihtiyacını karşılayacaktır. Böylelikle, günümüzde sosyal yapı ve sosyal dokuyu olumsuz etkileyen tarikatların baskısı azalacağı gibi; bunların sivil toplum örgütüymüş gibi siyaset alanına sorumsuzca girişleri önlenecek; her vesile ile devleti eleştirmeleri ve karalamaları da son bulacaktır. Diyanet İşleri Başkanlığının sunmakta olduğu hizmetlerin özelleştirilmesi anlamına gelen, cemaatler ve tarikatlara bırakılması görüşü Sendikamızca benimsenmeyen bir görüştür. Din alanı özele terk edilmeyecek öneme haizdir.

Alevilerin ve Diðer Ýnanç Grupları'nın Konumu

Görüldüğü gibi Türk Diyanet Vakıf-Sen Genel Başkanı Bilal Eser, Alevilerin temsili üzerine yapılan tartışmaların, özerkliğe kavuşmuş ve müsteşarlık statüsüne yükselmiş Diyanet bünyesinde bir “Tarikatlar Daire Başkanlığı” kurulmasıyla biteceğini savunuyor. Konuya ilişkin diğer iki sendikamızın görüşleri ise şöyle:

Diyanet-Sen (Ahmet Yıldız):

Diyanet bilindiği gibi diğer din mensuplarıyla yıllardır diyalog toplantıları yapmaktadır. Biz “Başkanlık en azından, benzer toplantıları Aleviler başta olmak üzere dini grupların önderleriyle de yapmalıdır” diyoruz. Bu toplantılarda farklı inanç gruplarının ve diğer mensuplarının Diyanet bünyesinde temsili için yol ve çözümler aranabilir. Yani önce diyalog kurulmalı, sonra da bu grupların ve farklı din mensuplarının talepleri dinlenmelidir ve bu talepler doğrultusunda kendilerinin Diyanet'te temsili önerisini görüşülmeye değer buluyorum.

DÝVES (Ali Rýza Ekinci):

Aleviler, Hıristiyanlar, başta olmak üzere farklı inanç gruplarının temsili önemlidir diye düşünüyoruz. İslam dini hoşgörü dinidir. Zorla birini Müslüman yapma gibi bir misyonu yoktur. Tarihe baktığımızda da İslam devletlerinin fethettiği yerlerde din konusunda zorlayıcı değil, kolaylaştırıcı olmuştur. En büyük örneklerinden biri Mekke'nin fethi, diğeri de İstanbul'un fethidir. Hiçbir zaman tek din, tek mezhep üzeri faaliyet yürütülmemiş, inançlara özgürlük sağlanmıştır. Ama Diyanet maalesef tek mezhep (Hanefi mezhebi) üzeri faaliyet yürüterek diğer mezhepleri yok saymıştır. Laiklik ilkesi tek yönlü işletilmiş, din adeta devletin kontrolüne bırakılmıştır. Demokratik, laik ülkelerde inanç kurumları tamamen bağımsızdır ve öyle de olmalıdırlar. Bu anlamda inanç gruplarının yok sayılmaması ve Diyanet içerisinde temsillerine imkân verilmesi gerekir.

Din Görevlilerinin Ekonomik ve Sosyal Durumları

Sendikalar hiç kuşkusuz din görevlilerinin ekonomik ve sosyal durumları üzerinde daha fazla yoğunlaşıyorlar. Hepsi, din görevlilerinin “üvey evlat” muamelesi gördüğü, maaşların çok düşük olduğu, özlük haklarının yetersizliği noktasında birleşiyorlar.

DÝVES (Ali Rýza Ekinci):

Diğer işkollarıyla kendimizi kıyasladığımızda aldığımız ücretin çok düşük olduğunu söyleyebiliriz. Açlık sınırının 642 milyon, yoksulluk sınırının 1 milyar 717 milyon olduğu ülkemizde Diyanet çalışanlarının hâlâ 550 milyon gibi bir ücreti alması yaşam standartlarının ne düzeyde olduğunu gösteriyor. Belirli bir mesai saatinin olmaması ve yapılan fazla mesailerin karşılığını da alamamak, hem madden hem de manen Diyanet çalışanlarının motivasyonunu bozmakta, kendilerini adeta üvey evlat olarak görmektedirler. Yaz tatilleri döneminde açılan cami Kuran kursları ise başlı başına bir sorun zaten. İdari boyutuyla da çok rahat olduğumuz söylenemez. Gerek vaaz gerekse de hutbelerde millete hak adalet sunumlarını yapsak da maalesef kurumumuzdan bu hakkaniyeti ve adaleti göremiyoruz. Yurt içi ve yurt dışı görevlendirmelerinde bu adaletsizlikler bariz olarak göze çarpmaktadır. Kimileri 25 yıllık hizmet süresi boyunca bir kez dahi hac görevlendirmesi almazken kimileri iki yılda bir hacda görevlendirilebilmektedir.

Türk Diyanet Vakıf-Sen (Bilal Eser):

1- Din Görevlileri, Vaizler ve Müftüler mutlaka kıdemlerine göre sınıflandırılmalı ve bir terfi heyecanı getirilmelidir. Yurtdışı görevlendirmeleri ile hac görevlendirmeleri hukuki, objektif bir zemine oturtulmalı ve görevliler arasında adalet ve eşitlik prensibi esas alınmalıdır.

2- Diyanet personeli devlet memurlarının istifade ettiği her türlü haktan yararlandırılmalıdır.

3- Diyanet personeline kurumlar arası nakillerinde muvafakat verilmeli; potansiyel “irticacı” sayılmaktan kurtarılmalıdır.

4- Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin toplum içerisinde itibarlı bir konuma getirilmesi şarttır. Bunun için; ücretlerin günün şartlarına göre yeniden düzenlenmeli; çalışanlar devlet ve rejim düşmanı ve bir siyasi partinin taraftarları ithamlarından kurtarılmalı; kuruma mensubiyet şuurunun geliştirilmelidir.

5-Münhal cami görevlileri kadrolarının acilen doldurulmalıdır.

6- Gelişen kentleşme ve artan nüfus sebebiyle inşa edilen yeni camilere kadro verilmelidir.

7- Vekil İmam-Hatip kadrosunda hizmet veren görevlilerin asaleten atanmalarının sağlanmalıdır.

8- Devlet Memuriyetine asaleten atanmadan önce vekil İmam-Hatiplik yapmış olan din görevlilerinin vekâlette geçen sürelerinin terfi ve intibak işlemlerinde değerlendirilmesi;

9- 425 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Başbakanlığa bağlı kuruluşlara verilmekte olan ve Diyanet İşleri Başkanlığı merkez teşkilatı personeline de halen dondurulmuş şekilde ödenen fazla çalışma ücretin tam olarak ödenmeli, bu haklardan emsal kurum SHÇEK’te olduğu gibi taşra teşkilatı personeli de

yararlandırılmalıdır.

10- Yaz Kurslarında ders veren din görevlilerine ek ders ücreti, hafta sonu tatilleri ile resmi tatil ve bayram günlerinde çalışmak zorunda olan din görevlilerine de fazla mesai ücreti verilmelidir.

Diyanet-Sen (Ahmet Yıldız):

Diyanet'te çalışanların yıllardır bir türlü çözülemeyen idari, mali ve hukuki birçok sorunu vardır. Din hizmeti gibi çok önemli ve çok hassas bir hizmeti sunan din görevlileri adeta üvey evlat muamelesi görmektedirler. Bunların başında ücret sorunu gelmektedir. Diyanet çalışanları devlet memurları içerisinde, yardımcı hizmetlilerden sonra en az maaş alan devlet memurlarıdır. Din hizmetinde çalışanların haftalık, bayram ve yaz tatillerinde izin sorunu vardır. Din görevlisi de bir insandır. Ayrıca din görevlisinin ailesi ve çocukları vardır. Din görevlileri memur sayılmalarına rağmen ceza hukukuna göre memur sayılmamaktadırlar.

II. Diyanet İşleri Eski Başkanlarına Göre Diyanet

Çalışmamızın önemli ayaklarından birini hayatta olan eski Diyanet İşleri Başkanları ile görüşme oluşturuyordu. Bu kapsamda 1968 ile 2003 yılları arasında görev yapmış altı eski başkanın tümüyle Ankara ve İstanbul'da yüz yüze görüştük. Bu başkanlar görev sırasıyla Lütfü Doğan, Dr. Lütfi Doğan, Prof. Dr. Süleyman Ateş, Dr. Tayyar Altıkulaç, Prof. Dr. Mustafa Sait Yazıcıoğlu ve Mehmet Nuri Yılmaz'dı.

Başkanların tümüyle, Diyanet'in cumhuriyetin kuruluşundan bugüne kadar yaptığı faaliyetlerin olumlu ve aksayan yönlerini, bütçeden din görevlilerinin eğitimine kadar pek çok konu başlığı altında toplanacak sorunları, idari statü meselelerini ve Avrupa Birliği döneminde Alevilik başta olmak üzere farklı mezhep ve inanç gruplarıyla ilgili temsil tartışmalarını etraflıca konuşma imkânımız oldu.

Diyanet'in 80 Yılı'nın Değerlendirilmesi

Teşkilatın kuruluş amacı ve faaliyetlerini değerlendirirken eski başkanların üzerinde tartışmasız fikir birliğine vardıkları şey, Diyanet'in Türkiye'nin kendine has koşullarında son derece gerekli bir kurum olduğu.

Ülkenin önemli sosyal ve politik dönüşümlere tanık olduğu yaklaşık kırk yıllık bir zaman dilimi içerisinde görev yapan farklı kuşaklara mensup altı başkanın Diyanet'in neredeyse benzer sözcük ve cümlelerle, çok önemli, "olmazsa olmaz" bir kurum olduğunu dile getirmeleri dikkat çekici. Bu görüş birliğinden birkaç "soru" çıkarmak mümkün. Bu sorulardan birincisi şu: Türkiye'nin kendine has koşulları geçen kırk yılda, hatta Cumhuriyet'in kuruluşundan bugüne kadar pek değişmedi mi? Koşulların değişip değişmediği tartışılır ama geçen süre zarfında toplumun ihtiyaçlarının değiştiği, bunların büyük bir kısmının "yükselen talepler" şeklinde artık sık sık gündeme geldiği de kesin. "Diyanet bu ihtiyaçların ne kadarını karşıladı ve bundan sonra ne kadarını karşılamalı?" Eski başkanlarla yaptığımız sohbetlerin ilk aşaması esas olarak bu temel soru çerçevesinde şekillendi. Diyanet'in elzem

bir kurumun olduğu noktasındaki görüş birliğine benzer bir şekilde, eski başkanların büyük çoğunluğu yapılan hizmetlerin yeterliliği konusunda da iyimser tablolar çizdi.

Mehmet Nuri Yılmaz

Örneğin 1992-2003 yılları arasında on bir yıl süreyle Diyanet İşleri Başkanlığı yapan Mehmet Nuri Yılmaz, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden bugüne Diyanet'in faaliyetlerini değerlendirirken idari sorunlar ile bütçe, eğitim ve kadro fazlalığı konusundaki sıkıntılara değiniyor.

Yılmaz, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın amacının Kur'an ve Sünnet'e dayalı İslamiyet'i insanlara anlatmak ve ibadetleri yönetmek olduğunu, bu amaçtan seksen yıldır hiç taviz verilmediğini anlatıyor. Diyanet'in bir dönem yasal sıkıntılar yaşadığını belirten Yılmaz, Din İşleri Yüksek Kurulu'nun teşkilatın önemli bir birimi olduğunu ve bu kurulun -bir danışma ve karar müessesesi olarak- kanun kuvvetinde kararname ile çalıştığını söylüyor. Kendi dönemlerinde Din İşleri Yüksek Kurulu'nun tek bir görüşe bağlı kalmadan çalıştığını öne süren Yılmaz, "Böylelikle Hanefi ve Sünni mezhebini yansıtıyor diye bir itham vardı, biz onu kaldırmış olduk. Vatandaşa en yararlı görüş hangisiyse hiçbir ayırım yapmadan verelim dedik. Bu amaçla 1993 yılında geniş bir uluslar arası katılımı ilk Din Şurası'nı düzenledik" diyor.

1993'teki Şura'nın çok verimli geçtiğini söyleyen Yılmaz, 28 Şubat koşullarına rağmen Şura'da alınan kararların çoğunu uyguladıklarını belirtiyor. Yılmaz, aynı Şura'nın 1998'de de yapıldığını anımsatarak, "Bunda da geniş bir katılım oldu, bu kez Fener Rum Patriği, Yahudi Hahamı da geldiler. Hatta Papa'nın en yakın adamı olan bir zat da geldi. Farklı din mensuplarının bulunduğu bir Şura oldu" diye konuşuyor. Diyanet'in son derece zor koşullarda kurulmuş bir teşkilat olduğunun altını çizen M. Nuri Yılmaz, başlangıçta imkânları son derece sınırlı olan örgütün zamanla önemli işler yapmaya muktedir hale geldiğini kaydediyor. Yılmaz şöyle diyor:

1965'te bir ilerleme söz konusu. Din görevlileri 633 sayılı Teşkilat Kanunu ile memur oluyor, ondan önce hiç kanun falan yok. O dönemde Diyanet kadrosunun tahsil durumu da pek iyi değil. İhtilalden sonra ilkokul mecburiyeti getirildi, ondan önce o da yok. Ezan okuyan varsa müezzin olmuş, birkaç sûre ezberinde olan varsa imam olmuş. Sonra günden güne gelişmeler oldu. Süleyman Ateş'in döneminde yurtdışı kadroları alındı, Almanya'ya falan gidildi, daha sonraki dönemlerde yurtdışı teşkilatı geliştirildi. Bizim dönemimizde İsveç, Norveç, Danimarka'da ataşelikler alındı. Sonra Avrupa Birliği'nde bir din masası kuralım dedik, diğer dinlerin var. 2002 yılının ortalarında çıkarılabildi, Belçika Kralı'ndan onay çıktı. Sonraki dönemde başlamış olması lazım bunun. Tabii bizim dönemimiz çok hassas bir dönemdi. 28 Şubat falan bizi epeyce hırpalamıştı. Rahat çalışmıyorduk, istediğiniz personeli alamıyorsunuz, üniversiteden bir hocayı getirmek istiyorsunuz olmuyor, izin verilmiyor. Böyle birtakım sıkıntılar vardı. Fakat sonuç olarak eğitim, yabancı dil, dinler arası diyalogu sağlama, yurtiçi ve yurtdışı hizmetler noktasında biz üzerimize düşeni yapmaya çalıştık.

Aynı dönemlerde bazı ilahiyat hocalarının sık sık televizyonlara çıkıp din konusunda halka farklı bilgiler verdiğini hatırlatan Yılmaz, "Biz bunun üzerine 103 ilahiyat hocasını -Din İşleri Yüksek Kurulu'nda olanlar da dahil- bir araya getirdik, üzerinde sık sık konuşulan bütün konuları masaya yatırdık. Ve bir konsensüs sağlayıp deklarasyon çıkardık. Böylece kafa karışıklığı önlenmiş oldu" diye konuşuyor. M. Nuri Yılmaz sonuç olarak Diyanet'in her dönemin kendine has koşullarında bazı eksikliklere rağmen

faydalı hizmetler verdiğini, hiç değilse milli birlik ve beraberliği ayakta tutabildiğini, İslam akidesini koruyabildiğini, farklı sapık ideolojilere karşı peygamberin sünnetine dayalı inancı muhafaza edebildiğini söylüyor. Yılmaz, zamanla eğitim sorununa da çözümler getirildiğini, bugün ilkökul mezunu imamların sayısının yok denecek kadar az olduğunu ve ilahiyat mezunlarının çoğaldığını belirtiyor.

Prof. Mehmet Sait Yazıcıoğlu

Yılmaz'dan önce 1987 ile 1992 yılları arasında başkanlık yapan ve halen AKP Ankara Milletvekili olan Prof. Dr. M. Sait Yazıcıoğlu, Diyanet'in seksen yıllık faaliyetleri ile Alevilik gibi farklı mezheplerin kurumda temsili konularında en farklı görüş bildiren isim oldu.

Prof. Yazıcıoğlu, "Geçen seksen yıllık sürede Diyanet'in amaca tam olarak hizmet ettiğini söylemek zor" derken, kurumun Ehl-i Sünnet ağırlıklı bir hizmet anlayışına sahip olduğu yönündeki eleştirileri de haksız bulmuyor. Yazıcıoğlu, bununla birlikte Alevilerin de temsil meselesi için öncelikle kendi aralarındaki fikir ayrılıklarını gidermesini istiyor. M. Sait Yazıcıoğlu, ilk göreve geldiğinde Diyanet'in bilhassa personelin eğitimi noktasında önemli sorunlarla karşı karşıya olduğunu belirtiyor ve şöyle konuşuyor:

Göreve başladığım zaman eldeki tabloyu önüme koydum. Din gibi nazik bir konuda ve Türkiye gibi nüfusu genç, dinamik bir ülkede hangi kadroyla hizmet yapıyoruz diye bu tabloyu bir gözden geçirdim. Aşağı yukarı 90 bin kişilik bir kadro vardı ve açıkçası gördüğüm tablo hiç de iç açıcı değildi. O dönemde yaklaşık yüzde 70 İmam-Hatip Lisesi mezunu, yüzde 15 ilkökul mezunu vardı. Yükseköğrenim görmüş olanlar ise sadece yüzde 3 ile 3.5 idi. Tabii o günden bu yana bir şeyler yapıldı, bizim dönemimiz de dahil olmak üzere. İlerleme var ama kapatılacak mesafe de çok fazla. Din görevlilerinin iyi eğitilmiş olması gerekiyor. Avrupa Birliği sürecindeyiz ve durum hâlâ parlak değil.

Dr. Tayyar Altıkulaç

Prof. Yazıcıoğlu'ndan önce, 1978 ile 1986 yılları arasında sekiz yıl süreyle Diyanet İşleri Başkanlığı yapan Dr. Tayyar Altıkulaç ise kurumun seksen yılda "imkânlar ölçüsünde" iyi hizmetler yaptığını söylüyor. Diyanet için önerilerin modellerden özerkliği benimseyen Dr. Altıkulaç, "Diyanet'te temsil sorunu" olmadığına inanıyor.

Prof. Yazıcıoğlu gibi AKP'den milletvekili ve TBMM Milli Eğitim Komisyonu Başkanı olan Dr. Altıkulaç, Diyanet'i tartışırken öncelikle kurumun görev ve hizmet alanını doğru bir şekilde ortaya koymak gerektiğinin altını çiziyor. Ona göre Diyanet, bir nevi polis teşkilatı gibi radikal denebilecek dini akımları ya da cemaatleri kontrol etmek için değil, halka din hizmeti götürmek için kurulmuş bir teşkilat. Dr. Altıkulaç, Diyanet'in seksen yıllık tarihi boyunca karşılaştığı en büyük sorunun kadroların eğitimi olduğunu kaydediyor, bununla birlikte "Eğitim konusunda büyük mesafeler kat edildiğini söylemek mümkün" demeyi de ihmal etmiyor:

Diyanet yakın bir geçmişe kadar ilkökul mezunu imamlar ile hizmet veriyordu. Diyanet büyük bir teşkilattır, en büyük yerleşim merkezinden en ücra yerleşim birimine kadar kadrosu bulunan bir yapıdır ve halkla direkt teması olması anlamında önemli bir kurumdur. Bizim dönemimiz de dahil olmak üzere geçmişte Diyanet personelinin eğitiminin yetersiz olduğu dönemlerden geçtik. Tabii çok sınırlı imkânlarla hizmet verildiği oldu, bugün durum önemli ölçüde değişmiştir. Bununla

birlikte eksikler mevcuttur, ben bunların da zamanla giderileceğine inanıyorum. Genel olarak seksen yılın değerlendirmesi yapıldığında Diyanet'in amacına uygun hizmet verdiği görülmektedir.

Prof. Süleyman Ateş

Dr. Altıkulaç'tan önce 1976-1978 arasında iki yıl süreyle başkanlık yapan Prof. Süleyman Ateş, Diyanet'in halkı din konusunda aydınlatmak ve din görevlileri teşkilatını yönetmek amacıyla kurulduğunu söylüyor ve kurumun bu amaca hizmet bakımından görevini tam olarak yaptığını inanıyor. Prof. Ateş'e göre Diyanet, tıpkı Genelkurmay Başkanlığı gibi siyaset dışında tutulmak üzere yapılandırılmış bir kurum. Başlangıçta her iki kurumun da aynı gerekçelerle Başbakanlığa bağlandığını belirten Ateş, "Diyanet, Genelkurmay gibi millete aittir. Bu yüzden idari manada gayet özenli ifadelerle kurulmuş bir teşkilattır" diyor.

Geçmişte -kendi dönemi de dahil olmak üzere- Diyanet'in sermayesinin çok sınırlı olduğunu ifade eden Prof. Ateş, bununla birlikte önemli pek çok kitabın kurum tarafından basıldığını kaydediyor. Müftü, vaiz ve imamların tayin işlerinin özenle yapıldığının altını çizen Prof. Dr. Ateş, Diyanet'in sınırlı bir idari gücü olduğunu ileri sürüyor:

Diyanet kendine kanunla çizilen çerçevenin dışına çıkamaz. İman, ibadet, ahlak konularıdır bu. İş siyasi alana taşıdığı zaman sorun çıkar, zaten kanun da buna müsaade etmez. Türkiye laik bir devlettir, Diyanet İşleri Başkanlığı da din konusunda otorite değildir, sadece kaosu önler. Eğer Diyanet yerine cemaatler söz sahibi olsaydı ülke kaosa sürüklenirdi. Mezheplerde, mezhep derken itikat mezheplerini kastediyorum bölünmeler olurdu. Her biri kendine özgü bir şey kurarsa Türkiye ne hale gelir? Bu kaosu önlemek için Diyanet devlet çatısı içine alınmıştır.

Dr. Lütfi Doğan

Diyanet'te birbirinin ardı sıra başkanlık yapan benzer isimli iki başkan bulunuyor: 1968-72 yılları arasında bu görevi yürüten ve sonradan MSP, RP ve FP'den milletvekilliği yapan Lütfü Doğan ve 1972-76 yılları arasında başkan olup ardından CHP'den senatör seçilen Dr. Lütfi Doğan.

Dr. Doğan, Diyanet'in Türk devlet geleneğinde din müesseselerine duyulan saygıdan ötürü çok önemli bir kurum olduğunu düşünüyor. Dr. Doğan, bununla birlikte Diyanet'in Şeyhülislamlıktan farklı bir yapıya sahip olduğunu söylüyor ve "Şeyhülislamlıkta ruhani bir durum söz konusudur. Diyanet bir din işleri kurumu değildir. Öyle olsaydı Din İşleri Genel Müdürlüğü denirdi" diye devam ediyor. Dr. Doğan, Diyanet'in fonksiyonunu şöyle tarif ediyor:

Diyanet, İslam dininin inanç ve ibadet esaslarını yöneten bir kurumdur. Bir defa nasıl bulundu bilmiyorum ama çok güzel bir buluştur. Laikliğin korunmasında çok önemli bir fonksiyon icra etmektedir. O bakımdan Diyanet İşleri Başkanlığı siyasetten uzak tutulmalıdır.

Lütfü Doğan

1968 ile 1972 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı yapan Lütfü Doğan da Diyanet'in seksen yılda "üzerine düşeni yaptığı" görüşünde. Diyanet'in mevzuat çerçevesinde İslam dininin itikat, ibadet ve ahlak esasları hakkında halkı aydınlatma görevini icra ettiğini belirten Doğan şöyle devam ediyor:

Diyanet İşleri Başkanlığı ve bünyesindeki Din İşleri Yüksek Kurulu oldukça önemli bir fonksiyonu yerine getiriyor. Tabii Diyanet'in bütün hizmetlere yettiğini söylemek kolay değil. Çünkü ihtiyaç çok büyük. Ama birtakım eksikliklere rağmen Diyanet halkımızın takdir ettiği, sevdiği, güvendiği, dini konularda otorite kabul ettiği bir makamdır. Üstelik merkez, taşra ve yurtdışı teşkilatı ile oldukça önemli bir makamdır. En büyük ilimizden en küçük kasabalara, beldelere kadar yerleşebilmiş bir kurumdur.

Lütfü Doğan, Diyanet kadrolarının eğitimiyle ilgili birtakım sıkıntılar olduğunu kabul ederek, “İmam-Hatip Liseleri ile İlahiyat Fakülteleri'ne daha fazla eğilmek gerekiyor. Eğitim üst seviyelere ulaştırılırsa diğer sorunlar da kendiliğinden çözülür” diyor.

Diyanet'in Statüsü: Özerklik Modeli Ağır Basıyor

Diyanet'in statüsü konusunda önerilen üç modelden (mevcut statünün korunması, özerklik, Diyanet'in kaldırılması) hangisinin benimsendiği sorgulandığında “özerklik” seçeneğinin ağır bastığı açık bir şekilde görülüyor. Mülakat yaptığımız altı başkan da özerkliği uygun seçenek olarak değerlendirdi. Başkanlardan biri “Özerklik olabilir, mevcut statü ile de devam edilebilir” diyerek iki seçeneği de uygun bulunduğunu söyledi.

Üçüncü seçenek, yani Diyanet'in lağvedilmesiye, Türkiye şartları ve İslam dininin özelliklerinden ötürü tercih edilmeyecek bir seçenek olarak görülüyor. Bununla birlikte Prof. Prof. M. Sait Yazıcıoğlu, Türkiye'de demokrasi ve sivil anlayışın tam olarak yerleşmesi durumunda bu üçüncü seçeneğın de gündeme gelebileceğini düşünüyor.

“Özerklik”te TRT ve YÖK tipi bir model akıllara daha fazla yatıyor. Özerkliğin amacına ulaşabilmesi için başka şartların yerine getirilmesi gerektiğini düşünenler de var. Örneğın Prof. Ateş'e göre özerklik için öncelikle Din İşleri Yüksek Kurulu'nun revize edilmesi şart. Prof. Yazıcıoğlu da bir kuruma özerk demekle o kurumun özerk olamayacağını, Diyanet kadrosunun eğitim sorununun çözülmesi durumunda özerkliğin bir anlam kazanacağını belirtiyor. M. Nuri Yılmaz, Dr. Tayyar Altıkulaç ve Dr. Lütfi Doğan özerkliği “kayıtsız şartsız” savunurken, Lütfü Doğan “özerklik olabilir” demekle yetiniyor.

Mehmet Nuri Yılmaz

M. Nuri Yılmaz, Diyanet için önerilen üç statüden en uygununun özerklik olduğunu ifade ediyor. Yılmaz, çeşitli ülkelerde Türkiye'dekinden farklı olsa da Diyanet gibi din kurumlarının bulunduğunu ileri sürüp, “Her zaman söyledim. Bu müessesenin kalmasında fayda var. Vatandaşın müracaat edeceği bir yer olmalı. Filan cemaat bunu dedi gibi durumlarda kargaşayı önlemek bakımından büyük önem taşıyor. Hele de Türkiye gibi böyle cemaatlerin çok olduğu göz önüne alınırsa Diyanet'in kaldırılmaması gerektiği anlaşılır” diyor.

Yılmaz, bununla birlikte Diyanet'in bir yapı değişikliğine gitmesi ve YÖK ya da TRT gibi özerk bir kuruma dönüştürülmesi gerektiğini savunuyor. Siyasetçilerin Diyanet'ten elini çekebilmesi için özerkliğin şart olduğunu belirten Yılmaz, şöyle devam ediyor:

Şunu şuraya tayin edin deniyor. Orada hakikaten gına geliyor. Sonra yapmayınca bakana, başbakana bile gidiyor milletvekilleri. Hâlbuki özerk olsa kimse müdahale edemez. Bir dönem “Cumhurbaşkanlığı’na bağlansın” dedik. Bu defa Başbakanlık “Bizden ne kötülük gördün?” diyor. Ondan sonra Mesut Yılmaz döneminde “Başbakan’a bağlansın, arada bakan da olmasın, tıpkı MİT Müsteşarlığı gibi olsun” dedik. Özerk değil de hiç olmazsa bakan yok arada. Bunu kabul ettiler. Meclis’in gündemi o zaman epey yoğundu, konuyu MGK’ya götürdük böylelikle süreç hızlandı. Fakat sonra benim sunduğum taslağı kuşa çevirmişler, geri çektik. Bir daha da göndermedik.

Diyanet’in, merkezde bine yakın çalışanı olduğunu belirten Yılmaz’a göre teşkilatta memur sayısını da önemli ölçüde azaltmak lazım. Memurların başka devlet kurumlarında değerlendirilmesi için hükümete teklif götürdüklerini anlatan Yılmaz, ancak her yerde kadronun şişkin olduğunu ve soruna çözüm bulunamadığını kaydediyor.

Yılmaz, laik bir devlette Diyanet’in varlığının tartışılabileceğini, ancak Türkiye şartlarının böyle bir din hizmetini zorunlu kıldığını, eğer AB’ye girilir ve ‘din tacirliği’ de ortadan kalkarsa farklı bir çözüm düşünülebileceğini söylüyor.

Prof. M. Sait Yazıcıoğlu

Prof. Yazıcıoğlu, Diyanet’in mevcut haliyle hizmetlerine devam etmesi önerisini akılcı bulmuyor ve özerk bir yapı kurulmasını salık veriyor. Bir kuruma özerk demekle o kurumun özerk olamayacağını altını çizen Prof. Yazıcıoğlu, bazı yapısal düzenlemelerin kaçınılmaz olduğunda ısrarlı:

Önümüzdeki dönemde Avrupa’da Diyanet kurumu tartışılmaya, sorgulanmaya devam edilecektir. Tabii Avrupa’da böyle bir model yok, bana da soruyorlar ara sıra gittiğimde. Onlara Türkiye’nin farklı olduğunu, Hıristiyanlıkla İslamiyet’in farklı olduğunu anlatabilmek lazım. Her ülkenin kendine göre bir laiklik anlayışı vardır. İngiltere’ninki ayrıdır, Fransa’ninki ayrıdır. Diyanet de bizim kendi şartlarımızdan doğmuştur. Ama bu demek değildir ki en ideal modeli bulmuşuz. Siyaset dinle hep ilgilenen gelmiştir. Bu bağlamda Türkiye’deki laiklik tartışmalarının tam odak noktasındadır Diyanet. Çok zor bir hizmet alanıdır, ben o zorlukları yaşamış biri olarak söylüyorum. Yani siyaset her ne kadar ayrı kalsa da, yapısı itibarıyla siyasetin içinde oluyor bu kurum. O yüzden özerklik gerekiyor. Yalnız özerk denilmesi yetmiyor bu noktada. Eğer eğitim sorunu çözülsün özerklik sağlanmış olur. Üçüncü seçenek, yani din hizmetlerinin cemaatlere bırakılması şu an için uç bir seçenektir. Fakat ileride belki gelinecek nokta da orasıdır.

Prof. Yazıcıoğlu, Avrupalıların Diyanet’in varlığı ya da yapısı ile ilgili sorgu ve düşüncelerini serinkanlı karşılamak gerektiğinin de altını çiziyor:

Tabii bize bir model empoze edecek durumda değiller. Ancak konu tartışılacaktır. Ben Diyanet’teki arkadaşlara da söylüyorum. Hep savunma refleksi içinde olmayın. Bir şey söylendiği zaman “Biz söyleyiz, biz böyleyiz” demeye gerek yok. Bizim de sıkıntılarımız var, bunları makul bir şekilde tartışmamız gerekiyor.

Dr. Tayyar Altıkulaç

Dr. Altıkulaç, devletin dini hayattan çekilip din hizmetlerinin cemaatler tarafından yerine getirilmesi modelinin Türkiye için sakıncalı olduğu görüşünü “Ülkemiz buna hazır değil” sözleriyle gerekçelendiriyor. O da, özerk yapıyı tercih edenler safında yer alıyor. Dr. Altıkulaç’a göre kurumu siyasi etkilerden korumak ve halka daha kolay hizmet götürebilmek için daha cazip bir seçenek yok:

Teşkilatın siyasi etkilere açık olduğu geçmişte de görülmüştür. Son derece hassas bir konuda başvuru makamı olarak görülen Diyanet’in yetkili kadrolarının yeri geldiğinde toplumu gereğince aydınlatabilmek ve din hususunda yanlış anlamaların önüne geçebilmek için herhangi bir kaygı duymaksızın görüş bildirebilmesi gerekir. Türkiye hassas dönemlerden geçmiştir. Son olarak 28 Şubat süreci buna bir örnektir. Toplumun dini daha iyi anlaması gereken böyle hassas dönemlerde Diyanet’in önemi daha da artmaktadır. Diyanet din konusunda ilmi otorite ise bu tür hassas dönemlerde görevini daha iyi ifa edebilmelidir, bunun için de siyasetten bağımsız olması gerekmektedir. Özerk kurum olarak YÖK ve TRT örneği veriliyor. Bu kurumlardaki gibi seçim sonrası atama ile başkan belirleme metodu Diyanet için de uygulanabilir. Yalnız atanacak adayları belirleyecek seçim yapılırken elbette mezun kişilerden oluşan bir kurul oluşturulmalıdır.

Prof. Süleyman Ateş

Prof. Ateş de özerklik yanlısı, ancak bunun kötüye kullanımının engellenmesi için Din İşleri Yüksek Kurulu’nun revize edilmesi gerektiğine inanıyor. Kurul’daki kişilerin çok ehil kimseler olduğuna inanmadığını söyleyen Ateş, “Bir kere dindeki hurafelerin bulunup çıkarılması lazım. Kurul’dakilerse sadece fikhî bilen, bazı kuralları ezberlemiş insanlar. Ama tahlil ve tenkit yapacak durumları yok. Zaten Kur’an’ı da iyi bildikleri söylenemez” diyor.

Prof. Ateş, din hizmetlerini Batı’daki gibi sivil dini örgütlenmelerin yani cemaatlerin yerine getirmesi seçeneğinin Türkiye için geçerli olamayacağı kanısında. Prof. Ateş, gerekçe olarak Diyanet ile Batı’daki din kurumlarının mukayese edilmesinin mümkün olmamasını gösteriyor:

Batı’da din kurumları devlet içinde devlettir. Vatikan ve Fener-Rum Patrikhanesi’ni düşünün. Bu siyaset değil midir? Türkiye’de Diyanet’in böyle bir konumu yok, kanun da müsaade etmez buna. Sivil dini örgütlenmelerin fayda getireceğine inanmıyorum. Türkiye bir kere enerjik bir toplumdur, hareketli bir toplumdur, sıcakkanlı Akdeniz ülkesidir. Bu yüzden toplum liderleri insanları çok etkiliyorlar, fikir yanlış da olsa insanlar onların peşinden sürüklenebiliyor. Eğer iş cemaatlere bırakılırsa on, on beş tane Diyanet ortaya çıkmış olur. Bu da tehlikelidir.

Dr. Lütfi Doğan

Dr. Doğan da Diyanet’in devlet içinde muhtar bir yapıya kavuşturulmasını öneriyor ve TRT ya da YÖK modelini salık veriyor:

Bir dönem “Diyanet’i kaldıralım” gibi sesler yükseldi. Fakat bunun yürümeyeceğini gördüler. Ben şahsen Diyanet’in bağımsız, devletin biraz desteğine sahip, ama muhtar bir kurum olarak - bir nevi TRT veya YÖK gibi- bir yapıya kavuşturulması gerektiğini düşünüyorum. Şimdiki statüsü ile yürümesi olanak dışıdır. Özellikle Avrupa Birliği’ne girmek üzere olduğumuz için Türkiye’deki

inanç gruplarını Diyanet'in otoritesi altında bulundurma zorunluluğu vardır. Eğer Diyanet'i kaldırırsanız hurafenin, batıl inançların tehdidiyle karşı karşıya kalırsınız. Eski Diyanet İşleri Başkanı olarak Diyanet'in örnek bir kurum ve laikliğin teminatı olduğunu söylüyorum. Ayrıca yapılan anketler gösteriyor ki toplum olarak Diyanet'i benimsiyor ve beğeniyoruz. Öyleyse bu teşkilatı kaldırmanın bir manası yoktur.

Lütfü Doğan

Lütfü Doğan ise özerkliğin olabileceğini kabul etmekle birlikte varılan statünün de pekâlâ sürdürülebileceğini savunuyor. Ona göre Diyanet'in kaldırılıp din hizmetlerinin cemaatlara bırakılmasını tartışmanın gereği bile yok:

Diyanet'in şu anki durumunda sakıncalı hiçbir durum yoktur. Ancak 1965'te çıkarılan 633 sayılı kanun hâlâ yürürlüktedir ki, artık 2005'e giriyoruz. Bunun değiştirilmesi, geliştirilmesi zarureti vardır. Kaldı ki kanunun bir kısım maddeleri Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmiştir. Bugün Diyanet'in görevini tam olarak yapabilmesine olanak sağlayacak dört başı mahmur bir kanuna ihtiyacı vardır. TRT ve YÖK'te olduğu gibi özerk bir yapının kurulması da mümkündür. Bunda da mahzur değil, fayda vardır. Ancak Diyanet'in lağvı şikkini ben zikre dahi değer görmüyorum.

Aleviliğin Diyanet'te Temsili Tartışması

Alevilik ve diğer mezheplerin ya da inanç gruplarının Diyanet'te temsili sorunu konusundaysa çeşitli yaklaşımlara tanık olduk: Başkanlardan dördü şu veya bu şekilde Aleviliğin temsilini uygun bulmuyor, ikisiye bu konuda daha ılımlı. Özellikle Prof. Yazıcıoğlu, "Diyanet'in Ehl-i Sünnet anlayışına hizmet ettiği" yönündeki eleştirilerin hiç de haksız olmadığını ve Alevilere, "Siz de Müslümansınız, gelin" demekle sorunun çözülemeyeceğini düşünüyor. Dr. Doğan da Alevilik konusunda ılımlı bir yaklaşım sergiliyor. Dr. Doğan, çözüm için bir proje ortaya konulması ve masaya oturulması gerektiğine inanıyor. "Aleviliğin Diyanet'te temsil edilemeyeceğini" düşünen diğer dört başkandan çizgisi en katı görüneni Prof. Ateş. Aleviliğin farklı dinlerden unsurları bünyesinde barındıran bir mezhep olduğunu ve Diyanet'te temsil edilemeyeceğini savunan Prof. Ateş, Avrupa Birliği'ni de Türkiye'yi bölmekle suçluyor. Yılmaz, Dr. Altıkulaç ve Doğan ise Diyanet'in bir üst kimlik kurumu olduğu gerçeğinden hareketle farklı mezheplerin bünyesinde temsil edilemeyeceğini vurguluyorlar.

Mehmet Nuri Yılmaz

M. Nuri Yılmaz "Mezheplere Diyanet'te masa verirsiniz kargaşa çıkar" diye uyarıyor. Ona göre din hizmetleri Kur'an'a göre yapılmaktadır. Mezheplerse birer "alt kimlik"tir ve teker teker Diyanet'te temsil edilmeleri mümkün değildir:

Bu Alevilik meselesi de en çok benim dönemimde konuşulmuştur, bizi epey meşgul etmiştir. Rahmetli Turgut Özal'la görüştük bu konuyu. Başbakanlarla, cumhurbaşkanları ile konuştuk. Hatta bazı partiler seçim beyannamelerine "Alevilere temsil hakkı tanıyacağız" diye madde koymuşlardı ama hiçbiri bunu gerçekleştirmedi.

Esasında bu konuda Aleviler arasında da fikir birliği mevcut değildir. Şimdi büyük bir kısmı zaten İslam'ın içinde olduğunu söylüyor. Ayrı bir din olduğunu söyleyen bir elin parmağını

geçmez. “Siz ne dersiniz deyin Alevi olarak doğdum. Benim bir bir kültürüm var, Alevi kültürü” diyenler de oldu.

Madem öyle, devlet bütçe ayıracaksa Kültür Bakanlığı fonlarından olsun, kültür olduğuna göre oradan fon ayrılınsın, bunu Diyanet’le ilintilendirmeye gerek yok. Ayrıca Alevi de olsa, Sünni de olsa yeterli din tahsili alanlar Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi de olabilir, başkan yardımcısı da olabilir. Bu konuda bir sınırlama da yok.

Aleviler arasında Diyanet kalksın diyenler de var. Ancak günümüz şartları Diyanet’in varlığının devamını gerektiriyor. Yasada her şey açık. Din hizmetinin ölçüsü de belli. Diyanet’i böyle Sünniliğin temsil edildiği bir yer olarak değerlendirmek hiç doğru değil. Zaten temsil sözü yanlış, temsil makamı değil Diyanet. Temsil dediğiniz zaman Vatikan’a benzetmiş olursunuz. Oysa Diyanet hizmet ediyor. Neye hizmet ediyor? İnsanların iman, ibadet ve ahlak hususunda doğru bilgilendirilmesine hizmet ediyor. Temsil olunca Vatikan’ı hatırlatıyor ve ruhbanlık gündeme geliyor. Bizde ise öyle bir şey yoktur.

Prof. M. Sait Yazıcıoğlu

Prof. Yazıcıoğlu, mülakat yaptığımız eski başkanlar arasında Alevilik başta olmak üzere farklı mezheplerin ve inanç gruplarıyla ilgili tartışmalarda Diyanet’e yönelik objektif ve eleştirel yaklaşımı ile öne çıktı. Prof. Yazıcıoğlu, Alevi kesimini eleştirmekten de geri kalmadı ve Alevilerin de kendilerini tanımlama noktasında bir fikir birliğine varmaları gerektiğini vurguladı.

Yazıcıoğlu’na “Diyanet sadece Ehl-i Sünnet anlayışına hizmet ediyor” eleştirilerini hatırlattığımızda şu karşılığı alıyoruz:

Bu temelde yanlış bir tespit değil. Bu Osmanlı’dan beri gelen bir gelenektir. Ama artık Diyanet’in her mezhep ve meşrebi kucaklayıcı, değişik anlayışlar ve algılayışları kapsayıcı kuşatıcı bir hizmet sunması lazım. Dört mezhebe göre hizmet sunulmaz, hepsini kapsayacak bir hizmet birliğine ulaşmak lazım. Oraya doğru yavaş yavaş gidiliyor zaten.

Ama Alevi kesimin durumu biraz daha farklılık arz ediyor, o biraz daha üzerinde çalışılması gereken bir şey ve öncelikle Alevilerin kendi kimlik meselelerini halletmeleri gerekiyor. Deniyor ki, “Bize kim olduğumuzu siz söylemeyin biz söyleriz.” Ama kendileri de söyleyemiyor. Çünkü çok farklı anlayışlar var, farklı yaklaşımlar var. Zaten sorunun çözümünün zorluğu da orada yatıyor. Şu da bir başka gerçek: Diyanet’in mevcut haliyle “Biz İslami esaslara göre hizmet veriyoruz, siz de Müslümansınız madem, gelin alın” söylemi artık karşı tarafı tatmin etmiyor. Önce Aleviler kimliklerini net bir şekilde ortaya koymalı, sonra sorunun çözümü için her iki taraf da adım atmalı.

Dr. Tayyar Altıkulaç

Dr. Altıkulaç, Alevilik konusu işlenirken “ateşle oynandığı” kanısında. Bu nedenle hem bu kesime yönelik hizmetlerin aksadığını, hem de toplumu bölücü yaklaşımlar sergilendiği uyarısında bulunuyor. Diyanet’te farklı inanç gruplarının temsili sorunu olmadığını savunan Dr. Altıkulaç’a göre Diyanet’te yorum ve içtihatlardan kaynaklanan farklar hiçbir zaman değişik mezhepleri karşı karşıya getirici tarzda ele alınmadı, bilakis bunun önüne geçilmeye çalışıldı. Altıkulaç, Alevi kesiminin kendi kimliğini net olarak ortaya koyması gerektiğini de söylüyor ve “Yorum farkları böyle cami-cem evi karşıtlığı gibi son derece tehlikeli noktalarda ele alınmamalıdır” diyor:

Alevilik konusu işlenirken yanlış işler yapıyoruz. Bölücü ve toplumu geren yaklaşımlar sergiliyoruz. Tıpkı vaktiyle Alevi vatandaşlarımızın din hizmetlerinde ihmal gösterilmesi gibi. Bence o da bir ateşle oynama olmuştur. İşte “Alevi’nin kestiği yenmez, elinden su içilmez” gibi birtakım son derece yakışsız, çirkin anlayışlar halkın arasına yayılmış, yaygınlaştırılmıştır ve Alevi vatandaşlarımıza din hizmeti götürülmemiştir.

Bütün aksaklıklara rağmen İslam dairesinin dışına çıkan anlayışları kabul etmek mümkün değildir. Son derece ürkütücü bulduğum şeylerden biri cem evinin camiye alternatif olarak ortaya konmasıdır. Bazı Alevi vatandaşlarımız “Ben camide ibadetimi yaparım, cem evinde kültürümü yaşarım” diyor. Buna söylenecek bir şey yoktur. Ama “cami yok, onun alternatifi cem evidir” şeklinde bir anlayışın bilimsel olarak İslam inancıyla bağdaştırılabileceğini düşünmüyorum. Cem evi bu toplumun bir renginin, Alevi kültürünün bir gereği ise bu yapılır, desteklenir her türlü kolaylık gösterilir. Ama cami hem Alevi’nin, hem Sünni’nin; hem Hazreti Ali’nin, hem diğer sahabenin, Hacı Bektaşî Veli’nin müşterek mabedidir. Bunun dışında bir anlayışı kabul etmek mümkün değildir.

Prof. Süleyman Ateş

Prof. Ateş, Alevilik gibi farklı mezhep ve inanç gruplarının Diyanet çatısı altında temsili meselesini değerlendirirken işe Aleviliğin referanslarını tartışmakla başlıyor. Aleviliğin yalnızca bir dinin çerçevesine sığmadığını, kimi yerde Zerdüşt dininden ve Şamanizm’den de etkilendiğini söylüyor ve şöyle devam ediyor: “Hz. Ali’nin torunlarının kurduğu bir mezhep var: Caferilik. Fakat bizim Türkiye’deki Alevilerin birliği yok. İçinde farklı unsurlar var. O zaman İslam’la bir ilgisi kalmıyor ki. Diyanet İşleri Başkanlığı’nda Alevilerin temsili konusunda iyi niyet aramamak lazım.”

Caferliğin fikhî bir mezhep olduğunu, bu yüzden Diyanet bünyesinde temsil edilebileceğini söyleyen Prof. Ateş’e göre, Alevilik “mezhep” olmasına rağmen İslam dairesinin dışına taşıdığı için Diyanet’te temsili mümkün değil.

Prof. Ateş’e göre, Avrupa Birliği de Alevileri azınlık olarak nitelendirerek iyi niyetli olmadığını ortaya koymuş oldu:

AB Türkiye’nin parçalanmasını istiyor. Daha önce Kürt sorunu çıkarıldı, şimdi Alevi meselesi deniyor. Böylelikle Türkiye bölünmeye çalışılıyor. Bir kere AB din esasına göre kurulmuş bir şey değil ki, niye dini meseleleri ölçü alıyor. “Yahudiler ve Hıristiyanlar sen onların dinlerine tabi olmadıkça senden razı olmazlar” diyor Kuran’da. Yani elli tane düzenleme yapsak yine bir bahaneleri olacaktır.

Dr. Lütfi Doğan

Alevilik ya da diğer mezheplerin Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde temsili konusuna Prof. Yazıcıoğlu gibi ılımlı yaklaşan bir diğer eski başkan Dr. Lütfi Doğan. Ona göre bu sorun ancak masada çözülür:

Sorunu çözmek için Avrupa Birliği kriterleri vesaire bir kenara bırakılmalı ve bir proje ortaya konmalı. İlahiyat Fakülteleri’nde bunu yapmak mümkün. Aslında çözüm için her şey var. Fakat taraflar bir türlü masaya oturmuyorlar, oturmalılar. Bu konu çözülür.

Lütfü Doğan

Lütfü Doğan ise, Diyanet açısından Sünnilerle Aleviler arasında bir fark olmadığını savunuyor:

Diyanet bütün Müslümanlara hizmet vermekle görevlidir. Sünni olsun Alevi olsun, İslam dairesinin içerisindeki bütün Müslümanlar Peygamber'in yolunu tutuyor. Diyanet'in hizmetleri noktasında Sünnilik ile Alevilik arasında fark olduğu iddiaları doğru değildir. Diyanet, Alevilerin de Diyanetidir, ayrılık yoktur. Bu konuda fertlerin şahsi düşünceleri kendilerini bağlar.

III. Siyasetçilere Göre Diyanet

Araştırmamız kapsamında eski ve yeni siyasetçilerin de gözlem, deneyim, görüş ve önerilerini aldık. Dokuzuncu Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, eski Başbakan Bülent Ecevit, değişik dönemlerde Diyanet'ten Sorumlu Devlet Bakanlığı yapmış olan Ekrem Ceyhan, Necmettin Cevheri, Nevzat Ercan dışında halen milletvekili olarak görev yapan Prof. Burhan Kuzu (AKP İstanbul Milletvekili, TBMM Anayasa Komisyonu Başkanı) Prof. İrfan Gündüz (AKP İstanbul Milletvekili ve AKP Grup Başkanvekili), Mehmet Çiçek (AKP Yozgat Milletvekili), Doç. Ömer Özyılmaz (AKP Erzurum Milletvekili, TBMM Milli Eğitim Komisyonu üyesi), Alaattin Büyükkaya (AKP İstanbul Milletvekili, Plan ve Bütçe Komisyonu üyesi), Sinan Yerlikaya (CHP Tunceli Milletvekili, CHP Genel Başkan Yardımcısı), Ali Rıza Gülçiçek (CHP İstanbul Milletvekili, Avrupa Alevi Dernekleri Federasyonu eski Başkanı) ve Mehmet Yıldırım (CHP Kastamonu Milletvekili) ile görüştük.

Süleyman Demirel

Dokuzuncu Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel yaptığımız ve raporun sonundaki ekler bölümünde tam metnini yayımlayacağımız röportajımızda, Diyanet'in tarihsel kökenlerini sorguladı ve sonuçta bunun Türkiye'ye özgü bir kurum olduğunu, çok hayati bir görevi ifa ettiğini dile getirdi. Demirel cumhuriyetin ilk yıllarında laikliğin uygulanmasında ciddi sorunlar yaşandığını söylüyor:

Şimdi "Ben Cumhuriyetim" diyorsunuz. Cumhuriyet tamam. Neyle Cumhuriyetsiniz? Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletin. Millet dediğiniz topluluğun dini var. Zaten siz de devleti, laik değil Müslüman devlet olarak belirtmişsiniz. Ama ta 1928'e kadar bu böyle. 1937'ye kadar da laiktir diyemiyorsunuz çünkü hadiseler var. Ancak 1937'de laiktir diyebiliyorsunuz.

Demirel, Türkiye'deki İslam uygulamasının ve bundan hareketle de Diyanet'in diğer Müslüman ülkeler için model olup olamayacağı üzerine sorumuzu şöyle yanıtladı:

624 senelik bir cihan devletinin dağılmasından sonra homojen olmayan bir nüfus üzerine kurulu bir devletiz. Nüfusumuz aslında homojen değil, heterojen ve bu heterojenliği gideren önemli şey din bağı. Bakın bugün bile Türklük tartışılıyor yani bir kısım insanlar Türk nüfus kimliğini kabul etmekte zorlanıyor veyahut da yadırgıyor. Neden? Çünkü toplumunuz bir başka formdan yeni bir forma girmiş. Esas transformasyon bu. Bu transformasyonu tam da yapamamışız. İçteki sıkıntıların önemli bir kısmı buradan geliyor. İçte insanların birbirini anlamakta zorluk çekmesi buradan geliyor. Bilhassa Cumhuriyet aydınının elindeki yani bu ülkenin iç halini bilmeden hâlâ dışardan aydınlanması suretiyle elde ettiği birtakım kuralların ve ölçülerin bu topluma tatbikindeki güçlüklerden geliyor. Bakın biz, Demokrat Parti'yle bu ülkede rahatlığı aradık. Gördük ki halk

Cumhuriyet'e bağılı, tamam. Atatürk'e de bağılı. Atatürk bir adamın değerini artırmaz mı? Eğer Atatürk olmazsa ne camii var, ne ezan var, ne şu var ne bu var. Fakat bu bilhassa halkın ezanıyla, Kur'an'ın Türkçeleştirilmesiyle falan gibi birtakım şeylere girişilmiş olması halkı rahatsız etmiştir. Öte yandan dışardan da büyük telkinat, propaganda vardır. İngilizler'in yaptığı "Türkler gavur oldu" propagandasını kırmak için gavur olmadığımızı ispatlamak durumunda kaldık. Herkese söyledik "ya gelin burada 5 vakit ezan var, 5 vakit namaz var her şey var. Hac var, oruç var, bayram var..." Ama Türkiye, sanki cumhuriyetle birlikte İslâm'ı bırakmış gibi yapılan bu propagandanın izleri bugün bile Müslüman ülkelerde var. Onun için Türkiye'yi model olarak alırlar falan diyoruz ama almazlar model olarak.

Demirel, bugün için statüden ziyade Diyanet için en önemli sorunun Alevilerin teşkilat bünyesinde temsil edilip edilmemesi olduğunu söylüyor. Dokuzuncu Cumhurbaşkanı, bu konunun alabildiğine hassas olduğunu, fazla üzerine gidilmemesi gerektiğini savunuyor.

Bülent Ecevit

Eski başbakanlardan Bülent Ecevit ile din-devlet-toplum ilişkileri ve Diyanet üzerine kısa bir sohbet yapma olanağımız oldu. Ecevit, birtakım suçlamaların aksine cumhuriyetle birlikte Türkiye'de Müslümanların dinlerine sahip çıkabildiklerini söyledi:

Cumhuriyete kadar Müslüman Türk halkı kendi dinini öğrenme olanağından yoksun bırakılmıştı. Cumhuriyetin ilk yıllarında din adamlarının eğitim seviyesi çok düşüktü, halkla ilişkileri zayıftı. Ama cumhuriyetle birlikte eğitimin yaygınlaştırılması ve Türkçenin öne çıkarılmasıyla insanlar dinlerini de öğrenmeye, ona sahip çıkmaya başladılar. Yani öyle birilerinin dediği gibi din elden filan gitmemiş, tam aksine kötü bir durumdan kurtulmuştur.

Ecevit Diyanet'in laikliğin uygulanması açısından son derece önemli bir kurum olduğunu ve Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar önemli hizmetler yaptığını belirtiyor. Diyanet'in lağvı önerisinyse şöyle değerlendiriyor:

Bence böyle bir uygulamaya gerek yok. Evet, bu tartışılıyor, biliyorum. Diyanet gerekli mi gereksiz mi, laik, demokratik bir ülkede böyle bir kuruma yer var mı? Bunlar önemli sorular olabilir ama ülkenin konumunu da göz önünde tutmak lazım. Diyelim ki birisi "Evet demokrasiye, laikliğe aykırı, bu yüzden Diyanet'i kapatıyoruz" dese o zaman çağdaş bir İslam'a kim bekçilik, koruyuculuk edecek? Diyanet'in zaman zaman başındaki kişilerden kaynaklanan olumsuz uygulamaları olmuş olabilir, ama genelde zorunlu bir kurumdur.

Ecevit tam bu noktada Sünni-Alevi tartışmasının Diyanet'in en hayati konusu olduğunu vurguluyor. Diyanet'in statüsü ve mezheplerin temsili konularının bilimsel yöntemlerle çözülmesini isteyen Ecevit, kişisel olarak Alevilerin de Diyanet içinde yer almaları gerektiği görüşünde. "Sizin iktidarınız döneminde bu niye gerçekleşmedi?" şeklindeki sorumuzuya, "Denedik, örneğin bütçeden birtakım kaynaklar aktardık, ama bundan ötesine gücümüz yetmedi" karşılığını aldık.

Üç Eski Devlet Bakaný

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın seksen yıllık hizmetleri, teşkilatın statüsü ve Alevilik gibi farklı mezheplerin Diyanet bünyesinde temsilini tartışan üç temel sorumuzu Diyanet'ten sorumlu üç eski devlet bakanına da yönelttik. İçlerinden Ekrem Ceyhun VII. Demirel Hükümeti'nde (1991-1993), Necmettin Cevheri 1993-96, Nevzat Ercan ise 1996-97 yılları arasında Diyanet'ten sorumlu Devlet Bakanlığı yaptı. Her üç bakan da anayasal bir kurum olan Diyanet'in seksen yıllık faaliyetlerini Atatürk'ün çizdiği çerçeveye uygun hizmetler olarak değerlendiriyor. Eski bakanların statü ve Alevilik gibi inanç grupların temsili konularında ortada bir sorun olmadığına inanmaları dikkat çekici.

Statü konusunda bakanlardan ikisi (Ceyhun ve Cevheri) mevcut yapının aynen korunması gerektiğini savunurken biri (Ercan) Diyanet'in özleştirilmesini salık veriyor. Alevilik gibi farklı mezheplerin Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde temsili sorusuna verilen cevap ise aynı: Her üç bakan da mezheplerin Diyanet bünyesinde temsilini gerekli görmüyor, hatta doğru bulmuyor.

Diyanet'in Seksen Yıly

Bakanlardan DYP'li Nevzat Ercan, Diyanet'in kurum olarak -eksiklerine rağmen- önemli bir ihtiyacı -din hizmetleri ihtiyacını- karşılandığını düşünüyor. Kurumun 3 Mart 1924'ten bu yana özellikle bir meşrebi değil, bütün Müslümanları aynı çatı altında temsil ettiğini savunan Ercan, sonuç olarak Diyanet'in seksen yıldır yurtiçi ve yurtdışında son derece başarılı hizmet verdiğinin altının çizilmesini istiyor. Tansu Çiller Hükümeti döneminde Diyanet'ten sorumlu Devlet Bakanlığı yapan Necmettin Cevheri ise, Diyanet'in faaliyetlerini değerlendirirken kurumun hizmet alanını doğru belirlemek gerektiğini söylüyor. Cevheri'ye göre Diyanet, "din işleri" ile ilgili değil, "din hizmetleri" ile ilgili bir kurum. Sadece din hizmeti verdiği için fetva makamı olmaktan çıkıyor ve kendisine çizilen sınırlar içerisinde görev yapıyor. Bu ayrımın doğru anlaşılması durumunda Diyanet'le ilgili spekülasyonların da önüne geçileceğini kaydeden Cevheri şöyle devam ediyor:

Buradan bakıldığında Diyanet Atatürk'ün istediği noktada faaliyet göstermiştir. Yani Atatürk'ün yapmak istediği şey yapılmıştır. Atatürk'ün koyduğu ayrım fevkalade doğrudur. Din hizmetlerinin, daha önceki dönemden -Osmanlı döneminden- farklı olarak yeni bir anlayış üzerine oturması gerekmektedir. Yanlış anlaşılmasın İmparatorluk dönemini suçlar şekilde konuşmuyorum. Elbette şanlı bir dönemdir. Fakat bitmiştir, ondan sonra bizim Cumhuriyeti yeni bin yıla taşımamız gereği doğmuştur.

Ekrem Ceyhun da, Diyanet'in Anayasa'da gösterildiği üzere laik Cumhuriyet'in temel taşlarından biri olarak yararlı hizmetler yürüttüğünü düşünüyor.

Statü Tartışması

Diyanet'in seksen yıllık faaliyetleri konusunda benzer yorumlar yapan eski bakanların kurumun statüsüyle ilgili önerileri ise birbirinden farklı. Nevzat Ercan, 1993 yılında yapılan Din Şurası'nda Diyanet'in özleştirilmesi fikrinin benimsediğini anımsatıyor ve kurum için en uygun seçeneğin bu olduğunu vurguluyor:

O Şura'da Diyanet'le ilgili tartışmalar kapsamlı olarak ele alınmıştı. Geniş bir katılım söz konusuydu ve bilim adamlarıyla birlikte yapılan çalışma sonucunda Diyanet'in özerkleştirilmesinin en uygun seçenek olduğu kanaatine varıldı. Bu anlamda aslında Diyanet'in rotası bellidir, özerkleştirilmelidir. Tabii "kurum olarak Diyanet kaldırılınsın" diyenler de olmuştur ama bu makul bir seçenek değildir. Çünkü Türkiye'de din işleriyle ilgili hizmetler konusunda bir kurumun yetkilendirilmesi lazım. Bu yetkiyi siz vermezsiniz kim kimden alacak, kime karşı kullanacak? Deniyor ki Avrupa'da bu iş sivil örgütlere, cemaatlere bırakılmış durumda. Fakat Müslümanlıkta yapı biraz farklıdır. Şimdi Hıristiyanlık'taki yapıyı baz alıp meseleleri buna göre şekillendirirsek yanlış yaparız. Hıristiyanlıkta cemaatler vardır, ama İslam'ın öngördüğü tek cemaattir. Diyanet de bugün herhangi bir cemaati, meşrebi temsil ediyor değildir. Kaldı ki bizim İslam tarihi boyunca kurulan devletlerimizde din hizmetleri veren bir yapının olduğu görülür. Bugün Diyanet kaldırılırsa anarşi meydana gelir. Ama kurumun siyasi etkilerden kurtarılması için özerkleştirilmesi gerekmektedir. Başkanı da seçimle işbaşına gelmelidir.

Necmettin Cevheri ise, Diyanet'in özerkleştirilmesi önerisini yerinde bulmadığını belirtirken, kurumun sadece bir din hizmetleri kurumu olduğu için böyle bir ihtiyacı olmadığını ileri sürüyor:

Diyanet'in özerk olması din hizmetlerini daha iyi yerine getireceği manasına gelmez. İslamiyet'in esasları bellidir. Diyanet de bu esasların anlatılması konusunda devlet kanalıyla hizmet yürütüyor. Eğitim ve sağlık hizmetleri nasıl ki Cumhuriyet ilkelerine göre yürütülüyorsa din hizmetleri de bu çerçevede yürütülür, bunun için özerk yapıya ihtiyaç yok. Diyanet'in halihazırdaki çizgisinde devam etmesinde fayda vardır.

Ekrem Ceyhun da, tıpkı Cevheri gibi doğru olan seçeneğin Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bugünkü statüsüyle hizmetlerine devam etmesi olduğunu belirtiyor.

İnanç Gruplarının Diyanet'te Temsili

Her üç bakan da Alevilik gibi farklı mezhep ya da farklı inanç gruplarının Diyanet bünyesinde temsilini doğru bulmuyor. Nevzat Ercan, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sadece Sünni mezhebine hizmet ettiği, bu mezhebin ihtiyaçlarını karşıladığı yönündeki eleştirileri haklı bulmadığını söylüyor:

Ben mezhepler anlamında bir sorun olduğunu düşünmüyorum. Devlet Bakanı olarak görev yaptığım dönemde Alevi vatandaşlarımızın Diyanet bünyesinde bulunmaları, orada çalışmalarını konusunda herhangi bir soruna şahit olmadım. Diyanet'e personel alınırken sınavda "Sünni misin, Alevi misin?" diye sorulmuyor.

Nevzat Ercan, Alevilerin bir kısmının Diyanet'te temsil taleplerinin olduğunu hatırlatmamız üzerine, "Yani belki başka şeyler amaçlanıyordur. Sorun yok ama sorun varmış gibi gösteriliyordur" karşılığını veriyor:

Bir muamele ayrımı söz konusu değildir. Zaten İslamiyet'te böyle bir ayrım yoktur. "Diyanet, Sünnilere hizmet ediyor, Alevilere hizmet etmiyor" gibi bir değerlendirmeyi doğru bulmuyorum

ben. Türkiye bir hukuk devletidir. Böyle bir ayırım söz konusu olamaz.

Necmettin Cevheri de, temsil sorununa “muhafazakâr” yaklaşıyor ve “Temsil sıkıntı yaratır” diyor. Cevheri, Diyanet’in sadece Sünni mezhebine hizmet eden bir kurum olduğu savını doğru bulmadığını, bu konuda da yine din işleri ve din hizmetleri ayırımına başvurulması gerektiğini söylüyor:

Diyanet, Müslüman vatandaşlara yardımcı olmak üzere kurulmuş bir teşkilat. Burada mezhep ismi geçmez. Eğer Diyanet bünyesinde değişik mezheplerin temsili söz konusu olursa o vakit tartışmalar baş gösterir.

Ekrem Ceyhan ise Alevi vatandaşların Avrupa Birliği’nin İlerleme Raporu iddia edildiği gibi azınlık olmadığını altını çiziyor ve “Lozan Anlaşması’na göre Türkiye’deki azınlıklar tarif edilmiştir. Bunun dışında herhangi bir azınlık söz konusu değildir. Türk milleti Müslüman’dır ve Kuran-ı Kerim’deki ilkelere göre din hizmeti verilir” diye devam ediyor.

AKP ile CHP Arasındaki Belirgin Yaklaşım Farklılığı

Diyanet’in üç temel meselesi (bugüne kadar yapılan hizmetler, ideal statü ve farklı mezheplerin temsili) üzerine beşi AKP’li, üçü CHP’li sekiz milletvekiliyle tartıştık. Sonuçta ortaya “parti merkezli” bir ayırım tablosu çıktı. Her iki parti milletvekilleri arasında Diyanet’e bakışta çok belirgin yaklaşım ve fikir ayrılıkları göze çarpıyor. Ancak Mehmet Yıldırım’ın CHP içinde nispeten farklı bir çizgide durduğunu, Diyanet ve geleceği hakkında AKP’lilerle kimi noktalarda benzer görüşleri paylaştığını eklememiz gerek. AKP-CHP ayrımı, öncelikle Diyanet’in bugüne kadarki hizmetleri ve Alevilik gibi farklı inanç gruplarının temsiliyle ilgili tartışmalarda kendini gösteriyor. Örneğin AKP’li Mehmet Çiçek, Ömer Özyılmaz ve Alaattin Büyükkaya Aleviliğin Diyanet’te temsiliyi doğru bulmuyor. Anayasa Komisyonu Başkanı AKP’li Burhan Kuzu ise daha ılımlı bir yaklaşım sergiliyor ve “Eğer bu bir gereklilikse ihtiyaç karşılanır” diyor. Yine AKP’li Prof. İrfan Gündüz ise “Alevilik değil de, Aleviliği de kapsayan Caferiliğin Diyanet bünyesinde temsil edilmesi gerektiğini” savunuyor.

CHP’lilerden, kendileri de Alevi kökenli olan Sinan Yerlikaya ve Ali Rıza Gülçiçek, Diyanet’in artık Alevi kesiminin de ihtiyaçlarını karşılaması gerektiğinde ısrar ediyorlar. Mehmet Yıldırım ise, “Aleviliğin Hz. Ali’nin de dini olduğunu anlatmak lazım” diyor ve Diyanet hizmetlerinde mezhepler açısından bir ayrılık olmadığını ima ediyor.

Diyanet’in seksen yıllık hizmetlerinin değerlendirmesinde de iki CHP’li ile AKP’liler ve Mehmet Yıldırım arasında fikir ayrılıkları göze çarpıyor. Ancak AKP’lilerin de kendi aralarında tam bir görüş birliği içinde oldukları söylenemez. Mesela İrfan Gündüz, Diyanet’in başlangıçtaki hedeflerden saptığını ve zaman zaman Genelkurmay’dan daha laik bir anlayışı savunduğunu ileri sürüyor. Bir diğer AKP’li Mehmet Çiçek ise, “Diyanet namaz kıldırma memurluğuna dönüştürüldü” diye yakınıyor. Gündüz ve Çiçek dışındaki tüm AKP’liler Diyanet’in faaliyetlerine olumlu yaklaşıyorlar. CHP’li Yıldırım da pozitif olma noktasında AKP’lilerle birleşiyor. CHP’lilerden Yerlikaya ve Gülçiçek ise Diyanet’in laikliğin gereklerini yerine getirmediğini ve hizmet konusunda mezhep ayrımcılığı yaptığını savunuyorlar. Statü meselesinde de farklı görüşler mevcut. AKP’li Kuzu, “özerklik ya da hafif özerklik”ten yana. CHP’li Yıldırım da benzer bir şekilde “yarı-özerk” dediği bir sistemi öneriyor. AKP’li Gündüz, Diyanet’in YÖK gibi muhtar bir yapıya kavuşturulmasını salık veriyor. AKP’li Çiçek

de özerkliği savunuyor ve Diyanet İşleri Başkanı'nın seçimle işbaşına gelmesi gerektiğini söylüyor. AKP'lilerden Özyılmaz ise özerkliğin tam anlamıyla uygulanmasını doğru bulmuyor, Başkan'ın seçimle işbaşına gelmesiyle yetinilmesini istiyor. AKP'li Büyükkaya da özerkliğe karşı olmamakla birlikte mevcut statünün korunmasının daha hayırlı olacağını düşünüyor buluyor.

CHP'lilerden Yerlikaya aslolanın din hizmetlerini cemaatlara bırakmak olduğuna, ancak bu model Türkiye'ye şimdilik uygun olmadığı için özerkliğin uygulanması gerektiğine inanıyor. CHP'li Gülçiçek de, "Diyanet özerk bir yapıya kavuşturulsa bile Alevilik meselesi çözülmeli" diyor.

Diyanet ve Seksen Yıllık

Prof. Burhan Kuzu

AKP İstanbul Milletvekili Prof. Burhan Kuzu ile Anayasa hukukçusu ve TBMM Anayasa Komisyonu Başkanı olması hasebiyle öncelikle Diyanet'in anayasal statüsünü konuştuk. Prof. Kuzu, Diyanet'in laiklikle ilişkisine bakarken Türkiye'nin özel koşullarının dikkate alınmasını öneriyor. Prof. Kuzu, Türk geleneğinde -Osmanlı'da ve Selçuklu'da- devletle din arasında her zaman bir ilişki olduğunun altını çiziyor ve Diyanet gibi kurumların olmaması halinde devletin din hizmetlerinden neden elini çektiği sorusunun sorulmaya başlanacağını ileri sürüyor.

Avrupa anayasalarında da laikliğin kavramsal karşılığı ile çelişecek maddeler bulunduğunu, pek çok Avrupa anayasasının dini ibarelerle başladığını belirten Prof. Kuzu, "Kuzey Avrupa ülkeleri, Yunanistan, ya da Alman Anayasası'nda çok açık olarak dini ifadelerle rastlıyoruz. Mesela İsviçre Anayasası 'Kadiri mutlak Tanrı'nın adıyla' diye başlar. Danimarka, Hollanda ve İngiltere gibi ülkelerin anayasalarında da benzer şeyler görürsünüz" diye devam ediyor.

Prof. Kuzu, bununla birlikte İslam dininin Hıristiyanlık'tan farklı olarak dünya işlerini düzenlediğinin altını çiziyor ve bu noktanın laikliğin çerçevesinin çizilmesinde önemli olduğunu kaydediyor. Kuzu'ya göre bizde laikliğin henüz tam olarak yerleşmemesinin nedenlerinden biri de bu. Diyanet'in devletin din hizmetlerine sahip çıktığının bir göstergesi olarak önemli bir işlev gördüğünü ifade eden Kuzu, şöyle konuşuyor:

İslamiyet'te dinle devletin birlikteliği söz konusu. Osmanlı yüzyıllar boyu halifelik yapmış. Dört halife döneminde de aşağı yukarı aynı uygulama görülür. Yani devlet dinin yanında yer alırsa din kuvvetlenir ve ayakta kalabilir diye bir mantık var. Bu yüzden Türk toplumları da devletin dine sahip çıkmasını bekler.

Şimdi siz Diyanet'i alırsanız laik bir anlayışla tıpkı kiliseler gibi devletin dışına koyarsanız halk bunu yadırgar, devlet niye dine sahip çıkmıyor der. Diğer taraftan bunun devlet açısından da sakıncaları vardır. Eğer Diyanet böyle müstakil bir yapıya dönüşürse İslam'da hayır hasenat geleneği vardır. Diyanet hayır hasenat ile ekonomik olarak kuvvet kazanır ve siyasi olarak da bir güç merkezine dönüşür.

Doç. Ömer Özyılmaz

AK Parti Erzurum Milletvekili Doç. Ömer Özyılmaz, Diyanet'in Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden itibaren yürüttüğü faaliyetleri değerlendirirken kurumun çok önemli bir görevi ifa ettiğini ısrarla vurguluyor.

Doç. Özyılmaz, Diyanet'in Türkiye'de diğer kurumlar gibi genel işleyiş sorunlarından nasibini aldığını; ancak bütün eksikliklerine rağmen din ve devlet ilişkileri bakımından arzu edilen noktaya gelemeyen Türkiye için bir şans olduğunu belirtiyor.

Aynı zamanda TBMM Milli Eğitim Komisyonu üyesi olan Doç. Özyılmaz, Diyanet kadrosundaki eğitim sorununun çözümlenmesi için bir eğitimci olarak şu önerileri getiriyor:

Diyanet'i besleyen kadrolar İlahiyat ve İmam Hatip okullarından geliyor. Türkiye'de çeşitli sebeplerden dolayı İmam-Hatip Okulu öğrencilerinin en zekileri İlahiyat'ı ve dolayısıyla Diyanet'i düşünmediler. Daha çok, işte mühendislik ya da sosyal bilimler alanında eğitim yapan fakülteleri düşündüler. Buralara gidemeyenler de İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet'e yöneldi. Bu manada İmam Hatip tabanının kaymağı başka alanlara kayd, ülkenin başka alanlarında hizmet veriyor. Güzel de hizmet veriyorlar, ama Diyanet ihmal edildi bu arada. Bana göre bu değişmelidir. İmam-Hatip öğrencileri öncelikli olarak kendi kurumlarını beslemeyi düşünmeliler. "İmam-Hatip okullarının önünü keselim, başka bir yere gitmesinler" demek istemiyorum; böyle bir yasakçı yaklaşım önerilemez zaten. Ama bilimsel anlamda böyle bir ihtisaslaşma sahası açmak lazım. Diyanet'in artık gerçekten çok kaliteli hizmet vermesi gerekiyor. Çünkü Türk toplumu çok ciddi bir değişim içerisinde. Camiye gelen cemaat değişti. İletişim olanakları sayesinde dünyayı ve ülkeyi daha iyi tanıyan insanlar çoğaldı. İmamların bu insanların önünde olması lazım. Sadece saf düzeninde değil, bilgi bakımından da bunların önünde olması lazım. Bunun yolu da eğitimden geçer.

Alaattin Büyükkaya

AKP İstanbul Milletvekili Alaattin Büyükkaya da, diğer Müslüman ülkelerden yalnızca Mısır'da Diyanet İşleri Başkanlığı'na benzer bir teşkilatın bulunduğunu belirtirken, "Diyanet bize özgü bir model. Bu noktada devlet; iktidarını dinle paylaşmıyor, onu iktidarın gücüyle denetliyor" diye konuşuyor. Din-devlet ilişkilerindeki ayrımın Türk devlet geleneğinde köklü bir olgu olduğunu kaydeden Büyükkaya'ya göre, Atatürk bu geleneği ve Cumhuriyet döneminin özel koşullarını göz önüne alarak Diyanet'i kurdu. Büyükkaya, Diyanet'in seksen yıldır inanç birliği noktasında yatıştırıcı ve koruyucu unsur olarak önemli hizmetler verdiğini kaydediyor. Büyükkaya, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu üyesi olarak Diyanet bütçesiyle ilgili tartışmalara da açıklık getiriyor:

Bütçe anlamında gayri adil bir dağılım olduğunu düşünmüyorum. Bütçenin oradaki kadroya maaş olarak verilmesi zaten tanımlanıyor. Yüksek Planlama Kurulu'ndan geçiyor, Bakanlar Kurulu'nda ele alınıyor, Maliye Bakanlığı zaten hazırlıyor, sonunda süzülüyor ve Bakanlar Kurulu'ndan Meclis Plan ve Bütçe Komisyonu'na, bize geliyor, eğer bizde bir değişikliğe uğramazsa Genel Kurul'a sunuluyor. Yapılıyor bütçe. Bir sonraki yılda da bu çalışmaların sonuçları alınıyor, ibra ediliyor. Bir anlamda eski bütçe onaylanmadan da yeni bütçe kabul görmüyor. Böyle bir sistemde mutlaka bir Meclis denetimi var. Diyanet bütçesinde sıkıntı yaratacak bir şey görülmedi. Zaten camilerin yapımı halkın yardımı ve Diyanet Vakfı tarafından finanse ediliyor. Buradaki asıl büyük gelir Diyanet Vakfı'nın gelirleridir ki bunda da devletin katkısı yoktur, bunlar yardımlarla oluşur. Diyanet'in kendi bütçesi açısından sorun olacak bir şey yok. "Hac organizasyonu Diyanet Vakfı'nın tekelinde" diyenler var. Ama geçmişte farklı yerlere de verilmiş ama bu sefer de farklı sonuçlar çıkmış, buralarda aldatmalar, rantlar olmuş. Diyanet disiplini içinde Türk hacıları hiçbir zarar

görmeyen Hac hizmetini yapın dönen kesimdir. Güzel bir hizmet veriliyor. Hizmeti veren belli olduğu için bir yanlışlık varsa da hesabı sorulabiliyor.

Mehmet Yıldırım

CHP Kastamonu Milletvekili Mehmet Yıldırım ise, Diyanet'in seksen yıllık faaliyetlerini değerlendirirken "iyimser AKP'liler" diyebileceğimiz grupla paralelde görüşler dile getiriyor:

Diyanet, kuruluş felsefesine uygun olarak Cumhuriyetle inancın çatışmadığının, laikliğin inançsızlık veya dinsizlik değil, inanç özgürlüğü olduğunun bir ispatı olarak önemli hizmetler vermiş, büyük merhaleler kat etmiştir. Bu yeterli midir? Elbette ki çıtanın sonunu yakalayabilmiş değildir. Hedef çağdaş nesiller yetiştirmektir. Bu noktada eğitim önem kazanmaktadır. İmam-Hatip okulları İslamiyet üzerine bilim adamı yetiştirmelidir. Toplum, okullarda ve camilerde eğitilir. Bu yüzden Diyanet kadrolarının yetiştirilmesi son derece önemlidir.

Prof. İrfan Gündüz

AKP Grup Başkanvekili Prof. İrfan Gündüz, Diyanet'in başlangıçtaki hedefler doğrultusunda faaliyet göstermediği ve "laiklik" anlayışını çarpıttığı görüşünde. Aslen ilahiyatçı olan Prof. Gündüz'e göre Diyanet, Cumhuriyet'in kuruluşundan bir süre sonra devletin yönlendirdiği bir din anlayışını empoze eder bir görünüme girdi. Gündüz, bu bağlamda teşkilatın zaman zaman Genelkurmay'dan daha katı bir laikliğin savunucusu konumuna düştüğünü söylüyor.

Prof. Gündüz'ün Diyanet'e olumlu baktığı noktalar da var:

Milli irâdeye kulak veren, siyâsi değişimlerle nefes alan kurum, verimli hizmetler yapmış, toplumun dini kimliğinin diri kalmasına sebep olmuştur. Camilerin yaygın bir eğitim kurumuna dönüşmesini, küresel dünyada Müslüman-Türk varlığının ayakta kalması için gerekli görüyorum. İnsanımız küresel dünyada çay şekeri gibi erimemeli ama gittiği her yerde entegrasyonun en güzel örneğini vermelidir.

Mehmet Çiçek

Eski bir Diyanet mensubu olan AKP Yozgat Milletvekili (İstanbul eski Müftüsü) Mehmet Çiçek de, teşkilatın camide namaz kıldırma memurluğu haline getirildiği görüşünü ortaya atıyor ve "Diyanet asıl misyonuna derhal kavuşturulmalıdır" diyor.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın fonksiyonunu doğru anlamak için Osmanlı döneminde Şeyhülislamlık müessesinin işleyişine bakmak gerektiğini belirten Çiçek'e göre Osmanlı, laikliği en iyi uygulayan ülkelerden biriydi. Çiçek, Şeyhülislamlıktaki fetva kurumunun da yanlış anlaşıldığı kanısında.

Çiçek'e göre Şeyhülislamlıktan sonra Diyanet de görevini bir dönem doğru icra etti, ancak bir süre sonra Türkiye'deki diğer bütün müesseseler gibi kuruluş amacının dışında işler yapmaya başladı.

Atatürk'ün Diyanet Teşkilatı'nı kurarken Hanefî mezhebinin ağırlığını göz önüne aldığını belirten Çiçek, tıpkı Osmanlı'da Şeyhülislam'ın Padişah'ın yanında yer alması gibi Diyanet İşleri Başkanı'nın da Cumhurbaşkanı'nın yanında yer aldığı altını çiziyor. Çiçek, Atatürk'ün, ilk Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi'nin Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde oturmasını istemesini Osmanlı'dakine benzer istişare geleneğiyle ilişkilendiriyor.

Çiçek, Diyanet kadrosunun eğitimi konusunda çok acil çözümlere ihtiyaç duyulduğunu söylerken imamların on yaşındaki çocuktan doksan yaşındaki insana; profesörden çiftçiye kadar her insana hitap edebilecek bir bilgi yelpazesine sahip olması gerektiğini vurguluyor.

Diyanet'in hizmetlerini daha iyi yürütebilmesi için Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatı kanununun çıkarılması gerektiğini belirten Çiçek, "Sayın Başbakanla da görüştüm, Diyanet İşleri Başkanlığı kanunu çıkmalıdır" diyor. Çiçek Diyanet'in siyasete müdahale ettiği, siyasete karıştığı yönündeki iddialardansa son derece rahatsız:

Ben 32 yıl Diyanet'te çalıştım, vaizlik, müezzinlik, müftülük yaptım. Siyaseti halk yapıyor, imam yapmıyor. İmanın lafını dinleyip de A partisine B partisine oy veren yok denecek kadar azdır. O MSP ve RP geleneği ile ilgili söylenen sözlere de itibar etmiyorum. Türkiye'de at izi it izine karışmış durumda; gerçekler istatistiklerle, analitik bakış açısıyla tespit edilebilmiş değil. Biz Cumhuriyetin kuruluş dönemlerindeki din adamı boşluğunu, sokaktaki adamı mihraba geçiren anlayışı ortadan kaldırdık, okuttuğumuz insanları mihraba geçirdik. Ama sonra "arka bahçe" vesaire suçlamaları yapıyor.

Çiçek, Diyanet'in dini hizmet veremediği ortamda irticayla mücadele söyleminin de samimiyetini yitireceğini belirtiyor. İrticayla mücadelenin yolunun Atatürk'ün belirlediği üzere eğitimden geçtiğini kaydeden Çiçek, bu bağlamda din eğitiminin baştan aşağı yenilenmesi gerektiğini savunuyor.

Sinan Yerlikaya

CHP Genel Başkan Yardımcısı Sinan Yerlikaya, Atatürk tarafından din ve devlet işlerini ayırmak maksadıyla kurulan Diyanet'in 1950'den itibaren sağ iktidarların tekeline girdiğini ve o günden bu yana farklı mezhepleri yok sayarak faaliyet gösterdiğini iddia ediyor. Sinan Yerlikaya, Diyanet politikalarının değişiminin miladı olarak Demokrat Parti'nin iktidara gelişini gösteriyor. Yerlikaya, teşkilatın zamanla kuruluş amacından saptığı iddiasında:

Cumhuriyet döneminde koşullar Diyanet gibi bir kurumu zorunlu kılıyor. Düşünün Hilafet henüz sona erdirilmiş, vatandaş laikliğin ne olduğunu bile bilmiyor. Atatürk ve İnönü döneminde Diyanet'in amacına uygun hizmet ettiğini görüyoruz. Ancak 1950'den sonra Diyanet, laikliği bir tarafa bırakarak hem dini devlet işlerine karıştırdı, hem de taraflı bir şekilde sadece Sünni mezhebinin ihtiyaçlarını yerine getirir hale geldi. Alevi mezhebinin ya da diğer mezheplerin ve gayrimüslim vatandaşların dinsel ihtiyaçları dikkate bile alınmadı. Bugün 100-120 bin kişilik Diyanet kadrolarına baktığımızda Alevi birini bulmanız güçtür.

Ali Rıza Gülçiçek

CHP İstanbul Milletvekili Ali Rıza Gülçiçek, yurt içi ve dışındaki Alevi kuruluşları çoğuyla irtibat halinde olup bu kesimin sorun ve taleplerini soru önergeleriyle Meclis gündemine taşımasıyla tanınıyor. Gülçiçek, Diyanet'in seksen yılını "Hem çağın gerisinde kalmış, hem de eşit davranmamıştır" cümlesiyle

özetliyor. Diyanet'in uygulamalarını, Anayasa'nın 10. maddesindeki, "devletin bütün inançlara eşit mesafede kalması, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması" esaslarına aykırı buluyor:

Diyanet bugün Sünni İslam'a hizmet eden bir kurum haline gelmiştir. Bütçeden ayrılan 1.4 katrilyon liranın nerelerde kullanıldığı bellidir. Bu paranın Alevilere hizmet olarak dönmediği ortadadır, diğer dini gruplar da aynı muameleyi görmektedir. Bu bağlamda Diyanet Atatürk'ün öngördüğü modelin dışına çıkmış ve pek çok asli görevini de ihmal etmiştir. Mesela Diyanet, irticai faaliyetleri, köktendinciliği kontrol altına alabilmiş midir? Bence Türkiye'de dokunulmazlığı olan bir kurum varsa o da Diyanet İşleri Başkanlığı'dır.

Bir Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı'nın "Cem evleri cümbüş yeridir" diyebildiğini belirten Gülçiçek, "Bu sözler Diyanet'te hakim olan anlayışın uç noktadaki ifadesini gözler önüne sermektedir" diye konuşuyor.

Diyanet'in Statüsü Tartışması

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın statüsüyle ilgili önerilerde özerklik seçeneği ağır basıyor. Ancak özerklik savunucularını, "tam özerklik" ve "kısmi özerklik" savunucuları şeklinde ikiye ayırmak şart. Siyasetçilerden sadece ikisi özerkliğe gerek olmadığını ve mevcut statünün yeterli, olduğunu söylüyor.

Prof. Ýrfan Gündüz

AKP'li Prof. Gündüz Diyanet'in, başkanının seçimle işbaşına geldiği YÖK benzeri muhtar bir yapıya kavuşturulması modelini savunuyor; böylelikle siyaset ve sistemin yönlendirmelerinin dışında kalabilecek bir din hizmetinin verilebileceğini kaydediyor.

Mehmet Çiçek

AKP'li Çiçek, Diyanet'in özerkleştirilmesi önerisini en makul çözüm olarak değerlendiriyor ve Diyanet İşleri Başkanı'nın özel bir seçimle işbaşına gelmesi gerektiğini söylüyor.

Bir defa şu kesin bir gerçek ki, Diyanet cemaatlere bırakılmamalı. Yoksa Türkiye gibi din istismarının çok kolay yapılacağı bir ortamda çok ciddi, önü alınmaz tarikat kavgalarına yol açarız ki bu ülke için felaket olur. Bunun örneklerini Avrupa'da yaşadık, her sokak başında farklı bir ibadet anlayışı uygulandı. İkinci olarak, Diyanet İşleri Başkanı'nın seçimi özel bir statüde olmalı, dini kurum ve kuruluşların iştirak edeceği bir yapı oluşturulmalı. Atama ile değil seçimle olmalı. Seçimle belirlenen iki veya üç kişi Cumhurbaşkanı tarafından atanabilir.

Sinan Yerlikaya

CHP'li Yerlikaya, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varılan yapısını eleştirdiği için kuşkusuz statü değişiminden yana bir siyasetçi. Yerlikaya'ya göre "aslolan din hizmetlerinin cemaatlere devri." Ancak bu seçeneğin Türkiye koşullarına uygun olmadığını kabul ediyor ve ekliyor:

Demokrasisini tamamlamış ülkelerde Diyanet diye bir şey yoktur. Fakat ülkemizde henüz bu

demokrasi sorunu giderilememiştir. Bu yüzden Diyanet'in şimdilik YÖK gibi özerk bir yapıya kavuşturulmasını uygun buluyorum. Ama atamanın mutlaka Cumhurbaşkanı tarafından yapılması şart. Aksi takdirde tarafsızlığı sağlayamazsınız.

Ali Rıza Gülçiçek

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın özerk bir yapıya kavuşturulmasının gerektiğini belirten CHP'li Gülçiçek'e göre özerk yapı oluşturulduktan sonra Aleviler ve diğer mezheplerle ilgili sorunun çözülmesi gerekiyor:

Devlet ve hükümetin özerklik ve zorunlu din dersleri konusunda ciddi bir hazırlığa girmesi gerekiyor. Şu veya bu şekilde önümüzdeki dönem içerisinde AB bunu dayatacaktır. Keşke, üzülmeye söyliyorum, bu ülkenin sınırları içerisinde meşru zeminlerde bu sorun çözülebilseydi. Nitekim bütün Alevi kurum ve kuruluşları “biz azınlıkta değiliz, bu ülkenin asli bir unsuruyuz” diyorlar. İnanıyorum ki AKP de önümüzdeki dönemde bunu da dikkate alarak konu üzerinde durur ve soruna çözüm getirir. Çok fazla değil kardeşim, Anayasa değişikliği yapıp mesela zorunlu din derslerini düzenleyeceksiniz.

Prof. Burhan Kuzu

AKP'li Prof. Kuzu ise Diyanet için “kısmi özerk” bir yapıyı uygun görüyor. İlik'ten yana bir tavır takınıyor.

Gene genel idari yapı içerisinde bulunsun, gene Diyanet İşleri Başkanı'nı devletin bizatihi kendisi atasın. Ama mesela bu atamada özerk bir yapı oluşturabilir, hafif bir özerklik verilebilir. Böylece hiç olmazsa hem biraz madden kendi ayakları üzerine durabilir, hem de yetkileri bakımından ikide bir müdahale edilmez. Diyanet İşleri Başkanı çıkıp tartışılan dini konularda açıklama yapmaktan bile çekiniyor. Nihayetinde bir memur, adamlar görevden alıncağız diye korkuyorlar. Yalnız burada şunun altını çizmek lazım: Diyanet İşleri Başkanı'nın dini cemaatlerin arasında seçilmesine külliyen karşıyım. Böyle bir şey ülkeye felaket getirir. Afganistan'ın bir benzerine döneriz.

Mehmet Yıldırım

CHP Kastamonu Milletvekili Mehmet Yıldırım da “yarı-özerk” bir sistem öneriyor:

Diyanet din bilginleri adamları tarafından yönetilmeli ve yönetenler nasıl YÖK Başkanı atanıyorsa devlet tarafından atanmalıdır. Üçlü-dörtlü seçenektten biri Cumhurbaşkanı'nca atanmalıdır. Dikkat edin Başbakan ya da hükümet değil, devlet tarafından atanmalı diyorum. Yarı özerk bir kurum olmalıdır, siyaset oradan elini çekmelidir. “Diyanet İşlerinden Sorumlu Devlet Bakanı” ne demek? Bu bakan da bir parti mensubu haliyle. Bakan mı yetkili, Diyanet İşleri Başkanı mı? Din orada bağımsız, tarafsız olabilir mi? Olamaz. O yüzden yarı özerk olmalı.

Doç. Ömer Özyılmaz

AKP Erzurum Milletvekili Doç. Özyılmaz, mevcut statünün geliştirilerek muhafaza edilmesi fikrini benimsiyor. Diyanet'in icra ettiği görevin sivil dini örgütlenmelere, yani cemaatlara bırakılmasını da doğru bulmuyor. Doç. Özyılmaz; 21. yüzyıla girerken küreselleşmenin aynı zamanda toplumları atomize eden unsurları öne çıkardığına ve bu nedenle istenilen düzeyde bir birlik beraberlik atmosferi oluşturmanın zor olduğuna dikkat çekiyor ve "Diyanet bugünkü pozisyonu açısından devletin beklentilerini de yerine getiriyor. Cemaatleri de bir yönüyle kontrol ediyor, içinde bulunduğumuz koşullarda gerekli olan da budur" diyor.

Doç. Özyılmaz, özerklik modeli üzerindeki tartışmaları ise Diyanet İşleri Başkanı'nın seçimle işbaşına gelmesi bağlamında ele alıyor. Buna göre, Diyanet devlet çarkı içinde bugünkü yapısını devam ettirmeli, ancak başkanı seçimle işbaşına gelmeli. Ve şöyle bir seçim yöntemi öneriyor:

Öncelikle İlahiyat Fakültelerinde ön seçimler yapılır, seçiciler seçilir mesela. İmam Hatip okullarından da, Diyanet'ten de seçiciler seçilir. Kademeli bir seçimle onlar da başkanı seçerler. Diyanet kadrolarını besleyen İlahiyat Fakülteleridir, onun tabanında da İmam Hatip Liseleri'ni görürsünüz. Seçimler bu yöntemle yapılırsa tabana da yayılan bir olay olur. Ben eğitimci olarak bu tür bir modeli Milli Eğitim için de düşünüyorum.

Alaattin Büyükkaya

AKP İstanbul Milletvekili Büyükkaya da, Diyanet'in statüsüyle ilgili üç öneriden var olan statüyü korumanın en makul olduğunu düşünüyor. Büyükkaya, Diyanet'i zayıflatan ya da ortadan kaldıran model önerilerinin Türk devlet geleneğinin temeline dinamit koymak anlamına geldiğini de ekliyor:

Diyanet'in statüsü ne olursa olsun sonuçta bir devlet denetimi ve gözetimi olmalı. Özerk olması bağımsız olması demek değildir. Diyanet İşleri Başkanı'nı Cumhurbaşkanı'nın tayin etmesi ile Başbakan'ın tayin etmesi arasında büyük bir şekil farkı yoktur. Tabii Diyanet daha özerk bir kuruma dönüştürülebilir. Ama ben bugünkü statünün daha doğru olduğu kanaatini taşıyorum. Bu yapı seksen yıllık bir tecrübeye de ulaştı, değiştirmeye hiç gerek yoktur.

Alevilerin ve Diğer İnanç Gruplarının Temsili Tartışması

Diyanet İşleri Başkanlığı araştırmasıyla ilgili üçüncü temel soru/sorun olan Alevilik ve diğer inanç gruplarının temsili konusunda siyasetçiler arasında görüş birliği yok. Sekiz milletvekilinden dördü kabaca Aleviliğin temsiliyi doğru bulmazken, ikisi "Alevilik temsil edilmeli", biri "edilebilir" diyor. Diğerleri de Aleviliğin değil de Caferiliğin Diyanet'te temsiliyi uygun görüyor.

Mehmet Çiçek

AKP'li Çiçek, mezheplerin ya da alt kimliklerin Diyanet'te temsili önerilerinin altında Türkiye'nin bölünme planlarının yattığını ileri sürüyor. Çiçek, Aleviliğin Diyanet'te temsili meselesini değerlendirmeden önce Türklerin İslamiyet'le tanıştığı dönemlerdeki eğilimi gündeme getiriyor ve "Türkler ya da Türkler aracılığıyla Müslüman olan milletlerin tamamı Hz. Ali ile Muaviye arasında ihtilafta Hz. Ali taraftarıdır"

yorumunu yapıyor.

Çiçek'e göre Alevilik ve Sünnilik arasındaki farklılığın sebebi dini değil, politik. Bu bağlamda Aleviliğin, bir din hizmetleri kurumu olan Diyanet bünyesinde temsili talepleri de yersiz:

Türkler İslamiyet'i Hz. Ali taraftarlarından öğrenmiştir. Türker'de Yezid'in sözüne itibar edilmez. Türkler arasında hakaretin en büyüğü bir adama Yezid demektir. Bir araştırma yapılırsa Türkiye'de en yaygın ismin Mehmet, (Peygamberin adıdır) ondan sonra da Ali olduğu görülür. Şimdi soruyorum: Ben Diyanet'te Sünni'yi temsil ediyorum da İzzettin Doğan Aleviliği mi temsil ediyor? Hayır, burada korkunç bir cehalet söz konusudur. Evvela bu cehaleti ortadan kaldırmak lazım.

Doç. Dr. Ömer Özyılmaz

AKP'li Doç. Özyılmaz ise, öncelikle Diyanet'in neyi temsil etmesi gerektiği sorusunun yanıtlanmasını öneriyor. Doç. Özyılmaz, bu noktada Diyanet'in alt kimlikleri değil üst kimlikleri temsil etmesi gereken bir kurum olduğunu savunuyor. Mezheplerin son tahlilde Müslümanlık üst kimliği etrafında birleştiğini belirten Özyılmaz, Diyanet'in bu bağlamda zaten tüm mezhepleri kapsadığını söylüyor:

Bir kere ben Alevileri hiçbir zamanda İslam'ın dışında bir grup olarak görmedim, onlar Müslümandırlar. Alevilik İslam'ın çok önemli bir yorumudur. Zaten Diyanet farklı alt kimlikleri ortaya çıkarıp onlara tarla olacak bir kurum değildir. Farklı alt kimlikler, "Diyanet gelsin bizim elimizden tutsun, bizi büyütsün, beslesin, ortaya çıkarsın" gibi bir yaklaşımla hareket etmemelidir. Diyanet böyle bir görevle mezun değildir. Diyanet'i Kur'an ve Sünnet açısından İslam'ı insanlara anlatan bir kurum olarak değerlendirmek gerekir. Yoksa "Diyanet, yalnızca Ehli Sünnet'in temsilciliğini yapıyor, ötekini kabul etmiyor" demek yanlış olur. Diyanet, Ehli Sünnet, Şii, Alevi, Caferi bunların hepsinin üstünde olmalı, hepsine hizmet vermelidir. Ama bu hizmetler Kur'an ve Sünnet ışığında yapılır. Kur'an ve Sünnet hiçbir mezhebin, hiçbir kurumun değildir.

Alaattin Büyükkaya

AKP'li Büyükkaya, Avrupa Birliği İlerleme Raporu'nda azınlık olarak nitelendirilen Aleviler'in Diyanet'te temsili konusunda gelenekçi bir tavır sergiliyor ve Batı'yı bu konuda kötü niyetli olmakla suçluyor:

Batı, Türkiye'de yeni azınlık yaratma politikasını uygulamaya geçirmek için dini bütünlüğü hedef almıştır. Müslümanlar arasında azınlık yaratma politikası güdülmektedir. Oysa kendilerinde böyle bir şey yoktur. Ben şahsen bir Alevi'nin İslam'daki diğer mezhep sahiplerinden bir farkı olmadığını düşünüyorum. Onlar da aynı Allah'a, aynı peygambere, aynı kitaba inanmaktadır.

Mehmet Yıldırım

CHP'li Yıldırım da Alevilik konusunda AKP'li Çiçek, Özyılmaz ve Büyükkaya ile paralel görüşler sergiliyor:

Mezhepler olsa da İslam çatısı birdir. Alevilerin cenazesi cem evine değil, camiye gidiyor. "Diyanet yalnızca Sünni mezhebine göre örgütlenen bir kurum" deniyor. Diyanet'in acilen bu tartışmanın içinden çıkması lazımdır. İslamiyet'in Hz. Ali'nin de dini olduğunu anlatabilmek şart.

Prof. Burhan Kuzu

AKP'li Prof. Kuzu, Aleviliğin Diyanet bünyesinde temsilini “hararetle” savunmamakla birlikte ılımlı bir yaklaşım sergiliyor. “Mezheplerin ihtiyaçları karşılanmalıdır” diyen Kuzu, “Bu ihtiyaçlar Diyanet bünyesinde mi karşılsın?” şeklindeki sorumuza ise, “Diyanet bünyesinde de olur tabii efendim, neden olmasın. Bu bir ihtiyaçsa olur” yanıtını veriyor. Prof. Kuzu'nun Alevilikle ilgili görüşleriye şöyle:

Alevilik İslam'ın ana ilkelerinden uzaklaşmayan bir yaklaşım. Bir defa Hz. Ali'yi sevmeyen zaten Müslüman olamaz. Ama tabii cem evleri bizim anladığımız anlamda Aleviliği temsilen gerçekten ibadethane midir, doğrusu onu bilemiyorum. Bir kere bu konu siyasi olarak kullanılmamalıdır. Bildiğim kadarıyla Alevilik meselesini kurcalayan insanların belli bir kesimi ateisttir. Tabii bu noktada gerçekten Alevi olanlarla konunun oturup enine boyuna konuşulması lazım. Bu iş gazeteci ağızıyla, siyasetçi ağızıyla halledilemez. Bilimsel bir yaklaşım geliştirilmeli ve tatbik edilmelidir.

Prof. Ýrfan Gündüz

AKP Grup Başkanvekili Prof. Gündüz, görüştüğümüz siyasetçiler arasında Aleviliğin Diyanet'te temsili konusundaki en farklı görüşü ortaya atan isim oldu. Prof. Gündüz, yalnızca Aleviliğin değil ama Aleviliği de kapsayan Caferiliğin Diyanet bünyesinde temsilinin doğru olacağını belirtiyor. Prof. Gündüz, bu görüşü savunurken günümüzde Aleviliği ön plana çıkaran çevrelerden bazılarının inansız ve İslam'a karşı düşüncelerle taban toplayabilmek için Aleviliği istismar ettiğini de ileri sürüyor:

Alevilik İslâm'ın farklı yorumuyla ortaya çıkan fraksiyonlardan biridir. Kendi içinde de birbirinden farklı anlayış ve uygulamaları içermektedir. Bunların tümünün temelini teşkil eden Caferiliğin Diyanet bünyesinde temsilinin doğru olacağına inanıyorum.

Alevisi-Sünnisiyle bizim asırlardır mabedimiz bir, mezarlığımız bir iken, mezhepler arasında çok rahat evlilik yapılırken, Sivas ve Başbağlar katliamlarının provokasyonu bu bağlar sinsî bir propaganda ile çürütülmeye çalışılmış, cem evleri camilere; Gazi Mahallesi Mezarlığı Karacaahmet'e alternatifmiş gibi takdim edilmiştir.

Cem evi, Bektaşî tekkelerinde dervişlerin toplu “semah” ayini yaptıkları genişçe salondur. Bunun alternatifi camiler değil, Mevlevilerdeki Semahaneler ve Nakşilerdeki Tevhidhânelerdir. Camilerin sadece ibadetlere has ciddiyetine karşılık, tekkeler daha hür ortamda zikir ve sohbet yapılabilmesi maksadıyla ortaya çıkmıştır. Bugün Alevi-Sünnî kardeşliğini takviye edici anlayışa dünden daha çok muhtacız.

Sinan Yerlikaya

CHP'li Yerlikaya, Diyanet'in artık Alevilerin de ihtiyaçlarını karşılaması gerektiğini belirten siyasetçilerden biri. Yerlikaya, Aleviliğin kimi çevrelerce İslam dışı bir anlayış gibi sunulmasının ardında da bilimsel yaklaşımları değil, yıllar boyu ihmal edilmişlikten kaynaklanan hissi bir tavrı aramak gerektiğini söylüyor:

Alevilik Müslümanlık dışında bir yapı değildir. Biz Aleviliği İslam dışında bir şey olarak kabul edersek o zaman Hazreti Muhammed'in “Ehl-i Beyt'im” sözünü yok saymış oluruz. Hazreti Ali'nin kişiliğini, Hazreti Muhammed'in peygamberliğini yok saymış oluruz. Alevi inancını kabul eden insanlar bir defa Müslümandırlar, ama Hz. Ali gibi aydın Müslümandırlar.

Diyanet'in yalnızca bir dinin ya da mezhebin değil, farklı dinlerin ve dinler içindeki mezheplerin ihtiyaçlarını karşılama gerektiğini söyleyen Yerlikaya, Türkiye'de 25 milyona yakın bir Alevi kitlesinin bulunduğu savunuyor ve vergi veren bu kesimin de dini ihtiyaçlarının karşılanmasının zorunlu olduğunu dile getiriyor:

Diyanet'in kitaplarında ne yazık ki gerçekleri görmemiz mümkün değildir. Alevilik konusu, Kerbela olayı din eğitiminde kesinlikle işlenmemiştir. İslam olan büyük bir camia, Alevi camiası görmezden gelinmiştir. Bu öfke ve kin neticesinde birtakım Alevi gruplar "Biz İslam değiliz" diyor. Bu, bana göre tarihten gelen bir sitemdir, bir isyandır ve bilimsel değildir. Diyanet artık Alevilere de hizmet veren bir kuruma dönüştürülmelidir.

Ali Rıza Gülçiçek

Diyanet'te temsil probleminin çözülmesi için Alevilerin kendi içlerinde bile bir konsensüs sağlayamadıkları yönündeki eleştirilerde gerçeklik payı olduğunu kaydeden CHP'li Gülçiçek ise, "Ama çözüm için adım atılırsa ben birlik sağlanacağına inanıyorum" diyor:

Aleviler içinde farklı düşünen kesimler var, ancak onların sayısı sınırlı. Ehli Beyt Vakfı gibi biraz daha Şia etkisinin ağır bastığı kurumlar var. Onun dışında Alevi-Bektaşî Konfederasyonu olsun, Cem Vakfı olsun inanış biçiminde, Aleviliğe yaklaşımda çok fazla ayrışma yoktur. Ben Alevi dernekleriyle, gruplarıyla irtibat halindeyim, sürekli konuşuyoruz. Bazıları diyor ki "Diyanet kaldırılmalı", bazıları diyor ki "reform edilmeli ve biz de bu yeni yapı içerisinde yer almalıyız". Ancak masaya somut bir öneri konulduğu zaman bu görüş ayrılıkları ortadan kalkacaktır.

VII. Sünni Cemaatlere Göre Diyanet

Diyanet İşleri Başkanlığı, tarihi boyunca hep Sünni İslami cemaatlerle birlikte anıldı, anılmaya devam ediyor. 80 yıl boyunca Diyanet ile cemaatlerin arasının nasıl olduğu tartışıldı. Aralarındaki her türden rekabet, çekişme ve çatışma ilgi uyandırdı. Cemaatlerin Diyanet kadroları arasına sızıp sızmadığı, camilerde faaliyet yürütüp yürütmedikleri merak edildi.

Cumhuriyeti kuran iradenin Diyanet aracılığıyla dini hayatı denetim, en azından takip altına almak istediği açıktır. Bu bağlamda Diyanet'e, kimi zaman doğrudan, kimi zaman dolaylı olarak Sünni İslami cemaatlerle mücadele etme, onların etkinliğini sınırlama görevi verildi. Cumhuriyetin kendini dini akımların tehdidi altında hissettiği durumlarda Diyanet daha stratejik bir konum sahibi olabildi.

Ancak devlet İslami cemaatlerle ilişki sorumluluğunu hiçbir zaman bütünüyle Diyanet'e yükledi. Her şeyden önce, toplumsal meşruiyetleri ne olursa olsun, cemaatlerin yasal hiçbir dayanakları yoktu, bu nedenle her türlü faaliyetleri güvenlik ve istihbarat birimleri tarafından yakından takip edildi. Dönem dönem kimi İslami gruplara karşı sert kampanyalar yürütmekle birlikte devlet hiçbir zaman bütün cemaatleri karşısına alma yoluna gitmedi; kimileriyle el altından ilişkiler de geliştirdi.

Çok Partili Dönemde Devlet-Cemaat İlişkileri

Çok partili hayata geçince, partiler en azından oy alabilmek için cemaatlerle daha yoğun ve doğrudan

temasa geçmeye başladılar. Cemaatler uzun bir süre siyasi iktidarı doğrudan talep etmediler, hep sağ kitle partilerini destekleme yoluna gittiler. 1980'li yıllarda radikal İslami dalgayla birlikte kimileri de "şariat devleti"nin propagandasını yaptı, ancak bu konuda hep ölçülü oldular.

Bunun bir dizi nedeni sayılabilir, ancak cemaatlerin başlıca hedefi var kalmak ve güçlenmek olduğu için, genellikle iktidarlara yakın olmak, onun içine temsilci yerleştirmek çizgisini benimsediler. İktidara yakın olmakla, devletten gelebilecek saldırı ihtimallerini azaltmak istiyorlardı. İkinci olarak devletin geniş maddi imkânlarından (iş, teşvik, ihale...) yararlanmayı hesaplıyorlardı. Bu arada hükümetlerin icraatlarında İslami esasları mümkün olduğunca gözetmesi için lobi faaliyeti yürütmekten de geri kalmadılar. Sağ kitle partileri, uzun bir süre, başta tarikatlar olmak üzere İslami cemaatlerle doğrudan pazarlık etme yoluna gittiler. Bunun sonucunda değişik cemaatlerin temsilcileri milletvekili olarak parlamentoya girdi, hatta içlerinden bakanlar da çıktı. İslami cemaatlerin yasal nedenlerle yarı-gizli bir konumda olduğu dönemlerde bu tür pazarlıklar anlamlıydı, ancak zamanla cemaatler yeraltından çıktı ve bu yeni dönemde cemaat bağları hızla gevşemeye başladı. Müridmiş gibi yapanlarla, kendisini şeyh ilan edenlerin sayısı çoğaldı. Bu gevşeme sonucu, müridlerin içinden, şeyhinin işaret ettiği parti ya da adaya oy vermeyenler de çıktı.

Aslında bir tarikat şeyhi ya da cemaat liderinin, herhangi bir partiye çok açık bir şekilde taahhütte bulunması ender rastlanan bir durumdur. Genellikle hem şeyh, hem siyasetçi her şeyin çok açık yürümemesine razı olmuşlardır. Politikacı için bir şeyhi ziyaret etmek başlı başına yeterlidir. Bir kere ziyaret ettikten sonra kendi kanallarıyla şeyhin desteğini kopardığının propagandasını yapacaktır. Şeyh ise destek söylentilerini ne yalanlar, ne de onaylar; zaten "kapısı herkese açık"tır. Her ziyaret, kendisi ve cemaatini daha güçlü gösterir. Öte yandan politikacılarla bazı İslami cemaatler arasında gerçekten siyasi pazarlıklar olmuştur, ama bunlar cemaat liderlerinden ziyade, onların yakın çevresi, özellikle de varsa liderlerin erkek çocukları veya damatlarıyla yapılmıştır.

Milli Görüş Hareketi ve Cemaatlerin Siyaseten Bağımsızlaşması

Türkiye'de cemaatlerin sağ kitle partileri yerine siyaset sahnesinde bağımsız olarak yer alması 1970'de kurulan Milli Nizam ve onun kapatılmasıyla yerini alan Milli Selamet Partileri aracılığıyla olmuştur. MNP Nakşibendiliğin İskender Paşa Dergahı'nın o dönemki şeyhi Mehmed Zahid Kotku'nun onay ve teşvikiyle kurulmuştu, MNP ve MSP dindar kamuoyu nezdinde meşruiyetlerini, dönemin en saygın mutasavvıflarından olan Kotku'nun desteğinden alıyordu. Ayrıca bir grup Nurcu kadro da Adalet Partisi'ni terk edip bu partiler içinde yer aldı.

MSP'nin üst düzey kadroları, edindikleri politik tecrübeden cesaret alarak bu dinsel meşruiyetin yanına, birtakım yasal zorunlulukları da bahane ederek siyasal meşruiyeti koydular. 12 Eylül 1980'e doğru hızla yol alan Türkiye'de Kotku'nun MSP yöneticilerini uyardığı ama sözünü pek geçiremediği öne sürülmektedir. Nitekim Kotku'nun vefatından sonra yerini damadı Prof. Mahmut Esad Coşan'ın almasıyla Necmettin Erbakan ve arkadaşları artık kendilerini dinsel anlamda da bağımsızlaştırma yoluna gittiler. 1983'de kurulan Refah Partisi, Prof. Coşan'ın ve İskender Paşa dergahının desteğini bir süre sonra kaybetti, ama ülke çapındaki bir dizi irili ufaklı cemaati de bağrında toplamasını bildi. Nurculuk, Süleymanlık gibi çağdaş İslami ekollerden ziyade tarikatların sahiplendiği Milli Görüş hareketi, dinsel saiklerle kendisine gelenlere politik kimlik sunmakta başarılı oldu. Bir zamanların "Önce Nakşi sonra MSP'li" olanları, zamanla "Önce Milli Görüşçü sonra Nakşi" oldular.

RP ve onun yerine kurulan Fazilet Partisi için sorun, elinin altındaki cemaatleri korumak ve destek

halkasına her geçen gün yeni cemaatleri eklemektir. Bu eklemeleri ise cemaat liderlerinin ayağına gitmek yerine, kendisini onlar için cazip kılacak adımlar atarak ortak bir noktada buluşarak gerçekleştirilmeyi tercih ediyordu. Ancak 35 yıllık Milli Görüş hareketinin, bu süre içinde Türkiye’deki Sünni cemaatlerin çoğunu yanına çekebildiğine hiç tanık olunmadı. Çünkü cemaatlerin hatırı sayılır bir bölümü, beka kaygısıyla, Erbakan ve arkadaşlarının peşinde bir “macera”ya atılmaktan hep uzak durdular. Buna karşılık AKP kısa süre içinde bu kaygıyı ortadan kaldırdı ve hâlâ Milli Görüş’te (Saadet Partisi) ısrar edenlerin dışındaki cemaatlerin ezici bir çoğunluğunun doğrudan ya da dolaylı desteğini almayı bildi.

Devletin Cemaatlerle İlişkilerinde Diyanet’in Rolü

Devletin ve siyasi partilerin cemaatlerle ilişkilerinde Diyanet genellikle ön plana çıkmadı, gölgede kaldı. Etkili cemaatlerin büyük bölümü Diyanet’i devletle kendileri arasında sıkışmış bir kurum olarak algıladılar ama bir “köprü” olarak görmediler. Yine cemaatlerin çoğu Diyanet’e karşı çıkmadı, bağlıları camilere devam etti, hatta birçok cemaatin lideri, şeyhi Diyanet’in kadrolu elemanı (imam, vaiz) olarak görev yaptı. Öyle ki Nakşibendiliğin İskender Paşa (Mehmet Zahid Kotku) ve İsmail Ağa (Mahmut Ustaosmanoğlu) dergahları adlarını şeyhlerinin görev yaptığı İstanbul Fatih’teki camilerden aldılar. Fethullah Gülen’in de uzun süre vaizlik yaptığı biliniyor.

Bununla birlikte Diyanet’e karşı çıkan cemaatler de olmadı değil, hatta bunlardan Süleymancılar uzun bir süre gündemlerinin birinci sırasına Diyanet’le savaşı koydu. Savaş Diyanet’teki Süleymancı kadroların yerini sistemli olarak İHL mezunlarının almasıyla başladı, Diyanet’in, Süleymancılığın en temel faaliyeti olan Kuran öğretimi alanına, camilerde resmi Kuran kursları açmasıyla şiddetlendi. Süleymancılar Diyanet’le olan kavgalarını bir süre sonra doktriner alana taşıdılar ve kurumun “Mezhepsizler” ve/veya “Vahhabiler” tarafından ele geçirildiğini ilan ettiler. Bu ideolojik çatışmada emekli albay Hüseyin Hilmi Işık’ın liderliğindeki –bu nedenle Işıkcılar olarak anılan- Nakşibendi kökenli grup da Süleymancıların yanında saf tuttu.

Diyanet üzerine kapsamlı araştırmaları olan Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Doç. İsmail Kara bu kavga’nın 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin hemen ardından son bulduğuna dikkat çekiyor:

“Normal olarak Diyanet’in cemaatler üzerinde hiçbir otoritesi yoktur. Yalnız 12 Eylül askeri müdahalesinden sonra dönemin Diyanet İşleri Başkanı Tayyar Altıkulaç’la cemaatler arasında bundan sonra ne olacağına dair konuşmalar, tartışmalar oldu ve birtakım kararlar alındı. Bunları neticelerinden çıkarıyorum. Bu görüşmelerin kararların neler olduğunu ben bilmiyorum, görmedim, görmem de mümkün değil. Süleymancılar Diyanetin karşısında duran bir grup olmaktan 12 Eylül’den sonra vazgeçtiler ve bugün de bu durum sürüyor. Nurcular hiç sert olmamışlardır, Diyanet’in karşısında alternatif bir grup konumunda değillerdir. Hüseyin Hilmi Işık cemaati ki bir zamanlar Diyanet imamlarının arkasında namaz kılmazlardı; bugün aralarında bir sorun yok.”

Türkiye’nin önde gelen fıkıhçılarından ve Diyanet’i yıllarca yöneten kadroları derinden etkilemiş olan Prof. Hayrettin Karaman da cemaatlerin artık Diyanet’le bir sorunları kalmadığını doğruluyor: “Türkiye’deki cemaatleri ikiye ayırmak gerekli: Diyanete karşı olanlar ve olmayanlar. Vaktiyle çok sert bir şekilde Diyanet’e karşı olan iki cemaat vardı. Bunlardan bir tanesi bayağı yumuşadı ki bunlar Süleymancılarıdır. Bunların İmam Hatip liseleri, İlahiyat fakülteleri ve Diyanet’le ilişkileri epey yumuşamıştır.

Oldukça normal noktaya gelindi. İki kurumun da birbirine bakışında epey değişimler oldu. Geriye bir tanesi kalmıştı. Üstadlarının (Hüseyin Hilmi Işık) kitapları hakkında Diyanet'in olumsuz fetva vermesi nedeniyle bir husumet oluşmuştu ki bu husumet kısmen devam etmekte. Fakat onların cemaat olarak çok güçlü olduklarını düşünmüyorum. Fethullah Hocalar olsun, başka Nurcu gruplar olsun Diyanet'le bir karşıtlık içinde değiller. Bunları nazari itibara alırsak bunlar bile kendi camialarına değil ama öteki camiaya meşruluklarını ispat etmek ve ifaade etmek durumunda kaldıklarında kıymeti kendinden menkul olmayacağı için Diyanet'i otorite olarak kullanıyorlar.”

Menzil Cemaatinin Diyanet'e Bakışı

Araştırmamız kapsamında birtakım cemaatlere ulaşmaya, onların Diyanet hakkındaki görüşlerini almaya çalıştık. Bunlardan Süleymanlılar “prensip olarak” görüşmek istemediler. Ancak cemaatlerinin geçmişte olduğu gibi Diyanet'le bir sorunları kalmadığı tespitini de doğruladılar.

Merkezi Adıyaman'ın Menzil köyünde olduğu için “Menzilciler” olarak bilinen ve ülke çapında yaygın olan Nakşibendi cemaatinin önde gelen bir ismiyse, Diyanet'e bakışlarını bize şöyle özetledi: “Bizim şu ana kadar Diyanet'le bir sorunumuz olmadı. Diyanet'e iyi bir bakış açımız var. Biz her zaman camilere gitmeyi teşvik ediyoruz. Diyanet güzel bir kurumdur. Cemaatler tarafından ele geçirilmesi gibi iddiaların sık sık ortaya atılmaması lazım, böyle bir şey olmaz, olamaz.

Diyanet'in bırakın lağvedilmesini daha da güçlendirilmesini istiyoruz. Daha müstakil, RTÜK gibi güçlü bir kurum olması lazım. Lağvedilirse sapıklar meydana çıkar. Her başına sarık takan ‘ben alimim’ diye ortaya çıkar. Diyanet 80 yıldır var. Cumhuriyetle beraber kurulmuş ve bir hatası olmamıştır. Memleketi iyi götürmüştür.

Özerk olursa daha rahat olurlar. Devlet memurluğu kalsın ama daha bir özerk olsun. TV'lerde çok seviyesiz tartışmalar oluyor, Diyanet girsin diye düşünüyoruz, ama şu haliyle çok da Diyanet'in gireceği bir arena değildir. Seviyeli olursa Diyanet de girmeli aslında. Diyanet'in biraz ileri çıkması lazım.”

Nurculuğun Yeni Asya Kolunun Diyanet'e Bakışı

Diyanet hakkında Nurculuğun en önemli kollarından olan Yeni Asyacıların değerlendirmelerini Yeni Asya Gazetesi'nin sahibi Mehmet Kutlular'dan aldık. Kutlular sorularımızı şöyle yanıtladı:

Diyanet'in 80 yıllık faaliyetlerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Kutlular: Diyanet İşleri Başkanlığı bir bakıma Osmanlı'daki “Meşihat” kurumunun devamı olarak kuruldu. Ama Meşihat'a göre çok daha dar ve sınırlı bir çerçevede faaliyet gösterdi. Osmanlı Meşihat'ı, padişahlık sistemi içinde dahi Diyanet'e kıyasla daha özgür bir ortamda hizmet veriyordu. Hatta padişahı denetleyip uyarabiliyordu. Ama Diyanet tamamen devlete bağımlı bir statü ile, bir kamu kurumu niteliğinde tanzim edildi. Bu da din hizmetinde ondan beklenen performansı göstermesini engelledi. Başkanlığın tek parti döneminde dini hayatı tahrip ve dejenere etme girişimlerinde etkin şekilde kullanılmasına ise, kurumun başında görev yapan medrese kökenli -bilhassa Ahmet Hamdi Akseki ve Hasan Hüsnü Erdem gibi-ulemanın dirayetli tavrı ve yapılmak istenenlere toplum tarafından gösterilen pasif direniş bir ölçüde mani oldu. Ancak Diyanet'i konjonktürel rüzgârlara bağlı olarak zaman zaman

devlet, zaman zaman da siyaset kaynaklı baskıların hedefi kılan yapısal sorun, bugün de devam ediyor. Diyanet'in daha özerk bir yapı ve işleyişe kavuşturulması taleplerinin kaynağı, işte bu sıkıntılardır.

Siz Nurcular Diyanet ile nasıl bir ilişki içinde oldunuz?

Kutlular: Tek parti ve ihtilâl dönemlerinde Diyanet'le ya hiç ilişkimiz olmadı ya da Diyanet gerek kurum olarak, gerekse taşradaki kimi görevlileri kanalıyla karşımıza çıkarılmak istendi. Çok partili demokrasi döneminde ise ilişkiler rahatladı ve olumlu bir gelişme kaydetti. Nitekim Bediüzzaman Said Nursî, tek parti döneminde ısrarla uzak durduğu Diyanet'le, 1950'den sonra, o zaman başkanlık koltuğunda oturan

Ahmet Hamdi Akseki'ye mektuplar yazarak iletişim kurdu ve karşılığında müspet cevaplar aldı. Açılan Nurculuk davalarında bilirkişi olarak mütalaası istenen Diyanet'in Risale-i Nur eserleri hakkında verdiği raporlar da hep olumlu oldu. 27 Mayıs'tan sonra Diyanet'in Nurculuk aleyhinde yayın yapması yönünde ihtilal yönetimince yapılan baskılara direnen Başkan Hasan Hüsnü Erdem istifa etti. Akabinde yapılan menfi yayınlar ise kamuoyunda mâkes bulmadı ve tepki çekti. Son başkanlardan Mehmet Nuri Yılmaz döneminde de Diyanet'le genelde olumlu ilişkiler içinde olduk, ancak 28 Şubat sürecinin getirdiği baskılar bu ilişkilere zarar verdi.

Diyanet hakkında farklı modeller tartışılıyor; özerklik, lağvedilmesi gibi. Sizin görüşünüz nedir?

Kutlular: Bizim teklifimiz, Bediüzzaman'ın vaktiyle Meşihat için önerdiği modelin günümüz şartlarına uyarlanmasıdır. Buna göre Diyanet özerk bir kurum haline getirilmeli ve başkanı atamayla değil, seçimle gelmeli. Seçimi yapacak ve aynı zamanda dinî konuları müzakere edip vaki soruları cevaplayacak heyet bugünkü Diyanet teşkilâtında din hizmeti veren kadrolardan, Din İşleri Yüksek Kurulu üyelerinden, müftülerden, herhangi bir resmi irtibatı bulunmayan bağımsız din âlimlerinden, ilâhiyat fakültelerinden ve sivil örgüt niteliğindeki cemaatlerden temsilcilerin iştirakiyle oluşturulabilir. Bu heyete İslam dünyasından temsil kabiliyetini haiz seçkin isimler de dahil edilmeli ve böylece Diyanet global bir vizyona kavuşturularak bütün dünya Müslümanlarına hizmet sunabilecek bir konuma getirilmeli. Bir süre önce Diyanet'in organizasyonu ile başlatılan Avrasya İslâm Şuraları, bunun altyapısını oluşturmak için uygun bir zemin olabilir.

Kurumun özerkliği açısından büyük önem taşıyan finansman konusunda ise, Osmanlı döneminde başarıyla işletilen vakıf sistemi ihya ve modernize edilerek tekrar devreye sokulmalı. Bugün devlet bütçesinden aldığı pay bazı çevreler tarafından sürekli eleştiri konusu yapılan Diyanet'in, hizmetlerini vakıf ve zekât gelirleriyle yürütmesine imkân verecek bir malî özerklik sistemi geliştirilmeli.

Farklı dinlerin, inanç gruplarının ve Aleviliğin Diyanet'te temsili önerisine nasıl bakıyorsunuz?

Kutlular: Farklı dinlerin Diyanet'te temsili, bu kurumun var oluş esprisini ve misyonu ile bağdaşmaz. Ancak farklı dinlerle diyalog için kurum bünyesinde ayrı bir ünite ihdas edilebilir ve edilmeli. Alevilik örneği verilerek sözü edilen “farklı inanç grupları” ifadesi ise bize göre yanlış. Çünkü herkesi aynı tevhid inancında buluşturan İslam'da farklı inanç grupları olmaz. Ama temel metinlerden çıkarılacak uygulamaya yönelik hükümlerin değişik sosyal, ekonomik, coğrafi... şartlara göre ortaya çıkabilecek farklı yorumları

mezhepleri bu zorunluluğun bir neticesi olarak doğmuştur. Diyanet'te bu mezhepler başta olmak üzere, İslam'ın tevhid ortak paydasında birleşen farklı düşünce ekolleri temsil edilebilir ve edilmeli. Bu çerçevede, farklı düşüncelerin özgürce ifade ve müzakeresine imkân verilmeli. Bu müzakereler sonucu üzerinde ittifakla veya oy çokluğu ile birleşilen hususlar bağlayıcı içtihatlar olarak kamuoyuna deklare edilirken, azınlıkta kalan görüşlere, sahiplerine kendi içtihatlarına göre amel etme imkânı da verilerek, saygı gösterilmeli. Aslında fıkıh tarihinde bu prensip İslâm bilginleri tarafından çok güzel uygulanmıştır ve fıkıh literatürü bunun sayısız örneğiyle doludur.

Özelde Alevilik konusuna gelince: Alevilik adına konuştukları iddiasıyla ortaya çıkan çok sayıda kişi ve kuruluşun verdiği birbiriyle de çelişkili -ve çoğunlukla siyasi içerikteki-mesajlara bakıldığında, bu karmaşık tablo ile Diyanet'te temsil talebi arasında mantıklı bir bağ kurmak mümkün görünmüyor.

VIII. Alevilere Göre Diyanet

Türkiye'de son yıllarda en çok tartışılan kurumlardan biri olan Diyanet İşleri Başkanlığı'na belki de en sert eleştiriler Alevi-Bektaşî kesiminden geliyor. Aynı şekilde, Diyanet'te mezhep ve tarikatların temsili söz konusu olduğunda ilk akla gelen Aleviler oluyor. Her ne kadar Alevi-Bektaşîler, Diyanet'te temsil hakkında farklı görüşe sahip olsalar da bu kurumun Sünnî -hatta Hanefî- olduğu, diğer inançlara ayrımcılık yaptığı tespitinde ve şu anki statüsüne itirazda birleşiyorlar. Bir diğer ortak noktaları da zorunlu din dersi uygulamasına karşı çıkmaları.

Alevilerin temsili konusunun sadece ülkenin içişlerini değil, Türkiye-AB ilişkilerini de çok yakından ilgilendirdiğini, Literatür Tarama bölümünde, İlerleme Raporları'ndan hareketle ayrıntılı bir şekilde irdelemiştik. Bilindiği gibi en son 2004 İlerleme Raporu'nda, Alevilerin de tepkisini çekecek ölçüde, "Aleviler hâlâ Müslüman bir azınlık olarak tanınmıyor" ibaresi yer aldı.

(<http://www.deltur.cec.eu.int/!publishdocs/tr/2004recommendation.doc>)

Son yıllarda kültürel kimlikleri güçlenen Alevi-Bektaşîlerin istek ve taleplerine karşı ilgisizlik ve siyasi iktidarların ağırdan alan tutumları Alevi çevreleri talepleri konusunda daha keskin tavırlar almaya itiyor. Alevilerin her platformda sık sık tekrarladıkları eleştiriler 1992 yılından itibaren Diyanet tarafından ele alınmaya başlandı. O tarihten itibaren Diyanet Alevileri anlama ve entegre etmeye yönelik olarak birtakım araştırma ve yayın faaliyetlerine girişti. Diyanet tarafından Aleviler üzerine yapılan yayınlar, daha çok bu kesimin dağınık bir yapı arz etmesine vurgu yapan ve Alevi taleplerini, halihazırdaki Diyanet'in faaliyet alanları ve anayasal meşruiyetinin ötesinde talepler olarak değerlendiren birer reddiye olmaktan ibaret kaldı. Sonuçta Diyanet gerek Alevi kimliği ve inancını, gerekse bu kesimin taleplerini anlama ve kavrama konusunda, önyargılı yaklaşımı nedeniyle hep yetersiz kaldı. Diyanet'in ve onunla paralel düşünen bazı Sünnî kişi ve çevrelerin temel sorunu, Aleviliği Alevilerin yaşadığı ve gördüğü şekilde değil de kendilerinin gördüğü ve hatta görmek istediği şekilde tanımlamak istemeleri idi.

Biz tam da bu sebeple Alevilerin Diyanet'e bakışlarını bizzat kendilerinden öğrenme yoluna gittik. Bu amaçla kesimin önde gelen dernek, vakıf ve cem evlerine bizzat gidip röportajlar yaptık; gidemediklerimize de telefon, faks ve e-posta yoluyla ulaşım görüş ve önerilerini derledik. Bu suretle, hazırladığımız beş temel soru çerçevesinde İstanbul, Anadolu ve Avrupa'da ulaşabildiğimiz ve yanıt alabildiğimiz kurum ve kişiler vasıtasıyla raporumuzun bu bölümünü şekillendirdik.

Temel olarak sorduğumuz sorular ve çıkış noktaları şöyleydi.

1. Alevilik sizce nedir? Alevi inancını nasıl değerlendiriyorsunuz? (İslam içinde mi, dışında mı, mezhep mi tarikat mı, vb..)

Yukarıdaki soru Alevi kesim içerisinde dahi tartışılan bir kimlik tanımlamasını ortaya çıkarmaya ve bu kimlik üzerinden hangi algılamaların yapıldığını tespit etmek amacıyla yönelikti. Çünkü Aleviliğin Aleviler içinde farklı tanımları yapılmakta ve bu tanımlamalar Alevi olmayan kesimlerin Aleviliği algılayışlarıyla da birleşince ortaya değişik sonuçlar çıkmaktaydı.

2. 80 yıldır hizmet veren Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bugüne kadarki faaliyet ve hizmetlerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Araştırmamızın temel konusu Diyanet'in Alevi kesim dernek, vakıf ve kanaat önderleri tarafından tarihsel bir izlekle nasıl değerlendirildiğini öncelikle ortaya koymak, kurum hakkında çözüme götürücü sürecin kapısını açacaktı.

3. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın statüsüne ilişkin tartışmalarda üç farklı öneri öne çıkıyor. Bunlar; a) Varolan statüsünün aynen devam etmesi; b) Başkanının siyasi atamayla değil seçimle göreve geldiği özerk bir kurum haline dönüşmesi; c) Devletin dini hayattan çekilip Diyanet İşleri Başkanlığı hizmetlerinin toplumdaki sivil dini örgütlenmeler olarak da tanımlanan cemaatlere bırakılması. Bu modellerden hangisi sizce doğru modeldir? Sizin Diyanet İşleri Başkanlığı üzerine yeni bir model öneriniz var mı?

Bu sorumuzun amacıysa şu ana kadar Diyanet'in statüsü ve reform tartışmalarında öne çıkan üç ana başlık üzerinden tartışmanın yönlendirilmesiydi. Soru sorulan kurum ve kişilerin bu seçeneklerden hangisine daha yakın durdukları, hatta hangisini daha uygun görüyorlarsa bu seçeneğin ayrıntılandırılması bu amacı takip etmekteydi. Karşımıza bu üç seçenektan farklı öneriler de çıktı. Bunlar da yeni bir model başlığı altında ele alınabilecek cevaplardı.

4. Aleviler başta olmak üzere farklı inanç gruplarının ve dinlerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nda temsil edilmesi önerisi hakkında ne düşünüyorsunuz? Alevilerin Diyanet İşleri Başkanlığı içinde temsilini mi savunuyorsunuz? Yoksa farklı bir örgütlenme içine mi girmeliler? Bu konudaki görüşünüz nedir?

Kamuoyunda özellikle CEM Vakfı tarafından seslendirilen bu görüşün farklı Alevi çevreleri içerisindeki algılanışıyla beraber Alevilerin kendi örgütlenmeleri (Birlik, Federasyon, Konfederasyon v.b) ve bu örgütlenmelerin amaçları hakkında bilgi sahibi olmaya çalıştığımız bu soruda sorunun ikinci aşaması için tatmin edici cevaplar alamadığımızı söyleyebiliriz. Bu durum ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

5. Alevilerin yukarıda bahsedilen Diyanet'in statüsü etrafında da şekillenen Türkiye Cumhuriyeti içerisindeki konumunun Avrupa Birliği İlerleme Raporlarında "azınlık" bölümünde ele alınması konusunda ne düşünüyorsunuz? Türkiye'nin AB ile üyelik müzakereleri konusunda Alevilerin devlet tarafından algılanışına bakışınız nedir?

Türkiye'yle AB'nin tam üyelik müzakerelerini başlatıp başlatmayacağını veya hangi tarihte başlatacağının kararının verileceği 17 Aralık AB Zirvesi öncesinde yayınlanan 2004 İlerleme Raporunda giriş bölümünde ifade ettiğimiz temel Alevi talepleri üzerinden bazı sıkıntılar yine dile getirilmişti. Taleplerden çok "azınlık" başlığı altında ele alınma ile tartışmanın odak noktası kaydı. Basın daha çok, Alevi dernek ve temsilcilerinin kendilerini "asli unsur" olarak tanımlayıp tanımlamadıkları üzerinden tartışmayı yürüttü. Biz bu soruyla tartışmanın merkezini daha açılımcı bir yöne kaydırmayı hedefledik. Bu vesileyle Türkiye'de ve Avrupa'da yaşayan Alevilerin, Türkiye'nin muhtemel AB üyeliği ile ilgili görüş ve faaliyetleri hakkında da fikir sahibi olduk.

Görüş ve öneri derleme kapsamında görüşlerine başvurduğumuz ve bize cevap veren kişi ve kurumlar şunlar:

- CEM Vakfı (Prof.Dr.İzzettin Doğan)
- Hüseyin Gazi Derneği (Gülağ Öz)
- Pir Sultan Abdal 2 Temmuz Kültür ve Eğitim Vakfı (Murtaza Demir)
- Karacaahmet Sultan Eğitim ve Kültür Vakfı (Vahap Güngör)
- Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı (Ali Doğan adına Vakıf Genel Saymanı Ercan Geçmez)
- Pir Sultan Abdal Kültür Derneği (eski Başkan Ali Balkız)
- Alevi-Bektaş Eğitim ve Kültür Vakfı (Lütfi Kaleli),
- Gazi Cem evi Hacı Bektaş Veli Kültürünü Tanıtma Derneği (Hıdır Elmas),
- Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu ve Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu
- (Turgut Öker, İsmail Kaplan)
- Hamburg Alevi Kültür Merkezi (Hasan Kılavuz),
- İstanbul Hacı Bektaş Veli Kültür ve Tanıtma Dernekleri eski Başkanı Dr.Beyzade
- Özkahraman
- Gazeteci-yazar Reha Çamuroğlu
- Gazeteci-yazar Cemal Şener
- Gazeteci-yazar Rıza Zelyut

Ayrıca literatür tarama ve basın takibi sonucu görüşlerini derlediğimiz Alevi kişi ve kurumları da bulunmaktadır.

Alevilik Tanımları

Diyanet çevresinde şekillenen tartışmalara geçmeden önce “Alevilik nedir?” sorusuna verilen yanıtları irdelememiz gerekiyor. Bu tartışma içerisinde de Alevi kesim içerisinde bazı farklı yorumlar göze çarpmakta.

Örneğin CEM Vakfı Aleviliği şöyle tanımlıyor:

Alevi İslam anlayışı Hz. Muhammed ve Hz. Ali döneminden günümüze varlığını sürdüren ve İslam içinde, inanç, ibadet kural ve kaidelerini bin dört yüzyıl önce oluşturan ve bin dört yüz yıldır uygulayan bir inanç sistemidir. Alevilik tartışmaya yer bırakmayacak şekilde İslam içinde, İslamiyet’in temel din kurallarını kabul eden, Hz. Muhammed’i Hakk peygamber, Kur’an’ı Kerim’i Tanrı’nın Hz. Peygamber vasıtasıyla insanlığa tebliğ ettiği kutsal kitap kabul eden ve tüm yaşamlarını Hz. Peygamber’in ve onu en iyi anlayıp, onun kurduğu dini en iyi şekilde yorumlayıp yaşayan Hz. Ali ve onun soyundan gelen Ehli Beyt sülalesinin yolunu takip eden Müslüman topluluktur. Anadolu’nun Türkler tarafından fethiyle birlikte Hoca Ahmet Yesevi düşüncesi ve Hacı Bektaş Veli ile kökleşmiş ve Alevilik yorumu Osmanlı Devleti’ni kuran ana düşünce sistemi haline de gelmiştir.

Gazi Cem evi Hacı Bektaş Veli Kültürünü Tanıtma Derneği Başkanı Hıdır Elmas'ın tanımıysa şöyle:
Ali taraftarı, Ali'yi seven ve de tüm insanlara bir nazarla bakan, Allah-Muhammet-Ali üçlüsünün bir araya getirdiği ve hiç kimseye ayırım yapmadan tüm insanlığa sevgi bağıyla kucak açan İslam'ın özüdür. İslam'dan ayrılmayan bir bütün olan Alevilik kendisinden sonra iki emanet Ehli Beyti ve Kuran-ı Kerim'i bırakan Hz.Muhammet ve Hz.Ali yoludur. Ehli Beytin, 12 İmamın, 40 makamın, dört kapının bütünleşmesinden meydana gelen evrensel bir inanç biçimidir. Ayrı bir mezhep değildir.

Reha Çamuroğlu'na göreyse Alevilik, göçebe kültürü, 12 imam şiiiliği ve tasavvuf bileşenlerinden oluşmaktadır. Alevilik bu üçlüden zaman zaman birinin, zaman zaman bir diğersinin öne çıktığı bir biçimdedir. Çamuroğlu'na göre "İslam içi ya da dışı" tartışması çok anlamlı bir tartışma değildir. Çünkü tüm temel kaynakları İslam'ın kaynaklarına referanslarla doludur. Aleviliğin ilk temel arketipi olan Hz.Ali, Hz.Muhammed'in damadıdır, yeğenidir ve İslam'ı ilk kabul eden erkektir.

Böyle bir arketip üzerine kurulmuş bir sembolik yapının İslamın dışında olduğunu söylemek çok ciddiye alınacak bir tartışma olmaz. İslam'ın içinde olmak, namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek vb anlamına gelmek zorunda değildir, dinler konusunda dinbilim konusunda gelişen son çalışmaları yakından izlemek lazımdır böyle bir şey söylemek için. Dinlerde ibadetlerin ne ölçüde önemli birer kriter olduğu çok tartışılacak bir konudur. Alevilik ise genelde tasavvufta olduğu gibi ibadetleri sorgulamakta, dini kalple bağlantılandırmaktadır.

Beyzade Özkahraman ise kendi tarih okumasına dikkat çekerek Türklerin, İslamiyet'in ortaya çıkışından yaklaşık 300 yıl sonra, bir yığın Türk boyunun katledilmesinden sonra İslamiyet'i zorla kabul ettiklerini vurguluyor. Ona göre Türkler, zorla kabul edilen bir dine ve Araplara karşı olan tepkilerini İslam'ın içerisinde ortaya çıkmış Ali yanlısı muhalif bir ekolü benimseyerek dile getirmişlerdir:

Hoca Ahmet Yesevi bu anlayışın hocasıdır ve bu dergâhtan yetişen Horasan Erenleri Anadolu'yu Müslümanlaştırmıştır. Türkler ezilenden yana olmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nda Yavuz ve Kanuni'yle başlayan Sünni-Emevi anlayışından ve devletin hakim unsurlarından Aleviler uzakta durmuşlardır. İslam'a Emeviler ve mezhepleşmeyle sokulan ibadet tarzlarının, kalıplarının da dışında kalmışlardır. Yazılı matbuatını baskılar ve katliamlar sebebiyle geliştiremediği için sözlü gelenekle, ozanlar, dedeler, musahiplik yoluyla günümüze ulaşan ve öz Türkçe kullanan, İslamiyet'in insani boyutuna dikkat çeken bir inanç olmuştur Alevilik. Buna ek olarak Şamanizmin Alevilik üzerindeki kalıntısı çok fazladır. Saz ve semah Orta Asya'dan kaynaklanan bir gelenektir. Anadolu'ya yerleşilince de Hıristiyanlık ve Zerdüştlükten esinlenilmiştir. Baskı altında kalındığından şekilcilikten uzaklaşan İslam'ın içinde bir yaşam biçimi ve anlayışıdır. Maalesef kökünde kan davası olan, İslam içindeki ayrışmanın bugüne uzantısıdır."

Karaca Ahmet Sultan Dergâhı'ndan Vahap Güngör'e göreyse Alevilik "Allah-Muhammet-Ali yolu" dur.

İslam Dini'nin saf ve temiz halidir. İslam Dini'nde mezhep yoktur. Mezhepler Emeviler ve Abbasiler tarafından icat edilmiştir. Hz. Muhammet'in ve Hz. Ali'nin mezhebi yoktu. Bu nedenle Alevilik mezhep değil, yoldur. Yolumuz Ehli Beyt'in yoludur.

Yazar Cemal Şener ise, Aleviliği İslamiyet'in bir yorumu olarak tanımlıyor ve Alevilerin kendilerini asla bir mezhep ya da tarikat olarak görmediklerini ileri sürüyor.

İslamiyet'in Sünni yorumları Hanefilik, Şafilik, Malikilik ve Hambelilikle özdeş tutulamayacak olan Alevilik ve Aleviler, İslam peygamberi Hz.Muhammet, Hz.Ali ve Hz.Muhammet'in torunları 12 imamların iz sürücüleridir.

Bu görüşlerden çok farklı olmamakla birlikte Alevi kesimler içerisinde Aleviliği bir kültür ve inanç, hatta yaşayış biçimi olarak görenler de mevcuttur. Gülağ Öz, Aleviliği "Kendine özgü bir kültür ve bir inanç biçimi" olarak tanımlıyor ve ekliyor:

Anadolu'ya özgü bir inançtır. Bu inanç biçimi dünyanın bir başka coğrafyasında yoktur. İslam ülkelerinde, hatta Şia'nın yaşandığı bölgelerde bile. Çok fazla etkileşim geçirmiştir. Yaşadığı tüm coğrafyalardan ve dinlerden etkilenmiştir. Hatta içinde bulunduğu Anadolu toprağı bu Alevi öğretisini daha da çok içine çekmiştir. Yani Anadolu Aleviliği, çeşitli dinler ve kültürlerin kaynaşmasından ortaya çıkmıştır. Bu inanç öğelerinin içinde elbette İslam da ağırlığını önemli ölçüde korumaktadır. Ama ibadet biçimlerinde ve uygulamada İslam'dan oldukça uzaktır. Yani İslam'ın dışında demek ne kadar doğru değilse, içinde demek o kadar yanlıştır. Alevilik için "asıl İslam'dır" demek doğru bir yaklaşım değildir, ama İslam dışı da değildir.

Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu (AABF) ise başka bir boyuta dikkat çekiyor:

Aleviliğin; İslam'ın bir parçası olup olmadığı sorusuna cevap sadece Alevilerin değil; daha çok Suudi Arabistan Sünniliğinin sorunudur... Aleviliğin kökenleri konusunda, tarihsel belgelerin Osmanlı zamanında yok edilmesi ve Alevilerin genel olarak baskı ve katliamlara maruz kalmaları sonucu ortaya çıkan kaynak eksikliği nedeniyle; Aleviler arasında ayrıntılarda farklılıklar vardır... tüm Aleviler cem ibadeti konusunda hemfikirdirler. Aleviler arasında; Hak-Muhammed-Ali ile ifadesini bulan tanrı-insan anlayışı, "eline-diline-beline hakim ol!" ve "kendini bilirsen tanrını bilirsin!" gibi temel ahlak anlayışını içinde barındıran Dört Kapı-Kırk Makam ahlak sistemi yoluyla insan-ı kamil olma ideali, Semah, Muharrem Orucu, 12 İmam sevgisi gibi daha birçok konuda tam bir görüş birliği vardır. Bizim için; Aleviliğin ne olduğu, İslam'dan ne kadar etkilendiği ya da içinde olup olmadığından çok daha önemlidir. İnançlı bir Alevi; ceme; İslam'ın içinde kalmak amacıyla değil; orada "diğer canlarla ve hakka yürümüşlerin canları ile bir olmak" ve ceme katılanlarla rızalık almak ve böylece manevi huzurunu bulmak ya da korumak için gider.

Yukarıdaki yorumlardan ayrışan yorumlar da var kuşkusuz. Örneğin Pir Sultan Abdal Kültür ve Eğitim Vakfı Başkanı Murtaza Demir "Dışına çıkamadığımız için İslam'ın içindeyiz. Kural ve şartlarını uygulamadığımız için de İslam'ın dışındayız" diyor:

Günümüzdeki Alevilik heteredoks -yaşadığı coğrafyadaki tüm inançların karışımı- bir inançtır. Örneğin, Aleviliğin temel ritüellerinden olan Cem'i yok sayamayız. Oysa Cem olgusu, İslam öncesi göçebe Oğuz Türkmen kültürü -inancı- dır. Ve İslamiyet'le hiçbir bağı olmamasına karşın, Şamanizmin ve Şamanizme altlık olan temel öğelerden sayılmaktadır. Diğer yandan günümüz

Aleviliğinin temel kurumlarından biri saydığımız 12 İmam Kültü ise, İslam öncesi Hıristiyanlığının Anadolu'daki izlerinden -etkilerinden- biridir. Ve İsa'nın 12 Havarisi kültüyle benzerlikleri vardır... Alevilik yazılı değil, sözel kuralları -kurumları- olan bir inançtır... Aleviliğinin, "İslam'ın özüdür, tam da içidir ya da dışıdır;" şeklinde tanımlanması ve ifade edilmesi ne kadar ilgisiz ve yanlış ise; "İslam'la ilgimiz yoktur, Alevilik ayrı bir dindir" demek de o kadar yanlıştır: Dahası ideolojiktir.

Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı'na göreyse Alevilik, Anadolu'ya özgü bir inançtır. Evrenin yaratılışı, insanın yaratılışı, cennet-cehennem ve Tanrı'nın tanımlanması gibi en temel konularda İslam'dan çok farklı inanışlara sahip olan Alevilik, İslam'ın bir mezhebi gibi sunulamaz.

Yazar Ali Balkız ise tanımını şöyle yapıyor:

Alevilik; Orta Asya Şamanizm'inden izler taşıyan; Horasan'da köklenen; Mani, Zerdüş, Budizm ve İslamiyet'in tasavvufi yorumundan etkilenen; Türkler öncesi Anadolu uygarlıklarıyla buluşan; tüm bunlarla ortak bir senteze ulaşan; insanı yaşamın merkezine koyan; 72 millete bir bakan; cinsiyet ayrımı gözetmeyen; inançsal yönleri de olmakla birlikte; bir yol, felsefe, yaşam biçimidir. Doğayı ve insanı algılama ve yorumlama biçimidir.

Alevi-Bektaş Eğitim ve Kültür Vakfı Başkanı Lütfi Kaleli de tüm bunlara ek olarak, Aleviliğin, Anadolu'da Hallac-ı Mansur'un Enel Hak düşüncesiyle Batını yönü ağır basan bir inanç sistemi olarak tarih boyunca şekillendiğini ve insanileştirildiğini belirtiyor.

Yani Kuran'ın sadece Zahiri değil içsel yanlarının da yorumudur. Tanrı-İnsan-Evren bütünleşmesiyle beraber Kırklar Meclisi'ni temel alan ve İslam'ın içinde olan bir felsefedir. Tanrı'yı korkarak değil O'na sevgi yoluyla yaklaşarak bilme yoludur.

Alevilerin Diyanet'in Faaliyetlerine Bakış

Alevi kesimin Diyanet'in statüsü konusundaki görüşlerine geçmeden önce var olan algılama sorununun kaynağını tespit etmek gerekiyor. Bu açıdan Alevilerin Diyanet'in 80 yıl içerisinde verdiği hizmetlere bakışını incelememiz yerinde olacaktır. Aleviler Diyanet'i büyük ölçüde, Atatürk tarafından şeriatçı, radikal, anti-laik akımları engellemek ve "doğru dinin" halka yeniden öğretilmesi için bir kontrol mekanizması olarak kurulmuş ama zamanla Alevileri yok sayan ve Sünni-Hanefi ekolünün temsilcisi haline gelen bir kurum olarak görüyor ve tasvir ediyorlar.

Türkiye'deki ve yurtdışındaki Alevi-Bektaş örgütlerinin büyük çoğunluğunun savunduğu görüşe göre "Diyanet, devletin benimsemiş olduğu laikliğe aykırıdır. Bu idari yapı içinde yer aldığı müddetçe Türkiye Cumhuriyeti'nin laik bir devlet olduğu temelsiz bir iddia olarak kalacaktır. Dolayısıyla yapılması gereken teşkilatın lağvedilerek bu yanlışlığa ve çelişkiye son verilmesidir." (Üzüm, 1997, s.130) Bu yaklaşımı destekleyen örgütlerin başında Pir Sultan Abdal Dernekleri, Hacı Bektaş Veli Dernekleri, Semah Kültür Vakfı çevresi, Karaca Ahmet Sultan Dergahı ve Kürt-Alevi çevreler geliyor. Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu da aynı görüşü destekliyor (Kutlu, 2001, s.25) Eleştiri okları esas olarak Diyanet'in

kadrolarına ve faaliyetlerine yöneliyor.

CEM Vakfı'na göre sorun şurdan kaynaklanmaktadır:

“Siyasi iktidarlarca dinin bir oy malzemesi yapılması sonucunda, din sömürüsüne yönelen iktidarlar ve siyasi partiler halkın duygularını sürekli istismar etmenin yollarını aramışlardır. Diyanet İşleri Teşkilatı'nı da kendilerinin arka bahçesi olarak gören partiler, burasının personelini sürekli arttırıp, eklemeli düzenlemelerle tümüyle hükümete bağlı bir yan kuruluş haline getirmişlerdir. Zamanla kuruluş amacının dışında şirketlerle, vakıflarla hesapsız büyüyen bir yapıya ulaşan Diyanet giderek devlet içinde bir başka devlet görüntüsüne kavuşmuş bu ülke insanının yabancı olduğu yeni İslamanlayışı icat etmiş; Türkün İslam anlayışı yerine Arap/Acem İslam anlayışını benimseyip bunu uygulamaya yönelmiştir.”

Karaca Ahmet Sultan Dergâhı'na göreyse Diyanet'in yapmış olduğu faaliyetler kuruluş amaçlarına ve laikliğe aykırıdır. Anayasasında laik olduğu yazan bir devlet inançlar arasında taraf tutamaz. Diyanet bugüne kadar İslam dini'ne değil, Sünniliğin Hanefi mezhebine hizmet vermiştir. Laikliğe aykırı olarak bir fetva kuruluşu olarak çalışmıştır. Aleviliği yok farz etmiş, Alevileri asimile etmeye gayret göstermiştir. Aleviliği kendi mezhepsel görüşlerine göre tanımlamaya, yargılamaya, olduğunun dışında göstermeye, çarpıtmaya çalışmıştır.

Gülağ Öz, “Belki de Mustafa Kemal'in eksik bıraktığı, yanıldığı, durumlardan birisi Diyanet'tir” diyerek tartışmaya ayrı bir boyut katıyor:

Zaman içerisinde bu kurumun anti-laik bir kurum olduğu ortaya çıkmıştır. Çok fazla müdahaleci olmuştur. Halifelik döneminin fetvaları hâlâ bu kurumca uygulanmaktadır. Tek mezhebe hizmet etmektedir. Sadece Hanefilik için çalışmaktadır. Aleviliği adeta öcü olarak görmektedir. Yaptığı yayınlarda Alevilere hakaret bile vardır. Onu bir inanç olarak görmemektedir. Yönlendirmek, asimile etmek tek hedefidir.

Gülağ Öz'ün dikkat çektiği başka bir konuya Alevi köylerine cami yapılarak herkesin Sünnileştirilmesinin hedeflenmesidir. Öz sözlerine, “Üstelik Diyanet, bir inanç kurumu değil, bir holding olarak ticaret yapmaktadır” diye nokta koyuyor.

Bu konuda en keskin eleştirileri dile getiren Pir Sultan Abdal Kültür Dernekleri (PSAKD) Başkanlarından Murtaza Demir “Dinsel Görevlerimizi Helal Edilmiş Parayla mı Yapıyoruz?” başlıklı yazısında, halkın fakir olduğunu, buna rağmen devletin Diyanet'e büyük paralar tahsis ettiğini, Diyanet'e ayrılan bütçenin Çevre, Sağlık, Adalet ve Çalışma bakanlıklarına ayrılan paradan daha fazla olduğunu, devletin Anayasaya göre laik, uygulamada ise anti-laik olduğunu söylemekte, diğer demokratik toplumlarda olduğu gibi dinin vicdanlara bırakılmasının “daha bir kararlılıkla savunulmasını” istemektedir. (Demir, 1995, s.26, 21-23)

Demir'in araştırmamıza cevaben gönderdiği kapsamlı yazıdaysa yukarıdakilere ek olarak şu görüşler yer alıyor:

Anayasamızın 2. Maddesinde devlet; “... Demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti ...” olarak

tanımlanıyor: 10 maddesi “herkes dil,ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir” diyor ve “hiçbir kişiye, aileye, zümreye imtiyaz (ayrıcılık) tanınmaz” diyerek bitiyor. Sonra yasama organımız, anayasamızın bütün bu söylediklerini yok farz ediyor, Sünni mezhebini resmi ve tek inanç olarak algılama/uygulama pervasızlığı gösteriyor; o düşünceden hareketle (Sünni) Diyanet’i kuruyor. Anayasal çelişkileri nedeniyle diyanet yasasının önemli maddeleri iptal edilince, kurum “kadük” oluyor. Buna karşın TBMM’imiz yasa çıkarıp Diyanet’i; ya da yurttaşlarının din ve inanç işleriyle ilgili gereksinimini demokratik laik devlet esasları çerçevesinde çözümlene yerine hileyi-şerriyeye başvuruyor ve kadük olan bir kurumu genelgelerle yönetme yolunu seçiyor; onu var ediyor. Bu yüzden Diyanet kurumunun acilen yasa dışı ilan edilmesi, bütçe tahsisi yapan ve görevini ihmal eden sorumluların yargı önüne çıkarılması ve cezalandırılmaları gerekir. Birinci tespit budur.

İki: TBMM, Diyanet yasasının bazı maddelerinin iptal edildiği günden bugüne değin, kurumla ilgili aldığı tüm kararlar ve ayırdığı bütçe nedeniyle anayasa suçu işlemektedir. Üç: Diyanet uygulamalarıyla, aydın din adamları yetiştirmek, toplumu aydınlatmak, hurafelerden uzak tutmak, yurttaşların inançlarını öğrenmelerine yardımcı olmak ve onu özgürce yaşamalarını sağlamak konusunda kötü sınav vermiş ve başarısız olmuştur. Gerçek işlevi, çağdaş değerlere bağlılık olması gerekirken, kimi bölünmelere neden olmuş, bölücülük propagandalarını önleyememiş, bazı kesimlerin ve Alevilerin üzerindeki baskı daha da artmıştır. Diyanet, Aleviliği ve Alevileri yok saymış, Cem evimizi “çümbüş yeri” olarak tanımlamış, inançları koruyan ve onlara eşit davranan bir kurum yerine, Sünni devletin sözcülüğü görevini yapmış, siyasetin Aleviliğe hasmane ve inkara dayalı bakışını “kitabına uydurmak” üzere fetvalar hazırlamış, bir bakıma Alevi inkârcılığını görev saymış, kamuoyunu yanıltmıştır.

1961 Anayasasının hazırlayıcılarından olan ve Diyanet yasasına muhalefet eden Prof. Dr. Lütfi Duran'a göre laik devlet, "vatandaşların yalnız dünya işleriyle meşgul olabilir ve onlardan aldığı vergileri münhasıran bu işlere (dünya işleri) tahsis ve sarf edebilir. Ahiret işleri kamu hizmetlerine konu olamaz." Konunun tanınan uzmanlarından Doç. Dr. İhtar Gözaydın-Tarhanlıya göre “.. Hali hazır durumuyla diyanet işleri bakanlığı, özellikle örgüt ve görevler bakımından yasal dayanaktan yoksun bir kurum olma niteliğindedir" diyor.

PSAKD Ankara Şubesi Başkanı Veli San da benzer bir görüşün altını çizerek Diyanet’in toplumun sadece Hanefi-Sünni kesimine hizmet verdiğini “...laik, demokratik cumhuriyette böyle bir kuruma yer olamayacağını” belirtiyor. (Selmanpakoğlu, 1995, s.19, s.44)

Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı da aynı doğrultuda görüş bildirmiş ve “Diyanet tek taraflıdır, tek etnik, tek inanca hizmet etmiş Anayasadaki kuruluş maddesine aykırı davranmıştır” demiştir. Ekinsu Radyo Yönetim Kurulu Başkanı Dr.Servet Ünsal ise Hürriyet Gazetesine yaptığı açıklamada “Devlet, Alevi yurttaşları, Sünni mezhebinin baskısı altında tutmaktadır” diyor. “Diyanet’in 100 bin personeli var ama bunlardan bir tanesi bile Alevi değil... Bizim verdiğimiz vergiler Sünni mezhebinin hizmetine aktarılıyor” diye yakınmasını sürdürüyor.

Cumhuriyet kurulduğundan beri Türkiye’nin “üçte bir nüfusunu” oluşturan Alevilerin vergileriyle beslenen Diyanet’in “300 bin kişilik personeli içerisinde tek bir Alevi odacı dahi bulunmayışı” getirilen diğer önemli eleştirilerden birisidir (Kocadağ, 1995, s.26, s.21-22)

Reha Çamuroğlu ise Diyanet'in hizmetleri konusunda yer yer farklı görüşler ileri sürdü.

Modernist bir projeye kurulan cumhuriyetimiz için modern laik din adamı ve bilgini yetiştirmek önem taşıyordu. Diyanet, din alanını boş bırakmamak, modern bir mantıkla yönlendirmek için kurulmuştur. Ama zaman içinde Hanefi mezhebinin ve Maturidi inanç ekolünün bir temsilcisi haline geldi. Kelam açısından, fıkhî açıdan Maturidi ekolü önemli bir ekoldür. İnsanın cüzi iradesini, insanın özgürlük alanını geniş yorumlayan bir ekoldür ama sonuçta Maturidi ekolünün bir organı haline gelmiştir Diyanet. Bu bakımdan Aleviler kendilerini bu kurumun içerisinde hissedemediler.

Ancak şunu da gözden kaçırmamak lazım Diyanet, bu 80 yıllık süreç içerisinde önemli bir işlev yerine getirdi. Bugün din adamlarımız arasında, dini kesimde, ilahiyat kadroları içinde çok önemli yeni fikirlerin ortaya atıldığını görüyoruz. Yani klasik ilahiyatçılarla günümüz ilahiyatçıları arasında ciddi bazı yeni tartışmalar başladığını görüyoruz. Mesela, 3.Din Şurasında Ali Bardakoğlu ve İstanbul Müftüsü'nün "Kuran'da tarihsel bazı ayetler vardır -hatta tarihsel ayetlerin iki boyutu vardır biri zamanla kayıtlı biri de mekânla kayıtlı ayetler vardır" vurgusu yapmaları Türkiye'de din düşüncesi açısından önemli bir eşiğe geldiğimizi gösteriyor... Bunlar 80 yıl sonra da olsa önemli bir ürün vermeye başladılar. Burada sivil katkıyı da görmek lazım. Sivil katkı da bu gelişmeyi tahrik etti. İslamcılık bu kadar tartışılan bir konu olmasaydı, din konusunda bu kadar çok yayın yapan yayınevi olmasaydı çok büyük bir dinsel düşünce birikimi olamazdı. Benim bu noktada Alevilere, Diyanete ve ilahiyatçılara da söylediğim şey şu. Alevilerin bu teceddüt hareketine katılmaları lazım. Buraya katılırlarsa buraya farklı bir soluk getirirler. Hem Alevilerin kendi sorunlarının çözümünde bir anahtar olabilir hem iki kesimin birbirinden duvarla ayrılmasına engel olabilir. Hem de Aleviler böyle bir sürece katılmamak için haklı bir sebebe sahip değildir, çünkü Kuran'ın zamanla ve mekanla kayıtlı ayetlerinin lafzına bakmadıkların yani zahirine değil batınına baktıklarını söylerler hep. Bugün halihazırda resmi ilahiyatçılar bunu kabul etmişken Aleviler bu tartışmayı derinleştirmekten niye kaçınsın. Hem sosyal hem de dini olarak çok olumlu sonuçlar verebileceğini düşünüyorum.

Gazi Cem evi'nde görüştüğümüz Hıdır Elmas ise "Diyanet'in evrensel düşünmeyen, tek taraflı davranan, paylaşmaktan uzak, ayrımcılık yapan tavrı devam ederse olmaması memleket için daha hayırlıdır" şeklinde bir değerlendirme yapıyor:

İnanmak zorla olmaz, zorla ders kitabı okutarak olmaz... Bugün 100 bin tane cami olacağına herkesin ibadet edebileceği belli yerlerde camiler olsa ve kalanlar ilim, bilim, irfan işlerine kullanılsa daha iyi olur. Tanış olunmalı, evrensellik yakalanmalıdır.

Lütfü Kaleli ise şöyle konuşuyor:

"Diyanet'in kuruluşuyla, Atatürk'ün sayesinde ilk dönemlerdeki uygulamalarıyla iyi şeyler yapmıştır (ezanın, duaların, hutbelerin Türkçe olması, Kuran'ın Türkçeye çevrilmesi v.s) ancak 1950'lerden sonra yobazlık almış yürümüştür. Avrupa ülkelerinde olan bir sistem değildir. Bu ülkelerdeki dini gruplar ihtiyaçlarını kendileri karşılarlar, devlet bunlara para akıtmaz. Akıtıyorsa da tek bir kesime hizmet etmez. Diyolar ki eğer Diyanet olmazsa camileri kontrol edemeyiz.

Ama bu yeterli değil çünkü yakın tarihte gördük ki Hizbullah devlet camilerinde mevzilendi.”

Cemal Şener, Diyanet'in Aleviler ve diğer kesimlerden aldığı vergilerle tek bir kesime hizmet vermekte olduğuna dikkat çekiyor ve AB ülkelerinde her kesimin kendi dini kurumunu kendisinin finanse etmesi gibi bir modele geçilmesi gerektiğini savunuyor.

Alevilerin Diyanet'in Statüsüne İlişkin Görüş ve Önerileri ve Diyanet'te Temsil Konusunda Alevi Çevrelerin Farklı Yaklaşımları

Kimi Alevi kuruluşları Diyanet'in tamamen kaldırılması gerektiğini savunurken kimi Alevilerse belli bir reform sürecinden geçtikten sonra özerk bir kurum olarak devam edebileceğini düşünüyor. Diyanet'in statüsü konusunu Alevilerin Diyanet'te temsili tartışmasıyla birlikte ele almak durumundayız. Çünkü görüşlerine başvurduğumuz kişi ve kurumlar araştırmamızın iki ayrı sorusuna birleşik cevap verme eğilimi gösterdiler.

Öncelikle, Alevi-Bektaşilerin Diyanet'te temsil edilmesinin, bütün Alevi çevrelerce benimsenen ve savunulan bir öneri olmadığını belirtmek gerek. Bu çevrelerin bu konudaki görüşleri ve beklentileri birbirinden oldukça farklı. Konuya farklı açılardan yaklaşan her bir Alevi-Bektaşi derneği, dergahı ve vakfının kendi görüş ve yaklaşımlarını tüm Alevi-Bektaşiler adına genelleyerek bugüne kadar ifade etmiş olması sorunun dile getirilip algılanmasındaki en önemli engel oldu. Bu çevrelerden gelen talep ve şikayetler Diyanet'in kuruluşundan bu yana yapılan diğer şikayet ve taleplerden oldukça farklı ve radikal değişiklikleri içeriyor. (Kutlu, 2001, s.23)

Alevi çevreleri, Diyanet'in yapısı, işleyişi ve hizmetleri konusunda eleştiri ve talepte bulunmaya iten sebeplerse, otantik Aleviliğe yönelik ve Diyanet'ten hizmet bekleme, Diyanet'in dini ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalışı, oy amacıyla bazı siyasi partilerin Alevi-Bektaşilere devlet bütçesinden pay ayıracaklarına ve Cem evlerinin yapımına yardım edeceklerine dair vaatleri, siyasal İslam'ın karşısında bir blok oluşturma girişimleri, yasadışı örgütlerin tahakkümünden kurtulma arzusu ve temel hak ve özgürlükler konusunun, son zamanlarda yapılan uluslararası anlaşmalarla, devletin iç problemi olmaktan çıkarılıp uluslararası toplumun müdahalesine açık duruma getirilmesi olarak sayılabilir (Kutlu, s.23) Diyanet'in bazı Alevi çevrelerce tepki, bazılarıncaysa takdirle karşılanan Tunceli'de cami inşa projesinin diğer Alevi dedeleriyle de görüşülerek 1995 yılından itibaren genişletilmesi fikri Diyanet'te temsil konusunu yeniden gündeme getirdi. Alevi çevreler içerisinde farklı duruşlar belirdi. Bu duruşların hepsinin de Diyanet'te revizyon ya da alternatifi sivil bir örgütlenme önermesi dikkat çekici. Bu konuda bugüne kadar dile getirilmiş belli başlı görüşlerden ilki Diyanet'in yeniden yapılandırılması, özerk bir statüye kavuşması ve Alevilerin de burada temsil edilmesi.

Bu model, CEM Vakfı Genel Başkanı Prof Dr. İzzettin Doğan ve çevresiyle bazı dedeler tarafından savunuluyor. Diyanet yerine “Din Hizmetleri Teşkilatı”nı öneren Prof. Doğan ve çevresi, her fırsatta ve ortamda Diyanet'in yeniden yapılandırılması ve Alevilerin temsil edilmesi şeklindeki görüşlerini tekrarlıyor ve bildiriler yayımlıyor. Bu bildirilerin en önemlisi, ilk olarak vakfın yayın organı CEM Dergisi'nde 1992 yılında imzasız olarak yayımlandı (“Cem'in Diyanet Bildirisi”, 1992, sayı 8, s.10) Buna göre:

CEM, Diyanet İşleri Teşkilatının, teşkilat olarak Alevi geleneğiyle, Alevi düşüncesiyle ve laik

devlet anlayışıyla bağdaşmasının zor olduğunu düşünmektedir. Esasen, Diyanet İşleri Teşkilatı'nın yasaların kendisine yüklediği görevleri tarafsız olarak yaptığını; din hizmetlerini tüm vatandaşlara eşit bir şekilde götürdüğünü söylemeye imkân da yoktur.

Bu nedenlerle, Aleviliğin bu tür ilkesel ve yapısal rahatsızlıklarla dolu bir teşkilatta temsil edilmesini istemek de çok sağlıklı bir yaklaşım da olamaz. CEM, Aleviliğin, gözden geçirilmiş, bağımsız, güdümsüz, özerk; Ülkedeki inanç gruplarının her birinin ayrı birimlerde ama bir bütün oluşturacak şekilde temsiline olanak veren; ve laik cumhuriyet ile çatışmayan yeni bir organizasyonda temsilini savunur.

CEM Vakfı ve İzzettin Doğan'a göre Diyanet, istense de istenmese de bu ülkenin bir gerçeğidir. Gerek sağdaki, gerek soldaki partilerin hiçbiri Diyanet'e karşı değildir. Bu nedenle Aleviler Diyanet'le ilgili istek ve taleplerinde gerçekçi olmak zorundadırlar. Aleviler Diyanet'in kalkmasından ziyade bu kurumun yeniden yapılanmasını ve tümüyle gözden geçirilmesini istemelidirler (Şener, 1996, s.189) CEM Vakfı bu taleplerini kamuoyuna açıklamak ve politikacılara ulaştırmak amacıyla 26-27 Mart 1996 tarihinde "Din-Devlet İlişkileri ve Türkiye'de Din Hizmetlerinin Yeniden Yapılanması" sempozyumu düzenledi. Doğan bu konudaki model önerisini şöyle belirtti:

Sadece Aleviler, sadece Sünni kardeşlerimiz değil, Musevi ve Hıristiyan kardeşlerimiz de değil bu ülkede her kim bulunuyorsa, inanç grubu olarak, kendi yoğunlukları oranında demokratik bir biçimde, ast-üst ilişkisi olmadan-inançta hiyerarşi olmaz- Diyanet İşleri'nde temsil edilmelidirler. (Din-Devlet İlişkileri Uluslararası Sempozyumu, s.211)

CEM Vakfı'nın bu çıkışı uzun süre hem Sünni hem de diğer Alevi çevreler tarafından, daha çok CEM Vakfı çevresinde son zamanlarda inşa edilen cem evlerinin inşası ve faaliyetlerinin finansmanına devletten mali yardım isteme teşebbüsü olarak değerlendirildi (Kutlu, 2001, s.24) İzzettin Doğan'ın bu çıkışını destekleyen başka Alevi dede ve vatandaşları da bulunuyor. Ancak belirtilen ortak görüşler Diyanet'in sadece Sünnilere hizmet sunması vasıtasıyla Türkiye'de yaşayan milyonlarca Alevi'ye apaçık bir haksızlık yapılması. Sünnilik güçlenirken, Aleviliği kitlelere anlatacak dedeler cahil kalmış, yahut dışlanmış, eğitim görmüş kesim tarafından dinlenmemiş, geçim için başka işler yapmak durumunda kalmış, dolayısıyla toplumu eğitmeye zaman ve fırsat bulamamışlardır. Bu yüzden Diyanet harekete geçip Sünni imamlara maaş bağladığı gibi bu kesimin de öğretmenlerine maaş vermelidir. (Üzüm, 1997, s.134) CEM Vakfı'nın savunduğu görüşler, zaman zaman diğer Alevi çevreleri tarafından Caferilik, Şia ve Aleviliğin Sünnileştirilmesi propagandası yapmakla itham edilen Ehl-i Beyt Vakfı tarafından da desteklendi. CEM Vakfı'nın araştırmamıza gönderdiği cevapta yukarıdaki görüşlerin tekrarlanmasının haricinde sorunun başka bir boyutu daha vurgulandı:

Diyanet'in ortadan kalkması ve onun yapacağı hizmetlerin cemaatlere devredilmesi ise daha büyük sıkıntıları beraberinde getirecek, bu Türkiye'nin birlik ve bütünlüğünü yok edecek gelişmelerle sonuçlanabilecektir.

Din işlerinin cemaatlere bırakılması, her ne kadar Sünni kesime yakın gibi dursa da, ilerleyen yorumlarda görebileceğimiz gibi aslında hem Alevi hem de Sünni kesimlerin değişik mülahazalarla sakıncalı bulunduğu bir değişim önerisidir. Bu mülahazalar kısmen devletçi reflekslerden, kısmen laikliğin tehdit altında kalacağı endişesinden ve kısmen de sivil toplumun bunu gerçekleştirecek olgunluğa ulaşmadığının

düşünülmesinden kaynaklanıyor.

CEM Vakfı'nın yeni model önerileri ise şu şekilde:

Bir mezhep örgütlenmesi olan Diyanet tümünden, sil baştan yeniden yapılandırılmalıdır ve devlet içinde, özerk bir kurum olmalıdır. Diyanet'in laik Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkelerine yönelebilecek bir tehdit unsuru olmaması için yeni yasal düzenlemeler yapılmalı, kurumun faaliyetleri, yayınları daha sıkı denetlenmelidir. Diyanet'in yapısı önemli oranda küçültülmelidir. Personel sayısı ve mal varlıkları olması gerekenin çok üstündedir. Diyanet'in halkla daha iç içe, bir halkla ilişkiler kurumu gibi çalışırken eğitim konularını tümüyle üniversitelere havale etmesi ve insanların dini öğrenmede tekel oluşturması önlenmelidir. Diyanet'in toplumun genel moral değerlerini yükseltici yapısının dışında, insan iradesine, toplumun ruhuna yoğun baskı yapan yasaklar ve tabu konusu yaptığı dini kuralları aktarma yöntemleri tümünden değiştirilmedi. Diyanet'in yurtdışındaki insanlarımıza götüreceği hizmetleri daha sistemli olmalıdır.

Reha Çamuroğlu, Diyanet'in değişmeden kalabileceğini düşünen ender Alevi şahsiyetlerden biri:

Bu değişimin, bu kadar büyük bir kurum söz konusu olduğunda verimli olacağı düşünmüyorum. Müzakere edilip tartışılıp sindirilmesi gereken bir süreç öngörülmelidir. Diyanet'in bünyesini oluşturan şu veya bu şekilde doğrudan ya da özerk olarak Diyanet'e katılacak yeni bünyelerin tartışmaların ve görüşmelerin içine çekildiği uzun bir süreç öngörülmesi gereklidir. Özerk bir kurum haline gelmesi modeli demokratikleşmeyi gerçekten ciddiye alan bir siyasi iktidarla olabilir. Ve bunu gerçekten demokratikleşme gayretiyle başlatılacak süreçte elde edebiliriz. Cemaatlere bırakılmasını da pratik olarak mümkün görmüyorum. Cemaatlerin sayıları, bağlı oldukları ekoller olarak... Sünni cemaatler kendi cemaat hayatlarından memnun görünüyorlar. Diyanet'le de gevşek bazen sıkı ilişkiler kuruyorlar. Böyle ciddi bir talepleri de yok.

Çamuroğlu'nun Alevilerin temsili konusundaysa, temsilin nasıl belirleneceğine (liyakat, nüfus sayımı, oylama v.s) dair teknik çekinceleri var.

Zaten Diyanet Sünni cemaatlerin temsilcilerinden oluşan bir kurum değil ki orada Alevi cemaati temsil edilsin. İdeal olan laik devlet ve demokratik bir toplumda bütün dini işlevlerin cemaatler tarafından yerine getirilmesidir. Ama pratik olarak İslam'da tarihsel olarak çok rastlanan bir şey değildir. Hıristiyan kültüründen evrimleşmiş laikliğin İslam ülkelerinde farklı formüllerle sonuca ulaşması gerekir. Günümüzde bütün kurumlardan vazgeçmiş gibi radikal bir tavrın yarardan çok zarar getireceğini düşünüyorum. Alevilik konusunda özerk bir geçiş kurumu devlet tarafından kurulabilir. Moderatörlük gibi bir şey yapabilir. Aleviliğin çok ihtiyacı olduğu temel din eğitiminin verilmesi, Alevi din adamlarının birbirlerini eğitebilecekleri bir ortamın sağlanması ve bunun devlet tarafından bütçelendirilmesi için moderatör bir kurum olabilir.

Şu andaki Alevi cemaatinin kendisinin böyle bir işlevi üstleneceği kanaatinde değilim. Bir moderatör kurum olmalıdır başlangıçta, ama bu kurumun sivilleşme hedefi olmalıdır. Bu gidiş bir süreç olarak algılanmalıdır. Bunun sonucunda bu devlet kurumu kendini lağvedecekse bu da tartışılmalıdır. Ama şu anda Alevi meselesinde sorunu çözücü özerk bir kurum olarak düşünüyorum. Devletin aracılığı ve hakemliğinde kurulacak, devletin denetiminde olacak, hukuki olarak devletin

kurumu olacak fakat içinde bulunduğumuz demokratiklik seviyesi açısından Alevi cemaatini tatmin edecek ölçüde kucaklayıcı, sivilliği barındıran Alevi kesimi bir çeşit mütevelli gibi algılayabilecek bir yapı...

Diyanet özerkleşsin, ama Aleviler temsil edilmesin veya din alanı tamamen cemaatlere bırakılsın: Özerklik fikrini uygun bulan bazı Alevi dernekleriye Alevilerin bu kurumda temsili konusuna sıcak bakmıyor. Diyanet'in özerkleşmesi laiklikle beraber Sünniliğin sorunu olarak görülüyor ve temel yaklaşımın din alanının tamamen cemaatlere bırakılması olması gerektiği vurgulanıyor.

Örneğin, AABF bu modellerden, belirli bir geçiş döneminden sonra din alanının sivil dini örgütlenmelere bırakılmasını görüşlerine yakın buluyor.

Devlet, genel çerçeve yasa ile din ve inanç gruplarının özerk çalışmasını garanti etmelidir. Özerk kurumlar topluma ve devlete karşı şeffaf bir yapı içinde çalışmalıdırlar. Şeffaflık isteğe bağlı değil, yasalarla ön koşul olarak belirlenmiş olmalıdır... Biz AABF olarak, hiç bir zaman "Diyanet'te Alevilere kontenjan verilsin" isteminde bulunmadık. İnanç özgürlüğü olan laik bir devlette Türkiye'deki gibi Diyanet İşleri Başkanlığı olmamalıdır.

Biz, Diyanet'in şu andaki şekliyle devletin güdümünde çalışması nedeniyle böyle bir oluşumun içinde yer almayı ülke çıkarları açısından ve demokrasi açısından doğru bulmuyoruz. Bunun yerine devletin "inançlar çerçeve yasası" hazırlamasını ve her inanç grubunun kendi kurumunu kurmasını ve finanse etmesini savunuyoruz.

Eğer Sünniler şu andaki Diyanet'in böyle kalmasını istiyorlarsa; onun yönetiminde söz hakları olmalı ve onun masraflarını da kendileri karşılamalıdırlar. İnanç giderlerini devlet bütçesinden karşılayan bir inanç topluluğu bağımsız kalmaz, o toplumun bireyleri politikanın müsaade ettiği kadar ya da gösterdiği yolda inanmak ve ibadet yapmak zorunda kalırlar. Demokratik laik bir ülkede; inanç kurumlarının o inancın üyeleri ya da taşıyıcıları tarafından demokratik müeyyidelerle yönetilmesi ve devletten ya da başka bir dış kaynağın yardımı ile değil; kendi üyelerinin aidat ya da bağışları ile yaşaması gerekir.

Karacaahmet Sultan Derneği İkinci Başkanı Vahap Güngör üç farklı öneriyi de Türkiye gerçeklerine uygun bulmayanlardan:

Yeni bir örgüt modeli oluşturulması, bu örgütlenmenin alt yapısının (dinsel, mezhepsel, sosyal, siyasal, toplumsal v.b.) Türkiye'deki tüm inanç gruplarının katılımı ile yapılması, katılımcıların kimler olacağı konusunda hemfikir olunması, siyasetçilerin alt yapı oluşumuna karışmamaları, alınacak olan kararların en az 2/3 oy çoğunluğu ile alınması gerekmektedir. Bunun sonunda oluşacak olan yeni diyanet/dini durum, faaliyetine başlamadan önce mevcut olan Diyanet İşleri Başkanlığı lağvedilmelidir.

Hüseyin Gazi Derneği Başkanı Gülağ Öz'e göre din alanı tamamen cemaatlere bırakılmalıdır. Ancak bu modelde devlet cemaatlere para vermemelidir. Her cemaat kendi inanç vergisini vermek koşuluyla kendi inanç kurumlarını yaratmalıdır.

İkinci bir şıksa var olan Diyaneti kaldırmak oldukça güç görünmektedir. Bu durumda bir üst

kurul olmalı, Alevilik ve bugünkü kurum her ikisi de özerk olmalıdır. Devlet müdahalesi asla söz konusu olmamalıdır. Devlet dini inançları yönlendiremez, belirleyemez. İnanç kişi ile Tanrı arasındadır.

Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı, Diyanet'in tamamen özerk olmasını ancak "devletin laik, demokratik hukuk devleti normlarına kavuşması için yıllarca emek sarf eden Aleviler, bu normlar içinde yeri olmayan Diyanet kurumunda yer alamayacağını" savunuyor.

PSAKD Başkanı Murtaza Demir, araştırmamıza verdiği cevapta belli şartlar dahilinde dini alanın sivil dini örgütlenmelere bırakılabileceğini öngörüyor:

Burada devlet yardımı, sübvansiyonu, gayrimenkul yardımı gibi "inançsal" rüşvet olmayacak, tıpkı Alevilerde olduğu gibi gereksinimi olan yurttaşlar dede "hakkullahı" da dahil olmak üzere inanç gereksinimleriyle ilgili tüm giderleri devlet hazinesinden değil, kendi kazançlarından karşılayacaklardır. Cami ya da cem evi mekânlarının zemin katları, bodrumu, kıyısı, köşesi ticari (mağaza, dispanser, hastane vb.) olarak değil, münhasıran ibadet mekanları olarak kullanılacaklardır. Devlet ise, laik devleti koruyup, kollama bağlamında sadece ve sadece uygulamanın, yani dini yaşamın gözlemcisi noktasında olacaktır. Ondan ötesinde hiçbir sorumluluğu ve manipülasyonu olmayacaktır.

Murtaza Demir'in önceki yıllarda yaptığı alternatif teklifse Alevi ve Sünni kesimin ihtiyacı olan hoca, imam, din adamı vb. konuların Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir müdürlük tarafından yürütülmesiydi. Din adamı olmak isteyen bu insanlar bu işin eğitimini yaparak din adamı olarak kalmalı, Diyanet'e ayrılan bütçeyle MEB'in emrine verilmeliydi. (Pehlivan, 1993, s.43) Demir'in, Alevilerin Diyanet içinde temsili konusunda araştırmamıza gönderdiği görüşleriyse şöyle:

Aleviliğin kimseye, devlete ve millete maddi anlamda bir yükü yoktur. Alevilerin bayrak, sınır, Atatürk sorunları da yoktur. Bu anlamda yurttaşlıkla ilgili sorumlulukları mükemmeldir. Anayasanın genel mantığıyla da bir sorunları yoktur. Bizim tek sorunumuz uygulamadır. Bizler dinin sosyal yaşamda etkili olmasına, siyaset ve ticarete araç edilmesine karşıyız. Aleviliğin Diyanet içinde temsil edilmesi durumunda, orijinal (felsefi-batını) Alevilik adına bir değer ifade etmesinin ve gelenekselliğini korumasının imkânı yoktur. Çünkü sosyal yapı itibari ile "ötekini," yani bizden farklı olanı hazmedecek tolerans ve birikimden yoksunuz. Kolektivizm ve çoğulculuk ilkelerinden bilim adamlarımız dahi büyük ölçüde habersizdir. Gerçek anlamda teologumuz yoktur. Ülkemizde yetişen din adamının yargısı, inanç=hanefi mezhebi tezinden ibarettir... Bu yüzden Diyanet içinde Aleviliğin temsili, ya tam teslimiyetçiliği, yani asimilasyonu, (hepimiz Müslüman'ız, Ali'yi biz de severiz, ne farkımız var) ya da kavgayı getirir ki, bunun ikisi de kötüdür. Alevinin gereksinimi, tüm kurallarıyla ve eksiksiz uygulanan demokrasidir.

Ali Balkız da devletin yasalar yoluyla dini düzenleyici role indirmediği sivil çözümü savunuyor ve "Ancak" diye devam ediyor:

Bu düzenlemenin boyutu müdahale düzeyinde olmamalıdır. Her inançtan (ve inançsız) tüm

vergiler bu dinî grupların demokratik yöntemlerle oluşturacakları sivil toplum örgütleri'ne devredilmeli, bu örgütler de mensuplarına hizmet sunmalıdırlar. Bu modeldeki hassas nokta; dinî gruplar arasında olabilecek olası çatışma ve çelişmelerdir. Ki bu tehlike; devletin yansız olması; laikliğe sarılması, "T.C Yurttaşlığı" temel ögesini öne çıkarması ve her şeyin üstünde tutması halinde kolayca aşılabilecektir. Kaldı ki; Sünni'nin Sünni gibi, Alevi'nin Alevi gibi yaşamasının sağlanması toplumsal barışa da ayrıca hizmet edecektir.

Hıdır Elmas da benzer görüşün altını çizerek şöyle konuşuyor:

Birileri tarafından tek bir kesim için finanse edilen bir Diyanet insanları çatışmaya ve ayrılığa götürecekse olmaması daha iyidir. Başkanın seçilmesi fikri bizi yine partilerdeki delege sistemine götürebilir ve sakıncalıdır, gruplaşmalara yol açar. İnanç bir sevgi bağı ve Allah ile kul arasında bir şey olmalıdır. İnsanların bir çatı altında birleşip tanış olduğu, herkesin birbirinin özgür iradesine saygılı olduğu bir Diyanet tabi ki istenir ancak bugüne kadar böyle bir şey olmamıştır."

Elmas "eğer Diyanet sadece Alevilere değil her dini kesime (Yahudi, Ortodoks, Katolik, Süryani v.s) eşit kaynak aktaracaksa temsil söz konusu olabilir" diye düşünüyor:

Kaldı ki bugüne kadar tek kuruluş Alevilere aktarılmamışken şimdi neden biz de yer alalım pay alalım deniyor bana çok anlamlı gelmiyor, böyle bir şeyin gerçekleşeceğine de inanmıyorum. Eğer camiler gibi Cem evleri de çoğalırsa bunda sakınca vardır. Gerçekten istenen gelişme bu değildir. İhtiyaç ve özgür irade neyi gerektiriyorsa o yapılmalıdır."

Beyzade Özkahraman, Diyanet'in aşamalı olarak kaldırılmasının vaktinin AB süreciyle birlikte geldiği görüşünde.

Kaldırılırken pilot bölgeler seçilerek başlanabilir, geçiş süreci konabilir, 5-10 yıl içerisinde kademeli olarak kaldırılacaksa da bu dönemde demokratikleşmelidir. Ben kalmasını savunmuyorum ama eğer illa da kalacak deniyorsa demokratik yapı şarttır. Çeşitli inançlardan bilim ve din adamları, çeşitli üniversitelerden profesörler yapıya kazandırılarak rektör seçimi gibi seçim yapılması daha uygundur. Devlet müdahalesinden uzak olmalı ve bütçesi bu kadar yüksek olmamalıdır. Diyanet diye bir kurum olmamalıdır. Eğer demokratik bir kurum olacaksa o zaman Aleviler bunun içerisinde yer alabilir. Bu işler de Parlamento'dan geçer, kararlar burada alınır. Bu yüzden Aleviler de Meclis'te daha fazla sayıda temsil edilip etkili olmanın yollarını aramalıdırlar. Reformlar birileri istedi diye değil kendimiz tarafından yapılmalıdır. Kendi insanımız bunlara layık olduğu için yapılmalıdır."

Cemal Şener de meseleyi AB perspektifinden ele alarak dini anlayışların gönüllü bağış sistemiyle kendi vergilerini vererek cemaatlerini ayakta tutması görüşünü savunuyor: "Devlet Diyanet'e sponsorluk yapmamalıdır. Devlet hiçbir dinsel gruba sponsorluk yapmamalıdır." Şener'in temsil konusuna yaklaşımı Alevilerin AB ülkelerinde olduğu gibi farklı bir İslami yorum olarak kendilerini temsil etmesi (Protestanlık, Anglikanlık v.s gibi): "Diyanet, AB ülkelerinde benzerine rastlanmayan bir kurumdur. Süreç içinde tasfiye edilmelidir. Din işleri AB'de belirlenen din-devlet ilişkilerine göre yeniden yapılmalıdır."

“Diyanet’te çalışabilmenin ön şartı İmam-hatip mezunu olmayı gerektirdiğinden burada yer almayı Aleviler adına istemek de önemli bir çelişkiyi içermektedir” (Kaleli, 1992, s.17) diye yazmış olan Lütfü Kaleli’den, yaptığımız röportajda şu görüşleri derledik:

Diyanet’in devlet teşkilatında veya özerk olması durumunda da devletin kontrolünün ne ölçüde olacağı önemlidir. Devletten pay almamalıdır. Eğer alacaksa Devlet tüm gruplara pay vermelidir... Ancak, bu özerk teşkilatta yer almayı veya pay almayı istemek Alevilik için çok sakat bir anlayıştır. Asimilasyon için bir adımdır. Bu namazsız-abdestsiz yaşayan Hacı Bektaş Veli’nin türbesinin yerine 1826’da Yeniçeri Ocağı kaldırılıp Bektaşilere aman verilmediği dönemlerden sonra dergaha bir Nakşibendi şeyhinin atanmasıyla cami yaptırılmasına benzer. Bugün Anadolu’daki birçok cem evi camileştirilmekte içine abdest muslukları konmaktadır. Sünnilerin asimilasyonu üstüne Şia asimilasyonu da nüfuz etmektedir Aleviliğin içine.”

Benzer bir tepkiyi dile getiren Hacı Bektaş Veli Dergahı’na bağlı Dedegan koluna mensup Veliyettin Ulusoy da görüşlerini şöyle dile getirmişti:

Alevilerin Diyanet’le hiçbir ilişkisi yok. Devletin kurduğu ve Sünniliği resmi din olarak benimseyen bir kuruluş. Bence her dini inanış kendi cemaatini kurup, onu finanse etmeli. Devlet, desteğini Diyanet’ten çekmesi lazım. Diyanet’e gerek yok. Her cemaat kendi sorununu kendi içinde çözsün. Devlet hakem olmalı. Çatlak sesleri susturmalı. (Şener, 1996, s.51)

Hacı Bektaş Veli Derneği ise Diyanet’in aşamalı olarak tamamen kaldırılmasını savunuyor. Bunun yerine sadece cemaatleri denetim amacı ile her inanç grubundan, büyüklüğü ile orantılı olarak, bir merkezi denetim örgütü kurulmasını ve bunun masraflarının yine orantılı olarak cemaatler tarafından karşılanmasını öneriyor. (Selmanpakoğlu, 1995, s.44)

Diyanet teşkilatına Alevi kökenli kişilerin “kasıtlı olarak” alınmayışına Alevi kesimler tarafından genel olarak tepki duyulmaktayken yine Alevilerin bu kurumda görev almak gibi bir niyetinin olmadığı da altı çiziliyor. Devlet ekonomisinin en zor dönemlerinde dahi camilerden elektrik-su parası alınmaması ve camilerde görev yapan hoca ve imamlara toplanan vergilerden ücretsiz lojman tahsis edilmesi Alevilerin en çok rahatsız olduğu konular arasında yer alıyor. (Demir, 1995, s.26, s.22)

Şahkulu Sultan Dergahı ise tartışmanın başka bir boyutuna dikkat çekiyor. Derneğere göre, laikliğin destekçisi Alevilerin de ödediği vergilerle toplanan paradan sadece Sünni-Hanefi kesimin yararlandırılması esasen bir haksızlıktır ve Alevilerin teşkilatta temsili laiklik ilkesiyle çelişecektir. Bu nedenle Sünnilere tanınan mali imkânların Alevilere de devlet tarafından tanınmasını kabul etmek mümkün değildir. (Üzüm, 1997, s.132)

Kürt kökenli Alevi kesimlerse öteden beri konuyla ilgili görüşlerini değişik platformlarda, Hedef ve Zülfikar gibi dergilerinde dile getiriyorlar. Bu çevrelere göre, Diyanet’in kaldırılmaması ve Alevilerin Diyanet içerisinde temsili Aleviliği devletleştirecek ve bu da zamanla Sünnileşmeye dönüşecektir. Bu da Aleviliğe verilecek en büyük zarardır. (Baldemir, 1994, s.206-207)

Yukarıdaki alıntıların da gösterdiği gibi CEM Vakfı'nın temsil talebinin değişik gerekçelerle tüm Aleviler tarafından sahiplenilmediği görülüyor. Bunların dışında kalan, Diyanet ve Alevilerin temsili üzerine bazı öneri ve görüşlerse şöyle:

- Diyanet'te Alevilerin tahsilli bir dede tarafından temsil edilmesi ve aynı şekilde vilayetlerde ve ilçelerde müftülerin yanında Alevi kesimi temsil eden bir yetkili kişinin olması. (Kutlu, 2001, s.25)
- Benzer bir teklif Sünni Cemaatler Daire Başkanlığı, Alevi Cemaatler Daire Başkanlığı ve Müslüman Olmayan Cemaatler Başkanlığı kurulması ve bu daire başkanlıkları kanalıyla Diyanet bütçesinin cemaatlere hakkaniyet ölçüleriyle dağıtılması yönünde (Yıldız, 2002, s.87- Kocadağ, 1995, s.36)
- Alevi İnanç Başkanlığı kurulması önerisiyse, böyle bir kurumun özerk olmasını, mali işlerinde devletin kontrolü altında ve bütçesi Alevi-Sünni nüfus oranına göre devlet bütçesinden verilen bir teşkilatlanmayı öneriyor (Yıldız, 2002, s.89)
- Asıl problemin Diyanet'in varlığı değil uygulamaları olduğunu düşünenler Diyanet'in tekrar yapılandırılarak sorunların ortadan kaldırılacağını düşünüyor. Bunlara göre, Cumhuriyet döneminde yetkisi sınırlı bir memuriyet makamı olarak düşünülmüş Diyanet'in Alevilerin temsilcisi olamadığı gerçektir. Ancak Sünni kesimden de Diyanet'in kaldırılmasını isteyenler bulunmakta ve bu rejim için sakıncalı olarak algılandığından Diyanet ancak 1924'teki görev ve işlevine çekilerek reforma tabi tutulabilir görüşü ağır basmaktadır (Tanyol, 1991, s.8)

Sorunun çözümünün yine devlet çatısı altında hallolabileceğini savunan Alevilerin talep ettiği diğer dini ve kültürel hizmetlerse şöyle sıralanabilir:

1. Alevi kültür dairesinin kurulması
2. Eski ve yeni Alevi şair ve düşünürlerin kitaplarının bastırılması.
3. Mezarların anıtlştırılması,
4. Kültür Bakanlığınca Alevilere yönelik yansız yayınların yapılması
5. Alevi kültür merkezlerinin kurulması
6. Alevi enstitü ve üniversitelerin kurulması
7. Din derslerinin objektif ve yansız verilmesi,
8. Alevilerin cenaze işlerini yapacak personel yetiştirilmesi
9. Aleviler ne istiyorsa o yönde ibadetgâhlarının olması, cem evlerinin yaptırılması ve bu mekânların elektrik ve su paralarının ödenmesi, Alevi köylerine cami yapmaktan vazgeçilmesi
10. Din hizmetleri için devletin ayırdığı bütçenin ve din hizmetlerine tahsis edilen kadroların % 30'unun Alevilere tahsis edilmesi
11. Muharrem ayında 10-15 gün boyunca Peygamber ve soyuna yapılanları anlatan programlar düzenlenmesi, TRT'nin Alevi varlığı dikkate alınarak, radyo, televizyon programlarında Alevi Büyükleri, Alevilerin kutsal günleri, şiiri, müziği, folklorunun tanıtılması, Türk basınının Alevi kültürüne yer vermesi
12. Hutbe ve vaazlarda Alevliğin işlenmesi, Ehl-i Beyt, on iki imam, Kerbela Şehitleri (Hz.Hasan ve Hz.Hüseyin) gereğince işlenmesi, Sünnilerin Alevilik hakkındaki düşüncelerinin değiştirilmesi, Alevilerin doğru biçimde tanıtılması, mum söndürme vb. gibi karalamalardan kurtarılması, bu konuda özellikle İmam-Hatiplerin ve din öğretmenlerinin eğitilmesi,
13. Aleviler üzerinde baskı olduğunun kabul edilmesi, Osmanlı Devleti zamanından gelen ve halen

sosyolojik, psikolojik ve kültürel ağırlıklı olarak süren baskıların son bulması, Alevi kimliğinin her kesim tarafından kabul edilmesi, Alevilerin çekinmeden Alevi olduklarını söyleyebilmeleri.

14. Yurt dışındaki Aleviler için acil programlar geliştirilmesi. (Üzüm, 1997, s.160; Zelyut, 1993, s.20-23; Gülçiçek, 1993, s.275-276; Kutlu, 2001, s.35; Pehlivan, 1995, s.25-26; 29-30)

Diyanet'in Alevi-Bektaşilikle ilgili en büyük eksikliklerinden birisi olarak, ciddi bilimsel araştırmalar yaptırarak, Alevi kesimin dini ihtiyaçlarını ve sorunlarını tespit etmemesi ve bu doğrultuda onları dini konularda aydınlatacak yeterli yayın ve faaliyette bulunmaması gösterilebilir. Aynı durum hutbe ve vaazlarda Alevilerin ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli bilgi verilmeyişinde de ortaya çıkıyor (Kutlu, 2001, s.36)

Diyanet'in statüsüyle ilgili yukarıdaki görüşlerden hangisi savunulursa savunulsun, şu anki durumda tek bir mezhebe hizmet sunulduğu görüntüsünün uygun görülmediği, laiklikle bağdaşmadığı, geniş anlamda insan hakları ihlali yapıldığı, dini inanış ve ibadetlerin cemaatlere bırakılması gereken bir alan olduğu kanaati Alevilerde ağır basıyor. (Atalay, 1992, s.11; Kılıçbay, 1996, 59; Yıldız, 2002, s.71-72)

Araştırmamızın önemli sorularından birisi olan “Yoksa Aleviler farklı bir örgütlenme içine mi girmeliler?” sorusuna en tatmin edici ve kapsamlı cevabı veren Lütfü Kaleli şunları söyledi:

Kanuni ve siyasi engeller sonucu Aleviler Avrupa'daki örneklerinde olduğu gibi içinde “Alevi” kelimesi geçen dernek veya vakıf kuramamaktalar. Avrupa'ya işçi göçünün başladığı yıllarda inançlarını yaşamakta zorlanmalarındandır belki de daha çok Alevi kardeşlerimiz Almanya'ya göç etmişlerdir. Bu ülkelerdeki demokratik ortamdan dolayı kimliklerini ifade edip seslerini duyurabildiklerini görünce de Dernekler, Birlikler, Federasyonlar ve Konfederasyonlar kurmuşlardır. Türkiye'de ise bu süreç sancılı olmuştur ve hala kanuni değişiklikler yapılması gerekmektedir. Biz sadece kendi topluluğumuzu ve cem evimizi kurarken bile uzun uzun düşündük. Özellikle 12 Eylül'den sonra dernek kurmak güçleştirildi ve kurulan bu derneği bir emniyet amiri dahi basabilir veya denetleyebilirdi. Ayrıca dernekler ticaret yapamazlardı. Biz de cem evlerimizi destekleyebileceğimiz vakıflaşma yoluna gittik. Ancak bu kolay olmadı. İçişleri Bakanlığından defalarca geri döndük. Çünkü vakfımızın kuruluş tüzüğünde “Alevi kültürünü geliştirmek v.b ifadeler geçince kurulamadık bir türlü. Önce Semah Kültür Vakfı olarak kurulabildik ve ancak 8 yıl sonra Alevi-Bektaşî Eğitim ve Kültür Vakfı ismini alabildik. Şimdi böyle bir durumda Avrupa'daki gibi bir birlikteliğin oluşması zordur.

Bunun yanında biz 10 yıl kadar önce tüm Alevi dernek ve vakıflarını Konfederasyon olarak birleşmeye çağırdığımızda önce CEM Vakfı Başkanı İzzettin Doğan “sizler ve AABF ateistsiniz, dinsizsiniz, bizim sizin gibi ideolojik düşünenlerle bir araya gelmemiz düşünülemez” diyerek ilk ayrışmayı başlattı.

Buna bir de Fermani Altun çevresinin Refah ve sonradan kurulan Fazilet Partisi ile sürekli dirsek temasında bulunan hareketinin ayrı bir örgütlenmeye gitmesi eklendi. Ancak biz şu anda diğer Alevi-Bektaşî dernek ve vakıflarıyla sürekli görüş alışverişi ve birliği içerisindeyiz. Tam bir birleşmeye ülkenin hazır olması gerekir. Bunun için bedel ödemeyi göze almak gerekir. Ankara'da bir federasyon var şu anda ve konfederasyon yapısına doğru ilerleyeceğiz. bin yıldır dağlarda, baskı altında örgütsüz olarak yaşayan bir toplumun kendine has sorunları olacaktır ve

bunlar zamanla aşılacaktır.

Alevilerin Zorunlu Din Derslerine Bakışı

Alevilerin, Diyanet ile de dolaylı olarak ilgili başka bir tepkisi de zorunlu din dersleri uygulaması konusunda. 1982 Anayasasının 24.maddesinde din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasına alındı. Bunun dışındaki din eğitimi ve öğretimi ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlı kılındı. Bu yüzden 1982'den bu yana ilkokul, ortaokul ve liselerde din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin zorunlu olarak okutulması Alevi örgütler tarafından bu derslerin zorunluluğunun kaldırılması talebinin sıklıkla dile getirilmesine yol açtı. Hatta Cem dergisinde de yayınlanan bir yazıda bu uygulama “Anayasa içine tahrip gücü yüksek bir bomba” yerleştirilmesi olarak nitelendirildi. (Tanyol, 1995, s.48, s.5)

Alevi-Bektaşî Eğitim ve Kültür Vakfı, araştırmacı yazar Nejat Birdoğan, Cem Vakfı Başkanı İzzettin Doğan, yazar Ali Balkız, Pir Sultan Abdal Derneği Ankara şube başkanı Veli San, Nefes dergisi yayın yönetmeni Cemal Şener, yazar Reha Çamuroğlu, yayıncı ve halk ozanı Adil Ali Atalay, Alevi dedesi Muharrem Naci Orhan, Beyzade Özkahraman başta olmak üzere Alevi yazar ve dernek yöneticilerinin tamamına yakınının tepkisine yol açan bu uygulamaya Alevi kesimin karşı çıkmasının sebebi çok açıktı. (Üzüm, 1997, s.137) Çünkü ilk olarak bu derslerin zorunlu hale getirilmesi laiklikle bağdaşmıyordu, ikinci olarak bu derslerde Sünnilik öğretiliyor ya da propagandası yapılıyordu. (Üzüm, 1997, s.137) Bu derslerin tamamen kaldırılmasındansa müfredatına Alevilikle ilgili objektif bilgilerin konularak ara çözümlere ulaşılabileceğini savunanlar da oldu. Böylelikle çocuklar okullarda hem kendi kültürlerini hem de diğer kesimlerin kültür ve inançlarını tanıyacaktı. (Pehlivan, 1993, s.47) Ancak birçok Alevi dernek yöneticiyse bu fikre karşıdır. Çünkü Alevilikle ilgili bahsedilen dersleri Sünni eğitimden geçmiş öğretmenlerin vermesi düşünülemezdi. Alevi ailelerden gelen öğrenciler hatta Sünni çocuklar sağlıklı bilgi edinemeyeceğinden zorunlu din derslerinin tamamen kaldırılması daha isabetli olacaktı. (Kaleli, 1992, s.38)

Burada temel bir sorun karşımıza çıkıyor. Geleneksel olarak söylenceler, deyişler, semahlar ve dedeler yoluyla kuşaktan kuşağa genelde şifahi (sözlü) olarak aktarılan Alevi kültürü ve inanışını bugün Aleviler alt kuşaklara yeterince aktarmakta zorlanıyorlar. Bunun bertaraf edilmesi için artık yazılı kaynaklar veya öğretmenlere ihtiyaç duyulduğunu savunan Alevi çevreleri de var. (Yıldız, 2002, s.45) Bunun günümüz şartlarında sunulması ayrı bir tartışmayı ve altyapıyı gerektiriyor. Hâlihazırda cem evleri ve dedeler çevresinde şekillenen bu eğitim sisteminde Aleviler inanç ve kültürlerini yaşayarak öğreniyorlar. Aleviliği hayatın bütünü ve yaşayış tarzı olarak kabul eden Aleviler yüzyıllardır sürdürdükleri bu sistemle inançlarını günümüze kadar taşıdılar. Köyden kente göç ve modernleşmeyle birlikteyse bu sistemin işleyişinin sıkıntıya girmesi söz konusu. (Yıldız, 2000, s.45)

Çocuklarını okula gönderen Aleviler özellikle 12 Eylül uygulaması zorunlu din dersleriyle çocuklarının farklı bilgiler edinerek kendi kültürlerinden uzaklaştıklarını gördüler. Buna anne-babaların ve dedelerin yetersizliği eklenince okuldaki din dersi öğretmenin anlattıklarıyla çocuklar bir çeşit kimlik çatışmasına girer hatta Alevi olduklarını ifade etmekten çekinir bir duruma geliyorlardı. Ancak böyle bir çatışmanın engellenmesi için çocukların rahatlatılması ve “doğru” bilgilerle donatılması gerekiyordu. (Kılıç, 1991, s.13)

Sadece Dedelik kurumunun ihya edilmesi bu sorunu çözmek için yeterli olmayabilirdi. Kaldı ki dedelerin yetişmesi için dahi şehirleşmeyle birlikte birtakım zorluklar ortaya çıkmıştı. Aleviler şu an için Türkiye’de bu konuda alternatif bir eğitim veremiyor, ama devlet okullarının yapabileceği düzenlemelere de güvenemiyorlar. Alevilere göre, din adamları ve öğretmenleri siyasi iktidarlara bağımlılar ve dinin siyasete alet edilmesinin ve din eğitiminin Sünniliğin Hanefi mezhebine ipotekli kılınmasının önüne bu şartlarda geçmek imkânsızdır. Bu yüzden devlet din eğitiminden elini çekmelidir. Ayrıca ders kitaplarına Alevilikle ilgili bilgiler konmasına ek olarak, tarih kitaplarının da yeniden gözden geçirilmesi gerekebilir. (Kaleli, 1992, s.38)

Bu konudaki diğer bir farklı görüşse şöyle ifade edildi:

Alevilerin aydın bilgi eksikliğinin giderilmesi için kültür merkezi, özel enstitü ve üniversiteler kurulması gereklidir. İlahiyat fakülteleri revizyona tabi tutularak; burada İslamiyet’in tüm detayı ve farklılıkları ile öğretilmesi için yeni birimler oluşturulmalı, Ehl-i Beyt İslam fıkhı öğretilmelidir. Devletin asli görevi; yani; vatandaşın eğitimini, ibadetini, inancını özgürce yapabilmesi; hak ve hukukunu sağlaması için yasalarda gerekli değişimlerin yapılması, inanç, düşünce, ibadet ve eğitim özgürlüğünün çağdaş dünyadaki normlara uygun hale getirilmesi gerekmektedir. (Altun, 2001, www.ileri2000.org)”

Bunun yanında devletin cemaatlerin eğitim hakkını serbest bırakması, din derslerinin seçmeli hale getirilmesi, içeriklerinde karşılaştırmalı din ve mezhep görüşlerine yer verilmesi de önerilmiştir. (Öktem, 1991, s.14-16)

Zorunlu din dersleri konusunda temelde Alevi kesimlerce üç farklı görüşün dile getirildiği gözleniyor: 1) Din dersi tamamen kaldırılın; 2) din dersi zorunlu olmaktan çıkarılın; 3) mevcut din dersine Alevilik bilgisi eklensin.

İlk görüşe göre, her ne kadar 1982 Anayasasıyla zorunlu hale getirilmiş olsa da din dersi Anayasanın 2, 10, 14 ve bilhassa 24/4 hükümlerine açıkça aykırıdır. Çünkü madde 24/4’e göre “Din kültürü ve Ahlak öğretiminin dışındaki din eğitimi ve öğretimi, kişilerin kendi ve küçüklerin de yasal temsilcilerinin isteğine bağlıdır.” Ayrıca 174. maddedeki 8 tane Atatürk İnkılâbına ve ayrıca İnsan Hakları beyannamesine de aykırıdır. Çünkü inanç ve vicdan özgürlüğü ihlal edilmektedir. Devletin bütün din ve mezheplere karşı tarafsız olması ilkesinin ihlalidir. Anayasayla din dersinin zorunlu kılınıp belli bir zümreye hitap etmesi eleştirilmektedir. (Yıldız, 2002, s.57)

Bu konuda, 1994 yılında gazeteci Rıza Zelyut TBMM’ye sunulmak üzere bizzat kendisinin kaleme aldığı bir dilekçe yayımladı. (Zelyut, 1994, s.3) Aynı yönde başka bir manifestoysa Pir Sultan Abdal Derneklerinin Kültür dergisinde yayımlandı. (Panel, 1996, s.45-56)

Din dersi kaldırılmasa dahi zorunlu olmaktan çıkarılması diğer taleptir. Din derslerinin amacı din ve dinler hakkında bilgi vermekten Türkiye şartlarında özellikle Alevilerin dışlandığı Sünni-Hanefi mezhebinin dayatıldığı bir hale getirildiğini savunan bu görüşe göre din dersleri seçmeli olmalıdır. (Ateş, 1992, s.23-24) Bazı Alevi kesimlere göreyse bir “yaşam tarzı” olan Alevilik için “Alevilik de İslam’dır” demekten artık vazgeçilmelidir. (Çamuroğlu, 1994, s.6-7)

Alevilerin bu derslere örgütlü olarak girmemek konusundaki marjinal eylem çağrıları bugüne kadar gerçekleşmedi. Ancak Alevi kesimden gösterilen tepkiler, din ve İslam özelindeki konumlanışlarına göre farklılık gösteriyor.

Mevcut din dersine Alevilik bilgilerinin eklenmesi gerektiğini savunanlar temel müşterekler olan Kur'an, Hz. Muhammed ve Ehl-i Beyt'e bağlılıktan yola çıkarak doğru ve objektif bilgileri içeren bir müfredatın bu derslere veya kitaplara eklenebileceğini belirtiyorlar. Bu, her din ve mezhep konusunda uzman kişiler yetiştirilerek sağlanabilir. Herkesin inançlarının ayrı ayrı ve o kesimin insanları tarafından verilmesi başka bir tekliftir. Ancak bu teklifin uygulanması aşamasındaysa bu dersi kimlerin, hangi eğitimden geçerek vereceği, Alevi toplumda bu konuda bilgi verecek ve eğitmenlik yapabilecek kişilerin varlığı temel sorunlar olarak beliriyor. (Yıldız, 2002, s.68)

Uygulanan herhangi bir proje ya da plan olmamakla beraber bu konuda özellikle Almanya'da yaşayan Alevilerin alternatif uygulamaları var. Bunlardan birisi bazı Alman eyaletlerinde

Alevi Ders Kitapları Örnekleri

Alevilik derslerinin seçmeli hale getirilmesi ve diğeryse Almanya ve Fransa'da yazılan "Alevilik Ders Kitapları" örnekleridir.

Bu kitaplar, Şakir Keçeli ve Aziz Yıldırım tarafından hazırlanan "Alevilik ve Bektaşilik açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi", Cemal Şener ve Celal Aydemir tarafından hazırlanan "Alevilik Dersleri 1" ve Fransa'da Esat Korkmaz tarafından hazırlanan "Alevilik Ders Notları"dır. (Yıldız, 2002, s.69; Keçeli, 1996, s.28)

Mevcut din dersi kitaplarına alternatif olarak hazırlanan "Alevilik ve Bektaşilik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" kitabının ismindeki Sünnilik dışı din kitabı vurgusu ilk bakışta göze çarpıyor. Kitabın giriş bölümünde mevcut din dersi ve kitapları eleştirilirken hazırlanan bu kitabın lise 1., 2., ve 3. sınıflarda okutulabileceği vurgulanmakta ve bu yönde Milli Eğitim Bakanlığının izin vermesi beklenmekteydi. Kitapta sırasıyla, dinin ve kültürün tanımının farklı dinlerle yapılması, İslamiyet'in doğuşu, mezheplerleşmeler ve Aleviliği ilgilendiren önemli olaylar, Anadolu Aleviliği, Aleviliğin inanç boyutu, kutsal kişiler, 12 İmam, Ahlak ve toplumsal yaşam başlığı altında edep, hoşgörü, tövbe, Aleviliğin esasından olan ibadet ve erkan konuları işleniyor. (Yıldız, 2002, s.69-70; Keçeli, 1996, s.28)

Ancak kitabın içeriğine sadece Sünni kesimden değil bazı Alevi çevrelerden de itirazlar dile getirildi. Pir Sultan Abdal Kültür Dergisi'nde 1996 yılında yapılan bir tartışmada kitabın yazarlarından Şakir Keçeli ile Nejat Birdoğan'ın bu kitabın ne kadar isabetli olduğuna dair yazıları yayımlandı. Keçeli'ye göre, "Türkiye'nin Alevi-Devrimcileri ve tutarlı demokratları bu ilkel uygulamanın (zorunlu din dersleri) kaldırılması için yıllarca çaba sarf edip sağır sultanlara sesini duyuramazken kendi alternatifini de ortaya koymuş"tu. Kitabının bir teoloji ve Tanrı bilim kitabı olduğunu ve Alevilerin nasıl davranıp nasıl ibadet edeceğini layıkıyla anlattığını belirten Keçeli'ye, Birdoğan "Din derslerinin alternatifi olarak kitap yazmanın, şifahi kültürle aktarılan ve kendi arasında farklılıklar gösteren Aleviliği kitaba sıkıştırmanın ve "kurallara bağlamanın" var olan zorunlu din dersleri ayıbını yasal zemine kaydırabileceğini öne sürerek karşı çıkmıştı. (Birdoğan, 1996, s.29)

İkinci kitap "Alevilik Dersleri 1" ilkokul öğrencileri için hazırlanan ve yedi bölümden oluşan bir kitaptı. Bu kitapta Alevilik, Türk ve Müslüman toplulukların dini olarak tanımlanırken, Müslümanların ibadet yerinin cami, Alevilerinse cem evi olduğu vurgulanıyordu. Kitabın konuları sırasıyla, Hz. Muhammed döneminden günümüze kadar Aleviliğin tarihselliği, Alevilikte Tanrı inancı ve insan-Tanrı-doğa ilişkisi, cem ve semah ibadeti, kurban ve oruç ibadeti, hoşgörü ve musahiplik, Alevi halk ozanları, Hacı Bektaş Veli ve öğretisiydi. (Yıldız, 2002, s.70)

Bu kitaba Alevi kesimden getirilen bir eleştiriyi yine Pir Sultan Abdal Kültür Dergisi'nde, bu sefer Ali Balkız dile getirdi. Derginin Ocak-Şubat 2001 42. sayısında kaleme aldığı yazısında Balkız Aleviliği yüzyıllardır günümüze taşıyan dedeler, ozanlar ve yaşayan Aleviliğe vurgu yaptıktan sonra böyle bir kitap yazılarak Almanya'daki bu gelişmenin kimliğin ve kültürün "tescili" sayılıp mutlu mu olunması gerektiği konusundaki çekincelerini dile getirdi. Kitabın "Alevilik İslamiyet'tir, İslamiyet'in içindedir" vurgusunu da sakıncalı bulan Balsız, Aleviliğin sadece göçebe Türkmenlerin dini olduğuna vurgu yapmanın da sakıncalı olduğunu da ekliyordu. (Balkız, 2001, s.5-12)

Pir Sultan Abdal Derneği çevrelerinin bu iddialarını dayandırdıkları gelişme Diyanet'in 1-2 Şubat 2001 tarihinde Ankara'da yapılan İl Müftüleri Toplantısı'nda müftülere dağıttığı raporla yaşandı. Bu raporda "Alevilik-Bektaşilik, Hanefi mezhebine bağlı bir tarikattır. Türbe ve tekkelerin yanı başında ve Alevi köylerinde bulunan tarihi camiler, Alevilerin dini kurumları hakkında ret ve inkar edilemez belgelerdir. Aleviler, ibadetlerini Hanefi mezhebine göre yapmaktadırlar. Cem evleri ayrı bir din mabedi gibi gösterilmeye çalışılıyor" deniliyordu. Bu durum dergide, altında birçok Alevi derneğinin imzası olan basın açıklamasıyla kınandı. Bu girişim Aleviliği Türkçülük tuzağına düşürmeyi hedefleyen dönemin koalisyon ortağı MHP'nin bir oyunu olarak görüldü. Çünkü sonuçta Kürt, Arap ve İran kökenli Aleviler de vardı. (Basın Açıklaması, 2001, s.2-4)

Alevilik ders kitabı formatında yazılmış son kitapsa Fransa'da yaşayan Alevi ailelerin çocukları için Esat Korkmaz tarafından hazırlandı. Aleviliğin felsefi bir din olarak takdim edildiği bu kitapta vahiy yerine akıl ön plana çıkarılmakta ve inanç ve ibadetler konusunda yerleşik Sünni inancına ters yorum ve değerlendirmeler yapılmaktaydı. (Yıldız, 2002, s.70-71)

Bu üç kitabın dışında Avrupa Alevi Akademisinin (A.A.A) Avrupa ülkelerinde uygulamaya çalıştığı bir sistem var. Türk devletinin Alman hükümetine benzer bir talepte bulunması ve Sünnileştirilmiş Aleviliği sunabilme ihtimali sebebiyle bu sistemle ilgili çalışmalara son zamanlarda hız verildi. 23 Şubat 2000'de Berlin Eyaleti Yüksek Mahkemesi, İslam Federasyonu'nun başvurusunu uzun bir süreden sonra değerlendirerek adı geçen federasyonun eyalet sınırları içerisindeki okullardaki Müslüman çocuklara Almanca din dersi vermesini onayladı. Aleviler bu girişimi engellemek için ve diğer taraftan kendi eğitimlerini verebilmek için çalışmalarına hız verdiler. Engelleme girişimi, adı geçen federasyonun "Milli Görüşçü" veya şeriatçı bir örgütlenme olduğu iddiasıyla temellendirilmek istendi. (Gazalcı, 2001, s19-20)

Öte yandan A.A.A'nın 1999 yılından beri bu konuda çalışmaları vardı. Akademi'nin düzenlediği kurslar, seminer ve konferanslara önemli katılım sağlanmıştı. Cenaze, Nikah, Kirvelik, Hızır Orucu, Aşure, Hz.Ali'nin doğum günü, Nevruz ve Kurban gibi önemli günlere ilişkin kurslar düzenlendi. Akademi sayesinde Almanya, İsviçre ve İngiltere'de 500 kadar Alevi "Alevilik Okulları Etap I" eğitiminden geçti. Bu okullar "Etap II" aşamasıyla da birlikte kitle eğitimi vermek amacındalar. Bilimsel ve teknolojik imkânlardan yararlanarak geniş toplum kesimlerine daha ucuz ve kolay eğitim götürme planlanıyor. Akademi halen Almanca Alevilik dersleri Öğretmenliği, Dedelik Kurumunun Yeniden Yapılandırılması ve Dedelerin Eğitimi, Alevi Dokümantasyon ve Enformasyon Merkezi, Alevilik Müzesi, Alevi Otantik Halk Müziği ve Halk Kültürü Derlemeleri, Yönetici Kadroların Eğitimi, konuyla ilgili akademisyenlerin

derlenip toparlanması gibi hayati projeleri gerçekleştiriyor. (Yıldız, 2002, s.111)

Akademi Başkanı Düzgün amaçlarını şöyle anlatıyor:

Avrupa ülkelerinde başta Almanya olmak üzere 650-700 bin Alevi yaşadığı tahmin ediliyor. Bir bütün olarak bu nüfusun Alevilik bilgi ve bilincini yükseltmek, inanç ve kültürünü koruyup geliştirmek Akademimizin başlıca amacını oluşturur. Almanca Alevilik Dersleri Öğretmenliği yapabilecek nitelikte eleman, toplumumuzun gerek duyduğu özelliklere sahip dede ve kültür adamı yetiştirmek, Alevi insanının yaşamakta olduğu Avrupa ülkelerinde entegrasyonunu kolaylaştırmak amacıyla bu projenin hazırlanmasına gerek duyulmuştur. (Düzgün, 2001, www.aleviakademisi.org)”

Avrupa’da, özellikle Almanya’da daha geniş örgütlenme olanağı bulan Alevi toplumuna hizmet veren Akademi’nin şu anda uyguladığı yöntem Açık Yüksek Öğretim. Akademi’nin faaliyetleri arasından özellikle ikisi dikkat çekiyor: Alevilik dersleri öğretmenlerinin yetiştirilmesi ve kısa süreli kitle eğitimi (Yıldız, 2002, s.112)

Berlin Mahkemesi’nin kararı sonrası aynı olanak Aleviler için de ortaya çıktı. Sünni ya da Ortodoks İslam’ın Din ve Kültür Ataşelikleri yoluyla dünyanın 50’den fazla ülkesinde okutulduğu düşünüldüğünde bu yeni durum Aleviler için önemli bir gelişmeydi. Ancak bunun

için bu dersleri Almanca verebilecek eğitimcilerin yetiştirilmesi gerekmekteydi. Özellikle Türkiye’de yaşayan Alevilerin kendi inanç ve kültürleri konusunda herhangi bir eğitimden geçmemiş olması Avrupa’nın çeşitli ülkelerinde yaşayan Alevilerin de bu konulardaki eksikliklerinin giderilmesini zorunlu kılıyordu. Kitle eğitiminde uygulanan video-konferans ve yayın iletişimi yöntemiyle bugüne kadar sınıf ve öğretmen etkeniyle yapılan Etap eğitimleri yeni bir boyut kazandı. Eğitim sonundaki sınavda başarılı olanlara sertifikalarının verildiği bu yöntemle Avrupa Alevileri kendi inanç, yaşayış ve kültürlerini öğrenip koruma ve geliştirmeye yönelik alternatif bir model sunar oldular.

Avrupa Birliği Perspektifinde Aleviler ve Diyanet

Alevilerin istemlerinin AB raporlarına girmesi konusu öteden beri çok tartışıldı. Ancak son raporla birlikte Alevilerin yıllardan beri dile getirdikleri taleplerden ziyade asli unsur veya azınlık olup olmadıkları tartışıldı. Aşağıdaki alıntılar hem bu konuya hem de Alevilerin, AB ile müzakerelere hükümetlerin sorunu algılamasıyla beraber bakmaktadır.

AP raportörleriyle yakın ilişkileri olan AABF’nin bu konudaki görüşleriyle başlayalım.

Alevi istemleri, bazı çevrelerin iddia ettikleri gibi; “AB’nin Türkiye’yi bölmek istemesi” gerekçesi ile raporlara girmedi. Kaldı ki; biz şimdiye kadar; Türkiye’nin bölünmesine hizmet edecek her türlü girişime karşı çıktık. Bizim amacımız, Türkiye’nin bütünlük içinde daha çok demokrasiyi yakalamasıdır. Türkiye’deki Alevi-Bektaşî kuruluşların yıllardır dile getirdikleri bu istemler Türkiye hükümetlerince dikkate alınmadığı için; AB-Türkiye ilişkileri çerçevesinde bizim son 5-6 yıldır konuyu yetkililerine anlatmamız ve “Batı demokrasisinin gereği”ni onlara hatırlatmamız

sonucu AB raporunda yer verildi.

Türkiye’de azınlık kavramı Lozan Anlaşması çerçevesinde, üzerinde pazarlık yapılarak o zaman Batılıların Türkiye’den daha çok dini gruplar konusunda taviz kopardıkları olumsuz bir anlam içeriyor. Batı’da ise azınlık kavramı, demokrasinin olmazsa olmaz koşullarından birini oluşturuyor. Bu yaklaşımla, çoğunluğun iradesi ile –oy sayısına dayanarak- yapılan her şey demokratik kuralların tamamına uysa bile- insan haklarını baz alan “Batı demokrasi”ne her zaman uymayabilir. “Batı demokrasisi”ne uymayan uygulamalara ve haksızlıklara, Batı ülkelerinde de rastlanabiliyor. AB tarafından bu sorunlar da dile getiriliyor. Örneğin Almanya’da 1990’larda baş gösteren ırkçı saldırılar, AB raporlarında sert bir şekilde eleştirilmiş ve ırkçılığa karşı kapsamlı programlar AB tarafından desteklenmiştir. Biz, AB İlerleme Raporu’nda Alevilerin sorunlarının dile gelmesini bu perspektiften doğru ve Türkiye demokrasinin yararına görüyoruz. Kaldı ki Alevilerin inanç özgürlüğüne dayanan istemleri “azınlık” istemleri değildir. Örneğin Türkiye’deki zorunlu din derslerinden ve Diyanet İşleri’nin tek yanlı uygulamalarından milyonlarca Sünni Müslüman da rahatsızdır. Bu nedenle biz istemlerimiz konusunda “Alevileri” azınlık grup ve kendimizi “korunmaya alınmış zavallılar” olarak görmüyoruz. Bu istemleri, demokrasinin sonuçları olarak görüyor ve demokratik bir Türkiye’nin oluşması çerçevesinde –olmazsa olmaz koşullar olarak- değerlendiriyoruz. Toplumda eşit bireyler olarak, demokrasi için mücadele ediyoruz, bunu da içinde yaşadığımız toplum ve düzen için bir görev sayıyoruz.

Azınlık –çoğunluk” kavramları Alevilik öğretisinin “72 millete bir nazarla bak!” yol gösterici prensibi dikkate alınır, hiç bir anlam ifade etmezler. Alevi inancı; başka inançları da “eşit değer ve aynı haklılıkta” kabul etmeyi gerektirir. Alevi anlayışından hareket edersek, inanç olarak Musevi, Hıristiyan ya da etnik olarak Ermeniler, Türkiye’de Lozan Anlaşması’ndan doğan bir zorunlulukla değil, insan oldukları için, eşit haklara sahip olmalıdırlar. Aleviler Türkiye’de şimdiye kadar olduğu gibi; şu andaki hükümet tarafında da –AB bu konuda hassasiyetini açık olarak belirtmiş olmasına rağmen- suskunluğu ve asimilasyoncu politikasında zaman kazanmayı tercih ediyor. Bu nedenle AABK, Türkiye’deki Alevi-Bektaşî Federasyonu ile birlikte “Cem evleri Alevilerin ibadet yeridir” istemi ile geniş bir imza kampanyasına girişmiştir. Amacımız, cem evlerinin Türkiye’de yasal olarak ibadet yeri olarak kabul edilmesi ve korunmasıdır.”

Yukarıda bahsedilen imza kampanyası 17 Aralık AB Zirvesi öncesi sonuçlanmış ve 120 bin imza toplanarak AB raportörlerinden Eurlings’e teslim edilmiştir (www.alevi.com)

CEM Vakfı da yukarıdaki görüşlerle benzer değerlendirmeler yapmakla beraber şu tespitleri de eklemektedir:

AB Raporundaki Alevilerin “azınlık” olarak nitelendirilmesini biz doğru bulmuyoruz. Bugüne kadar Türkiye’de Alevilere yapılan haksızlıklar neredeyse bu insanların azınlık muamelesi görmesi sonucunu doğurmuştur. İnançlarını yerine getiremeyen, okulda, kışlada, işte Alevi kimliklerinden dolayı sürekli aşağılanan, hakaret gören, kendilerine bir inanç topluluğu olarak devlet katında yer verilmeyen, bu ülkede yok sayılan Alevi İslam anlayışına sahip yirmi beş milyonun üzerinde Alevi kitlesi elbette bu ülkenin azınlıkları değildir. Diyanet ve devletin diğer tüm üst düzey yönetiminde bulunan siyasilerin zaman zaman Alevileri sözüm ona, onore etmek için kullandıkları sözlerin birçoğunu tasvip etmek mümkün değildir.

“Ali’yi sevmek Alevilikse bizler de Aleviyiz, Ben Alevilerden daha çok Aleviyim, Alevilik çok zengin içerikli bir kültür ve Türklere has bir meşreptir, bu olay Alevi kardeşlerimizin geleneklerinde bulunan Mum Söndüyle karıştırılmamalı” gibi yüzlerce söze bakarak da bu insanların cehaletlerini, görmek mümkündür. Türkiye’nin AB ile müzakerelerinde devletin Alevileri algılayışları yine eksik, hatalı ve yanlıştır. Yirmi beş milyonluk bir kitleden hiç haberi yokmuş gibi hareket eden devleti yönetenler, yine Alevilerin isteklerini savsaklamaktan başka bir şey yapmamışlardır. Devletimizi yönetenlerin Alevileri yok sayan bakış açılarının değişmemesi durumunda ilerleyen zamanlarda, bundan devletimizin de, halkımızın da zarar göreceği bir gerçektir. AB öngörülerini olmadan da, ülkemizin sorunlarını, yine ülkemizi yönetenler çözebilmelidirler.

Karaca Ahmet Sultan Dergâhı’nın konuya yaklaşımı şu şekildedir:

Aleviler, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin asli unsurudur. Kurduğumuz devlette bizi azınlık saymaya kalkanlar bu heveslerinden vazgeçmelidir. Aleviler bu ülkenin sahibidir. Biz, devletimizi yönetenlerin dışarıdan gelen baskılarla, yönlendirmelerle değil, kendiliklerinden Alevilerin de bu ülkenin yurttaşları olduğunu anlamalarını, algılamalarını, bilmelerini isterdik. Şimdi AB, bir rapor hazırladı; “Alevilerin hakkını verin” diyor. Siyasetçiler hemen ortalığa düşüp “Ben de Aleviyim”, “Aleviler kardeşimizdir” gibisinden feryat etmeye başladılar. Geline duruma olacak olan şu; siyasetçilerle oturup konuşacağız. Bugüne kadar vermedikleri, üstüne yattıkları haklarımızı alacağız. Bizim dışımızda alınacak kararları ise kabul etmeyeceğiz. Kabul etmediğimizi de gerek yurtiçine gerekse de yurtdışına açıklayacağız.

Yukarıdaki manifestolara benzer bir yaklaşımı Murtaza Demir de şu şekilde dile getiriyor: 6 Ekim tarihli AB İlerleme Raporu’ndaki Aleviliğin sorunlarına ilişkin tespitler, Türkiye’de bizlerin ve yurtdışında görev yapan arkadaşlarımızın uzun erekli uğraşları sonunda gerçekleşti ve tam AB’den de umutların kesilmeye yüz tuttuğu bir süreçte geldi. Yüzlerce kez yazdık, anlattık; “laiklik, demokrasi ve eşitlik ilkelerinden ayrılmayın. Bizi el kapılarında hak arama zorunda bırakmayın! AB ve AİHM kapılarına göndermeyin!” dedik. Sorunu ülkemizde çözmekten elbette büyük onur duyardık.”

Alevi sözcülerinin tavrını ve 6 Ekim tarihli AB raporunun Alevilik paragrafını/tarifini eleştiren kamu, siyaset ve medya mensubu dostların büyük bölümüne onlarca mektup yazdık, sorunumuzu onlara da anlattık ama yeterli karşılığı alamadık. İncancımızı aşağılayan, ibadethanemize “cümbüş evi” diyen, kendimizi tanımlamamıza, incancımızı yerine getirmemize, ülkemizi sevmemize ve onur duymamıza izin vermeyen bu cahil yönetim biçimine ve uygulamalarına boyun eğmeye devam mı etseydik? Çocuklarımıza Sünni İslam’ın “zorunlu” öğretilmesine; “devlet zoru ve kamu arsaları peşkeş çekilerek” köy ve mahallemize cami yapılmasına; çarşafa, peçeye, türbana, sarığa; kadınlarımızın ikinci sınıf insan sayılmalarına, dört evliliğe “iyi yapıyorsunuz; aferin” mi demeliydik?

AB çevreleri “azınlık” terimini bizim anladığımız manada değil, “egemen çoğunlukla aynı hakları kullanma gücü içinde olan ve bireysel hakların kullanılması bağlamında çoğunluğa eşitlenmesi gereken kesimleri” tanımlamak bağlamında kullanıyor. Bizim sorunumuzu “cemaat esaslı azınlığın basit sorunları” olarak görmek ve bu çerçevede bir çözüm aramak, arzu ettiğimiz ve bizi tarif eden bir yaklaşım değildir. Sorun, Alevi-Sünni eşitsizliği ve Sünni devlet-birey lehine yaratılan

büyük uçurumdur. Alevi, salt Aleviliği nedeniyle genel anlamda bürokrasi ve sosyal alanın dışına itilmiştir. Bu yüzden Alevi sorununun çözümü, anayasal yurttaşlık esası ve temel insan hakları hukukunun tam ve eksiksiz uygulanmasıyla uzun vadede mümkün olacaktır. Biz “Sevr, Lozan, ulus-devlet ve bölünme” gibi başlıklarla Aleviler üzerinden yapılan tartışmaları, Alevi sorununa çözüm üretilmesine katkıda bulunulmasını temin eden tartışmalar değil, tam tersine çözüme engel olmak isteyen çevrelerin ortaya attıkları iyi niyetli olmayan, yapay tartışmalar olarak görüyoruz. Yurttaşınızın kendini tanımlama hakkını; din, vicdan ve inanç gibi en temel insani hakkını teslim etmeyi dahi halen tartışıyorsanız, “çağdaş yada demokratiği” bir yana bırakın, bugünün standartlarında sıradan birikimi olan insan bile değilsiniz.” Raporun çeşitli alanlardaki eksik tespitlerine karşın Alevi varlığını vurgulamış olmasını, salt Aleviliğin değil çoğulculuğa katkı yapması bakımından ülkemizin de kazanımı olarak görmekteyiz. Hükümetin AB kararlılığına, antidemokratik uygulamaların tasfiyesine katkı yaptığı sürece olumlu bakacağız. Kavramların ve “azınlık” benzeri tariflerin süreç içinde yerli yerine oturacağını, daha gerçekçi/objektif tanımlamaların süreci kolaylaştıracağını ve AB yetkililerinin yaklaşımının akıllıca olduğunu düşünüyor, sürecin, Diyanet ve zorunlu din dersleri gibi çağdışı olguları da çok yakın bir vade içinde tasfiye edeceğine inanıyoruz.

Hüseyin Gazi Derneği’nden Gülağ Öz ise azınlık tartışmalarına şu yaklaşımı getirdi:

AB’nin azınlık olarak Alevileri adlandırması, hem ülkemize hem de Alevilere yapılmış bir hakarettir. Bu konu asla tartışma konusu olamaz. Ancak devletimizi yönetenler hâlâ kafalarındaki asimile etme fikrini atamadılar. Alevileri kabul etmemekte direnmekteler. Cem evlerini ibadet yeri olarak görmemeleri laik olmadıklarını göstermektedir. Bir inanç kurumu ibadet yerini bir başkasının belirlemesini isteyebilir mi? Elbette isteyemez. Binlerce yıldır var olan Cem evlerini bir çırpıda yok saymak Aleviler açısından devletle sorunların bir süre daha devam edeceğinin işaretidir. Bu asla kabul edilemez. “Müslümanmanız camiyeye” mantığı çok tehlikeli bir mantıktır. Cem evleri vardır ve varılmaya devam edecektir. Devleti yönetenler ülkeyi germek, insanları bölmek istiyorlarsa, laik sistemi istemiyorlarsa diyeceğimiz bir şey yoktur.

Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı ise “Aleviler kendilerini azınlık olarak görmüyorlar. Aleviler Türkiye Cumhuriyeti içinde olan hiç kimsenin azınlık olamayacağına inanıyorlar zaten” diyor.

Yazar Ali Balkız, bunlara ek olarak şu görüşleri aktardı:

Azınlık” kavramına AB’nin yüklediği anlam ile Türkiye genelinde yüklenen anlam farklı. Bir de Lozan’ın yüklediği anlam var. Alevilerin durumunu Lozan’da göremeyiz elbette. AB’nin yüklediği anlama göre; (nicel olarak çoğunluğa göre farklı olan grup) değerlendirecek olursak; Aleviler azınlıktır, Lozan’a göre ise değildir. Kaldı ki; bu sorunun çözümünde kavramlara takılıp kalmak doğru değildir. Tıpkı sorunun AB ilerleme raporunda “azınlıklar” bölümünde ele alınması gibi. Sorunun çözümü konusunda ise AB’ye üyelik süreci yaşanırken, ne yazık ki Türkiye Devleti yüzyıllardır olageldiği üzere inkârcıdır. “Aleviler de Müslümandır, cami, ezan, herkes içindir”, diyerek işin içinden sıyrılmaya çalışıyorlar. Aleviliğin farklı bir şey olduğunu ne yazık ki kabul etmek istemiyorlar. Avrupa’da demokrat, Türkiye’de asimilasyoncu gibi davranıyorlar. AB ile

bütünleşmeye giderken; bundan 10-15 yıl önce, “Türkiye’de bunlar asla olmaz” diye düşündüğümüz nice reformun gerçekleşebildiğini gördükçe keşke tüm bunlar AB’nin yönlendirmesi, ikna etmesi, yer yer dayatması sonucunda değil de, kendi iç dinamiklerimizle, iç olgunluğumuz ve evrimleşmemizle olabilseydi diyorum Alevilikle ilgili sorunların da çözülebileceğine doğrusu inanasım geliyor.

Yazar Cemal Şener de azınlık kavramına itiraz edenler arasında yer alıyor:

Aleviler etnik olarak ezici bir oranda yaklaşık % 95’i Türk kökenlidir. Bu nedenle azınlık değillerdir. Türkiye’de azınlık statüsü gayrimüslimler için geçerlidir. Aleviler bu konumları nedeniyle ne çoğunluk haklarından dinsel olarak yararlanmıştır ne de azınlık haklarından faydalanmıştır. Aleviler yok sayılmıştır. Devletin hiçbir resmi belgesinde Aleviler yoktur. Alevi adı ilk defa AB ilerleme raporunda yer almıştır. Aleviler azınlık haklarını değil, insan haklarının kendileri için uygulanmasını istiyorlar.

Lütfi Kaleli ise olaya iki zıt perspektiften birden bakıyor:

Bu tanımlamayla olumlu ve olumsuz anlamlarda ele almak lazım. Eğer olumsuz olarak ele alırsak AB’nin ülkenin iç yapısındaki unsurları kendi tanımlarıyla kışkırtmaya çalışması olur. Bu da çatışmaya, bölünmeye götürür. Olumlu yanıyla, “demokratik bir toplum ve çağdaş düşünce sistemi içerisinde Alevilerin varlığını ve ibadet yerlerini kabul edin” demektir. Bu demokratik bir haktır. Devlet’e burada düşen görev bellidir. Cami’de Alevileri görme ısrarından vazgeçmeli. Devlet eşit mesafede herkese yapacağı yardımını yapsın. Birlikte yaşayacaksak, kan akıtmadan burada barış içinde yaşamak istiyorsak, birbirimizin inancına ve düşüncelerine saygı duyarak sevgi temelinde kucaklaşmalıyız.

Beyzade Özkahraman ise Alevilerin neredeyse hepsinin AB’ye ve Türkiye’nin AB üyeliğine taraftar olduğunu belirterek şöyle devam ediyor:

AB’ye girmek için geçerli olan demokratik boyutta, insan hakları, inanç ve düşünce özgürlüğü temelinde yükselen bir tanıma ve suç unsurlarının ortadan kalkması gündemi vardır. Alevi toplumu AB’ye girilince kazanılmış yeni haklar elde edecektir. Bu açıdan üyeliği olumlu buluyoruz. % 98’i Müslüman ülke söyleminin arasında eritilen İslam’ın bu farklı bir anlayışı daha iyi tanınacaktır. Aleviler hakkındaki ön yargılar ortadan kalkacaktır Eskiden Anadolu’yu Müslümanlaştıranların Alevi olduğu söyleneydi, Türkçenin bugüne kadar korunmuş olmasının Alevilere borçlu olduğu söyleneydi Sünni kardeşlerimiz bu konuda elbette daha farklı düşünürlerdi. AB’ye girilince birbirimizi daha iyi tanıyacağımıza inanıyorum.”

Hıdır Elmas da azınlık tespitine öfkeli olanlardan:

“Aleviler azınlıktır” diyenleri esfle kınıyoruz. Biz yörecilik, ırkçılık, milliyetçilik ve inanççılığa karşıyız. Atatürk’e bağlı olan ve kanlarıyla bu bayrağı sulayan Aleviler, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu, savunucusudur. Önce kendimize çeki düzen vererek Avrupa kapısına gitsek daha iyi olur. Bunun dışındaki yollar bizi bölünmeye götürür, içimizi düzeltmeden kendi kendimizi birilerine şikayet edersek sonuca ulaşamayız.

Reha Çamuroğlu da “azınlık” kelimesini kullanılışındaki kastın ne olduğunu irdeleyerek şu görüşleri dile getirdi:

Türkiye Cumhuriyeti azınlık kavramıyla Lozan’da tanıştı. Bunlar kolektif haklar verilmiş toplumsal gruplardır. Bir devletin anayasası ya da yasalarıyla bireysel hakları güvence altına alınmış gruplardan bahsetmiyoruz. Uluslar arası anlaşmalarla kabul etmek zorunda kaldığı azınlıklardır. AB Aleviler ve Kürtlerden azınlık olarak bahsettiğinde kolektif haklar istediği gruplar olarak tanımladığı gruplardan bahsediyor. TC’nin yapısı gereği böyle bir şeyin kabul edilmesinin mümkün olmadığını düşünmüyorum. Fiilen birden fazla ulusun varlığını kabul etmektir veya kısa zamanda buna dönüşür ki bu kabul edilemezdir. Sosyal azınlık gruplarından bahsediliyorsa, Fenerbahçeliler, solaklar, kanarya sevenler, Galatasaraylılar da azınlıktır. Bunun siyasal bir değeri yoktur. Oysa burada bir siyasal rapordan bahsediyoruz. Siyasal bir raporun siyasal değerleri olduğunu varsaymamız gerekir. TC’nin kolektif haklar verdiği azınlıklar kabul etmesi mümkün değildir. Ayrıca, Aleviler kolektif haklar isteyen bir azınlık mıdır? İzzettin Doğan’ın ifadesine bakarsak böyle gözüktür ve Diyanet’te temsil edilir. Alevilerin daha çok başka bir şeye ihtiyaç duyduğunu düşünüyorum: Demokratik hakların kullanımında uygulanmasında ayrımcılık yapılmaması. Mesela Aleviler camiden başka bir ibadethane kurmak istediklerinde “Ama ibadethane istiyorsanız camidir” diye önüne engel çıkartamazsınız. AB’nin Alevilere sormaksızın azınlıksınız demesini tedirgin edici buluyorum. Avrupa’daki Alevilerle de konuşulup yazılmış bir şeyse buradakilerin de görüşü alınmalıydı. Ayrıca görüş alınırken nasıl bir yöntem uygulandı ona da bakmak lazım.

Çamuroğlu’nun röportajımızda yaptığı bir tespit aslında sorunun Diyanet tarafından nasıl algılandığını da ele almamız gerektiğini gösteriyor: “Diyanet başkanı dedi ki ‘Yüzyıllardır oluşa gelen kullandığımız mezhep kavramı düşünülürse Alevilik bir mezhep değildir ama tartışılabilir bir konudur.’ Tarikat derse sosyal bir sorun çözülmeyen ortada kalacaktır ve yeni problemler yaratmaya devam edecektir.”

Diyanet’in Alevilerin Taleplerine Bakış

Alevilerin yukarıda saydığımız talep ve eleştirileri ve kendi dinamikleriyle geliştirmeye çalıştıkları alternatiflerine bugüne kadar Diyanet, İlahiyat ve Sünni çevrelerinden getirilen cevaplarsa incelenmesi gereken diğer bir konu olarak karşımızda duruyor.

Diyanet bugüne kadar Aleviliğe karşı onu yok sayan ya da İslam’ın hatta Hanefiliğin bir kolu, tarikatı veya felsefesi olarak gören bir tutum benimsedi. Zaman zaman teşkilatın devletçi yapısı, rejime ve halkın bütünlüğüne zarar verebileceği düşünülen farklılıkların kabul edilmesini engelledi. Tarihsel olarak baktığımızda Milli Mücadele’ye tam destek veren Aleviler daha sonraki dönemlerde Sünni-Hanefi İslam ağırlıklı hizmet vermeye başlayan yeni cumhuriyetin Diyaneti tarafından unutuldu.

Ancak hakim devlet söylemi Alevilik üzerine keskin çıkışlardan ziyade pasifize edici olanları tercih etmişti. Keskinliklere karşı verilen tepkiler de keskin olmuştur.

Örneğin bir dönem Diyanet İşleri Başkanlığı da yapmış olan Ahmet Hamdi Akseki'nin 1951 yılında Hatay'da basılan bir kitaba Alevilik ve Şiiliği yerici önsöz yazması sonucu doğan tepkiler sonrası DP hükümeti kitabı toplatmak zorunda kalmıştı (Tarhanlı, 1993, s.179, dipnot 580) 1966 yılında ise dönemin Diyanet İşleri Başkanı İbrahim Elmalı, Aleviliği yeren sözleri sebebiyle görevden alınmıştı. (Yaman, www.alevibektasi.org/ali_yaman1.htm) Bununla birlikte 1963 yılında Diyanet'in kuruluş ve görevleriyle ilgili hazırlanan bir raporda "Mezhepler Müdürlüğü"nün kurulması öngörülmüş, ancak bu yolla "resmen tefrika yollarının açılmış olabileceği" gerekçesiyle eleştirilip kurum tarihinde hiçbir zaman bu böyle bir düzenlemeye gidilmemişti. (Tarhanlı, 1993, s.179, Kutlu, 2001, s.37) Tüm bunlara ek olarak 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi sonrası yükselen etnik Kürt milliyetçiliği hareketine karşı Alevilik destekleniyor görüntüsü verilmiştir. (Bruinessen, <http://www.arches.uga.edu/~godlas/alevivanb.html>)

Son dönemlerde Hacı Bektaş Veli Şenliklerinin bizzat devletin sponsorluğunda düzenlenmesi bunun bir örneğidir. Bu görüntüye Sivas ve Gazi Mahallesi olaylarının oluşturduğu olumsuz havanın dağıtılmaya çalışılmasının sebep olduğu da söylenebilir.

Bu konuya Gazi Mahallesi Cem evi'nden Hıdır Elmas, röportajımız sırasında özel sorumuz sebebiyle değindi:

Geçmişte, kim tarafından, neden yapıldığını bilmediğimiz bu hadiseler yaşandı. Türkiye'nin her yerinden ve her inancından insanlar var burada. Sağduyu hakimdir Gazi Mahallesinde. Alevi-Sünni çatışmasını, bu mahallede Alevi kesim ve kırsal kesimden gelen fakir insanlar yoğun olduğundan çıkartmaya çalıştılar. Bizim insanlarımız bu oyuna gelmedi, sağduyu hakim oldu. Son yolculuğuna giden ister Alevi ister Sünni olsun herkesin cenazesini kaldırmak zorundaydık. Buraya Sünni cenazesi de geldi. Her zaman şiddetten bir şey elde edemezsiniz diye insanlara konuştuk.

Öncelikle Diyanet'in Alevileri nasıl değerlendirdiğine dair söylemlerine bakmak gerekiyor. Diyanet'e göre Aleviler ve Sünniler arasında fark gözetilmemektedir; zira bu iki grup arasında bazı yerel örf ve inanışlarla ayrıntıya ilişkin meseleler dışında temel dini konularda herhangi bir farklılık söz konusu değildir. (Tarhanlı, 1993, s.179)

Eski Başkanlardan Prof. Dr. Yazıcıoğlu'na göre kurum "Türkiye'de belirli bir mezhebe mensup yurttaşların dini ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla değil, ister Sünni ister Alevi olsun, bütün Müslümanlara din hizmeti sunmak üzere kurulmuştur. İslam dininin itikat, ibadet ve ahlak ile ilgili temel esasları bellidir. Hangi mezhepten olursa olsun bütün Müslümanların son ilahi kitap olarak tanıdığı Kuran-ı Kerim ortadadır. Kuran'ın hükümleri doğrultusunda toplumu din konusunda aydınlatmak, böylelikle dini ve milli birliğimizi sağlamak, kanunların Diyanet'e verdiği görevdir." (Kutlu, 2001, s.29; Tarhanlı, 1993, s.179)" Yine Prof. Yazıcıoğlu şöyle konuşuyor: "Alevilik, müstakil bir mezhep olmayıp diğer bazı dini ekollerden etkilenmiş, tarihi süreç içerisinde tasavvufi ağırlık kazanmış, bazı Türk boylarının kendilerine münhasır dini görüş, anlayış ve inançlarını ifade etmektedir (...) Alevilerle Sünniler arasındaki görüş ayrılığı dini değil siyasidir." (Tarhanlı, 1993, s.180)"

Alevilerin Diyanet'te temsiliyse, "teşkilat yapısında bugüne kadar hiçbir 'mezhep'in temsiliyeti bulunmadığı, T.C. devletinin yapısı, temel ilkeleri ve bütünleştirici esprisi karşısında buna gerek ve imkân bulunmadığı" gerekçesiyle reddedilmişti. Bunların dışında İlahiyat Fakülteleri ve İmam-hatip Liselerinde bütün "din" ve "mezhep"ler hakkında objektif din öğretimi verildiği iddia edilmekteydi. (Tahranlı, 1993, s.180)

Yukarıdaki paragraftan da anlaşılacağı üzere Alevilerin Diyanet'te temsili önüne ilk önce yasal engeller sürülmekteydi. Bunlardan ilki Lozan Anlaşması'nda Türkiye'deki azınlıkların Rum, Ermeni, Musevi olarak sayılması ve dinsel, hukuksal ve eğitim alanında özerklik kazanmalarındır. (Kutlu, 2001, s.26) Bir diğer engel laiklik anlayışıdır. Buna göre 1937'de Anayasasına laiklik ilkesini katan Türkiye Cumhuriyeti, 1982 Anayasasının 10. maddesiyle devletin tarafsızlığı ve insanların hukuk önünde eşitliğini pekiştirir: "Herkes dil, din, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetmeksizin kanun önünde eşittir. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz." (T.C Anayasa, 1998, s.46)"

Diyanet de kendisini "bu maddenin ruhuna uygun olarak şekillenen bir kurum" olarak görerek bugünkü hukuki statüsüyle Alevi-Bektaşilere kurumda yer vermesinin "Anayasanın ruhuna ve diğer kanunlara aykırı" olduğunu savuna gelmiştir. (Kutlu, 2001, s.27)

Öte yandan Lozan Antlaşmasında tanımlananların haricindeki "yeni" cemaatlerin teşkilat yapısı içinde temsil edilmesi veya Diyanet'in cemaatlere devredilmesi fikri kamu maliyesi açısından da birtakım tartışmaları beraberinde getirecektir. (Kara, 2003, s.103-105)

Diyanet çevrelerine göre, bütün bunlara ek olarak tekke ve zaviyelerin kapatılmasına dair 2 Eylül 1925 tarihli kanun da böyle bir temsili engellemektedir. "Zaten bir ibadethane olarak değil de kültürel vakıf merkezi olarak kurulmak durumunda kalan cem evlerinin hukuki statüsünü kabul etmek demek Osmanlı döneminde yaşayan ama Cumhuriyet'in getirdiği bu ilgili kanunla kapatılan tarikat, tekke ve zaviyelerin varlığını yeniden tanımayı gerektirir. Dolayısıyla Alevilerin temsili isteği kendi içerisinde çelişkiler içerir. Diyanet'in yetki ve sorumluluk alanlarını belirleyen kanunlar dışında kurumun hareket etmesi demek Cumhuriyet'i kuran iradenin, ulus devlet ve hedeflediği toplum projesine tamamen ters düşmek anlamına gelir" demektedirler. (Kutlu, 2001, s.27-28)

Hukuki engeller dışında, Alevi-Bektaşilerin kendi içlerindeki ciddi sorun ve ayrılıkların da Diyanet'te temsili engellediği ileri sürüldü. Diyanet çevreleri hep "Alevilik nedir? Kim tarafından, hangi statüde temsil edilecektir?" diye soruyor ve şöyle devam ediyorlar: "Çeşitli sosyolojik, antropolojik ve teolojik araştırmalarda Alevilik, kimilerine göre bir din, kimilerince bir mezhep, kimilerince Türk İslamı, kimilerince laik-demokratik ulusal bir inanç biçimi, kimilerince ise bir yaşam biçimi olarak görüldü." Halbuki TESEV'in 1998'te yaptırdığı bir araştırmada ilginç sonuçlar ortaya çıkmıştı. "Hangi mezheptensiniz?" sorusuna ankete katılanların % 3,9'u "Alevi" diye cevap verirken Kızılbaşlığı/Aleviliği tanımlamayla ilgili bir başka soruya aşağıdaki cevaplar verilmiştir: (Aktaş, 1998, s.462):

	Sayı	Yüzde
Dindir (tek başına İslamiyet'ten ayrı bir inanç)	168	10.35
Mezheptir	705	43.43
Tarikattır	169	10.41
Kültürdür	262	16.14
Yaşam Tarzıdır	274	16.88
Başka	45	2.77
Toplam	1623	100.00

Cem Kültür Evleri açmak isteyen Alevi çevrelerin hukuki gerekçelerle öncelikle bir mezhep olmadıklarını belirtmek zorunda kaldıklarını daha önce söylemiştik. Buradan hareketle değişik Sünni ilahiyat çevreleri Alevi toplumun içinde de bir kimlik krizi bulunduğu söz ediyorlar. Ayrıca bazı cem evlerinin Aleviliğin siyasallaştırılmasına veya devletten destek alıp devletleştirilmesine hizmet eden yerlere dönüştüğü eleştirisi de getiriliyor. Cem evlerinin bir kültür evi mi yoksa camiye alternatif bir ibadethane mi olduğu konusu da diğer bir tartışma alanı. Diyanet'in, cami açmayıp, halkın desteğiyle açılan camilere imam atması gibi bir fonksiyonu bulunduğunu sürekli savunması cem evlerine mali destek aktarılmasını engelleyici bir argüman olarak dile getiriliyor. (Kutlu, 2001, s.32-34; Üzüm, 1997, s.140-141) Alevilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin zorunluluğu ve içeriğinin Aleviliğe aykırılığıyla ilgili eleştirilerine bugüne kadar MEB ve Diyanet tarafından benzer cevaplar verilmişti. Buna göre söz konusu derslerde belli bir mezhebin propagandasından çok, dini kültür verilmekte ve bu da mezhepler üstü bir yaklaşımla işlenmektedir (T.C MEB Tebliğler Dergisi, Ekim 2000, s.914 vd; Kutlu, 2001, s.35) Her mezhebe Diyanet teşkilatı içinde daire açıp bütçe tahsis etme fikri de yine hiçbir devlet kurumunda böyle bir uygulama olmadığı gerekçesiyle reddediliyor. Diyanet teşkilatına girmenin yolunun İmam-Hatip Lisesi veya İlahiyat Fakültesi mezunu olmak olduğu; bu yolları takip edip sınava giren herkesin, Alevi de olsa, teşkilata girebileceği savunması yapılıyor. Son olarak, Alevilere temsil hakkı verilmesiyle Diyanet'in devlet içerisinde farklı mezheplerin mücadele alanı haline gelebileceği uyarısında bulunuluyor. (Kutlu, 2001, s.38-40) Bunun için konu, kuruma tahsis edilecek bütçenin kim tarafından, hangi kriterlere göre, ne kadar dağıtılacağı tartışmalarına gebe görünüyor.

IV. Sivil Toplum Örgütlerine Göre Diyanet

Araştırmamız kapsamında, sivil toplum kuruluşlarının (STK) da görüş ve önerilerini derlemek istedik. Mümkün olduğunca geniş bir yelpazeye ulaşmayı hedefledik. Sonuçta 7 sivil toplum kuruluşu sorularımıza yanıt verdi. Sorulara cevap veren 7 sivil toplum kuruluşu şunlardır:

1. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (ÇYDD)
2. İnsan Hakları Derneği (İHD)
3. Mazlum- Der
4. Türkiye Yazarlar Birliği (TYB)
5. Helsinki Yurttaşlar Derneği (HYD)
6. Liberal Düşünce Topluluğu (LDT)
7. Türk Demokrasi Vakfı (TDV)

STK'lara yöneltilen sorular şunlardır:

1. 80 yıldır hizmet veren Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bugüne kadarki faaliyet ve hizmetlerini nasıl değerlendiriyorsunuz?
2. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın statüsüne ilişkin tartışmalarda üç farklı öneri öne çıkıyor. Bunlar;
 - a. Var olan statüsünün aynen devam etmesi,
 - b. Başkanının siyasi atamayla değil seçimle göreve geldiği özerk bir kurum haline gelmesi,
 - c. Devletin dini hayattan çekilip Diyanet İşleri Başkanlığı hizmetlerinin toplumdaki sivil dini örgütlenmeler olarak da tanımlanan cemaatlere bırakılması.Yukarıdaki modellerden hangisi sizce doğru modeldir? Sizin Diyanet İşleri Başkanlığı üzerine yeni bir model öneriniz var mı?
3. Aleviler başta olmak üzere farklı inanç gruplarının ve dinlerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nda temsil edilmesi önerisi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Diyanet İşleri Başkanlığı ve Hizmetleri

ÇYDD, İHD, Mazlum-Der ve LDT, Diyanet'in belirli bir inanç grubunun sözcüsü olduğunu ifade ettiler. Bu inancın adı da ÇYDD, Mazlum-Der ve LDT tarafından "Sünniliğin Hanefi inancı" olarak tanımlandı. Dolayısıyla bu tespit içinde eleştirileri de içerdi. LDT bu durumun Hanefi inancı taşıyan kitleyi de memnun etmediği görüşünde. Diyanet'e karşı en sert eleştirilerse ÇYDD tarafından dile getirildi. ÇYDD'ye göre Diyanet'in verdiği hizmetler eşitlik, barış ve çağdaşlık kavramlarından uzak. Helsinki Yurttaşlar Derneği'ne göre, "dinsel alan Diyanet nedeniyle sürekli bir gerilim alanı olarak yeniden üretilmiş oldu." 80 yıllık Diyanet faaliyetlerine ilişkin eleştirel bakış açısı taşımayan iki STK var bunlar: Türkiye Yazarlar Birliği ve Türk Demokrasi Vakfı:

Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği

80 yıldır var olan Diyanet İşleri Başkanlığının, giderek kuruluş amacından saparak koskoca bir KİT olduğu ve laik Cumhuriyette insanlar arası dinsel barışı kurmak yerine, salt Sünni-Hanefi Müslümanlığın temsilcisi olarak ve son derece politik bir yapılanmaya geldiği, tüm halkın vergileriyle ve çok yüksek bütçeyle verilen hizmetlerin aşırı kadrolaşmanın, eşitlik ilkesine uygun, barışçı ve çağdaş olmadığı açıktır.

- Diyanet ülkedeki cami enflasyonunu, siyasal örgütlenmeyi, çağdışı kışkırtıcı vaazları, hutbeleri önleyememiştir.
- Çeşitli tarikatlardan, İran'dan imamların çok sayıda camiye-cemaati sahiplenmesini engelleyememiştir.
- Alevi köylerine cami yapılması gibi baskılarda ağırlığını koymamıştır.
- Başörtüsü konusunda, çağdaş bir yorum yapıp "zamana uyma" ifadesi kullanarak laik düzeni dengeleyebilirdi, yapmamıştır.
- Avrupa, özellikle Almanya'daki Türklerin cami örgütlenmeleri vb. konularda hâkimiyet ve güven sağlamadığından karmaşa ve çağ dışılık oluşmuştur.
- Diyanet, laik Cumhuriyetin beklentisi olan, her kesim ve inançtan insanın sorunlarına çözüm

üreten çağdaş bir konum alamamış, dar bir ufuksuzlukta kalmıştır.

İnsan Hakları Derneği

80 yıl hizmet veren Diyanet bugüne kadar devlet eliyle belli bir dini inancı insanlara kabul ettirmeye çalışmış ve başka dini inançları yok sayan bir ekseninde faaliyet yürütmüştür. Zorunlu din dersleriyle belli bir inancın temsilcisi olduğu gibi laiklik de yanlış yorumlanmıştır.

Mazlum-Der

Kuruluş amacı itibarıyla farklı inançların özgürce ifade edilmesi değil, başta Sünni Müslüman çoğunluk olmak üzere devletin din alanını kontrol etmesi hedeflenmiştir. Din hizmetlerinin devlet eliyle yürütülmesi, başka mahfillerce kontrol edilmesini engellemek amacı ile tercih edilmiştir. Bu sanıldığı gibi Müslüman Sünni çoğunluğun bir tercihi değil bizzat yönetici elitin tercihidir. Ayrılan bütçenin büyüklüğü din hizmetini görme ihtiyacından ziyade dinle ilgili tehdit algılanmasından kaynaklanmaktadır.

Türkiye Yazarlar Birliği

Diyanet devletin bir kurumu olarak, kendisinden bekleneni büyük ölçüde yerine getirmeyi başarmıştır.

Helsinki Yurttaşlar Derneği

Diyanet İşleri Başkanlığı Türkiye’de ulusal kimliğin inşasında doğrudan referans verilmese de dinsel öğenin yer almasının gerekli olduğundan hareketle kuruldu. Ulusal kimlik dinsel bir boyut taşıyacaktı ancak bu kontrol altında bir dinsellik olacaktı. Bu şekilde bir yandan ulusal kimliğe “inançla” bağlanılabilmesi sağlanırken, diğer yanda “alternatif”, “muhalif” dinsel hareketlere karşı da çekim gücü taşıyan bir merkez ya da referans yaratılacaktı. Zaman içinde Diyanet’in toplum içinde kazandığı konuma ve verdiği hizmetlere bakıldığında, “işlevine” uygun olarak, büyük ölçüde başarılı olduğu söylenebilir. Yani toprak ve vatandaşlık esasına göre tanımlanmış olmasına rağmen, “Türk” ulusu için bir çimento olacak şekilde, dinsellik ulus tanımının içinde fiilen var oldu. “Modern Türk” ve “Müslümanlık” öğelerinin bir aradalığı normalleşti. İslam dini modernist bir yorumlamaya tabi kılınarak, dinin devlet kontrolü dışında gelişme potansiyeline ve dinin geleneksel veya radikal siyasal sonuçlar yaratabilecek yorumlanma çabalarına karşı teorik ve ideolojik bir merkez oluşturuldu. Verilen yoğun hizmetlere bağlı olarak, bu merkez toplum içinde önemli bir seküler sosyal kesimin oluşmasını sağladı. Ancak yukarıdan aşağı modernleşme sürecinin bir parçası olarak inşa edilen Diyanet öngörülmeyen başka bir anlam daha üretti. İmam-Hatip okullarının yarattığı sonuca benzer şekilde, Diyanet de geleneksel dindar toplumsal kesimlerin modernlikten “içeri” girmelerini ve o modernleşme süreçlerinde aktif rol oynamalarını beraberinde getirdi. Başka bir deyişle, Diyanet toplumun modernleştirilmesinde dinin araçsallaştırılması vasıtasıyla önemli bir rol oynadı; ancak aynı şekilde Diyanet, söz konusu toplumsal kesimler tarafından da araçsallaştırıldı ve bu kesimler kendilerini –öngörülenin dışında- her zaman dinsel olarak ifade etmenin yolunu buldular. Dolayısıyla, din büyük bir anlam deposu olarak, bütün niyetlerin tersine tekelleştirilemedi; ancak dinsel alan Diyanet nedeniyle sürekli bir gerilim alanı olarak yeniden üretilmiş oldu.

Liberal Düşünce Topluluğu

Diyanet, şimdiye kadar resmî dini olmadığı söylenen Türkiye Cumhuriyeti’nde Sünniliğin Hanefi kolunu ilan edilmemiş resmî din olarak ayakta tutmaya, yaygınlaştırmaya ve toplum içinde yaymaya çalışmıştır. Türkiye’de resmî devlet ideolojisinin iki ayağı bulunmaktadır. Bunlardan Kemalizm askerî bürokrasi,

Hanefilik ise Diyanet tarafından temsil edilmektedir. Diğer taraftan, Diyanet'in temsil etmeye ve şekillendirmeye çalıştığı dinî anlayış ve hizmetler çoğunluk olduğu söylenen Hanefilerin bütünü de memnun etmemektedir.

Türk Demokrasi Vakfı

Diyanet genel idare içinde yer alan bir kamu kuruluşu olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin laiklik ilkesini yansıtmak amacıyla kurulmuştur. Bu yapısı gereği bütün siyasi görüşlerin dışında kalarak 80 yıldır faaliyetlerini sürdürmektedir.

Diyanet'in Statüsü Tartışmaları

Görüş ve öneri ileten STK'lar arasında Türkiye Yazarlar Birliği ve ÇYDD dışındakiler Diyanet'in kaldırılıp din hizmetlerinin sivil alana bırakılması taraftarı. ÇYDD ise "ucube"ye dönüştüğünü iddia ettiği Diyanet'in tasfiyesinin zor olacağı görüşünde. Helsinki Yurttaşlar Derneği din hizmetlerinin toplumdaki sivil dini örgütlenmelere/cemaatlere bırakılmasının ardından bu farklı dinsel gruplar arasında diyalog ve iletişimi sağlayacak bir "Dinler arası Kurul" önerisi getiriyor. Türk Demokrasi Vakfı'ya başkanının seçimine işbaşına geldiği özerk bir Diyanet'ten yana.

Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği

Diyanet, tüm din sahiplerinin ve olmayanların da sorunlarını çözebilen, tarafsız, teoloji, sosyoloji, felsefe eğitimi almış uzmanlardan oluşan bir danışma organı olarak bulunabilir. Çok iyi tartışılmalıdır. Bugün bir ucubeye dönüşmüş Diyanet'i tasfiye çok zor olacaktır.

İnsan Hakları Derneği

Devletin dini hayattan çekilip Diyanet hizmetlerinin toplumdaki sivil dini örgütlenmeler olarak da tanımlanan cemaatlere bırakılması önerisi bizim yaklaşımımıza yakındır. Diyanet kapatılmalı. Demokratik laisizm ekseninde devletin görevi bütün inançlara eşit yaklaşmasıdır.

Mazlum-Der

Varılan statünün aynen devamını Müslümanlar için de, özgürlükçü bir laiklik anlayışı açısından da doğru bulmuyoruz. Devletin dini hayatı tamamen sivil cemaatlere bırakmasını ideal çözüm olarak görmekle birlikte, özerk hale getirilmesini mümkün ve hemen gerçekleştirilmesini çözüm olarak görmekteyiz. Aşamalı bir geçiş süreci yaşanabilir. Cenaze, nikâh gibi din hizmetlerinin yürütülmesi tamamen yerel yönetimlerin yetki alanına bırakılabilir.

Türkiye Yazarlar Birliği

Alevilerin talepleri de değerlendirilerek mevcut haline eklenmeli. Varılan statü devam etmeli.

Helsinki Yurttaşlar Derneği

Toplumda yaşayan insanların dinsel olduklarının üzerinde yer alacak bir kurumun dini her türlü tekelleştirme çabasının dışında kalması ve gerçek bir laikliğin varılması anlamında çoğulcu bir yapı sunması gerekir. Dolayısıyla varılan statünün sürdürülmesi merkezi, otoriter yapıların yeniden üretiminden ve toplumda gerginlik yaratmaktan başka bir sonuç getirmeyeceği açıktır. Dinsel inançlarla ilgili gözetilmesi gereken

bir husus, özellikle azınlık dinlerinin ve dinselliklerinin özgür bir şekilde inançlarının gereklerini yerine getirebilmelerinin sağlanmasıdır. Bu nedenle, “özerk” olarak düşünülecek ve başkanı seçimle gelecek bir kurum “kafa sayısı”/nüfus esasına dayalı olacağı için çözüm getirmeyecektir. Böyle bir kurum esas olarak egemen olan dinin/mezhebin/dinselliğin temsilcisi olma potansiyeli taşıyacaktır. Bu durumda, daha anlamlı bir seçenek, devletin dini hayattan çekilip Diyanet hizmetlerinin toplumdaki sivil dini örgütlenmelere/cemaatlara bırakılmasıdır. Kendilerini dinsel grup olarak tanımlayan bütün kesimlerin ayrı ayrı temsilcilerinin “eşit olarak” yer alacağı ve bu farklı dinsel gruplar arasında diyalog ve iletişimi sağlayacak bir “Dinler arası Kurul”, toplumsal barış anlamında önemli bir işlev görebilir. Çünkü hiçbir cemaat sadece kendisi olmadığı gibi, hiçbir din de sadece kendisi değildir. Bu cemaatlerin ve dinlerin/dinselliklerin birbirleriyle “konuşmaları” toplumda çoğulcu ilişkilerin güçlenmesi açısından da büyük bir katkı sağlayacaktır.

Liberal Düşünce Topluluğu

Diyanet kaldırılmalı ve din işleri inananlara bırakılmalıdır. Dinî inanış mutlak anlamda özgür olmalı, dinî pratikler ise insan hakları ihlâlüne başvurmadağı sürece tam serbest olmalıdır. Başörtülüler devlet memuru olabilmelidir. Din eğitimi de tamamen serbest olmalı ve devlet tarafından değil inananların kendileri tarafından karşılanmalıdır. Demokratik bir anayasa hazırlanmalı ve din eğitiminin teknik-meslekî eğitimle takviyesi ve bu eğitimde başka dinlere ortak barışçıl hayatı imkânsız kılacak telkinlerin önlenmesi dışında devlet asla karışmamalıdır.

Türk Demokrasi Vakfı

Başkanının siyasi atamayla değil, seçimle göreve geldiği özerk bir kurum haline gelmesi düşüncesindeyiz. Son yıllarda Türkiye’de yaygınlaşan kurullaşma olgusunun Diyanet’e de adapte edilmesi gerektiği kanısındayız.

Aleviler ve Farklı İnanç Gruplarının Temsili

Tüm STK’lar özellikle Alevi inancının bir şekilde tanınmasından yana. Diyanet’in tasfiyesini öngören STK’lar zaten Diyanet içinde temsil olayını değerlendirme içinde tutmuyorlar. Diyanet’in varılan statüsünden yana olan Türkiye Yazarlar Birliği de Alevilerin taleplerinin dikkate alınmasını istiyor. ÇYDD cem evlerini ibadethane olarak tanınmasının yeterli olacağı görüşünde. Mazlum-Der ise “Tekke ve Zaviye Kanunu”ndan kaynaklanan yasakların kaldırılması önerisini getiriyor.

Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği

Alevilerin, farklı gruplarının farklı beklentileri vardır. Yeni sorunlar yaratmamalıdır. Özgür olarak cem evlerini ibadethane olarak tanımak ve tüm küçültücü davranışları her alandan silmek yeterlidir

İnsan Hakları Derneği

Doğrusu Diyanet’in kapatılmasıdır. Farklı dini inanç gruplarını inançlarını yerine getirmesinin imkânı oluşturulmalıdır. Devlet insanların inançlarıyla uğraşmamalıdır. Ancak Diyanet devam edecekse tabii ki bu ülkedeki farklı inanç gruplarının ve Alevi yurttaşların da temsil edilmesi sağlanmalıdır.

Mazlum-Der

Laik bir yönetimde eğer bir Diyanet olacaksa elbette o kurumda bütün inançların temsili gerekir. Alevilerin temsili noktasında, Diyanet tüm farklı yorumlara (Caferi, Bektaşî vs.) eşit mesafede durulabilmelidir. Farklı Sünnî yorumlar da yine özgürce kendilerini ifade edebilmeli, öğrenim, ibadet ve tebliğ özgürlükleri güvence altına alınmalıdır. Kontrol değil sadece koordinasyon yetkisine sahip bir Diyanet teşkilatında din eğitimi veren kurumlar da özerk bir statüye sahip olabilir. Tekke ve Zaviyeler Kanunu'ndan kaynaklanan yasaklar kaldırılmalı. Bu durum sanıldığı gibi kargaşa ve çatışmayı doğurmaz, tam tersine cemaatlerin şeffaflaşmasını sağlar. Kapalı ve totaliter eğilimleri engeller. Bireysel özgürlüklere açık bir iç disiplin ortamı oluşturur. Özdenetim ve dışarı ile iletişim güçlenir.

Türkiye Yazarlar Birliği

Başka dinler Diyanet'te temsili talep etmezler veya böyle bir teklifi kabul de etmezler. Her din kendi temsil ve kurallarını oluşturmuştur. Yalnızca Alevilerle ilgili olan durum değerlendirilebilir.

Helsinki Yurttaşlar Derneği

Bugünkü yapının amacı dinselîliklerin özgürce yaşaması değil; kontrolün sağlanmasıdır. Atamayla veya seçimle gelen başkan ve temsilcilerden de oluşsa, dinlerin, dinselîliklerin ve inançların devlete yakın olmaktan çok, kamusal ve sivil alanda özgürce yaşayabilmeleri gözetilmelidir. Bu çerçevede Alevilerin ve diğer inanç gruplarının Diyanet içinde temsil edilmeleri "kontrol" ve devlete yakın iktidar kavgalarından başka bir anlam taşımayacaktır. Bu grupların Diyanet içinde temsil edilmeleri ancak Diyanet'in kaldırılmadığı bir durumda bir tür "reform" olarak düşünülebilir. İdeal olan, bu kurumun ortadan kaldırılıp, sivil toplumun kendi örgütlerini kurması ve farklı dinsel grupların kendi aralarında diyalogunu sağlayabilmesidir.

Liberal Düşünce Topluluğu

Diyanet dini devletleştirmektedir. Herkesin oransal olarak temsili hem imkânsızdır hem de mutlaka başkalarına haksızlık anlamına gelecektir. Bu sebeple, Diyanet kaldırılmalıdır.

Türk Demokrasi Vakfı

Anayasamızın 136. maddesinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevleri "İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, Din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek" şeklinde tanımlanmıştır. Bu noktada Diyanet, ülkedeki sadece Müslüman topluma hizmet etmekle yükümlü olduğuna dair bir görünüm elde etmektedir. Diyanet birçok alanda yaptıkları faaliyetlerde mezhep, eğilim, kültür ve cinsiyet ayrımı yapmazken ülkedeki diğer gayrimüslim vatandaşlara karşı yetersiz kaldığı gözlenmektedir. Diyanet'in farklı inanç gruplarını ve dinlerini temsil etmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bu kurulda bütün inanç gruplarının temsilcilerinin yer alması daha etkin hizmet verebilme açısından önemlidir.

V. Gazetecilere Göre Diyanet

Araştırmamız kapsamında, çeşitli gazetecilerin Diyanet ile ilgili görüş ve önerilerine de başvurduk. Gazetecilerin her birine üç aynı soruyu elektronik posta yoluyla ilettik. Bunun dışında değişik yayın organlarının arşivlerinde Diyanet hakkında yazılmış yazıları taradık. İlginçtir, Türkiye'de din-devlet (siyaset)-toplum ilişkileri en çok tartışılan konulardan birisi olmasına rağmen, akademik dünyada olduğu gibi medyada da, bu ilişkilerin merkezi kurumu Diyanet hakkında çok az haber ve yorum mevcut. Bu

olgu, Diyanet'in herkes için bir tabu olduğu yolundaki düşüncemizi pekiştirdiği gibi, yaptığımız araştırmanın önemini de artırıyor. Gazetecilere yanıtlandırılması istemiyle gönderdiğimiz sorular şu şekildeydi:

1. 80 yıldır hizmet veren Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bugüne kadarki faaliyet ve hizmetlerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

2. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın statüsüne ilişkin tartışmalarda üç farklı öneri öne çıkıyor. Bunlar;

a. Var olan statüsünün aynen devam etmesi,

b. Başkanının siyasi atamayla değil seçimle göreve geldiği özerk bir kurum haline gelmesi,

c. Devletin dini hayattan çekilip Diyanet İşleri Başkanlığı hizmetlerinin toplumdaki sivil dini örgütlenmeler olarak da tanımlanan cemaatlere bırakılması.

Yukarıdaki modellerden hangisi sizce doğru modeldir? Sizin Diyanet İşleri Başkanlığı üzerine yeni bir model öneriniz var mı?

3. Aleviler başta olmak üzere farklı inanç gruplarının ve dinlerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nda temsil edilmesi önerisi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Sorularımıza yanıt veren gazetecilerin listesi şu şekildedir:

- Mustafa Karaalioğlu (Yeni Şafak)
- Mehmet Metiner (Birgün)
- Tarhan Erdem (Radikal)
- Emin Çölaşan (Hürriyet)
- İsmet Berkan (Radikal)
- Mehmet Emin Kazıcı (Beklenen Vakit)
- Özdemir İnce (Hürriyet)
- Fehmi Kuru (Yeni Şafak-Konuyla ilgili yazdığı yazıyı gönderdi)

Yukarıdaki gazeteciler dışında yanıtlanmasını istediğimiz sorulara değişik zamanlarda yazdıkları yazılarla görüşlerini bildiren gazetecilerse şunlardır:

- Ahmet Taşgetiren (Yeni Şafak, 10 Şubat 2000 tarihli yazısı)
- Hasan Cemal (Milliyet, 22 Ekim 2004 tarihli yazısı)
- Mehmet Ali Birand (Posta, 15 Ekim 2004 tarihli yazısı)
- Mine G. Kırıkkanat (Radikal-28 Haziran 2003 tarihli yazısı)
- Erdal Şafak (Sabah- 22 Mayıs 2004 tarihli yazısı)
- Güneri Cıvaoğlu (Milliyet, 14 Ekim 2004 tarihli yazısı)
- M. Akif Aydın (Yeni Şafak, 5 Mayıs 2000 tarihli yazısı)
- Mehmet Barlas (Sabah, 24 Mayıs 2004 tarihli yazısı)
- Oral Çalışlar (Cumhuriyet, 27 Haziran 2003 tarihli yazısı)
- Şahin Alpay (Zaman, 25 Kasım 2004 tarihli yazısı)

Sonuçta farklı kesimlerden 18 gazetecinin Diyanet hakkında görüş ve önerilerini derleme imkânı bulduk.

Diyanet İşleri Başkanlığı ve Hizmetleri

Görüş ve önerilerini ileten ve yazılarından tarama yaptığımız gazeteciler arasında Diyanet'in faaliyetlerine ilişkin olumlu bakış açısına sahip olanların sayısı çok. Muhafazakâr kesim gazetecilerinin Diyanet'e yönelik eleştirileri; dini hayatı kontrol etmesi ve hizmetlerinin yetersizliği şeklinde sıralanıyor. Laik duyarlılıklarıyla bilinen gazetecilerse Diyanet'i eleştirmekle birlikte kurum olarak karşısında durmuyorlar. Bu noktada bir istisnayı vurgulamak gerek: Mine G. Kırıkkanat'a göre, Diyanet'te çalışan din görevlileri (imamlar) "Ortaçağ Katolik papazlarından farksız asalaklardır."

Fehmi Kuru

Diyanet, kurum olarak, bugünün ihtiyaçlarını tam yansıtmıyor. Türkiye'de gözden geçirilmesi ve gerekli görülürse değişikliğe gidilmesi düşünülebilecek kurumların başında geliyor Diyanet. Bütçeden ayrılan kaynağın yüksekliği, Diyanet'in müsrifliğinden kaynaklanmıyor, bütün camiler ve o camilerde görev yapan din adamları Diyanet'e bağlı devlet memurları; bütçenin en büyük bölümü onların maaşına gidiyor. Camilerin ibadete hazır tutulması da masraflı bir iş; o da büyük çapta bütçeden karşılanıyor... Bu iki kalem gideri çıkardığınızda geriye zaten pek bir şey kalmıyor.

Din-öncelikli Osmanlı'nın "devlete bağlı din" tercihi anlaşılabilir; Osmanlı'nın çöküş döneminde yaşananlara tepkiyi pek çok alanda yansıtmasına rağmen Cumhuriyet de hazır bulduğu yapıyı ad değiştirerek sürdürmekle aynı amacı hedefledi: Örgütlü dini devletin gözetimi altında tutmak... Vakıfların gelirinden koparılıp harcamaları genel bütçe içine alınmakla o hedefe daha iyi hizmetin amaçlandığı da belli. Bugün, Türkiye'nin her tarafında, merkezde hazırlanmış hutbeler okunuyor, izinli vaazlar ediliyor.

Emin Çölağan

Diyanet son derece yetersiz ve etkisiz bir kurumdur. Artı olarak, çoğu zaman, içerisinde cumhuriyet ilkeleriyle örtüşmeyen çok şey vardır. Dolayısıyla bunların düzeltilmesi gerekir. Ama Diyanet gibi bir kurumun olmasına karşı değilim, işleyişine itirazlarım var.

Mustafa Karaaliözü

Cumhuriyetin din ve devlet işlerini ayırma konusunda çok ciddi bir hassasiyeti var, bu konuda çok kararlı. Diyanet de bunun temini için kurulmuş ve bu doğrultuda faaliyet gösteren bir örgüt. Yani başlangıçta Diyanet için aslında bir tampon bir pozisyonu uygun görülüyor. Çünkü normal koşullarda, din ve devlet işlerinin ayrıldığı bir sistemde böyle bir kurumun da olmaması gerekir. Ama Türkiye'nin koşulları özel olduğu için bu yola gidilmiş. Şimdi Türkiye şartlarında bu geçişin çok kolay olmadığı, olmayacağı seksen yıl sonra yine görülüyor. Diyanet bu bağlamda saygın ve önemli bir kurum. Bir dini otorite değil ama saygın bir kurum. Çok politize olduğu dönemler olmuş. İyi kadrolarca yönetildiği dönemler olmuş, sonuçta her zaman saygınlığını korumuş. Türkiye'de Diyanet gibi bir kurumun varlığına ihtiyaç var.

İsmet Berkan

Almanya'da 2.5 milyondan fazla Türkiye kökenli insan yaşıyor. Türkiye'de din üzerinde var olduğu söylenen kısıtlamaların hiçbiri Almanya'da yok. Yani insanlar, eğer bir tarikata mensuplarsa, Almanya'da o tarikata özel bir cami ya da dini kurum kurup ibadetlerini ve diğer sosyal-siyasal faaliyetlerinin -elbette

Alman yasalarına uymak şartıyla- serbestçe yürütebiliyorlar. Hatta kimi tarikat ve İslami grupların okullara kendilerinden öğretmen atamasını sağlayacak kadar büyüüp serpiildiğini bile görebiliyoruz. Almanya'da İslam'ı devlet adına kontrol eden bir "Diyanet İşler Başkanlığı" yok. Ancak yine de Almanya'daki Türkiyeli Müslümanların ezici bir çoğunluğunun Türkiye'deki Diyanet İşleri Başkanlığı'na örgütlenen ve oluşturulan dini cemaate girmeyi tercih ettiklerini görmek en azından benim için şaşırtıcı oldu. Buradan şöyle bir sonuç çıkardım: Almanya'da gerçek bir liberal demokrasi içinde yaşayan, hiçbir bakımdan kısıtlanmayan Türkiyeli Müslümanlar bile Diyanet'i tercih ediyorsa, bu kurumun Türkiye içindeki saygılılığı da hayli yüksek olmalı. Yani esasen Türkiye'deki Sünni Müslümanlar arasında çok küçük, marjinal sayılabilecek gruplar ancak Diyanet'ten şikayetçi ya da bu kuruma karşı eleştirel bakıyor. Yani, Diyanet çoğunluk tarafından onaylanan, hizmetlerinden memnun olunan bir kurum demek ki.

Mehmet Emin Kazcý

Diyanet kurumunu, devletin dini kontrol edip sınırladığı, din hizmetleri adı altında Alevilik ve diğer inançları dışlayan, laikliğe aykırı bir araç olarak görüyorum.

Özdemir Ýnce

1924 yılında kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kurumlarından biridir. Diyanet'in kuruluşu, Öğrenim Birliği Yasası ile birlikte "laik devlet" yönünde atılan ilk adım olarak kabul edilebilir. Cumhuriyet hangi amaçla Diyanet'i kurmuş olabilir? Kilise benzeri bir örgüt yaratmak için mi, yoksa Osmanlı devlet düzeninin bir kurumu olan Şeyhülislam'ın modern devamı olarak mı? Şeyhülislam'ın devamı olmadığını biliyoruz. "Kilise" benzeri "Cami" örgütü de gerçekleşemedi, çünkü 80 yıllık tarihinde Diyanet, İslâm'da din içi hiyerarşinin kademe ve basamakları bulunmadığı için, Kilise'nin sahip olduğu disiplini kuramadı. Zaten İslâmi bir hiyerarşi kurma denemesi de din içi büyük bir yapısal devrim olurdu. Diyanet 80 yıl içinde başarılı oldu mu? Bu soruyu yanıtlamak "Diyanet olmasaydı ne olurdu?" sorusunu da yanıtlamamızı zorunlu kılıyor. Her şeye karşın mutlaka korunması ve geliştirilmesi, çağdaştırılması, işlevsellik kazandırılması gereken bir kurum.

Mine G. Kırykkanat

Devlet kesesinden binlerce imam beslemek, Diyanet İşleri'nin var olan 87 bin kadrolu imamına 15 bin kadrolu imam daha eklemek; Katolik Kilisesi'nin ortaçağdaki teokratik sınıflaşması değil de nedir? Yumurta bile ithal etmek zorunda kalan bir Türkiye'de, her alanda üretici ve üretime doğrudan ya da dolaylı katkı yapacak insan gerekirken, bir imam ne üretir? Zaten Diyanet İşleri ne üretmektedir? Tanrı ile kul arasına girmek yetkisini bizzat İslamiyet'in vermediği, zaten dogmatik yapısı tartışmaya, dolayısıyla yeni fikir üretimine bile açık olmayan İslamiyet'in var olan kurallarını dönüp dönüp kabul etmekten, yiyip içip Kuran okuyup vaaz vermekten başka etkinliği olmayan bir tüketici sınıfı mı, yoksa "imamlar ordusu" mu? İslamiyet'te Tanrı nezdinde kula üstün hiçbir vasfı, dine yeni vecibeler eklemek ya da reform yapmak yetkisi olmayan imamlardan tüketici bir sınıf yaratılmak isteniyorsa, bizim vergilerimizle maaşa bağlanan bu adamlar, hiçbir şey üretmediklerine göre, Ortaçağ Katolik papazlarından farksız asalaklardır. Yok, "imamlar ordusu" kurmaksa amaç, o zaman bu ordu neye karşı savaşacaktır? Rejime karşı mı, dinsizliğe karşı mı? Ülkemizde "dinsizim" bile demek yürek istediğine göre, mümin ordularının başına geçecek bu imam ordusunun karşısında tek bir düşman kalmaktadır: Ahı gitmiş, vahı kalmış bir laiklik.

Erdal Þafak

Avrupa'daki Türklere çağdaş din hizmeti götürülmesinde Diyanet İşleri Başkanlığı'na büyük görev düşüyor. Biliyoruz; kadro ve bütçe yetersizliği nedeniyle sıkıntı içinde. Yurtdışındaki sadece 49 kadronun bile ancak 34'üne atama yapabildi. Ancak hiç değilse, Avrupa'daki Türker'den nitelikli din adamı yetişmesine eğitim desteği verebilir.

Mehmet Metiner

Diyanet, devletin dini kontrol altına alması için oluşturulmuş bir kurumdur. Türk toplumunu yukarıdan aşağıya "laikleştirme" ve "modernleştirme projesinde dinin de bir kurum olarak hem kontrol altında tutulması gerekiyordu, hem de taşıyıcı bir unsur olarak işlevsel olması isteniyordu. Diyanet, cumhuriyetçi seçkinlerin bu amacına kusursuz bir biçimde hizmet verdi. 80 yıllık faaliyetlerini ve hizmetlerini toptan olumsuzlayan bir düşünce yapısına sahip değilim, ancak bir Müslüman yurttaş olarak bu yaşama kadar Diyanet'in bireysel anlamda hiçbir faydasını görmüş değilim. Bugüne kadar Diyanet'e hiçbir işim düşmedi ve Diyanet'in bana sağladığı hiçbir yarar olmadı. Kuşkusuz başkaca yurttaşlarımızın dinsel ve tinsel sorunlarına bir biçimde çözüm bulan korunaklı bazı mekanizmaları olabilir Diyanet'in, ama bir bütün olarak bakıldığında Diyanet'teki en üst düzeydeki başkandan tutunuz da öteki kademelerdeki görevlilere varıncaya değin, hepsinin "dini bir görüş" ileri sürerken yeterince "özgür" olduklarını söylemek mümkün müdür? "Devletin resmi ideolojisi" söz konusu olduğunda Diyanet'in nereye kadar ve ne kadar "özgür" olduğunu söylemek bile gereksiz. Bu açıdan Diyanet'in sil baştan yeniden tartışılması gerektiğine inanıyorum. Kuşkusuz bir din kurumuna ihtiyaç vardır, ancak bunun "anayasal bir kurum" olup olmaması gerektiğini, "anayasal bir kurum" olarak var olacaksa nasıl bir "hizmet" ve "temsil sistemi"ne sahip olması gerektiğini, devletle ilişkisinin mahiyeti ve biçiminin nasıl olması gerektiğini yeniden tartışmamız gerekiyor elbette.

Ahmet Taþgetiren

Diyanet, dinî alanı kuşatamıyor... Nasıl oluyor da Türkiye'de cemaat etkinliği Diyanet etkinliğini aşıyor? Bu din eksenli oluşumların bir kısmı gerçekten İslâmî hassasiyetlerden yola çıkıyor, ama bir başka kısmı İslâm'ın en temel gereklerinin bile dışına taşıp, istismar alanları oluşturuyor. Ama her iki halde de vakıa, Diyanet'in, devlet tarafından beklendiği gibi dinî alanı kuşatamadığını belgeliyor. Diyanet'i aşan dinî oluşumlar da söz konusu... Diyanet ne? Devletin dinî alanı kavramak üzere oluşturduğu idarî kurum... Öyleyse Türkiye'deki dinî gerçeklik, bu çerçeveyi aşıyor ve bu, başka oluşumlara vücut veriyor. Bu gerçekliği tespit ettikten sonra, Diyanet'in kuşatamadığı alanı "şüphe ve endişe" ile gözlemek "meşruiyet dışına" itmek, "tehdit" olarak algılamak ve zecri yaptırımlarla kontrol etmeye çalışmak mümkün. Bir de, işin sosyolojik zeminine inip, toplumsal gerçeklikleri yakalayıp, toplum ihtiyaçlarını karşılamak yönünde açılımlara yönelme imkânı var... Toplumsal talepleri bastırmaya yönelik birinci uygulama, derin toplumsal sancıları beraberinde getirir ve Diyanet-toplum, daha ötede devlet-toplum ilişkilerini gerer. Bize göre, nihai anlamda problemi de ortadan kaldırmaz. Belki tüm açılıma rağmen Diyanet'in dinî alanı kuşatması mümkün olmayacak. Zaten buna gerek de yok, sistemin mantığı da bunu gerektirmiyor. Ama bir diyalog zemini inşa edilmiş olacak... Toplum, taleplerinin dinlendiğini, anlaşıldığını, mümkün olanın karşılandığını, mümkün olmayanın mutlaka makul bir sebebi bulunduğunu görecektir... "Ya bu kadarına razı olursun, ya da döve döve seni razı ederim" gibi, özellikle din alanının yukardan aşağıya tanzimini

gerekiyor.

M. Akif Aydın

Türkiye’de mevcut laiklik anlayışının siyasi otoriteyi “camiye hapsedilmiş bir din anlayışı”nı halka empoze etmek noktasına getirdiği bilinmeyen bir gerçek değil. Yürütülen dinî hizmetlerde zaman zaman bu anlayışın izleri görülmekte, toplumun dinî hassasiyeti, dini ihtiyaçları Başkanlık tarafından dikkate alınmamaktadır. Keza yapılan dinî konuşmalarda dinin özgün yorumlarının inananlara duyurulması değil, siyasi otoritenin işine gelen ve zülf-i yare dokunmayan konuşmalarla vaktin doldurulmasının hedef alındığı görülmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Statüsü

Görüş ve önerilerini ileten ve yazılarından tarama yaptığımız gazeteciler arasında söz konusu üç seçeneğe de destek var. Yalnız genel eğilim, devletin dini hayattan çekilip Diyanet İşleri Başkanlığı hizmetlerinin toplumdaki sivil dini örgütlenmeler olarak da tanımlanan cemaatlere bırakılması. Ancak bu görüş sahipleri de kendi içlerinde, böyle bir düzenlemenin zamanlaması konusunda ayrılabilirler. Bazıları, hemen böyle bir uygulamaya geçilmesi halinde yaşanacak risklerin altını çizdi. Varılan statünün devam etmesi gerektiğini savunan gazetecilerse Diyanet’in daha fonksiyonel olması gerektiğini vurguladı. Mustafa Karaalioglu’nun “Diyanet İslam’ın tanımlanması ve yorumlarının enginleştirilmesi bağlamında yalnızca yurtiçinde değil yurtdışında da önemli bir rol üstlenecek” tespiti dikkat çekiciydi. Diyanet için özerklik öneren iki gazeteciden biri olan Fehmi Kuru Diyanet’in vakıf gelirlerine yeniden kavuşması halinde bütçeye yük olmaktan çıkacağını ileri sürdü:

Fehmi Kuru

AB önündeki Türkiye, kendini günün şartlarına uydurma kararlılığını Diyanet’ne yeni bir vechе kazandırarak sürdürebilir: Vakıf gelirlerine yeniden kavuşturulur Diyanet ve devlet örgütlenmesi bakımından “özerk” hale getirilir... Böylece, bütçeden yüklü kaynak aktarımı şikâyetlerinden kurtulunur; gerektiğinde hizmetlerin daha iyi görülmesi için ve yararlı olacağı düşünülüyorsa, sadece isteyen ödeyeceği “ek” veya “özel” vergi tarhına da gidilebilir. İmam Hatip Liseleri de aynı örgütlenme içine alınır ve özel okul statüsüne kavuşturulan genel liselere dönüştürülmeleri amaçlanabilir. Bu okullarda okuyan öğrenciler “kamusal alan” kapsamı dışında tutulduğunda da yasakçı uygulamalar sona ermiş olur.

Emin Çölaşan

Ne olursa olsun, ticarettен arındırılmış ve çok sıkı denetlenen bir Diyanet şarttır. Öncelikle mali denetimi kastediyorum, ama muhakkak, siyasi iktidarların da oyuncağı olmamalıdır.

Tarhan Erdem

Demokrasiye, laikliğe ve insan haklarına uygun olan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kaldırılmasıdır. Tabii, bir kararla büyük bir kuruluş kapatılamaz, ilke olarak kabul edilip, bir geçiş süreci yaşanmalıdır. Yurttaşların inanç ve ibadet etme özgürlüğü vardır. Devlet bireylerin inançlarını düzenleme işlevini terk etmeli, inanç sahipleri inançlarına uygun olarak ibadetlerini düzenlemelidir. Toplum düzeni bakımından diğer kanunlar geçerlidir. İbadet toplum düzenine karşı harekete zaten izin vermez. Bütün ibadethaneler-tarihi eser olanlar için farklı düzenleme yapılabilir- cemaatlere terk edilir. Devlet memuru olan imam

ve din görevlileri, zaman içinde devlet memuru olmaktan çıkarılmalı, din dersleri zorunlu olmamalı.

Mustafa Karaalioğlu

Din hizmetleri özellikle Türkiye gibi hassas ülkelerde tek başına cemaate verilirse sıkıntılar ortaya çıkar. Çünkü birinin dediğini diğeri kabul etmeyecektir. Bence Diyanet'in var olan fonksiyonunun geliştirilmesi lazımdır. Diyanet'in Türkiye içerisindeki fonksiyonunun yanı sıra uluslar arası bir fonksiyon da ortaya çıkıyor. Diyanet İslam'ın tanımlanması ve yorumlarının enginleştirilmesi bağlamında yalnızca yurtiçinde değil yurtdışında da önemli bir rol üstlenecek. Peki, nasıl bir statü böylesi önemli bir rolü üstlenmede Diyanet'in işini kolaylaştırır? Mevcut model, zenginleştirilmesi kaydıyla devam edebilir. Bir kere Diyanet kapatılamaz. Çok makul bir gerekçeyle kapatılmış olsa bile ama hiçbir felsefi yaklaşım bu tasarrufu toplum nezdinde meşrulaştıramaz. Böylesi bir seçenek Türkiye için gerçekçi değildir. Diyanet'in akademiyle ve cemaatlerle daha fazla işbirliği gitmesi gibi yöntemler de denenmesi gereken yöntemlerdir. O zaman çok daha önemli mesafeler alınır. Diyanet, akademi ve cemaatlerle işbirliğini sağlarsa bugün sistemle problemlili gibi görünen cemaatleri bir formülle entegre edebilir, Alevileri de etmelidir, bu da bir başka mesele olarak masada duruyor. Bu cemaatleri entegre etmek bir zenginlik yaratır, böylelikle Türkiye'nin farklı dini inanış ve farklı mezheplerin varlığından endişe duymayan kompleksiz bir ülke olduğu ortaya çıkmış olur.

İsmet Berkan

Elbette ideali devletin dini hayattan çekilip bazı tarihi eser niteliğindeki camiler dışında camileri onların cemaatlerine devretmesi, caminin bütün giderlerinin de cemaat tarafından karşılanması. Ancak Türkiye'nin eğitim meselesini tamamen halletmedikçe böylesi bir radikal değişikliği kaldıracabileceğini sanmıyorum. Bugün için Diyanet'i kaldırmaya kalksanız buna en büyük itirazın Müslüman kalabalıklardan geleceğini düşünüyorum. O yüzden kısa dönemde belki de Diyanet'in varılan statüsünü iyileştirmelerle sürdürmesi, diğer mezhep ve dinlere daha açık bir yer olması ve hizmetini farklılaştırması en iyi çözüm gibi gözüküyor. Ama varılması gereken nihai hedef, camilerin cemaate bırakılması olmalı.

Mine G. Kırıkkanat

Aslında Diyanet İşleri'ni, Türkiye, Fransız laik cumhuriyetini örnek alarak din devlet denetiminde olsun diye kurdu. Oysa Fransa, bu sistemi tüm din kurumlarına eşit bakan, mabetlere ve dini örgütlere sınırlı sübvansiyon dağıtımıyla yetinip, etkinliklerini denetlemek için çalıştırırken; Türkiye'de devlet, kesesinden beslediği din adamlarının ve camilerin denetimine girdi. Fransa'da kiliselere papaz atanmaz. Papazları kilise atar, maaşını da kilise verir. Diğer din kurumları için de aynı kural geçerlidir. Bizim ellerde ise sözüm ona aşırı dinciliği önlemek için var edilen Diyanet İşleri'nin 87 bin imamıyla geldiğimiz yer belli. Türkiye, bir müminler devleti, imamlar cumhuriyeti, vaizler demokrasisi, zaten hükümeti de AKP. Şahin Alpay

Türkiye demokratikleşme yolunda ilerledikçe Diyanet'in Türkiye'deki bütün inançları temsil etme iddiasından kurtulacağını, bütün inançlardan yurttaşların ödediği zorunlu vergilerle değil yalnızca temsil ettiği İslam anlayışını paylaşanların gönüllü katkılarıyla finanse edilen özerk bir kurum haline geleceğini, böylelikle laik rejime uygun bir statüye kavuşacağını söyleyebiliriz.

Mehmet Metiner

Varılan statünün aynen devam etmesi, laiklikle ve demokrasiyle bağdaşmadığı gibi toplumsal barışa ve uzlaşmaya da katkı sunucu nitelikte değildir. AB sürecindeki Türkiye’de bu haliyle en çok tartışılacak kurumların başında gelecektir Diyanet. Teorik olarak doğru olan, aslında “laik” ve “demokratik” olduğunu iddia eden bir devletin, “resmi din kurumu”nun olmamasıdır. Ancak ülkemizin reel koşulları göz önünde bulundurulduğunda din hizmetlerinin dini cemaatlere bırakılması, başka bir deyişle, sivil topluma bırakılması da beraberinde bir anomali ve çatışma halini getirebilir. Buradaki kaygı, her önüne gelenin kendi camisinde kendi din anlayışını empoze ederek müthiş bir dinsel gerilimi ve çatışmayı beraberinde getirecek bir anomali sürecinin oluşmasıdır. Böyle bir kaygı yersiz midir? Tabii ki hayır! Diyanet’in mevcut statüsünün devam ettiğini, ancak bir tek siyasi atama dışında Başkanının seçimle göreve gelmesini savunduğumuzda, Başkanı göreve getirecek “din görevlileri”ni kim seçecek? Onlar siyasi atamayla mı belirlenecek, yoksa bir başkasının seçimiyle mi? İllerdeki ve ilçelerdeki müftülerin belirlenmesi nasıl olacak? Başkanı seçecek dini yeterlilikteki isimleri kimler hangi yetkiyle nasıl saptayacak? Onlar da seçimle mi belirlenecek, yoksa atamayla gelen görevlilerden mi oluşacak? Atamayla gelenlerden oluşacaksa o zaman Başkanın atamasında da “siyasi etki” kaçınılmaz olmayacak mı? Birincisi, Başkanı seçecek “yüksek kurul üyeleri”nin seçimi konusunda önce bir mutabakatın oluşması gerekiyor. İkincisi ve en önemlisi, illa da bir “resmi kurum” olarak varlığını sürdüreceksen, hiç değilse Başkanın bu “yüksek kurul üyeleri” tarafından seçimle belirlenmesi ve dolayısıyla Diyanet’in “özerk bir kurum” olarak işlevsel olmasının sağlanması gerekir. Kendi adıma ben teorik olarak dinin devlet üzerindeki hegemonyasına karşı olduğum gibi devletin din üzerindeki hegemonyasına da karşıyım. O yüzden “demokratik” ve “laik” devletin “resmi din kurumu”nun olmaması gerektiğini savunuyorum. Bu cümleden olarak din hizmetlerinin de sivil topluma bırakılmasından yanayım. Bunun söylerken devletin hiçbir biçimde “müdahil” olmaması gerektiğini salık vermiyorum elbet. Tıpkı başka alanlarda olduğu gibi devletin din alanında da “müdahale” yetkisi elbette olmalıdır. Ama bu “müdahale” ideolojik bir hassasiyetle değil, bütünüyle toplumsal barışı ve uzlaşmayı sağlayan demokratik laik bir anlayış temelinde yapılmalıdır.

Mehmet Emin Kazıcı

En ideal çözüm, devletin dini hayattan çekilip Diyanet İşleri Başkanlığı hizmetlerinin toplumdaki sivil dini örgütlenmeler olarak da tanımlanan cemaatlere bırakılmasıdır.

Özdemir İnce

ABD ve Avrupa ülkelerini örnek göstererek Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kapatılmasını ve Camilerin cemaatlerin eline teslim edilmesini isteyenlerin iyi niyetlerinden kuşku duyarım. Diyanet’in bugünkü durumuyla bile kapatılmasından çok daha yararlı olduğunu ve olacağını düşünüyorum. Camilerin yapısal ve estetiksel çirkinlikleri, nüfusla orantılı olmayan sayı ve yerleşimleri, Diyanet’in bu konuda etkisiz ve yetkisiz olduğunu gösteriyor. Demek ki sadece bu nedenle bile yeniden yapılandırılması, örgütlenmesi gerekiyor. İslâm dininin, Kilise benzeri bir yetki ve sorumluluk ilişkisine izin vermemesinin, Diyanet örgütünün ve başkanının dinsel hiyerarşik güç ve yetkiden yoksun bulunmasının kaynağının İslâm önderlerinin mümin toplumuyla olan feodal ilişkisinde aranmalıdır. Bir Müslüman toplumunda gücü yeten herkes dinî önder (şeyh) olabilir. Son 30 yıl içinde ortaya çıkmış olan Fethullahçılık gibi gelecekte başka “...cılık”lar da ortaya çıkabilir. Kendi örgüt ve otoritesi kurmak için aralarında Diyanet de olmak üzere herhangi bir makamın iznine gereksinimleri yoktur. Bu türden yeni tarikatların ortaya çıkması, yeni siyasal ve ekonomik birikimlerin sonucu olabildiği gibi, her yeni dinsel derebeylik kendi siyasal ve ekonomik olanaklarını da yaratabilir. İslâm’ın Sünni mezhebinin özel örgütü gibi davranan Diyanet mutlaka laikleştirilmelidir. Diyanet’in laikleşmesinin devletle malî ilişkilerinin bulunmaması anlamına

geldiğini düşünmüyorum. Camiler cemaatlere bırakılırsa, resmen bunlara teslim edilirse, Türkiye’de en kısa zamanda din savaşı çıkar. Bu nedenle devlet dinsel mabetleri devlet finanse edecektir.

M. Akif Aydın

Dinî hizmetlerin merkezi bir kurum tarafından yürütülmesinin olumlu yanı, bu hizmetlerde birliğin sağlanmasıdır. Bugün Türkiye’de bu birlik büyük ölçüde sağlanmıştır. Hangi mezhep, tarikat, cemaat, siyasi partiye mensup olursa olsun bütün Müslümanlar aynı kuruma bağlı camilerde yan yana ibadet etmektedirler. İslam’ın birleştirici, bütünleştirici yapısına bunun daha uygun olduğu şüphe götürmez. Dinî hizmetlerin resmi bir kurum tarafından götürülmesinin problemleri yanı böyle bir yapılanmanın bu kurumu ve onun yürüttüğü dini hizmetleri siyasi tesirlere açık hale getirmesidir. Geleceği siyasi otoritenin iki dudağı arasında bağlı olan bir başkanın ve başkanlığın böyle bir yapılanmanın ortaya çıkardığı zaafı etkilenmemesi düşünülemez. Bu, hem kurum içindeki tayinlerde hem de dinî hizmetlerde, yapılan dinî konuşmalar ve ortaya konan dinî görüşlerde kendini hissettirmektedir. Özellikle siyasi otorite belli bir din anlayışına sahipse ve bunun topluma hakim kılmak istiyorsa bunda kullanacağı en müsait enstrüman din hizmetlerinin yürüten resmî kurumdur.

Oral Çalışlar

Diyanet İşleri’nin yapısını, fonksiyonlarını, dini ve mezhepsel tercihlerini masaya yatırmalıyız. Daha da önemlisi, devletle ilişkisini sorgulamalıyız. Devlet, bu alanı kontrol ettiğini düşünerek bütün bu maddi ve manevi imkânları bu kuruma tanıyor. Sonuç, iddia edilenin tam tersi oluyor. Bence kadro meselesi sakatlığın son halkası. Neden yurttaştan aldığı vergilerle bir mezhep grubunun propagandasını yaptırıyorsun? İnananlar, camiye gidip dua etmek isteyenler, bunları yurttaştan alınan vergilerle değil, kendi olanaklarıyla yapsınlar. Buralarda tarikat ve cemaatler örgütlenir kaygısı ise yaşadığımız gerçeklik içinde tam anlamıyla saçma. Şimdi örgütlenmiyorlar mı? Laikliği hedef alan örgütlenme yapılırsa onun çaresi de hukuk devleti.

Aleviler ve Farklı İnanç Gruplarının Temsili

Görüş ve önerilerini ileten ve yazılarından tarama yaptığımız gazetecilerin neredeyse tümü yalnızca Alevi inancının da tanınması gerektiğinde birleşiyorlar. Örneğin Diyanet’in statüsünün devamını savunanlar da Aleviliğin Diyanet’te temsil edilmesinden yanalar. Diyanet’in kaldırılmasını savunanlar Diyanet kaldırılırsa sorun zaten kalmayacaktır görüşündeler. Şahin Alpay’ın “Aleviliğin “İslam’ın bir alt grubu” ya da “bir kültürel eğilim” mi yoksa ayrı bir inanç mı olduğuna ne Diyanet Başkanı’nın ne de Başbakan’ın; ama yalnızca Alevilerin kendilerinin karar verebileceği giderek daha iyi anlaşılıyor” tespiti özellikle dikkat çekiyor.

Fehmi Kuru

Bazı Alevi dernekleri, “Diyanet herkesin vergisinin katıldığı bütçe havuzundan besleniyor, oysa o hizmetlerden biz yararlanmıyoruz” itirazındalar... Haksız sayılmayacak bir itiraz bu. Sırf bu sebeple bile, Diyanet konusunu masaya yatırmakta yarar olduğu kesin...

Emin Çölaşan

Sayısal nedenle sadece Alevilerin temsil edilmesi gerekir. Ama bu Diyanet bünyesinde olmalıdır, ayrı

bir Diyanet söz konusu olamaz. Öteki İslamcı cemaatlerin temsiline karşıyım ama Aleviler Türkiye'nin bir gerçeğidir.

Mustafa Karaalioğlu

Farklı inanç gruplarının temsili olayı meseleye dönüşmeden Diyanet buna el atabilir. Bu mesele olabilir, olacaktır. AB zemininde olacaktır, bunun alametleri ortaya çıktı. Bu daha fazla derinleşmeden bir yaklaşım sergilenebilir, sergilenirse de bunu Diyanet'in sergilemesi lazım. "Alevilik ve diğer farklı dini yaklaşımlar meselesini başka bir formülle çözelim" deme imkânımız yok. Farklı dinlerin ya da mezheplerin Diyanet'te temsili Diyanet'teki Ehl-i Sünnet ağırlığını değiştirmeyecektir. Çünkü Türkiye'deki nüfusun büyük bir kısmını bu kesim oluşturuyor. Sonuçta çoğunluğun pozisyonunu gerileten bir şey azınlık hakkını savunmak olmaz. Diyanet içerisinde Aleviliğe kaynak ayrılması, bir bölüm ayrılması belki Alevileri rahatsız edecektir. Ancak bu uygulama hiç olmazsa Türkiye Cumhuriyeti devletinin, Diyaneti'nin İslam dışı dinlere ve mezheplere de bir cevap vermeye hazır olduğunun ispatı olabilir. Bugüne kadar bu konuda önemli bir eksiklik söz konusuydu, bundan sonra bu eksiklik aşılmalıdır. Böylelikle bizim Osmanlı'dan miras aldığımız hoşgörü geleneği de devam etmiş olacaktır. Osmanlılarda sadece Alevilere hoşgörü yoktu, Cumhuriyet de bu ilave hoşgörüyü yaratırsa bu yerinde olur.

İsmet Berkan

Aleviliğin ne olup olmadığına önce Aleviler bir karar vermelidir. Alevilerin ibadethanesi cami midir, cem evi midir? Bu karar verildikten sonra elbette Diyanet'in eşitlikçi bir yaklaşımla Alevileri de içine alacak din politikaları ve dini eğitimler vermesi gerekir. Diyanet, devlet bütçesinden beslenen bir kurum olduğuna göre bütün vatandaşlara eşit mesafede olmalı, bütün inançlar için hizmet üretmeli. Ancak bu eşitlik sağlandıktan sonra Alevi vatandaşlarımız kendilerini bu toplumun eşit ve ayrıma tabi tutulmayan bir parçası gibi hissedebilirler.

Şahin Alpay

Aleviliğin "İslam'ın bir alt grubu" ya da "bir kültürel eğilim" mi yoksa ayrı bir inanç mı olduğuna ne Diyanet Başkanı'nın ne de Başbakan'ın; ama yalnızca Alevilerin kendilerinin karar verebileceği giderek daha iyi anlaşılıyor.

Mehmet Metiner

Diyanet mevcut statüsüyle yoluna devam edecekse şayet, toplumda var olan tüm inanç gruplarının ve dinlerin temsilcilerinden oluşan demokratik bir niteliğe büründürülmesi gerektiğine inanıyorum. Başta Aleviler olmak üzere istiyorlarsa Hıristiyan ve Yahudi yurttaşlarımızın da temsiline olanak sağlayan yeni bir temsil sistemini Diyanet için zorunlu görüyorum. Ya demokratik devletin "din kurumu" olmamalı, olacaksa da inançları ve dinleri farklı tüm yurttaşlarının katılımına ve temsiline açık olmalı. Demokrasinin özgür ve eşit yurttaşlık tanımı bunu gerektirir. Laikliğin, tüm inanç gruplarına ve dinsel topluluklara karşı yansız olmayı öngören paradigması bunu gerektirir. Demokrasiden ve özgürlükçü laiklik anlayışından yana bir İslamcı olarak Diyanet'in bu şekilde demokratik bir temsil sistemine kavuşmasını, toplumsal barış ve uzlaşma adına da çok gerekli buluyorum.

Tarhan Erdem

Diyanet işlerinin, dinler konfederasyonu biçimine dönüştürülmesi, bugünkü yanlışlığın acayipleşerek sürmesi demektir. Yeni birçok sorunlar yaratır. İlk adım, Diyanet'in kapanma sürecine girmesidir.

Mehmet Emin Kazcı

Devletin dini hayattan çekilip Diyanet İşleri Başkanlığı hizmetlerinin toplumdaki sivil dini örgütlenmeler olarak da tanımlanan cemaatlere bırakılması halinde -Alevilikle ilgili- çözümlenmelere gerek kalmayacaktır zaten.

Özdemir İnce

Avrupa Birliği'nin, öteki inançlar dolayısıyla Diyanet'i eleştirmesinin çok haklı nedenleri var. Diyanet laik yapı ve zihniyeti dolayısıyla İslâm mezheplerine, öteki din ve mezheplere eşit mesafede bulunmak ve bunları birbirinin baskı ve baskılarına karşı korumak zorundadır. Din ve inanç özgürlüklerinin garantisi olabilmesi için, laikliğin gerçek amacının birey ve toplumu dinlerin baskısına karşı korumak olduğu asla unutulmamalıdır. Yeniden örgütlenecek Diyanet'in dikkat etmesi gereken en önemli nokta budur. Kısaca söylemek gerekirse Diyanet bütün İslâm mezhep ve tarikatlarının, Aleviliğin, Hıristiyanlığın, Museviliğin, Ateliğin (Ateizmin), öteki din ve inançların tarafsız ve kucaklayıcı "hakem" başkanlığı olmalıdır. Bu nasıl yapılandırılacak, nasıl gerçekleşecek? Bunu bilemem! Belki de en doğrusu, sözü edilen olası reorganizasyonun bizzat Diyanet, hükümet, TBMM tarafından değil, uluslararası tarafsız bir uzmanlar kurulu tarafından bir şirket gibi yapılandırılması, örgütlenmesi. Böyle bir projenin gerçekleşmesi Türkiye'yi sadece Müslüman dünya için değil belki de bütün inançlar dünyası için örnek model haline getirir. Diyanet İşleri Başkanlığı yeniden yapılandırılırken din eğitim ve öğretimi ve okulları da mutlaka Cumhuriyet'in laik anlayışına uygun biçimde yeniden örgütlenmelidir. Din okulları sadece din adamı yetiştirmeye programlanmalıdır.

Hasan Cemal

Alevileri de düşünün. Laiklik dedik ama uygulamada Sünni Müslümanlar kayırdı. Alevi Müslümanların hakları göz ardı edildi. Alevi Müslümanlık anlayışı es geçildi. Diyanet İşleri olsun, devlet olsun Sünni Müslümanlara hizmet verdi. Demokrasi, insan hakları, Lozan bu bakımdan da delindi. Türkiye Cumhuriyeti devletinin Ermeni, Rum, Yahudi vatandaşlarını düşünün. Diyebilir misiniz ki onlar, bu devletin eşit vatandaşları olarak her türlü haktan yararlandılar?

Mehmet Ali Birand

Egemen Sünni çevreler, Alevileri yıllar boyunca kenarda köşede kalmaya zorlamadılar mı? Diyanet işleri, Alevilerden topladığı vergilerden küçük bir dilimini bile cem evleri için harcamadı. Aleviler sürekli itilip kakıldılar. Ne zaman ki Sünni İslamcılar ön plana çıktılar, bu defa Aleviler hemen "laik düzenin koruyucuları" diye alkışlanır oldular. T.C. Devleti Sünnilerle Alevileri birbirine vurdurtmadı mı? 1970'lerdeki büyük çatışmaları ne kadar unutuverdik. Avrupa Birliğini Kürt sorunu ve Aleviler konusunda kötü niyetli olmakla suçlayanlar çok yanılıyorlar. Bizim son derece hayati bir Kürt sorunumuz ve giderek derinleşen bir Alevi sorunumuz var. Eğer Aleviler bugüne kadar silaha el atmadılarsa, bu tamamen yöneticilerinden ve kendi inançlarından kaynaklanmaktadır. Bu iki sorunu uzlaşma için çözüme götürebilmek, Türkiye'nin AB şemsiyesi altına girmesiyle kolaylaşabilecektir.

Erdal Şafak

Her ne kadar örgütlenme, cem evleri açma ve inanç-ibadet özgürlüğü önündeki engeller kalkmış olsa da üç ana sorun duruyor: Diyanet İşleri'nde temsil, nüfus cüzdanındaki din hanesi ve din dersi kitapları. Diyanet'te temsili, sadece iktidarın politikalarına değil, Alevilerdin kendi içlerinde uzlaşmalarına bağlı. Din dersi kitaplarında bu yıldan itibaren Alevilik de öğretilenecekti, gerçekleşmedi.

Güneri Civaoglu

Alevi yurttaş da kendi inanç gereklerinin varlığını bilmelidir. Onun da benimsediği bir tanımı paylaşmalıdır. Onun da eğitimden ibadete eşit ve özgür olduğu bir Anayasal yurttaşlık söz konusudur. Ama... Haklarından yararlanmak ya da yararlanmamak bireysel tercihi olur. Dilerse cem evine gider, dilemezse gitmez. Devletin katkısı ile işleyen diyanet kurumlarında, Alevilik de yer alır. Dilerse burada bulunur, dilemezse bulunmaz. Dilerse okullardaki tercihli Alevilik öğretisini alır, dilemezse almaz. Din öğretilerinde Alevilik de sunulur. Yararlanmak seçimlik olur.

Mehmet Barlas

"Devlet"te, düalizm veya (iki başlılık) olmaz, olmamalı. Devlet, bütün farklılıklar karşısında, yasaların (daha doğrusu hukukun) sağladığı eşitliği korumalıdır. Dili, dini, ırkı, cinsiyeti ne olursa olsun, TC vatandaşları, devletin karşısında eşittir. Bu vatandaşların ödediği vergilerle sağlanan kamu hizmeti de, her kesime eşit ölçülerde götürülmelidir. İşin teorisi bu. "Toplum"a gelince, durum farklıdır. Anayasal düzeni ve genel toplumsal istikrarı yaralamamak şartıyla, toplumdaki kesimler ve bireyler, ister düalizmi, isterlerse plüralizmi gerçekleştirirler. Ama bizde durum, bu tablonun tam tersi biçimde yansıyor. "Devlet" için düalizm, kalıcı bir düzendir. Devlet hem laiktir, hem Sünni Müslümanlara Diyanet hizmeti verir, hem de devlet bütçesinden ayrılan ödenekle, resmi okullarda imam yetiştirilir.

Oral Çalışlar

Bir devlet, kendi bütçesinden yalnızca Sünni-Hanefi inancını geliştirmek amacıyla olağanüstü büyüklükte paralar harcıyor. Böyle yaparak İslami akımları kontrol edebileceğini iddia ediyor. Birinci olarak bu tezin öne sürdüğüyle gerçek durum tamamen tersi. Türkiye'de Diyanet örgütlenmesi asıl olarak İslamcı hareketi besliyor. Zaten yalnızca bir mezhebe ve bu mezhebin bir koluna dayanarak laiklik temelli bir ilişki kurabilir mi? Örneğin Alevi yurttaşlardan, Şafi yurttaşlardan, Hıristiyan ve Musevi yurttaşlardan alınan vergilerle devlet, Sünni-Hanefi örgütlenmesine maddi ve yasal destek sağlıyor. Ondan sonra bu örgütlenmeleri savunanlar, "Laiklik elden gidiyor" diye şikâyet etmeye başlıyorlar.

VI. Akademisyenlere Göre Diyanet

Araştırmamız kapsamında, din-devlet-toplum ilişkileri konusunda sosyal ve beşeri bilimlerin değişik dallarında çalışmalar yapmış öğretim üyelerinin görüşlerine başvurduk. Mümkün olduğunca geniş bir yelpazeyi temsil ettiğini düşündüğümüz geniş bir liste çıkardık ve her birine üç aynı soruyu elektronik posta yoluyla ilettik. Bu sorular şunlardı:

1. 80 yıldır hizmet veren Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bugüne kadarki faaliyet ve hizmetlerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

2. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın statüsüne ilişkin tartışmalarda üç farklı öneri öne çıkıyor. Bunlar;

- a. Varılan statüsünün aynen devam etmesi,
- b. Başkanının siyasi atamayla değil seçimle göreve geldiği özerk bir kurum haline gelmesi,
- c. Devletin dini hayattan çekilip Diyanet İşleri Başkanlığı hizmetlerinin toplumdaki sivil dini örgütlenmeler olarak da tanımlanan cemaatlere bırakılması.

Yukarıdaki modellerden hangisi sizce doğru modeldir? Sizin Diyanet İşleri Başkanlığı üzerine yeni bir model öneriniz var mı?

3. Aleviler başta olmak üzere farklı inanç gruplarının ve dinlerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nda temsil edilmesi önerisi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bu sorularımıza cevap veren 16 bilim insanı şunlardır:

Prof. Ali Yaşar Sarıbay, Prof. Binnaz Toprak, Prof. Elizabeth Özdalga, Prof. Fuat Keyman, Prof. Hayri Kırbaçoğlu, Prof. İhsan Dağı, Prof. Mustafa Erdoğan, Prof. Mümtaz'er Türköne, Prof. Naci Bostancı, Prof. Niyazi Öktem, Prof. Süleyman Seyfi Öğün, Doç. Ahmet Çiğdem, Doç. Ahmet Turan Alkan, Doç. Ayşe Saktanber, Yard. Doç. Ergun Yıldırım, Yard. Doç. Menderes Çınar Ayrıca Prof. Hayrettin Karaman, Prof. Nur Vergin ve Doç. İsmail Kara ile söz konusu üç sorunun da ele alındığı yüz yüze mülakat yaptık.

Dini Hayatı Kontrol İhtiyacı

Birçok akademisyen ilk soruya yanıtlamayı Diyanet'i tanımlamakla başlıyor. Bunların büyük çoğunluğu, cumhuriyeti kuran irade ve kadroların, dini hayatı kontrol etmek istediklerini ve bu amaçla Diyanet'in çok temel bir kurum olarak ortaya çıkarıldığını söylüyor:

Hayrettin Karaman

Diyanet bir devlet kurumu olarak kurulması ve dini hayatın bu kurum vasıtasıyla kontrol edilmesi, Cumhuriyet projesi açısından bakıldığında, amacına uygun; Cumhuriyete yönelik tehlikeleri engellemeye uygun bir düzenlemedir.

Naci Bostancı

Her şeyden önce milli devletin kendisine biçtiği, gündelik yaşamı biçimlendirmeye kadar uzanan "görevleri" dolayısıyla dini hayatın devlet kontrolünde olması gerekiyordu. Öte yandan Cumhuriyetin idealleriyle bu coğrafyadaki baskın İslami anlayış arasında gerilimli bir ilişki söz konusuydu. Toplumdaki baskın İslami kültür ile devletin laik niteliği arasındaki derin mesafe iki türlü aşılabilirdi: Birincisi, devrim sonrası Fransa'sında olduğu gibi dini kurumlara ve hayata karşı topyekûn bir mücadeleye girişmek; ikincisi ise, dini kurumları devletin uhdesine alarak dini hayatı kontrol etmek. Cumhuriyet idaresi, çeşitli nedenlerle, ikincisini tercih etti ve Diyanet İşleri Başkanlığı bu yönelimin kurumu olarak ortaya çıktı.

Binnaz Toprak

Aslında laik bir devlette böyle bir kurumun var olmaması gerekir. Ancak hem Sünni İslam'ın

devletten bağımsız olarak örgütlenememiş olmasından, hem de cumhuriyetin dini kontrol altına almak istemesinden dolayı bu kurum var edilmiş.

İsmail Kara

Cumhuriyet yönetiminin Diyanet tercihini, yapılanma ve statü olarak prensipte doğru buluyorum. Doğru olan Diyanet ile devlet arasında kurulan hem mesafeli hem mesafesiz ilişkidir.

Ergun Yıldırım

Diyanet İşleri Başkanlığı, hukuksal boyutu itibariyle laik bir devlette sadece din ile ilgili kuruluşların (cami gibi) temizlik, bakım ve onarım gibi hizmetlerini karşılamak amacıyla faaliyette bulunmaktadır. Ancak bu hukuksak boyuttan öte, Diyanet'in sosyolojik ve kültürel yönü daha fazla önem taşımaktadır. Bu nedenle Türkiye'de Diyanet, hiçbir zaman salt düzeyde "din hizmetleri" ile sınırlı kalarak faaliyet gösteren bir organ olmamıştır. Nitekim toplumsal alanda din ile ilgili çeşitli sorunların gündeme geldiği durumlarda Diyanet devreye girerek hukuksal sınırlardan öteye gitmiştir.

Mustafa Erdoğan

Diyanet modelinin amacı dini hayatı kontrol altında tutmaktır. Bu nedenle, genellikle Alevilerin hayat tarzı bakımından daha sekülerleşmiş oldukları düşünülürse, Diyanet'in Sünni ağırlıklı olmasının devlet tarafından özellikle istenmiş olabileceği bile düşünülebilir. Daha açık bir anlatımla, dini hayatın kontrolü demek, esas itibariyle Sünniliğin kontrol altında tutulması demek olduğundan, Aleviliğin dışlanmış olmasında devlet açısından ciddi bir sakınca yoktur.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kopuş ve Süreklilik

Diyanet'i tanımlamada kullanılan "devletin dini hayatı kontrol arayışı" kaçınılmaz olarak Osmanlı Devleti'ndeki uygulamalarla paralellikler kurulmasını da beraberinde getiriyor. Buradaki temel tartışma, Cumhuriyet'in Osmanlı mirasını ne kadar benimseyip, onun dışına nerelerde çıktığı sorusu etrafında şekilleniyor:

İhsan Dağı:

Diyanet, dinin devlet tarafından "denetim" altında tutulmasına imkân veren bir yapılanma, Cumhuriyet'e Osmanlı'dan tevarüs eden bir anlayış. Ancak tarihsel süreç içinde bunun ne kadar "başarılıabildiği" de tartışılır.

Niyazi Öktem

Türkiye Cumhuriyeti devletin denetimi altında bir kurumsallaşmayı yeğlemiştir. Bunun böyle olmasında bazı tarikatların Devrim karşısında olumsuz tutum almaları rol oynamıştır. Ancak madalyonun bir başka yüzü de Bizans ve onu izleyen Osmanlı geleneğidir. Bilindiği gibi Bizans'ta Patrik-İmparator ikileminde, başta siyasal icraat olmak üzere, İmparator "dinen caizdir" fetvasını Patrik'ten almaktaydı. Siyasal erk uhrevi boyuta başvurmakta ama güçlü imparatorlar kendi arzu ve iradelerine uygun icazeti hal yoluna sokmaktaydı. Benzer uygulamayı Osmanlı'da da görmekteyiz. Nitekim İstanbul'un fethine kadar İslam aleminde "Şeyhülislamlık" kurumu yoktu. İslam ülkeleri, fıkıh alanında uygulama birliği sağlamak amacıyla sadece "Başkadılık" kurumuna yer vermişlerdir. Dinen caiz olup olmadığını sadece halife

Değerlendirmekteydi ki o da zaten aynı zamanda devlet başkanıydı. Cumhuriyet Türkiye'si de bu tür olmasa bile benzer bir yapıyı benimsemiştir. Uygulamanın dinen caiz olduğu “fetvasının” (örtülü veya açık) T. C. Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan alınması, istenmeyen dinsel akımlara karşı güç oluşturulması ve tüm dinsel kurumların denetlenmesinde böyle bir yol izlenmesi belki de daha gerçekçiydi.

Mümtaz'er Türköne

Tarihi doğru okumak için, Diyanet'in 80 yıllık bir kurum olmadığını fark etmek lazım. Devlet içinde Sünni İslam'ın kurumlaşma modeli Osmanlı'dan Cumhuriyete hiç değişmemiştir. Meşihat kurumu, Cumhuriyet'le birlikte isim değiştirmiş ama devletle ilişkisi, yani organik bağı devam etmiştir. Bu model, Ortodoks dünyada da mevcut olan “devlet dini” modelidir. Diyanet'in din görevlisi kadrosuyla yürüttüğü hizmetlerin, memur sayısının çok fazla önemi yok. Osmanlı zamanında camilerin vakıfları bu personelin istihdamını sağlıyordu; bugün de doğrudan cemaatler tarafından istihdam edilebilirler. Önemli olan bir fetva makamı olarak Din İşleri Yüksek Kurulu'nun yerine getirdiği işlevdir. Diyanet üzerinde fikir yürütürken bu kurul üzerinde odaklanmak gerekir.

Menderes Çınar

Cumhuriyet döneminde Diyanet'i, diğer birçok konuda olduğu gibi, Osmanlı ile süreklilik ve kopuş arz eden bir konumda görüyorum. Cumhuriyet, Diyanet vasıtası ile Osmanlı'nın dini devlete entegre etme geleneğini devam ettirmiştir. Ancak devletin kurumsal örgütlenmesi içinde bu kurumun pozisyonunu bakanlıktan başkanlığa geriletmiştir. Devletin/rejimin “laik” karakterini gösteren unsur aslında bu geriletmedir. Yoksa devlet dine karşı tarafsız/ilgisiz bir tutum takınmadığını bizzat Diyanet vasıtası ile göstermiştir. Diyanet meselesinde de esas odaklanmamız gereken kanımca bu tarafsız/ilgisiz, dolayısıyla laik olmama durumudur.

Hayrettin Karaman

Osmanlı'da Şeyhülislamlığın üç önemli fonksiyonu vardı. Fetva, tanesi medreseler yani din eğitimi ve de tarikatlar. Tabii evkaf da zaman zaman şeyhülislama bağlı olunca, ibadet yerlerinin yönetimi de buna eklenebilir. Şimdi Cumhuriyet ne yapmış, bir kere tarikatları kapatmış. Tevhid-i Tedrisat'ı çıkartmış, başka kurumların mektep açmalarını, eğitime ve öğretime müdahale etmelerini engellemiş. Geriye ne kalmış: Fetva. Bu, “halkın din yönünden aydınlatılması” diye ifade ediliyor. Bu biraz daha cumhuriyetçi bir ifade daha önce fetva diye geçiyormuş. Tarikatlar yok, eğitim-öğretim yok, ibadet yerlerinin yönetilmesi ve halkın din yönünden aydınlatılması konuları geriye kalmış. Cumhuriyet ne yapabiliirdi? Cumhuriyet bunu serbest bırakabiliirdi. “Bu bir cemaat işi beni ilgilendirmiyor, ben laik bir devletim, inananlar kendi teşkilatını kursunlar, kaynaklarını bulsunlar” diyebilirdi. Aslında bunların kaynakları da vardı.

Başarı ve Başarısızlığın Ölçütleri

Sosyal bilimciler arasında Diyanet'in 80 yıllık faaliyet ve hizmetlerini değerlendirmede kuşkusuz farklı görüşler ortaya çıktı. Kimileri, laik devletin dini kontrol amacına Diyanet aracılığıyla ulaştığını savunurken, kimileri de tam tersine bir sonuç doğduğunu ileri sürdü. Burada dikkat çeken, çoğunluğun, Diyanet'in sadece tek bir doğrultuda (devlet ya da toplum çizgisi) gitmediği noktasında birleşmesidir. Diyanet'in sadece Sünni, hatta sadece Hanefi bir yapı olduğu, bu nedenle toplumun tüm kesimlerine yönelmediği ve dolayısıyla mutlak bir başarıdan söz edilemeyeceği de bir diğer yaygın değerlendirme olarak öne çıkıyor.

İsmail Kara

Diyanet'in tüm Cumhuriyet tarihi içindeki yürüyüşü devlet açısından bakarsanız başarılı, Müslümanlar açısından bakarsanız başarısızdır. O bakımdan cumhuriyeti kuran kadronun Diyanet'i sevk etmek istediği istikamet işlemiştir, proje devlet açısından başarılıdır. Fakat geniş manada dinle alakalı ihtiyaçlara cevap vermesi açısından Diyanet başarısız bir kuruluştur, isterseniz “düşük” diyelim bir seviyede kalmıştır.

Ali Yaşar Sarıbay

80 yıllık uygulamadan çıkan sonuç, Diyanet'in devletin din üzerinden meşruiyetini pekiştirici bir kurum olarak işlev gördüğüdür. Bu işlev, münhasıran dinin özüyle ilgili gösterilmiş olsa bile, son tahlilde politika olarak cisimleşen devlet zihniyetine payanda olma doğrultusunda çalışmıştır.

Fuat Keyman

Diyanet, hem devlet temelli laikliği koruma işlevi, hem de Sünni bir yoruma dayalı örgütlenmeye sahip olduğu için başarılı olamıyor. Sünni kesim için çok laik, Alevi kesim için çok Sünni, gayrimüslim azınlıklar için çok Müslüman bir yapıya sahip. O yüzden ne her dinsel kimliği kapsayıcı olma işlevini, ne de her dinsel kimliğe eşit mesafeli olma işlevini yerine getiriyor.

Ahmet Çiğdem

Diyanet, Türkiye'de dinin denetim altına alınma işlevini yerine getirmiştir; buna karşılık, dinsel-kamusal bir aydınlanmaya katkıda bulunup bulunmadığı tartışmalı bir konudur. Gerek başkanlığın, gerekse başkanlığa bağlı vakfın, Kur'an mealini ücretsiz olarak halka sunmaması mesela anlamlıdır. Türkiye'de aynı amaçla kurulan kurumlar (ilahiyat fakülteleri, imam-hatipler vb.) sonuçta, başka bir biçimde evrilmiştir. Bunu, devletin diyanetten elini çekmeye hiç razı olmadığı biçiminde de yorumlayabiliriz.

İhsan Dağı

Devletin dini denetim altına almak için yapılandığı Diyanet, muhafazakâr/İslami ideolojik duruşu ve kadrolarıyla, öngörülenin aksine devleti etkileyen bir toplumsal gücün önemli bir unsuruna dönüştü. Dinle devlet arasında kurulan bu köprüde iki yöne de geçişler yaşandı; bir yandan devlet din işlerinde elini tutarken, öte yandan din devlet işlerine uzandı.

Mümtaz'er Türköne

Diyanet sadece Sünni inancı değil bu inanç içinde Hanefi fıkhını ve Maturidi itikadını temsil etmektedir. Diyanet, bu inanç kesimine yönelik hizmetleri hakkıyla yerine getirmektedir ki, bu kesimden itiraz gelmemektedir. Sorun, diğer inanç mensuplarının devlet katında ve devlet desteğinde kendilerine yer bulamamalarıdır.

Ahmet Turan Alkan

Diyanet'in fiiliyatta, laik olduğu ileri sürülen bir kamu nizamı içinde ehl-i sünnet inancına uygun ibadet yerlerinin kontrolünde ve işletilmesinde fazlaca problem çıkarmaksızın hizmet verdiği görüşümdedir. Diyanet, kendisine verilen görevi, kanunun arzuladığı maksada uygun tarzda yerine getirdi; verilen hizmetin kalitesini tartışmak ise ayrı bir konudur.

Ergun Yıldırım

Diyanet, bazen devlet tarafından sınırları ve politikaları belirlenen bir dinsel faaliyet ve yorumu temsil ederken, bazen geleneksel Müslümanlığın söylemlerine bağlı bir savunu içinde olmuştur. Adeta tarih içinde Sünnilik üzerinde oluşan (çoğunlukla) bütünleşmenin/konsensüsün adresi olarak algılanmıştır. Ayrıca ulus devletin tekil din anlayışına paralel olarak Müslümanlık da tekil bir din yorumu olarak korunmak istenmiştir. Yine politikleşmeye yönelen dinsel cemaatlere karşı önemli bir “resmi Müslümanlık söylemi” olarak işlevselleşmiştir. Ancak 28 Şubat sürecinde “başörtüsü Allah’ın emridir” fetvasında da görüldüğü gibi, bu genelleme bütünüyle geçerli olmayabilmektedir.

Menderes Çınar

Türk laiklik pratiği belli bir Sünni Müslümanlık anlayışını meşru Müslümanlık anlayışı olarak kabul etmekte ve bunun dışındaki Sünni veya Alevi Müslümanlıkları doğrudan veya dolaylı bir biçimde gayrı-meşrulaştırmaktadır. Diyanet bu meşrulaştırma/gayrı-meşrulaştırma açısından işlevseldir. Ancak bu, kurumun her zaman ve tamamıyla devlete tabi olduğu anlamına gelmeyebilir. Aksi taktirde, başörtüsünün dini bir zorunluluk olmadığı yönünde bir karar 28 Şubat sürecinde kolayca çıkmış olmalıydı, olmadı.

Mustafa Erdoğan

Alevi toplumunun dini hizmet beklentisiyle ilgili kusurları istisna edilirse, Diyanet’in bugüne kadar ciddi bir toplumsal ihtiyaca cevap verdiği söylenebilir.

Hayrettin Karaman

Diyaneti Tayyar (Altıkulaç)’dan önce ve sonra diye ikiye ayırmak lazım. Başlangıçta yani Atatürk hayattayken gelip geçmiş çok değerli birkaç tane başkan var. Onların şartları farklıydı, onları istisna bırakıyorum. Gelelim 1950 sonrasına. 1950 sonrasını da ikiye ayırmak lazım. Tayyar Bey öncesinde pasif, yöneticilerle uyumlu bir Diyanet vardır; “ortalıklarda fazla gözükmeyelim, bir şeyler yapmayalım, göze batarız” politikası takip ederlerdi. Siyasilerin söylediklerini emir telakki eder ve yerine getirirlerdi. Tayyar Bey’den sonra Diyanet’in fonksiyonları konusunda yeni atılımlar önemli değişimler olmuştur. Tayyar Bey’e zamanında CHP’li bir milletvekili tabanca çekmişti. Öncekilere telefon çekiliyordu iş bitiyordu. Tayyar Bey’e tabanca çekildi, iş bitmedi.

Elizabeth Özdalga

Diyanet Türk dini hayatında önemli bir eğitsel rol oyanmış, istikrarı sağlamıştır.

Ayşe Saktanber

Diyanet’in Suni-Hanefi çizgide hareket ettiğini göz önünde bulundurarak, örneğin kısmen Sünni kadınlara (kadınlara yönelik hizmet ve faaliyetlerin kısıtlılığı bağlamında) ve külliye bütün Alevilere kendi hizmet tanımı içinde bile hizmet verdiğini söylemek kadınlar için zor, Aleviler içinse mümkün değil. Bu noktaları da göz önünde bulundurarak, meseleyi başka bir yönüyle de ele alırsak, Diyanet’in T.C.’nin “devletin dini yoktur” düsturuna uygun bir yapılanma içinde olmadığı da açıktır. Ancak Türkiye’de laik rejimin çizdiği çerçevede dini faaliyetlerin (ya da Sünni İslam’ın) devlet eliyle örgütlenmesinde Diyanet’in “modernleştirici” rolü de göz ardı edilemez. Diyanet’e ilişkin beni rahatsız eden noktalardan biri de bu kurumun adete devletin fetva kurumu gibi çalışıyor olması. Bu, dini konularda (namaz ve imsak saatleri,

dini günlerin saptanması vb. gibi) basitçe ulusal bir organizasyonu mümkün kılmanın ve gene bu ve benzeri alanlarda vatandaşları bilgilendirmenin ötesine geçen bir durum ki laik bir devlette bunun ne anlama geldiğinin en azından devlet tarafından yeterince sorgulanmadığı kanısındayım.

Süleyman Seyfi Öğün

Diyanet'i Türk bürokrasisinin genel sorunlarından ayrı düşünmüyorum. Genel anlamda taşralaşma ve patronaj ilişkilerinin etkisi hissediliyor. Liyakat yerine sadakate dayalı bir yapılanma mevcut.

Hayri Kırbaşoğlu

Diyanet'in hizmetleri ve faaliyetleri yeterli değildir, zira namaz kıldırma ve bilinenleri tekrar etme dışında ciddi bir projesi yoktur. Yegâne projesi Diyanet ve Diyanet Vakfı, yurtdışında DİTİB ve Tokyo Vakfı gibi kuruluşların maddi imkânlarından nasıl yararlanılabileceği üzerinedir. Şuralarda ve yapılan sayısız toplantılarda sadece söylem ile yetinmekte, alınan kararların hayata geçirildiği ise görülmemektedir. Yapılan, sadece iş yapıyor görünmekten ibarettir. Ayrıca Diyanet'in din konusunda ciddi bir tasavvuru da yoktur veya var olan tasavvur resmi ideoloji uyumlu, diğer İslami grupları dışlayan, hizipçi -özellikle yurtdışında hizipçi- yeniliklere kapalı, lafta yenilikçi fiiliyatta ise statükocu, çağın ihtiyaçlarına cevap veremeyen “çökmüş” bir tasavvurdur.

Din-Devlet-Toplum İlişkilerinde Model Tartışması

İkinci soruda tartışmaya açtığımız üç modelden ikincisi, yani Diyanet'in özerkleşmesin, görüşlerine başvurduğumuz sosyal bilimciler tarafından daha fazla benimseniyor. Kimisi bunu gerçekten savunurken, kimisi de “kötünün iyisi” olarak bakıyor. Dini hayatın cemaatlere bırakılması önerisiniyse her şart altında savunanların sayısı az, “iyi olur, ama zor olur” diyenler çok, bu arada bu önerinin dile getirilmesinden bile rahatsız olanlar da var.

İsmail Kara

Problem statü değil, Diyanet'in bağımlı bir hadise olmasıdır. Başörtüsü, İmam Hatip Lisesi, din eğitimi bunlar bağımlı hadiselerdir. Bu bağımlılık noktasını görmeden Diyanet konuşulamaz. “Türkiye’de İslam ne kadar hayati bir yer tutacak?” Esas cevaplandırılması gereken soru budur. Türkiye’nin bu konulardaki bütün problemi bu sorunun sorulmayışıyla alakalıdır. Bunu bir tarafa bırakırsak Diyanet'in bugün herkesin öne çıkardığı cesametine paralel bütçesine, personeline -ki ben bunlara Türkiye’nin ihtiyacı olduğunu düşünüyorum ancak paranın kötü, daha doğrusu yetersiz kullanıldığı kanaatindeyim- paralel bir hukuki statüsü olması lazım. Bu statü nedir? Bu statüye verilen en müspet cevap özerk bir yapı gibi gözüküyor. Peki, nedir bu özerk yapı? Türkiye’de bu sorunun cevabı da yok. Eğer daha iyi bir Diyanet arayışına gidilecekse kademeli bir gidiş olmalıdır. Türkiye’nin yapısı bu aceleye müsait değildir. Mesela seçim diyorlar, kim seçecek? Şu anda teklif edilen seçim sistemi Din İşleri Yüksek Kurulu’nun seçim sistemiyle aynı. DİYK seçimle geliyor da ne oluyor? Diyanet'in lağvedilmesini savunmak ise mesnetsiz bir şeydir. Tarihi, sosyolojik ve dini olarak mesnetsizdir. Bunu çok rahatlıkla söyleyenler ne söylediklerini bilmiyorlar. Diyanet'in kurulması doğru bir tercihtir. Bugün içinse Diyanet'in lağvedilmesi, cümle değeri bile olmayan bir şeydir.

Naci Bostancı

Türkiye’deki temel sorun, herhangi bir kuruma dayanmaksızın, sadece piyasa şartları içinde varlığını

sürdürme imkânını bulan bağımsız entelektüellerin –yeteri ölçüde- olmayışıdır. Dolayısıyla, onların iktidarlara mesafeli eleştirel konumlarından, din-devlet ilişkisinde olduğu kadar dinin ve devletin kendi içindeki iktidar ilişkilerinin çözümlenmesinde de kamuoyunu aydınlatması beklenen fikirlerinden mahrumiyet, dramatik bir yoksunluk yaratmakta, alanı, iktidar ilişkilerince dönüştürülmüş akılların yorumlarına bırakmaktadır. Böyle bir ortamda kurumsal bir yapı olarak Diyanet’in pozisyonunun şu veya bu oluşu, eleştirilerin dozunu azaltacak bir yeni durum yaratma kabiliyetinde olamaz. Ancak bir el hareketiyle bağımsız entelektüeller ortaya çıkmayacağına ve şu anda soruna ilişkin icrai bir öneri ortaya koymak gerektiğine göre, kanaatim, “seçimle gelen başkan, ya da sivil dini gruplara bırakılan dini hayat” yerine halen daha makul bir seçenek olduğu için mevcut durumu korumaktır.

Ahmet Turan Alkan

İkinci şıkta zikredilen seçim ve özerklik kelimesi kulağa hoş geliyor ama Türkiye aynı esaslara uygun tarzda, bırakınız din hizmetlerini, henüz spor işlerini teşkilatlandırmakta bile yeterli başarı sağlayamadı. Seçim fikri güzel ama seçmenler kim olacak? Özerklik hoş ama hangi otoriteye karşı özerklik? Bu tabirler henüz çok muğlak görünüyor bana. Üçüncü şık, laiklik prensibine kağıt üzerinde en uygun tercih gibi görünüyor; özellikle AB’ye üyelik histerisinin en yoğun tarzda tartışıldığı bir ortamda din hizmetlerinin tamamen sivil inisiyatife terk edilmesi, en çok sempati toplayacak seçeneği işaretliyor olabilir. Burada kilit kelime, “sivil” kavramıdır. Sivillik, kamu alanı dışında kalan toplum kesimlerinin kanunun bahsettiği bir hareket serbestisi içinde kendi işini görmesi gibi tarif edilecek olursa böyle bir tarifi Türkiye’de sivil bir alan oluşturmakta başarısız kaldığı açıktır. Bu fikir teoride doğru olmasına mukabil, zamanlama açısından pek isabetli görünmüyor bana. Yeni bir çözüm alternatifim yok. Varılan statünün küçük rötuşlarla devamı daha doğru olur.

Elizabeth Özdalga

Diyanet muhafaza edilmelidir. Ama bu, reforme edilemez ve daha şeffaf hale getirilemez anlamına gelmez.

Binnaz Toprak

Yıllar içinde bakıldığında, anlaşılan halk kurumun varlığından şikayetçi değil. 1999 yılında Ali Çarkoğlu ile yürüttüğümüz TESEV araştırmasında, çok büyük bir çoğunluk Diyanet’in lağv edilmesine taraftar olmadığını belirtmişti. Sonuçta, din hizmetlerine parayı devlet veriyor. “Buyrun bundan böyle halk olarak, bu hizmetleri istiyorsanız parasını da siz karşılayın demek herhangi bir hükümet için çok güç gibi gözüküyor.

Mümtaz’er Türköne

Sorun Diyanet’in statüsünden değil, Diyanet içinde temsil edilmeyen inançlardan kaynaklanıyor. Dikkatimizi bu alana çevirip, mesela Alevilerin ihtiyacına çözüm getirebilirsek Diyanet’i tartışmaya gerek kalmaz. Laiklik prensibinin vazgeçilmez bir anayasal prensip olmasının sebebi, toplumsal barışı sağlama yeteneğidir. Öyleyse amaç toplumsal barışı; dinler arasında değil, din mensupları arasında eşitliği sağlamaktır. Diyanet Sünni toplumu kendi içinde, diğer kesimlerle ve devletle barış içinde tutuyor ise bir ihtiyaca karşılık veriyor demektir. Bu açıdan Diyanet denenmiş ve işe yaradığı ispatlanmış bir tarihsel tecrübe olarak kendini kanıtlamıştır. Laikliğe aykırı olan husus, kamu kaynaklarının bütün din mensupları için eşit olarak kullanılmamasıdır. Bunun telafisi de diğer inançlar için aynı harcamaların yapılabileceği bir düzenlemedir.

Niyazi Öktem

Varılan statü kuşkusuz korunamaz. Sosyal yaşam dinamiktir, hukuk ise statik bir yapıdadır. Değişen sosyal olgu görünümüne uygun, evrensel normları içeren yeni bir düzenleme gerekir. Hukuk düzenleri bilimsellik temeline sosyal realitenin iyi gözlemlenmesi ve değerlendirilmesiyle oturabilirler. Türkiye'nin bugünkü koşulları içerisinde yarı özerk bir statü düşünülebilir. Dini hayatın cemaatler bırakılmasınaysa henüz zaman var, ama çok değil.

Ali Yaşar Sarıbay

Özerklik seçeneğinin hayata geçirilmesinin daha uygun olacağı kanısındayım. Çünkü cemaatleşmeyi ve cemaatçiliği özgürlük ve eşitlik açısından boğucu bir yapılanma olarak görüyorum. Buna bir de her cemaatin dini kendi var oluşu için meşrulaştırma aracı olarak kullanma imkânı eklendiğinde, demokratik barış ve uzlaşmanın zora sokulma olasılığı belirebilir. Bütün dinsel grupların temsil olanağı bulunduğu, münhasıran dinsel meselelere özgü işlev görmek üzere yapılanmış, yönetim organlarının seçimle belirlendiği özerk bir kurum olarak Diyanet'in varlığı daha uygundur.

Nur Vergin

Diyanet özerk olsun. Başkanın devlet protokolündeki yeri yukarılara çıksın. Başkana çok saygıdeğer paye verilmeli. YÖK gibi özerk olsun mesela. Başkanın seçimle gelmesi konusu da olabilir, ama sonunda bir filtre olmalı, yani atama Cumhurbaşkanı tarafından yapılabilir. Üniversite seçimlerinde de çeteleşmeler oluyor, aynı durum Diyanet için de olabilir. Cumhurbaşkanı karışmasın, şu karışmasın denilirse bunun sonu fetrettir. Diyanet lağvedildiği takdirde her mahallede, her sitede başına sarık saran herhangi biri "bu din benden sorulur" der. Kuran'daki bütünlüğü mahvedecek bir durum bu. Onbinlerce yorum ortaya çıkacak o zaman İslam olgusu ortadan kalkacak, tam bir fetret olacak. Türkiye'de İslamiyet'i tarumar etmek isteyen gruplar için harika bir yöntem olur. Müslümanlar için iyi olmaz. İkincisi Diyanet her ne kadar kötü bir durumdaysa da, yine de ahaliyi Cuma hutbelerinde radikal Talibanımsı görüşlere karşı biraz dizginliyor.

Ergun Yıldırım

Diyanet özerk bir kurum olarak geliştirilmelidir. Ancak bu özerklik, seçim aracılığıyla siyasal partilerin elinde bir politik araca da dönüşmemelidir. Bilim, ilahiyat, yeterlilik, örgütlenme ve finans açısından bir özerklik içermelidir. Bu özerklik din ile ilgili mutlak otoriteye dönüşme derebeyliğine de yol açmamalıdır. Dinsel konularla ilgili bağlayıcı olmayan yorumlarda bulunmalı ve belli bir grup-cemaat-hükümet temsiliyeti taşımamalıdır. Toplumsal alanda sivil olarak örgütlenen dinsel cemaatler arasında bir arabulucu, sorunları giderici ve hakem rolünü oynamalıdır. Onlara belli bir din anlayışı dayatmamalıdır. Grupların/cemaatlerin/dinsel kültür ekollerinin/tasavvufi ekollerin arasında şiddet, hakaret vb anti-demokratik gelişmeler olmadıkça müdahaleden kaçınmalıdır. Dolayısıyla bu model, hem sivil toplumcu dinin gelişmesine hem de dinseliliğin belli bir üst düzenlemeyle çatışma üretmekten uzak durmayı sağlayacaktır. Buna "farklılıkları bütünlükte taşıyan Diyanet modeli" adını verebiliriz. Hem cemaatlerin/dinsel alt-kültürlerin özerkliğini taşıyacak hem de cemaatler/dinsel alt-kültürlerin arasındaki gerginlik, farklılık ve rekabetin çatışmaya dönüşümünü engelleyecektir.

Ayşe Saktanber

Sanırım var olan koşullar altında özerklik şıkkı en uygulanabilir olanı gibi duruyor. Devletin dini hayattan neden “tamamen” çekilmesi gerektiğini ise anlamıyorum. Devlet pekala diyanetin “özüne” ilişkin düzeltme ve düzenlemeler yapıldıktan sonra belirli dini hizmetlerin verilmesinde ve gene bu çerçevede belirli faaliyetlerde bulunabilir. Dini hayatın cemaatlere bırakılması konusunda, avami tabiriyle biraz bir elmalarla armutları toplamaya çalışma hali görüyorum. Ama daha önemlisi bu tür hizmet ve faaliyetler de tamamen dini cemaatlere bırakılacaksa bu mali açıdan da öyle olmalı ki biz vatandaşların vergileri bu defa da cemaatler arası rekabete kaynak teşkil etmesin.

Fuat Keyman

Özerklik modeli daha uygun geliyor, ama bu formül için Diyanet'in muhakkak reforme edilmesi lazım, bu da hem farklı kimlikleri temsil düzeyinde kapsayıcı olmayı, hem de bu kimliklere eşit mesafeli olmayı içeren bir reform olması lazım. Aynı zaman da bu reformun Diyanet'in farklı dinsel kimlikleri mali anlamda desteklemesinde de kapsayıcılık ve eşit mesafelilik ilkelerini yaşama geçirmesi lazım.

Süleyman Seyfi Öğün

Bu seçeneklerin hemen hepsi sorunlu. Ama bunların arasında özerklik şıkkı daha makul gözüküyor.

Hayri Kırbaşoğlu

Diyanet kadroları ciddi bir zihniyet değişikliği geçirmediği, resmi statüsünün şu veya bu olması pek fazla bir şey değiştirmeyecektir. Mamafih yine de şıklardan birini seçmek gerekirse, önce cemaatlere devir, o olmazsa özerklik tercih edilebilir.

Mustafa Erdoğan

Benim kamu siyasetine ilişkin meselelerde temel hareket noktam özgürlüktür. Bu açıdan düşünüldüğünde, en uygun din-devlet ilişkileri modeli, devletin dini hayattan tamamen çekilmesi ve din alanını sivil topluma bırakmasıdır. Çünkü mevcut statünün olduğu gibi devam etmesi sadece Alevi toplumu açısından değil; fakat hiçbir dine inanmayanlar, dini Diyanet gibi yorumlamayan Sünniler ve dine veya belli bir din yorumuna inansın-inanmasın bu meseleye devletin karışmasını istemeyenler açısından da kabul edilemezdir. Bütün bu kesimler din hizmetlerini veya resmi din tanımına uygun din hizmetlerini finanse etmek zorunda değildirler. Mevcut model, çoğunlukla sanıldığı gibi aksine, Sünniler açısından da özgürlük karşıtı bir modeldir; çünkü onlara belli bir din yorumunu dayatmaktadır. Mamafih, nihai olarak bu modele geçilmesinde, belki sorunuzda formüle edilen ikinci model bir geçiş dönemi sağlayabilir. Yani ilk aşamada Diyanetin özerkleştirilmesi ve karar ve uygulama birimlerinin Sünni-Alevi bütün kesimlerin tercihlerini yansıtan bir seçimle oluşturulması, ikinci aşamada ise tamamen sivil modele geçilmesi uygun olabilir.

İhsan Dağı

Benim önerim, dini faaliyetlerin cemaatlere bırakılması ancak “Diyanet İşleri Üst Kurulu” gibi bir yapının oluşturularak cemaatlerin yürüttüğü faaliyetlerin mali ve isteniyorsa bir tür “doktriner” denetiminin sağlanmasıdır (ki bu doktriner denetim, yaptırım içermeyen bir duyuru, dikkat çekme ve uyarı biçiminde olur dinlerin/mezheplerin ana akaid konularında)... Kurulun oluşum biçimi konusunda pek emin değilim. Bu seçim olabilir. Ama kimler tarafından, kimleri temsilen? Atama olması durumunda da büyük kargaşa çıkması muhtemel...

Hayrettin Karaman

Kitaba uygun bir demokrasi ve demokratik cumhuriyet Türkiye’de olacaksa o zaman bugünkü haliyle, devlete bağlı bir Diyanet olmaz. Bu ilişki değişmelidir. Lakin olmazsa olmaz bir şartım var benim: Bu bir paket olmalı. Bu paket bütünüyle ele alınıp yürürlüğe koymak şartıyla yapılabilir. Bir geçiş dönemi öngörmek şartıyla, Diyanet’in mutlaka devletten ayrılmasını savunuyorum. Özerkliğin içini iyi doldurmak lazım. Ben “devletten bağımsız” demeyi tercih ederim. Bir geçiş dönemi olarak özerk bir yapı öngörülebilir. Türkiye çok hızlı bir değişim sürecine girdi. AB süreci yaşıyoruz. Fikriyat açısından değişimler söz konusu. Hakikaten tarafsız, bilimsel ama aynı zamanda halkın ali menfaatlerine uygunluğunu göze alarak, bu arada Dimyat’a pirince giderken evdeki bulgurdan olmamayı göz önüne alarak bir düzenleme yapılır, bunun içinde Diyanet de halledilmiş olur.

Menderes Çınar

Varılan statünün aynen devam etmesi, işin içinde tarafsız olması gereken devlet olduğu için doğru değil. Öte yandan Türkiye’deki mevcut laik veya İslami/İslamcı cemaatçi mantık kırılmadan, hak ve özgürlükler kurumsallaşmadan ve gündelik siyasette hakim dilimiz/kılavuzumuz “özgürleşme” “hak ve özgürlüklerin kutsallığı” olmadan Diyanet’in yaptığı hizmetlerin sivil dini örgütlenmelere bırakılması da pek doğru görünmüyor. Kurumun idari olarak özerkleşmesi ise mali özerklik anlamına gelmediğinden, hem siyaset sınıfı “parayı ben veriyorum, söz hakkı isterim” diyeceği için, hem de bazı Alevi grupların şikayetlerine cevap oluşturmayacağı için tatmin edici bir alternatif değil. Alevilerin mevcut Diyanet içinde temsili Diyanet için önemli bir adımdır, ancak o da bu kez “devlet Aleviliği” “resmi Alevilik” yakıştırmalarına açıktır. Ayrıca, bu diyanetin sivilleşmesi anlamına gelmez.

Ahmet Çiğdem

Diyanet örgütlenmesi, Türkiye’de devletin başka türlü örgütlenmesiyle, bu tür bir örgütlenmeye razı olmasıyla ilintili olarak değişecektir. Diyanet’in, modern bir İslami “ratio”nun temsilcisi olarak bağımsız bir biçimde örgütlenmesi ve öyle kalması bana daha anlamlı geliyor.

Alevilerin ve Diğer İnanç Gruplarının Temsili Sorunu

“Aleviler başta olmak üzere farklı inanç gruplarının ve dinlerin Diyanet İşleri Başkanlığı’nda temsil edilmesi önerisi hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusuna cevap veren sosyal bilimcilerin ezici bir çoğunluğu, öncelikle Aleviliğin ihmaline muhakkak bir son verilmesinde birleşiyor. Ancak temsilin nasıl bir model üzerinde şekilleneceği ve Alevilik dışında hangi inançları kapsaması gerektiği konusunda ortak bir görüş olduğu söylenemez.

Menderes Çınar

“Sivil, şeffaf, ve demokratik” bir Diyanet, ancak kurumun mali ve idari özerkliğe kavuşması, Aleviliği/Alevileri de entegre etmesi, ve ideolojisi çoğulculuk/demokrasi olacak bir devletin denetimine tabii olmasıyla mümkün olacaktır.

Ergun Yıldırım

Diyanet, Müslümanlığı üst düzeyde temsil eden -ortak dinsel kurumların yürümesi, yürütülmesi konusunda- bir yapıdır. Bu yapı içinde çeşitli alt-dinsel toplulukların sorunları konusunda uzmanlar ve temsilciler

yer alabilmelidir. Alevilik, Mevlevilik vb -yaygın ve kabul meşruiyeti taşıyan- topluluklar Diyanet'te temsil edilmelidir. Ancak bu temsiliyet dini grupların bu temsiller aracılığıyla iktidara bağlanarak merkezileşmesini getirmemelidir. Çünkü böylesi bir durumda dinin özerk ve sivil ruhu bütünüyle yok olur.

Nur Vergin

Diyanet Sünnilere ne yapıyorsa Alevilere de aynısını yapmalı. Orada görevli olanların da bizzat Alevi olması lazım. “Biz de Alevileri çok severiz, ben de Ehl-i beytim” diyen Sünniler değil, gerçek Aleviler yer almalı oralarda. Doğrusu ben Aleviliğin başına gelenin Sünniliğin başına gelmesini istemiyorum. Alevilik de tek bir merkez yok. Ben yüz Aleviyle konuşuyorum, yüz farklı Alevilik anlatıyorlar.

Naci Bostancı

Aleviliğin kamusal hayata çıkışı oldukça yenidir. Alevilik, uzun yıllar mahremiyette yaşanmış olmanın getirdiği bir dizi sorun ile karşı karşıyadır. Bir kimlik ve kendini koruma biçimi olarak mahremiyette yaşanan bir inancın bağluları, gizemleştirilmiş mistik bir iklimin ruhani vaatlerini esas alırlar ve son derece sınırlı inanç pratiklerini aidiyet için kafi görürler. Ancak kamusal hayata çıkıldığında gizem halesini yitirir, sınırlı pratikler hayatın sorularını cevaplamaz ve dün sorulmayanlar, akla gelmeyenler bugün güçlü sorular olarak cemaatin önüne konur, suskunluk ya da zayıf cevaplar kimlikte belirsizlikler doğurur. Bugün Alevilik, alenileşme ile şehirli bir hayat içinde Aleviliğin ne anlama geldiğinin problemlerini yaşamaktadır. Bu sorunlar Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Alevi temsiliyetinin nasıl olacağına ilişkin ciddi belirsizlikler doğurmaktadır. Ancak bu aşılmalı ve inanç alanıyla devlet arasında böylesine kurumsal bir örgütlenme Varoluşuna göre, Aleviler de bu yapı içinde yerlerini almalıdırlar. Ayrıca bu coğrafyada yer alan başka inançların da birer bölüm olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nda temsil edilmesi yanlış olmaz.

Ahmet Turan Alkan

Katolik, Protestan, Gregoryen, Ortodoks Hristiyanların Diyanet içinde temsil edilme hakkına rıza gösterecekleri zannetmem. “Millet sistemi”nin Tanzimat'la birlikte kaşşamasından bile bu kiliselerin mensuplarının pek hoşnut kalmadıklarını biliyoruz; Musevileri, Süryanileri, Dürzîleri de aynı cümle içinde mütalaa etmeliyiz. Alevilere gelince; Alevilerin Diyanet'te temsilinde gecikilmiş olduğunu söylemeliyim. Tabii ilk olarak Alevilerin kendi aralarında bir ittifaka vararak hangi kapsam ve esaslarda temsil edilme arzusu izhar ettiklerini açıklamaları beklenir.

Ayşe Saktanber

Diyanet'e ilişkin en büyük rahatsızlık konusu zaten farklı inanç gruplarının temsil edilmemesi ve ben de böyle bir öneriye olumlu bakıyor ve gerekli görüyorum.

Süleyman Seyfi Öğün

Farklı inanç gruplarının temsili son derecede yerinde bir tercih olabilir. Ama nasıl kurumsallaşacağı ve yetki dağılımı, kaynakların tahsisatı gibi konularda çok sıkıntılı bir sürece gebe olduğu söylenebilir

Ali Yaşar Sarıbay

“Farklı inanç grupları”nı gevşek bir şekilde tanımlamamak koşuluyla, Diyanet içinde, temsil değeri olan

(mensuplarının genişliği, örgütlülüğü, dine özgü yorum, talep ve önerilerinin eşitliğe, özgürlüğe ve insan haklarına uygunluğu dikkate alınarak) her grup -başta Aleviler olmak üzere- yer bulmalıdır.

Mustafa Erdoğan

Din-devlet ilişkilerinde sivil modelin benimsenmesi halinde böyle bir ihtiyaç zaten ortaya çıkmayacaktır. Bu bakımdan, Diyanet'teki temsilin dışlayıcı değil kapsayıcı olması ancak halihazırda uygulanmakta olan modelde ve ara model olarak gördüğüm özerklik durumunda söz konusu olabilir. Diyanet'in özerkleştirilmesi ve karar mekanizmalarının demokratikleştirilmesi esasına dayanan bu ara modelde, elbette, Aleviler dahil bütün inanç gruplarının temsil edilmesi gerekir.

Binnaz Toprak

Diyanet'in bütçesinden sadece Alevilere değil, Müslüman olmayanlara da pay ayrılmalı, çünkü kurumun parası vergi veren her vatandaşın cebinden çıkıyor. Eğer sadece Sünnilere hizmet verecekse ki, tüm Sünni nüfusun da kurumun gerekliliğine inandığını iddia edemeyiz, o takdirde Diyanet için ayrı bir vergilendirme sistemi bulunmalı, kişiler ancak bu hizmetlerden yararlanmak istedikleri takdirde bu vergiyi ödemeli. Bazı ülkelerde bildiğim kadarıyla bu böyle yapılmakta.

Mümtaz'er Türköne

Aleviliği Diyanet'in içine alırsanız, bu renkli ve zengin inancı kaplılaştırıp dondurmaya kalkacak olanları nasıl engelleyeceksiniz? Ayrıca farklı Sünni cemaatlerin temsil talebi ile ortaya çıkmasına ne diyeceksiniz? Emsal isteniyorsa, Almanya ve Avusturya gibi, her dini topluluğa anayasal statü vererek devletle ilişkilerin tanzim eden ülkeler model alınabilir.

Niyazi Öktem

Benim önerebileceğim bir anlamda Almanya modelidir. Her din, mezhep ve yolun temsil edildiği bir komisyon veya meclis kurulabilir. Bu komisyonun seçeceği üç adaydan biri "Din İşleri Komisyonu Başkanı" olarak hükümet tarafından belli bir süre için atanır. Devlet bütçesinden oranlara göre din, mezhep ve yollara ödenek verilir. Onlar kendi içlerinde sivil toplum kuruluşları olarak faaliyet gösterebilirler.

Hayrettin Karaman

Bugünkü statüde en sağlıklı çözüm olarak bir mezhepler dairesini öngörüyorum. Ancak farklı Alevilik anlayışları var. Zaman zaman birbirlerine düşüyorlar. Akide bakımından da, Aleviliğin İslam ile ilişkisi bakımında da bugün tek bir Alevilik anlayışı yok. Alevilik mezhep mi, tarikat mı? Onun için onlara Diyanet'te bir daire falan verilirse anarşi doğar, kendilerine de zarar veririler. İstismar da edilebilir ayrıca. Alevi örgütleri bir çatı altında da toplanabilirler, toplanmayabilirler. Ayrı ayrı örgütlenirler ve hukukun üstünlüğüne insan hak ve özgürlüğüne dayalı özgürlüklerini kullanarak Aleviliklerini yaşarlar. Eskiden cem evi diye bir şey yoktu. Yoktu da, olmasın anlamına gelmez. Ama Sünniler camide saz çaldırıp, içki içirmezler; imkânı yok. Aleviliği yaşamak için bir mekâna ihtiyaç varsa bunun adını cem evi de koyarsın, başka bir şeyde koyabilirsin, böyle bir ev oluşturursun bunları icra edersin. Ama doğrusu bu tam olarak mescidin caminin alternatifi değildir; camiye alternatif olması zorlamadır.

Hayri Kırbaşoğlu

Alevi-Bektaşilerin Diyanet'te temsil edilmesi meselesi, aynı Sünniler gibi, Diyanet'in imkânlarından pay

alma kavgasına döndüğü sürece, yine Alevi-Bektaşiler de köklü bir zihniyet değişikliği geçirmeyi göze almadıkça, temsil edilip edilmemeleri, toplumsal yansımaları açısından bir anlam ifade etmeyecektir. Zaten özerklik ya da dini hayatın cemaatlere bırakılması tercih edildiğinde temsil meselesi de kendiliğinden çözülmüş olacaktır. Varılan statünün korunması durumunda bir kaosun ortaya çıkma ihtimali yüksektir. Ayrıca çeşitli İslami grup ve tarikatların da temsil talebinde bulunacaklarını tahmin etmek zor değildir.

İhsan Dağı

Diyanet içinde farklı dinlerin ve mezheplerin temsili ilk bakışta en kısa yoldan yapılabilecek bir reform olarak görülebilir. Dışarıda kalmış kesimlerin din işlerinde “temsil” talebi böylece karşılanmış olur. Ancak buna karşı duruyorum. Bırakalım dini cemaatler kendilerini organize etsin. Bu, Türkiye’de sivil toplumun/sivil inisiyatiflerin gelişmesine de katkıda bulunacaktır.

İsmail Kara

Bu tartışma Alevilerden kaynaklanmıyor, Almanya ve Fransa ile alakalı bir şey. Türkiye doğru bir çözüm peşine gidecekse bunun Diyanet'le değil Tekke ve Zaviyeler Kanunu ile alakası vardır. Alevilik bir tarikat olarak mütalaa edilebilir, budur zaten. Aleviliğin bir kısmı tabii. İkinci yanlış tartışılan bir nokta da temsil meselesi. Diyanet bütün cumhuriyet tarihi boyunca bir temsil makamı olmamıştır. Hukuken değildir. Fiilen Sünni gibi gözüküyor; bu kısmen doğrudur. Çünkü Diyanet’e yüklenilen veya yüklenilmek istenilen esas fonksiyon Sünniliğin modern bir yoruma doğru dönüştürülmesidir.

4.BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma için Türkiye’de dokuz, Almanya’da iki ile gittik, her kademedan din görevlileri ve namazlarını düzenli olarak camide kılmaya özen gösteren dindar erkeklerle ve ibadetlerini evlerinde aksatmamaya çalışan dindar kadınlarla görüştük. Ayıca Diyanet İşleri Başkanı Prof. Ali Bardakoğlu, iki yardımcısı, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı Dr. Muzaffer Şahin ve kurumun üç daire başkanıyla derinlemesine mülakatlar yaptık.

Diyanet’in ne kadar büyük, yaygın ve kök salmış bir kurum olduğunu gördük. Ama bu kadar büyük bir kurumun sorunlarının da devasa olduğunu gözlemledik. Türkiye’de din-devlet ilişkilerinin hâlâ tabu özelliğini koruması, konuyla ilgili hayati tartışmaların hemen güncel politikanın kısır alanına taşınması, bu sorunların çözümünü imkânsızlaştırıyor, hatta bu sorunların dile getirilmesini bile iyice zorlaştırıyor.

Kadro Açığı Sorunu

Örneğin bugün Diyanet’in çok ciddi bir kadro açığı var. AKP hükümetinin ilk dönemlerinde Diyanet’e 15 bin kadro tahsis edeceğini edildiğinde o kadar büyük tepki geldi ki hükümet geri adım atmak durumunda kaldı. Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Dairesi verilerine göre 23 bin 542 camide Diyanet’in herhangi bir görevlisi bulunmuyor.

Bilindiği gibi 28 Şubat (1997) sürecinde bütün camiler resmen Diyanet’e bağlandı. Yine bilindiği gibi, Hizbullah olayının ardından, devletin tüm camileri sıkı bir şekilde kontrol altına alması gerektiği noktasında bir tür toplumsal konsensüs de sağlanmıştı. Bütün bunlara rağmen Diyanet’in yeni kadro alımına itirazlar, bu kurumun zaten çok büyük olduğu tespitinden güç alıyor.

Gerçekten de, üst düzey bir yöneticinin tabiriyle Diyanet “obez” bir kurum, hantallıktan sıyrılması, daha aktif olabilmesi için zayıflaması şart. Ancak devlet halkın cami yapımını sınırlamayıp, üstelik her yapılan camiye Diyanet bünyesine katınca kurum iyice şişiyor ve sorunları da katlanıyor.

Din Görevlilerinin İmajı

Araştırmamızda din görevlilerine “cemaat sizi nasıl görüyor” diye sorduk. Cami cemaatinden de din görevlileri hakkındaki görüşlerini aldık. Şu tespiti çekinmeden yapabiliriz: Camiye devam eden vatandaşlar Amerikan filmlerindeki din adamlarıyla kendi imamlarını kıyaslıyor. Türkiye’deki din adamlarının daha saygın olmasını istiyor.

Diyanet çevrelerinde iyi bir imam için “mihrabı dolduruyor” ya da “caminin değil mahallenin imamı” gibi benzetmeler yapılıyor. Emin bir şekilde kendilerini böyle tanımlayan imamlarla karşılaştık. Bunlar, kendilerinin sadece din görevlisi değil, zaman zaman psikolog, zaman zaman arkadaş, özetle bir önder olduğunu ileri sürüyorlar.

Ama ciddi sayıda din görevlisi “cemaat bizi namaz kıldırma memuru olarak görüyor” diye yakınıyor.

Bu aslında cemaate yönelik bir suçlama değil, bir hayıflanma. Din görevlilerinin yeterince itibarının olmamasının başta gelen nedeni, hiç tartışmasız ekonomik şartlarının elverişsiz olması. Bugün Diyanet mensupları, devlet memurları içinde en düşük maaş alanlar arasında yer alıyor. Ayrıca özlük hakları konusunda da çok geri durumdadır. Mesai günleri ve saatleri belirsiz; izin yapmada bir dizi sorunla karşılaşılıyorlar. İlginç bir şekilde din görevlileri yargılanma durumunda memur olarak kabul edilmiyorlar. Yani Memurun Muhakemat Kanunu'nun kapsamı dışındalar.

Din görevlilerinin ezici bir çoğunluğu işlerinden son derece memnun olduklarını söylediler. Fakat istatistikler Diyanet'ten devletin diğer birimlerine kayma yolunda yoğun bir ilgi olduğunu gösteriyor. Burada temel dürtünün daha yüksek maaş ve daha iyi özlük hakları olduğu kabul ediliyor. Diyanet'ten kaçış bir dönem o safhaya vardı ki Necmettin Erbakan'ın başbakanlığı döneminde (28 Şubat sürecinde) çıkarılan bir genelgeyle din görevlilerinin başka kurumlara nakli büyük ölçüde zorlaştırıldı. Bu nedenle iş kolunda örgütlü olan sendikaların temel talepleri arasında "Diyanet personelinin kurumlar arası nakillerinde muvafakat verilmesi" de yer alıyor.

Elverişsiz ekonomik şartlar iki açıdan imamların imajını doğrudan etkiliyor:

- 1) Kendilerini sosyal, bilimsel ve kültürel açılardan yenileyip geliştirmek için yeterli imkânları olmuyor;
- 2) Ek gelir ihtiyacı onları cemaatlerinin "eline bakar" duruma sokabiliyor. Ekonomik zorluklar bir yana Türkiye'de din görevlilerinin zaten bir imaj sorunu var. İçlerinden biri "din ile devlet arasında sık sık gerilim çıkıyor, arada olan bize oluyor" diye durumu özetliyor. Laikler tarafından "mürteci", İslamcılar tarafından "devletin emir kulu" görülen din adamları çareyi genellikle sessiz kalmakta, hassas alanlara girmemekte buluyorlar. Bu noktada onları en çok zorlayan konu başörtüsü yasağı. İlerde yeniden ele alacağımız gibi, kendileri, eşleri, kız kardeşleri ya da kızları doğrudan başörtüsü mağduru olan din görevlileri -birkaç istisna dışında- örtünmeyi "Allah'ın emri" olarak görüp yasağı demokrasiye, insan haklarına ve laikliğe aykırı buluyorlar. Başörtüsü yasağının kalkacak gibi görünmemesi din görevlilerinin çaresizliğini daha da artırıyor.

Diyanet ve Bağlı Vakıfların Şeffaflığı

Çalışanları ne kadar geçim sıkıntısından yakınırsa yakınsın, Diyanet'in bütçesinin büyüklüğü öteden beri eleştiri ve tartışma konusu olmaktadır. Özellikle Alevilik ile ilgili tartışmalarda sık sık Diyanet bütçesine atıfta bulunulmakta ve bunun, birçok bakanlığın bütçesinin toplamından daha fazla olduğunun altı çizilmektedir. Ancak biliyoruz ki bu bütçenin yaklaşık yüzde 90'ı personel maaşlarına gitmekte, geri kalanıyla da ülke genelindeki 76 bin 445 caminin bakım ve tefrişi yapılmaktadır. Öte yandan Diyanet'in harcamaları TBMM denetimi altındadır.

Buna rağmen Diyanet'in şeffaf bir kurum olduğu söylenemez. Kurumun değişik kademedeki yetkilileri zaman zaman, doğrudan ya da dolaylı olarak usulsüzlük ve yolsuzlukla suçlanmışlardır. Tartışmalar, genel bütçeden Diyanet'e ayrılan payın değil, "ek gelirler" in kullanımıyla ilgili çıkmaktadır. Cuma ve Bayram namazlarında toplanan paraların akıbetinden

Diyanet Vakfı'nın hac gelirlerini nasıl değerlendirdiğine ilişkin birçok soru, kurumun yeterince şeffaf

olmaması nedeniyle cevaplanmamıştır.

Raporumuzun giriş bölümünde detaylarıyla tasvir ettiğimiz gibi Diyanet Vakfı çok büyük bir işletme görünümündedir. Hac gelirlerine ek olarak hayırsever vatandaşların aynı ve nakdi bağışları da Diyanet Vakfı'nın gücüne güç katıyor. Ve bu geniş imkânlar çok ciddi çıkar çatışmalarını da beraberinde getiriyor. Bilindiği gibi Mehmet Nuri Yılmaz'ın başkanlığı döneminde, Vakıf yönetiminin Diyanet'in kaynak aktarımı taleplerinin tümünü yerine getirmemesi üzerine iki kurum arasında büyük bir gerilim yaşandı. Medyanın Vakıf yönetimi aleyhine yayınlarının da katkısıyla, Diyanet yönetimi vakfı da denetimi altına aldı.

Yine aynı dönemde Diyanet, bazı GSM operatörleriyle sözleşme imzalayarak çok sayıda camiye baz istasyonu kurulmasına izin verdi. Cami cemaatlerinin tepkisini de beraberinde getiren bu uygulamayla elde edilen gelir, Diyanet'in Japonya'nın başkentinde yaptırdığı camiye kaynak temini için kurulmuş olan Tokyo Camii Vakfı'na aktarıldı. Ancak söz konusu vakfın kaynaklarının, Diyanet'le ilişkisi olmayan bazı kuruluşların faaliyetlerine ve Diyanet bünyesinde kurulması düşünülen “stratejik araştırma merkezi” projesine aktarıldığı ortaya çıktı. Diyanet üst yönetimi, kurumu yeniden yapılandırma üzerine kafa yorarken, bir zamanlar olduğu gibi, en azından büyük camilerin vakıflar aracılığıyla finanse edilmesi önerisini de ciddi bir şekilde değerlendiriyorlar. Ama var olan vakıf deneyimleri nedeniyle, kamuoyunu ve devletin ilgili birimlerini bu konuda ikna etmek pek de kolay olacağı benzemiyor. Çünkü Diyanet Vakfı, İSAM ve İslam Ansiklopedisi gibi başarılı projelere imza atmış olmakla birlikte şeffaf bir kurum değil. Aynı şey, bir süre önce Diyanet'in bugünkü yönetiminin ismini Dini ve Sosyal Hizmet Vakfı olarak değiştirdiği Tokyo Camii Vakfı içinde geçerli. Bu Vakıfla ilgili olarak şimdiki yönetimle eski yönetim arasında bir dizi hukuk savaşı yaşanıyor.

Ezan, Hutbe ve Vaazların Merkezileştirilmesi

Diyanet'in ezan, hutbe ve vaazları merkezileştirmesi de din adamlarının imajına olumsuz katkıda bulunuyor. Bilindiği gibi Diyanet ezanı “gürültü kirliliği”; hutbeleri imamların seviyesinin yetersizliği; vaazları da yeterince vaiz bulunmadığı için merkezileştirdi. Ezan ve vaazlar bölgesel olarak tek bir yerden okunup teknoloji sayesinde tüm camilere aynı anda dağıtılıyor; hutbeler ise Diyanet'in aylık dergisinde yayınlanıyor, imamlar da cemaate bunları okuyor.

Aslına bakılacak olursa din görevlilerin çoğu bu uygulamalardan memnunlar. Böylece üzerlerindeki iş yükü ve bu arada siyasi sorumluluk azalmış oluyor. Fakat hutbelerin merkezileşmesine, her caminin farklı cemaati olduğu; her bölgede farklı sorunlar bulunduğu gerekçesiyle itirazlar da geliyor. Merkezi vaaz, vaazda göz temasının ve vücut dilinin önemli olduğu; cemaatin vaizi görmek istediği gibi gerekçelerle eleştirilebiliyor. Merkezi ezanaysa, az sayıdaki “dinsel” argüman dışında çok fazla tepki yok.

Öte yandan bütün bu uygulamalar, zaten kalitesi hakkında şüpheler bulunan din görevlilerini iyice tembelleştiriyor, özellikle gençlerin şevkini kırıyor. Bazı cemaatler ve İslamcıların hutbe ve vaazların esas olarak siyasi nedenlerle merkezileştirildiğini ileri sürmesi sorunu daha da karmaşıktırıyor. Sonuçta bu merkezileştirmeler –ister profesyonel, ister siyasi gerekçelerle olsun- Diyanet'in kendi personeline

güvenmediğinin kanıtı olarak algılanabiliyor. Bu da din görevlilerinin imajını daha fazla zedeliyor.

Cami Cemaatindeki Nitelik Artışı

Araştırmalarımızda, Türkiye’de dine ilginin geçmişe kıyasla artıp artmadığını da sorguladık ve gerek din görevlileri, gerek dindar vatandaşlardan çelişkili yorumlar derledik. Kimileri “artış var” derken, kimileri olmadığında ısrar etti; bazıları da her şeyin aynen devam ettiğini söyledi. Ama çoğunluk şu üç konuda mutabık:

- 1) Türk toplumu, camiye gitse de gitmese de, ibadetlerini yerine getirirse de getirmese de genel olarak dindar, din adamlarına saygıda kusur etmiyor;
- 2) Camilere sadece yaşlılar gelmiyor, özellikle son dönemlerde gençlerin sayısında artış var;
- 3) Dindarların ekonomik, kültürel vb. birçok açıdan seviyesi yükseldi. Buna bağlı olarak, artık daha fazla okuyarak, sorgulayarak iman ediyor ve ibadetlerini yapıyorlar. Dindarların eğitim ve kültür düzeylerinin yükselişi Diyanet’in hizmetlerinin ve bunu veren görevlilerinin kalitesinin artmasını da zorunlu kılıyor. Ama kurumun buna tam olarak cevap verebildiği söylenemez. Öyle ki bazı Diyanet yöneticileri, cemaatin yer yer din görevlilerinin ilerisinde olduğunu itiraf edebiliyorlar.

Diyanet’in Dışa Açılması

Din görevlileri de, Diyanet merkezinin, toplumun dini konulardaki beklentilerini yeterince karşılamadığını düşünüyor. Medyanın, özellikle televizyonun yaygınlaşp etkisinin artması, buna paralel olarak özel televizyon kanallarının dinle ilgili –çoğu spekülatif- konuları tartışmaya açması Türkiye’de toplumun din bilgisi ve kültüründe altüst oluşlara yol açıyor. Diyanet’in, bu tartışmaların hemen hiçbirinde aktif olarak yer almaması, mahalle ve köylerde Diyanet personelini zor durumda bırakıyor. Diyanet merkezinden tartışma konularıyla ilgili yapılan açıklamalar veya verilen fetvalar ise ya çok geç kalıyor ya da kamuoyunun beklentilerine tam olarak cevap veremiyor.

Bu nedenle görüştüğümüz din görevlilerinin büyük bir kısmı, Diyanet’in medyada daha aktif olmasını, yaşanan tartışmalara müdahale etmesini; buna ek olarak kendi medyasını yaratmasını talep ediyor. Kimileri de Diyanet’in aslında çok yoğun ve nitelikli faaliyetleri olduğunu, ama bunun reklamını çok iyi yapamadığını iddia ediyor.

Her durumda kurumun kabuğunu kırması, topluma cami dışında da ulaşması veya camilerde ibadetin dışında birtakım kültürel, bilimsel ve sosyal faaliyetler düzenlenmesi yolunda bir beklenti giderek artıyor. Diyanet’in yeni yönetiminin bu beklentilerden haberdar olduğunu, kendilerinin de benzer bir perspektife sahip olduğunu gözlemledik, ama yıllarca kendisine çizilmiş alanda varlık göstermeye alışmış ve bundan pek de şikayeti olmayan bir kurumun kabuğunu kırması kolay olacağına benzemiyor.

Örneğin Türkiye’de kimilerinin çok normal karşıladığı, aslında pekala bir sorun olarak kabul edilebilecek bir durum var: Camilerin ibadet saatleri dışında kapatılması. Cami cemaati bundan rahatsız ve bunun sorumlusunun cami görevlileri olduğunu düşünüyor. Görevliler de camiye sürekli açık tutmanın, zaten yoğun olan mesailerini daha da artıracığını; böyle bir talebin karşılanması için ek kadroya ihtiyaç olacağını

söylüyorlar. Hırsızlık olayları ve dilencilerin sayısının çokluğu camilerde bir “güvenlik sorunu”na yol açmış durumda.

Olayın bir diğer boyutu da siyasi. Özellikle Hizbullah deneyiminden sonra, camilerin ibadethane olma dışında fonksiyonlar yüklenmesi devlet katında pek arzulanan bir durum değil. Camilerin birer kültür ve/veya sosyal merkeze dönüşmesi önünde çok engel olduğu için Diyanet’e, topluma cami dışında ulaşmaktan başka seçenek kalmıyor ki o da bir dizi ilişki, ek masraf ve olanak gerektiriyor. Tabii bir de, din görevlilerinin bu ek sorumlulukları yüklenebilmeleri için fazladan donanımlı olmaları şart.

Eğitim Seferberliği

Hem geleneksel din hizmetlerini karşılamak, hem de çağın gerektirdiği yeni alanlarda yeni tür faaliyetler yürütebilmek için Diyanet’in yeniden yapılanması, ama en çok da kadrolarının seviyesini yükseltmesi olmazsa olmaz bir zorunluluk olarak kendini dayatıyor. Bu zorunluluk en yukardan en aşağıya kadar kurumun tüm mensupları tarafından kavranmış durumda. Ve yine çoğunluk, Diyanet’in en acil ihtiyacının hizmet içi eğitim olduğunda birleşiyor. Prof. Ali Bardakoğlu da, başkanlık görevine geldiği andan itibaren bu konuyu hep ön planda tutuyor. Buna bağlı olarak kurum son dönemde eğitime yönelik bir dizi çalışma ve proje yürütüyor. Hedef Diyanet bünyesinde bir tür “açık üniversite” oluşturmak. Anadolu Üniversitesi’ne bağlı iki yıllık İlahiyat Yüksek Okulu’nun, verdiği açık öğrenimle Diyanet personelinin eğitim durumunun yükseltilmesinde etkili olduğunu da hatırlatmak gerek. Diyanet’in yeni yönetimi bu eğitim seferberliği sayesinde, kurum içindeki “alaylı/mektepli”, “eski/yeni” gerilimini de bir ölçüde gidermeyi hedefliyor. Nitekim görüştüğümüz din görevlilerinin çoğu, “kendi içlerinden gelmedikleri için” mesafeli durdukları Prof. Bardakoğlu ve kurmaylarının eğitim alanındaki çabalarını takdir ediyorlar. Azınlık da olsa bir diğer grup ise, onları “Diyanet’i üniversite gibi yönetmek”, kendilerini de “öğrenci yerine koymak”la eleştirmeyi sürdürüyor.

Bu eğitim seferberliğinin kurum içinden belli bir direnişle karşılaşacağı kesin. Ama daha önemli bir sorun var: Diyanet’e kadro yetiştiren İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerinin durumu. İHL’nin şu anki halini, TESEV için hazırladığımız raporda, bir tür “can çekişme” olarak betimlemiştik. İlahiyat fakülteleriye, İHL kadar olmasa da belirgin bir kalite düşüşü yaşıyorlar. Bunun en başta gelen nedeni, parlak öğrencilerin katsayı nedeniyle İHL’ni tercih etmemesi; yine düşük katsayı nedeniyle İHL dışındaki okullardan mezun olanların ilahiyatlara yönelmemesi. Bu fakülteler bugün hâlâ, iyi-kötü belli bir kalite tutturabiliyorlarsa bunu büyük ölçüde kız öğrencilere borçlular. Ama kadınların Diyanet’te çok az sayıda istihdam edildiği de bir başka gerçek.

Erkek Egemen Zihniyet

Diyanet merkez teşkilatında görevli kadınlarla yaptığımız görüşmeler, 1980’li yıllarda İslami hareketin yükselişe geçmesine paralel olarak gelişen feminist –en azından feminizan- perspektifin kadın din görevlileri arasında da etkili olduğunu gösteriyor. Bu kişiler, “erkek egemen zihniyet” ile yönetildiğini ileri sürdükleri Diyanet’in kadınlar lehine açılımlar yapmasını ummuyorlar.

Kadın sorunu, Türkiye’deki din-devlet-toplum ilişkilerinin tam da ortasında yer alıyor. 1980 ortasından

gelip 2000’li yıllara taşınan ve herhangi bir çözüm işareti de bulunmayan başörtüsü sorunu bu önermeyi kanıtlamada tek başına yeterli bir örnek.

Öte yandan gerek İmam Hatip Liseleri, gerek İlahiyat Fakültelerindeki kız öğrenci sayısı alabildiğine artmış durumda. İHL’ne çıkarılan katsayı engeliyle, her iki okulda da başarılı öğrencilerin daha çok kızlar arasından çıktığını belirtmiştik. Bunlar, çok az kadın istihdam ettiği için Diyanet’e yönel(e)miyorlar. Ve “kadından imam olmaz, niye bu okullara gidiyorsunuz?” sorusuyla daha sık muhatap oluyorlar. Dolayısıyla kadın sorunu Diyanet’te iki ayrı boyuta sahip:

1) Kurum içinde kadınların daha fazla ve etkili bir şekilde istihdamı;

2) Kadınlara yönelik hizmetlerin yaygınlaştırılması ve kalitelerinin yükseltilmesi.

Bir önceki başkan Mehmet Nuri Yılmaz döneminde Diyanet kadınlarla ilgili birtakım –pozitif- çıkışlar yaptı, ama bazı makyaj düzenlemeleri dışında çözüm yolunda ciddi ve tatminkâr adımlar atılmadı. Prof. Ali Bardakoğlu yönetiminde atılan en ileri ve en son adım ise kadınlara “müftü yardımcılığı” kotası ayrılması ve adayların sınava sokulması oldu. Ancak bunun beklentileri ve ihtiyaçları tam olarak karşılaması mümkün görünmüyor. Çünkü kadın din görevlileri en azından bir Diyanet İşleri Başkan Yardımcısının kadın olmasını, kurum içerisinde kadınlar için bir “masa” ya da “daire” oluşturulmasını talep ediyorlar. Türkiye’de dindar kadınlarla yaptığımız görüşmelerde nerdeyse hiçbirinin Diyanet’in kadınlara yönelik herhangi bir faaliyetinden haberdar olmadığını, tek bir Diyanet mensubu kadın tanımadıklarını öğrendik. Almanya’da görüştüğümüz dindar kadınlarsa, Diyanet’in faaliyetlerinden haberdar olmakla birlikte bunlara fazla itibar etmediklerini söylüyorlar. Almanya’daki Diyanet yetkilileri de kendilerine en fazla talebin kadınlar ve çocuklar için geldiğini, ama kadın görevli sayısının yok denecek kadar az olduğunu ediyorlar. Bu açık, belli bir düzeyde olmaları durumunda, erkek din görevlilerinin eşleri ile kapatılmaya çalışılıyor.

Diyanet’in kadınlara yönelik hizmetlerinin azlığı, buna bağlı olarak kadın çalışan sayısının düşüklüğü, kadınların erkekler kadar camiye gitmiyor olmasıyla meşrulaştırılmak isteniyor. Kadınların daha fazla camiye çekilmesiyle, birtakım dini argümanlarla da desteklenerek, bir misyon olarak benimsenmiyor. Geriye bir tek, kadınlara cami dışında, özellikle evlerinde, ulaşma seçeneği kalıyor ki bu da –hele cemaatlerin kadınlara yönelik köklü etkinlikleri göz önüne alınırsa- bir dizi ek olanak ve finansman gerektiriyor. Bu noktada, Diyanet’in medyayı yeterince ve etkili bir şekilde kullanmadığı eleştirisi, kadınlar söz konusu olduğunda bir kez daha gündeme geliyor.

Diyanet’e Siyasi Müdahale ve Özerklik Tartışmaları

Kamuoyunda, Diyanet’e devletin değişik kurumlarının, hükümetlerin ve siyasetçilerin müdahale ettiği görüşü çok yaygın. Bunu cami cemaatiyle yaptığımız görüşmelerde bir kez daha doğrulama imkânı bulduk. Din görevlilerin çoğu da siyasetçilerin müdahalesi olduğunu kabul ettiler, ama bunun daha çok atama konularında olduğunu altını çizdiler. Biz de çalışmalarımız sırasında bu tür siyasi baskıya açık olarak tanık olduk. Bir ilin müftüsü, kendisiyle mülakat yaptığımız sırada üç farklı milletvekili tarafından üç farklı din görevlisine yönelik talepler nedeniyle arandı.

Devletin Diyanet’e dini konularda baskı yapıp yapmadığı konusundaysa farklı değerlendirmeler var. Öncelikle başkanın atamayla gelmesi, kanunen Başbakanlığa, fiilen bir Devlet Bakanı’na bağlı olması başlı başına devletin müdahalesinin kanıtı olarak görülüp gösteriliyor. Statü böyle olmakla birlikte,

özellikle son yıllarda hükümetlerin Diyanet İşleri Başkanlarına doğrudan müdahale ettiğine dair elimizde fazla iddia ve bulgu yok. Hatta 28 Şubat sürecinde Diyanet'in "Başörtüsü Allah'ın emridir" diye fetva vermiş olduğu gerçeği de ortada.

Diyanet'in siyasi müdahalelerden arındırılması için öteden beri dile getirilen özerklik önerisine, din görevlileri ve cami cemaati içinde geniş bir bölümün sahip çıktığı görülüyor. Burada çok önemli bir ayrıntının altını çizmek kaçınılmaz: Kamuoyu ve din görevlilerinin nezdinde Diyanet İşleri Başkanı, bütün kurumla özdeşleşmiş bir halde. Dolayısıyla o ne kadar özgür olursa Diyanet'in de o kadar özgür olacağı düşünülüyor. Bu nedenle başkanın seçimle gelmesi fikri epey taraftar buluyor. Ancak arzulanan bir "bağımsızlık" değil de "özerklik" olunca, bu seçim sürecine yürütme ve/veya yasama organlarının bir şekilde dahil olmasının da mümkün olabileceği belirtiliyor. Bu bakımdan, seçimler sonucu örneğin üç aday seçilmesi ve Cumhurbaşkanı'nın bunlardan birini ataması ülkenin değişik bölgelerindeki din görevlileri ve dindarlar tarafından önerildi. Kimileri, buna ek olarak Diyanet'in başbakanlığa değil de cumhurbaşkanlığına bağlanmasını da savundu.

Diyanet'in TRT, YÖK, RTÜK gibi bir özerkliğe kavuşması, başkanın da seçimle işbaşına gelmesi önerisinin hemen ardından "Peki kim seçecek?" sorusu geliyor. Bu öneriye sıcak bakan din görevlilerinin cevabı belli: Öncelikle ve ağırlıklı olarak Diyanet çalışanları. Bu cevap sahipleri, bu sayede kurumun başına akademisyenlerin değil, onu çok iyi tanıyan, çalışanların sorunlarını yakından bilen "çekirdekten" din görevlilerinin gelecek olmasını umuyorlar. Ancak din görevlilerinin bu ısrarı, Diyanet'te olması muhtemel seçimlerin, üniversiteler, Futbol Federasyonu gibi diğer "özerk" kurumlarda her seçim öncesi yaşanan gruplaşmalara -kimilerinin deyişiyle "çeteleşmelere"- yol açmasının mukadder olduğunun ipuçlarını barındırıyor.

Diyanet'in Lağvı Tartışmaları ve Cemaatlere Bakış

Diyanet'e siyasetçilerin müdahalesinden rahatsız olan ve bu nedenle Diyanet'in özerkleşmesini isteyenlerin önemli bir kısmının Türkiye'de dinin devletin kontrolü altında olmasına itiraz etmemeleri, hatta alkışlamaları ilk başta şaşırtıcı gelebilir. Kimileri bu tutuma tarihten dayanak buluyor; Osmanlı, hatta daha öncesinden beri Türklerde aynı sistemin işlediğini ileri sürüyor. Kimileri, yine tarihe dayanmakla birlikte Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının Diyanet ile Genelkurmay'a eşit önem verdiğini söyleyip kuruma bir nevi dokunulmazlık atfediyorlar.

Ama en yaygın gerekçelendirme İslam dininin ve Türkiye'nin "özel şartları". Raporumuzun saha çalışma bölümünde çok net bir şekilde görüldüğü gibi, gerek din görevlileri, gerek cami cemaati Diyanet'i "olmazsa olmaz" bir kurum olarak görüyor, "birlik ve beraberliğimizin harcı, sigortası, teminatı..." vs. şeklinde yüceltiyorlar.

Dolayısıyla "Diyanet'in lağvedilip din işlerinin cemaatlere bırakılması önerisi hakkında ne düşünüyorsunuz?" sorumuza "büyük kargaşa çıkar... kaos olur... anarşi hortlar..." gibi cevaplar aldık, bazıları bu yüzden ülkede bir iç savaşın bile çıkabileceğini öngördü.

Birçokları bu kadar sert çıkmalarına gerekçe olarak Almanya'da yaşananları gösterdi: Camilerin fraksiyonlara göre ayrılması, kimsenin bir diğerinin camisine gitmemesi, sert ve yer yer şiddetli bir

rekabet ortamı. Bir diğerk itiraz da İslam dininin cemaatlere bırakılamayacağı önermesi üzerinde şekilleniyor. Diyanet'in lağvı durumunda "başına sarığı saran"ın kendini otorite ilan edeceği uyarısında bulunanlar, Diyanet'in varlığında bile Müslüm Gündüz, Ali Kalkancı gibi kötü örneklerin çıkabildiğini hatırlatmaktan geri kalmıyorlar. İlginç olan, değişik illerde görüştüğümüz ve kendilerinin bir İslami cemaate bağlı olduğunu kabul eden bazı dindar vatandaşların da Diyanetsiz bir Türkiye'yi hayal bile etmek istememeleri. Aynı şekilde Nakşibendiliğın Menzil Dergâhı'ndan üst düzey bir isim ile Nurculuğın Yeni Asya kolunun lideri Mehmet Kutlular ile yaptığımız -önceki bölümlerde yer alan- görüşmeler de gösteriyor ki ülkemizdeki etkili Sünni cemaatlerin Diyanet ile pek problemleri yok.

Halbuki geçmişte Süleymancılar ve Işıkcılar olarak bilinen iki etkili ve yaygın cemaat Diyanet ile çok sert bir çatışma içindeydi. Yıllarca süren bu gerginliğin 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle yumuşadığı -ya da yumuşatıldığı- ileri sürülüyor. Örneğın araştırmamız kapsamında Süleymancıların da görüşünü almak istedik. Cemaat yetkilileri önerimizi kabul etmediler ancak uzun süreden beri Diyanet ile aralarında herhangi bir sorun olmadığını da şifahi olarak doğruladılar.

Diyanet'in cemaatlerle arası Avrupa'da da giderek iyileşiyor. Bunun üç temel nedeni olduğu söylenebilir:

- 1) Cemaatlerin çok ortaklı şirket işlerine fazlasıyla bulaşıp Avrupa'daki Türk işçiler nezdinde epey itibar kaybetmiş olması;
- 2) 11 Eylül 2001 terör saldırılarının ardından Avrupa devletlerinin cemaat örgütlenmelerine kuşku ve mesafeyle yaklaşır olmaları; buna karşılık o zamana kadar "resmi" olduğu gerekçesiyle uzak durdukları Diyanet'in Avrupa örgütlenmelerini -çoğu DİTİB adını taşıyor- desteklemeye başlaması;
- 3) Türkiye'de AKP'nin iktidara gelmesi.

Din görevlilerinin özgüven eksikliği Sünni cemaatler söz konusu olduğunda yerini büyük ölçüde kendine aşırı güvene ve karşısındakileri küçümsemeye bırakıyor. Bir kısmı cemaatlerin varlığından bile habersiz olduğunu söylerken önemli bir bölümü var olduklarını ama önem arz etmediklerini savunuyor; çok az bir bölüm din görevlisiyse bazı cemaatlerin hizmetlerinden övgüyle söz ediyor.

Buna karşılık, Diyanet'in cemaatlerle nasıl bir ilişki geliştirmesi gerektiği sorusuna çok az sayıda "asla böyle bir şey söz konusu olamaz" karşılığı aldık. Din görevlilerinin önemli bir bölümü cemaat gerçekliğini yadsımanın mümkün olmadığını, onlarla "samimi ama mesafeli" bir ilişkinin kurulması gerektiğini düşünüyor. Ama hiçbirisi "eşit" bir ilişkiden söz etmiyor. Diyanet'in cemaatleri "eğitmesi, doğru yola sevk etmesi, terbiye etmesi, asimile etmesi, kontrol etmesi" isteniyor. Tekke ve Zaviyeler ile İlgili Kanun'un değiştirilmesinden yana olan küçük bir grup da, yasallık kazanan cemaatlerin Diyanet'e bağlanmasını savunuyor.

Yurtdışı Hizmetleri

Diyanet 1985 yılından bu yana, başta Almanya olmak üzere yurtdışındaki Türklere din hizmeti veriyor. Bu amaçla 20 yıldır yurtdışına din görevlisi gönderiliyor. Diyanet'in Avrupa'ya geç gittiği, çünkü yurtdışındaki Türklerin "cemaat ve tarikat yapılanmaları tarafından çoktan parsellenmiş" olduğunu, bizzat Diyanet yetkilileri itiraf ediyor. Şu anda gerek dünya konjonktürü, gerekse söz konusu cemaatlerin derin

prestij kaybı nedeniyle Diyanet'in Avrupa'da eli güçlenmiş durumda.

11 Eylül 2001 terör saldırılarının ardından, “medeniyetler çatışması” senaryolarının dile getirildiği bir ortamda İslam'ı Batı'ya tanıtmaya noktasında Diyanet görevlilerine büyük görev düşüyor. Ve gördüğümüz kadarıyla Diyanet bu yükün altında eziliyor.

Örneğin Almanya'da İslam'ı öğrenmeye yönelik büyük bir arayış olduğu, Alman okullarından çok sayıda öğrencinin gruplar halinde camilere götürüldüğü, fakat buralardaki din görevlilerinin İslam'ı Almanca olarak anlatabilecek donanıma sahip olmadığı söyleniyor. 1985 yılında, yurtdışındaki Türklere hizmet verecek din adamı yetiştirmek amacıyla, öğrenim dili Almanca olan Beykoz Anadolu İmam Hatip Lisesi açılmıştı. Ancak bu okul daha sonra İngilizce eğitime ağırlık verip Kartal İmam Hatip Lisesi adını aldı ve Türkiye'deki İslamcı seçkinlerin çocuklarını yolladığı, üniversite birincileri çıkartan bir okula dönüştü, yani işlevinden uzaklaştı.

Şimdi Diyanet din görevlilerini 6 aylık bir yabancı dil kursunun ardından yurtdışına gönderiyor. Her görevlinin yurtdışında belli bir süreye aşamaması nedeniyle de Diyanet'in yurtdışında çok iyi düzeyde dil bilen görevlisi pek bulunmuyor.

Aleviler ve Diğer İnanç Gruplarına Bakış

Cemaatlere karşı bu kadar mesafeli davranan din görevlileri ve cami cemaati hiç kuşkusuz Aleviler söz konusu olduğunda daha katı tutumlar alabiliyorlar. Türkiye ve Almanya'da yaptığımız görüşmelerde sık sık şu tür sözler işittik:

- 1) Alevilik Hz. Ali'yi sevmekse biz de Aleviyiz;
- 2) Aleviler bizim kardeşimiz, aramızda hiçbir sorun yok;
- 3) Hatta içlerinde namaz kılan, hacca gidenler de var;
- 4) Diyanet'te Alevi personel bulunmadığı iddiası doğru değil, kaldı ki İmam Hatip ya da İlahiyat mezunu herkes kurumda çalışmak için başvurabilir;
- 5) Aleviler kendi içlerinde bin parçaya bölünmüş durumda, hangisini muhatap alabiliriz ki?
- 6) Bazıları Aleviliğin İslam dışı olduğunu bile söylüyor;
- 7) Cem evleri bir ibadethane değildir, caminin alternatifi olamaz;
- 8) Diyanet'te temsilleri söz konusu olamaz, çünkü Diyanet tüm Müslümanların üst kurumudur; herhangi bir mezhebin güdümünde değildir;
- 9) Eğer Aleviler temsil edilirse Nakşîler, Kadiriler ve başkaları da gelir...

Çalışmamız sürerken Diyanet İşleri Başkanı Prof. Ali Bardakoğlu da, “Aleviler temsil edilirse Aczimendiler de hak talep eder” diyerek kıyaslamayı varabileceği en aşırı noktalardan birine taşıdı. Bu nedenle farklı bölgelerden bazı din adamlarının “Aleviler temsil edilirse Lazlar, Gürcüler, Çeçenler de gelir” diye iddialarını gerekçelendirmeleri, yani bunu dinsel değil “etnik” bir sorunmuş gibi algılamaları da bizi hiç şaşırtmadı. Aleviliğe hiç de sıcak bakmayan bazı din adamlarının da, “Diyanet'te temsil edilsinler de kendilerine gerçek İslam'ı öğretelim” sözleri de, Aleviliğe karşı ayrımcı bakışın bir diğer çarpıcı örneği olarak dikkat çekti.

Toparlayacak olursak, din görevlisi, Diyanet yöneticisi ve cami cemaatiyle, Türkiye'nin Sünni dindarlarının çoğunun Alevi kimliğini tanıma ve onların taleplerine saygı gösterme konusunda halen çok geri bir pozisyonda olduklarını açık ve net bir biçimde gözlemledik. Buna göre:

- 1) Aleviliğin Türkiye'nin gerçeği olduğu konusunda cami cemaati ve din görevlileri arasında bir mutabakat var;

- 2) Fakat iş Aleviliğin ne olduğu sorusuna gelince, kendi tanımlarını dayatmaya, yani Alevilere Alevilik öğretmeye çalışmakta ısrarlılar. Alevi kesimin Aleviliğe nasıl baktığıysa, aralarında farklı yaklaşımların bulunması nedeniyle göz ardı ediliyor;
- 3) Bu bağlamda, Hz. Ali'yi sevmekten ibaret bir Alevilik öne çıkarılmak isteniyor.
- 4) Alevilerin Diyanet'te temsili önerisi, nerdeyse Diyanet'in lağvı kadar büyük ve sert tepki topluyor.

Bununla birlikte Aleviliğe empatik ya da sempatik bakan, örneğin onların da pekala Diyanet'te temsil edilebileceklerini söyleyenlerin sayısı, Aleviliği “sapık ve düşmanca” bir akım olarak görenlerden hayli fazla çıktı, ki bu da son yıllarda yapılan tartışmaların hiç de boşa gitmediğini gösteriyor. Burada çok önemli bir parantez açıp, kadınların (ister din görevlisi, ister kendi halinde dindarlar olsun) ve Diyarbakır'daki din görevlileri ve cemaatin çoğunun Alevilere çok sıcak yaklaştığının, buna karşılık Aleviliğe öfke kusanların çoğunlukla İstanbul, Ankara gibi büyükşehirlerde yaşadığının altını bir kez daha çizelim.

Son olarak din görevlileri ve cami cemaatine, bölgelerinde misyonerlik faaliyetleri olup olmadığını da sorduk. Çok azı “haberim yok” derken, büyük bir çoğunluk “Evet, çok büyük maddi imkânlarla çalışıyorlar” dedi. Ama içlerinden bizzat misyonerlik faaliyetine tanık olduğunu söyleyen hemen hemen hiç çıkmadı.

Alevilerin dışında İslamiyet dışındaki dinlerin Diyanet'te temsili hakkında sorduğumuz soruya nerdeyse oybirliğiyle “hayır” cevabı aldık. Bunun nedeni olarak Diyanet'in Müslümanların kurumu olduğu, gayrimüslimlerin zaten kendi kurum ve kuruluşlarına sahip oldukları ve durumlarından hiç şikayetçi olmadıkları, bu nedenle böyle bir teklife zaten asla yanaşmayacakları gösterildi.

Aynı şekilde, misyonerlik konusunun abartılmaması gerektiğini, zaten bunun “din özgürlüğü” kapsamına girdiğini, Müslümanların da gayrimüslimler arasında tebliğ faaliyetleri yürüttüğünü söyleyenlerin sayısı da biri, ikiyi geçmedi.

AB'ye Bakış

Tam da bu noktada bazı din görevlilerinin, Türkiye'nin AB üyeliğini, İslamiyet'i Avrupa'da kökleştirmenin bir aracı olarak desteklediklerini belirtmek kaçınılmaz. Kuşkusuz görüştüğümüz kişilerin büyük çoğunluğu AB üyeliğinin “din, ahlak ve kültür” bakımından ülkeye çok şey kaybettireceğine inanıyordu. Fakat bunlar içinde “ama getirecekleri götüreceklerinden daha fazla” deyip AB üyeliğine onay verenler daha kalabalıktı.

Araştırmamızda din görevlisi ya da cami cemaatinden olsun, çok az kişi AB'ye karşı olduğunu açıkça söyledi. AB'den yana olanlar, üyeliğin ekonomiyle birlikte hak ve özgürlükler ve demokrasi bakımından Türkiye'ye çok büyük katkıları olacağını ileri sürüyorlar.

Fakat AB yanlılarının hatırı sayılır bir bölümü, birliğin Türkiye'yi üyeliğe kabulde çok zorluk çıkardığını, bundan sonra da çıkaracağını düşünüyorlar. Hatta bazıları, kendilerinin çok arzuladığını ama AB'nin Türkiye'yi asla üye olarak almayacağını iddia ediyorlar.

Din görevlilerine Diyanet'in AB'ye hazır olup olmadığını sorduğumuzda genel olarak olumlu ve iyimser cevaplar aldık. Bu görüşlerini, Diyanet'in yıllardır Avrupa'da faaliyette olması, personelin çoğunun üniversite mezunu olması ve kurum bünyesinde dil kurslarının yoğunlaştırılmasıyla gerekçelendirdiler. Fakat daha önce de tartıştığımız gibi Diyanet daha Türkiye'deki hizmetlerini yürütmek için gerekli donanım ve nitelikli kadrolara sahip değil. Dil konusu belirleyici olmakla birlikte İslam dışındaki dinleri

noktada olduklarını kabul ediyorlar.

AB sürecinde, Avrupa'daki din görevlilerine büyük görev düşeceği açık. Ancak Almanya'nın Berlin ve Köln kentlerinde yaptığımız incelemelerde, Diyanet'in buralarda Türkiye'dekinden çok daha farklı ve karmaşık sorunlarla karşı karşıya olduğunu gözlemledik. Almanya'daki Diyanet görevlileri, İslam dinini veya en azından Türk İslamı'nı temsil etmekten önce buradaki Türklerin sosyal, kültürel ve eğitsel sorunlarının çözümüne uğraşmak zorunda kalıyorlar.

Çözüm Önerileri

AB sürecinde Türkiye bir dizi reforma imza attı, bundan sonra da atacağı açık. Reforma muhtaç alanlardan biri de din-devlet-toplum ilişkileri. Her reformda olduğu gibi bunu da hiç kuşkusuz "AB istiyor diye değil, kendi toplumumuzun hayrına olduğu için" yapmamız gerekiyor. Saha çalışmasında Türkiye'deki din-devlet ilişkilerinin sorunsuz olduğunu söyleyen kimseye rastlamadık.

Türkiye uzun bir süre din-devlet-toplum ilişkileri tartışmasını sadece gayrimüslimler ekseninde yürüttü. Ne var ki AB'nin 2004 İlerleme Raporu'nda Alevilerin "Müslüman azınlık" olarak tanımlanmasıyla her şey değişti. Artık Türkiye, istese de istemese de din-devlet-toplum ilişkilerini, buna bağlı olarak da Diyanet'i masaya yatırma durumunda. Ve bu tartışma sadece Alevilerle sınırlı kalacağı da benzemiyor. Biz bu tartışmayı Türkiye için hayati önemde görüyoruz ve vatandaşların, sivil toplum kuruluşlarının, siyasi partilerin ve devletin ilgili birimlerinin dikkatine birtakım değerlendirme ve çözüm önerileri sunmak istiyoruz. Bunlar hiç kuşkusuz bu çalışmayı hazırlayan iki kişinin görüşleridir. Bunları, din-devlet-toplum ilişkileri ve Diyanet üzerine yaptığımız çalışmalardan, Diyanet camiasında yaptığımız görüşmelerden ve toplumun farklı kesimlerinden derlediğimiz görüş ve önerilerden hareketle geliştirdik:

Genel Yaklaşımlar

- 1) Seksen yıllık bir kurum olan Diyanet'in dünkü ve bugünkü durumunun herkes için sorun oluşturduğunu; böyle gitmesi halinde bu sorunların süreceğini ve bunun da en büyük zararı laikliğe vereceğini kabul etmeliyiz;
- 2) Diyanet'in mümkün olduğunca pasif ve kendi kabuğunda bir kurum olması tercihinden vazgeçip alabildiğine dinamik ve etkin olması teşvik etmek gerekiyor;
- 3) 11 Eylül 2001 terör saldırılarının ardından oluşan atmosferde Türkiye'deki din-devlet-toplum ilişkileri ve dolayısıyla Diyanet deneyimi dünyanın daha fazla ilgisini çekiyor. Diyanet üzerine düşünürken bu durumun getirdiği ek sorumluluklar ve muhtemel tuzaklar akılda tutulmalı;
- 4) Diyanet sorunu, din-devlet-toplum ilişkilerindeki sorunlardan en merkezisi olmakla birlikte sadece biridir. Bu bağlamda başörtüsü, din eğitimi vb. diğer sorunlarla birlikte tartışılması yararlı olacaktır;
- 5) Diyanet sorununun toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasal ve eğitsel boyutları bulunuyor. Sorunun çözümü için mümkün olduğunca bütün boyutlar bir arada ele alınmalı, herhangi bir boyut ya da boyutlar aşırı şekilde öne çıkarılmamalı veya ihmal edilmemeli;
- 6) Diyanet ile ilgili atılacak adımların sadece kurum mensuplarını ve kurumun hizmetlerinden doğrudan yararlananları değil tüm toplumu çok yakından ilgilendirdiğini akıldan çıkarmamalıyız;
- 7) Diyanet sorunu, mümkün olduğunca politik tartışma ve çekişmelerin malzemesi olmamalıdır; "28 Şubat sürecinin rövanşını alma" veya "AKP hükümetini köşeye sıkıştırma" gibi yaklaşımlar

Türkiye'nin aleyhine olacaktır;

8) Diyanet personeline yönelik küçük düşürücü, suçlayıcı, şüphe uyandırıcı tavır ve davranışlardan uzak durulmalı;

9) Diyanet personelinin, sadece hizmetlerinden yararlanan kesimlere değil toplumun tümüne seslenebilecek kişiler olması bir hedef olarak belirlenmeli;

10) Diyanet ile ilgili atılacak her adımda olabildiğince geniş bir toplumsal uzlaşma zemin aranmalı;

11) Türkiye yakın gelecekte, sadece Avrupa'daki kendi vatandaş ya da soydaşlarının değil tüm Müslüman nüfusun bir nevi temsilcisi durumunda olma durumunda. Dolayısıyla Diyanet'in yükü de ister istemez artacaktır;

Somut Öneriler

Statü

12) Yaptığımız araştırma sonucunda Diyanet'in lağvedilip dini hayatın cemaatlere terk edilmesi önerisinin toplumsal anlamda bir karşılığının olmadığını açık ve net bir şekilde gördük. Bu öneri etrafında toplumsal uzlaşma sağlamak mümkün olmadığı gibi, ülkemizdeki var olan cemaat yapılarının ve sivil toplum kuruluşlarının böylesi ağır bir yükü taşıyabilme imkânı olmadığı da çok net. Fakat bu reel durum saptaması, "Laik bir ülkede Diyanet gibi bir kurumun yeri var mıdır?" sorusunun meşruiyetini ortadan kaldırmıyor. Ama bugün için Türkiye'nin din-devlet-toplum ilişkilerini düzenlemede somut, uygulanabilir ve kalıcı bir başka alternatifinin olmadığını kabullenmek gerekiyor;

13) Ancak Diyanet yönetimi bu olguyu suiistimal edip statükocu geleneği sürdürmek yerine, kurumu tepeden tırnağa yenilemesi yerinde olacaktır;

14) Diyanet öncelikle, "soğuk bir devlet dairesi" olmaktan çıkarılıp topluma açılmalı, sivilleşmelidir. Bunun ülke genelinde ve tek tek mahalli birimlerde nasıl gerçekleştirilebileceği, vatandaşlar ve sivil toplum kuruluşlarının kuruma müdahale etme ve denetleme mekanizmalarının nasıl yaratılabileceği üzerinde sistemli bir şekilde durmak kaçınılmaz;

15) Diyanet'in geçmiş için de sorunlu olan statüsü ve yapısının bugünün Türkiye'sinin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğu açıktır. Bu nedenle, en çok benimsenen özerklik seçeneği başta olmak üzere tüm olası modelleri, toplumun tüm kesimlerinin katılımıyla tartışmalı, belli bir statüde bir an önce karar kılmalıyız;

16) Bu süreçte TBMM'nin, acil olarak, geçici de olsa bir Diyanet İşleri Başkanlığı Kanunu çıkartması zorunludur;

17) Diyanet'in Başbakanlığa bağlı olması ve bunun da bir devlet bakanı eliyle yürütülmesi çok tepki çekiyor. Zaten fiiliyatta başbakanlar ve devlet bakanlarının, özellikle son yıllarda kurumla çok fazla ilgilendikleri söylenemez. Bu nedenle Diyanet'in Cumhurbaşkanlığına bağlanması önerisi tartışmaya açılabilir;

18) Özerk olsun olmasın Diyanet kurumunun başkanının seçimle işbaşına gelmesi de tartışılmayı hak eden bir öneri olarak öne çıkıyor. Ancak bu seçimin nasıl ve kimlerin katılımıyla yapılacağı gibi ayrıntılar tahminlerin ötesinde ciddi bir tartışmayı hak ediyor;

19) Başta iktidardakiler olmak üzere, siyasi partilerin üst düzey yönetimleri, milletvekilleri, belediye başkanları ve yerel parti yöneticilerinin Diyanet'te iş takipçiliği ve kayırmacılık yapmalarını

engellemek için ellerinden geleni yapmalılar;

Hizmetlerin Kalitesi

- 20) Diyanet'in daha dinamik, etkili ve verimli bir kurum olabilmesi için çalışanların maaşları ve özlük haklarında ciddi bir iyileştirme şart;
- 21) Diyanet çalışanlarının sendikalaşması ve her türden örgütlenmesi engellenmemeli, tam aksine teşvik edilmelidir;
- 22) Çalışanların, Diyanet'in yeniden yapılanmasında aktif bir şekilde katılımını sağlayacak mekanizmalara ihtiyaç vardır;
- 23) Merkezi ezan, hutbe ve vaazların, din görevlilerini tembelleştirmesi, cemaat nezdinde imajlarını zedelemesi, cemaatin somut beklentilerini karşılamaması riskleri mutlaka hesaba katılmalıdır;
- 24) Camilerin sadece beş vakit namazların kılındığı ibadethaneler olmaktan çıkarılması yönündeki öneriler değerlendirilebilir;
- 25) Diyanet faaliyetlerini sadece camilerle sınırlı tutmamalıdır;
- 26) Diyanet'in medyayı daha yoğun, etkili ve hızlı bir şekilde kullanması çağrılarını mutlaka dikkate alması gerekiyor;
- 27) Çalışanların kalitesini yükseltmeye yönelik hizmet içi eğitim çalışmaları, aksatılmadan, sistemli bir şekilde yaygınlaştırılmalı;
- 28) Kuruma kadro sağlayan İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri yeniden yapılandırılmaksızın Diyanet'i değiştirmek mümkün olamaz. Eğer bu okullar reforme edilemeyecekse Diyanet'in ihtiyaç duyduğu nitelikli kadroları yetiştirmek için yeni arayışlara gitmek kaçınılmaz olacaktır;
- 29) Kuran kurslarının şu andaki durumu da oldukça sorunludur. Kursların yeniden yapılandırılması muhakkak gündeme alınmalıdır;
- 30) Diyanet'in en azından merkez teşkilatında ve Din İşleri Yüksek Kurulu'nda, ilahiyatçı olmayan profesyoneller de istihdam edilmeli;
- 31) Diyanet'in stratejilerini geliştirmek için kurum içinde, sadece ilahiyatçılardan oluşmayan bir birim oluşturma önerisi değerlendirilebilir;

Yurtdışı Hizmetleri

- 32) Diyanet Avrupa'da çok büyük bir sorumluluk üstlenmiş durumda. Devletin, bunlardan din hizmetleriyle ilgili olmayanları başka kurumlara aktarması zorunlu;
- 33) Bugünkü durumda yurtdışına gönderilecek din görevlilerin din konularına hakim olmaktan ziyade, sosyal, kültürel ve hatta sportif konularda bilgi ve beceriye sahip olmaları gerekiyor;
- 34) Diyanet yurtdışına göndereceği kadroları, özellikle dil konusunda daha ciddi bir hazırlık dönemine tabi tutması doğru olacaktır;
- 35) Yurtdışına Türkiye'den görevli yollamak yerine Türk gençlerini buldukları ülkede eğitip istihdam etme formülü üzerinde durulabilir;
- 36) Almanya ile ilişkilerde Diyanet'in merkezi hükümetle varılan anlaşmalardan sonuç alması zor. Zira her eyalet farklı yaklaşımlara ve kurallara sahip. Diyanet, tek bakış açısı yerine eyaletler temelinde ayrı çözüm formülleri geliştirebilir;

- 37) Diyanet yurtdışında, yetişmiş elemanları istihdam edip yönetici kadrolarına dahil edebilmelidir. DİTİB’de çalışmak için mutlaka ilahiyatçı olmak gerekmemeli;
- 38) Diyanet, AB’ye uyum sürecinde aktif bir şekilde varlık göstermelidir. Bu bağlamda Brüksel’de en kısa zamanda bir temsilcilik açılması uygun olacaktır;
- 39) Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya ağırlıklı “misyon” faaliyetleri alabildiğine şeffaf bir şekilde yürütülmelidir;

Kadınların Durumu

- 40) Diyanet’in en kısa zamanda bir erkek kurumu olmaktan çıkması, çıkarılması şarttır;
- 41) Bu amaca uygun olarak Diyanet’teki kadın çalışan sayısı artırılmalı; İHL ve İlahiyat Fakültelerinin başarılı kız öğrencileri kurumda çalışmaya teşvik edilmelidir;
- 42) Kurum bünyesinde kadınlara yönelik çalışmalar için bir daire, en azından bir “masa” oluşturulması yerinde olacaktır;
- 43) Kadınlara, gerek merkez teşkilatında, gerekse illerde üst düzey pozisyonlar sunulmalıdır;
- 44) Dindar kadınların ibadetlerini camide de yapabilmeleri teşvik edilmeli, bu hususta özellikle erkekler eğitilmelidir;
- 45) Kadınlara yönelik din hizmetleri gerektiğinde ev ve işyerlerinde de verilebilmelidir;
- 46) Doğrudan ya da dolaylı olarak kadınlara karşı ayrımcılık içeren fetva, hutbe ve vaazların önüne geçilmelidir;

Cemaatlerin Durumu

- 47) İslami cemaatler kanunen yasak olsalar da ülkemizin bir gerçekliğidir. Bu “kanun dışı ama meşru” durumu, kimi durumda cemaatleri cazip kılmakta ve Diyanet’in çalışmalarını da zorlaştırmaktadır. Bu ikili duruma son verilmesi ve her türden dini cemaate yasal statü tanınarak bunların kamu denetimi altına alınması önerisi tartışılabilir;

Aleviler ve Diğer İnanç Grupları

- 48) Bugün itibarıyla Türkiye’nin din-devlet-toplum ilişkileri bağlamında en hayati ve sahici tartışması Alevi sorunu etrafında yaşanıyor. Türkiye ve dolayısıyla Diyanet, Alevi kimliğini tanımayı ve Alevilerin taleplerini ciddiye almayı daha fazla erteleyemez. Bu bağlamda;
- a) Bundan böyle Alevilerin kendi içlerinde bölünmüş olmasını suiistimal etmekten vazgeçilmelidir;
- b) Alevilerin bir kesiminin Diyanet’te temsile karşı çıkması, onların hiçbir şekilde kurum içinde var olmalarını engellemenin bir bahanesi olarak görülemez;
- c) Alevilik içinde olup Caferilik ya da Sünniliğe yakın yorumlara sahip olan kesimler kayrılması ve “gerçek Alevilik”miş gibi dayatılmaya çalışılması fazladan sorun ve gerilimlere yol açmaktadır;
- d) Aleviliğin Diyanet’te temsili talebinin, diğer dini grupların da aynı talebi dile getirmesine yol açacağı iddiasıyla bir “bölücülük”müş gibi gösterilmeye çalışılmasından da vazgeçilmelidir;
- e) Alevilik gibi tarihsel ve yaygın bir inanç hareketinin, Aczimendilik ve benzeri, marjinal ve sonradan olma grupçuklarla kıyaslanmasından uzak durulmalıdır;

- f) Aleviliği ne olduğunu tanımlama işi bizzat Alevilerin kendilerine bırakılması yerinde olacaktır;
- g) Alevilerin farklı eğilimlerinin temsilcileriyle masaya oturulmalı; onlarla ciddi ve sistemli bir diyaloga girip talepleri öğrenilmeli ve bunların nasıl hayata geçirilebileceği üzerinde birlikte düşünülmelidir;
- h) Alevilerin inanç ve yaşayışlarını kötüleyen söylemlerden kaçınmak gereklidir;
- i) Cem evlerine yönelik “terör yuvası” vb. türü suçlayıcı ifadelerden uzak durulmalıdır;

- 1) İslam’ın başka yorumlarının da, arzu ederlerse Diyanet bünyesinde bir şekilde temsil edilmesinin mekanizmaları yaratılmalıdır;
- 2) Gayrimüslimlerin Diyanet’te temsil gibi bir talep ve niyetleri olmadığı anlaşılıyor. Ama Diyanet, Müslüman olmayan Türk vatandaşlarıyla var olan ilişki ve diyalogunu sürekli geliştirmelidir. Diyanet, onlara da her türlü maddi ve manevi desteği sağlayabilmelidir;
- 3) Hıristiyan misyonerlerin ülkemizdeki faaliyetleri üzerine polisiye önlemler yerine derinlikli ve kapsamlı çalışmalar yapılmalıdır.

Türkiye’de din-devlet-toplum ilişkilerinin ve bunun merkezi kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın birer tabu olduğunu bilerek bu çalışmaya koyulduk. Girişte de belirttiğimiz gibi amacımız “bağcı dövmek” değil “üzüm yemek”.

Türkiye’de yolunda giden bir şeyleri kırıp dökmek, toplumu tahrik etmek gibi bir niyetimiz kesinlikle yok. AB’den müzakere tarihi alınmış olması demokratik, sivil ve şeffaf bir Diyanet’i, bugün her zamankinden daha fazla mümkün kılıyor. Yaptığımız çalışma ve burada dile getirdiğimiz öneriler, söz konusu olumlu sürece katkıda bulunmaya, bu süreci daha da hızlandırmaya yönelik. Diyanet, gerek AB süreci, gerekse nüfus bileşimi, eğitimdeki gelişmeler, kimlik arayışları, modernleşme gibi faktörler sonucu farklı kesimlerin dile getirdiği ve bundan sonra getirebileceği “dinde değişim” arayış ve beklentilerine hazırlıklı olma durumundadır. “Dinde değişim” talebinin, kurumun ve yöneticilerinin reklamı için basit bir “halkla ilişkiler” sloganına dönüştürülüp içinin boşaltılması deneyimini Türkiye’nin bir kez daha yaşaması hiç iyi olmayacaktır.

İster bizim dile getirdiğimiz yaklaşımlar, ister başkaları olsun, Diyanet sorununu, toplumun tüm kesimleri tarafından kabul edilebilir, uygulanabilir ve kalıcı bir şekilde çözmede vatandaşlara ve sivil toplum örgütlerine büyük görevler düşüyor. Toplumun farklı kesimleri Diyanet olgusunu bir sorun olarak görür, bu soruna somut gerçekler ışığında yaklaşır ve en önemlisi bunun çözümü için toplumsal mutabakat arar ve bu uğurda birtakım tavizler vermeyi kabullenirse Türkiye demokratik, sivil ve şeffaf bir Diyanet’e kavuşabilir.

KAYNAKÇA

Abay, Ali Rıza (1989), Cumhuriyet Dönemi Diyanet İşleri Başkanlığının Organizasyonu, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Organizasyon ve İşletme Politikası Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Ahmad, Feroz (1996), Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), Hil Yayın, İstanbul.

Akbarzadeh, Shahram; Saeed, Abdullah, ed. (2003), Islam and Political Legitimacy, RoutledgeCurzon, New York.

Aktaş, Ali, "Kent Ortamında Alevilerin Kendini Tanımlama Biçimleri ve İnanç Ritüellerini Uygulama Sıklıklarının Sosyolojik Açından Değerlendirilmesi", I.Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim 1998), (Tablo: 15)

Albayrak, Sadık (1973), Türkiye'de Din Kavgası, Medrese Yayınları, İstanbul.

Armağan, Servet (2003), Din-Vicdan Hürriyeti ve Laiklik, İnsan Yayınları, İstanbul.

Arslanpay, Nail (1973), Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluşu Çalışması ve Birimlerinin Tanıtılması (1924-1973), DİB Yayınları, Ankara.

Atalay, Adil Ali (1992), Bektaşilik ve Edebiyatı, Haz.Vedat Atilla, Ant Yayınları, 2.Baskı, İstanbul,

Ateş, Süleyman, "Anayasa Değişikliği ve Diyanet Yasa Taslağı Üzerine, Cem Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 15, Ağustos 1992.

Baldemir, Hamit (1994), Din ve Alevilik Üzerine, Nam Yayınları, İstanbul,

Balkız, Ali, "Almanya'da Alevilik Dersleri", Pir Sultan Abdal Derneği Kültür Dergisi, Yıl 9, Sayı 42 (Ocak-Şubat 2001).

Baloğlu, Adnan Bülent (1998), "Bazı Müslüman Ülkelerin Yönetim Modeli: Suudi Arabistan Örneği Üzerine", (Ed.) Ömer Turan, İslam ve Demokrasi. Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Basın Açıklaması, "Diyanet Alevileri Nasıl Tanıdı?", Pir Sultan Abdal Derneği Kültür Dergisi, Yıl 9, Sayı 42 (Ocak-Şubat 2001).

Başgil, Ali Fuad (2003), Din ve Laiklik, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.

Bauberot, Jean (2003), Dinler ve Laiklik, Ufuk Kitapları, İstanbul.

Bayraktar, Mehmet (1995), İslam Gerçeği Kitabı Üzerine, Fecr Yayınevi, Ankara.

Birdoğan, Nejat, "Din Derslerinin Alternatifi Akıldır", Pir Sultan Abdal Derneği Kùltür Dergisi, Yıl 4, Sayı 20 (Eylùl-Ekim 1996).

Bulut, Mehmet (1997), Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Eğitimi'ndeki Yeri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Çamuroğlu, Reha, "Zorunlu Din Eğitimi Üzerine", Nefes Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 12, Ekim 1994.

Danişmend, İsmail Hami (1972), İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul.

Demir, Murtaza, "Dinsel Görevlerimizi Helal Edilmiş Paralarla mı Yapıyoruz?", Nefes, III (Aralık 1995).

Demirkol, Bekir (1996), Diyanet İşleri Başkanlığı'na Bağlı İmam ve Müftülerin Liderlik Davranışları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara

DİB Yayınları (1997), Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı, DİB Yayınları, Ankara. "Din-Devlet İlişkileri Uluslararası Sempozyumu", Yeni Şafak, 3-4-5-6 Nisan 1996.

"Diyanet İşleri Başkanlığı Kaldırılsın", Pir Sultan Abdal Derneği Kùltür Dergisi, Yıl 4, Sayı 18 (Mayıs-Haziran 1996)

"Diyanet Bildirisi", Cem, I sayı : 8, (Ocak 1992).

Dursun, Davut (1992), Siyasi İdari Sistemlerle İlişkileri Açısından Din Bürokrasisi Yapısı Konumu ve Gelişimi, İnsan Yayınları, İstanbul.

Dursun, Dursun (1995), Laiklik, Değişim ve Siyaset, İnsan Yayınları, İstanbul.

Elçiođlu, İsmail, "Tartışılan Alevilik ve Diyanet", Pir Sultan Abdal Derneği Kùltür Dergisi, Yıl 5, Sayı 25 (Ocak-Şubat 1998).

Ertunç, Ahmet Cemil (2004), Cumhuriyetin Tarihi, Pınar Yayınları, İstanbul.

Esposito, John L., ed. (1997), Political Islam. Lynne Rienner:Colorado.

Falk, Richard (2003), Küreselleşme ve Din, Küre Yayınları, İstanbul.

Gazalcı, Mustafa, "Almanya'daki Türk Çocuklarına Din Dersi Okutma Hakkı", Pir Sultan Abdal Derneği Kùltür Dergisi, Yıl 9, Sayı 42 (Ocak-Şubat 2001).

Göksoy, İsmail Hakkı (1998), "Bazı Müslüman Ülkelerin Yönetim Modeli Endonezya ve Malezya Örneği", (Ed.) Ömer Turan, İslam ve Demokrasi. Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Gülçiçek, Ali Duran (1993), Alevi-Bektaşî Yolu, İkinci Ofset, İstanbul.

Gün, Fahrettin (2001), Din-Siyaset Laiklik (1948-1954), Beyan Yayınları, İstanbul.

Haddad, Yvonne Yazbeck, ed. (1991), The Muslims of America, Oxford University Press, New York.

Hak-İş Dergisi, "Din ve Devlet" Sayı: 29, Mayıs 1994.

İslamiyat "Diyanet Özel Sayısı" Cilt: 4, Sayı: 1, Ocak-Mart 2001

İştîyak, Ahmet (1990), "Pakistan, İslam ve Demokrasi", İslam ve Demokrasi. TÜSES Vakfı, İstanbul.

Jahanbakhsh, Forough (2001), Islam, Democracy and Religious Modernism in Iran. Brill, Köln.

Kaleli, Lütfi, "Örgütlü İnsan ve Diyanet'in Tuzağı", Cem Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 9, Şubat 1992.

Kara, İsmail (2000), Din ile Devlet Arasında Sıkışmış Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 18, İstanbul.

Karaman, Lütfullah (1998), "Pakistan Örneğinde Demokrasi Tecrübesi", (Ed.) Ömer Turan, İslam ve Demokrasi. Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Kaya, Kamil (1994), Sosyolojik Açısından Türkiye'de Din Devlet İlişkileri ve Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Yapı-Sosyal Değişme Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Kaygusuz, İsmail, "Alevilik Eğitimi ve Alman Okullarında Alevilik Dersleri", Pir Sultan Abdal Derneği Kültür Dergisi, Yıl 9, Sayı 42 (Ocak-Şubat 2001).

Keçeli, Şakir, "Alevilik ve Bektaşîlik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri", Pir Sultan Abdal Derneği Kültür Dergisi, Yıl 4, Sayı 20 (Eylül-Ekim 1996).

Kılıç, Nilgün, "Eğitim ve Alevilik", Cem Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 7, Aralık 1991.

Kılıçbay, Mehmet Ali, "Laiklik Herkese Gerekli", Cem Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 59, Nisan 1996.

Kırımlı, Mehmet (1997), Almanya'da Diyanet İşleri Türk İslam Birliği'ne (DİTİB) Bağlı Camilerde Çalışan Din Görevlilerinin Sorunları Kuzey Ren Westfalen Örneği, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Kitap Dergisi, Kasım 89 Sayı: 33

Kocadağ, Burhan, "Seçim Rüşveti", Nefes, III , Sayı 26 (Aralık 1995).

Koçer, H. Ali (1970), Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923), MEB Yayınları, İstanbul.

Konrad Adenauer Vakfı (2003), Devlet ve Din İlişkileri- Farklı Modeller, Konseptler ve Tecrübeler, Konrad Adenauer Vakfı, Ankara.

Kutlu, Sönmez, "Alevi-Bektaşiliğin Diyanet'te Temsil Problemi", İslamiyât, IV, Sayı: 1 2001.

Layish, Aharon (1984), "Ulema and Politics in Suudi Arabia", (Ed.) Metin Heper ve Raphael Israeli, Islam and Politics in the Modern Middle East, London.

Limbirt, John W. (1987), Iran, Westview Press: Colorado.

Mardin, Şerif (1969), "Religion as Ideology", Prof. Dr. Yavuz Abadan'a Armağan, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Mardin, Şerif (1991), Türkiye'de Toplum ve Siyaset, İletişim Yayınları, İstanbul.

Oğuz, Sami; Çakır, Ruşen (2000), Hatemi'nin İrani, İletişim Yayınları, İstanbul.

Öktem, Niyazi (1995), Laiklik, Din ve Alevilik Yazıları, Der Yayınları, İstanbul.

Öktem, Niyazi, "Devlet ve Din", Cem Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 2, Temmuz 1991.

Özek, Çetin (Tarihsiz), Din ve Devlet, Ada Yayınları, İstanbul.

Özgürel, Avni (2003), Cumhuriyet ve Din, Ufuk Kitapları, İstanbul.

Pehlivan, Battal (1995), Aleviler ve Diyanet, Pencere Yay., İstanbul.

Polat, Fazlı (1996), Diyanet İşleri Başkanlığı Çerçevesinde Din Toplum İlişkisine Bir Bakış, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Sarıbay, Ali Yaşar (1995), Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam, İletişim Yayınları, İstanbul.

Savcı, Bahri "Diyanet İşleri Başkanlığı Görevleri Üzerine Bir Kanun Tasarısı" Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 20. Cilt: 3. Sayı 3 1965.

Selmanpakoğlu, Mustafa, "Diyanet ve Aleviler", Nefes, III (Mayıs 1995).

- Seyfettin, Erşahin, Bilinmeyen Yönleriyle "Diyanet" , Araştırma. Servisi, Ankara.
- Sitembölükbaşı, Şaban (1995), Türkiye'de İslam'ın Yeniden İnkişafı, İSAM Yayınları, Ankara.
- Sofuoğlu, Cemal-İlhan, Avni (2004), Alevilik, Bektaşılık Tartışmaları, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Soysal, Mümtaz (1992), 100 Soruda Anayasa'nın Anlamı, Gerçek Yayınevi 8. Baskı, İstanbul.
- Şener, Cemal (1996), Yaşayan Alevilik, Ant Yayınları, İstanbul.
- T.C 1982 Anayasası, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2001.
- T.C MEB Tebliğler Dergisi, Ekim 2000, S.914.
- Tarhanlı, İhtar B. (1993), Müslüman Toplum "Laik" Devlet, Afa Yayınları, İstanbul.
- Taş, Kemaleddin (2002), Türk Halkının Gözüyle Diyanet, İz Yayıncılık, İstanbul.
- TC Diyanet İşleri Başkanlığı (1996), Birinci Avrasya İslam Şurası, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- TC Diyanet İşleri Başkanlığı (1998), İkinci Avrasya İslam Şurası, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- TC Diyanet İşleri Başkanlığı (2000), Uluslararası Avrupa Birliği Şurası Tebliğ ve Müzakereleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- TC Diyanet İşleri Başkanlığı (2000), Üçüncü Avrasya İslam Şurası, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- TC Diyanet İşleri Başkanlığı (2001), Dördüncü Avrasya İslam Şurası, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- TC Diyanet İşleri Başkanlığı (2003), Beşinci Avrasya İslam Şurası, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- TC Diyanet İşleri Başkanlığı (2003), Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Balkan-Kafkas Ülkeleri Camiler ve Eğitim Merkezleri Albümü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Toprak, Binnaz (1981), Islam and Political Development in Turkey, Leiden.

- Toprak, Binnaz; Çarkoğlu Ali (2000), Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset, TESEV Yayınları
- Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (1997), Yurtdışı Camiler Albümü, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, İstanbul.
- Türkiye Günlüğü, "İslam, Siyaset ve Laiklik Tartışmasında Eski Cevaplara Yeni Sorular" Sayı.13, Kış 1990.
- Uludağ, Süleyman (1998) İslam-Siyaset İlişkileri, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Üstün, İsmail Safa (1998), "İran İslam Cumhuriyeti Yönetim Biçimi", (Ed.) Ömer Turan, İslam ve Demokrasi. Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Üzüm, İlyas (1997), Günümüz Aleviliği, İSAM Yayınları, İstanbul.
- Vergin, Nur (2000), Din, Toplum ve Siyasal Sistem, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Yazıcoğlu, Hulusi (1993), Bir Din Politikası: Laiklik, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, Cengiz (1999), Din Görevlilerinin Sorunları ve Beklentileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Elazığ Uygulaması, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.
- Yıldız, Sadi (2002), "Alevilerin Din Eğitiminden Beklentileri", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı/Din Eğitimi Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Zelyut, Rıza, "Darbeci Eğitim", Nefes Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 11, Eylül 1994.
- Zelyut, Rıza (1993), Aleviler Ne Yapmalı?, Yön Yayınları, İstanbul.
- "Zorunlu Din Derslerine Hayır Paneli", Pir Sultan Abdal Derneği Kültür Dergisi, Yıl 4, Sayı 21 (Kasım-Aralık 1996)

Online Kaynaklar

<http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/>
<http://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/493.0.html>
http://religion.info/english/articles/article_17.shtml
<http://www.religioscope.com>
http://www.businessweek.com/bwdaily/dnflash/mar2003/nf20030327_1660_db066.htm
<http://en.wikipedia.org/wiki/Alsace-Moselle>
http://www.forum18/Archive.php?article_id=321
http://www.factbook.net/muslim_pop.php
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3215445.stm>
<http://www.religioustolerance.org>
<http://www.geographia.com/russia/rushis07.htm>
<http://www.unesco.org>
<http://www.iarf.net/REBooklet/Russia.htm>
<http://www.stetson.edu/>
<http://www.russianembassy.org/RUSSIA/religion.htm>
<http://www.cdi.org/russia/251-8.cfm>
<http://www.beliefnet.com/>
<http://www.adherents.com>
<http://www.usatoday.com>
<http://lcweb.loc.gov/>
<http://www.usembassy.de/>
<http://www.elca.org/>
<http://usinfo.state.gov/>
<http://www.statistics.gov.uk/>
<http://www.teachernet.gov.uk/teachinginengland/detail.cfm?id=301>
<http://www.mcb.org.uk/home.php>
<http://www.cairotimes.com/>
<http://reference.allrefer.com>
<http://www.state.gov/>
<http://religiousfreedom.lib.virginia.edu/>
<http://islamabad.usembassy.gov/>
http://sacw.insaf.net/i_ain/Secularism_IHussain.html
<http://www.state.gov/>
<http://www.asianinfo.org>
<http://www.jewishvirtuallibrary.org/>
<http://www.folium.ro/world-encyclopedia/israel/78.htm>
<http://web.mit.edu/mitsi/www/hebrew/religion.htm>
www.deltur.cec.eu.int/g-duzenlirapor-1.html
www.ileri2000.org
www.arches.uga.edu/~godlas/alevivanb.html
www.alevi.com

www.alevibektasi.com

www.aleviyol.com

www.cemvakfi.com

www.ehli-beyt.com

www.sahkulu.org

www.karacaahmet.com

www.aleviakademisi.org

www.alevi-bektasi.de

www.aleviyol.de

www.aakm-cem-evi.de

www.alevi-institut.de

Yaman, Ali, "Diyanet: Yolun Sonu Görünüyor?", www.alevibektasi.org/ali_yaman1.htm.

Yaman, Ali, "Alevilik Neden Araştırılmıyor? Alevi Kurumları, Hükümetler, Üniversiteler, İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet İşleri", www.alevibektasi.org/ali_yaman6.htm.

www.diyanet.gov.tr

www.diyanetvakfi.org.tr/

EKLER:

Ek 1. Dünyada Din Devlet İlişkileri

A) Batılı Ülkeler

Almanya

Almanya’da toplumun büyük çoğunluğunu Protestanlar ve Katolikler oluşturuyor. Her biri nüfusun yüzde 34’ünü oluşturan bu grupların ardından yüzde 3.7 ile Müslümanlar geliyor. (<http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/gm.html>)

Bu yüzdelerden de anlaşıldığı üzere Protestanlar ve Katolikler toplumun her alanında başa baş bir rekabet sürdürüyorlar. 16. ve 17. yüzyıllarda kilise, toplum ve siyaset yapılarının iç içe geçmesiyle oluşan Almanya topraklarındaki din devletleri, kiliselere ayrıcalıklı bir statü tanıyan Alman hukuk sisteminin gelişmesinde etkili olmuştur. Fransa’daki rasyonel aydınların bulunmadığı Almanya’da 19. yüzyılda katı kültür politikalarına sahip Luthercilik akımını egemen oldu. (Bauberot, 2003, s.46) Mezheplerin bu şekilde birbiriyle rekabet halinde olması, diğer Avrupa ülkelerindeki “kültürler arası diyalog” modeli yerine, Almanya’da, seküler dünyaya kapalı bir “dinler arası diyalog” oluşumunu ortaya çıkardı. (Adenauer, 2003, s.9)

Almanya’da kiliseler Nazi rejiminin ardından Almanya’nın yeniden inşasında etkin bir rol oynadılar ve bu süreçte birer “ahlaki otorite” olarak devlet katında anayasal bir statüye eriştiler. Bu nedenle 2. Dünya Savaşı sonrası, Hıristiyanlık esasına dayalı politik parti örgütlenmelerinin ortaya çıkması da şaşırtıcı değildir.

Almanya’da kiliselerin statüsü öncelikle Federal düzeydeki Temel Anayasaya, ikinci olarak ise Eyalet Anayasaları’na dayanıyor. Temel Anayasaya göre kiliseler, hem dernek hem de kamu hukukuna ilişkin yasalar çerçevesinde faaliyet gösterebiliyorlar. (Bauberot, s.50; F. Mesner, 1991) Federal Anayasanın 4. Maddesi, “devlet kilisesi” kavramını reddeder. Aynı zamanda devletle kilisenin ayrılığı ile din ve vicdan hürriyeti prensibi bu anayasanın esaslarındandır.

Eyalet anayasalarında ise, bölgelerin dini çoğunluğuna göre devlet ve kilise ilişkileri değişiklik gösterir. Eyaletler kendi anayasalarına uygun biçimde bölgelerindeki kiliselerle anlaşma yapabilirler. Bu ülkedeki kiliseler, vergi toplamaları, din eğitimi yapmaları ve siyasi etkiye sahip olmaları bakımından sosyo-ekonomik açıdan sivil derneklerden çok farklıdır. Kiliselerin devlet yardımıyla vergi koyma hakları bulunmaktadır ve bu kilise vergisi, bu kurumların başlıca gelir kaynağını oluşturuyor. Kiliseler ayrıca üyelerinden aidat toplar, bağış kabul eder ve nihayet binalarının bakım ve onarımı, büyük toplantıların düzenlenmesi ve bazı sosyal içerikli işler için devletten yardım görür. Federal kanununun 136. Maddesine göre, iki kiliseye de (Protestan ve Katolik) “kamu hukuk sendikaları” statüsü tanınmıştır. Bu kiliseler, eğitim ve girişim bakımından çalışma yasasının sunduğu imkânlardan yararlanıyorlar, böylece kiliselere işveren sektörü gözüyle bakılıyor. 137. Madde ise kiliselere belli yasalarla sınırlı bir “özerklik” vererek kendi işlerini bağımsız bir şekilde yürütmelerini sağlıyor. Böylece kiliseler bir taraftan kamu sendikası haklarıyla donatılırken diğer taraftan özerk hareket ederek “teorik olarak Hıristiyan topluluğa hizmet ideali olan dini bir firma” olarak görünüyor. (Bauberot, 2003, s.53) Bunların yanında, Protestan ve Katolik kiliseler, bazen temsilci düzeyinde, bazen de lobi olarak hareket ederek ülkenin federal politikasının biçimlenmesinde de etkili olurlar. Bu ilişki kiliselerin medyada yaygın

hakkının olmasında, Alman ordusunda din hizmetleri yapılmasında ve okullardaki din eğitimi uygulamasında etkilidir.

Federal Anayasanın 7. Maddesine göre, “Laik okulların dışındaki kamu okullarında din eğitimi normal bir eğitim alanıdır. Devletin gözetim hakkına zarar vermeksizin, din eğitimi farklı dinlerin prensiplerine uygun bir şekilde verilebilir. Hiçbir öğretmen, kişinin arzusunun dışında bir dini öğrenmeye mecbur bırakılamaz”. Bu maddeyle Almanya’da okula giden Müslüman öğrencilere de kamu okullarında din derslerinden muaf olma hakkı verildiği gibi, bazı özel okullarda kendi dinlerinde eğitim alma hakları da tanınmıştır. Bunun için bazı eyalet anayasalarında, kendi din eğitimini isteyen gençler, aldıkları bir dersi kendi dinlerinin öğretildiği bir din dersiyle değiştirebilirler.

Din eğitimi kamu okullarında devlet diplomalı laikler ve kilise vesikası olanlar tarafından verilirken, teolojik eğitim ise esas olarak İlahiyat Fakülteleri’nde yapılır. Din eğitiminin kapsam ve amaçlarının, eyaletlerin bakanlıkları tarafından onaylanmaları gerekse de, bunlar temelde din otoritelerince belirlenir. (ibid, s.54)

Müslüman nüfusun durumuna gelince, Almanya’da dinlere göre değil de milliyetlere göre sayım yapıldığı için, Müslümanların sayısını kesin rakamlarla belirlemek zor. Ancak 1986 yılı itibariyle en kalabalık Müslüman topluluğun 1 milyon 434 bin kişiyle Türkiyeliler olduğu, buna ek olarak başka ülkelerden gelen ve büyük çoğunluğu Sünni olan 282 bin Müslüman daha bulunduğu biliniyordu. (ibid, s.50) Bugün ise bu ülkedeki Müslüman sayısının, büyük çoğunluğu Türkiye’den olmak üzere, 41 ülkeden gelen göçmenlerle 3.2 milyona ulaştığı söyleniyor. (<http://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/493.0.html>.) Bu sayının büyüklüğüne rağmen yüksek katımlı, örgütlü bir Müslüman derneği mevcut değil. 1986’da Batı Berlin’de kurulan İslam Konseyi ve 1994’te kurulan Merkezi Konsey olmak üzere iki şemsiye örgüt şu an faaliyet gösteriyor. Bunlardan ilki (İslam Konseyi) çoğunluğu Milli Görüşçülerin denetiminde olan 30’dan fazla örgütün bir araya gelmesiyle oluşturuldu. 19 üyeli Merkezi Konsey ise 200 kadar camide güçlükle kabul edilmesine rağmen farklı milletlerin temsilcilerinden oluşması bakımından önem arz ediyor.

Bugün Almanya’da Hıristiyan ve Müslüman toplulukları uzlaştırma çabaları da göze çarpıyor. Örneğin 2003’te bu amaçla kurulan Hıristiyan-İslam Diyalogu İttifakı Koordinasyon Konseyi gibi örgütlenmeler, federal hükümetin de desteğini alarak çalışıyorlar. (<http://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/493.0.html>.) Benzer şekilde, İslami örgütlenmeler de bu diyaloga yanıt vererek marjinalize olmaktan kaçınıyor ve gerek Federal Cumhuriyetle gerekse ülkedeki Protestan ve Katolik cemaatle ılımlı bir politika doğrultusunda ilişki kurmaya dikkat ediyorlar. Bu anlamda verilebilecek bir örnek, bu iki örgütün (İslam Konseyi ve Merkezi Konsey) 7 Nisan 2004’te yaptıkları bir açıklamayla terörün her türlüünü İslam’a aykırı olarak değerlendirmeleri ve terör eylemlerinin İslami olamayacağını belirtmeleridir. (http://religion.info/english/articles/article_17.shtml)

Fransa

Laiklik vurgusunun en güçlü olduğu Avrupa ülkesi olan Fransa’da laiklik Cumhuriyetin birliği, dini ve felsefi geleneğin çoğulculuğuna saygı, vicdan özgürlüğü prensipleriyle tanımlanmaktadır. Almanya’daki din-devlet ilişkisinin geliştiği sistemden farklı olarak, Fransa’da, 1517’deki Reform hareketleri değil, 1789 devrimi bu ilişkiyi şekillendirdi. Burada Protestan-Katolik rekabeti yerine, “kiliseye bağlı olanlar” ve “bağlı olmayanlar” (laikler) gruplaşması görülür. Bu ayrımla beraber Fransa’da yüzde 83-88 arası Katolik bulunuyor. Geri kalanın yüzde 2’si Protestan, yüzde 1’i Yahudi, yüzde 5-10’u Müslüman ve

yüzde 4'ü bağımsızlardan oluşuyor. (<http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/fr.html>)

Fransa'daki ilk laiklik hareketlerine baktığımızda, 1789'da Kilisenin mal varlığına devlet tarafından el konulduğunu görüyoruz. Bu, sekülerleşme olarak tabir edilebilecek bir dönemdir. Laikleşme süreci ise, ancak bir yüzyıl sonra, 1886'da eğitimin laikleştirilmesiyle ve 1905'te dine özerklik tanınmasıyla gerçekleştirilir. Ancak tarih boyunca Almanya-Fransa arasındaki mücadelelerden etkilenmiş bazı sınır eyaletlerinde, Fransa'nın geçirdiği laikleşme sürecinin yaşandığı söylenemez.*

Fransız Anayasası'nın birinci maddesi, vicdan hürriyetini sağlıyor ve dinlerin serbestçe yaşamasını garanti ediyor. Buna göre, her ne kadar Cumhuriyet, hiç bir dini ve dini topluluğu "tanımıyorsa" da, dinler sivil toplumun bir parçası olarak kabul ediliyorlar. Bu şekilde devlet, dini cemaatlerle bazı noktalarda irtibat kuruyor. Kanun ve kiliselerin iç yönetmelikleri ancak pozitif hukukla çatışmadığı ölçüde kabul ediliyor. Bugünkü Fransız laikliğinin anayasada tanınan şartları şu şekilde ortaya konabilir:

- 1) Fransız devleti, kiliseleri "kabul etmeksizin" tanımaktadır. Onların değerleri üzerine bir yargıda bulunmayarak sivil toplumda varlıklarını kabul eder. Kiliseleri, topluma sembolik anlamda fayda sağlayan kurumlar olarak görür.
- 2) Agnostisizm (bilinemezlik)in hukuki eşitliği tanınmıştır. Böylece, devlet, her ferde bağlı olduğu toplumun dinine inanmama imkânını verir ve bunu garanti altına alır.
- 3) Devletin farklı dinlere dolaylı olarak yaptığı yardımlar iki türdür: birincisi, dini derneklere vergi indirimi şeklinde olur; diğeri dini, felsefi ve diğer derneklere sosyal aktivitelerinden dolayı ayrılan yardımla sağlanır.
- 4) Dini bir mezhebe kamu eğitiminde yer verilmez.
- 5) Din ve vicdan hürriyeti tam olarak tanınmıştır. Dini makam veya gruplar, topluma açık tartışmalara serbestçe katılabilir, danışma komitelerinde yer alabilirler ancak, bunlar yüce bir güç adına, bir statüyü öne sürerek tavır koyamaz, toplumun tümü için ahlak savcılığına soyunamazlar.

Yukarıdaki 1., 3., 4., ve kısmen 5. maddeler istisnai bir statüden faydalanan Alsace-Moselle'in 3 vilayetinde uygulanmamıştır. (ibid., s.100,105-106)

Fransa'da devlet, dini pratiklere saygı gösterdiği halde dinleri resmen kabul etmez. Bu yüzden dini cemaatler, varlıklarını sürdürülebilmek için "dernekler" şeklinde örgütlenmek durumunda. Bu dernekler ikiye ayrılıyor:

Associations culturelles (kültür dernekleri): Sadece "eski" ve uluslararası düzeyde yaygın olan dinler için açılabilen bu dernekler, yalnız dini amaçlı kurulabilirler ve vergi imtiyazlarına sahiptirler.

Associations (dernekler): Dini faaliyetlere ilave olarak kültür ve eğitim gibi faaliyet alanlarına da sahiptirler. Vergi imtiyazları yoktur, bunun için bu derneklere yapılan bağışların vergiden düşülmesi söz konusu olamaz.

Bugün Fransa'da 1901 Dernekler Kanunu'na göre 200'ün üstünde İslami dernek bulunuyor. (Adenauer Vakfı, 2003, s.11) Tüm bunlarla beraber, dernek olarak örgütlenmeleri, kiliseleri, "özel kulüp" yapmaz, aksine, anayasanın 25. Maddesine göre dinlerin ayinleri kamusaldır. Fakat dini tören gibi gösterilere, kamu hukukuna uygun olması koşuluyla müsaade edilir. Bu noktadan bakıldığında, devletten tamamen bağımsız olmamak kaydıyla Fransa'da derneklerin kısmen özgür olduğu söylenebilir. Alsace-Moselle, ilk ve orta öğretim dışında bugünkü Fransız Cumhuriyeti'nin dini aktivitelerine ve dinlere yaptığı yardımlar ise şu şekilde sıralanabilir:

- 1905'te kamu mülkiyeti olması şartıyla devredilerek, dinlerin yasal mülkiyeti haline gelen dini binaların bakımını devlet üstlenir. Dini gruplar yeni dini binalar inşa edebilirler.

* Öyle ki, oldukça tartışmalı bir bölge olan Alman Bölgesi Alsace-Moselle'de laik hukuki düzenlemeler uygulanmadığı gibi, Elsass-Lothringen eyaletinde de hâlâ Napolyon konkordatosunun kuralları geçerlidir; böylece, din derslerini devlet organize eder ve d i n adamlarının ücretlerini de yine devlet öder. Bu ayrıcalıklardan yararlanan Strasburg İlahiyat Fakültesi de devlet üniversitesi içinde yer alır.

- Papaz ve din adamları sosyal sigortadan faydalanır; bunda eksiklik varsa milli kollektivite, yani toplum onlara yardım eder.
- Lise, hapishane ve ordu gibi kapalı kurumlarda bazı din adamları yaptıkları işlerden ücret alırlar.
- Dini derneklerin yararına iradi vergi indirimine izin verilir.
- Kamu yararını ilgilendiren durumlarda, yardımlar özel yüksek eğitime verilebilir. (ibid., 101)

Son yıllarda Fransa'daki tartışmalar en çok eğitim üzerine yapılıyor. Önemli başlıklarsa şunlar:

- 1) Devletin eğitim kurumlarının dışında dini bir eğitimi mümkün kılacak bir tatil günü konusunda bir türlü uzlaşma sağlanamıyor. Farklı günlerde tatil denemeleri yapılsa da bu tartışma sürüyor.
- 2) Eğitim programının yapısı için de benzer bir tartışma yürütülüyor. Bir grup, felsefe, tarih ve edebiyat derslerinde dini olayların anlatılmasını savunurken, diğer bir grup, müfredata dini bilimler veya dinler tarihi adı altında özel bir disiplin konulması taraftarı.
- 3) Anayasaya göre “eğitim bütün dinlerden bağımsız” olmalıdır, fakat Katolik bayramlarda okullar tatilken, azınlıkların dini bayramlarında devam etmesi bu anlayışta bir çelişki ortaya koyuyor. (ibid., s.102-103)

Bugünkü durumda ise, Fransız hükümetinin okullarda türbanı yasaklanmasıyla beraber eğitimde hâlihazırda yaşanan bu tartışmalara İslami örgütlenmelerin tepkileri de eklendi. Fransız hükümetinin resmen tanıdığı, ülkedeki 5 milyon Müslüman adına konuşma yetkisine sahip bir kurum olarak 2003 Nisan ayında ilk liderlerini seçen Fransız Müslüman Konseyi'nin (Conseil français du culte musulman) birinci gündem maddesinin eğitimde Müslümanların hakları ve türban olması bu anlamda şaşırtıcı değildir.*

Fransa'daki Müslüman derneklerine ve camilere aktif olarak katılan Müslümanları temsil eden ve bir şemsiye organizasyon şeklinde örgütlenen bu yapıda, farklı dernek ve camilerden seçilen ve atanan temsilcilerin 41 sandalyesi bulunuyor. Müslüman ibadet yerlerinin yüzde 75'inden fazlasının verdiği oylarla seçilen delegelerden Fransa Müslümanlarının Ulusal Federasyonu (FNMF) 16, Fransa İslami Örgütler Birliği (UOIF)14, Paris Camisi (GMP) ise 6 koltuğa sahip. Konseyi hayata geçiren dönemin İçişleri Bakanı Nicolas Sarkozy, bu girişimin ana hedefi olarak “iç güvenlik ve yerel özgürlükler”i göstermişti. (http://religioscope.info/article_143.shtml)

İşlevsel olarak ise, Protestan ve Yahudilerin sahip oldukları benzer kurumların ülkede 100 yıldır varlık sürdürdüğü biliniyorsa da, ülkenin Katoliklerden sonra gelen ikinci büyük dini seçmen kitlesini oluşturan Müslümanların konseyde yapacağı tartışmalar daha çok İslami pratiklere yönelik forumlar niteliğinde olacak. Avrupa'da meşru olarak faaliyet gösteren diğer İslami gruplarınkine uygun şekilde ılımlı politikalar gütmesi öngörülen bu örgütlenmenin en büyük çatışma noktası, daha önce de vurgulandığı gibi Fransız okullarında yasaklanan türban takma yasağı. Konseyin listesinde yer alan ikinci önemli konu yeni camiler yaptırmak olarak belirlenmiş. Bugün Fransa da 40 bin Katolik kilisesinin yanında cami denebilecek 5 yapı bulunuyor. (http://www.businessweek.com/bwdaily/dnflash/mar2003/nf20030327_1660_db066.htm.)

Alsace Moselle

Almanya ve Fransa arasında son derece tartışmalı bir tarihe sahip olan Alsace-Lorraine, şimdiki yasal adıyla Alsace-Moselle bölgesi Haut-Rhin, Bas-Rhin ve Moselle olmak üzere üç vilayetten oluşuyor. Kendi gelenek ve göreneklerini muhafaza eden bölgede hukuk kuralları da Fransa'ninkilerden ayrı işliyor.

* 6-13 Nisan 2003'te ilk temsilcilerini ve liderlerini seçen Fransız Müslüman Konseyi'nin kurulmasına 9 Aralık 2002'de İçişleri Bakanı Nicolas Sarkozy'nin de çalışmaları sonucu karar verilmişti. (http://www.religioscope.com/notes/2002/115_islam_fr.htm)

2 milyon 500 bin kişinin yaşadığı bu vilayetlerde, nüfusun yüzde 78'i Katolik, yüzde 12'si Protestan, yüzde 1'i Yahudi ve yüzde 3'ü Müslüman olmasına rağmen, tanınan sadece 4 dini mensubiyet vardır: Katolikler, Lutherçiler, Reformcular ve Yahudiler. (Bauberot, 2003, s.108)

Alsace-Moselle'in özel statüsü 1925'teki bir Danıştay kararıyla yasallaştı. Bölgenin farklı bir statüye sahip olmasının nedeni I. Dünya Savaşı'ndan önce Almanya'ya bağlı olan Alsace Moselle'in, 1918'de Fransa'ya geçmesine rağmen iç yönetimine dokunulmamasıdır. Fransa'da laikliğin 1946'da anayasallaştırılmasına aldırmayan Alsace-Moselle, iç yönetimini bugüne kadar olduğu gibi muhafaza etmeyi başardı. Buradaki dini yapı, mahalli kültürün canlanmasında belirli bir yer işgal etmesi bakımından kilisenin muhafazası altında korunuyor.

Alsace-Moselle'i Fransa'dan ayıran en önemli yasal farklılık, dini özgürlüğün anayasal hak olarak garanti altına alınmasına rağmen kilise-devlet ayrımının olmamasında yatar. Örneğin, bu bölgede görev yapan papazların kamu hizmeti zorunluluğu var. Papazlar, devlet memuru statüsünde değiller fakat tedavi giderlerinin karşılanması ve emeklilik konularında devlet memurlarıyla aynı haklara sahipler. Papazların büyük bir çoğunluğu "hükümet izniyle", Cumhurbaşkanı tarafından atanıyor ve devletten maaş alıyorlar. Devlet, ibadet yerlerinin bakım ve onarımını da üstlenmiş durumda. Bunların kontrolü ise kiliseye ait. Bu üç vilayette devletin laik eğitimi örgütleme gibi bir görevi yok, aksine bu vilayetlerde devletçe "tanınan" dinlere belli ayrıcalıklar veriyor. Bölgedeki okullar, temel dini inançların lehinde hareket etmek zorunda. 1974'ten beri haftada bir saat okullarda din eğitimi verilmesi zorunlu fakat din ve vicdan özgürlüğü gereği, anne ve babanın isteği üzerine çocuklar din eğitiminden muaf tutulabiliyorlar. Buradaki ortaöğretime dini denemez, ama Fransa'dakinin aksine, devlet tarafından desteklenen bir din eğitimi içerdiği de açık. Yüksek eğitimde ise Katolik bir İlahiyat Fakültesi ile Strasbourg Üniversitesi'ne bağlı bir Protestan İlahiyat Fakültesi bugün de faaliyetine devam ediyor.

Müslümanlar açısından bakıldığında, İslam'ın bölgede tanınan bu dört dine dahil edilmemesi bir eleştiri konusudur. Burada görüldüğü gibi, bölge nüfusunun yüzde 3'üne denk geldiği ve Fransa'da son derece baskın bir nüfusu oluşturduğu halde İslam resmi olarak tanınan bir din değildir. Bunun için bu vilayetlerdeki Müslümanlar, devletçe "resmen" tanınan dinlere verilen ayrıcalıklardan da yararlanamıyorlar. (<http://en.wikipedia.org/wiki/Alsace-Moselle>)

Hollanda

Giderek Fransız laikliğine yaklaşan bir tutum sergileyen Hollanda'da dini bakımdan çoğulcu ve hoşgörülü bir ortam hakim. Hiçbir dini grubun tam olarak hâkimiyet kuramadığı Hollanda toplumunda Katolikler ve Protestanlar belirgin iki grup olarak yeniden karşımıza çıkıyor. Hollanda toplumunda yüzde 31 Katolik, yüzde 21 Protestan, yüzde 4.4 Müslüman, yüzde 3.6 diğer dinlere mensup ve yüzde 40 da bağımsız bulunuyor. (<http://www.cia.gov/search?NS-search-page=results>) İstatistiklere yansımaya da Hollanda'da Yahudi nüfus önem taşıyor. Ülkede 1939'a kadar büyük sayıda olan Yahudi cemaatinin Naziler tarafından kırılmasıyla bugün Hollanda'da ancak 10-15 bin arası Yahudi kaldı.

Hollanda'da bir dine inanmayanların bu kadar yüksek bir orana sahip olması ve toplumda baskın bir dinin olmaması aslında tesadüf değil. Hollanda tarihine bakıldığında, 17. ve 18. yüzyıllarda hiçbir dinin burada tam olarak egemen olamadığını görürüz. Ancak 16. ve 17. yüzyıllarda Katolik İspanya'yla bölgedeki Protestanlar arasında yapılan kanlı din savaşları ancak 80 yıl sonra yapılan "din barışı" ile sona erebildi. İki mezhep arasında yapılan ittifaklar, dini hoşgörü ve dini çoğulculuk (pluralizm) geleneklerinin yerleşmesinde etkili oldu. Fransız işgalinin etkisiyle şekillenen 1798 Anayasası, kanun önünde bütün

dinlerin eşit olduğunu ve devletle kilisenin birbirinden ayrıldığını ilan eden ilk anayasadır. Din kurumlarının kamusal hayatla ilişkisi 20. yüzyıl başlarında gruplar için bir içe kapanma süreci oldu. Birbiriyle ilişkisiz ama kendi içlerinde bağları son derece kuvvetli dini ve ideolojik gruplaşmaların toplumsal hayatta belirleyici bir rolü vardı. Fakat 1960larla beraber Katolik, Protestan ve sosyalist grupların kaynaşması ve aralarındaki katı engelleri kaldırmaları ülkedeki sekülerizasyon sürecinin hızlanmasını ve daha geçişken bir toplumsal yapı oluşmasını sağladı.* Bugün bakıldığında, ülkede en etkili siyasi baskı grupları Sosyalist ve Katolik sendikalardan oluşan Hollanda Federasyonu Sendika Hareketi ve Protestan Sendikası ile Katolik ve Protestan İşverenler Derneği Federasyonu ve Kilise Barış Konseyi'nin başı çektikleri gruplardır. (<http://www.cia.gov/search?NS-search-page=results>)

Hollanda Anayasası'nda dinle ilgili maddelerin ve düzenlemelerin diğer Avrupa ülkelerinin anayasalarına oranla çok az olması dikkat çekiyor. Hollanda Anayasası'nda dinlerin özgürlüğü garanti altına alınmıştır. Anayasanın birinci maddesine göre “din ve inanca yönelik ayrımcılık yasaklanmıştır”. Devlet hiçbir dini veya ideolojik örgütün iç işlerine müdahale etme hakkına sahip değildir. Anayasanın 6. maddesine göre ise, bir kimse kanuni sorumluluklara zarar vermeyecek şekilde inancını ya da dini görüşünü özgürce ifade edebilir.

Almanya ve İtalya'dan farklı olarak Hollanda'da devletin toplayarak dini cemaatlere dağıttığı bir kilise vergisi bulunmuyor ancak, anne babalar, çocuklarının doğumunda dini inançlarına bağlı sosyal servislere geleneksel para yardımı yapıyorlar.

Bugün dini ve dini olmayan örgütler arasında devletin yardımları çerçevesinde tam yardım eşitliğini sağlamak mümkün değil. Hollanda devletinin eğilimi dinlere doğrudan para yardımı yapmak değil, herkese açık olması şartıyla dini faaliyetleri ücretlendirmek yönündedir. Hollanda 30 seneden beri kilisenin çöküşüne tanıklık ediyor. Bunun başlıca nedeninin, Hollanda kiliselerini “normalleştirmek” için 1970'ten beri atanan yeni papazların halkı kiliseden soğutması olduğu ileri sürülüyor. Katoliklere göre daha az olsa da, Protestanlar da bu süre içinde gerilemişlerdir.

Eğitim sistemi açısından bakıldığında, Hollanda'da dört tip okuldan söz edebiliriz: Devlet, Özel Katolik, Protestan ve dini olmayan özel okullar. 1965'te çocukları için dini okulları seçen velilerin sayısı yüzde 55 iken 1990'da yüzde 38'e düşmüştür. Bir kiliseye bağımlı olanların sayısının giderek azaldığı bir toplum olan Hollanda'da neden anne babaların hâlâ çocuklarını dini okullara gönderdikleri kafa karıştıran bir soru olsa da, yapılan anketler bu tercihin dini inançla pek alakası olmadığını gösteriyor. Çünkü Hollanda'daki din okullarının eğitim kalitesinin devlet okullarının pek çoğundan daha yüksek olduğu kabul edilmektedir. (Bauberot, 2003, s.155)

Müslümanlara baktığımızda, Türk veya Fas kökenli 500 bin nüfuslu Müslümanların ülkedeki dördüncü dini grubu oluşturduğunu görürüz. Müslüman okullar, anayasanın garanti ettiği dini inançlara göre eğitim hürriyetine sahipler. Ancak ülkedeki Müslümanların artan talepleri, toplumsal değerlere entegre olmalarını tehdit ettiği gerekçesiyle resmi mercilerde ve kiliselerde endişe yaratıyor.

Yunanistan

Yunanistan'ın diğer Batı-Avrupa ülkelerinden farklı şekilde kurumsallaşmış din-devlet ilişkisi onu bu ülkelerden ayrı tutmaktadır. Halkın büyük bir çoğunluğunun Ortodoks olduğu toplumda dinin bireysel boyutlarda geliştiğini görüyoruz. Gelenekle modern arasında çelişkili bir yol izleyen Yunanistan aslında Ortodoks bir Doğu Avrupa ülkesi özelliği gösteriyor. Yunan halkının yüzde 0.5'i Katolik, yüzde 0.2'si * Öyle ki, Katolikler Katolik okuluna gider, Katoliklerden alışveriş yapar, dini içerden evlenme (endogami) yapar vs. Sadece her grubun (Katolikler, Protestanlar ve sosyalistler) elitleri kendi aralarında ilişki kurarlar. (ibid., s.152)

Protestan, yüzde 0.05'i Yahudi, yüzde 1.3ü Müslüman ve yüzde 96'sı Ortodoks'tur. (Bauberot, 2003, s.117)

Ortodoksluk tarih boyunca Yunanlıların milli kimliklerini korumalarının önemli bir aracı oldu. Osmanlı hâkimiyetinde kaldıkları süre boyunca kimliklerini, gelenek ve göreneklerini kaybederek asimile olma korkusu Yunanlıların Ortodoksluğa sıkıca bağlanmalarının nedeniydi. 1829'da Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlık elde edinceye kadar geleneksel Yunan ulus milliyetçiliği Ortodokslukla özdeş kullanılıyordu. Yunanlıların bağımsız bir ulus devlet kurmalarının ardından bugün de bu duyguların toplumda güçlü bir etkisi olduğunu görüyoruz.

Yunanistan Anayasası inanç özgürlüğünü garantiye alır, fakat burada laik şekilde bir kilise-devlet ayrılığı görülmez. Aksine, Ortodoks Kilisesi Anayasada Yunan devletinin resmi "egemen" ve "üstün" dini olarak tanınır. Yunanistan'da güçlü toplumsal etkiye sahip kilise, devletin bir bölümü gibi görülür. Yunan devletinin resmi olarak Eğitim ve Din Bakanlığı adı altında bir bakanlığa sahip olması kilise-devlet ilişkilerinin içiçeliğini bize gösterir.

Yunan Ortodoks Kilisesi'nin devletle ilişkisi Anayasanın 3. Maddesinde yer almaktadır. Buna göre;

- a) Yunan-Ortodoks dogması hakim dindir,
- b) Yunan Kilisesi, Fener Ekümenik Patrikliği ve diğer bütün Ortodoks kiliseleri ile doktrinel olarak ayrılamaz bir bütündür,
- c) Kilise kendi kendisini yönetir. Eğitim ve Din Bakanlığı'nın yönlendirmesiyle hükümet tarafından bazı mali yardımlar da sağlanır. Buraya ayırdığı bütçeyle devlet, din adamlarının maaşlarını öder, onlara din eğitimi imkânı sağlar ve Ortodoks kilise binalarını korur.

(http://www.forum18/Archive.php?article_id=321.)

Kilisenin çeşitli örgütleri kamu hukukunun tüzel kişisi statüsüne sahiptir. Bunların yanında devletle kilise bir çok sosyal konuda ortak çalışma yürütürler. Örneğin, mecburi olan Yunan gençlik Ortodoks eğitimi bunlardan birisidir. (Bauberot, s. 115; Argyriou, 1992).

Yunanistan'ın yakın tarihinde devletin kilisenin içişlerine müdahalesi geriye dönüktür. Bu durum iki kurum arasındaki (kilise ve devlet) dengenin güvensizliğini gösteriyor. Bu güvensizlikten olacak ki, Yunanlılar bir yandan kilisenin yanlışlıklarını ve yetersizliklerini eleştirirken, diğer yandan onu kimliklerini oluşturan bir parça olarak kabul ederler.

Yunanistan'da Ortodoks olmayan düşüncelerin yayılması ülke geleneği açısından tehlikeli görülüyor. Bu da azınlık gruplara din hürriyeti tanındığı halde dini düşüncelerin rekabetine ve serbest bir şekilde yayılmasına izin vermiyor. Kilisenin, rahatsız edildiğini hissettiği durumlarda, devletten kendini korumayı isteme hakkı var ve "sapık" olarak nitelediği fikirlere karşı önlem alabilme hakkına da sahip. Neredeyse tekelci olan bu hak, çeşitli uluslararası örgütlerde Yunanistan'ın sık sık eleştirilmesine ve din hürriyetine saygı göstermediği gerekçesiyle kınanmasına neden oluyor.

(http://www.forum18/Archive.php?article_id=321.)

Şunu da belirtmek gerekir ki, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce "kınama" kararı verilen Yunanistan, Anayasasında din değiştirmenin (proselytism) yasak olduğu tek Avrupa Birliği ülkesi. Ülkedeki dini azınlıklar, toplu ibadet etme özgürlüğünden yoksun olmalarının yanı sıra, mahkeme önünde temsil hakkına da sahip değiller. Bununla birlikte, hükümetin ve Ortodoks Kilisesi'nin izni olmaksızın toplu ibadet eden dini cemaatler hakkında polisin soruşturma açma hakkı var.

Bu çerçevede, ülkede yaşayan 130 bin Müslümanın toplu ibadet hakları da kısıtlı kalmış. Özellikle Batı Trakya'da yaşayan Müslüman Türklerin sınırlı hakları, son dönemdeki iyileşmeyle beraber, bugün hâlâ

* Nisan 1993'te yapılan oylamada, Avrupa'nın direktifleri doğrultusunda, nüfus cüzdanlarında dinin belirtilmesini şart koşan yürürlükteki yasayı iyileştirmek için sunulan kanun taslağı hem iktidar partisi hem de muhalefetteki sol partiler tarafından parlamentoda reddedilmiştir. (Bauberot, s.121)

tartışılmaya devam eden çetrefilli bir konudur. Buradaki Müslüman halka Yunan hükümetinin “Müslüman” yerine “Türk” demeyi tercih etmesi, bazı çevrelere göre, bir anlamda “tehlikeli” olabilecek bu konudan uzak durmaya çalışması olarak yorumlanıyor.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’nın raporu ülkedeki Müslüman topluluğa kendi kurumsal ve hiyerarşik yapıları içinde örgütlenme hakkının bir an önce verilmesini talep ediyor. Buna göre, “Müslümanların diğer ilişkili AGİT ülkelerinde taahhüt edildiği gibi serbestçe müftülerini seçebilme, din adamlarını atayabilme veya değiştirebilme haklarına saygı gösterilmelidir.” Aynı rapora göre, Müslümanlar şu an yoksun oldukları toplu ibadet ve toplantı yerlerine de sahip olmalılar. Bu anlamda Müslümanların ve diğer dinlere mensup azınlıkların ikinci sınıf vatandaş statüsüne indirgenerek temel ibadet haklarından yoksun olmaları Yunanistan’ın başını uluslararası çevrelerle derde sokmaya devam edecek görünüyor.

İtalya

Vatikan’daki Papalık kurumunun etkisi kuşkusuz İtalya’yı Katolik Kilisenin en güçlü olduğu ülke yapıyor. İtalyan halkının yüzde 96’si Katolik olmasına rağmen Protestan ve Yahudi cemaatleri de burada varlıklarını sürdürüyorlar. Müslüman cemaat ise hızla artan nüfusuyla İtalya’da etkisini arttırıyor. ()

(<http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/it.html>)

1984’te İtalyan devleti ile Vatikan arasında imzalanan “yeni konkordato” Katolikliğin devlet dini olmasına son vermişti. Fakat Katolik Kilise ile İtalya devleti “insanın ve ülkenin ilerlemesi için” ittifak yapacaklarını söyleyerek fiili olarak bu ayrılığın önünü kestiler. Böylece gerek devlet gerekse kilise, “Katoliklik prensiplerinin İtalya halkının tarihi mirasının bir parçası olduğunda” hemfikir olmuş oldu. Aslında bu “yeni” konkordato pek de yeni bir uygulama öngörmüyordu. Sadece 1929’da faşist rejim ile kilise arasında yapılan Latran anlaşmalarının yeniden düzenlenmiş haliydi. Bu anlaşmalarla Vatikan bağımsız bir devlet haline getirilmiş ve Papanın Katolikliğin devlet dini olarak ilan edildiği İtalya devletini tanıması sağlanmıştı. (Bauberot, 2003, s.133-135) Bunun sonucunda, mümkün olan her yerde Katolik kilisesinin kurumsal pozisyonlarının bugün de korunduğunu görüyoruz.

İtalya’da çok güçlü bir toplumsal etkiye sahip olmasına rağmen Katoliklik anayasal olarak belirtilmiyor. Aksine, İtalyan Anayasası’nın 3. Maddesi dini ayırım yapılmaksızın herkesin kanun önünde eşit haklara sahip olduğunu ifade ediyor. 8. Maddede ise “İtalyan hukukuna aykırı olmayacak şekilde Katoliklik dışındaki diğer bütün mezheplerin kendi örgütlenmelerini kurmakta özgür” oldukları belirtiliyor. Bunların devletle ilişkisi ise örgüt temsilcileriyle yapılan anlaşmalar esasında hazırlanan kanunlarla düzenleniyor. İtalyan Anayasası’nın dini özgürlükleri düzenleyen 19. maddesinde ise bütün dini cemaatlerin kendi inançları doğrultusunda bireysel ya da kurumsal olarak ibadet edebilecekleri ifade edilmekte. Cemaatler, özel ve kamusal alanda dinlerini yayabilir, ahlaka aykırı olmamak şartıyla dinlerinin gerektirdiği törenleri serbestçe yapabilirler.

Anayasada bu kadar özgürlükçü bir yapı öngörüldüğü halde, halkın yüzde 96’sının Katolik olması pratikte bunu engelleyebiliyor. Bu baskın ideolojinin diğer toplulukları dışlaması ihtimali İtalyan devletini sadece Roma’yla değil başka mezheplerle de birbirinden farklı anlaşmalar yapmaya götürmüştü. Ancak bu anlaşmalar farklı cemaatler için farklı haklar tanınmasını sağlıyor. Örneğin Katolik Kiliseler, Yedinci Gün Adventistleri, Yehova Şahitleri, Tanrının Meclisleri için geçerli olan bir sisteme göre, vatandaşlar, gelir vergilerinin yüzde 0.8’ini istedikleri veya devletin istediği bir mezhebe verebiliyorlar. Bunun yanında, vergi yükümlüleri, kiliseye yaptıkları bağışların miktarı kadar vergilerini düşürebildikleri için kiliselerin mali desteğinin önemli ölçüde işverenler tarafından karşılandığı tahmin ediliyor. Ya da örneğin, Protestan

Vodularla yapılan anlaşmalarla, bu mezhebin yaptığı dini evlilikler resmi nikah olarak kabul ediliyor. İtalya'da Katolik dini nikahları da resmi nikah statüsünde kabul görüyor, bunun için ikisini birden yaptırmak mecburiyeti yok.

İtalya'da Katoliklik inancının bu kadar köklü ve yaygın bir gelenek halinde toplumsal hayatta yer bulması sonucu, bütün Avrupa'da çok daha önce kabul edilen boşanma ve kürtaj hakları İtalya'da ancak 1974'te yapılan bir referandumla Anayasal hak olarak resmen kabul edilebildi.

ni eğitim yapmayı sürdürüyor. Devletin bu tarz toplumsal konularda kilisenin gölgesi altında kalmasının ve yeterince kararlı bir tavır ortaya koyamamasının "İtalya'daki kültür ve medeniyet politikası ile ulusal birlik duygusunun zayıflığından" kaynaklandığı öne sürülüyor. (ibid, s.135)

İtalya'da yaşayan Müslümanların durumuna baktığımızda ülke nüfusunun yüzde 2.4'üne denk gelen yaklaşık 1 milyon 380 bin Müslüman aslında azımsanamayacak bir sayı oluşturduklarını görüyoruz. (http://www.factbook.net/muslim_pop.php) Ülkede artmaya devam eden Müslüman nüfus kamu alanında etkili bir sese dönüşmeye başladığının sinyallerini veriyor. Örneğin 2003 yılının Ocak ayında Roma'da bir ilkokul sınıfında duvara asılı haç işareti sınıftaki bir Müslüman öğrencinin ailesinin tepkisi sonucu İtalyan mahkemesine dava edildi. Davayı açan ve aynı zamanda şehirdeki bir Müslüman grubun da lideri olan Adel Smith İtalyan Anayasası'ndaki "dini ayrımcılık yapılamayacağı" yönündeki yasağı öne sürerek davayı kazandı. Bu karar Katolik Kilisesi'nin şiddetle karşı çıkmasına rağmen bozulmadı ve okuldaki haç işareti davanın sonuçlanmasının hemen ertesinde kaldırıldı.

(<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3215445.stm>)

Bu örnekle hem ülkedeki Müslümanların kamu alanında artan etkisini hem de İtalyan hükümetinin Kilise karşısında daha cesaretli ve bağımsız davranmaya başlamasının işaretlerini görmek de mümkündür.

Danimarka

İtalya'daki Katolik egemenliğinin yerini Protestanlığa bıraktığı Danimarka'da, 4 milyon 600 binlik bir nüfusla halkın yüzde 95'i Lutherci Protestanlık mezhebine mensuptur. 5 milyon 400 bin nüfusu olan ülkenin yüzde 3'ünü diğer Protestanlar ve Katolikler, yüzde 2'sini ise Müslümanlar oluşturuyor. (<http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/da.html>)

(http://www.religioscope.com/notes/2002/069_lutherans.htm).

Lutherci Protestanlığın Danimarka'da bu kadar yaygın bir din olması aslında 16. yüzyıla denk geliyor. Bu dönemde Kilisenin yerleşik Katolik dinden saparak yeniden örgütlenmesiyle Lutherci Kilise bir devlet kilisesi oldu. Böylece hem politik güçlerini hem de mal varlıklarının bir kısmını kaybeden piskoposlar da devlet memuru olup burjuva ve köylüler arasında örgütlenmeye başladılar. Kilisenin malvarlıkları ve eski ibadet yerleri ise sekülerleştirilerek devlet işlerinde kullanıldı. 16. yüzyıl Danimarkası'ndaki sistem, ikili hükümlerlik (deux regnes) denilen Lutherci doktrin üstüne kuruluydu. Buna göre, "laik Hıristiyan" bir yargıç dünya işlerini ve insani bir kurum olarak kiliseyi ilgilendiren işleri yapıyordu. Bunun sonucunda, dönemin bir karakteristiği olarak "laik kafalı" kiliseler ortaya çıktı. (Bauberot, 2003, s.73-75). 17. ve 18. yüzyıllardaki modernizasyon sürecinde ise dinin kişiselleşmesiyle beraber, tek resmi din Lutherci Protestanlık olarak tanındı. 19. yüzyılda ise birbirine zıt iki akımın Danimarka'da çekişme yaşadığına tanık oluyoruz. Bunlardan ilki devletle kiliseyi birbirinden ayırmaya yöneliktir. İkincisiyse, devletin kilise üzerindeki etkinliğini artırmayı hedefler. Bu ikinci akımı savunanlara göre, devlet hem dini çoğulculuğu sağlayacak, hem papaz sınıfına karşı Hıristiyan bireylerin haklarını savunacak, hem de kilise karşısında her papazın hakkını koruyacak bir kurum olacaktır. Lutherci Kilise milli kilise unvanını almasıyla beraber

sürekli mali yardım almaya başladı. Yine bu dönemde, devlet parlamentosunda onaylanan yasalarca kiliselerin demokratikleştirilmesi sürecinin de başladı. Bu süreçle beraber kiliselerde demokratik seçimler yapıldı ve kilise meclislerinin etkinliği artırıldı.

Danimarka, kilise-devlet ilişkileri yönünden Fransa'dan tamamen farklı ve hatta ona zıt bir modelle karşımıza çıkıyor. Çünkü burada kiliselere yapılan devlet müdahalesi bizzat kilise tarafından istenmiş ve "kilisenin laik isteği" adı altında gerçekleşmiştir. (ibid, s.78)

Bugün Lutherci Kilise, Danimarkalı kimliğinin bir sembolü olarak korunuyor. Ancak bu sadece sembolik bir unvan değil. Anayasal olarak da Krallığın ve devletin dini Lutherci Protestanlıktır. Danimarka Anayasası'nın 6. Maddesine göre "Kral Lutherci Kilisenin bir üyesidir." Anayasaya göre Lutherci Kilise Danimarka Ulusal Kilisesi ya da "Halkın Kilisesi" olarak kabul ediliyor. Böylece ülkedeki en güçlü dini kurum olan Lutherci Kilise'nin anayasal bir güvenceye sahip olduğunu söylemek gerekiyor. Resmi olarak bakıldığında Danimarka halkının yüzde 90'ını bir arada tutan kilisenin 10 piskoposu (ya da kilise müfettişi) var ve merkezi gücünü Kral adına hareket eden Kilise İşleri Bakanlığı'ndan alıyor. İçişlerin düzenlenmesinde ilahiyat profesörleri ve piskoposlara danışan Bakan, bir konsensüs ortaya çıkmazsa bu görüşleri takip etmek zorunda değil. Devlet işleriyle kilisenin birbiriyle bu kadar dirsek teması halinde olmasına karşın Anayasa'da din özgürlüğü garanti altına alınmış durumda. Böylece, Kral ve Kraliçe dışında hiç kimse Ulusal Kilisenin bir üyesi olmaya zorlanamıyor. Kilise-devlet ilişkisinin yakınlığını başka pek çok örnekle göstermek mümkün. Örneğin dini konularla ilgili yasaların parlamentoda onaylanmasında, "kilise vergilerini" devletin toplamasında ya da medeni nikahın dini nikaha denk görülmesinde de bu ilişki açıkça kendini gösteriyor.

Protestanlıktan başka Danimarka devletinin tanıdığı bazı küçük cemaatler de var, ama bunlar işlerini devlet yardımı olmaksızın yürütmek zorundalar. Ancak bütün dernekler eğitim, kültür ve eğlence için devlet yardımı alma hakkına sahipler. Danimarka'da resmi izin olmaksızın da dernek kurulabiliyor. Kiliselerdeki Protestan papazların görevi sadece işlevseldir. Ancak sonuçta her papazın ve her kilise çevresinin büyük bir özerkliği vardır. Papazlar kiliseden bağımsız şekilde üniversitelerin İlahiyat Fakültelerinde eğitim görüyorlar. Devlet, kamu eğitiminde öğrenciye dini eğitim veriyor ve bu eğitim öğrencinin tahsil hayatı boyunca devam ediyor. Fakat üniversitelerdeki ilahiyat eğitimi de dahil olmak üzere Danimarka'da eğitim ve öğretim sistemi, dinine bakılmaksızın herkese açık. Danimarka'da bugün Hıristiyanlıktan sonra ikinci büyük din İslam olmakla beraber 5.3 milyonluk ülke nüfusunun yaklaşık 200 binini Müslümanlar oluşturuyor. Bu sayı toplumun yüzde 2-3'üne karşılık geliyor. Ancak buradaki Müslüman cemaatler, Hıristiyanlardan ve Yahudilerden farklı olarak, anayasal statüye sahip değiller. Diğer iki grup Danimarka Anayasasında "dini cemaatler" olarak resmen tanınırken İslam bunların arasında yer almıyor. Bunun için Müslüman cemaatler daha çok dernek örgütlenmeleri olarak kendilerini ifade etmeye çalışıyorlar. Örneğin şu an Danimarka'da resmi olarak cami bulunmuyor. Genelde cami işlevi görebilecek toplu ibadet alanları kiralanarak bu ihtiyaç gideriliyor, ancak bunun için de Müslüman cemaatlerin Danimarkaca bir isim altında dernek olarak başvurmaları gerekiyor.

ABD

Protestanlığın hakim mezhep olduğu ABD'de yüzde 52'si Protestan ve yüzde 25'i Katolik olmak üzere toplumun yüzde 77'si (160 milyon) Hıristiyanlardan oluşuyor. Yüzde 14 ile ikinci büyük yüzde ise bir dine bağlı olmayanlara ait. Müslümanlar konusunda verilen rakamlar birbiriyle çelişse de son yapılan araştırmalar 5 milyonu aşan bir nüfusla Müslüman topluluğun Amerika'nın yüzde 3'üne yaklaştığını

gösteriyor. Yahudiler ise yüzde 2'lik bir orana sahip. Bunlardan başka Budizm, Hinduizm, Bahailik gibi dinler de Amerikan toplumunda artan cemaat sayılarıyla yer alıyorlar

.(http://www.adherents.com/rel_USA.html#religions) (http://www.usatoday.com/news/religion/2004-07-20-religion-majority_x.htm)

Amerika'nın ilk Anayasasının hazırlanışında (1776) Britanya'nın kiliseyle iç içe geçmiş ilahi krallığının büyük etkisi olmuştu. İngiltere Krallığı'ndan bağımsızlığını elde etme mücadelesi veren Amerika'daki İngiliz kolonileri kurdukları federal yapıda krallığa tepki olarak başkanlık kurumunu son derece etkisiz, hatta neredeyse sembolik bir kurum olarak kabul etmişler ve bu başkan altında oluşacak bir din devletinden kaçınmaya özen göstermişlerdi. (<http://lcweb.loc.gov/exhibits/religion/rel03.html>) Yeni kıtayı oluşturan toplulukların birçoğu bu dönemde Avrupa'daki dini baskılardan kaçarak kendi inançlarını özgürce yaşayabilecekleri bir yer edinme umuduyla Amerika kıtasında dini çoğulculuğun ve özgürlüğün hayat bulabileceği bir ülke kurmaya çalıştılar. Ancak yine de bu özgürlükçü tutumun yerleşmesi için uzun bir zaman ve sert mücadeleler gerekti.

Anayasaya yapılan İlk Düzenlemede (First Amendment) konuşma, basın ve din özgürlüğü temel haklar olarak yer alır. Anayasanın bu ilk halinde din ve devlet ayrılığı kesin olarak belirtilmiyor. Ancak devletin resmi olarak bir dini benimsemesinin veya desteklemesinin de anayasal düzenlemelerle engellendiğini görüyoruz. Bu düzenlemelerin ilk maddesi “Kongre din tesisine yol açacak bir yasa koymayacaktır” derken, bu cümleyi tamamlayan 14. düzeltme “Kongre dinin özgürce yaşanmasını yasaklayan hiç bir yasa koymayacaktır,” diyor. <http://www.usembassy.de/usa/etexts/factover/ch8.htm>. Böylece ilk cümleyle kilise ve devlet arasında bir “duvar” örülerek ikisi fiili olarak ayrılıyor; ikinci cümleyle de devletin bir din grubuna müdahale etmesi engellenmiş oluyor. Ancak kilise ile devlet arasında dikildiği öne sürülen bu duvarın yüksekliğinin ne olacağı meselesi Amerikan toplumunda hâlâ tartışılan bir konu olmaya devam ediyor. (Adenauer, 2003, s. 41)

Devlet-kilise ilişkilerini betimlemede kullanılan bu duvar metaforunun pratikteki bir örneğini geçen yıllarda çıkarılan “hayırsever seçimi” ya da “inanç temelli inisiyatif” denen kanunla örneklemek mümkün. Kiliseler bu kanundan önce hükümetle işbirliği içinde vatandaşlara sosyal yardım yapıyordu. Yeni düzenlemeyle ise kiliseler yine devletin aracı kurumları olacak, ama barınak sağlama, ihtiyacı olanlara bakma, uyuşturucuyla mücadele ve iş arama gibi sosyal konularda yardım ettikleri kişilere devletten bağımsız bir şekilde kendi dini inançlarını aktarabilecekler. http://www.elca.org/jle/alc/alc.church_state.html Bunun tersi ABD Başkanı Bush'un savunduğu bir ilişki anlayışını getiriyor. O da, sosyal konularda devletin kiliseye para yardımı yapması. Ancak bu sefer de kilisenin devletin parasıyla inanç aktarma problemi tartışma konusu oluyor. Dolayısıyla Amerika'da devlet ve kiliseler arasındaki duvarın yüksekliği pek öyle kolay çözülebilecek bir iş gibi görünmüyor.

Duvar bir yana, Amerika'da Hıristiyan değerlerin resmi devlet faaliyetleri arasında güçlü bir şekilde yer aldığını görmek de mümkün. Örneğin resmi toplantılarda ve törenlerde dualar okunması, devletin çıkardığı paralarda “Tanrıya Güveniyoruz” yazması veya mahkemelerde sağ elini kaldırarak İncil'in üzerine yemin eden insanların aşına olduğumuz görüntüleri Hıristiyanlığın devlet işlerindeki rolünü göstermesi bakımından önemli. Buna rağmen Amerika'da devlet din özgürlüklerinin en büyük garantörü olarak görülüyor. Ancak din özgürlüklerinde istisnai olarak kısıtlamaya da gidilebiliyor. Bu durumlar için mahkemeler eyaletlere dini uygulamalara müdahale etme hakkı tanıyorlar. Örneğin bir baba ölümcül hastalığa yakalanan çocuğuna dini nedenlerle ilaç vermiyorsa devletin buna müdahale hakkı doğuyor ve aileler mahkemenin kararlarına uymak zorunda kalıyorlar. Ancak Amerika'da eyalet mahkemelerinin aldığı kararlar Yüksek Mahkeme'de temyize gidebiliyor. Bu nedenle dini uygulamalarla alınan yerel karakterli pek çok karar

yukarıda değindiğimiz İlk Düzenlemelerde yer alan cümleler çerçevesinde değiştirilebiliyor. Örneğin Amerika’da bir dini cemaat olan Amishlerin çocuklarını okutmasıyla ilgili Wisconsin eyalet mahkemesinin verdiği “aileleri çocuklarını okula göndermeye zorlama” kararı Yüksek Mahkeme’de reddedilebilmişti. Çünkü anayasaya göre dini uygulama özgürlüğüne müdahale edilemez ve dolayısıyla Amishler çocuklarını okula göndermeye zorlanamazlar.

Benzer bir dava, okullarda evrim teorisinin yanında Yaratılış’ın da okutulmasını isteyen Louisiana Hıristiyanlarıyla 1987’de Yüksek Mahkeme’nin gündemine geldi. Mahkeme bunun okul müfredatlarına girmesi önerisini, “devletin bir din tesis edemeyeceği” yönündeki anayasa hükmüyle çeliştiğini öne sürerek reddetti. (ibid, s.41) Bu konu hâlâ tartışılmaya devam ediliyor.

Din özgürlükleri Anayasanın iki cümlesine sıkı sıkıya bağlı olsa da dindarlık seviyesi oldukça yüksek görünen ABD’de Hıristiyanlık değerlerinin ve kilise cemaatlerinin toplumsal olaylar karşısındaki tepkisinin önemli bir belirleyen olduğunu da unutmamak gerekiyor. Bu konuda özellikle kadınların kürtaj hakkı üzerine yapılan uzun mücadeleler ve tartışmalar ülke gündemini hâlâ meşgul ediyor. Amerika’da kürtajın yasal bir “seçim hakkı” olarak kabul edilmesi 1973’teki *Roe v. Wade* davasında Yüksek Mahkeme’nin din özgürlüğünü de kapsayan 14. düzenlemedeki temel hakları öne sürerek verdiği karar sonrası oldu. Ancak o dönemde de Hıristiyan gurupların büyük tepkisini çeken bu karar bugün de hararetli tartışmalarla Amerikan politikasında etkili oluyor. Örneğin Demokrat Parti’den başkan aday John Kerry’nin Amerika Başkanı Bush’a karşı yürüttüğü kampanyanın önemli gündem maddelerinden olan kadınların “seçim önceliği” (kürtaj hakkı) Kerry’e kadın seçmenlerin oylarını kazandırmada önemli bir rol oynuyor. Hıristiyan gurupların yorumları ve kürtaja karşı “yaşam önceliği” propagandaları ise Cumhuriyetçilerin politikasında mihenk taşı olmayı sürdürüyor. Bu bağlamda dini cemaatlerin siyasette boy gösteren iki partinin seçmen kitlelerini tanımlamalarında ve bunun üzerinden politika üretmelerinde, son kertede Amerika’daki politik tablonun şekillenmesinde, belirleyici olduğunu söylemek mümkün. Amerikan eğitim sisteminde de Hıristiyanlığın etkisi yadsınamayacak kadar çok. Devlet okullarında çocuklara okutulan “sadakat yemini”, “ABD’nin bayrağına sadık kalacağına, ...cumhuriyete, tek millete, Tanrı altında herkese özgürlük ve adaletle bağlı kalacağına ant içme”yi içeriyor. Bu örnekte, Kaliforniya mahkemesinin sadakat yeminindeki “Tanrı altında” ifadesini anayasaya aykırı bulması laiklerin eğitim sistemine yönelik sekülerleştirme çabasının meyveleri olarak görülebilir. Ancak bu çeşit dini hassasiyete sahip kararlarda laiklerin çabaları kadar Amerika’daki Katolikler ve Protestanlar arasında yaşanan rekabetin de etkili olduğunu söylemek gerekiyor. Okullarına devlet desteği isteyen Katolikler’e karşı onların ortaokul ve lise seviyesinde ruhban okulu açmasını istemeyen Protestanların din-devlet ayrılığı ilkesine yaptığı vurgu kilisenin eğitimdeki potansiyel etkinliğini azaltıyor. (ibid., s. 43) Eyaletlerin anayasalarındaki devletin veya yerel yönetimlerin din okullarına destek olamayacağı ifadesinin yanı sıra devlet okullarında çocukların duaya zorlanamayacağına ilişkin kısa süre önce Yüksek Mahkeme’nin aldığı karar bu iki etkeni (laiklerin çabası ve Protestan-Katolik rekabeti) işlevli kılıyor. (<http://usinfo.state.gov/usa/infousa/facts/factover/ch8.htm>)

Cumhuriyetçi Parti’de nüfuz kazanan Hıristiyan gurupların baskısı eğitim konusunda da daha uzun tartışmaların yaşanacağına işaret ediyor.

ABD’de Müslümanlar hızla artan bir nüfusa sahip. Buradaki 5 milyondan fazla Müslüman’ın çoğu Afro-Amerikan kökenli. Onları güneyden gelen Asyalılar ve Araplar, İranlılar ve Türkler takip ediyor. Son yapılan araştırmalara göre Amerika’da toplam bin 209 cami bulunuyor.

(<http://usinfo.state.gov/products/pubs/muslimlife/>) Bunun dışında Müslümanlara ait birçok okul, kadın örgütü, gençlik gurupları ile sivil örgütlenmeler aktif olarak kamusal alandaki yerlerini alıyorlar. Bunların

finansı gönüllü bağışlarıyla sağlanıyor.

11 Eylül sonrası ABD'deki Müslüman toplulukların yoğun bir baskı politikasıyla karşı karşıya kaldıklarını söylemek mümkün. Buna karşı politika yürütebilecek olan eski Müslüman örgütlerinden Kuzey Amerika Müslüman Topluluğu ise şu an etkisini yitirmiş durumda. Oysa 1990'lı yılların başında bu örgüt 3 milyon üyesiyle Episkopos Kilisesi'nden daha güçlü konumdaydı. (Haddad, 1991, 40). 'li, 60'lı ve 70'li yıllarda etkin rol oynayan uluslararası bir örgüt niteliğindeki Amerika ve Kanada İslam Dernekleri Federasyonu, Müslüman Öğrenciler Birliği, daha ulusal ve popüler bir göçmen kitlesi desteğini arkasına alan Kuzey Amerika İslam Toplumu, Ulusal İmamlar Konseyini de içinde barındıran Amerikan Müslüman Misyonu gibi daha pek çok örgüt gelişen siyasi süreçte yapılarını yenilemek zorunda kaldı. Bugün ABD'deki Müslümanlar kendilerine toplumda farklı çıkış kapıları arıyorlar.

İngiltere

İngiltere, 60 milyonluk nüfusunun 40 milyonu Anglikan mezhebine bağlı bir Krallık. Toplumun geri kalanı ise farklı dinlerin taraftarlarını barındırıyor. 1.5 milyon Müslüman ülke nüfusunun yüzde 2.5'sini oluşturuyor. Ayrıca Hindular yüzde 1, Sikhler yüzde 0.6 ve Yahudiler de yüzde 0.5'lik bir dilimle toplumda yer alıyorlar. İngiltere'de yaşayanların yüzde 15'i ise bir dine inanmıyor. (<http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/uk.html>)

(<http://www.statistics.gov.uk/cci/nugget.asp?id=395>)

Dini hayatın istatistiki verileri için en son 1951'de sayım yapıldığından doğru yüzdeleri belirlemek zor. Ancak, bu konuda kiliselerin kendi yaptıkları istatistikler bize yardımcı olabilir. İngiltere'de dini aidiyetle ilgili yapılan bir araştırma aşağıdaki dağılımı ortaya çıkarıyor:

Anglikan kilisesi.....	yüzde 55
İskoç kilisesi.....	yüzde 6
Anglikan olmayanlar.....	yüzde 5
Katolikler.....	yüzde 12
Diğerleri.....	yüzde 8
Hiç bir yere bağlı olmayan.....	yüzde 15

İngiltere'deki Birleşik Krallık ve Kuzey İrlanda ayrılığı bu ülkeye has farklı bir model ortaya çıkmasına neden olmuş. İngiltere'de düzenlenen Anglikan Kilisesi'ne karşın İskoçya'da 1690'dan beri Presbiteryen Kilise hakim konumda. Birleşik Krallığa bağlı Galli ve İrlandalıların ise Anglikan Kiliseleri yok. İngiltere'deki Katolik hakimiyetinin 16. yüzyılda I. Elizabeth'in çabalarıyla ortadan kaldırılması sonucu Kraliçe Elizabeth, "kilisenin yüce yöneticisi" sıfatını almıştı ve "egemenlik yüce yöneticinin"di. Kraliçeye ilahi bir anlam ithaf eden bu unvan bugün de İngiltere Kraliçesi tarafından taşınıyor. Ancak bu döneme kadar ülkede hakim mezhep olan Katoliklik 17. yüzyıldaki Püriten hakimiyeti ile sert bir şekilde toplumdan dışlandı. Katoliklerin kamusal alanda yeniden eşit pozisyon elde edene kadar iki yüzyıl daha beklemeleri gerekecekti. 19. yüzyıla gelindiğinde hem Katolikler hem de Yahudiler parlamenter olma hakkını elde ettiler. (Bauberot, s.167-168)

İngiltere'de yazılı anayasa olmadığı için yasal sistemi yerleşmiş gelenek ve görenekler ile birtakım

tüzükler oluşturuyor. Bu sistemde “din özgürlüğü” başlığına oldukça geniş bir yer verildiğini görüyoruz.

Buna göre herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir ve dini ayrımcılık yapılamaz. İnanç sahipleri dinlerinin gereklerini bireysel ya da toplu olarak, kamusal ve özel alanda yerine getirebilirler. Din değiştirme serbest olduğu gibi ateistler de toplumda inançlarını yayabilme hakkına sahipler. Dua etme ya da bir dini öğretme İngiltere’de devletin hiçbir müdahalesiyle karşılaşmıyor. Kilise ve dini topluluklar düşüncelerini yazılı ve sözlü olarak yaymada tamamen özgürler. Bununla birlikte, İngiltere’de nüfus sayımında dinle ilgili bir araştırma yapılamıyor. Dini guruplara dair resmi verilerin 1951’e dayanması da buradan kaynaklanıyor. İngiltere Kilisesi ve İskoç Kilisesi devlet törenleri için “resmi” kiliseler olarak kurulmuşlardır. Fakat bu kiliselerin üyelerinin ülkedeki diğer kiliselerdekilerden bir ayrıcalıkları olmadığını belirtmek gerek.

Bu ülkede kilisenin devlet işlerinde etkili bir kurum olarak ortaya çıkmasını başka pratiklere de dayandırabiliriz. Örneğin Birleşik Krallığın taç giyme töreni dini bir törendir ve Kral tacını Canterbury Başpiskoposunun elinden giyer. Ayrıca Parlatentonun bir alt kanadı olarak hareket eden Lordlar Kamarası’nda 24 Anglikan Piskoposu bulunur. Başka grupların tanınmış dini liderleri de bu kamaraya hayat boyu üye seçilebilirler. İngiltere’de devlet hiçbir dine ve dini kuruma doğrudan yardım etmiyor ancak, bazı binaların bakım ve onarımı için mali destek sağlıyor. Ülkedeki dini örgütler ise “yardım dernekleri” statüsüne sahip oldukları takdirde vergi muafiyetinden faydalanabiliyorlar.

Eğitime geldiğimizde, 1996’da yapılan “Eğitim Kanunu”yla İngiltere’deki okulların bütün kayıtlı öğrencilerine din eğitimi verme zorunluluğu yasallaştı. Böylece, gönüllü yardımlarıyla çalışan okulların ve dini okul statüsüne sahip olanların dışındaki okullarda ortaklaştırılmış bir müfredat çerçevesinde din eğitimi veriliyor. Ama bu müfredatın onu uygulayacak yerel okullarda da kabul edilmesi gerekiyor. Okullardaki din eğitimi zorunluluğuna rağmen aileler çocuklarını bu sınıflardan almayı da tercih edebiliyorlar.

(<http://www.teachernet.gov.uk/teachinginengland/detail.cfm?id=301>)

Bu şekilde, İngiltere’deki din eğitiminin kamu fonlarından gelen parayla bütün okullarda desteklendiğini görüyoruz. Buradaki bazı okullar ise dini mezhepler tarafından destekleniyor. Bu mezhepler okullara çeşitli miktarlarda finansal yardım sağlıyorlar. İngiltere’deki Müslüman okulları da devlet desteği alabiliyorlar. Ancak İngiltere’de devlet fonu olarak faaliyet gösteren Müslüman okullarının öğretmen kadrosunun İngilizlerden mi yoksa Müslümanlardan mı olacağı soru işareti olarak duruyor. ABD’nin 11 Eylül tecrübesinden bir hayli etkilenen İngiltere’de Müslüman cemaatlere yönelik uzun zamandır sergilenen düşmanca davranışlar İngiliz Hükümetinin bu konuda diyalog çabasını gündeme getirdi. Bunun için, 1997’de kurulmuş olan Britanya Müslüman Konseyi İngiliz hükümetinin resmen tanıdığı bir kurum olarak daha da anlam kazanıyor. Çünkü buradaki Müslüman cemaatler sivil hayatta karşılaştıkları dini ayrımcılığa karşı Konsey çatısı altında ortak hareket etmeyi ve işbirliğini öngörüyorlar. Amaç ise İngiltere’de yaşayan Müslümanların siyasete daha aktif şekilde katılımını sağlamak.

(<http://www.mcb.org.uk/home.php>.)

Müslümanların ülkedeki bir başka buluşma noktası ise Britanya Müslüman Derneği. ABD-İngiltere koalisyonunun Irak’ı işgaline karşı aktif faaliyetleriyle tanınan dernek, geçen yıl 2 milyon vatandaşın katıldığı İngiltere’deki yürüyüşte büyük rol oynamıştı. Britanya Müslüman Derneği, bir sivil toplum kuruluşu olarak İngiltere politikasına gösterdiği aktif katılımı dikkat çekiyor.

B) İslam Ülkeleri

İran

İran’da nüfusun yüzde 89’ını oluşturan Müslüman Şii’lere karşı yüzde 9 oranında Sünni Müslüman bulunuyor. <http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/print/ir.html> Geri kalan kesim arasından sadece Hıristiyanlar, Museviler ve Zerdüştiler Anayasada dini azınlık olarak tanımlanıyor. İran’da toplumsal kontrolü elinde bulunduran Şii toplulukta 12 İmam taraftarları (Caferiler) ağırlıkta. . yüzyıl İran’a seküler ve İslami gruplar arasında yaşanan politik mücadelelerle damgasını vurdu. Yüzyıl başından beri yaşanan politik hareketlilik bugüne kadar gelen 1979 İslam devrimiyle noktalanmış görünüyor. İran’da 1906-1911 arası dönemde seküler reformcuların esnafla ve ulemayla işbirliği yaparak İngiltere’ye karşı başlattıkları Anayasal Hareket bu politizasyon sürecinin başlangıcı olmuştur. Fakat Pehlevi hanedanlığının yönetimi ele geçirmesiyle beraber 1950’ler boyunca ağırlığını koyan milliyetçi ve modernleşme yanlısı düşünceler devlet ideolojisi olarak ağırlık kazandı. 1970’lere doğru İran’ın dışa bağımlı ekonomisi ve Batılılaşma fikrinin Amerika güdümlü bir ideoloji altına girmesiyle, İslami hareketlerin politizasyon sürecini meşrulaştıran bir etken oldu ve böylece 1979 İslam devrimi geniş halk katılımıyla gerçekleşti.

Batı yanlısı Pehlevi hanedanlığının devrilmesinin ardından “İslam Cumhuriyeti” sıfatıyla karşımıza çıkan İran’ı diğer İslami devletlerden ayıran en önemli etken İran’ın hem anayasaya hem de şeriat kurallarına uygunluğu öngören devlet yapılanmasından kaynaklanıyor.

Ayetullah Humeyni taraftarları Şubat 1979 devriminden iki ay önce referandumla yeni bir anayasa ortaya koydular. Bu anayasayla, Humeyni henüz Irak’ta sürgününde iken, onun 70’lerde ortaya attığı, her şeyin üstündeki bir Dini Lider (*velayet-i fakih*) kavramı İran’da hayata geçmiş oldu. Şii fıkıhından türetilen bu modelin bir nevi Anayasalaştırılması sonucu, ortaya askeri ve sivil kurumlarda tam yetkili, seçimle iş başına gelen hükümetin gücünü sınırlandırabilen, aynı zamanda başkomutan sıfatına sahip ruhani bir liderlik modeli ortaya çıktı.

’dan beri çeşitli formasyonlar geçirse de varlığını koruyan bu model, bugünkü İran rejiminin bel kemiğini oluşturuyor. Bu şekilde, din ve devletin iç içe geçtiği İslami bir devlet örgütlenmesinin toplumun her alanında güçlü denetim mekanizmaları oluşturduğunu görüyoruz. (Üstün, 1998, 209) İran’da Anayasal olarak, parlamenter olmanın temel şartı Müslüman olmak. Ancak Anayasanın dini azınlık olarak tanıdığı Mecusiler, Ermeniler, Süryaniler ve Yahudiler de mecliste temsilci bulundurma hakkına sahip. İran’da, özellikle 1998’de iş başına gelen reformcu hükümete kadar, siyasi parti teşkilatlanması olmadığı için üyeler parlamentoya bireysel olarak giriyorlardı. Hükümetin çıkardığı yasalar ise Anayasaya ve şeriata uygun olmak zorunda. İran Anayasasında görevi “rehberlik” olarak tanımlanan Dini Lider kadar ulema da geniş yetkilerle donatılıyor. Anayasaya göre, halkın din adamları arasından sekiz yıl için seçtiği Uzmanlar Meclisi Dini Lider’i seçmek ve denetlemekle yükümlü. Öyle ki, Humeyni’nin 1989’da sürgünden dönüşüyle yetkileri anayasal olarak her alanda arttırılan Dini Lider portresine ulemanın sert bir eleştiri getirebildiğini görüyoruz.

Dini Lider’den sonra gelen ikinci büyük güç ise dört yıllığına halk tarafından seçilen ve yürütme organı olarak görev yapan Cumhurbaşkanlığı makamı. Fakat eskiden Düzenin Yararını Teşhis Heyeti’nin de başkanı sıfatını taşıyan Cumhurbaşkanı’nın 1997’de Ali Hamaney tarafından bu yetkisinin elinden alınması, Cumhurbaşkanlığı makamının ülke yönetiminde ancak üçüncü sırada geldiği yorumlarına neden

oluyor. (Oğuz, Çakır, 2000: 44). Diğer taraftan, meclisten geçen kanunların Anayasaya ve şeriata uygunluğu Anayasayı Koruyucular Konseyi tarafından denetleniyor. Anayasa ve yasaların şeriata uygunluğu konusunda Konsey ile Meclis arasında çıkan anlaşmazlıkları çözmek için ise Düzenin Yararını Teşhis Heyeti devreye giriyor. Heyet, aynı zamanda, Dini Lider'in danışma kuruluşu görevini de yapıyor. Bunlara etki eden Anayasal olarak tanınmış başka kurumların da bu sistem içine dahil olduklarını düşündüğümüzde İran'da ortaya son derece karışık bir siyasi örgütlenme modeli çıkıyor.

İran'da dini ve ticari vakıflar ekonominin yüzde 70'ini elinde tutuyor. Bunların başkanlarını atama görevi ise yine Dini Lider'e ait. Ülkedeki camiler aynı zamanda devlet ideolojisinin de öğretildiği kurumlar olarak karşımıza çıkıyor. 1989'a kadar bütün camilerin Evkaf Bakanlığı'na bağlı olmaları zorunluymuşken, 90'lı yıllarla özel camilerin varlığına tanık oluyoruz. Ancak bunlar da millileştirildikten sonra devlet kontrolü altına giriyorlar. <http://www.cairotimes.com/content/issues/Islists/preach15.html> İslami Kültür ve İrşad Bakanlığı ile İstihbarat ve Güvenlik Bakanlığı ise ülkedeki dini gurupların, anayasal olarak azınlık kabul edilen (Hıristiyan, Musevi, Zerdüsti) veya edilmeyen azınlıkların dini örgüt ve cemaatlerinin faaliyetlerini yakından takip ediyor.

İran'da eğitim, yerel okullarda (mektep) başlıyor. Devam etmek isteyenler din bilimlerinin bütün alanlarının öğretildiği dini kolejlere (medrese) gidiyorlar. Üniversiteler ise göreceli olarak modern eğitimin verildiği kurumlar olarak karşımıza çıkıyor. Fakat üniversitelere başvuran adayların mutlaka İslam teolojisi sınavını geçmeleri gerekiyor.

İran'da politik hareketlilik yaratan bir öğrenci örgütlenmesini de belli dönemlerde görüyoruz. 1979-80 döneminde Tahran üniversitesinde sekülerleşme taraftarlarıyla İslami rejimi destekleyenler arasında çıkan çatışmalar sonucunda hükümet 200 öğrenim kurumunu kapatmış, öğretim görevlileri ve öğrencileri üniversitelerden tahliye etmişti. Üniversiteler, ancak üç yıl sonra 1983'te açılmış, ancak bu kez yoğun kontrol ve baskı altında öğrenim hayatlarını sürdürmüşlerdi. Bu dönemde dikkat çekici bir nokta olarak, kadın öğrencilerin sayısı yüzde40'tan yüzde10'a düşmüş olmasıydı. (<http://reference.allrefer.com/country-guide-study/iran/iran80.html>) Hatemi'nin cumhurbaşkanı seçilmesinde de İran'daki üniversite gençliğinin reformcu kanada desteğinin büyük etkisi olmuştu. Devlet okullarına giden, Müslüman olan ve olmayan, bütün öğrencilerin İslam dininin öğretildiği din derslerine katılmaları zorunlu tutuluyor. Bu da Anayasada kabul edilen azınlıkların özel okullar açmalarını beraberinde getiriyor. Ülkenin Anayasada tanınmayan dini azınlıkları için ise durum farklı. Örneğin, İran'da yaşayan Bahailerin evlilikleri ve bu evliliklerden doğan çocukları tanınmadığı gibi Bahai dinine mensup gençlere yüksek öğrenim hakkı da verilmiyor. 1987'de kurulan Bahai Yüksek Öğretim Kurumu, gençlere eğitim olanakları vermeye çalışıyor, ancak Bahailer, bilim derslerini evlerde vermek zorundalar. <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2003/24449.htm>

İran Devrimi'nin ideolojisi, Şah'ın ülkeye getirdiği Batılı sekülerizm ve modernist fikirlere karşı ortaya çıkmıştı. Şah'ın uluslararası sermayeye bağlı olması ve Washington'la kurduğu ilişkiler de bu ideolojiyi güçlendirmede etkili oldu. Şah'ın ABD ve İsrail'le kurduğu ilişkiler “şeytani” olarak nitelendiği gibi, “sekülerizm” kavramı, “yabancı”, “yozlaşmış” ve “modern”le özdeşleştirildi. Böylece sekülerleşme, dini etkiyi sınırlandıran liberal bir siyasi düzenle eşanlımlı kullanılmış oluyordu. Bu durumun, İran'ın devrim sonrası yeniden örgütlenme sürecinde belirleyici bir rol oynadığını görüyoruz. Seküler olmayan böyle bir sistemde, Avrupa devletlerindeki gibi anayasada dini kurum ve kuruluşların nasıl belirlendiğini bulmak mümkün değil, çünkü zaten anayasada yer alan her düzenleme aynı zamanda dini yapılanmanın da belirleyicisi oluyor.

Mısır

Mısır'ın 76 milyonu aşkın nüfusunun yüzde 94'ünü çoğu Sünni mezhebine mensup Müslümanlar oluşturuyor. Hıristiyanlar ise çeşitli mezheplerden olmakla beraber toplam yüzde 6lık bir orana sahip. (<http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/print/eg.html>) Hıristiyanların çoğu Ortodoks Kıpti mezhebenden, geri kalanlar ise Yunan, Ermeni, Katolik ve Protestan kiliselerinin üyeleri. Toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan Sünniler ise sırasıyla, Şafii, Hanefi, Maliki ve Hanbeli olarak dört mezhebe ayrılmış. (Adenauer, 2003: 71-72)

Yeni Çağ'da Mısır'daki İslam'a dönüş süreci 19. yüzyıl sonlarında Cemaleddin Afgani ile başlıyor ve 1950'lere kadar devam ediyor. Yeniden İslamlaştırmayı hedef alan bu süreçte 1928'de kurulan Müslüman Kardeşler Teşkilatı gibi reformcu gurupların önemli etkileri var. Bu hareketlerin amacı, İslam'ın asıl kaynaklarına, Kuran ve Sünnete, geri dönüşü sağlamak şeklinde tanımlanıyor. İngiliz ve Fransız sömürge ülkelerinden biri olan Mısır'da, İslam'a dönüş hareketinin "sömürgeci Batılılardan bağımsızlık kazanmak" gibi ideolojik bir zemin bulduğunu da söylemekte yarar var.

Bugün Mısır Anayasası, 2. Maddesiyle açıkça, devletin dinini İslam olarak tanımlıyor. Aynı maddeyle, İslami hukuk, yasama organının temel kaynağı olarak gösteriliyor. 1971'de hazırlanan Anayasada her Mısırlı için din özgürlüğünün garanti altına alındığı ifade edilse de ateist propagandanın açıkça yasaklandığını görüyoruz. Anayasanın 40. maddesi gereği kimseye dini ayrımcılık yapılamıyor. Bu şekilde, Müslüman olmayan dini cemaatlere ibadet özgürlüğü tanınmış oluyor. Fakat devletin resmi ideolojisinin İslam olması ve İslami hukukun yasamaya kaynaklık etmesi, şeriat kurallarıyla çelişen dini ibadetlerin yapılamayacağına işaret ediyor.

9. maddeyle de aile kurumuna yapılan vurgu ve ailenin dine, ahlaka ve vatanseverliğe dayandırılması da İslami geleneğin toplum gelenekleri ve vatanseverlikle özdeşleştirilerek devlet kurumu tarafından tabana yayıldığını gösteriyor.

Mısır hükümetinin ülkedeki camiler üzerinde yasal olarak kontrol hakkı bulunuyor. Mısır devlet başkanı tarafından atanan cami imamlarının maaşları da yine devlet bütçesinden karşılanıyor. (<http://religiousfreedom.lib.virginia.edu/nationprofiles/Egypt/status.html>)

Devlete ait olmayan camilerin yapımı ve ihtiyaçlarının karşılanması ise bağışlarla mümkün. Fakat bu camiler de gerekli durumlarda din işlerinden sorumlu Evkaf Bakanlığı'ndan finans desteği alıyorlar. Evkaf Bakanlığı, 1965'e kadar, dini vakıfları yönetmesinin yanında, hastane ve okulların da hem finansmanı hem danışmanı olarak görev yapıyordu. Ancak 1965'ten itibaren asıl işi Mısır'daki devlet camilerinin yapımı, restorasyonu ve finansörlüğü ile sınırlandı. Diyanet işlerinden sorumlu bakan aynı zamanda, sadece bilimsel bir görevi olan ve fen bilimleri dahil olmak üzere bütün bilim alanlarının temsil edildiği birçok branş komisyonundan oluşan Din İşleri Yüksek Kurulu'nun da başkanı. Bu branş komisyonlarında tanınmış bilim adamları da yer alıyor. (Adenauer, 2003: 72-73)

Mısır'ın El-Ezher üniversitesi İslam dünyasının en büyük eğitim kurumu olma sıfatını taşıyor. Diğer yönetimler gibi bunun da devlet kontrolü altında olduğunu görüyoruz. 1961'de yapılan reformdan bu yana, bu üniversitedeki fakültelerin başkanları yalnız ulema sınıfı arasından ve mertebelerine göre atanabiliyor. Bugün Mısır'daki en yüksek dini otorite olarak El-Ezher'in şeyhi ile baş müftü karşımıza çıkıyor. Bunların her ikisi de Mısır devlet başkanı tarafından bizzat atanıyorlar. Yine bu reformlarla, üniversitenin çeşitli fakültelerinde kadınlara da öğrenim görme hakkı tanınmaya başlandı. (ibid., 72) Mısır'da çok fazla sosyal gurup ve sınıf var. Bunun sonucunda kamusal hayatta yaşanan İslami pratikler de birbirinden ayrışıyor. Toplumsal hayattaki bu parçalı yapı dinin daha bireysel yaşanmasını destekleyen

ve sekülerleşme yanlısı görünen devlet politikalarını beraberinde getirirse de, ulemanın devlet örgütlenmesindeki kilit pozisyonu, Mısır'ın bir İslam devleti olarak varlığını meşrulaştırıyor. Mısır'daki sekülerleşme taraftarı aydınlara göre bu süreçte en önemli rol sivil bürokrasinin. Çünkü hem devlette hem de kamusal hayatta önemli bir rol üstlenen ulemanın sorumlulukları ancak sivil bürokrasi tarafından yerine getirilirse sekülerleşme sürecinde ilerleme sağlanabilir. <http://reference.allrefer.com/country-guide-study/egypt/egypt79.html>

Pakistan

Endonezya'dan sonra 138 milyonluk nüfusuyla dünyanın en geniş Müslüman nüfusuna sahip ikinci ülke sıfatını alan Pakistan'da, yüzde 77'si Sünni, yüzde 20'si Şii olmak üzere toplam yüzde 97 oranında Müslüman yaşıyor. Hıristiyanlar, Hindular ve Ahmediler ile az sayıda Budist, Zerdüştü ve kavim dinlerini sürdürenler ise geri kalan yüzde 3'lük dilimi oluşturuyorlar.

<http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/pk.html>

<http://islamabad.usembassy.gov/www01050106.html>

Pakistan, İslam ile demokrasiyi pragmatik olarak bir araya getirmeye çalışan ilginç bir örnek. Uzun yıllar İngiliz sömürgesi olarak yaşayan Pakistan 1947'de demokratik ve bağımsız bir devlet olarak kuruldu. Ancak sömürgecilere karşı girişilen bağımsızlık mücadelesindeki Müslüman Birliği Örgütü'nin etkin konumu, devletin kurucu kimliğini din ögesine dayandırdı. (Karaman, 1998, 195) Bu şekilde, 1956'da ilk Anayasasını oluşturan Pakistan, kendini bir İslam Cumhuriyeti olarak tanımladı. 1973 Anayasasıyla bu sıfat yerini Pakistan Federal Cumhuriyeti'ne bıraksa da, ülke, İslam Cumhuriyeti olma özelliğini sürdürdü. Pakistan, Amerika yanlısı politikalarıyla dikkat çeken General Pervez Müşerref'in 1999'daki darbesinden beri askeri rejimle yönetiliyor.

Ülkenin bugün de anayasal temelini oluşturan 1973 Anayasası ile İslami Cumhuriyet'in temel nitelikleri arasına "sosyalist" diye nitelenebilecek yeni bir tanımın eklendiğini görüyoruz. Bu tanım, vatandaşlara tanınan temel hak ve hürriyetlerle şekilleniyor. Böylece İslam kültürüne bakış "modern demokrasi, sosyal adalet, hoşgörü ve sosyal eşitlik" gibi kavramlarla eşdeğer hale getiriliyor. (İştıyak, 1994, 180-181) Diğer yandan, hukuki düzenleme anlamında 1973 Pakistan Anayasası, İslam hükümlerini de içeriyor. Anayasaya göre, Federal Pakistan Cumhuriyeti'nin niteliği, "devletin dini İslam'dır" cümlesiyle belirtiliyor. Dini özgürlükler bugünkü anayasanın 20, 21 ve 22. maddeleriyle düzenlenmiş. Buna göre, herkes inanç ve ibadet özgürlüğü altında inandığı dini yayabiliyor. Bunun yanında her türlü dini mezhep ya da tarikat kendi dini kurumlarını kurma ve yönetme hakkına sahip. Ayrıca bir diğer maddeye göre, hiç kimse kendi dininden başka bir dinin yayılması için özel bir vergi vermek zorunda bırakılmıyor. Aynı şekilde, dini kurumlar için vergi muafiyeti veya imtiyazı üzerinden hiçbir cemaate ayrımcılık yapılamayacağı da yasalarla belirlenmiş. Diğer bir deyişle örneğin azınlık dinlerinden birine mensup olanlar, Sünni Müslüman inancın gelişmesi için devletin yaptığı faaliyetlere para yardımı yapmak veya bunlar için koyulan vergileri ödemek zorunda değiller.

Bütün bu din özgürlüklerinin yanında, azınlık dinlerine mensup kimselerin temsili demokrasi açısından birtakım sorunlar yaşadıklarını da belirtmek gerekiyor. Pakistan Ulusal Parlamentosu'nda çoğunluğu Sünni Müslümanlar oluştursa da Hıristiyanlık ve Hinduizm gibi azınlık dinlerinin cemaatlerine de yüzde 5 oranında koltuk edinme hakkı veriliyor. Ancak bu parlamenterler "ayrı seçim" ilkesine tabi

tutuluyorlar. Bu ilkeye göre, azınlıklara ait koltuklar yalnız bu cemaatler tarafından seçilirken, Müslüman parlamenterler sadece Müslüman oylarıyla ve genel seçimle iş başına geliyor. Bu sistem dolayısıyla, örneğin, Hindu dininden bir kimse Müslüman milletvekili seçemiyor. Bu da sadece Müslümanlardan alacağı oyları hesaplayan milletvekili adayının azınlıklara karşı daha kayıtsız bir tutum sergilemesine neden olabiliyor. <http://islamabad.usembassy.gov/wwwwh01050106.html>

İlköğretimin zorunlu olmadığı Pakistan'da, UNICEF'in raporuna göre okuma yazma oranı yüzde 46 ve kadınların ancak yüzde 26'sı bu orana dahil. Bu düşük oran karşısında devlet, hem ilkokula giden çocukların sayısını arttırmak hem de dini bilgi vermek amacıyla, özellikle küçük yerleşim birimlerindeki yerel nitelikli geleneksel okulların yerine, İslami eğitimin verildiği okullar açıyor. Bu okullara giden çocukların öğrenim masrafları da yine devlet bütçesinden karşılanıyor. Şehirlerdeki devlet okullarında öğrenim gören çocuklar da yine akademik derslerin yanında İslam tarihi gibi dersler görmek zorundalar. Üniversite eğitimi ise ailelerin maddi imkânlarına bakıyor. Anayasaya göre hiç kimse dini ayin veya ibadet yapılan eğitim kurumlarına katılmak zorunda değil. Bu kurumlarda okuyan öğrenciler kendi dinlerinden başka bir dinin eğitimini almaya da zorlanamıyorlar.

Pakistan devletinde demokrasi ve İslam'ın yan yana getirilmeye çalışılması her ne kadar onun İran gibi katı bir İslam Cumhuriyeti olmasını engellese de, sekülerizm kamuoyu için sorunlu bir kavram. Sekülerizm kelimesinin Urdu dilindeki karşılığı "Ladiniyat"; bu Türkçede "dinsiz" anlamına geliyor.

http://sacw.insaf.net/i_ain/Secularism_IHussain.html

Dolayısıyla sekülerleşme, Pakistanlılar için dinin değerlerinden uzaklaşma anlamına geldiğinden, buna mesafeli yaklaşıldığını görüyoruz. Ancak diğer taraftan, ABD ile işbirliğine giden General Pervez Müşerref, Afganistan'daki Taliban hareketiyle bağlantılı radikal dinci gurupları bastırarak İslam'ın ülkedeki siyasi etkinliğini engellemeye çalışıyor. Müşerref, Atatürk'ün Türkiye'nin kuruluşunda uyguladığı modeli ve liberal İslam'ı destekleyen sekülerleşme taraftarı söylemiyle dikkat çekiyor. (2003, Akbarzadeh ve Saeed, 83)

Suudi Arabistan

Suudi Arabistan 26 milyon nüfusunun tamamı Müslüman olan, dini açıdan son derece homojen bir ülke olarak karşımıza çıkıyor. Bugünkü Suudi Arabistan Krallığı'nın kuruluşu 1932 yılına dayanıyor. Daha sonra bölgede petrolün bulunmasıyla Amerikalı petrol üreticilerinin ekonomik kontrolü altına giren ülke 1960'larda OPEC'in en önemli ihracatçısı haline geldi. Müslümanların kutsal kentlerine sahip olması bakımından İslam Dünyası'nda büyük prestij sahibi olan Suudi Arabistan hem 1970'de başlayan İslam Konferansı Örgütü'nün hem de 80'lerin Körfez İşbirliği Konseyi'nin kurucusu. Krallık, 1970lerde Arap-İsrail savaşlarının da etkisiyle Batılı şirketlere yaptığı ve dünyada önemli ekonomik buhranlara neden olan petrol ambargosuyla dikkatleri üzerine çekmiş, 80'lerde ise ülkedeki Amerikan şirketlerinin kontrolünü tamamen ele geçirmişti. Suudi asıllı Usame Bin Ladin'in El-Kaide örgütünün de bu topraklardan köklerini aldığı biliniyor.

http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/country_profiles/820515.stm

Suudi Arabistan, İslam hukuku altında Melik'in (Kralın) hemen hemen mutlak bir güce sahip olduğu bir mutlakiyet rejimi. Melik, hem devlet başkanı hem de Suudi Müslümanlarının dini ve manevi lideri sıfatlarına sahip. Melik, Vahhabi hareketinin lideri, ülkenin siyasi ve dini önderi ve ulemanın Baş İmam'ı olarak kutsal ve seküler gücün bir sembolü olarak görülüyor. (Baloğlu, 1998, 237)

Ülkede ulemanın melikten sonraki en yüksek dini otorite olduğunu görüyoruz. Eğitim sistemi üzerinde nüfuz sahibi olabilen ulema, Suudi siyasetinde İslami yönelimi sağlıyor. Bununla birlikte Adalet, Eğitim Bakanlıkları ile Hac ve Evkaf Bakanlığı'nın da geleneksel olarak ulemanın elinde olduğunu ilave etmek gerekiyor. (Layish, 1984, 44)

Suudi Arabistan'ın homojen Müslüman nüfusunun Anayasanın hazırlanmasında da ağırlığını koyduğunu görüyoruz. Anayasanın birinci maddesiyle kendini bir Arap İslam Devleti olarak tanımlayan ülke, Allah'ın kitabı ve Peygamber'in sünnetini Suudi Arabistan'ın esas Anayasası olarak gösteriyor. Yine Anayasaya göre, hükümet gücünü Kuran'dan ve Peygamber'in geleneklerinden alıyor. Paralel olarak, Suudi Krallığının çıkardığı fetvalar da Allah emri kabul ediliyor. Bununla beraber her vatandaş İslam dinini, toplumunu ve ülkesini korumakla yükümlü. Anayasada belirtildiği gibi, hukuk alanında ise Şariat kuralları belirleyici. Krallıkta eğitim de İslami devlet örgütlenmesi prensipleri çerçevesinde yapılıyor. Anayasaya göre devlet bilimi ve bilimsel araştırmaları desteklese de bu araştırmalar, İslam ve Arap mirasını koruyacak şekilde yapılmalı. Bununla beraber devlet okullarına verilen önem ve devletin cehaletle mücadele sözü yine Anayasada yer alan maddeler arasında.

İslam'ın ortaya çıkıp yayıldığı Suudi Arabistan topraklarında herhangi bir sekülerleşme çabasından bahsetmek mümkün değil.

Endonezya

Güneydoğu Asya'nın en önemli Müslüman devletlerinden biri olan Endonezya, toprak ve nüfus bakımından dünyanın en büyük İslam ülkesi. 240 milyona yakın ülke nüfusunun yaklaşık yüzde 90'ı Müslüman. Toplumun geri kalanı ise Hıristiyanlar, Hindular, Budistler, animistler ve diğer mahalli inançlara mensup gruplardan oluşuyor. (Göksoy, 1998: 173)

Endonezya'nın kendini üniter bir Cumhuriyet olarak tanımlaması 2. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında gerçekleşti. Ülkenin Hollanda sömürgesi konumundan bağımsızlığını elde ettiği 1945 yılı, milliyetçi ve İslamcı hareketleri de beraberinde getirmesi ve bu ikisinin bileşimiyle Endonezya'ya has yeni bir siyasi yapılanmanın ortaya çıkması bakımından önemli. Ülkenin çok-dinli ve çok-kültürlü yapısının otoriter rejimlerin etkinliğini arttırdığını görüyoruz.

Halen geçerliliğini koruyan 1945 Anayasası'na baktığımızda, "Endonezya Pancasila" (Beş Prensip) kavramının devlet felsefesi olduğu milli ve üniter bir devlet yapısı çıkıyor karşımıza. Bu beş prensip milliyetçilik, hümanizm, demokrasi, sosyal adalet, tek ve bir olan Tanrıya inanç olarak belirlenmiş. Aslında ortaya çıkan bu yapı, Endonezya'nın o dönemdeki bağımsızlık hareketlerinden besleniyor. Bağımsız Endonezya devletinin hangi temeller üzerine oturacağına yönelik milliyetçilerle İslamcılar arasındaki tartışmalar sonucu, daha sonra devletin ilk Cumhurbaşkanı olacak olan milliyetçi halk önderi Sukarno, her iki tarafı bir araya getirebilmek için bu "Beş Prensip" formülünü bulmuştu. Bu prensipler bugün de Endonezya yasalarının temelini oluşturuyor.

Anayasada bir din devleti örgütlenmesinden çok laiklik nüvelerinin görüldüğü üniter bir yapı tasvir ediliyor. Bunu, dini meselelerin Anayasada ayrı bir bölüm içinde ele alınmasından da anlamak mümkün. Endonezya Cumhuriyeti Anayasası'nın din başlığı altındaki on birinci bölümü iki temel madde içeriyor. Bunlardan ilki, daha önce de söylediğimiz, "devletin temeli tek ve bir olan Tanrıya inanca dayanır" cümlesi. İkincisi ise, kişilerin din ve inançları doğrultusunda ibadet özgürlüklerinin devlet garantisi altına alınması. Ülkedeki Diyanet İşleri Bakanlığı sadece İslam, Katolik, Protestan, Budizm ve Hinduizmi resmi din olarak tanıyor. Bu beş dinin dışındaki dinler de hükümete kendilerini kaydettirebiliyorlar. Fakat bu dinlerle Diyanet İşleri yerine Kültür ve Turizm Bakanlığı ilgileniyor ve sadece sosyal organizasyonlar

yapmalarına izin veriliyor. <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2002/13873.htm> Burada devletin çok-kültürlü yapıyı kaostan korumak için din faktörünü teşvik ettiğini görüyoruz. Örneğin 1997-98 yıllarında iş başında olan Endonezya hükümeti, ibadet yerlerinin yapımı ve onarımı için finansal destek vererek 2 bin 354 cami, 243 Protestan ve 202 Katolik Kilisesi, 146 tapınak açılmasını sağladı. Bunların yanında okullarda ve yüksek öğrenimin kurumlarında 806 ibadet yeri daha devlet bütçesinden alınan parayla inşa edildi. <http://www.asianinfo.org/asianinfo/indonesia/pro-religion.htm> Ayrıca ülkede yaşayan Müslümanlar için Kuran, Protestan ve Katolikler için İncil, Hindular içinse Veda gibi kutsal kitapların basılmasını da yine devlet üstleniyor. Endonezya'da devletin dini konulardaki bir diğer sorumluluk alanı ise, İslamiyet'teki zekat gibi diğer dinlerin mensuplarının da fakirlere para veya toprak bağışını organize etmek. Bu iş için hükümetin kurduğu Bazis isimli konsey, dini kaygıyla yapılan bağışları toplamakla görevli. Endonezyalılar için Hac ibadeti de yine hükümet desteğiyle gerçekleşiyor. Devletin beş noktada açtığı yurtlarda toplanan Hacı adayları buralardan uçağa bindiriliyorlar. (ibid.) Ülkedeki eğitim kurumları da devletin dayandığı tek ve yalnız Tanrıya inancı desteklemek ve bu inancın gelişmesine hizmet etmek durumunda. Bu bağlamda, ilk ve ortaokullarla yüksek eğitim kurumlarında din eğitiminin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Ancak devlet politikası olarak, "dinler arası ve etnisiteler arası uyumu sağlamak" için okullarda dogmatik dini eğitim desteklenmiyor. <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2002/13873.htm>

Ulusun birliğini ve uyumunu sağlamak adına yalnızca okullarda değil, toplumun her alanında dini bilgi ve rehberlik amacıyla devletin sorumluluk aldığını da belirtmek gerekiyor.

Endonezya'da, diğer İslam ülkeleriyle karşılaştırıldığında görece olarak demokrasinin uygulandığını görüyoruz. Ülke kendini ne tam laik ne de bir din devleti olarak tanımlıyor. Uzun yıllar ülkeyi yöneten Suharto yönetimi aslında Endonezya'nın bugünkü din-devlet ilişkilerinde geliştirdiği tavrın belirleyicisi olarak görülüyor. Suharto, bir taraftan dine dayalı siyaset yapılmasını yasaklarken, diğer taraftan İslami çevrelerin dini, sosyal ve eğitim alanlarındaki faaliyetlerini teşvik etti. Zekatın toplanmasına, kamu kurumlarında mescitlerin açılmasına, destek oldu ve özel dini eğitim kurumlarına devletin maddi yardımını artırdı. (Boland, 166; Göksoy, 1998, 183) Hükümet, dine dayalı ideolojinin yayılmasını önlemek için 1983'te tüm siyasi partilerin sosyal, dini ve eğitimle ilgili örgütlenmelerinde sadece Beş Prensibi temel ideoloji olarak almalarını zorunlu kıldı. Dini siyasetten ayrı tutmaya çalışan Suharto hükümeti İslami kaynaklı siyasi faaliyetleri bu Beş Prensip gölgesinde bırakarak 1990'larla bu faaliyetleri tamamen kontrol altına almış oldu.

Türkiye'yle benzer şekilde, Endonezya'daki ordu mensupları İslam'ın siyasi bir güç olarak kendini göstermesine şiddetle karşı çıkıyor, onun sadece bir din olarak kabul edilmesini gerektiğini savunuyorlar. Bu anlayış doğrultusunda, bugün Endonezya'da dini faaliyetlere tam bir serbestlik tanınır ve her türlü inanç ve ibadet Anayasa tarafından garantiye alınırken, dini kaynaklı siyasi faaliyetler rejim için en büyük potansiyel tehlike olarak görülüyor. (Göksoy, 1998, 184).

C) Diğer Ülkeler

Rusya

Tarihsel kökleri bir hayli eskiye dayanan Rus Ortodoks Kilisesi bugünkü gücünü halkın yüzde 58'inin kendisine bağlı oluşundan alıyor. Toplumsal yapının dikkat çeken bir özelliği ise yüzde 31'lik bir kesimin ateist olması. Ancak burada daha da ilginç olan şey Ortodoks olduğunu söyleyen Rusların yüzde 42'sinin

daha önce hiç Ortodoks Kilisesi'ne gitmemiş olması. Böylece, Avrupa ülkeleri ve ABD'den farklı olarak Rusya'daki Ortodoks ve ateist ayrımının kiliseye gitme pratiğiyle ölçülmediğini söyleyebiliriz. İstatistiksel olarak, Rusya'da kiliseye düzenli olarak gidenler yüzde 3.9 iken, ABD'de bu oran yüzde 40 ve diğer gelişmiş ülkelerde de ortalama yüzde 10'dur. (http://www.religioustolerance.org/rt_russi.htm.) Rusya'da Ortodokslardan başka yüzde 5 Müslüman ve yüzde 2 Ortodoks olmayan Hıristiyan cemaatleri yaşıyor. (http://www.religioscope.com/notes/2002/071_russia_census.htm)

Rusya'nın Ortodoksluğu kabulü Ortaçağa kadar uzansa da en büyük değişikliği geçtiğimiz yüzyıl başında yaşadığını görüyoruz. 1917'deki komünist devrim öncesi Rus Ortodoks Kilisesi Çarlık yönetiminin idari teşkilatı olarak görev yapıyordu. Ancak Çarlık yönetiminin devrilmesinin ardından kurulan komünist rejim kiliseye yaşam hakkı vermemekte kararlıydı. 1918'de SSCB'nin tek parti yönetimi kiliseyi devletten ayırmakla işe başladı. Yasal bir kurum olarak gücünü ve etkisini yitiren kilisenin okullardan da elini çekmesi sağlandı. Manastırların birçoğu tahrip edildiği gibi kilisenin bütün mal varlığına da el konuldu. Rusya'da kiliselere yönelik fiziksel ve ideolojik baskı Stalin döneminde de devam etti. <http://www.geographia.com/russia/rushis07.htm>.

Bundan sonra 70 yıl boyunca Rusya'nın resmi devlet "dini" ateizm oldu. Ortodoks Kilisesi'ni tamamen etkisizleştiren bu politikanın 1980'lerin sonuna dek devam ettiğini görüyoruz. Ancak Gorbaçov'un attığı liberal adımlar 80'lerin sonuna doğru Ortodoks Kilisesi'nin de ülkedeki bu değişim rüzgarlarından payını almasını sağladı. 1988'de Hıristiyanlığın bin yılı Rusya'da büyük çaplı bir halk katılımıyla kutlandı. 1990'lara gelindiğinde din özgürlüğünü esas alan yasalar toplumda ses bulmaya başladı ve ülkede, birçoğu Ortodoks olmak üzere, iki bine yakın dini cemaat ortaya çıktı. Rusya'da şu an faaliyet gösteren Ortodoks Kilisesi 1917 devriminin öngördüğü ateist rejimi kabul etmeyen çevrelerce kurulmuştu. Bugün bu kuruluşta etkin olan dini cemaatlerin hepsi de kendisini Moskova Patrikliği tarafından tanınan "Gerçek Ortodoks geleneği"nin mirasçısı olarak kabul ediyor ve hiçbiri de diğerini bu anlamda meşru görmüyor. Bugün Moskova Patrikliği Rus Ortodoks Kilisesi'nin ruhani ve idari merkezidir. Ülkedeki 5 bin Ortodoks kilisesinin birçoğu mahalli bütçelerden alınan parayla yeniden inşa ediliyor. Rusya Federasyonu için çoğulculuk prensibinin öngörüldüğü bugünkü Anayasa'ya baktığımızda, 14. madde karşımıza seküler devlet ifadesini çıkarır. Buna göre hiçbir din devlet-teşvikli veya zorunlu bir din olarak benimsetilemez. Aynı maddeye göre bütün dini dernekler devletten ayrılmıştır ve kanun önünde eşittirler. Madde 19 ile de kişilerin dini tercihleri temel hak ve hürriyetleri arasında sayılmış ve bu konudaki herhangi bir sınırlama veya ayrımcılık yasaklanmıştır. Anayasanın 28. maddesi ise din ve vicdan özgürlüklerini garanti ederek, bireysel ve toplu ibadetleri serbest bırakır. Bir dine inanma, inanmama veya çeşitli inançlara sahip olma konusunda vatandaşlar tamamen özgürdür. Halkı çoğulcu bir dinsel ve toplumsal yapıya teşvik eden bu yasaların sınırı ise 29. Maddede belirtilmiştir: "Sosyal, ırksal, ulusal veya dini düşmanlığı teşvik eden veya bunlardan birini üstün gösterecek şekilde yapılan propagandalar yasaktır." (<http://www.unesco.org/most/rr3russ.htm>.)

1991'de Sovyetler Birliği çökse de Rusya'daki eğitim sekülerliğinden taviz vermedi. Bu konuda 2001 yılına kadar tam anlamıyla seküler bir yöntem izlenerek devlet okullarında din eğitimi imkânsız hale getirildi. Ancak 24 Nisan 2001'de Rusya Federasyonu Parlamentosu'nda yapılan "Rusya'da Din Eğitimi" konulu bir toplantıda okullarda ruhani eğitim almanın önemi kabul edildi. (<http://www.iarf.net/REBooklet/Russia.htm>) Parlamento kararına göre, seküler Rus Devleti'nin okul sistemi çeşitli tarihsel-dini bilgiler içeren, dini bakışa dayalı eğitimi dışlamamalıydı. Ancak şu an din eğitimi verilirken okutulacak kitaplar Milli Eğitim Bakanlığı'nın onayından geçmeden okutulamıyor. Bakanlık ise Ortodoksluk mezhebi temelli kitaplardan çok ülkedeki çoğulcu dini yapının bileşenlerini

oluşturan bütün dinler üzerine gençlere bilgi verebilecek kitapları seçmeyi tercih ettiklerini söylüyor. <http://www.cdi.org/russia/johnson/7040-6.cfm>.

Rusya'da Sosyalist Sovyet rejiminin yerleştiği 70 yıllık alışkanlıkları ve düşünce sistemlerini değiştirmenin zorluğu özellikle okullardaki din eğitimi meselesinde kendini ele veriyor. Çünkü çoğunluğu oluştursalar dahi 70 yıllık bir komünist geleneğin evlatları olan Ortodoks Ruslar din eğitimine hâlâ şüpheyle yaklaşıyor ve Rus Ortodoks Kilisesi'nin sesini yükseltmesine karşın temkinli atımlar atmaya özen gösteriyorlar. <http://www.stetson.edu/~psteeves/relnews/0205f.html>.

Rusya'da 5 bin Ortodoks dernek bulunuyor. Sayıları 20 milyona ulaşan Müslümanların ise 3 bin derneği var. Bununla birlikte ülkedeki 800'ü aşkın camide Müslümanlar ibadet edebiliyorlar. Bunların birçoğu Başkırdaistan, Dağıstan, Kuzey Kafkasya'daki Kabarday-Balkarya, Kuzey Osetya, Tataristan, İnguşetya ve Çeçenistan'da bulunuyor.

<http://www.russianembassy.org/RUSSIA/religion.htm>

Federal Rusya'da bugün Rusya'nın Merkezi Müslüman Dini Kurulu adı altında pek çok yerel dini örgütlenme bulunuyor. Bağımsız bir dini organ olarak faaliyet yürüten Moskova Müftülüğü Rusya sınırları içindeki pek çok Müslüman bölgeden sorumlu bir kurum olarak tanınıyor. Ancak bunun dışında bölgesel müftülükler de görev yapıyorlar. Bunların hepsi Müftüler Konseyi'nde bir araya geliyor. Ülkedeki Müslüman cemaatlerin yüzde 62'si Dini Kurul'a, geri kalanı ise Müftüler Konseyine bağlı. <http://www.cdi.org/russia/251-8.cfm>. Müftüler Konseyi aldıkları ortak bir kararla Haziran ayında İstanbul'da düzenlenen İslam Konferansları Örgütü'ne (İKÖ) Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in de katılması için destek verdiler.

Çeçenistan ve Dağıstan'da ayaklanan halkları bastırmaya çalışan Rusya devletinin en büyük korkusu ise bu hareketlerin köktendincilikle beslenmesi. Rus hükümeti ülkedeki Müslüman cemaatleri kategorilere ayırmış. Buna göre ülkedeki Müslümanlar, "Vahhabiler, Selefiler, köktendinciler ve modernist İslamcılar" olmak üzere dörde ayrılıyor ve başta Kuzey Kafkasya ile Tataristan olmak üzere farklı bölgelerde ve Rusya'nın belli başlı şehirlerinde faaliyet gösteriyorlar. http://www.beliefnet.com/story/88/story_8827_1.html.

Hindistan

Hindistan'da yüzde 81.3 oranında Hindu yaşıyor. Bunun dışında yüzde 12 Müslüman, yüzde 2.3 Hıristiyan, yüzde 1.9 Sikh ve yüzde 2.5 da Budist ve Persi gibi topluluklar bulunuyor. <http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/in.html>

Son derece kozmopolit bir yapıya sahip olan ülkenin yakın tarihine uzun yıllar Müslümanlar ve Hindular arasında süren çatışmalar damgasını vurdu. 1915'te Gandi'nin ortaya çıkıp bu iki grubu uzlaştırma çabalarına kadar da bu mücadelenin önlenemediğini söylemek mümkün değil. Bu uzlaşma, 1940'ın ikinci yarısında alevlenen bağımsızlık mücadelesinin de çekirdek yapısını oluşturdu. 1947'ye kadar İngiltere sömürgesi olarak kalan Hindistan, bu tarihten sonra İslam'ın ve Hindu öğretilerinin aynı potada eritebilmesini sağlayan ulusçu bir kimlik kazanmış gibi göründü. Ancak Hindular ve Müslümanlar arasında kök salan ayrılıkçı hareketlerin dinmeyen etkisi ülkeye iyice parçalanmış bir yapı miras bırakmıştı. Öyle ki İngiltere'nin ülkeden çekilmesini ardından, Müslümanlar Hindulardan kopup kendilerine iki ayrı ülke kurdular: Pakistan ve Bangladeş. <http://www.geographia.com/india/india02.htm>

Hinduizmin Batılı anlamda bir ruhban sınıfı geleneğinin olmadığını görüyoruz. Bunda elbette kast sisteminin iktidarı dini rehberlikten kesin olarak ayırmasının etkisi yadsınmaz. Bununla beraber Hindistan

tarihinde bir dini yönetim geçmişi de yaşanmamıştır. Hindistan Anayasası dine dayalı ayrımcılığı yasaklamaktadır. Dini özgürlüklerin düzenlendiği maddeler arasında vicdan özgürlüğü ile cemaatlerin dinlerinin gereğini özgürce yerine getirebilecekleri ve dinlerini yaymada özgür oldukları belirtilmiştir. Bununla birlikte anayasaya göre cemaatler, kendi din işlerini de serbestçe yönetebilirler. Hindistan'da herhangi bir dini teşvik etmek ve yaymak için toplanan vergilere bu cemaatlerin üyeleri katılmak zorunda değildir.

Burada azınlıklara eğitim konusunda da önemli özgürlükler tanındığını görüyoruz. Azınlıkların kendi okullarını kurma ve bunların yönetimini tayin etme hakları anayasal olarak tanınmış durumda. Yine anayasaya göre, eğitim kurumlarında verilen din derslerinden veya ibadetlerden öğrencilerin muafiyet hakkı bulunuyor.

Hindistan'daki sekülerleşme çizgisine baktığımızda Gandhi'nin ananevi ve "ruhani" bir Hindistan modeli yerine Nehru'nun Batı modelini taklide dayanan modern ve "seküler" devlet modelinin benimsendiği bir yapı karşımıza çıkıyor. Hindistan'ın bir İngiliz sömürgesi olarak 1947'de bağımsızlığını kazanmasından sonra sekülerizm hareketlerinin başlıca rolü, nüfusu ağırlıklı olarak Hindu olan bu bölgede büyük Müslüman azınlığın haklarını teminat altına almak olarak belirlendi. Böylece Hindistan'daki sekülerizmin devlet içindeki dini bir yönelimden sakınmak endişesiyle değil, son derece çoğulcu ve patlamaya hazır bir toplumda sosyal barışı temin etmek gibi bir kaygıyla hayata geçirildiğini söyleyebiliriz. (Falk, 2003, 59)

Lübnan

Lübnan'da Müslümanlar çok mezhepli ve parçalı bir yapıyla karşımıza çıksa da ülkede yüzde 70 Müslüman nüfusu bulunuyor. Geri kalan yüzde 30 ise Katolik, Ortodoks ve Protestan mezheplerine mensup Hıristiyanlardan oluşuyor. Ülkenin en büyük Hıristiyan gurubu Katolik Maruniler. 1926'da Fransa sömürgesi olarak kurulan Lübnan Cumhuriyeti, 1941'de İngiliz ve Fransız kuvvetlerine karşı bağımsızlığını elde etti. Fakat Batılı sömürgelerle bağlarını koparmayı başaramayan Lübnan, 6'ya 5 oranında Hıristiyanların oluşturduğu bir Parlamentoda ve 1943'te yapılan "Milli Pakt" gereği, Hıristiyan bir Başkan, Sünni Başbakan ve Şii Meclis Başkanı ile kararlar aldı. Sömürge devletlerinin güdümü altındaki bu yapı aslında sonradan çıkacak karışıklıkların da bir habercisi gibiydi. ABD destekli Lübnan hükümeti sonraki yıllarda ortaya çıkan İslami hareketleri bastırsa da, 60'lı yıllara damgasını vuran Arap-İsrail savaşı boyunca Lübnan, Filistinlilerin eylemliliklerinin önemli bir merkezi oldu. Filistinli militanlarla işbirliği halinde olan Hizbullah örgütü, bölgedeki politikaların şekillenmesinde etkili oldu. Sonraki yıllarda, Güney Lübnanlı Hıristiyanları korumak adına bazı bölgeleri İsrail işgali altında kalan Lübnan'da, 1988'e gelindiğinde iki hükümet mevcuttu; biri Batı Beyrut'taki Müslüman hükümet, diğeri ise Hıristiyanlardan oluşan Doğu Beyrut hükümeti.

İsrail ve Suriye arasında kalan bu bölge bugüne kadar yoğun iç savaşların yaşandığı, farklı kaynaklardan beslenen Hıristiyan ve Müslüman gurupların uzlaşma sağlayamadığı bir çatışma bölgesi olarak varlığını sürdürdü.

Anayasada bağımsız, demokratik ve parlamenter bir Cumhuriyet olarak kendini tanımlayan ülke, etnik olarak Arap kimliğine vurgu yapıyor, ancak, dini yönden son derece çoğulcu bir yapıya sahip. Lübnan Anayasası'nda "din devleti" vurgusu yok, bunun yerine parlamenter demokrasi temel alınıyor. Ancak siyaset, toplumun her alanına nüfuz etmiş dini temsil prensipleri çerçevesinde yapılıyor. Bu prensipler aslında 1943'teki Milli Pakta dayanıyor. Ancak on beş yıl süren iç savaş sonrası 1989'da değiştirilerek,

Müslümanların çoğunlukta olduğu bir Parlamento ile yetkileri sınırlı bir Maruni (Hıristiyan) Başkan ortaya konmuş. Bu sistem bugün de geçerliliğini sürdürüyor. Bunun dışında Lübnan yasalarında resmen tanınan dini cemaatlerin orantısal olarak Parlamentoda, Kabinede ve kamu sektöründe temsilcileri bulunuyor.

Ülkede resmi olarak tanınan on sekiz dini gurup var. Bunların dışındaki guruplar da resmiyet kazanmak için başvurabiliyorlar. Dini cemaatler için resmi bir statüye sahip olmalarının en büyük avantajı vergi muafiyetine sahip olmak. Bunun dışında yasal olarak tanınan dinlerde evlilik, boşanma gibi aile hukukunu ve özel hukuku ilgilendiren konular da bu dinlerin gelenekleri çerçevesinde yapılabiliyor ve resmi olarak tanınıyorlar. Ancak resmi statüsü olmayan, örneğin Hindular, Budistler ya da Bahailer gibi dini azınlıkların bu çeşit faaliyetleri resmiyet kazanmasa da ibadet özgürlüklerine dokunulmuyor. Ayrıca bir kişi dinini değiştirmek istediğinde, dini gurubun liderinin onay vermesi yeterli oluyor.

Bu parçalı toplumsal yapı, dini dengelerin hassasiyet kazandığı bir devlet ve toplum örgütlenmesi çıkarıyor karşımıza. Fakat bu guruplar arasında yalnız baskın olan Caferi Şiiilerin, Sünnilerin ve Dürzilerin devlet tarafından atanan din adamları var. Devlet memuru statüsündeki din adamları, bu gurupların dini mahkemelerinde aile hukuku ve özel hukuk alanlarında yöneticilik görevi üstleniyor. Bu gurupların dini mahkemelerini ise yine devlet sübvansede ediyor. Bu çeşit dini mahkemelerde kadınlara karşı ayrımcılığın dolaylı olarak teşvik edildiğini de hatırlatmak gerekiyor. Lübnan'ın bu dini yönden çoğulcu yapısı komşu ülkelerdeki bazı azınlık gurupları da mülteci konumunda ülkeye girmeye teşvik ediyor. Kürtler, Şiiiler, Irak'taki Keldaniler, Mısır ve Sudan'daki Kıpti Hıristiyanlar bu dini özgürlüklerden yararlanmak isteyen guruplar arasında. <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/anti-semitism/rellebanon01.html> Devlet özel dini eğitime izin veriyor. Devlet okullarında din eğitimi konusu ise Lübnan'da uzun zamandır tartışılmayan bir konu. Müslüman ve Hıristiyan din adamları, devlet okullardaki din eğitiminin aynı kaynaklar kullanılarak verilmesi ve müfredatlarının ortaklaştırılması için son dönemde bir arada çalışmaya başladılar, ancak Müslüman ve Hıristiyan bölgelerde okuyan öğrencilerin eğitim programları ister istemez birbirinden birtakım farklılıklar içeriyor.

Lübnan'da katı mezhepçi hareketleri önlemek için bir komite kurulması planlanıyor. Henüz hayata geçmeyen bu komitenin en büyük dayanağı ise Lübnan Silahlı Kuvvetleri. Ülkedeki katı mezhepçi hareketlerin tehlikeli boyutlarda ayrılıkçı hareketlere dönüşmemesi için faaliyet yürüten en önemli sivil kuruluş ise İslam-Hıristiyan Diyalogu Komitesi.

İsrail

6.4 milyon nüfusa sahip İsrail'de yüzde 80.1 oranında Yahudi bulunuyor. Yüzde 14.6 oranıyla ikinci en kalabalık dini topluluksa, çoğunluğu Sünni olan Müslümanlar. Bunların dışında yüzde 2.1 Hıristiyan ve yüzde 3.2 de diğer dinlerin mensupları toplumda yer alıyorlar.

<http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/print/is.html> Filistin'de ise halkın tamamına yakını çoğu Sünni Müslümanlardan oluşuyor. http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/country_profiles/803257.stm Yarım yüzyılı aşkın süredir devam eden Ortadoğu'daki çatışmaların merkezi konumundaki İsrail'in resmen kuruluşu İkinci Dünya Savaşı sonrasına dayanıyor. Nazi soykırımının ardından Yahudilerin bir anavatana kavuşması meşrulaştırılmış, ancak Müslüman toplumların yaşadığı ve çoğu bir dönem manda yönetimi altında kalmış Ortadoğu'nun Siyonist hareketlere tepkisi sert olmuştu. Bu coğrafyanın gün geçtikçe daha da içinden çıkılması güç bir siyasi ve toplumsal örgütlenme içinde olduğu aşikâr. İsrail'in birebir muhabatı olan Filistinliler ise 1967'den beri İsrail işgali altında yaşamaya çalışıyorlar.

İsrail'in tamamlanmış tek bir anayasası olmamasına rağmen, anayasa olarak kabul edilen ve özellikle yargı sisteminin işlemesi için kullanılan, "küçük anayasa" adı da verilen, yasaların yer aldığı metinleri var. Somut bir Anayasanın oluşturulmama nedeni olarak da devletle din arasında çok kesin ayrımlar konmak istenmemesi. <http://www.folium.ro/world-encyclopedia/israel/78.htm> Bu nedenle İsrail'de dini özgürlükler ile eşit hak ve hürriyetlerin yazılı tam bir dayanağı bulunmuyor. Anayasa yerine geçen bu metinlerde "İsrail bir Yahudi devletidir" cümlesine yer verilmiş.

Ülkenin kurulmasından sonraki yıllarda, Diyanet İşleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, hahamlık ve bazı yerel dini teşkilatlanmalar arasında kurulan ve kaynağını örgütlü Yahudi cemaatlerinden alan patronaj ilişkisi Yahudilikteki ılımlı muhafazakâr ve reformcu hareketlere süreç içinde zarar vererek, Musevilğin marjinalleşmesinde etkili oldu. Yahudi kimliğinin dini-kültürel ve etnik kimlik tanımlarının hepsini de karşılaması, İsrail devletini dininden ayrı bir olgu olarak düşünmemizi engelliyor. Zaten devletin de böyle bir iddiası yok. Anayasa yerine geçen "Temel Yasa", herkes için ibadet özgürlüğünü garanti ediyor. Ancak dinin özel alandan kamusal taşınmasında tek söz sahibi, devletin de kurucusu olan Yahudi "ulusu". Bu anlamda, örneğin, dini mahkemelerin evlilik, boşanma gibi özel hukuk konularında yargı hakları bulunuyor. Bu nedenle İsrail'de, örneğin, hiç sivil evliliğe rastlanmaz, bunun yerine dini evlilik hükümet makamlarınca kabul edilen usuldür.

Haham, papaz ya da halife gibi din adamları devlet memuru statüsüne sahipler ve dolayısıyla devletten maaş alıyorlar. Bununla beraber, İsrail Diyanet İşleri Bakanlığı bütün dini hizmetlerden sorumludur. Evlenme, boşanma, ölümlerin gömülmesi, din değiştirme, kutsal şehirlerin ve mezarlıkların korunması, ibadet yerlerinin yapımı ve korunması gibi konular Diyanet İşlerinin alanına girer. Bakanlığın hizmetleri daha çok Yahudilere yönelik olsa da, Bakanlığın içindeki Yahudi Olmayan Dinler Bölümü, Müslüman, Hıristiyan, Dürzî, Bahaî gibi İsrail'de yaşayıp Yahudi olmayan azınlıklara hizmet götürmekle görevli. <http://web.mit.edu/mitsi/www/hebrew/religion.htm>

Eğitim ise, her daim ülkedeki toplumsal ve ideolojik çelişkilerin merkezinde olmuş. İsrail'de eğitim ulusal Yahudi kimliğini genç kuşaklara miras bırakmanın en önemli yolu olarak görülüyor. <http://reference.allrefer.com/country-guide-study/israel/israel64.html> 1948'e kadar eğitim, ülkedeki farklı grupların talepleri göz önüne alınarak seküler, Ortodoks, Musevi ve Araplara yönelik olmak üzere dört farklı eğitim sistemi uygulanıyordu. 1950'lerdeyse bu alternatifler, devlet destekli dini ve seküler eğitim sistemleri olmak üzere ikiye indi. 1980'li yıllarda, Arap asıllı öğrencilerin eğitimi Eğitim ve Kültür Bakanlığı tarafından ve Müslüman, Hıristiyan ve Dürzîlere yönelik, ayrı olarak organize ediliyordu. Aynı dönemde ilkokula başlayan Yahudi öğrencilerin yüzde 22'si dini devlet okullarına, yüzde 72'si ise seküler devlet okullarına gidiyordu. 1987'deki Filistin intifadasına kadar Araplara verilen eğitim devlet kontrolündeydi. Yahudi tarihinin ve değerlerinin öğretildiği Araplara yönelik devlet okullarının bir farkı, derslerin Arapça olarak yapılmasıydı. İntifadadan sonra ise İsrail devletinin açtığı Arap okullarına giden ancak birkaç öğrenci kaldı.

İsrailli aydınlar daha seküler bir yapılanma için birey ve devlet arasında net bir şekilde ifade edilen bir haklar bildirisi olması gerektiğini, yazılı anayasa olmadan bunun sağlanamayacağını ifade ediyorlar. <http://www.folium.ro/world-encyclopedia/israel/78.htm> Ancak Yahudi devleti olarak kurulan İsrail'de bir devlet ideolojisi olarak dinin oynadığı rol göz önüne alındığında sekülerleşme hareketlerinin gündemi pek fazla işgal etmesi de beklenmiyor.

